

ఏలూరు కో-ఆపరేటివ్ సెంట్రల్ బ్యాంకు అధ్యక్షులు
 శ్రీ జవ్వాది లక్ష్మయ్యనాయుడు, M. L. A. గారి పట్టిపూర్తి
 సన్మాన సందర్భమున ఏలూరు కో-ఆపరేటివ్
 సెంట్రల్ బ్యాంకు ఎంప్లాయిస్ శ్రీ నాయుడుగారికి
 సమర్పించిన, శ్రీ వేంకటేశ్వరస్వామివారి
 రజిత విగ్రహ ఛాయాపటము
 18-11-1961

ద్వితీయ ముద్రణము

1982 డిశంబరు.

ప్రతులు 1000

మూల్యము : రూ. 20-00

ముద్రణ :

శివాజీ ప్రెస్,

సికింద్రాబాద్.

తొలి పలుకు

తెలుగు భాషలో “సంస్కృత వాఙ్మయ చరిత్ర”ను తెలిపే ఒక ప్రామాణిక గ్రంథాన్ని వ్రాయించి ప్రచురించవలెనని 1959 వ సంవత్సరమున ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు ఉద్దేశించినది. ఇటువంటి గ్రంథమును ప్రత్యేకముగా ప్రామాణికుడైన ఒక విద్వాంసునిచేత రచింపజేయవలెనన్న ఆలోచన ఆచరణ రూపాన్ని పొందే సందర్భంలో స్వర్గీయ శ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారు రచించి ఆంధ్ర విశ్వకళా పరిషత్తు 1988 లో ప్రకటించిన గ్రంథం పునర్ముద్రణ చేయవలెననే ప్రతిపాదన ఒకటి సారస్వత పరిషత్తుముందు వచ్చినది. అప్పటివరకు మల్లాది సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారు సజీవులై ఉండిరి. స్వయంగా వారే తమ యీ కోరికను సారస్వత పరిషత్తుకు తెలియజేసినారు. అందుచేత శాస్త్రిగారి గ్రంథం ప్రకటించితే పరిషత్తు ఉద్దేశంకూడా నెరవేర గలదని పరిషత్తు నిర్ణయించినది.

స్వర్గీయ మల్లాది సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారు సంస్కృతాంధ్ర భాషలలో ప్రామాణికులైన పండితులు, వివిధ కళాశాలలలోను, ముఖ్యంగా ఆంధ్ర విశ్వకళా పరిషత్తు కళాశాలలోను పనిచేసి తెలుగు దేశంలోని విద్వాంసులకు అనేకులకు ఆచార్యులై అనేక సన్మానాలను, సత్కారాలను పొందిన విద్వద్వరేణ్యులు, మహా పాఠ్యాయ, అభినవ వాగనుశాసనాది బిరుదాలను పొందిన విద్వాంసులు. వీరు రచించిన సంస్కృత వాఙ్మయ చరిత్రను ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు పక్షాన ప్రకటితం కావడం సర్వవిధాల సముచితం. స్వర్గీయ సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారు పరిషత్తుపైన ఆదరాభిమానంతో ఈ గ్రంథ ప్రకటనకు కావలసిన కాపీరెటు హక్కును పరిషత్తుకు ఇచ్చినారు. ఇందుకు పరిషత్తు పక్షాన వారికి ధన్యవాదాలు.

1981 వ సంవత్సరంలో సంస్కృత వాఙ్మయ చరిత్ర, తొలిక వాఙ్మయం మాత్రమే పరిషత్తు పక్షాన ముద్రితమైనది. వైదిక వాఙ్మయ చరిత్ర ప్రకటనలో అనివార్యమైన కారణాలవల్ల ఆలస్యం జరిగినది. ఈసారి తొలిక వాఙ్మయ చరిత్రతోపాటు వైదిక వాఙ్మయ చరిత్ర కూడా పరిషత్తు పక్షాన ప్రకటించగలిగి నందులకు పరిషత్తు మిక్కిలి సంతోషిస్తున్నది.

ఆంధ్ర పాఠకలోకం, పండితమండలి, విద్యార్థి ప్రపంచం ఈ రెండు సంపుటాలను ఆదరించ గలవని పరిషత్తు విశ్వశిస్తున్నది.

హైదరాబాదు

1-1-88

దేవులపల్లి రామానుజరావు

విషయ సూచిక

తొలిపలుకు	3
పీఠిక	8
ఉపయుక్త గ్రంథ నామపట్టిక	26
విజ్ఞప్తి	29
కృతికర్త వివృతము	48
కృతి సమర్పణము	51
అభిప్రాయములు	58

ప్రథమాధ్యాయము

గ్రంథావతారిక	1
ఆర్యులు-వారి మొదటి నివాసము	3
ఐరోపాఖండవాదము	5
ఉత్తరద్రువమండలవాదము	5
ఆర్యావర్తవాదము	18
మధ్యాసియాఖండవాదము	21
చతుర్యద పరిశీలనము	23
ఆర్యులరాక	26

ద్వితీయాధ్యాయము

వైదికవిజ్ఞానము	30
వేదనిత్యత్వా పౌరుషేయత్వ విచారము	34
ఋగ్వేదవాక్యవిచారణ	38
అపౌరుషేయత్వ విచార పరిష్కారము	48
వేదకాలము	48
అదితీయుగాదినిర్ణయము	48

తృతీయాధ్యాయము

భాష	51
ఆర్యులిపి	58

జ్యోతిర్విజ్ఞానము-లిపి	68
ఆర్యభాష-వ్యావహారికస్థితి	68
సంస్కృతము-ప్రాకృతములు	70
ప్రాకృతములు-దేశభాషలు	73
సంస్కృతభాషాప్రళంస	74

చతుర్థాధ్యాయము

వాఙ్మయవిభాగము	76
వేదములు	76
సహితలపౌర్యావర్ణము	78
త్రయి-అధర్వణము	80
వేదప్రళంస	83

పంచమాధ్యాయము

ఋగ్వేద-హిత-దానివిభాగము	84
ఋగ్వేదాన్నిర్ణయము	87
సూక్తద్రష్టలు-సూక్తములు	90
మండలద్రష్టలు-మండలములు	98
మండలములయేర్పాటు	100
ఋషుల యితీహాసములు	108
ఋగ్వేదదేవతలు	108
ఋగ్వేదహితలోని వర్ణనలు	117
దావాగ్నివర్ణనము	120
సూర్యుడు	124
విష్ణువు	132
రుద్రుడు	134
వరుణుడు	136
నదులు	137
సర్వతములు	142
సముద్రము	142
ఆర్యులవర్ణములు-భాషలు	143

పుట	పుట
ఆనార్యులు	149
వర్ణములు	155
నృపులు	157
కృషి	158
వాణిజ్యము	161
శస్త్రజీవిక	163
మృగయ	164
లోహములు	166
అహారము	168
పానీయములు	167
మరాపానము	168
మాంశాసనము	169
సాంఘికాచారములు	170
వివాహము	171
స్వయంవరము	173
దాయార్హత	178
అంత్యక్రియాచారములు	174
ధర్మాచరణము	175
స్త్రీ	176
తత్వజ్ఞానము	176
	యజ్ఞశాఖల పౌర్వాపర్యాది
	విచారణ
	తైత్తిరీయ సంహితావిభాగము
	కాండములు ఋషులు
	సంహితా విషయము
	వశుమేధము సరమేధము
	దేవతాచ్ఛందస్సులు
	సంహితలోని వర్ణనలు
	రుద్రప్రశ్న ప్రశస్తి
	వాజసనేయసంహిత
	అథర్వసంహిత
	అథర్వణశాఖలు
	శానకీయాధర్వసంహిత
	సంహితావిషయవిచారము
	ఇరువదవకాండ మర్యాచీనము
	వైష్ణవాదసంహితాచరిత్ర
	అథర్వసంహిత-మంత్రద్రష్టలు
	అర్ష విచారణ-ఛందోదేవతాదులు
	అథర్వమంత్రవిశేషములు
	ఆధిచారికాదిమంత్రతంత్రములు
	బ్రాహ్మణస్త్రీవిషయకవాక్యములు
	సాంఘికలక్షణములు
	కతిపయకాండవిశేషము
	బ్రాత్యరోహితకాండము
	సప్తమాధ్యాయము
	బ్రాహ్మణము
	ఋగ్వేదబ్రాహ్మణములు
	శానకీయపూర్వానము
	సామవేదబ్రాహ్మణములు
	కృష్ణయజుర్వేదబ్రాహ్మణములు
	శుక్లయజుర్వేదబ్రాహ్మణము
	అథర్వణబ్రాహ్మణము
	ఆరణ్యకములు
సామసంహిత	181
సామసంహితావిభాగము	182
పూర్వార్చిక-ఉత్తరార్చిక	182
సామవేద సంప్రదాయ	
పరివర్తక పట్టికలు	187
సామగారాధ్యపరంపర	189
సామగావ ప్రవచనకర్తృ పరంపర	190
సామశాఖావ్యాప్తి	190
సామగావపర్వతి	191
గేయసామవిశేషములు	192
యజుర్వేదము	193
యజ్ఞశాఖలు	194

ఉపనిషత్తులు	పుట 287
ఉపనిషద్విషయము	290

అష్టమాధ్యాయము

వేదాంగములు	296
శిక్ష	297
వ్యాకరణము	303
ఋగ్వేదాదిపాఠికాఖ్యలు	304
ఛందస్సు	308
నిరుక్తము	309
శ్లోతిషము	314
కల్పసూత్రములు	315
ఋగ్వేదీయశ్రావకసూత్రములు	319
సామవేదీయశ్రావకసూత్రములు	321
కృష్ణయజుర్వేదీయ శ్రావకసూత్రములు	322
శుక్లయజుర్వేదీయ శ్రావకసూత్రములు	328

అథర్వణశ్రావకసూత్రములు	పుట 328
-----------------------	---------

నవమాధ్యాయము

గృహ్యసూత్రములు	331
ధర్మసూత్రములు	338
స్మృతులు	348
నిబంధనములు	350
పరిశిష్టములు	350
అనుక్రమణికలు	353
వేదలక్షణములు	355
వేదభాష్యములు	361
ఉపనిషద్భాష్యములు	370

అనుబంధములు

ఋగ్వేదఋషిసూక్తపట్టిక	374
అథర్వవేదఋషిసూక్తపట్టిక	376
అకారాదికపట్టిక	385

పీఠిక

‘యస్య నిశ్చయతం వేదా యోవేదేభ్యోఽఖిలం జగత్ ।

నిర్మమే త మహం వందే విద్యాతీర్థ మహేశ్వరమ్ :

బ్రహ్మశ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు సుప్రసిద్ధ సంస్కృతాంధ్ర పండితులు, బహుళసంస్కృతాంధ్ర గ్రంథరచన పటిష్ఠ పాండితీవిరాజితులు. సంస్కృత వాఙ్మయచరిత్ర నాంధ్రమున రచించి పండితులకును కళాశాలావిద్యార్థి గణమునకును భాషాసార్యతమునకును మహోపకాము గావించిరి. ఇట్టిగ్రంథములు పాశ్చాత్యభాషలో నుదయించినవి కాని దేశభాషలో నిదియే ప్రథమ ప్రయత్నము. సంస్కృతమునఁ గూడ పెక్కులక్షణ గ్రంథరాజములు దృవించినను భాషాచరిత్రక గ్రంథములుకాని సారస్వతచరిత్రక గ్రంథములుకాని రచింపఁబడి యుండలేదు. పాశ్చాత్యపండితులు రచించిన గ్రంథములు మార్గదర్శకములయినను పర్యాప్తభాషాభిమాన ప్రహరితములు కానందునను, ప్రాచీనార్య నాగరికతా విజృంభణమును తదొన్నతిని సంకుచితములుగాఁ గనపర్చు సుద్దేశమును వ్యక్తపర్చునవి యగుటను భారతీయుల హృదయములకు కొన్నిపట్ల భ్రమవిషాదములు కలుగఁజేయునవిగాఁ గన్పట్టుచున్నవి. ఇట్టి కొఱంతను దొరికింప న్యదేశ పండితులు తమనవాజ శేముషీవిలసిత పరిశోధనములతోడ నార్యవిజ్ఞానభిని యనఁదగుసంస్కృత వాఙ్మయచరిత్రమును లోకమునఁ బ్రకాశింపఁజేయు బాధ్యతగల వారలయియున్నారు, అట్టియేద గ్రంథకర్తలగు మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు తమకర్తవ్యమును శ్లాఘాపాత్రముగా నిర్వర్తించిరిని తెలుపుటకు మిక్కిలి సంతసించుచున్నాఁడను. నేను లౌకిక వ్యవహారనిమగ్నుఁడను. వారు నిరంతరాధ్యాపక కార్యనిష్ఠులు. వారు రచించిన మహాగ్రంథమునకుఁ బీఠికను వ్రాయు భారము ననర్హుఁడనగు నాపై వైచిరి. శక్తికొలఁదిని గాలపరిమితి కొలఁదినినిద్దాని వ్రాయఁజూపితిని. ఇందలి గుణదోషములను బండితులు విచారించుటలో మేముభయమును శంతవ్యములే. శాస్త్రిగారి గ్రంథమునందు పాశ్చాత్యమతా విష్కరణమును, తన్మతాను వాదమును గొంతవఱ కనివార్యములుగాఁ గానవచ్చినను స్వాభప్రాయములను వ్యక్తపఱుచుపట్ల శాస్త్రిగారు నిరంకుశముగా స్వీయమతమును వెలిపుచ్చిరి. ఇట్టి యుద్ధగ్రంథము మన దేశమునను మన మాతృభాషను నూతనమును బ్రథమప్రయత్నము నగుటను విమర్శకులకు పెక్కులోపము లిందున్నురింపవచ్చును. కాని గ్రంథము వ్యాప్తిచెందిన కొలఁదిని నితరదేశ భాషలోనికిఁ బరి

వర్తింపఁబడిన కొలఁదిని దీనిగుణ సముదాయము పండితులకు గోచరింపకతప్పదు. అట్టితరదేశ భాషలలోనికిఁ బరివర్తనము చేసి ప్రకాశింపఁజేయఁదగిన దీగ్రంథముని మాత్రము నిస్సంశయముగా దృఢవిశ్వాసముతో విన్నవించఁ గలవాఁడను. కొన్ని తావుల గ్రంథకర్తగారి స్వకీయాభిప్రాయముఁ తోనే నేకీభవింపఁజాలక పోయినను గ్రంథరచనయందు వారు చూపిన సారస్వతపరిచయమును గవేషణ సామర్థ్యమును అనర్గళమృదు మధుర పదవాక్యములనా సౌందర్య చాతుర్యలహరీ మహిమను వర్ణనాచమత్కృతిని చిలకించి పులికితాంతరంగుడనై భశిమని కొనియాడ వెను దీయువాఁడను మాత్రము కాఁజాలను. సంస్కృత వాఙ్మయమును అందు వైదిక వాఙ్మయప్రాభివమును ఆర్యులయొక్కయు మానవజాతియొక్కయు నమూల్య వైతృకధనముగా భారతీయు లందఱును పరిగణింప పలసియున్నది. వైదిక రహస్యము లపారములుఁ దుర్విజ్ఞేయార్థ బహుళములు, సర్వజ్ఞకల్పములని భాష్య కర్తలవలనను శ్రీశంకరాద్వాచార్య పురుషలహరీనను వేయివిధములఁ గొనియాడఁ బడి నవియునై యున్నవి. ఆర్వాచీనులలో ననేకపండితులు వివిధార్థముల స్వమతాభి మాన పురస్కరముగా వ్యక్తపఱచియుండిరి. ఆర్యసమాజమువారు యజ్ఞములు భౌతికశాస్త్ర క్రియఃపఃశోధన సూచక విశేషములుగా వర్ణించియుండిరి. దయా నందసరస్వతీ స్వాములవారు సత్యార్థప్రకాశికయనుపేర స్వతంత్ర గ్రంథమును రచించి పెక్కుచోట్ల వేదమంత్రములకు భిన్నార్థములు గల్పించి వారి శిష్యులకు మార్గప్రదర్శకులైరి. వారి జీవితకాలములోనే వాదప్రతివాదములు ప్రబలి ఖండన ముండన గ్రంథము లనేకములు వెడలినవి. ఉదాహరణమునకు మాత్రము గురు దత్తవిద్యార్థిగారును మొన్న మొన్న పి నారాయణగౌడ్ యెమ్. యే. గారును రచించిన Message of the XXth Century అను గ్రంథమును తార్కాణ ముగాఁ దీసికొనవచ్చును. వీర లశ్వమేధయాగమును X-Ray శరముగా సమర్థించిరి. బ్రహ్మీభూతులయిన శ్రీబోధానంద భారతీస్వాములవారు వేదమంత్రములు నీచలోహమువలన స్వర్ణమును (Alchemy) పుట్టించువిధులుగా సమన్వయించిరి. ఇటీవల బొంబయినగరమున ముద్రణముగాంచిన యొకానొక గ్రంథమున వి. జి. రేవేగారు దీని శారీరక శాస్త్రమును గాను యోగశాస్త్రముగాను సాధించిరి. మతా చార్యు లదైత్యతవిశిష్టాదైత్యతదైత్యత ప్రకాశకములుగా వర్ణించియుండిరి. మోక్ష మూలరు మొదలగు పాశ్చాత్యపండితులు వీనిమహిమను బొగడియెద్దియో మహత్తర మగునర్థ మిందిమిడి యుండనోపునను నూహను మాత్రము కనఁబర్చి రచనా సౌందర్యమును బొగడుచు నట్టి పురాతన కాలమం దార్యులు కనఁబర్చిన కవితా

ఏనాటనయిన భగవంతుడు తనదివ్యజ్ఞాన మహిమను భూమిపయి మనుజునకు నేవిధమునఁ నయినఁ బ్రసాదించియుండెనని నమ్మినచో నది నిక్కముగా వేద ఋషులభావవీధి వారితపఃఫలంబున నావిర్భవింపఁజేసె ననునమ్మిక సువ్యక్తము కాకపోదు. గ్రంథకర్తలుగూడ నొకచో నీ భావమే యావిష్కరించిరి,

పతంగో వాచం మనసా భిభర్తి ।

తాం గంధర్వో వదద్గర్భే అంతః ।

తాం ద్యోతమ నాగ్ స్వర్యం మనీషాం ।

ఋతస్య పదే తవయో నిపాంతి ॥

యుగాంతేఽంతరి తాన్ వేదాన్ నేతిహాసాన్ మహర్షయః ।

లేభిరే తపసా పూర్వ మనుజ్ఞాతా స్స్వయంభువా ॥

వేదమునకంటెఁ బ్రాచీనమయిన సారస్వతసంపద యేమనుభాషయందును గానరాదు. దీనికి కర్త వెదకినను గానరాడు. ఇది అవాదిసిద్ధమై క్రుతిరూపమున వెలయుచున్నది.

శబ్దమువలన సృష్టి

వైదికభాష సంస్కృతముగ నున్నది. ఇది వైదికలౌకిక భేదమునద్వివిధముగఁ గనపట్టుచున్నది. అథశబ్దానుశాసనమ్ - కేషాం శబ్దానాం లౌకికానాం వైదికానాంబయను పతంజలి మహాభాష్యవచనము లిందుకు నిదర్శనములయి యున్నవి శబ్దార్థములకుఁ గల సంబంధము భేత్పత్తికము నీశ్వరసంకేతితము ననియుఁ బూర్వమీమాంసకులమతమై యున్నది. అత ఏవచ నిత్యత్వమృతు నుత్తరమీమాంసా సూత్ర వ్యాఖ్యానావసరమున శ్రీ శంకరభగవత్పాదులవారు శబ్దార్థములచేఁ గూడ నిత్యత్వమును అనఘౌరీనిత్యత్వమును గూడ నంగీరించి యుండిరి. కాలాకాశవన్నిత్యత్వమృని శ్రీ విద్యారణ్యులవారు సృష్టిదశయందు నావిర్భవ రూపనిత్యత్వము నంగీకరించి ద్యోతకముగావించిరి. Max Muller పండితుడుగూడ శబ్దార్థసంబంధ నిరూపణమందు స్పృహదముయొక్క మహిమను మిక్కిలి కొనియాడి యుండెను. పూర్వమీమాంసా శాస్త్రము వేద పామాణ్యమును గూర్చియు శబ్దప్రామాణ్యమును గూర్చియు విస్తరించి చర్చించి సిద్ధాంతము నేర్పఁబచినది. శబ్దసృష్టిని బైబిల్ గ్రంథము కూడ నంగీకరించినది. వేదమువలన

నఖిలజగత్తు సృష్టింపఁబడిన దనినయెడల మన మేల నమ్మరాదు. శబ్దబ్రహ్మము యొక్కమహత్తీంద్రుక పాశ్చాత్యభౌతికశాస్త్రము గ్రహించుచున్నది. వితంతివారా శ్రవణమే యిందులకు దృష్టాంత మయియున్నది. మంత్రముల మహిమయును వర్ణానుపూర్వియొక్క ప్రభావమును, ఉపాసకు లందఱకును బ్రత్యక్షమై యున్నవి. మంత్రము యంత్రము దేవత యుపాసకుఁడుగురువును నేకరూపములని మంత్ర శాస్త్రము తెల్పుచున్నది. ఇటీవల నొకపరాసు దేశయువతిమణి కనిపెట్టిన యొక వాద్యవిశేషమువలన వివిధరాగాలాపములచే భిన్న భిన్న దేవతా స్వరూపములు వాలుకలపైఁ జిత్రింపఁబడినవని ప్రకటింపఁబడిన వృత్తాంతము పూర్వమీమాంసా సిద్ధాంతము నెంతయు బలపర్చుచున్నది. పాశ్చాత్యసిద్ధాంతలలోఁ గొందఱి మతముప్రకారము The word of God అనఁగా శబ్దము సృష్టికి మూలకారణమని నిర్ణయింపఁబడినది. సృష్టికి కారణము (Logos) అనున దీ విషయమే. భౌతిక విజ్ఞాన మభివృద్ధి చెందినకొలది ప్రకృతి రహస్యములు ప్రత్యక్షానుభవ గోచరము లగుచున్నవి. ప్రత్యక్ష ప్రమాణము గోరువారికి శ్రుతియు ప్రత్యక్ష ప్రమాణము కాకపోదు.

‘సృష్టిః ప్రత్యక్ష మైతిహ్యమ్’

అనుమానః చతుష్టయమ్ ॥

ఇచ్చటఁ బ్రత్యక్ష మనఁగా శ్రుతియే. మనకుఁ బ్రత్యక్షముకాని శ్రుతులు మన్వాది మహర్షులకుఁ బ్రత్యక్షములు గనుక ననుమేయ శ్రుతిమూలకముగ సృష్టి ప్రామాణ్యము సిద్ధించునని సృష్టిపాదమున మీమాంసా శాస్త్ర ముద్ఘోషించినది. వేదము లనంతములు. అనంతా వై వేదాః । యను వేదవాక్యమే కలదు. మంత్ర బీజాక్షరముల మహిమ మంత్రశాస్త్రమువలనఁ దెలియఁగగును. అట్టి మహిమ సాక్షాత్కార దశయందు ప్రత్యక్ష రూపమగును. ఉపాసన బలమున దేవతా ప్రత్యక్షము జరుగుట స్వానుభవైక వేద్యము. అట్టి ప్రత్యక్షము విజ్ఞానశాస్త్ర విరుద్ధము కాదని దివ్యజ్ఞాన సంఘము వారిలోఁ బెక్కుఁద్రు నమ్ముదురు. ఇంక వైదిక కర్మమువలన నపూర్వము జనించి ఫలరూప మగుననుట నేల విశ్వసింప రాదో తెలియకున్నది. వేదమహర్షులు ప్రత్యక్షానుభూతినే వెల్లడించిరి. వారు లోక ప్రతారణోద్యోగులు కారు. ఆత్మభ్రాంతి కలవారును కారు. అహం మను రథ వమ్మను వామదేవ వాక్యమును, అపశ్య మహమేత త్సూర్యమండలం పరివర్త మానమ్ । అనుగర్గ్య ప్రాణరారత వచనమును ప్రత్యక్ష కృతములు పరోక్ష కృత

ములు నాత్మకృతములు ననుయాస్కనిరుక్త కృతమంత విభాగములు నిందుకు దృష్టాంతములయి యున్నవి.

సంస్కృతము దేవభాష

సంస్కృతమునకు దేవభాషయను వాడుక కలదు. దీని కీ నామమెట్లు సార్థక మయ్యెనను విషయము నింకను బండితులు చర్చించి సిద్ధాంతములను నిరూపింతురుగాక! నాకుఁ దోచినదానిని దెల్పెదను. సప్తకోటి మహామంత్రములకు బీజములయిన అకారాదిక్ష కారాంతములయిన వర్ణమాతృకా సమదాయము సంస్కృతమునఁగాక వేఱొండు భాషఁ గానరాదు. కావున నది వర్ణసమామ్నాయ మైనది. ఆమ్నాయ శబ్దార్థము పండితులకు గోచరమే సమామ్నాయః సమామ్నాతః అను యాస్కవచనము సమామ్నాయార్థమును దెలుపును. పాణిని ప్రత్యాహార సూత్రములకును మాహేశ్వర సూత్రము లను సంజ్ఞ కలదు. సనకాది సిద్ధుల నుద్ధరించుటకై నటరాజరాజా సృత్రాపసానమందు ధమరుకమును పదునాల్గుసారులు వాయించిన నవి యుద్భవించినవట. నటరాజా సృత్యము ప్రపంచసృష్టి హేతు భూత మెట్లయినదియును నటరాజా విగ్రహమును జూచి Edward Carpenter మొదలగు పాశ్చాత్యులుకూడ విస్మితులయి వ్రాసిన వ్రాతలు సాక్ష్యమిచ్చుచున్నవి. ఈ ప్రత్యాహార సూత్రములపయి నందికేశ్వర కారికలఁజూచిన నిందలి నిగూఢ తత్త్వము దెలియకమానదు. ప్రథమ ప్రత్యాహార సూత్రార్థ మిట్లు వివరింపఁబడినది. నిర్గుణ పరబ్రహ్మ స్వరూపమయిన అకారము మాయా స్వరూపమయిన ఇకార సాన్నిధ్యముచే అకారరూప ప్రపంచ పరిణామమును జెందినది. చివరనుండు లణ్ హయవరద్! అను సూత్రములు వరుసగ పృథ్వి ఆకాశ వాయు జల (అమృత) అగ్ని (లేజు) భూతములయొక్క బీజములయి యున్నవి. మంత్రశాస్త్రమునందలి యే బీజనిఘంటువునైనఁ జూచినదో వీని శక్తులు దేవతలు సత్యధి దేవతలు మొదలగు విషయములు తెలియఁగలవు. సంయుక్తాక్షరములు నిర్ణీత బీజశక్తులు కలిగి యున్నవి. ష్టరములేని దక్షరము అది అకారమును చివరక్షకారమును అగ్నిబీజ మగు రకారముతోఁ జేరి 'అక్షర' సంజ్ఞ చెందినది. హం షం అను రెండక్షరములు నాజ్ఞా చక్రమున ద్విదశమున మంత్రబీజములై హంస మంత్రమునకు వర్ణము లయినవి. హంస మంత్రమున కజపాగాయత్రి యని పేరు. హకారము పురుష బీజము. సకారము ప్రకృతి లేక స్త్రీబీజము. బిందువు పురుష స్వరూపము. విసర్గ ప్రకృతిరూపము. బిందు విసర్గలు త్రిభుజరూపము. ప్రకాశబిందువు విమళాకా

తృకమై విభిన్నమై విమర్శబిందువై వానివలన మిశ్రబిందు వుదయించి యీ మూటి యొక్క త్రిరేఖ సంబంధమువలన త్రికోణముగా నేర్పడి అందువలనఁ గామకళ యుదయించి సృష్టికిఁ గారణ మగుచున్నదని కామకళా విలాసమును మంత్రశాస్త్ర గ్రంథము తెల్పును. హంస స్సోహమ్ అను మంత్రమునఁ బురుష ప్రకృతులు కలసియున్నవి. సోహమ్మును మంత్రమునుండి పురుష ప్రకృతి బీజరూపములయిన సకార హకారములను విలాపము చేయఁగా అనఁగా సోహమ్ అను దానిలోని సకార హకారములఁ దీసి వీయగా 'ఓమ్' అను ప్రణవము మాత్రము నిలచునని శ్రీ శంకరా చార్యులవారు ప్రపంచసార తంత్రమునఁ దెలిపిరి. మఱియు ప్రథమాక్షరమగు 'అ' కారము 'హ' కారముతోఁగూడి బిందుసంయుతమై యాత్మవాచి యగుచున్నది. మూలాధారము మొదలుగ పట్నక్రమమునందీ బీజన్యాయ మెట్లున్నదియు పట్నక్ర నిరూపణము మొదలుగ గ్రంథములవలనఁ దెలియనగును. కొన్ని యాంగ్లమున పరివర్తితములయి Sir John Woodroffe అను న్యాయమూర్తివలన Garland of Letters Serpent Power అను నిత్యాది గ్రంథములుగా బ్రకాశింపఁబడినవి. వర్ణమయీ మంత్రమయీ యంత్రమయీ' యిత్యాది దేవతా స్తుతివాక్యములఁ నిందు లకు నిదర్శనములే. మాతృకా విలాసమును సంస్కృత గ్రంథమునఁగూడ నీ విషయము విస్తరింపఁబడినది. అంతర్మాతృకా బహిర్మాతృకా కాన్యాసాదులతో మంత్రోపాసనముచేయు సాధకుల కివి యనుభవసిద్ధములే. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నింతకంటె విపులముగాఁ జర్చింపనైతిని. బీజశక్తులు సంపూర్ణముగా నావిర్భవించిన వర్ణస మామ్నాయ మితర భాషలయందు లేదు. ఏ భాషయందైనను బీజశక్తులు కలసిన యెడల మాంత్రికవర్ణాను పూర్ణివలన జనించిన శక్తి సిద్ధిహేతువు కాఁబరగునని మంత్రమహార్థవాది గ్రంథములలో నుదాహరింపఁబడిన మంత్రసము దాయమే దృష్టాంతమయియున్నది. కావ్యమున వర్ణబీజగుణ కూటముల వలన నగుఫలములు నిట్టివే. వైదికమంత్రములు నట్లే ప్రత్యక్షశక్తి గోచరములగుట వైదికుల నమ్మకమైయున్నది. కావున శ్రుతిప్రత్యక్షమని వ్యవహరింపఁబడును. ఇష్టప్రాప్తికిని ననిష్ట పరిహారమునకు నలొకకోపాయమును బోధించునది వేదమని విద్యారణ్యులు స్వర్గమును బ్రత్యక్షముగఁ జూచి వచ్చినవారలు లేకున్నను, స్వర్గము నిత్యమును బ్రత్యక్షమునఁగో మహానకమతము. పునరావృత్తి రహితమైనట్టియు స్వస్వరూపావస్థానరూపమగు మోక్షాపేక్షచే కర్మచితలోకము లర్పాస్థిరఫలదముఁని వెదాంత మతము. ఏది యెట్లున్న నేనాడయిన పరమేశ్వరుడు పుడమిపై మానవునకు తన దివ్యజ్ఞానమహిమ నించుకేని ప్రసాదించెనని నమ్మవలసివచ్చినప్పుడు వైదిక విజ్ఞానమట్టి భగవత్ప్రసాదమని నమ్ముట కెట్టి యాక్షేపణయుఁ గనరాదు. వైదిక

ఋషుల దివ్యజ్ఞాన తేజోవింశతమాలగుతో కోత్ర రాసుభవములను విశదీకరించిన వేదములట్టివను దృఢవిశ్వాసము నమఁజనమగుట కాక్షేప మేమి ?

వేదకాలము వేదభూమి వైదికర్మములను గూర్చి యొకించుక చర్చించుట యిచ్చట నావశ్యకమని యోచించి సంక్షేపముగా నాయావిషయముల వివరింపఁచుత్పింపవలసి వచ్చినది. బహు గ్రంథపరిశీనము చేసి గ్రంథకర్త లీవిషయమున స్వాభిప్రాయ మచ్చటచ్చటఁ జూపించుచుఁ జరిత్రకారుల మతములను వివరించి యుండిరి. వేద మపౌరుషేయమును విశ్వాసము గల యాస్త్రీకుల కిట్టి బాహ్యంగ పరీక్షలతో నిమిత్తములేదు. పాశ్చాత్యపండితు లనేకులు వేదకాలము మానవ యుగమునఁ గ్రీస్తునకు పూర్వము కొలదిశతాబ్దముల కిందటిదన్నట్లు వ్రాసి యుండిరి. ఇట్టివాదము లభిమానగ్రస్తములు కాని వాస్తవములు కానేరవని శ్రీయుత బాల గంగాధర తిలకుపండితులును నాధునికులలో Rigvedic India గ్రంథకర్త లయిన దాసుగారును మిక్కిలి పరిశోధనముచేసి పాశ్చాత్యవాదము లపభ్రంశము లనియును దుష్పాండిత్య విలసితము లనియును నూతన పరిశోధనపద్ధతులకు మార్గమును జూపిరి. “యోవేదేఽభ్యోభిం జగత్త్ర” ను ప్రతిజ్ఞయొక్క వాస్తవమును గనిపెట్టఁ దలఁచినచో సర్వజ్ఞకల్పమని యాచార్య పురుషులవలన వేనోళ్లఁ గొనియాడఁబడిన వేదప్రపంచమును బరిశీలింపఁ బూనిననచో నొక పురుషాయుర్దాయమును నొక పురుషబుద్ధియు నీపనికిఁ బర్యాప్తములు కావని చెప్పక తీరదు. భారతీయుల పైతృకధన మయినట్టియు, సనాతన ధర్మమున కాదిమూలమును హిమ వత్సర్వతమవలెఁ గర్మభూమికి బ్రతిష్ఠానము నయినట్టియు నార్యజాతీయ జీవనదీ ప్రభుస్థానమును దేవతాత్మస్వరూపమును నన్యులకజేయము నగునట్టియు నీ వేద రాశిని భారద్వాజ పృతాంతమును స్మరించు కొనిదరిఁజేరఁజూచు వారలు పెక్కు సంఘములుగా నేర్పడి పరిశోధనము చేయవలసిన యావశ్యకత గోచరమగుచున్నది. గ్రంథకర్తలు పొగడిన రీతిఁ వేదవాఙ్మయ మాంధ్రలోకమున హెచ్చు తేజమును బొందినది. వైదికపరిశోధన శాఖనెర్పరచి యిట్టి కార్యమునకుఁ గడఁగుట యాంధ్రవిశ్వ విద్యాలయమువారి ప్రథమ కర్తవ్యమని వేఱుగ నుడువ నవసరము లేదు. ఉదాహరణమున కొకచిన్న విజ్ఞప్తిని చేయుచున్నాఁడను, లోకమాన్యు లార్యభూమి యుత్తరద్రువ ప్రాంతమని సహేతుకముగ నిర్ధారణచేసిరి. దాసుగారా మతమును ఖండించుచు సప్రసింధుప్రదేశ మార్యభూమియని స్థిరపరిచిరి. కాని యుత్తరద్రువ ప్రాంతలక్షణ సూచకములగు ఋజ్జుంత్రములకు గతి కల్పించుట కాయాసపడిరి. అట్టిభౌతిక పరిస్థితులు భరతఖండమునం దెన్నఁదెయినఁ గలిగి

యుండెనా యను సంశయము కలుగవచ్చును. ప్రస్తుతమందు భూవాస్థానాగ్రము లయిన దక్షిణోత్తరద్రువప్రాంతములు హిమభరితములయి యుండుటయు, సుతర ద్రువము మేరుసంజ్ఞ కనుకూల మయిదేవమానమని పేరుగన్న దీర్ఘాహారాత్రపరి మితియుఁ జక్రభ్రమణ రూపమయిన సూర్యచంద్ర నక్షత్రగతియు సంభవించు చుండుటయు, నీ మొదలగు కారణములు లోకమాన్యుని గూడ నిచుక భ్రమింపఁ జేసినవి. ఆయనను వేదములయందు ద్వాటింపఁబడిన జ్యోతిశాస్త్ర విషయములే యుగపరివర్తనమందు దృష్టములయినవో చెప్పజాలమనియుఁ గడపటి పరివర్తన ముంబట్టి పర్యాలోచనముచేయగా నాంగ్లేయుల సిద్ధాంతములకంటె నతిదీర్ఘ కాలద్యో తకములు కాఁజాలుననియు నిర్ణయించి వేదము లనాదులనవచ్చునను భావమును సూచించిరి. గ్రంథకర్తలు గూడ చారిత్రకవాదములు చర్చించియు నిష్పటికిడియే వేదవాక్యములకు దగ్గరగా నున్నదనుచు నీ మతమును బ్రదర్శించిరి. కాని యాధునిక పాశ్చాత్య భూగోళవిజ్ఞానమును పురస్కరించుకొని లక్ష్నో (లక్ష్మణపురీ) విశ్వ విద్యాలయ పండితులగు ప్రొఫెసరు సహానీగారు మొన్న మా పురమందిరమున నిచ్చినయుపన్యాసములలో జుస్థలవిభాగమును ఖండపరివర్తనమును వివరించుచు దక్షిణోత్తరద్రువములని వాడఁబడు ద్రువములకు కూడ చలనము కలదను నాశ్చర్యోక్తిని బ్రకటించిరి. దాని వినినతోడనే నాహృదయ మమితానందకందశిత మైనది. మేరువు హిమగిరి నొక కాలమున నుండియుండుననియు సుతరద్రువ ప్రాంతపరిస్థితు లీన ప్రసింధు దేశమునందే యుండెననియును నార్యజాతి యైరోపా మధ్యభాగమునుండి కాని యాశియా మధ్యభాగమునుండి కాని భారతభూమికి వలస వచ్చినది కాదనియు నాకుఁ జిరకాలమునుండి కలిగిననమ్మిక దృఢతరమైనది. కాళి దాసుచే కుమారసంభవమున వర్ణింపఁబడిన హిమగిరి వృత్తాంతము సత్యమై యీ విషయమునఁ బ్రమాణమగుచున్నది. పాశ్చాత్యవిజ్ఞానసంపద నానాటికి విస్తరిల్లుచుఁ బ్రకృతిరహస్యముల నన్వేషించుచు వానిని బయలుపరచిన కౌలఁదినీ వేద ఋషులసర్వజ్ఞతత్వము సిద్ధాంతీ కరింపఁబడుచున్నది. మహింజోదారో నాగరికత, సుమేరియను నాగరికతయను నవికూడ నీ విషయమును స్థిరపఱుచును. ఇందు కింకొకచిన్న యుదాహరణము దేశకాలముల తత్వమును బాశ్చాత్య భౌతికశాస్త్ర మింతవఱకు బాగుగ గురైఱిగి యుండలేదు. శర్రుజ్యోదేశీయ విద్వాంసుండగు (Einstein) ఐన్ స్టైన్ పండితుడు తనదివ్య పరిశోధనలవలన పాశ్చాత్యలోకమును విస్మితము గావించెను. ఆయన వలన సిద్ధాంతము చేయఁబడిన రెలెటివిటీ Relativity (సరియైన పారిభాషిక పదము లేమినిద్వంద్వత యందుము) యను నూతనసిద్ధాంతపు మహత్వ మింతను కౌందఱు పాశ్చాత్యపండితుల కగమ్యగోచ

రముగా నున్నదనియు సుపనిషద్వేదాంతాభ్యాసకుల కది సుగమ మనియును మన శౌంతిరామమూర్తి యేమ్. యే. ఐ. సి. యస్. పండితు లొకానొక తఱిగదన యుపన్యాసములలోఁ దెల్పియుండిరి. మఱియు దేశకాలము లేక స్వరూపమనియు వేతొకభిన్న వస్తుపరిణామములు కాని వాస్తవముగఁదత్తములు కానేరవనియు నుడివిరి. ఈ యుక్తిని గణిత శాస్త్రముచే సాధించుకొని వారికి కలదు నా కది యసాధ్యము కాని

తస్యాః పాకవిశేషేణ ।

స్మృతంకాల విశేషణమ్ ॥

తస్మా ద్వా ఏతస్మా దాత్మన

అకాశ స్సంభూతః ।

అకాశా ద్వాయుః ॥

ఇత్యాది వాక్యములయందును కాలాకాశ వన్నిత్యత్వమ్ ॥ అను వ్యావహారిక నిత్యత్వద్యోతనార్థక వాక్యములయందును పరమాత్మ దేశకాలా పరిచ్ఛిన్న వస్తువని తెలుపు వేదాంతములందును భూరాది సప్తవ్యాహృతులఁ దెల్పు సుపనిషద్వాక్యముల యందును నెట్టి నిగూఢ ప్రకృతి రహస్యము అంతర్గతములై యుండునో వానిని నావంటి యజ్ఞాఁడుగాక వివిధ విజ్ఞాన శేముషీ ధురంధరులగు పండిత ప్రకాండలు శోధింతురుగాక యని యొక్క యుదాహరణము మాత్రము సూచించితిని ప్రకృతి యందు చిత్తు జడము ననునవి భిన్నతత్త్వములుగా బ్రవహించిన శాస్త్రములు ఖండితములైనవి. జడజగత్తునది చిదాత్మకమను నదైత సిద్ధాంతమునకుఁ బాశ్చాత్య భౌతిక విజ్ఞానశాస్త్రము తోడ్పడుచున్నది. కాబాద మతముఁ బరమాణు వాదమున్నది. ఇట్టి పరమాణు లనబడునవి (atoms = అణువులు) ప్రకృతి శాస్త్రమున భిన్నములై అట్టి యుద్భేదమున ననంతశక్తి సంయుతములయి యుండుటయును, అట్టి అణువులలోని విద్యుద్బిందువుల విన్యాస క్రమము ననుసరించి యణువ్యక్తిత్వ మేర్పడుచున్నదనియు నవీన భౌతిక సంప్రదాయసిద్ధమైన వచనము. కాని విద్యుద్బిందు విన్యాసమును (Disposition of Electrons) మూల కారణులగు శక్తి పాశ్చాత్యుల కింకను గోచరించి యుండలేదు. సామాన్యమైన వెలుతురుయొక్క స్వభావమునుగూర్చి మొన్నటివఱకు సిద్ధాంతము లపసిద్ధాంతము లగుచుండినవి. జగదేక పండితుడగు మన సర్. సి. వి. రామను పండితుఁడు కదా దాని తత్త్వమును లోకమునకు వెల్లడించెను. రామనువంటి పండిత గ్రామణులు

వైదికాగ్రేసరు లయినచో వేదరహస్యములను గుర్తింపకపోరు. విజ్ఞానశాస్త్రము విశృంభించినకొలదిని మానవబుద్ధి వైభవము వికసించినకొలదిని వేనవేలుగా విద్వాంసులు భూగర్భత త్వ భగోళ భూగోళ మానవజన్మ వృత్తాంతాది వివిధ శాస్త్రముల పారంగతులయినవారు పై విధములఁ జర్చించి సారమెఱింగి నభలుగ కూడి పరిశోధించినచో వేదరహస్యము లీశ్వర కటాక్షముండిన భావగోచరములై యమితోత్సాహ జనకము లగునని ననుబోటివారలు నిరంతరము ప్రతీక్షించుచుందురు. వైదిక కర్మలను గూర్చియు నార్య సామికాచారములను గుఱించియు పాశ్చాత్య పండితులు మొదలగువారు భిన్నాభిప్రాయములు కలవారై యున్నారు. యజ్ఞేరహి దేవా దివంగతాః || యజ్ఞో వైవిష్టుః || అను నీ మొదలగు వాక్యములు వేదమునందే కలవు. ద్రవ్యమయ విజ్ఞములు పశుహింసాది లక్షణములు కలవని జ్ఞానయజ్ఞమే గీతా శాస్త్రము బోధించినది కావున నదియే యిక్కలమున నాచరణీయమనియుఁ గొందఱి యభిప్రాయము. యజ్ఞములు, హవిర్భాగము లేడును పాకయజ్ఞము లేడును సోమ యాగసంస్థ లేడును నవి సూత్రకాశుల మతమై యున్నది. సోమయాగమును కొన్ని పట్ల నిందించి నుద్ధానిఁ బొగడుచు సోమము నుత్కర్షచేసిన మంత్రములు కొన్ని పారశీకుల ఛందోప స్థానమునఁ గలవు. సోమ మొక మత్తుపదార్థ మనియును నద్దానిగ్రోలి మత్తిల్లిమయి మఱచుటకుఁగా నీ సోమయాగము లుద్భవించిన వని కొందఱు అందురు. ఆత్మ నిష్క్రియమున సంస్కార్యమును నిత్యశుద్ధ బుద్ధము క్రస్వభావమును గావున జీవేశ్వర భేదమును పురస్కరించుకొని ప్రవర్తి చిన వైదిక లౌకికశాస్త్రము ల్నియు నవిద్యా విలసితములని యద్వైతరు సిద్ధాంతము. పశు హింసను విడిచి పిష్టపశువుతో యాగములు సలిపి కర్మఫలములఁ గోరునవి ద్వైత విశిష్టా ద్వైత సంప్రదాయములును దీక్షిత పంథానుగు లగు కొందఱి మతమునై యున్నవి. యాగమందలి హింస హింస కాదనియును హింస యను దాని యర్థము వేఱనియును పశువునకు బ్రతినిధి లేదనియును బ్రభుసమ్మితములగు వేదవాక్యము లకు వికల్పములఁ గల్పింపరాదనియును కలివర్ణములు యాగములని నిషేధించినను వేదప్రచారముచు వర్ణా శమాచార ధర్మములును నిల్చియున్నంతవఱకు నవి యవశ్య మాచరింపఁ జడసలయుననియును, ఆస్తికలోకము హైషించుచున్నది. పైని నుడివినరీతిని యాగముల కార్యసామాజికులు విపరీతార్థములు గల్పింపసాగిరి. వేదములేని వేదాంత మెచ్చటఁ గలదనియును బరమాద్వైత వాదమున నైష్కర్మ్య సిద్ధికిని జిత్రశుద్ధికిని మూలకారణములగు వైదికకర్మములు విడువరాదనియును గీతా వాక్యముల నుదాహరించు పండిత శ్రేష్ఠులు కలరు. “దీని భావమేమి తిరుమలేశ” యని యస్మదాదులు సందేహందోళిత మనస్కులై యుట్టుఁగ లూగుచుందురు.

వివరించిమాడ సృష్టికార్యమే యజ్ఞరూపమున జరిగినట్లు కానవచ్చును. పురుష సూక్తమును దై త్తిరీయమునందలి “ప్రజాపతి రాత్మనో వసాముద్భవత్” ఇత్యాది వాక్యములును గభీర భావముల వ్యక్తిపరచుచున్నవి. దయామయుడగు పరమేశ్వరుడు తన శరీరమును యాగము కావించి సృష్టిచేసెను. ఆహా ! యెట్టి మహత్తరాశయము. యేసుక్రీస్తు తన శరీరమును బలి సమర్పించి పాపులకు గతి నొసంగెను కదా ! ఆత్మయాజీ స్వరాధ్యవేత్ ॥ అను మనువాక్యమును స్మరణకుఁ దెచ్చుకొనవలయును మన్నిష్ఠము పురోడాశమనియే పురుష శిరస్సున నెనిమిది కపాలము లుంటుండేసి “యాగ్నేయ మస్తాకపాలం నిర్వృతతి” యను నిట్టి వాక్యముల కుపపత్తులు భాష్యముల వివరింపఁ బడియుండెను. సరమేధాది దురాచారములకు కూడ వేదము కావాసంగెనని యపభ్రమలు పొందుటకంటె బురుషజీవిత మొక యుత్కృష్ట యాగరూపమని భావించుట సర్వసమంజసము. ఇట్టి క్లిష్టసమస్యల నూహించి విప్పట బహుశాయాససాధ్యమని విజ్ఞులకు గోచరింపక మానదు. బైబిలు గ్రంథమందుగూడ సరమేధ ప్రళంస గలదనుటయు భగవంతునికి దనుజుని బలిగా నీయ సమకట్టిన వాని మందలించి ఛాగపశువు నొసంగుటకై హెచ్చరించిన బైబిలులోని భగవద్వాక్యమును స్మరించిన నిట్టి భావము లన్ని మతగ్రంథము లందును కలవనియు వాని గూఢమర్మము లెఱుంగని మనకు వింతగఁ దోచినను నవ్వానివలన నా గ్రంథముల సత్యత కించుకేనియు న్యూనత వాటిల్లదని బుద్ధిమంతులకుఁ దోపకమానదు. సృష్టియందలి నిగూఢ రహస్యముల దృశ్య ప్రదర్శనములే యాగ సంస్కారములుగఁ కన్పట్టకమానవు. అతొక విషయము లగుటను మానవ బుద్ధికి సులభముగా గోచరింపనేరవు. గ్రంథవిస్తరభీతి నీ విషయ మింతటితో ముగింపవలసి వచ్చినది.

ఆర్యవిజ్ఞాన సంపద

ఆర్యవిజ్ఞాన సంపద వేదములఁ గానవచ్చునంతవఱకు నతి మానుషముగఁ దోపకమానదు. వైదిక మంత్రార్థముల వివరించుపట్ల నార్యవిజ్ఞానమును బ్రకటించు తఱి నార్యులకు కృషి వాణిజ్యాది పరిశ్రమముల బ్రావిణ్యము కలదనియు ఖనిజ లోహాది సాధన సంపద గలదనియును నెడారులను పచ్చికబయళ్ళను పశుచారణ వృత్తితో చర్యజరుపు వారలుకాక నగర పురాదిస్థాన ప్రతిష్ఠానములు కలవారై సంఘిభావమున రాష్ట్ర సంపదలుకూడ కలవారలనియు నుడువుట యాశ్చర్య జనకములు కాకమానవు. అల్ప మేధస్కులగు మనుజుల విజ్ఞానసీమ యెక్కడ ! త్రికాలవేత్తలు నతీంద్రియార్థ ద్రవ్యలునగు నార్యమహర్షుల విజ్ఞాన సంపద

యొక్కడ ! పాశ్చాత్య సంఘములవలె ముజాక్షర న్యాయమున సాంఘికవృత్తి
 ఫేలనమున నార్యసంఘ మేర్పడినదికాదు. చిరస్థాయియై పటిష్ఠమై ద్రుఢిష్ఠమై
 సర్వాంగ సుందరమై యశ్వల కజేయమై శాశ్వత శశ్వద్ధర్మముల బ్రతిష్ఠింపఁ
 బడినది యార్యసంఘము. ఆర్యజాతీయతరాత్మ తేజః పుంజచ్ఛటలే వేదరాశి.
 అట్టి సనాతన ధర్మనిబద్ధమగు నార్యజాతీయం దంతఃకలహములఁ జెంచి వర్తనంకర
 కారకులగు వారలు నారకీయ జనములని వేఱుగఁ జెప్పనేల ? యుగానుసరణముగ
 ధర్మగ్లాని యొకవేళ గలిగినను నైసర్గికదీప్తిచే పునరుద్ధారమును గొనుశక్తి యార్య
 జాతీయం దంతర్భావము నొందియున్నది. మానవ ధర్మశాస్త్రము మానవకోటి
 కంతకును బ్రమాణము. అందలి ధర్మసూక్ష్మములు బాగుగ దిలకించుచో నేటికి
 ననుభవ గమ్యములు. మానవ ధర్మశాస్త్ర మహిమమును సాంఘికశాస్త్ర సంబంధ
 మునఁ దిలకింప నిచ్చగించునెడల దానిని గుఱించి పండిత శ్రేష్ఠులగు బాబు
 భగవాన్ దాసు మహాశయుల గ్రంథమును దిలకింపుఁడు. మనుధర్మశాస్త్ర మేమి
 పాపము చేసినో దా ని దగులఁ జెట్టుటకై కొందఱు యత్నములఁ జేయుచుండిరి.
 కాని యది తగులఁబడనేరదు. వజ్రాశ్రమధర్మ మార్యజాతికి సంపూర్ణ లక్షణము.
 మానవజాతి యెద్దియే యొక విధమున నీ చాతుర్వణ్య విభాగస్పష్టి సంగీకరించు
 చున్నది. నైసర్గిక విభాగమును బోనాడి యాగంతుక పరిస్థితుల నవలంబించుచో
 నీరు పల్ల మెఱింగిన దెఱుగును యుగాంత మందయిన వజ్రావిభాగము కాక
 మానదు. ద్వంద్వాతీతులు నాత్మవంతులును నహం బ్రహ్మస్మిసోహం బ్రహ్మ
 సర్వం జల్పిదం బ్రహ్మ"యను మహా వ్యార్థముల ననుభవమునకుఁ దెచ్చికొనిన
 విజ్ఞాన బునులు నగు వారలకు విధినిషేధములు లేవు. అత్యాశ్రములు వారలు.
 వ్యావహారిక దశయందు మాత్రము సృష్టితోఁగూడ వజ్రాశ్రమ ధర్మ ముండునది
 యని గ్రహింపకి తప్పదు. గాంధీమహాత్మునివంటి యత్యాశ్రమియును వజ్రాశ్రమ
 ధర్మము లుండి తీరవలయునుగాని యైచ్చిక రూపమునఁ బునస్సృష్టి కావలె
 ననియెను. ఇది కేవలము ప్రమాద జనితమని యాస్తికులు నమ్ముదురు.

వైదిక వాఙ్మయము

వేదరాశి యనంతమనియు సపారమనియు బైని జెప్పియుంటిని. కర్మాంగోప
 యుక్తములగు కొలది సహితా బ్రాహ్మణములు మాత్ర మామ్నాయ దశఁ
 జెందియున్నవి. మన దౌర్భాగ్యవశమునఁ దక్కినవి ఖలములైనవి. మన కగో
 చరములుగ నున్న ఛింతెన్ని కలవో మన యూహల కతీతములు బాబు భగవాన్
 దాసు పండితులు ప్రకటించిన ప్రణవవాదమును సుతక్కువైన గ్రంథపీఠికలో వారు

తెలయపరచిన తెలుగున నంధుడగు నొక పండితుఁ డా గ్రంథము నంతటిని మఱియు ననేక గ్రంథములను దారావాహినిగా నిరర్థకముగ నొప్పగించువాఁడట. ఆయనవలన ఋగ్వేదమునం దొకలక్ష ఋక్కులును వానికి నమిత సంఖ్యగల మహేంద్రభాష్యాది భాష్యములు నున్నట్లును, ఇట్లే యల్పములని మన మనుకొను చున్న పెక్కు గ్రంథములకు శాస్త్రములకు శ్లోకగదా త్మకములగు పెక్కు భాష్యములు కలవనియు వాని నన్నిటి నాయఁడుడగు మహానీయుఁడు జిహ్వగ్రమున నుంచుకొనెననియును వివరించిరి. ఇది యొక యద్వైతపుకాదు ఆర్యసంతతి యొక్క మహాభాగ్యమిదియే. మగమరదృష్టవశమున పెక్కులమూల్య గ్రంథములు మృగ్యములయినవి. కొన్ని విదేశగతము లయినవి కొన్ని భూగర్భమునం దిమిడియున్నవి. మఱికొన్ని పరశురామప్రీతిని బొందినవి సంస్కృత వాఙ్మయమపారజలరాశి. వైదికవాఙ్మయము వాస్తవముగా ననంతమే. “వేదాక్షరాణియావంతి పఠితాని ద్విజోత్తమైః । తావంతి హరినామాని” యనునార్యోక్తి మృష కానేరాదు. ఆధర్వణ సంహితను కొన్ని కల్పసూత్రాది గ్రంథములను నచ్చొత్తింపించి మనకు గాన్కనిచ్చిన పాశ్చాత్యపండితులు మనకు వందనీయులే. కాని వేమనచెప్పినదియే వేదమని మాత్రము విశ్వసింపరాదు. విధర్ములును విదేశీయులు నువిద్వాంసులే తమజీవితముల ధారవోని ఇట్టి పరిశ్రమము చేయుచుండ భారతీయు లుదాసీనులయి యుంట కడుంగడు శోచనీయము. గ్రంథకర్తలగు మల్లాది సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారు సంస్కృత వాఙ్మయ చారిత్రమును రచిచి గోచరించెడు గ్రంథరాజముల పరిచయమును బ్రశస్తిని మనకుఁ జూపినందులకు మనకృతజ్ఞతకు పాత్రులు. వేదములు మూఁడు మాత్రము మొదట నుండెననియు నాధర్వణశ్రుతి యాధునిక మనియు నెంచుట సరిగాదని నామదికిఁ దోచుచున్నది. త్రయ్యాశబ్దము సంఖ్యను మాత్రమిచ్చట నిర్దిష్టము చేయదు, చత్వారోవేదాః । అను ప్రామాణ్యవచనము కలదు. యజ్ఞోపయక్తములగు వేదములు మూడగుటను బ్రధానములుగ గణింపఁబడినవి.

అగ్నివాయురవిభ్యస్తు త్రయం బ్రహ్మసనాతనమ్ ।

దుదోహయజ్ఞ సిద్ధర్థమ్ ఋగ్యజుస్సామలక్షణమ్ ॥

అని మనువచనము.

దాశతయ్యి యని ఋగ్వేదమున కొక నామాంతరము కలదు. దాశతయ్యి యనుశబ్దము వలన ఋక్కులసంఖ్యయు లేటపడును. ఋగ్వేదాధ్యయనమున

కత్యంతోపయుక్తము లగు పది గ్రంథములను నిరంతరపాఠముగ పఠనముచేసిన వారలే దశగ్రంథాలవారైరి. వేదవిభాగమును జేసి వ్యాసులు అనంఠనామధేయము కలవారై వేదవ్యాసులయిరి. ఋగ్వేదమునను సామవేదమునను యజుస్సులున్నను యజుర్వేదమున ఋక్సామయజుర్ములున్నను బాహుశ్యవశమున నాయాయినంజులని శాయనాచార్యులనిరి. అత్యల్పమేధావంతులగు మనుజులకు దుష్కర్తమైనందున వేదరాశి విధింపఁబడినది. ప్రధానర్విగ్గణములయొక్క కర్మవిశేషములనుబట్టి విభాగమేర్పడెను.

ఋగ్వేదేన హోతా కరోతి ।

యజుర్వేదే నాధ్వర్యుః ।

సామవేదే నోద్ధాతా ।

సర్వైర్విహోతి ॥

అనువాక్యమున బ్రహ్మ యాథర్వణము గూడ దెలిసి యధ్వరరక్షణము చేయఁగలవాడై యుండవలయునని గోభీలసూత్రమునఁ గలదు సత్యవ్రత సామ శ్రమిగారి నిరుక్తపర్యాయోచనమును గ్రంథమును జూడుఁడు విశదమగును. యజ్ఞ నిర్వర్తనము కొఱకు మూఁడువేఁముల యావశ్యకతయుఁ గలదు. నాల్గవవేదము యజ్ఞరక్షణముకొఱ కగును. శాంతికపౌష్టికాభి చారములయందుమాత్ర ముపయోగ ముగల యాథర్వణముయొక్క వ్యాప్తి సంక్షిప్తమైన నొక యాశ్చర్యము కానేరదు. ఋగ్వేదమునందలి ఋక్కులన్నియును యాజ్ఞాపురోసు వాక్యలుగా నుపయోగింపఁ బడవలసినవిగా నున్నవి. కొలది ఋక్కులమాత్ర మట్లుపయోగింపఁబడుచు మఱికొన్ని యాశ్వినాదిశస్త్రములుగా పఠింపఁబడుట కల్పసూత్రములను ననుక్రమణి కల ననుసరించి కానవచ్చుచున్నది. “భూః” అను వ్యాహృతివలన ఋగ్వేదము వైశ్యజాతీయు నుత్పన్నము లయినవి. “భువః” అను దానివలన యజుర్వేదము ష్ట్రీయులును, “సువః” అనుదానివలన బ్రాహ్మణులును సామవేదమును నుత్పన్న ములు. గార్హపత్య, దక్షిణ, ఆహవనీయాగ్నులును. గాయత్రీ త్రిష్టుప్, జగతీ చృందస్సులును ప్రాతర్బ్రాధ్యంత్యసంధ్యాయం సవనములును రథంతర వామదేవ్య బృహత్ సామములును పరస్పరసంబంధము గలిగియున్నవి. ఈ విషయము నిరుక్త మునదై వత కాండమునను నుపనిషత్తులను బ్రాహ్మణములను బాగుగఁదెలియఁదగును అగ్ని వాయువు ఆదిత్యుడు నీ మూఁడు వేదములకుఁ బ్రధానదేవతలు ఆదిమంత్ర ముల సూచింపఁబడిరి. అగ్నిమీశేపురోహితమ్ ॥ ఇషేతోవర్జిత్యావాయవ స్థోపాయ

పశ్య ॥ అగ్ని ఆయాహితయే గృణానోహవ్యదాతయే ॥ అథర్వణమున శాంతి కరము లగునుదకము లాదిని పేర్కొనఁబడినవి. బ్రహ్మయజ్ఞక్రమము వీరినను సరించినదే. యజ్ఞం వాతా దారభే. అని యధ్యర్యుఁడు మొదలిడును. అగ్నివాయు సూర్యులు వాస్తవముగ నొకదేవతయే. స్థావరభేదమువలన నామాంతరములు. అగ్ని, దేవతలలో నవముఁడు విష్ణు వధికుడు. అగ్ని దేవతలలో మొదటిసృష్టి. అగ్నిం దేవతానాం ప్రథమ మస్సృజత పాశ్చాత్యుల సృష్టివిధానశాస్త్ర మెంత చక్కగ నిట నిరూపింపఁబడినదియో చూడుడు. భూమ్యాది గ్రహమండల ములు మంచుచుండు వాయురూపములయి యుండి ద్రవరూపముయి పిదప ఘనీభ వించిన వఱ (Nebular Theory అగ్నిః పూర్వ రూపంఆదిత్య ఉత్తరరూపం । ఆపః సంధిః । వైద్యుతస్సంధానమ్" జ్వలనరూపమగు (నగ్నివాయువు) ఆదిత్య రూపమగు ప్రాణవాయువును, వైద్యుతము (Electricity) వలన సంధానము చేయఁబడి సంధిరూపమగు నుదకము తేర్చడినవి. విజ్ఞాన శాస్త్రమున Electrolysis యెలెక్ట్రో లిసిస్ ($H_2O = \text{water}$) అని ఋజువు చేయఁబడిన విషయమిదియే. ఆదిత్యుడు ప్రాణవాయు స్వరూపమని పాశ్చాత్యు లంగీకరించియే యున్నారు. సర్వ భూత ప్రాణసమష్టిమూర్తియే యాదిత్యుఁడు. "యోఎసో తపన్నుదేతి । ససర్వే షాంభూతానాం ప్రాణానాదాయోదేతి." కావుననే బ్రహ్మ హిరణ్యగర్భుఁడు త్రయీ మయుఁడు విశ్వమూర్తి త్రిమూర్త్యాత్మకుఁడు జగచ్చక్షువు కర్మసాక్షియునై యున్న వాఁడు. "అగ్నోప్రాప్రాహతిస్సమ్య గాదిత్య ముపతివృతే" ఆదిత్యా జ్ఞాయతే సృష్టిః "భూమిం పర్జన్యా జిన్వంతి దివం జిన్వంత్యగ్నయ" ఇతి ఇత్యాది వాక్యము లుహ్యములు. సహస్రగ్ం సూర్యతాయా ఇతివైశంపాయనః" ఇట్లనేక బ్రహ్మం డాధిపతులగు సూర్యులు కలరను పాశ్చాత్య సిద్ధాంతము దృఢతర మగుచున్నది.

In the beginning there was the deep.

The Spirit of the Lord moved over the deep.

(The Bible, Genesis.)

ఇది బైబిలులోని ప్రథమవాక్యము సృష్టిని దెలుపునది. దీనితో శ్రుతి వాక్యముల సరిపోల్చి చూడుడు.

అంభస్యపారే భువనస్యమధ్యే నాకస్యపృష్ఠే మహతో మహియాన్.

శుక్రేణజ్యోతిగ్ంషి సమను ప్రవిష్టః ప్రజాపతిశ్చరతి గర్భేఅంతః ।

“హిరణ్యజ్యోతిః సరిరస్యమధ్యే”

ఇమే వై లోకాః అపాగ్ంరసః ॥

హిరణ్యగర్భంపశ్యత జాయమానం॥

ఇత్యాదివాక్యముల తాత్పర్యము నించుక నిదానించి తిలకించినచో నిజము లేటపడును. దిక్పద్మదర్శనముగా నింతవఱకు నాకుఁదోచిన వానిని సంగ్రహించి వ్రాసితిని. ఇందులేనిదందునులేదు అందుగల దిందునుగలదు. ఇందులేనిదెందు లేదనునారోక్తి స్పష్ట మగుచున్నది. కావున వేద మీశ్వరస్వరూపము నీశ్వర నిశ్వాసరూపము నగుటచే జగత్స్పష్టి కారణమనుటలో నెట్టి సంశయము నుండరాదు. ఏతావై సూర్యాచంద్రమ సోర్యహిమానం బ్రాహ్మణోవిద్వా నభిజయతి | బ్రహ్మణో మహిమానమాప్నోతి | అనువాక్యమున యర్థమును దేవయానపితృయాన మార్గములు గలుగు సుత్రరాయణ దక్షిణాయన శుక్లకృష్ణ పక్షములగతియు నిదాపింగళా సుష మ్నలత త్త్యమును జీవునకు బ్రహ్మభావమును బోధించును. ఇట్టి యమూల్యవిజ్ఞాన ఖనియగు వేదరాశి మనపాలిది భాగ్యసంపద కావున నగణిత కాలమునుండియు స్వరాక్షరపద త్రంశములు లేకుండ కేసరిము శ్రుతిరూపమున బెద్దలవలన కాపాడు కొనఁబడుచు వచ్చుదానిని భద్రపరచుకొని యిహపరముల సాధించు చతుర్వర్గ పురుషార్థముల వృద్ధి నొంది యార్యసంతతి తమయమోష విజ్ఞానసంపదల దిక్కుల వెద చల్లి మానవాళియజ్ఞానతిమిరమును బటాపంచలుకావించి తన నై సర్గిక దివ్యప్రభా రింభోశితేజః పుంజముల ముల్లోకముల నావరించి విలసిల్లుఁగావుతమని వేదమూర్తిని వేరుకొనుచు నింతటితో విరమింపఁదలచినాఁడను.

శ్లో ॥ నమస్తే గార్హపత్యాయ ।

నమస్తే దక్షిణాగ్నయే ।

నమ ఆహవనీయాయ ।

మహావేద్యై నమోనమః ॥

కాండద్వయో పపాద్యాయ ।

కర్మబ్రహ్మ స్వరూపితే ।

స్వర్గాపవర్గ రూపాయ ।

యజ్ఞేశాయ నమోస్తుతే ॥

ఓమ్ ॥ సహ నావతు ।

సహ నాభునతు ।

సహ వీర్యంకరవావహై ।

తేజస్వి నా వధీత మస్తు

మా విద్విషావహై ॥

ఓం శాంతిః ! శాంతిః !! శాంతిః !!!

ఓం తత్సద్బ్రహ్మార్పణమస్తు

అంగిరస ఫాల్గుణ పూర్ణిమా

భానువారము

విశాఖ పట్టణము

12 మార్చి 1933.

}

విబుధ విధేయుడు

బారదవాజు గోత్రుడు

ప్రథమ లక్ష్మీనరసింహము

(B. A. B., L. Advocate)

ఏతచ్ఛ్రిత్రరచనోపయుక్త గ్రంథపట్టిక

సంస్కృత గ్రంథములు, సభాష్యములు సవ్యాఖ్యానములు

1. అథర్వసంహిత సేవకలాలప్రతి,
శంకరపాండురంగప్రతి
2. అమరకోశము
3. అష్టాధ్యాయి, పాణిని
4. ఆపస్తంబశ్రాత, గృహ్య,
ధర్మసూత్రములు
5. ఆశ్వలాయన శ్రాతవృత్తి
6. ఋక్సామిశాఖ్యము, శానకుఁడు?
7. ఋగ్వేదానము
8. ఋగ్వేదసంహిత,
మాత్స్యముల్లరుప్రతి
9. ఐతరేయబ్రాహ్మణము
10. ఐతరేయారణ్యకము
11. కర్ణాటచ్చందోఽంబుధి, నాగవర్మ
12. కాండామృతము
13. కాత్యాయన వార్తికములు
14. కాపిలకీ బ్రాహ్మణము
15. గోవథబ్రాహ్మణము
16. గౌతమ ధర్మసూత్రము
17. చరణవ్యూహము
18. చరణవ్యూహ పరిశిష్టము
19. ఛాందోగ్యోపనిషత్తు
20. తంత్రవాత్తికము, కుమారిలభట్టు
21. తాద్యబ్రాహ్మణము
22. తెత్తిరియసంహిత
కృష్ణయజుర్వేదము
23. తెత్తిరియబ్రాహ్మణము
24. తెత్తిరియారణ్యకము
25. తెత్తిరియోపనిషత్తు
26. తెత్తిరియ ప్రాతిశాఖ్యము
27. దేవీభాగవతము
28. నారదశిష్య
29. నిరుక్తము, యాస్కూఁడు
30. నృసింహ తాపిన్యూపనిషత్తు
31. న్యాయసూత్రములు
32. పరాశరస్మృతి-మాధవీయవాఖ్య
33. పూర్వమీమాంసాద్వైపము,
శబ్ద స్వామి భాష్యముతో
34. ప్రాకృత ప్రకాశము, వరిరుచి,
డాక్టరు వై ద్యాగారి పీఠికతో
35. బృహదారణ్యోపనిషత్తు
36. బృహదేవత
37. బోధాయన గృహ్యసూత్రములు
38. బ్రహ్మసూత్రభాష్యము,
శంకరాచార్య కృతము
39. భాగవతము
40. మత్స్యపురాణము
41. మనుస్మృతి
42. మహాభారతము
43. మహాభాష్యము, పఠంజలి
44. మాండూకోపనిషత్తు
45. ముండకోపనిషత్తు
46. ముక్తికోపనిషత్తు
47. యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి
48. హాళిబ్రాహ్మణము
49. వాజసనేయ సంహిత
50. వాయుపురాణము
51. వాల్మీకిరామాయణము
52. విష్ణుపురాణము
53. వేదాంత పరిభాష
54. వైశానససూత్రము
55. శతపథ బ్రాహ్మణము

56. శుక్ల యజుః ప్రాతిశాఖ్యము
కాశ్యాయణుడు
57. మద్రాపాచంద్రిక చెరుకూరి
లక్ష్మీధరశాస్త్రి
58. మధురశిష్యుని వేదార్థదీపిక
59. సర్వామక్రమణి
60. సాంఖ్యకారికలు
61. సిద్ధాంతకాముది భట్టోజీదీక్షితులు
62. సూర్యసిద్ధాంతము,
భాస్కరాచార్యులు
63. లిఖిత సంస్కృత గ్రంథవిషయ
వివరణ పట్టికా సంపుటములు
౧. తంజావూరు మహారాజులై బ్రహ్మ
౨. మదరాసు ఓరియంటల్ లైబ్రరీ
౩. బొంబాయి ,,
౪. కలకత్తా ,,
౫. లండన్ ఇండియా ఆఫీసు ,,

ఆంధ్ర గ్రంథములు

1. ఆంధ్ర విజ్ఞాన సర్వస్వము కొ. వెం.
లక్ష్మణరావుగారి "అక్షరములు
అధర్వవేదము" అను వ్యాసములు
2. వేదభూమి అ. వెం. శ్రీచలపతిరావు
గారిది
3. వైదిక
నిలయము
4. వేదకాల
నిర్ణయము

తెలిక పండిత గ్రంథ
ముల యాంధ్రాను
వాదములు మా.
సత్య నారాయణ
శాస్త్రి కృతములు

ఆంగ్ల గ్రంథములు

1. 'ఆర్క్టిక యుక్తరధ్రువ నివాసము'
'The Arctic Home in the Ve-
das' లోక మాన్య జాలగంగాధర తెలిక
పండితులు.

2. డాక్టరు ఇసాక్ టైలరు పండితుని
'Origin of the Aryans'
3. ప్లెగర్ పండితుని 'Origin of the
Hindus.'
4. బెన్నెన్ పండితుని 'Outlines'
Vol. 1.
5. మాక్స్ముల్లరు పండితుని 'Lectures
on the Science of Language'
6. మేగ్డోనలు పండితుని 'History of
Sanskrit Literature.'
7. గోవెన్ పండితుని 'History of
Indian Literature.'
8. లార్డుస్ ఎన్సైన్స్ పండితుని 'His-
tory of India.'
9. మూయిర్ పండితుని 'Original
Sanskrit Texts' Vol. II.
10. చింతామణి వినాయక వైద్య పండి
తుని 'History of Sanskrit
Literature.'
11. బర్నెలు పండితుని 'South Indian
Palaeography.'
12. మాక్స్ముల్లరు పండితుని 'History
of Ancient Sanskrit Litera-
ture.'
13. మాక్సుడంకరు పండితుని 'History
of Antiquity.'
14. గోల్డ్ స్టూకర్ పండితుని 'Panini'
his place in Sanskrit Litera-
ture.'
15. R. G. Bhandarkar Comme-
moration Vol.
16. కాల్టవెల్లు పండితుని 'Compara-
tive Grammar of the Dravi-
dian Languages.'
17. Journal of R. A. S. Vols. II,
V, XVI.
18. పార్కిట్ పండితుని 'Ancient In-
dian Historical Traditions.'

19. అవినాశ చంద్రదాస పండితుని 'Rig-Vedic India.'
20. వీలరు పండితుని 'History of Indian Literature.'
21. ప. బి. కీతుపండితుని 'అంగీకృతకృష్ణ యజుర్వేదము.'
22. చిట్నీ పండితుని 'అంగీకృతాధర్వ వేదము' Horvard Oriental Series Vols. 7, 8.
23. బాలగంగాధర తిలకు పండితుని 'Orion' మృగశిర్ష.
24. చక్రవర్తి పండితుని 'A short History of Sanskrit Literature.'
25. జ్ఞాంఫీల్డు పండితుని 'Vedic concordance.'
26. డైన్‌కోనో పండితుని వైశాచీ భాషా విషయక వ్యాసము.
27. సర్‌జాన్ మార్షల్ పండితుని 'Mahinjadaro and the Indian Civilisation.'
28. డాక్టరు బుహ్మారు పండితుని ఆవస్తంబ ధర్మసూత్ర పీఠిక.
29. ప. బి. కీతుపండితుని 'ఐతరేయారణ్య పీఠిక.
- ఈ పట్టికలో జేర్చినఁబడినవి వింకమ కొన్ని గలవు. అట్టివి గ్రంథపఠన సందర్భమునఁ దెలియఁగలవు. మఱియు, అర్యన్ క్రెడిటు మొదలగు కొన్ని యాంగ్ల గ్రంథములలోని వచనములు పూర్వోక్త గ్రంథములనుండి గ్రహింపఁబడిన వగుటచే వాని నిందు పేర్కొనలేదని తెలియనగును.

విజ్ఞప్తి

సంస్కృత కవిజీవితము, ఆంధ్రభాషానుశాసనము మొదలగు బహు గ్రంథములు రచించి చిరకాలముగా సంస్కృతాంధ్ర భాషాసేవ యొనర్చుచున్న విఖ్యాత పండితులగు బ్రహ్మశ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు నిర్మించిన యీ వైదిక వాఙ్మయ చరిత్రమును ససాకల్యముగాఁ జదివి సంస్కృతభాషా వాఙ్మయ చరిత్ర ప్రశంసా రూపముగా సంతోష పూర్వకముగాఁ బాఠక లోకమున కీ విజ్ఞప్తి యొనరించు భాగ్యము నా కబ్బినది. ఉచారహృదయులగు పాఠకోత్తము లిందలి గుణము గ్రహింతురుగాక.

గీర్వాణ వాఙ్మయ చరిత్రమునకుఁ దొలుత దారితీసినవారు పాశ్చాత్య పండితులు. అందు ప్రధానముగా శార్మణ్య దేశీయ సంస్కృత పండితులు. వారు సంస్కృత సారస్వతేతిహాస విషయక గ్రంథము రచించిన పిమ్మటనే భారతీయ పండితుల దృష్టి యటు ప్రసరించినది. ఇంచుమించు రెండు శతాబ్దములనుండి పాశ్చాత్యులు గీర్వాణ వాఙ్మయమున కుండ సేవ యొనరించుచున్నారు. నిష్పాక్షిక దృష్టితో నీ విషయముం దలఁచుకొని నపుడెల్లఁ బ్రాజ్ఞుఁడగునే భారతీయుని మనంబున నైన నాశ్చర్యము, లజ్జ కృతజ్ఞత ముప్పిరిగొనక మానవు. సంస్కృత సారస్వతము తత్పూర్వము పాశ్చాత్యుల కంతగాఁ దెలియదు. తద్వాఙ్మయముం బరివేష్టించియున్న యాచ్ఛాదనమును దాశ్చాత్యపండితులు 150 సంవత్సరముల క్రిందటఁ దొలఁగించి యుండిరి. దీనినే వారు ('Discovery of Sanskrit') అను చుదురు.

భారతీయసారస్వత మేళాఖయందుఁ జూచిన నపారత్వముం బ్రదర్శించునని 'సర్ విలియమ్ జోన్స్' ('Sir William Jones') పండితుఁడు నుడివియున్నాడు.

గీర్వాణభాషా వాఙ్మయముల వైశిష్ట్యమును మఱియొక పాశ్చాత్య సంస్కృత పండితుఁ డిట్లు నుడివియున్నాడు.

"To the Sanskrit, the antiquity and extent of its literary documents, the transparency of its grammatical structure, the, comparatively primitive state of its accent system and thorough grammatical treatment it has early received at the hands of native scholars, must ever secure the foremost place in the comparative study of Indo-Aryan Researches"

‘సర్ మోనీర్ విలియమ్స్’ (Sri Monier Williams) అను పాశ్చాత్య సంస్కృత పండితుడు గూఢ సంస్కృత వైశిష్ట్యమును స్వనిర్మితమగు “ఆధునిక హైందవదేశము” అను గ్రంథరాజమునఁ జక్కఁగ విశదీకరించి యున్నాఁడు,¹ అట్లే శార్మణ్యదేశీయ విప్లవకవికంతీరవుఁడును, విమర్శకాగ్రేసరుఁడు నగు “స్లెగెల్” (Schlegel) పండితుఁడు తన ‘సారస్వతేతిహాస విచారమ’ ను గ్రంథమున సంస్కృతభాషా ప్రాశస్త్యము నుగ్గడించియున్నాఁడు.²

వైదికవాఙ్మయమునందలి లిఖితగ్రంథములను సంపాదించి, ముద్రించి, వైదిక సారస్వతాభ్యుదయమునకుఁ దోడ్పడిన పాశ్చాత్య సంస్కృత పండితులందఱు భారతీయులు ఋణగ్రస్తులగుట నిక్కము. వారి నిర్బిదదీక్షచేతనే వైదిక వాఙ్మయవిషయక గ్రంథములు క్రిమికీటకములపాలు గాక సూర్యాలోకభాగ్యము వడసినవి. ప్రపథమునఁ గ్రీ. శ. 13, 14 శతాబ్దులలో పాశ్చాత్యదేశీయులు భారతీయాశ్రు విజ్ఞానవైభవమును ‘అరేబియా’ దేశీయులవలనఁ దెలిసికొనియుండిరి. క్రీ. శ. 13-వ శతకమునుండియు నైరోపీయ మత ప్రచారకులు భారతీయుల సనాతన భాషావాఙ్మయములం గూర్చి వినుటయే కాక, తత్పరిచయ భాగ్యముం గూడ నించించుక పొందుచుండిరి. సుమారు 3 శతాబ్దుల క్రిందట (1651 లో) ‘అబ్రహామ్ రోజర్’ అను మత ప్రచారకుఁడు భర్తృహరి ‘సుఖాషితత్రిశతి’ ని ‘పోర్చుగీస్’ భాషలోనికిఁ బరివర్తించి, దానిని ‘డచ్’ భాషలోని కనువదించి యున్నాఁడు, ఇతఁడు ప్రాచీనభారతీయ బ్రాహ్మణవాఙ్మయము నధికరించి (‘Open door to the hidden Heathen dom’) అను నొక గ్రంథముం గూడ నిర్మించియున్నాఁడు. ఇనను 150 సంవత్సరముల క్రిందటిదనుక భారతీయ మేధా సంపదం గూర్చి పుక్కిటి పురాణముగాఁ జెప్పకొనుట దక్కఁ బరోపాదేశములో సంస్కృత సారస్వత వైవభము నిదమిత్యమని యుద్ఘోషించు ప్రమాణ గ్రంథ మెద్దియు లేదయ్యె. క్రీ. శ. 17-వ శతాబ్దిలో నైరోపీయుఁడగు ‘నాబిలియస్’ (Rev. Roberto de Nobilius) అను ‘జెసూయిట్’ మతప్రచారకుఁ డొకఁడు వేదగ్రంథ సంపాదనకుఁ ప్రయత్నించి, చెన్నపురి రాజధానినుండి ‘యజుర్వేద’పుఁ బ్రతినొక పండితునియొద్దనుండి సంగ్రహించి ‘ఐరోపా’ తీసికొనివెళ్లి తనయొద్ద ‘యజుర్వేదము’ న్నట్లు ప్రచురించెను. ఇది నిజమైన ‘యజుర్వేదమే’ యనుకొని, సుప్రసిద్ధ ఫ్రెంచి కవిశ్వరుఁడగు ‘వోల్ టెయిర్’ (Voltaire) దీనిం

1. Sri M. M. William's "Modern India."

2. History of Literature by Schlegel. P, 117.

బరించి, ప్రశంసించి 'ప్రాన్స్ దేశ రాజకీయ గ్రంథాలయము'లో దీనిం జేర్చెను. కాని యిది నిజమైన 'యజుర్వేదము' కాదు. పై భారతీయ పండితుఁ డా పేరితోఁ గల్పించిన గ్రంథము. ఇట్లే 'కోల్ బ్రూక్' పండితుఁడు (Colebrooke) కూడ వేద సంగ్రహమునకుం బ్రయత్నించి, మోసపోయెను. తరువాత 1789 ప్రాంతముల 'పోలీర్' Colonel Polier అను నాతఁడు భగీరథ ప్రయత్న మొనర్చి జయ పురమున నాల్గు వేదముల ప్రతులను సంపాదించి వానిని 'బ్రిటిష్ మ్యూజియమ్' (British Museum) లోఁ జేర్చెను. కల్పిత వేదగ్రంథ వృత్తాంతము పాశ్చాత్య పండితులలో వేదముల విషయమై యవిశ్వాసముం బుట్టించెను. సంస్కృత సారస్వతమే లేదను నొక యపోహ వారిలో మొన్న మొన్నటిదనుకఁ బ్రబలియించెను. 'స్టివార్డ్' (Dugald Stewart) అను తత్త్వవేత్త సంస్కృత వాఙ్మయమేకాక, సంస్కృత భాషయు మిథ్యయేయనియు, 'అలెగ్జాండర్' దండయాత్రలకుఁ బిమ్మట 'గ్రీక్' భాషా వాఙ్మయ పద్ధతిని సునిపుణధిషణులగు బ్రాహ్మణులు సంస్కృత భాషా సారస్వతముల సృష్టించి యుందురనియు వ్రాసియున్నాఁడు. 1888 లోఁ గూడ 'డిబ్లిన్' నగర పండితుఁ డొకఁడు పై యభిప్రాయమును బ్రబలముగ సమర్థించుచు వ్యాసము వ్రాసియున్నాఁడు.

1880 లో 'రోసెన్' పండితుఁడు (Prof. Rosen) ఋగ్వేదమునందలి కొన్ని సూక్తముల 'లండన్' నగరమునఁ బ్రచురించెను. 1888 లో నీతఁడు లండన్ నగరమునఁ బ్రచురించిన ఋగ్వేద ప్రథమాష్టకముతోడనే వైదికశబ్ద తత్త్వగవేషణము నిజముగా నారంభమైనదని చెప్పవలెను. ఈతఁ డకాల మృత్యువు వాతఁ బడుటంజేసి తక్కిన యష్టకములు ప్రచురింపఁ బడవయ్యె. కాని యితని వైదిక వాఙ్మయసేవ పాశ్చాత్య పండితుల మనంబుల నరికట్టివైచెను. దీనికి ఫలముగ ప్రాన్స్ దేశమున 'బర్నాఫ్' (Eugene Burnouf) పండితుని యాధ్యక్షమున వేదాధ్యయనమునకు బీజారోపణ మొనర్పఁబడినది. తచ్చిష్య శిఖామణి యగు 'రాథ్' Prof. Rudolf Roth) పండితుఁడు 1846 లో వైదిక వాఙ్మయేతిహాసములం గూర్చి (On the Literature and History of the Veda) యొకానొక గ్రంథము రచించి ప్రకటించెను. ఇందలి కొన్ని భాగములను 1847-48 నడుమ, 'మూయర్' (J. Muir) పండితుఁ డాంగ్ల భాషలోనికిఁ బరివర్తించి 'పంగీయాసియా పరిషత్పత్రిక' ('Journal of the Asiatic Society of Bengal') బ్రచురించియున్నాఁడు. 'లెడ్లీ' (Lydley) పండితుని యభిప్రాయానుసార మా పరిషత్ 1847 నుండి 'భారతీయ గ్రంథమాల' (Bibliotheca Indica) యనుపేర గ్రంథములఁ బ్రకటింప మొదలిడెను. ఆవత్సరముననే ఆచార్య

‘రోయర్’ (Dr. Roer) ఋగ్వేద ప్రథమ ద్వితీయాష్టకముల నాంగ్లానువాదముతోఁ బ్రచురించియుండెను. కాని ప్రాచ్యభారతీయ సంఘము (East India Company) వారి యాలంబమున ‘మ్యాక్స్ మ్యూలరు’ పండితాగ్రణి (Prof. Max Muller) సాయణ భాష్యముతోడను, ‘విల్సన్’ పండితుని (Prof. H. H. Wilson) యాంగ్లానువాదముతోడను ఋగ్వేదమును బ్రకటించుచున్నాడని తెలియఁగా నతఁ డా ప్రయత్నమును మానివేసెను. 1849-75 నడుమ ‘మ్యాక్స్ మ్యూలరు’ భట్టా చార్యుఁడు ఋగ్వేదము నాఱు భాగములుగా, (బీతిక, శబ్దాను క్రమణికలతోఁ బ్రచురించెను. ఈతఁడే 1856-59) నడుమ ఋగ్వేద ప్రథమాష్టకమును 1873 లో ఋగ్వేదమును బూర్తిగాఁ బదపాఠముతో ముద్రింపించెను. 1877 లో ‘ఔఫ్రెచ్ట్’ పండితుఁడు (Prof. Th. Aufrecht) ఋగ్వేదము నంతను రోమన్ లిపిలో, ననుక్రమణికతోఁ గూడఁ బ్రకటించెను. 1848-51 నడుమ నీ వేదము ఫ్రెంచ్ భాషలోని కనుపదించఁబడెను. 1976 లో ‘లుడ్విగ్’ పండితుఁడును (Prof. Alfred Ludwig), 1876-7 లో ‘గ్రాస్మన్’ పండితుఁడును (Prof. Hermann Grassmann) ఋగ్వేదమును శార్వజ్మభాష (German) లోనికీఁ బరివర్తించి, ప్రచురించిరి. ‘బోట్లింగ్’ పండితుఁడును (Prof. Bohtlingk) ‘రాథ్’ (Prof. R. Roth) పండితుఁడును, 1853-75 నడుమ, రష్యాదేశ రాజధానియగు ‘సెయింట్ పీటర్స్ బర్గ్’ (St. Petersburg) నగరమున ‘సంస్కృత జర్మన్ బ్రహ్మస్మిఠము’ను బ్రకటించిరి. 1848-52 నడుమ ‘రాథ్’ యాస్కుని ‘నిరుక్తము’ను వ్యాఖ్యతోడను, తన టిప్పణులతోడను ముద్రింపించెను. 1863 లో ‘హగ్’ పండితుఁడు (Prof. Martin Haug) ‘బతరేయ బ్రాహ్మణము’ను రోమన్ లిపిలో రెండు సంపుటములుగా బ్రచురించుటయేకాక దాని కాంగ్లపీఠికాను వాదములంగూడఁ బ్రకటించెను. 1864-65 లో ‘స్టెన్జలర్’ (Prof. Stenzler) పండితుఁడు ‘దాశ్యలాయన గృహ్యసూత్రము’ను జర్మన్ భాషానువాదముతోఁ గూడఁ బ్రచురించెను. ఆ సమయముననే ‘ఓల్డెన్ బర్గ్’ పండితుఁడు (Prof. Hermann Oldenburg) ‘సాంఖ్యాయన గృహ్యసూత్రము’ను, భాషాంతరీకరణ టిప్పణులతో, ‘వీబర్’ (Prof. Weber) పండితుని పత్రిక (‘Indische Studien’) లోఁ బ్రచురించెను. 1857-8 లో ఋగ్వేదముయొక్క ‘శాసక ప్రాతిశాఖ్యము’ను, భాష్యాను వాదములతో, ఫ్రెంచ్ దేశీయ వైదిక పండితుఁడగు ‘రేనీర్’ (Prof. Regnier) ప్రచురించెను. 1856-60 లో దీనినే ‘మ్యాక్స్ మ్యూలరు’ జర్మనీ భాషానువాదముతో ముద్రించెను. తన పత్రికలో ‘వీబర్’ పండితుఁడు 1857 లో ‘బాణినీయశిక్ష’ను; 1863 లో రోమన్ లిపిలోఁ బింగళుని ‘భందస్సూత్రము’ను బ్రకటించెను. ‘మేయర్’

పండితుడు (Rudolf Mayer) 1877 లో 'ఋగ్వేదాన, బృహదేవతల'ను పీఠికతో ముద్రించెను. 1862 లో 'హాల్' విద్వాంసుడు (Dr. Fitz Edward Hall) ఋగ్వేదముపై 'రావణ భాష్యము'ను గొంత భాగము బ్రకటించెను (In 'Asiatic Researches') ఇట్లు వైదిక సారస్వత శ్రేణులగు గ్రంథకర్తల సన్నిపాత్య సంస్కృత పండితుల మూలమున 'షడ్వింశ బ్రాహ్మణము' 'సామ విధాన బ్రాహ్మణము', 'శుక్ల కృష్ణ యజుర్వేదములు', 'అథర్వవేదము', 'పాతంజల మహాభాష్యము', 'శాంకర శారీరక భాష్యము', 'రామానుజీయ శ్రీభాష్యము మొదలగు ననేక గ్రంథములు ప్రచురింపబడెను. మరియు వీరు వైదిక, పౌరాణిక వాఙ్మయముల నధికరించి యనేక వ్యాసములఁ బ్రచురించియుండిరి.

పాశ్చాత్యుల వేదసమన్వయ పద్ధతి :— పాశ్చాత్య వైదిక విద్వాంసులలో 'గోల్డ్ స్టూకర్' (Prof Theodor Goldstucker) దిగ్గజు. ప్రాచీన వేదభాష్య కర్తలగు యాస్క, మహిషర, సాయణాదులయం దీతని కమేయ గౌరవప్రపత్తులు గలవు. వీరిలో నుత్తిరోత్తరల కంటెఁ బూర్వపూర్వలే ప్రమాణపరులని యీతని విశ్వాసము, వేదమునకుఁ దద్భాష్యవ్యాకరణ నిర్మాతలకు గాలవ్యవధి యెంత వఱకు నుండునో దాని ననుసరించి వీరియెడ మనకుఁ బ్రామాణ్యము తగ్గుచుండును. పాణినిప్రాసిన వైదికశబ్దముల వివరణమునకుఁ దత్పూర్వులగు యాస్క, గార్గ్య శాకల్య, శాకటాయనాదులు వ్రాసినదానికి భేదము పొడగట్టినచో మనము నవీనుఁ డగుపాణిని యభిప్రాయముకంటెఁ బ్రాచీనులగు యాస్కాదుల వ్రాతలనే ప్రమాణ తరముగ నంగీకరింపవలెనని 'గోల్డ్ స్టూకర్' పండితుని యభిప్రాయము. తక్కిన పాశ్చాత్య వైదిక విద్వాంసులలో మహారథుడు 'రాఫ్' పండితుడు, వేదాధ్యాపన మునను, వైదిక వైదుష్యమునను దనతో సమానుఁడు లేఁడని యీతని యభిప్రాయము. తన సంస్కృత బృహన్నిఘంటు పీఠికతో నీతఁడు సాయణాదుల నిరసించుచు, నూతన మగుతన వేదసమన్వయ పథమును స్పష్టికరించి యున్నాఁడు:-

(1) సాయణుడుఁ తనకు బూర్వము గొన్ని శతాబ్దముల క్రిందటఁ బ్రచారములోనున్న వైదికపండితుల యభిప్రాయమును మాత్రమే క్రోడీకరించెను.

(2) సాయణాది ప్రాచీనవేదభాష్య కర్తలకంటె వేదము యొక్క సరియైన యర్థముం జెప్పుటలోఁ దాను విశేషసమర్థుఁడట !

(3) సాయణాదులేదైన వైదికపదమునకుఁ బూర్వపరవిచారము లేక, యాపద మాయాబోటులనెట్లు ప్రయోగింపఁబడినదో చూడక, తమకుఁదోచినట్లు

లర్థముఁజెప్పుదురు. తానన్ననో వేదమున నాపదమెక్కడెక్కడఁ బ్రయోగింపఁ బడెనో యా భాగముల నన్నిటిని గూలంకషముగ శోధించి, పిమ్మట నాపదమున కర్థము వ్రాయునఁట !

(4) వేదభాష్య కర్తలవలెఁగాక తాను వారి మార్గమున కంటెఁ బ్రశస్తతర మగు శబ్దవృత్తులై పద్ధతింబట్టి వేదమును సమన్వయ మొనర్చునఁట !

(5) వేదద్రష్టల హృదయమును బోధపఱచుట తన పరమోద్దేశముగాని, కొన్ని శతాబ్దములనుండి యను శ్రుతముగా వచ్చుచున్న సంప్రదాయ దత్తమగు వైదికార్థమును బోధపఱచుట కాదఁట !

పై వాక్యముల నన్నిటిని 'గోల్డ్ స్టూకర్' పండితుఁడు తీవ్రముగా ఖండించి యున్నాఁడు ; దిజ్మాత్రము సూచించెద :—

(1) సుప్రాచీనములగు నితిహాస సంప్రదాయముల ననుసరించియే సాయ ణుఁడు వేదభాష్యమును నిర్మించియున్నాఁడు. ఈతఁడు మిక్కిలి యాస్కూని బ్రహ్మాణీకరించుకొని యున్నాఁడు కావున నీతనిభాష్యమున నించుక ప్రాచీనములగు సంప్రదాయార్థములు క్రోడీకరింపబడె ననుట సరికాదు. 'రాథ్' వాక్యమునకుఁ బ్రమాణములు లేవు.

(2) సాయణునికంటె దాను వేదసమన్వయమున సమర్థుఁడ ననుటకు నాతని పాండిత్యమంతయు నీతని కుండుటయేకాక, తన్నెన్నిత గ్రంథములం గూడ నీతఁడు వ్యాసంగమొనర్చి యుండవలెను. నిఘంటు నిర్మాణావసరమున 'రాథ్' సాయణ వేదభాష్యపు వ్రాత ప్రతులకొఱకు గవేషణ మొనరించియు, వానిం బడయఁజాలక, యెట్టికేలకుఁ బ్రథమాష్టకభాష్యమును మాత్రము పడయఁగల్గెను. తరువాత నీ పీఠికారచనావసరమునఁ దృతీయాష్టకభాష్యములోఁ గొంతవఱకుఁ జూచియుండు నేమో, తక్కిన సాయణభాష్యమంతయు నీతని కచుంబితమే ! ఇట్టియెడ నీతఁడు సాయణభాష్యము నంతయు జూచినవానివలెనే, సాయణాధిపతీతమగు ఘనకార్య మును దాను నిర్వహించుచుండినని చెప్పుట యెంతసాహసమో యాకోచింపుఁడు !

(8) సాయణుఁడు భారతవర్షమున నవతరించిన మహావిద్వాంసులలో నాయక మణి : త్రయీభాష నిర్మాత, ప్రధాన బ్రాహ్మణములకును, గల్పగ్రంథమునకును భాష్యకర్త. దిగ్దంతివంటి మీమాంసకుఁడు, సంస్కృతదాతువులం గూర్చి యుద్ధగం థమును నిర్మించిన మహాబద్ధికుఁడు. పాణినీకాత్యాయనాదుల కృతులు జిహ్వగ్ర

మునఁ గలవాఁడు భారతవర్షమున నపరశివాపతారముగా నారాధింపఁబడువాఁడు : ఇట్టిమేధానిధి వేదములలో నొకేపదముయొక్క వివిధ ప్రయోగముల విమర్శింపక భాష్యము వ్రాసెనట ! ఆయన చేయలేదని తానునుకొనిన యీ కార్యమును 'రాఫ్' చేసెనట !

(4) కూలంకషమగు శబ్దశాస్త్రజ్ఞానము లేక, కేవలశబ్దవ్యుత్పత్తి మార్గము ననుసరించి వేదముల సమన్వయించుట దుశ్శకము. తన సంస్కృత జర్మన్ నిఘంటువులో సంస్కృత వ్యాకరణ పేరుద్దముగ నీతఁడు వ్రాసిన యపార్థములం గనుచో నీతనికిఁ గలవ్యాకరణ వైదుష్యము తేటపడును !

(5) ప్రాచీనవేద భాష్యములగవేషణ మొనర్చియే సాయణుఁడు భాష్యమును రచించెను, కాని తన కిందుక పూర్వకాలమునందలి సంప్రదాయము ననుసరించి వేదమును సమన్వయింపలేదు. అట్లుకానిచో వేదము సమన్వయింపనేరదు.

'రాఫ్' కంటె నీతని సహగ్రంథకర్త శాస్త్రజ్ఞానమున నధికుఁడు. అట్టి వానికే పాణినీయాదులు సుబోధములు కాలేదు ! ఈతనిమాట యేల ? వీరి నిఘంటువులో నీతఁడు రచించిన భాగములు వ్యాకరణ దోషబహుళములుగా నున్నవి. ఇట్టి యీతఁడు సాయణునికంటె సదసద్వివేదనముగల సమన్వయకర్తయట !

వేదసమన్వయ విషయమునఁ బాశ్చాత్యసంస్కృత క్రోవిదులు భిన్న భిన్న మార్గముల ననుగమించిరి.

(i) 'బోట్టింగ్,' 'రాఫ్' 'గ్రాన్మన్' పండితుల మత మొకటి. వీరు భారతీయ వేదభాష్యకారులను దృఢీకరించిరి.

(ii) 'గోల్డుస్టాకరు,' 'విల్సన్' పండితుల మతము వేఱు ; వీరి యభిప్రాయము ననుసరించి, సాయణాది భారతవర్షీయ భాష్య కర్తలే వేదముల సరిగా సమన్వయింప దత్తులు.

(iii) 'లుడ్విగ్' (Alfred Ludwig) మొదలగు పండితులు 'యాస్క' సాయణ, మహిధరాదులు పరంపరాగతమగు సనాతన సంప్రదాయార్థము నెఱిగిన వారగుటచే వారి భాష్యములు నిరసింపఁ దగినవికావు ; కానివారు చెప్పినదే పరమార్థమని యెంచక, వారి యభిప్రాయముల బాగుగా విమర్శించి పరిగ్రహింపవలె' నని నుడివియున్నారు.

(iv) 'రాథ్' 'లుడ్విగ్' పండితుల పద్ధతులలోని గుణమును మాత్రము గ్రహించి, 'పిషెల్ గెల్డనర్' (Geldner) పండితులు మఱియొక మార్గమును నిర్మించిరి ; వేదవేత్త కాదలచినవాడు, సాయముని యభిప్రాయము లెంతయనంబద్ధములుగాఁ బరస్పరవిరుద్ధములుగా, జూపట్టినను వానిని నిరసింపఁజనదు. వారి భాష్యపఠనము కేవలతుపాఖండినమువలెఁ బైకిఁ జూపట్టినను, బరిణామమున నంత స్సార పయోజకమే. ప్రాచ్యప్రాశ్చాత్య పద్ధతులకు సామరస్యము గల్పించి యా నూతన పక్కిని వేదమును సమన్వయించుట తగునని వీరి యభిప్రాయము. ఈ దృశసమన్వయ పద్ధతియే యను త్రమమని నా యభిప్రాయము కూడ.

ఆధునిక కాలమున భారతవర్షమున సంస్కృత భాషాభ్యసనమునకుఁ బ్రోత్సాహ మొసఁగిన మహనీయుఁడు 'ఇండియా గవర్నర్ జనరల్' అగు 'హేష్టింగ్స్' ప్రభువు (Lord Warren Hastings) భారతీయులను వారి ధర్మశాస్త్రము ననుసరించి పాలించుట న్యాయమని యీతఁడు 'వివాదార్థసేతువ'ను ధర్మశాస్త్ర గ్రంథమును సంస్కృతముననే పండితులచే రచింపించెను. నాడు సంస్కృతమున జితశ్రములగు నాంగపండితులు లేకపోవుటచే నిది 1776 లో 'పెర్షియన్' భాషలోనికి, నందునుండి యాంగ్లమునకుఁ బరివర్తించఁబడెను. ప్రాచీన సంస్కృత భాషా వాఙ్మయముల నధికరించి యాంగ్లమున వ్రాయఁబడిన ప్రథమ ప్రమాణగ్రంథము, పై గ్రంథముయొక్క పీఠికయే.

ప్రాచ్యత్య సంస్కృత పండితులు

1. 'చార్లెస్ విల్కిన్స్' (Charles Wilkins : 1750-1836) :— ఆంగ్లేజీ సంస్కృత పండితులలోఁ బ్రథముఁడగు నీతఁడే 'యూరప్' దేశమునకు సంస్కృత గ్రంథ పరిచయముగలిగించిన మార్గదర్శి. 'హేష్టింగ్స్' ప్రోద్బలము ననే యీతఁడు సంస్కృత శ్లేశమునఁ గఠోర వ్యవసాయమొనర్చి 1785 లో భగవద్గీత'కును, 1787 లో 'హితోపదేశము'నకును బరివర్తనములఁ బ్రచురించెను.

2. సర్ విలియమ్ జోన్స్ (Sir William Jones : 1746-94) :— ఈయన ప్రాచ్యత్య సంస్కృత పండితులలో మహర్షి; నిఘిటాసినదృశధిషణా సంపన్నుఁడు ; సర్వతో ముఖపండితీ మండితుఁడు ; కలకత్తా రాజధానిలోఁ బ్రధాన న్యాయమూర్తి 28 భాషలలోఁ బండితుఁడు ; 1784 లో నాసియావిద్యుత్పరిషత్తును గలకత్తాలో స్థాపించెను ; ప్రాచ్యవిజ్ఞాన విషయక వ్యాసములకై యొక పత్రికను (Journal of the Asiatic Society) నెలకొల్పెను. 1789 లో 'శాకున్తల

మును 'మనుస్మృతి'ని ఆంగ్లములోనికిఁ బరివర్తించెను. ప్రాచీన సంస్కృత గ్రంథముల నాగరలిపిలో ముద్రించిన ప్రథమ పాశ్చాత్యుడీతఁడే. స్వయముగా నాగరాక్షరములంజెక్కి, మూసలోఁబోసి 'యూరప్'లోఁ బ్రథమమున నాగరముద్రణము నొనర్చిన మహనీయుడేతఁడే ; హైందవశాసనములఁ బరిశోధించి యాంగ్లీకరించి భారతీయ పురాతత్వగ వేషణమున విశేషాభిరుచింగలిగించెను ; సంస్కృతము, 'జర్మన్' 'లాటిన్' భాష లేకమూలకములనియుఁ బరస్పర బద్ధములనియుఁ బ్రతిపాదించెను ; 'జర్మన్' 'కెల్టిక్,' 'పెర్షియన్' భాషలతోఁ గూడ సంస్కృతమునకు సంబంధ ముండి యుండునని నిరూపించెను ; ప్రాచీనభారతీయ దేవతలకు 'గ్రీస్' 'రోమన్' దేవతలకు నత్యంత సామ్య మున్నదని సిద్ధాంతీకరించి యున్నాఁడు.

3. హెన్రీ థామస్ కోల్ బ్రూక్' (Henry Thomas Colebrooke 1765-1837) :— ఆనుషంగిక శబ్దశాస్త్ర స్థాపనమునకుఁ బురాతత్వగ వేషణమునకు మూలపురుషుడు. 'జోన్స్' ప్రజ్వలింపఁజేసిన ప్రాచ్యవిజ్ఞానదీపిక కీతఁడు స్నేహపూరితము జేసెను. శాస్త్రీయపద్ధతుల ననుసరించి సంస్కృతభాషా వాఙ్మయ సమాలోచన మొనరించినవారిలోఁ బ్రథముడు. ఈతఁడు వేసిన పునాదులమీదనే తక్కిన పాశ్చాత్య సంస్కృత పండితులు సారస్వతసౌధముల నిర్మించియుండిరి. భారతీయుల ధర్మాశాస్త్రములు, దర్శనములు, మతములు, వ్యాకరణము, గణితము, జ్యోతిషము మొదలగువాని నధికరించి యీతఁడనేక కృతుల నిర్మించెను ; 1805 లో వేదముల గుఱించి, సప్రమాణము, నుత్తమమునగు వ్యాసమును రచించి పాశ్చాత్యులకు వేదపరిచయము నొనరించిన మహోదయుఁ డీతఁడే. పెక్కువేల రూప్యములు వెచ్చించి యీతఁడు సంపాదించిన సంస్కృత లిఖితకోశ సముచ్చయము ప్రకృతము 'లండన్' నగరమునందలి భారతీయ భవనము (India Office) నలంకరించియున్నది. 19 వ శతాబ్దారంభమున 'జర్మనీ' 'ఫ్రాన్స్' దేశీయుల ననేకుల సంస్కృతమున దిగ్దంతులవంటి పండితులగా నొనర్చిన మహనీయుడు.

4. 'అలెగ్జాండర్ హేమిల్టన్' Alexander Hamilton : 1785-1824) ఇతఁడు భారత వర్షమున, సంస్కృతమునందు దృఢవృత్తాంతినింది, 1812 లో 'ఫ్రాన్స్' దేశము ద్వారమున 'నింగ్లాండు' వెడలుచుండ నాటి రాజకీయ పరిస్థితులంబట్టి విదేశీయుడగు నతనిఁ గారాగారముం దుంచిరి. ఆ సమయమున నా దేశముననున్న 'జర్మనీ' దేశ కవిశిరోమణి.

5. 'ష్లెగెల్' (Friedrich Schlegel : 1772-1829) ఈతనియొద్ద సంస్కృతము నభ్యసించి భారతీయ భాషా విజ్ఞానములం గూర్చి ('On the Language and Wisdom of the Indians' 1808) యొక గ్రంథమును రచించెను. ఈ గ్రంథమే భాషా ప్రపంచమున నమిత సంక్షోభమును గలిగించి, చారిత్రక దృష్టిని, భాషా తత్త్వమును సమాలోచించు నూతన పథమును నిర్మించెను. నాటినుండియు సంస్కృత వాఙ్మయమునకు సేవ యొనరించిన పాశ్చాత్య పండితులలో బ్రధానులు చాంపఱకు 'శార్మజ్య' దేశీయులే. 'ష్లెగెల్' పండితుని కృతియే యీ యభిధానేపకు మూలకందము. ఇతని సంస్కృతభాషా సేవకంచెను గూడ నీతని సోదరుడగు—

6. 'అగష్ట్టె విల్ హెల్మ్ వాన్ ష్లెగెల్' (August Wilhelm von Schlegel : 1767-1845) చేసిన సంస్కృత సారస్వతసేవ మిగులఁ బ్రశస్యము. 1818 లో నూతనముగ స్థాపింపఁబడిన 'బోన్ విశ్వకళా పరిషత్తు' (Bonn University) లో నీతఁడు గీర్వాణాచార్యుఁడుగా నియమింపఁబడెను. జర్మనీ దేశమునందలి గీర్వాణాచార్యులలోఁ బ్రథముఁడు (The first Sanskrit Professor in Germany), 1823 లో నీతఁడు 'భారతీయ గ్రంథావళి' (Indische Bibliothek) యను పత్రికను బ్రచురింప నారంభించి, యందు భారతీయ శబ్దతత్త్వ విచారకములగు ననేక వ్యాసములఁ బ్రచురించెను; మఱియుఁ బ్రాచీన సంస్కృత గ్రంథములఁ బ్రచురించియు, వాని ననువదించియు, శబ్దతత్త్వ విచారకరములగు ననేక కృతుల నిర్మించియు పాశ్చాత్యులకు సంస్కృతమున నన్న ప్రాళన మొనరించిన మహానుభావుఁడు.

7. 'చేజీ' (A. L. Chegy : 1773-1882) 'ప్రాన్స్' దేశములోఁ బ్రప్రథమమున సంస్కృతము నభ్యసించి ప్రథమ సంస్కృతాచార్యుఁ డనఁ బరగెను. 1803-1882 నడుమ నీతఁడు 'ప్రాన్స్ దేశ కళాశాల' (College de France) లోఁ బ్రథమ గీర్వాణాచార్యుఁడుగా నుండెను; అనేక సంస్కృత గ్రంథములఁ బ్రకటించి, యనువదించి సంస్కృతమున కనర్హసేవ యొనరించెను. 'ష్లెగెల్' పండితునికి సతీర్థ్యుఁడును, 'చేజీ' పండితుని శిష్యుఁడునగు—

8. 'ప్రాన్స్ బాప్స్' (Franz Bopp : 1791-1867) 'జర్మనీ' దేశీయుఁడే 1812 లో 'ప్యారిస్' నగరమున 'చేజీ' నన్నిదినే సంస్కృతమున నభిధాని పొందితిని సంపాదించి, యత్యగాధగవేషణ మొనరించి, సంస్కృత క్రియా

పదముల రూపములను, 'గ్రీక్', 'ల్యాటిన్', 'పెర్షియన్', 'జర్మన్' భాషలలోని క్రియాపద రూపములతోఁ బోల్చుచు నొక యుద్గ్రంథమును 'Conjugations - system') రచించి, 1866 లో దానిం బ్రచురించి 'తులనాత్మక శబ్ద తత్వశాస్త్రము' (Science of Comparative Philology) అను నొక నూతన శాస్త్రమునకు శంకుస్థాపన మొనర్చెను నేటివఱకు నీ శాస్త్ర మనర్గళాభ్యుదయము నందుచున్నది. అనేక సంస్కృత గ్రంథములఁ బ్రచురించుటయే కాక ఇతఁడు 'కోల్ బుక్' పండితుఁ డాంగ్లీకరించిన వేదములలోఁ గొన్ని భాగముల 'జర్మనీ' భాషలోనికిఁ బరివర్తించెను. ఈతని సంస్కృత వ్యాకరణములు, అకారాది సంస్కృత శబ్ద కోశము ('Glossarium Sanscritum' Berlin, 1830) ను 'జర్మనీ దేశములో సంస్కృత భాషాభ్యుదయమునకు విశేష సాహాయ్య మొనరించెను. 'బాప్స్' పండితునికి సహాధ్యాయుడు, గురువును, 'భేజీ' పండితుని యస్త్రేవాసియు నగు—

9. 'బర్నాఫ్' (Prof. Eugene Burnouf: 1801-'52) అను 'ఫ్రెంచ్' సంస్కృత పండితుని మూలముననే యూరప్ ఖండ పండితులు నిజముగా వేదాధ్యయనమునకు మొదలిడిరని చెప్పవలెను. 1832 లో 'ఫ్రాన్స్ దేశ కళాశాల' (Collage de France) యందు 'భేజీ' పండితుని తరువాత నీతఁడే గీర్వాణాచార్య పీఠము నధిరోపించెను. ఈ వైదిక చూడామణి చరణ సన్నిధినే, 'బాప్స్', 'రాథ్', 'మ్యూక్స్ మూల్' మొదలగు ననేక మహానీయులు వేదాధ్యయన, మొనరించి వైదిక శిరోమణులైరి. 1829-48 నడుమ 'బర్నాఫ్' 'వెండిదాడ్' (Vendidad Sade) ను బ్రకటించెను. ఐరోపా ఖండమున వేదాధ్యయనమునకు మార్గదర్శి యగుటయే కాక, ఇతఁడు 'ల్యాస్సెన్' (C. Lassen) పండితునితోఁ గలిసి పాశ్చిభాషను గుఱించి యొక వ్యాసమును, బౌద్ధమత చరితమును రచించెను. 'ష్లెగెల్' (A. W. von Schlegel) పండితుని శిష్యుడగు—

10. 'ల్యాస్సెన్' (Christian Lassen : 1800-'76) పండితుఁడు తన కాలమువఱకు భారత వర్షమును గుఱించి తెలిసిన యుదంతము నంతయు నొక్కచోఁ గ్రోడీకరించి 'భారతీయ పురాతత్వకోశము' (Indische Alterthums Kunde = Indian Archaeology) అను నాలుగు సంపుటముల బృహద్గ్రంథమును 1843-62 నడుమఁ బ్రకటించెను.

యూరప్ ఖండమున సంస్కృత భాషాభ్యసనము ప్రారంభదశలో నున్న కాలమున ననగా 1830 ప్రాంతమువఱకు, బాప్సత్య సంస్కృత పండితులు విశే

వముగా లౌకిక సంస్కృత వాఙ్మయముననే కృషిసల్పుచుండిరి. 'శాకుంతలము' 'భగద్గీత' 'భర్తృహరి' 'హితోపదేశము' మొదలగునవియే ప్రాచ్యసారస్వతమునఁ బ్రధాన గ్రంథములని వారితలఁపు. ప్రాచ్యవిజ్ఞానమునకు మూలకందమగు 'వేదము' గాని, 'బౌద్ధవాఙ్మయము' గాని వారిక చుంబితప్రాయము లనియే యనఁదగును. ప్రపథమమున వేదముల నధికరించి 'కోల్ బ్రూక్' పండితుఁడు (1805 లో) ప్రమాణమగు వ్యాసమును బ్రచురించియే యున్నాఁడు. కాని సనాతనమగు వైదిక వాఙ్మయమును యారవేఖండమునకు సుగమముగా నొనర్చ సంకల్పించుకొని :—

11. 'రోసెన్' (Friedrich Rosen : 1805-'87) అను శార్మజ్య దేశీయ వైదికాగ్రణి, ప్రాచ్యభారత భవనము (East India House) నందలి పరస్పహస్రతాళ పత్ర గ్రంథములగవేషణ మొనర్చి ఋగ్వేద ప్రథమాష్టకమును బరిష్కరించి వైదికశబ్దతత్త్వ విచారమునకుఁ ద్రోవఁజూపెను. ఈతఁడు కాల ధర్మము నందినయచిరకాలమున నివి ప్రచురింపఁబడెను. (1838 ఈతనియకాల మృత్యువు వలన నీ గ్రంథమంతటితో నిలిచిపోయెను. 'బాప్స్' పండితుని శిష్యుఁ డును, శార్మజ్యదేశీయ వైదికాగ్రణులలో నొకఁడునగు :—

12. 'బెన్సీ' (Theodor Benfey : 1809-1881) పండితులు 1848 నుండి 'గోట్టాంగె' (Göttingen in Germany) విశ్వవిద్యాలయమున గీర్వాణాచార్య పీఠము నలంకరించియుండెను. సంస్కృత వాఙ్మయమున కఖండసేవ యొనరించిన 'బ్యూలర్' పండితుఁడును, మొన్న మొన్నను గీర్తిశేషుడైన ఫ్రెంచ్ సంస్కృత పండితుఁడుగు 'సెనార్' (Emile Senart) నీతనిశిష్యులే, 1848 లో నీతఁడు 'సామవేదము' ను, 1866 లోఁ దనసంస్కృతాంగ్ల నిమంటువును బ్రచురించెను. 'బెన్సీ' పండితునికి సహపాతియు, 'బర్నాప్' 'బాప్స్' పండితుల శిష్యుఁడును, జర్మనీదేశ వైదిక చక్రమాదామణియు నగు :—

13. 'మ్యూక్స్ మ్యూల్' Prof. Friedrich Max Muller : 1823-1900) పండితుఁడు వైదిక సాహిత్యమున కఖండసేవ యొనరించెను. 'బర్నాప్' పండితుని ప్రోద్బలముననే యీతఁడు తన జీవితమంతయు ఋగ్వేదాధ్యయనమునకై ధారవోసి, ఋగ్వేదమును మొట్టమొదట సాయణభాష్యముతో నాగరలిపిలో (1849-75) నడుమఁ బ్రచురించెను. సుగృహీతనామఁడు, నభినవభోజుఁడును, విజయ నగరప్రభువునగు స్వర్ణీయ శ్రీమదానంద గజపతిండుని యాదార్యమువలన నీ యుద్ధగ్రంథమును రెండవసారి యా పండితుఁడే 1890-92 లోఁ బ్రచురించెను. మరియు నీతఁడు 'ప్రాచీన సంస్కృత సారస్వత చరితము,' 'భారతీయదర్శన

షట్కము' మొదలగు నుద్గ్రంథముల రచించి, 'ప్రాచ్యసారస్వత పవిత్ర గ్రంథావళి' ని బ్రచురించియుండెను. ఇతఁడు తులనాత్మక పురాణతత్వశాస్త్రము Comparative Mythology) నకు మూలపురుషుడు. ఇతని సహాధ్యాయులు జర్మనీ దేశీయ వైదికపండితుఁడు నగు—

14. 'రుడోల్ఫ్ రాథ్' (Rudolph Roth : 1821-'95) 'ట్యుబింగన్' (Tubingen) విశ్వవిద్యాలయమున గీర్వాణాచార్యుఁడుగా నుండెను; 'బర్నాఫ్' పండితుని యస్త్రేవాసి; 'విట్నీ' (William D. Whitney 1827-'94) 'ల్యాన్ మన్,' గెర్ట్నర్' పండితుల కాచార్యుఁడు. 1846 లో నీతఁడు వైదికవాఙ్మయము, వైదికచరితముల సరికరించి (On the Literature and History of the Veda') జర్మనీ భాషలో నొక యుద్గ్రంథమును రచించి, యా దేశములో వేదాధ్యయమునకు శంకుస్థాపనమొనరించెను. నాటినుండియుఁ దద్దేశీయులనేకులు ప్రజ్వలితోత్కంతతో వేదవేదాంగములఁ గూలంకషముగ మధిప మొదలిడిరి. 19. శతాబ్దము నుత్తరార్థమున భారతీయ పురాతత్వ పరిశోధనము (Indian Archaeology) విశేషాభ్యుదయము నందుటకు మూలకందము 'రాథ్' పండితుఁడు.

15. 'అటోబోయిట్లింగ్' (Otto Bohtlingk : 1815-?) అను నిరువురు జర్మనీదేశ వైదిక పండితులు నిర్మించిన బృహత్సంస్కృత నిఘంటువే (The Sanskrit-Wörterbuch) ఇది 1852-75 నడుమ 7 సంపుటములలో రష్యా రాజధాని 'సెయింట్ పీటర్స్ బర్గ్' (St. Petersburg) నగరము నందలి 'శాస్త్రకళాపరిషత్తు' (Academy of Arts and Sciences) వారిచేఁ బ్రకటింపఁబడెను, జర్మనీ దేశీయలెంతటి నిర్దిష్టదీక్షతోఁ గఠోరవ్యవసాయము నల్పుదురో యీ గ్రంథము నొక్కపరి యవలోకించినఁ దెలియఁగలదు.

16. 'థియోడర్ ఆఫ్రెచట్' (Theodor Aufrecht : 1822-1907.) 'మ్యాక్స్ మూలర్' 'బెస్సి' పండితుల సతీర్థ్యుఁడు : 'బాప్స్' పండితుని శిష్యుఁడు : 'ఎడింబరో' (1862-75), 'బోన్' (1875-89) విశ్వవిద్యాలయములలో గీర్వాణాచార్యుఁడు. 'మ్యాక్స్ మూలర్' నకు ఋగ్వేద ప్రచురణావసరమున విశేషముతోడ్పడి, యది ముద్రింపఁబడుచున్న కాలముననే (1849-75) 'ఆఫ్రెచట్' పండితుఁడును ఋగ్వేద మూలమును బూర్తిగాఁ (1861-'63) బ్రచురించి వైదికవాఙ్మయమునకు విశేషసేవ యొనరించెను. 40 సంవత్సరములు, ముద్రితాముద్రితములగు సంస్కృత గ్రంథముల సూచికల నీతఁడు గవేషణ మొనర్చి, నిర్దిష్ట

దీక్షతో (1891-1908 నడుమ) 3 సంపుటములలో సంస్కృత గ్రంథములయ, గ్రంథకర్తలయ సూచిక (Catalogus Catalogorum) ప్రచురించెను. ఈ బృహత్కృతమున నకాదాదిగఁ బేర్కొనఁబడిన గ్రంథ, గ్రంథకర్తృసంఖ్య వేలుగాని వందలు గాదు. ఏదేనొక గ్రంథముయొక్క ప్రతులు ప్రాచ్యపాశ్చాత్య గ్రంథ నిలయములలో నెక్కడెక్కడ నెన్నెన్ని కలవో, యాయా గ్రంథకర్తల కృతు లెవ్వియో యందు సూచింపఁబడెను. ప్రాచ్య సారస్వత పరిశోధకుల కిది కల్ప తరువు.

పాశ్చాత్య సంస్కృత పండితుల ధర్మమాయని వైదిక గ్రంథముల కేమి, తొలిక సంస్కృత గ్రంథముల కేమి ప్రమాణతమములగు ప్రతులు ప్రచురింపఁ బడినవి. ప్రకృత ముపలబ్ధమగు ప్రాచీన 'గ్రీస్' దేశ వాఙ్మయ మంత వైపుల్యము గల వైదిక వాఙ్మయమును బాశ్చాత్యులు మఢించివైచిరి. ఒక్క శతాబ్దిలో, 'గ్రీస్' సారస్వత, 'రోమన్' సారస్వతములకుంటె విపులమగు వైదిక, తొలిక గీర్వాణవాఙ్మయ మంతయు వీరిచే తుణ్ణము చేయఁబడినది. సమర్థులగు పండితు లీ వాఙ్మయమునందలి మూలగ్రంథములను, వానికిఁ బరివర్తనముల, విమర్శములఁ బ్రచురించియుండిరి. సంస్కృత వాఙ్మయమునఁ బ్రతి శాఖయందు నపారముగ గవేషణ మొనర్పఁబడెను. సర్వతోముఖముగ నభ్యుదయము నందిన హైందవ వాఙ్మయమున నన్నిశాఖలలోను బాండిత్యము సంపాదించుకొనుట యెంతటి యతి మానుష ప్రతిభాశాలికైనను దుశ్శక్యముగా నుండెను. హైందవ విజ్ఞాన శాస్త్రమున బహుముఖముల నొనరింపఁబడిన పరిశోధనముల ఫలములను, విజ్ఞాన సర్వస్వము వంటి యొక సర్వంకషకోశ (Encyclopaedia) రూపమున నేక ముఖముగా నొనర్చుట యత్యాంతాపేక్షణీయముగాఁ జూపట్టెను. అట్టి మనకార్యమును దలపెట్టిన మహాత్ముఁడు జర్మనీ సంస్కృత విద్వచ్చిరోమణియు, సర్వంకష మేధానిధియు నగు—

17. 'జార్జ్ బూలర్' (Dr. J. George Buhler : 1887-1898) పండితుఁడు; 'బెస్సె' పండితుని శిష్యుఁడు; ప్రకృతము 'ప్రేగ్' (Prague) విశ్వ విద్యాలయమున గీర్వాణాచార్యపీఠిక నలంకరించి, చిరకాలము క్రిందటనే 'జర్మనీ' భాషలో గీర్వాణ వాఙ్మయ చరితమును రచించి జగద్గీత కీర్తినొందిన 'ఎంటర్ నిట్జ్' పండితుడు 'బూలర్' శిష్యుఁడే, 1883 నుండి చిరకాలము 'బూలర్' బొంబాయిలోని 'ఎల్విన్ష్టన్' కళాశాలలోను, బిమ్మట 1880 నుండి 'వియన్నా' విశ్వకలా పరిషత్తు (University of Vienna) నందును గీర్వాణాచార్యుఁడుగా

నుండి, 'వియన్నా' లోనే 'విశ్వకళా పరిషత్సాహిత్య సాహిత్య పరిషత్తు'ను, పరిషత్పత్రిక (Vienna Oriental Journal)ను నెలకొల్పి ప్రాచ్య విజ్ఞానమున కెంతయో సేవచేసెను. భారతీయులం గూర్చి నాటికి దెలిసిన సర్వవిషయములు - వారి చరిత్రము, మతము, దర్శనములు, సాంస్కృతికము మొదలగున వన్నియు - బోధించు 'హైందవార్య శబ్దతత్త్వ పురాతత్త్వ విజ్ఞాన సర్వస్వము' ('Encyclopaedia of Indo-Aryan Philology and Archaeology' or briefly 'Encyclopaedia of Indo-Aryan Research') అను గ్రంథ సముచ్చయమును బ్రచురింప నీతః డుపకమించెను. ఇతని సంపాదకత్వముననే యిది 1897 నుండియుఁ బ్రచురింపఁ బడఁజొచ్చెను. ఈ బృహద్గ్రంథ నిర్మాణమునకై జర్మనీ ఆఫ్టియా, ఇంగ్లాండు, హాలెండు, అమెరికా, ఇండియా మొదలగు దేశములలోని దిగ్గంతులవంటి సంస్కృత పండితులు నడుము కట్టిరి. ఈ గ్రంథ మకారాది కోశ రూపముగాదు; ఆయా విషయముల నధికరించి సర్వంకషముగఁ దెలుపు గ్రంథము రీతి నామముతోఁ బ్రచురింపఁబడినది. ఇది ప్రారంభింపఁబడిన యొక చత్వరమునకే 'బూలర్' కీర్తిశేషుడయ్యెను. ఈతని యకాల మృత్యువుచేఁ బ్రాచ్యవిజ్ఞానమునకుఁ దీరని లోటు వాటిల్లినది. ఈతని జీవిత కాలమున 9 సంపుటములు మాత్రము ప్రచురింపఁబడినవి. తరువాత నీ భారమును 'గొటింగెన్' (Göttingen) సంస్కృత విద్వాంసుడు 'కిల్ హార్న్' (Prof. Kielhorn) వహించెను. ప్రకృత మీ ఘనకార్యమును 'ల్యూడర్స్' (Prof. H. Luders) 'వకెర్నగెల్' (Prof. J. Wackernagel) అను నిరువురు ప్రసిద్ధ విద్వాంసులు నిర్వహించుచున్నారు. ఈ గ్రంథములలోఁ జాలవఱకు 'జర్మనీ' భాషలోనే రచింపఁబడినవి. భారతీయులకుఁగూడఁ బోధపడు నట్టి గ్రంథములన్నియు నాంగ్లముననే రచింపఁబడవలెనని 'బూలర్' పండితుఁ డెప్పుడును బోధించుచుండెడివాడు. వైదిక దేవతలం గుఱించి 'మెక్ డానెల్' (Prof. A. A. Macdonell) పండితుడు వ్రాసిన (Vedic Mythology) అను గ్రంథము, అథర్వవేదము నధికరించిన (The Atharva-veda) 'జ్జామ్స్పీల్డ్' పండితుడు (1899) రచించిన కృతి, 'జకారయా' (Zachariae) పండితుని సంస్కృత నిఘంటు చరితము (Die Indischen Worterbucher 1897) మొదలగు ననేక కృతు లీ గ్రంథ సముచ్చయముననే ప్రచురింపఁబడినవి.

18. 'గెల్డ్నర్' (Prof. Karl Friedrich Geldner : 1854-1929) జర్మనీ దేశీయుడు, 'రాథ్' పండితుని శిష్యుడు; 'బెర్లిన్' నగరమున (1890 - 1907), 'మార్బోర్' (University of Marburg) విశ్వవిద్యాలయమున

1907 నుండి) గీర్వాణాచార్యుడుగా పుండెను. వేదముల సమన్వయ మార్గమున 'రాథ్' మతము సీతఁడు ఖండించెను. 'రాథ్' పండితుఁ డనేక స్థలముల వేదమున కపార్థము చెప్పెననియు నాయా భాగములకు సాయబుఁడే సరియైన యర్థము వ్రాసెననియు, నమెరికా, యూరప్ ఖండ పండితులు సాయబు భాష్యముల నెంత హాస్య భాసనములుగా నెంచినను, వేదసమన్వయ పథమునఁ దద్భాష్య సాహాయ్యము లేక యొక పదమైనను గదల్చుట దుస్తరమనియు సీతఁడును, దన్నిత్రుఁడు 'పిషెల్' (Prof. R. Pischel) పండితుఁడును వేదముల నధికరించి వ్రాసిన ('Vedische Studien') గ్రంథము పీఠికలో వ్రాసియున్నారు. వ్యాఖ్యాన్వితముగ సీతని ఋగ్వేదజర్మన్ భాషానువాదము మొదటిభాగము 1928 లోఁ బ్రకటింపఁబడెను. ఈ యనువాదమున కాంగ్ల పరివర్తనమును బూర్తిగా 'హార్వర్డ్ ప్రాచ్యగ్రంథమాల'లోఁ (Harvard Oriental Series) బ్రచురింప 'గెల్డ్ నర్' పండితుని ప్రాణమిత్రుఁడు, నమెరికాదేశ సంస్కృత విద్వాంసులలో నాయక మణియు నగు—

19 'చార్లెస్ రాక్వెల్ ల్యాన్ మన్' (Prof. Charles Rockwell Lanman) సమకట్టినట్లు తెలియుచున్నది. ఇతఁడు 'విట్నీ' (William Dwight Whitney: 827-'94) పండితుని శిష్యుఁడు, 'హార్వర్డ్' విశ్వవిద్యాలయమున గీర్వాణాచార్య పీఠాధిపతి; 1891 నుండి 'హార్వర్డ్ ప్రాచ్యగ్రంథమాల' యను పేరితో ననేకములగు సుదగ్గఁగములు ప్రచురించిన సుకృతి, 'మెక్ డానెల్' పండితుఁడు పరిష్కరించిన శానకుని 'బృహదైవత' (1904, 'విట్నీ' పండితుని 'ఆధర్వవేదాంగ్లానువాదము' (1905), 'బ్లామ్ ఫీల్డ్' (Prof. Maurice Bloomfield) పండితుని 'వైదికప్రతిక' 'Vedic Concordance,' 1906) 'బెరీదేర్ కీత్' పండితుని (Prof. A. B. Keith) 'తైత్తిరీయ సంహితాంగ్లానువాదము' (1914), ఋగ్వేదీయ బ్రాహ్మణముల యనువాదము' (1920), 'వేదోపనిషత్తుల యందలి మతదర్శనములు' ('The Religion and Philosophy of the Vedas and the Upanishads' (1925) 'కీత్' పరిష్కృతముగు 'ఐతరేయారణ్యకము,' బ్లామ్ ఫీల్డ్ నిర్మిత 'ఋగ్వేదీయ పునరుక్తసంక్రమణిక' (Rigveda Repetitions,' 1918) 'మెక్ డానెల్' పండిత పరిష్కృతముగు కాత్యాయనుని 'ఋగ్వేదీయ సర్వానుక్రమణి' మొదలగు సుదగ్గఁగము లీ గ్రంథమాలలోఁ బ్రచురింపఁబడినవియే.

20, 'మెక్ డానెల్' పండితుడు (Prof. Arthur Anthony Macdonell : 1854-1931) ఇతడు 'బెస్సీ' పండితుని శిష్యుడు, 'ఆక్స్ ఫర్డ్' విశ్వకళాపరిషత్తులో గీర్వాణాచార్యుడు (Boden Prof. of Sanskrit) 'బూలర్' పండితుని 'విజ్ఞానసర్వస్వమున కీతడు 'వైదిక దేవతలం' గూర్చి రచించిన ('Vedic Mythology' అను) కృతియు, వైదిక వ్యాకరణము 'సంస్కృతాంగ నిఘంటువు' 'వైదికనామ, విషయానుక్రమణిక' 'హార్వర్డ్ ప్రాచ్యగ్రంథమాల'లో నీతడు పరిష్కరించిన కృతులును సుప్రసిద్ధములే. ఇతడు 1928 లో 'ఆక్స్ ఫర్డ్' నగరమున సమావేశమైన యంతర్జాతీయ ప్రాచ్యవిద్యన్మహా పరిషత్తునకు (The XVII 'Internatoinal Congrees of Orientalists') అగ్రాసనాధిపత్యము వహించెను. చిరకాలము క్రిందటనే యీతడు 'సంస్కృత వాఙ్మయ చరితము' నాంగ్లమున రచించెను. మొన్న మొన్న 'భారతవర్ష ప్రాచీనవైభవము' ('India's Past' 1927) అను సుద్ధృఙ్గమును రచించి, 1931 లో గీర్తిమూర్తిని ధరించెను. ఇతని శిష్యులలో నగ్రగణ్యుడు గురువును మఱపించెడి పాండిత్యముగలవాడును, 'స్కాట్ లెండ్' నందలి 'ఎడింబరో' విశ్వకళాపరిషత్తున గీర్వాణాచార్య పీఠిక నలంకరించిన—

21 'బెరిడేల్ కీత్' (Prof. Arthur Berriedale Keith : 1879) పండితుడిపు డింకను సంస్కృత వాఙ్మయసేవ యొనరించుచున్నాడు. ప్రాచ్య విజ్ఞాన ప్రపంచమున నీతని కచుబింతమగు శాఖయేలేదట ! ఇతడు బహుగ్రంథ నిర్మాత. ఇతని 'సంస్కృత నాటకచరితము,' 'సంస్కృత వాఙ్మయ-రౌకిక-చరితము' సుప్రసిద్ధములే. 'హార్వర్డ్ ప్రాచ్య గ్రంథమాల' లో బ్రచురింపబడిన యీతని కృతులిదివఱకే పేర్కొనబడియున్నవి.

ఏడిలంగ్. వీబర్, మ్యాక్స్ మూలర్, స్పాల్, మెక్ డానెల్, ఎర్నెహార్ విట్ట్, వింటర్ నిట్ట్, ఫ్రెజర్, మొదలగు పాశ్చాత్యదేశ పండితులు ; టి. యన్. భట్టాచార్యులు. తరణీచరణ చౌదరి. ఆచార్య మాధవదాసు చక్రవర్తి, చింతామణి వినాయక వైద్యపండితుడు, మొదలగు భరతఖండ పండితులు నిప్పటికాంగ్లభాషలో సంస్కృత వాఙ్మయము నధికరించి వేఱు వేఱు చరిత్ర గ్రంథములు రచించిరి. సంస్కృతభాషలో యజ్ఞేశ్వరచిమనభట్ట పండితుడు 'ఆర్య విద్యా సుధాకర' మను

పేరు నొక చరిత్రము నిర్మించెను. కేదార విద్యాభూషణుడు వైదిక వాఙ్మయ చరిత్రను, మహామహోపాధ్యాయ రామావతారశర్మ పాండియులు సంస్కృతసారస్వ తేతహాసమును రచియించిరిని వింటిని గాని వానిని జూచుభాగ్యము నాకు లభింప లేదు. మెక్ డానెల్ పండితుని వైదిక వాఙ్మయ చరిత్రభాగమును పి. పి. సుబ్ర హ్మణ్యశాస్త్రి యమ్. ఏ. శిరోషణి కె. యల్. వ్యాసరాయ శాస్త్రిగారును సంస్కృత భాషలో ననువదించియున్నారు. ఇది వైదిక సాహిత్యచరిత్ర మనుపేరఁ బ్రకటిత మైనది. దీనినే ఉభయభాషాప్రవీణ క్రొత్త సత్యనారాయణ చౌదరి గారాండ్రీక రించిరి. ఇది గాక గీర్వాణవాక్యప్రపంచ మనుపేర, పిన్నంరాజు వెంకట సుబ్ర హ్మణ్యశర్మగారు తెలుగునఁ బ్రకటించినది మఱియొకటి కందు. కేవలము సంస్కృత వాఙ్మయచరిత్రము లనఁదగినవి గాకున్నను, సర్. యమ్, మోనియర్ విలియమ్సు, డాక్టరు. ఏ. ఏ. మాక్డానెల్ మొదలగు మఱికొందఱు పాశ్చాత్యులు భారతీయసారస్వతము భారతీయ విజ్ఞానము మొదలగు వానినిగూర్చి గ్రంథములు రచియించి ప్రకటించియున్నారు.

ఇట్లు వైదికలౌకికరూపమైన సంస్కృత సారస్వతమునుగూర్చి పెక్కుండు చరిత్ర గ్రంథములు నిర్మించియున్నారుగాని వీనిలో మెక్ డానెల్ పండితుని సంస్కృత సారస్వతచరిత్రమే మన దేశమున నెక్కువగా వ్యాపించియున్నది. కడచిన ౬2 సంవత్సరములలో జరిగిన పరిశోధనలను బట్టి యిందుమార్పులు సవ రణలు చేయవలసియున్నది గాని నేటికి నది యట్లే ప్రచురింపఁబడుట శోచనీ యము. దీనిని సంస్కృతీకరించిన పి. పి. యస్. శాస్త్రిగారు వగయిరాలు కూడ దీని నట్లే యనువదించిరి గాని సవరింపలేదు. పైగా మూలగ్రంథములోనివే కాక యనువాదమున మఱికొన్ని దోషములు దొరలినవి. వీరి సంస్కృతానువాదమును సత్యనారాయణ చౌదరి గారాండ్రీకరించుచు, పై రెండిలోని దోషములకుఁ దోడుగా మఱికొన్ని దోషములు చేర్చిరి. ఇఁక, శర్మగారి గీర్వాణ వాక్యప్రపంచమన్నచో.¹ బహుదోష భూయిష్ఠముగానే యున్నది. అందువలన వైదికవాఙ్మయము నధికరించి రచియించిన యుత్తమచరిత్ర గ్రంథ మిదివఱకు లేదయ్యె. ఆ లోపముం దీర్చ నాండ్ర విశ్వకళాపరిషత్తువారు గుణోత్తరమును స్వతంత్ర పరిశోధన మూలకము నగు బ్రహ్మశ్రీ సూర్యనారాయణశాస్త్రిపాదుల వైదిక వాఙ్మయ చరిత్రమును బ్రచురించి, ఆండ్రవిద్యుల్లోకమునకు మహోపకృతి నొనరించిన వారైరి. శ్రీ శాస్త్రి

1. దీనిమీఁద నా విమర్శనమును, 'శారతి' మార్చి 1981, ఆక్టోబరు 1981, సంచికలు చూడవగును.

గారును, పాశ్చాత్యపండితులు చెప్పినదానినే వేదవాక్యముగా గ్రహింపక, అందలి
గుణదోషములు చక్కగా విమర్శించి, తమ స్వాతంత్ర్యముం జూటియున్నారు.¹
శ్రీ శాస్త్రిచరణుల 'లౌకిక సంస్కృత వాఙ్మయ చరితమును ద్వితీయ భాగమును
గూడ నచిరకాలమునఁ బ్రచురించి విశ్వకళాపరిషత్తు సంస్కృత శారదారాధన
మొనరించును గాక !

విజయనగరము
20-2-1938

}

ఇ ట్లు
పండిత పాదపరమాణువు
యాయూణ్ణి వేజ్కెట వీరరాఘవాచార్యుఁడు బి. ప.,
అధ్యక్షుఁడు
'అన్యో గీర్వాణ సాహిత్య పరిషత్తు'

1. చూ. మెక్ డానెల్, వీరయ, పండితుల యభిప్రాయముల మీఁద విమర్శన
ములు. పుటలు 183-184.

కృత్తికర్త విన్నపము

ఆ ద్యు లా రా :

క్రి. శ. 1909 మొదలుగా 1917 వఱకు నన్ను దమ యాస్థాన విద్వాంసునిగా నాదరించి, ఉత్తర రామచరితాంధ్ర దశరూపకాది గ్రంథములు నాచే రచియింపజేసిన సంస్కృతాంధ్ర భాషాభిజ్ఞులును నాటి వెంకటగిరి సంస్థానాధీశ్వరులు నగు శ్రీ మహారాజా సర్ వెలుగోటి రాజగోపాల కృష్ణయాచేంద్ర బహదరు జి. సి. ఐ. ఐ. వారి పోషణమున సంస్కృత కవిజీవితము రచియించి 1911 లోఁ బ్రకటించితిని. ఆ యుద్యమమున శ్రీవారే కాక, నన్ను దమ యాస్థాన పండితునిగా నాదరించి సత్కరించుచువచ్చిన నాటి జటప్రోలు సంస్థానాధిపతులగు శ్రీ రాజా సురభి వెంకట లక్ష్మారావు బహదరువారును, నాటి ముసునూరు సంస్థాన ప్రభువులగు శ్రీ రాజా నారయప్పారావు బహదరువారును, ప్రస్తుత వెంట్రుప్రెగడ సంస్థాన పతులగు శ్రీ రాజా సింహాద్యప్పారావు బహదరువారును, నన్ను మిక్కిలి యాదరించిరి. ఆ రాజ మహారాజులనాటి సమాదరణమే నేటి సంస్కృత వాఙ్మయ చరిత్రకుఁ బునాది యగుటచే వారు నా కొనర్చిన యుపకృతి సత్కృతుల కియ్యేడ ముందుగాఁ గృతజ్ఞత చూపుచున్నాను.

సంస్కృత కవిజీవితము పునర్ముద్రణ మపేక్షించునాటి కనఁగా 1918 లోనే ననంతపుర దత్తమండల కళాశాలలోఁ బనిచేయుచుంటిని. అపుడు క్రొత్తగాఁ గళాశాలకు వచ్చిన సంస్కృత గ్రంథ సంపాదకులుగాంచి, సంస్కృత వాఙ్మయ చరిత్రమే రచియించి ప్రకటించెదఁగాక యని సంకల్పించి యపుడే ఋగ్వేదాది గ్రంథపఠన పరిశోధనము లారంభించితిని గాని 'శ్రేయాంసి బహు విఘ్నాని' యన్నట్లు కొంతకాల మా పని సాగునప్పటికి నేను రాజమహేంద్రవర కళాశాలకు మాటుటయు దైవికములయిన క్షేత్రములపా లగుటయు, నడుమ నడుమ భీష్మ ప్రతిజ్ఞ, ఆంధ్రభాషానుశాసనము మొదలగు కృతులు ప్రకటించుటయుఁ గారణములుగాఁ దలపెట్టిన యాకృత్యము నిర్విఘ్నముగా జరుగలేదుకాని, ఆ యుద్యమము మాత్రము విడువలేదు.

అనంతరము 1929 మొదలుగా సుమారు రెండు సంవత్సరములు రాజమహేంద్రవరమం దుండియు, పదపది యాంధ్ర విశ్వకళా ఫరిషత్తు కళా లాండ్రాధ్యాపక పదవీ చరణమున విశాఖపట్టణము వచ్చియు, తదేకదీక్ష వహించి యెట్లో

వైదిక వాఙ్మయ చరిత్ర రచనము పూర్తిగావించి నేటికిఁ బ్రాజ్ఞలోకమునకు సమర్పింపఁ గలిగితిని. లౌకిక వాఙ్మయ చరిత్ర రచనమును గావించుచున్నాను.

పూర్వ శాస్త్రకర్తలు కొందఱు వేదావిద్భావతిరో భావములంగూర్చి చర్చించియుఁ దుద కవి యనాదు లపౌరుషేయములనుచుఁ దత్కాల కర్తృత్వ విచారమునకు స్వస్తిచెప్పి వైదిక విజ్ఞానము విస్తరింపఁజేయు మార్గము పట్టిరిగాని తదుత్పత్తి వికాసముల విచారణము పొంతఁ బోరైరి. దానంజేసి యా విషయ మజ్ఞేయమని యూహింపఁదగియున్నది. అయినను ముందు కొందఱు పాశ్చాత్య పరిశోధకులును, తరువాతఁ గొందఱు భారతీయ విద్వాంసులును సాహసించి వైదిక విద్వారణ్యమునఁ జొరఁబడి యధిక పరిశ్రమచేసి తచ్చరిత్రము వెలువరింపఁ గొన్ని త్రోవలు త్రొక్కిరి గాని యవి యన్నియుఁ గొన్ని ప్రధాన చరిత్రాంశముల నేకికవింపక వేఱుపడినవనుట విదితము. ఆ విషయము లెవరెట్లు శోధించిన నిదమిత్యమని నిర్ణయింప శక్యముగాని యగుటయే యందుకుఁ గారణమని చెప్పఁదగియున్నది. అందుచేఁ జరిత్ర రచనము క్లేశాతి క్లేశకరమని యెఱిఁగియు సంస్కృత వాఙ్మయ చరిత్ర మాండ్ర వాగ్దేవి చరణ కమలముల నుపాయనముగా సమర్పించు నుత్కంఠతోఁ బూర్వ చరిత్రకర్తల మార్గములు పరిశీలించియు స్వతంత్రముగా వైదిక వాఙ్మయము పరిశోధించియు నీ చరిత్ర గ్రంథము రచియింప శక్తివంచనలేక పరిశ్రమ యొనర్చితిని. ఈ గ్రంథమున వర్తింపఁబడిన బహువిధ విషయములును వానింగూర్చి కావించిన చర్చలును విమర్శనములును, అందుకుఁ బ్రమాణములుగాఁ జూపిన బహు గ్రంథములలోని వాక్యములును నా పరిశోధన పద్ధతిని విశదీకృత విషయ స్వరూప స్వభావములను దెలుపకపోవు గాని, గుణగ్రహణ పారీణులగు విద్వారికుల యామోదము తెలియు వఱకును నా కృషి సార్థక మైనదని మాత్రము తలంపఁ జాలను. అదిగాక లోకములో నెందఱును గుణముతో దోషముగూడ నుండకపోదు గావున నీ సందర్భమున—

‘దృష్టం కిమపి లోకేఽస్మిన్న నిర్దోషం న నిర్గుణమ్

ఆవృణుధ్య మతో దోషాన్ వివృణుధ్యం గుణాన్ బుధాః.’

అను సూక్తిని సహృదయులగు పాఠకులకు స్మృతికిఁ దెచ్చుటకంటె వేఱేమియు వ్రాయఁజాలను.

నేను రాజమహేంద్రవరము విడిచి విశాఖపట్టణము వచ్చిన తఱిని గావలసిన గ్రంథములు యూనివర్సిటీ పుస్తక ఖాండాగారమునకు వచ్చియుండలేదు. ఆ సమ

యమున బ్రహ్మశ్రీ ప్రభల లక్ష్మీనరసింహము పంతులుగారు తమవద్దనున్న వెదిక గ్రంథము లన్నియును, శ్రీ శే. శ్రీమన్మహాపాధ్యాయ పరవస్తు రంగాచార్యుల వారి పోత్రులగు శ్రీమాన్ లక్ష్మీనరసింహస్వామి అయ్యవార్దంగారు తమ యార్ష పుస్తకాలయమందలి ముద్రితముద్రిత గ్రంథ సంతతిని సంతోష పూర్వకముగా నా కెరపిచ్చిరి. ఆంధ్ర విశ్వవిద్యాలయములోని చరిత్రాధ్యాపకులును మన్నితులు నగు శ్రీయుతులు మామిడిపూడి వెంకట రంగయ్య పంతులు (M A) గారును, గౌరీ వెంకటరావు (M. A. L. L. B) గారును, ఆంగ్ల చరిత్ర పరిశోధనమున నాకు గలిగిన సంగయము లెదనెడఁ దీర్చుటయేకాక, తత్పరిశోధనమునకుఁ దగిన సూచనలుగూడఁ దెల్పుచు వచ్చిరి. నా యభిలాషము వేఱుగావింపక, ఆంధ్ర విశ్వకళా పరిషత్తుపాధ్యక్షులగు సర్ ప్రొఫెసరు సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణ పండితు లాదరముతోఁ గృతిపతిత్వ మంగీకరించిరి. వేదవేదాంగ పాఠకులును సుప్రసిద్ధ న్యాయవాదులు నగు శ్రీ ప్రభల లక్ష్మీనరసింహము పంతులుగారు ప్రేమతో దీనికిఁ బీఠిక రచియించిరి. సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్య పరిషదధ్యక్షులగు శ్రీ యాయుజ్ఞి వేంకట పీఠామవాచార్యులు (B A) గారు విజ్ఞపి వ్రాయుటయే కాక ఆకారాది పదసూచిక నిర్మించిరి. ఆంధ్ర విశ్వకళా పరిషత్పాలకులు దీనిని బరిశీల్యమున దయచేసి ప్రకటించిరి. వీరి కందఱికిని గృతజ్ఞతాపూర్వక వంద నము లర్పించుచున్నాను. ఈ గ్రంథ రచనమున నే నుపయోగించిన యాయా గ్రంథముల పట్టిక యొకటి మొదటఁ జేర్చితిని. తత్కర్తల కెల్లరకుఁ గృతజ్ఞుఁ డను. ముద్రణమున సంభవించిన కొన్ని ముఖ్యదోషములకు శుద్ధపత్రము చివరఁ జేర్చితిని. అత్యల్పములయిన మఱికొన్ని యచ్చుతప్పు లుండును. పాఠకు లట్టి వానిని సవరించుకొని పఠింతురుగాక ఉదార హృదయముతో నీ గ్రంథము చదివి యందలి గుణము గ్రహించుటయే నా పరిశ్రమకుఁ దగినఫల మను నా విన్నపమును విద్యల్లోక మాదరించుఁగాక.

ఆంగీరస ఫాల్గుణ పూర్ణిమా
శానువాఃము
విశాఖపట్టణము, 12-8-1938

ఇట్లు, విన్నవించు విధేయుఁడు
మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రి
కృతికర్త

కృతి సమర్పణ ప్రశంస

శ్రీముఖసంపత్తుర చైతన్యవద్ద సప్తమీ భానునాసరమున విశాఖపట్టణ పుర మందీరమున శ్రీ విజయపుర సంస్థానాధీశ్వరులగు శ్రీ విక్రమ దేవవర్మ మహారాజులుంగారధ్యక్షులుగా జరిగిన కృతిసమర్పణ మహాసభలో, ఆంధ్రవిశ్వశాపరిషత్ కలాశాలాంధ్ర విద్యార్థులు గావించిన కృతిసమర్పణ ప్రశంస

శ్లో. ప్రబోధోప నిషదేవ్యోః పాణిగ్రాహమహోత్సవే
వధూమధురవక్తా జ్ఞే, వ్యాపృతామృత వర్షిణీః
ప్రబోధస్వామినో దృష్టి ర్యచ్చస్తీ సర్వసంపదః
పాయా దేతాం కృతిం చాస్యాః, ప్రణేతారం చ పాలకమ్.

ఉ. మించిననిష్ఠ మాగురుఁ డమేయము వైదిక వాఙ్మయమ్ము గా
లించినకష్ట మంతయు ఫలించిన దీకృతిరాజమందుని
ర్వంచితకీర్తి కృష్ణబుధరాజః పవిత్ర చరిత్ర దీనిఁ బా
లింతుము కూర్మిమైఁ బ్రమదలీలలఁ దేల్చి యుదారవృత్తిమై.

మ. అనుశాసించి తెనుంగుబాసకుఁ బ్రియుం డయ్యెన్ ద్రయీధర్మస
న్మణిపుంజమ్ములు కొల్ల గొట్టి బుధసమ్మాన్వారతం గాంచె నీ
వినమచ్చిష్యహితాభిలాషి మృదుగంభీర స్వభావుండు మా
యనుగుండేశికుఁ డాధ్యుడై యుభయభాషా వాఙ్మయ ప్రౌఢిమన్

చ. అమృతమయాంగి నీకృతి నవాంబుజనేత్రఁ బరిగ్రహించు నీ
సమయము నీకుఁ భావిశుభశంసి సుమీః యిఁక నాత్రిలింగ భా
షము సకలావనిన్ విబుధసంతతి యుల్లము లుల్ల నిల్ల నీ
విమలయశస్సరోజము గవించెడు శాశ్వతసౌరభంబులన్.

ఇట్లు

దివాకర్త వెంకటాచార్యుని

- ఉ. పండితుడున్ విమర్శకుడు పాఠకుడై కవియై త్రిలింగ భూ
మండలమం దఖండుఁ డని మాన్యత కెక్కినవాఁడు పాండితీ
చండిమ యొప్పఁగా నిలిపె సంస్కృత వాఙ్మయ సచ్చరిత్ర మీ
పండితువాక్కులోఁ బడినవాఁడవు నీ విఁక శాశ్వతుండవే.
- ఉ. ఈ నిఖిల ప్రపంచ మెపుడేనియుఁ బోవును గాని సప్తసం
తానములం బ్రశస్త మగు తత్కృతి రత్నము శాశ్వతంబ యా
భానుశశాంక, మాకృతికి భర్తయుఁ గర్తయు నై నమీరలున్
దాని వశమ్మునన్ బొరసినా రమరత్వము విశ్వలీలలో.
- చ. ప్రశమితవైరి యీ యుభయపండిత మిత్రుఁడు, బ్రహ్మవిద్యలోఁ
గుళలుఁడ వంట నీ వుభయగోళములన్, గృతియున్ బ్రశస్తతా
దశ వెలుఁగొందుఁ బో యుభయతారకమై, కృతి కర్త భర్తయీ
దృశగుణధన్యతం బొలుతు రే యిది యెంతటి దివ్యయోగమో :
- ఉ. మాయనుగుం గురూత్తముకుమారిక యీకృతి మాకు నెయ్యపుం
దీయని ముద్దు చెల్లియలు దీనిపవిత్ర చరిత్ర సన్నతుల్
చేయుట మేలె మాకు ? దయ చేసి గ్రహింపుము దీని సదృశ
శ్రియుతులై వెలుంగుఁ డితరేతర వర్ధిత వైభవంబునన్.
- చ. ఎఱుఁగనివార లెవ్వ రిట నీకృతికన్యకయాభి జాత్యపుం
గరువము, వేఱుగాఁ బొగడఁగాఁ బని లే దిఁక నాంధ్ర భాషలోఁ
దిర మగుఁ గాక యీ కృతికృతిత్వము నీకృతినాయకత్వమున్
గురుని కృతిప్రసూత్వమును గూడిన యీ పరిషద్దయావిధిన్.

ఇట్లు

పాటిబండ మాధవశర్మ

అ భి ప్రా య ము లు

పితాపురము }
8-1-1938 }

వీతిశాపుర సంస్థాన విద్వాంసులు
బ్ర శ్రీ శ్రీపాద లక్ష్మీనృసింహ శాస్త్రిగారు

బ్రహ్మశ్రీ మల్లాది మార్యనారాయణ శాస్త్రిలుగారికి

తమరు పంపిన సంస్కృత వాఙ్మయ చరిత్రము స్థావరాలక న్యాయమునఁ జూచితిని. ఇయ్యది వైదిక వాఙ్మయ చరిత్ర విషయమున విశేషముగ లోకోపకారక మని నమ్ముచున్నాను. దీనింగూర్చి మీరు చేసిన చరిత్రము సర్వలోక ప్రశంస నీయము.

పితాపురము }
12-1-38 }

పితాపుర సంస్థాన విద్వాంసులు, ఆమ్నాయార్థ కాచనప్పతి
వదలి లక్ష్మీనారాయణశాస్త్రిగారు

శ్రీ ... శాస్త్రిగారు వైదిక సారస్వతము పరిశోధించి రచియించు నాటి నుండియు నీ గ్రంథముతో నాకుఁ బరిచయము కలదు. ప్రాచీన నవీన వద్దకుల నమన రించి వ్రాయఁబడిన యీ చరిత్రము లోకోత్తరమై “సంగః కన్య హి న స్వదేశ మనసే మాధ్వీకమృద్వీకయోః” అన్నట్లు సర్వ జనాదరణీయ మగునని విశ్వసించు చున్నాను.

రాజమండ్రి }
28-1-38 }

బ్ర శ్రీ. కూచిమంచి గోపాలకృష్ణమృగారు, యమ్. ఏ. యల్. టి.
Lecturer Govt. Arts College.

శ్రీ..... శాస్త్రిగారు రచియించిన సంస్కృత వాఙ్మయ చరిత్ర చదివితిని. ఇందు బ్రాహ్మణాది విభాగములును వానియందలి ప్రశంసనీయములగు విషయము లును జక్కఁగఁ బ్రతిపాదించఁ బడినవి. ఆంధ్ర భాషయం దిట్టి గ్రంథ మపూర్వము. ఇయ్యది నూతన పరిశోధనలతో నలరుచు, సంస్కృతాంధ్ర భాషాభిమాను లెల్లరకు మిగుల నుపయోగకరముగా నొప్పుచున్నది. ఇట్టి గ్రంథరాజమును రచించుట మూలమున నాంధ్రలోకమునకు మహోపకార మొనర్చిన శ్రీ శాస్త్రిలవారి యుద్యమ మెంతయు శ్లాఘ్యము.

విజయనగరము }
28-1-88

మహారాజ సంస్కృత కళాశాలలోని
వాక్యకరణ సాహిత్యాధ్యాపకులగు
బ్ర. శ్రీ. నాడూరు వెంకటశాస్త్రిగారు

శ్రీ..... శాస్త్రిగారి సంస్కృత వాఙ్మయ చరిత్రము చూచితిని. ఇది వైదిక వాఙ్మయమునకు గల యెల్ల విషయములను సవిర్భముగఁ జరిశోధించి వ్రాయఁబడిన దమట నిర్వివాదము. పాశ్చాత్యు లీ వాఙ్మయమునుగూర్చి వ్రాసిన గ్రంథములను జరిశీలించి వారి మార్గములను జర్పించుచున్న యీ గ్రంథము మన దేశభాషలో నవీనమై సంస్కృతాంధ్ర భాషాభిమానులకు మిక్కిలి యుపయోగకరముగ నున్నదని నొక్క పక్కాడించుచున్నాను.

Chittigudur }
24-2-33
Dear Sir,

S. T. G. VARADACHARYULU. M. A.,
Principal, Narasimha Sanskrit College.

I have read carefully some portions of your learned work the "History of Sanskrit Literature" Part I Vedic period and feel glad to congratulate you upon it. You have rightly drawn upon all available sources and given your own conclusions fearlessly from the orthodox point of view. In works such as these where each author starts a fresh theory that some of your conclusions are, at variance with those of others, is nothing strange. Your language is admirably adapted to the subject-matter. The Andhra University stands to gain by its publication of your work. I look forward with eagerness to the publication of the second part of your work in the near future.

Waltair }
28-2-33

M. VENKATARANGAYYA PANTULU, M. A.,
Reader, University College of Arts.

The History of Sanskrit Literature written by Pandit M. Suryanarayana Sastri Garu is a remarkable undertaking. It is the first of its kind in Telugu. He has shown great powers of analysis and critical abilities of high order in writing his book.

He has summed up in a brief compass salient points in the controversies regarding the chronology of the Vedic Literature and the growth of Sanskrit from the point of view of a linguist, a grammarian and a man of letters. He has succeeded in making it possible for students to form conclusions of their own without himself being dogmatic on any matter. The work is planned on an elaborate scale and the first volume has been executed in accordance with the plan. The work is sure to bring deserving credit to the author and also to the University.

బందరు }
28-2-88

నోబులు కాలేజీ సంస్కృత పండితులగు
బ్ర. శ్రీ. శిష్టా నరసింహశాస్త్రిగారు

బ్ర. శ్రీ..... శాస్త్రిగారి సంస్కృత వాఙ్మయ చరిత్ర ప్రథమభాగ మానంద ముతోఁ జదివితినీ. సహృదయ రంజకమైన సద్విమర్శనముతోను స్వతంత్ర పరిశోధ నముతోను మనోహరమగు కై లితోను విలసిల్లుచున్న యీ చరిత్ర మితరచేత భాషల లోనికిఁ బరివర్తితమైనచో నింతను సకల జనోపయోగకర మగువని యాశించు చున్నాను. అపూర్వమైన యీ గ్రంథరాజ మాంధ్ర వాగ్దేవికంఠహరమునకు నాయక మణి యవఁదగియున్నది.

ముక్తిశ్వరము }
4-8-88

మ. రా. శ్రీ. జయంతి రామయ్య పంతులుగారు
బి. పి. బి. యల్.

బ్ర. శ్రీ..... శాస్త్రిగారు రచించిన వైదిక వాఙ్మయ చరిత్రమునందలి పంచమాధ్యాయము చదివినాఁడను. ఇందు ఋగ్వేద స్వరూపము దాని విభాగములు విపులముగా నిరూపింపఁబడినవి. ఇంతియకాక యీ వేదసూక్తములఁబట్టి యూహింపఁ దగిన నాఁటి అనులలోని విభాగములు వారి యాధార వ్యవహారములు మొదలగు ననేక విషయములు విమర్శన పూర్వకముగా నిరూపింపఁ బడినవి. ఇందు నిరుక్తము సూత్రములు భాష్యములు మొదలగు వానినేకాక పాశ్చాత్య పండితుల యొక్కయు వారి మార్గము ననుసరించి యీ విషయముల విమర్శించిన జాలగంగాధర తిలక ప్రకృతులగు భారతీయ పండితులయొక్కయు నభిప్రాయములనుగూడ శాస్త్రిగారు విపులముగా సుదాహరించి త్రోడికరించినారు.

“కావున బ్రాహ్మణ షట్త్రియాది వర్ణవ్యవస్థ ఋగ్వేద కాలము కడవట నేర్పడినది గాని మొదటనుండియు మన్నది కాదని చరిత్రకారు లూహించుట యుచిత మనియే తోచుచున్నది.” ఇత్యాది సిద్ధాంతములు కొన్ని పాశ్చాత్య విద్యా సంస్థములేని కేవల వైదిక విద్వాంసు లామోదింతురని తోచదు. అట్లయినను మిగుల శ్రద్ధతోఁ బెక్కు విషయములు సంగ్రహించి వానిని వైదుష్యముతో విమర్శించి ఫలితమును సర్వాంధ్రజన సుగమ మగునట్లు సులభతైలిని గ్రంథ మొనర్చిన శ్రీ శాస్త్రీలుగారి యుద్యమ మెంతయు జ్ఞాప్యము. ఈ గ్రంథ మాంధ్రవాణికిఁ గంతాభరణముగా మండఁదగినదని వా యభిప్రాయము.

श्रीरस्तु.
ओन्नयः परब्रह्मणे.

సంస్కృత వాఙ్మయ చరిత్ర

ప్రథమ భాగము

వైదిక వాఙ్మయము

ప్రథమాధ్యాయము

గ్రంథావతారిక

ఓ న్మమ స్సర్వవేదాంతవేద్యాయ పరమాత్మనే ।
వేదేభ్యో వేదదర్శిభ్యో మహర్షిభ్యో నమో నమః ॥
నత్వా గణాధిపం వాణీం కృత్వా చ గురువందనం ।
ధ్యాత్వా సూత్రపురాణాది గ్రంథకర్తృనాం మహామునీనాం ॥
వైదిక లౌకిక సారస్వతతత్వ మహత్త్వ దర్శనాదర్శనం ।
సంస్కృతవాఙ్మయచరితం కరోమి సవిమర్శ మాన్ద్రభాషాయామ్ ॥

వేదవేదాంగ మిమాంసాది భేదమునను స్మృతితిహాస పురాణాది భేదమునను బహువిధమయ్యు వైదిక లౌకిక భేదమున ద్వివిధమైన యార్య వాఙ్మయము భరత ఖండముపాలిటి మహాభాగ్య నిధియై వైదిక లౌకిక భాషా నిబద్ధమై యలరారుచు నదియే క్రమముగా సంస్కృత వాఙ్మయ మను సామాన్య నామము వహించినది. దీర్ఘాయువగు నొక ప్రతిభాశాలి తన జీవితకాల మంతయు దారవోసినను ససాకల్య ముగాఁ దెలిసికొనఁ దరముగాని యా వాఙ్మయము - అందును విశేషించి వైదిక భాగము పెక్కువేల సంవత్సరములుగా బ్రాహ్మణ సంతతివారిచే నధ్యయనాధ్యాపన

వ్యవహారమునఁ జెక్కు చెదరకుండఁ గంఠస్థముగా రక్షింపఁబడుచు వచ్చుటయే దాని మహిమను వేనోళ్ళ జాటుచున్నది. అట్టి విజ్ఞాన నిధానము పరమ పావనము సకలార్థ సాధనమునైన యార్య సారస్వతము తొల్లి చిరకాల మాసేతు హిమాచలము భరత ఖండమున నేకచ్ఛత్రాధిపత్య మొనరించియు దేశకాల పాత్రముల మార్పులనుబట్టి క్రమముగా షీఙదశకు వచ్చుటచే నీ కాలమున బ్రాహ్మణ జాతి యందు లౌకిక సాహిత్యమునఁ బరిచయము గలవాఁడు నూటి కొకఁడుగాని వేదములు పఠించినవాఁడు వేయింటి కొకఁడుగాని యుండఁడని చెప్పవలసివచ్చినది. ఆహా కాలము ! అనంత శక్తిసంపన్నమైన దాని విలాస మెపు డెట్లు పరిణమించునో యెవఁ డెఱుఁగును ?

అయినను సర్వసంపత్సమేతయు సాత్విక చిత్తవృత్తియు నగు భరతమాత యెడనెడ ననార్యుల పోరాటములకును దన పుత్రుల యంతఃకలహములకును విదేశీయుల హైరయద్ధములకును మతద్వేషుల దురంత హింసలకును అనుకూల శత్రువుల వంచనలకును లోనై పడరాని పాట్లుపడి కలఁత చెంది చెంది వాడి వత్తయై ధైర్యస్థైర్యములు ధనరత్న రాసులు చత్రచామరములుఁ గోల్పోయియు నడుమ నడుమ నించించుక సారస్వత సంపదగూడఁ బోగొట్టుకొనియు ఆ వేద వేద్యుని కరుణాకటాక్ష వీక్షణ విశేషముననో వైదికార్యుల సత్సంకల్ప ప్రభావము ననో తనకాదాచి యగు వాఙ్మయ నిధినిమాత్ర మెట్లో రక్షించుకొనుచు వచ్చెననియే మన మిప్పుడు సంతోషింపవలసియున్నది. కావుననే గతిలేని బానిసయై యాఁకటి బాధ నకనకంబడు భరత ఖండమున వేదశాస్త్రాదు లిప్పటికిని, కొనయూపిరితో దేశమున నందందు గానవచ్చుచున్నవి గాని లేకున్న వాని పేరైన లేకుండఁ బోయి యుండునుగదా !

అట్టి వాఙ్మయ సంపదతోఁ గొన్ని వేల సంవత్సరముల క్రిందట నార్యా వర్తమునుండి క్రమముగా దక్షిణా పథమునకు వెడలివచ్చిన యార్యులలోఁ గొందఁ జీయాంధ్రదేశముఁ జొచ్చి యిందు స్థిరపడి వేదవేదాంగ విజ్ఞాన సుధాధారల నీ దేశమంతయుఁ బావనము గావించిరి. (నాడినుండి నేటిదనుక నాంధ్రదేశీయులగు శ్రోత్రియులవలె సుస్మరముగా బ్రతిరంజకముగా వేదములు పఠించువారు భరతఖండమున లేరనెడి మనత కీ దేశము పాత్రమైనది.) ఇప్పటికి నట్టి వేదపాఠకు లిందు కొందఱు కలరుగాని మొత్తముమీద ముఖ్యముగా నాముష్మిక చింతతో వేదాదివిద్య లభ్యసించు బ్రాహ్మణజాతి యిప్పుడు ముప్పాతిక మువ్వినను దానికి దూరమైనదని చెప్పవలసి వచ్చినపుడు తక్కిన యాంధ్రలోకమునకు వాని

మహాత్మ్య మించుకైన గోచరింపకున్నదని వేతే చెప్పనేల? కావున మహర్షులును మహాకవులును దమ విజ్ఞాన సూత్రమున గ్రుచ్చి భారతీదేవి మకుటమున కలంకారముగా సమర్పించిన సంస్కృత వాఙ్మయ దివ్యమాల్యము సుగంధ మింతైన నాఘ్రాణించి యాంధ్రు లానందింతురుగాక యని యాంధ్రభాష నీ సంస్కృత వాఙ్మయ చరిత్ర రచియింప నారంభించుచున్నాను.

ఆర్యులు — వారి మొదటి నివాసము

ఈ గ్రంథమున మొదటిభాగమగు వైదిక వాఙ్మయము సుదంతము తెలిసి కొనుటకు ముందు దాని కాధారభూతులైన ప్రాచీనార్యులను గూర్చియు వారి నివాసాదికమును గూర్చియు గొంత యెరుఁగుట యావశ్యకమేకాని, ప్రత్యేక గ్రంథము కాదగిన యీ విషయమును బ్రాచ్యపాశ్చాత్య పండితులనేకు లనేక విధములఁ జర్చించి సిద్ధాంతీకరించియుండ మరల దానినే విమర్శించి నిర్ణయింపఁబూనుట చర్చితచర్చణమే కాక గ్రంథవిస్తరము కూడనగును గావున నార్యుల యుదంతము నిందు సంగ్రహముగా ముచ్చటెంతము.

ఆర్యశబ్దము ఋగ్వేదమునఁ బెక్కుచోట్లఁ గానవచ్చును.¹ దీనికిఁ బూజ్యులైన విద్వాంసులనియుఁ గర్మానుష్ఠానపరులనియుఁ ద్రైవిధికమైన యుత్తమజాతి వారనియు నీశ్వరపుత్రులనియు నర్థములు కలవు. అట్టి యీ యార్యులెక్కడివారు? ఎప్పటివారు? అను ప్రశ్నలిపుడు చరిత్ర పరిశోధకులను గలఁతపెట్టుచున్న ప్రాచీనచరిత్ర విషయక ప్రశ్నలలో నతిముఖ్యములైనవి. వీనికి సదుత్తరము లిచ్చుటకుఁ దగిన సాధనసామగ్రి మిక్కిలి తక్కువయనుటకుఁ బ్రపంచమందలి యిప్పటి వివిధ జాతులవారి భాషలలోని కతిపయశబ్ద సాదృశ్యమును వారి గ్రంథములలోని కొలఁది గాథలును వారి కొన్ని యాచారములును భూగర్భశాస్త్రమును భూగర్భగత వస్తుపరిశోధన శాస్త్రమును మున్నగునవి యాధారములుగాఁ జరిశీలించి విమర్శించియు, సిద్ధాంతమున వేఱు వేఱు త్రోవలు త్రొక్కిన యాధునిక చరిత్ర కారుల యాశయములే తార్కాణము. ఆర్యుల తొలుతదీనివాసస్థాన మేదో యొకటి

1. విశానీ హ్యర్యాన్. ఋ. 1-51-8;

జ్యోతి శ్చక్రభు రాఝ్యయ. ఋ. 1-117-21.

హత్వి దసూన్ ప్రార్యం వర్ణ మావత్. ఋ. 8-34-9.

ఆర్యం త్రైవిధిక వర్ణమ్. సాయణభాష్యము.

ఆర్య ఈశ్వరపుత్రః. నిరు—8-28.

యగును గాని వారు వారూహించినయన్నియును గావు కదా ! కాని, యా చరిత్ర కర్తలందఱును మానసియులే. అట్టియెడ వారిలో నెవరి మత మౌననము ? ఎవరిది కాదనము ? అయినను, ప్రపంచమందలి సకలవాఙ్మయ పజ్జికి ఋగాదివేద వాఙ్మయము శ్రీకారమని యెల్ల ఖండముల వారంగీకరించి యుండఁగా, ఆర్యుల నిజవృత్తాంత మిసుమంతైనఁ దెలియఁజేయ దానికంటె వేఱొకటి యుత్తమప్రమాణము కాఁజాలదనుట సత్యమై యుండఁగా, ఏది వేదవచనప్రామాణ్య మనుసరింపక పైపూతమెఱుంగులతోఁ దల యెత్తెనో యట్టి సిద్ధాంత మూహలమీఁదిమేడ యనక తీఱదని కొందఱు తలఁతురు కాని యది సరిగాదు. ఏ మనఁగా ? — విషయమా, బహుపురాతనము మిక్కిలి దురవగాహము. ఉపాయసంపదయా, అత్యల్పము సంశయాస్పదము. అట్టియెడ వాఙ్మయసేవాభిలాషతోఁ జేసిన యెట్టి కృషియైనను సత్యాన్వేషణ తత్పరులగు తరువాతి వారికి మార్గదర్శకమగునే కాని యూరకపోదు. అందుచే నేసిద్ధాంతమైన నేదో యొకవిధముగాఁ బ్రయోజనకారియే కాని యనాదరణీయము కాదు.

ఇక వేదవచన ప్రామాణ్య మందుమా, ఆర్యుల కాలనివాసాదులను దెలుపు వాక్యములు వేదములందైనను విశేషముగా లేవు. ఆయున్నవైన నొకచోట లేవు. అందందు చెదరి పడియున్నను వివిధ సందర్భములలో నున్నయవి ప్రత్యక్షముగాఁ బై విషయములను బోధించినట్లు కానరావు. అయినను వాని నిజార్థము గ్రహింప మన్న నందలిభాష సుఖబోధ్యము గాదు. పైగా వారినాటికే యందలి నిజము గోచరింపమిఁగాఁజోలు భాష్యకర్తలు గూడఁ గొన్నికొన్ని వాక్యముల యర్థమును మార్గాంతరముఁ బట్టించియున్నారని కొందఱునుచున్నారు. అయినను శ్రమపడి వాని తత్త్వము గ్రహింపమన్నఁ బై విషయముల కాధారములుగాఁ గనవచ్చెడి యాయావాక్యముల సమన్వయైక్యము దుర్బటమగుచున్నది. అందుచేతనే పెక్కుండ్రు చరిత్రకారులార్య నివాసాదికమును వేదవాక్యముల సాహాయ్యమున నిరూపింపఁజాలక పోయిన యూహింపవలసియున్నది. కాని, యీ పనికి దొరఁకొన్నవారును గొందఱు గలరు. వారిలో నగ్రగణ్యులు లోకమాన్య జాలగంగాధర తిలక పండితులు. వేదప్రమాణ నిరూపితమైన వారి సిద్ధాంతము గూడ సరిగాదని యాధునికులు మఱికొందఱు తలంచుచున్నారు. కావున బహుపురాతన మగుటచే నిదమిత్థిమని నిర్ణయింప శక్యముగాకున్న యీ విషయమును గూర్చి వారి వారి యభిప్రాయములు సంగ్రహముగా నుదాహరించుకొనుటయే మన మొదటిపని.

ఐరోపాఖండ వాదము

ఆర్యుల మొట్టమొదటి నివాసస్థాన మైరోపాఖండ మనియు, ఉత్తర ధ్రువ మండల మనియు, ఆర్యావర్తమనియు, మధ్యాసియాఖండ మనియు, నాలుగు వాదములు గలవు. వీరిలో నైరోపావాదము కేవలము స్పందోభిమానముతో బయలు దేరిన దగుటచేతను, దీనిని బలపఱచెడి హేతువులు సమంజసములు కాకపోవుట చేతను, భారతీయ చరిత్ర కాదులు దీనిని గణింపక పోవుట యటుండ నుపసిద్ధులైన పాశ్చాత్య పరిశోధకులు కూడ దీని నాదరింప లేదనుట విచిత్రము. ఆర్యుల తొంటి నివాసము జర్మనీ యనియు, తూర్పుయూరపనియు, మధ్యయూరపనియు, ఉత్తరయూరపనియు, స్కాండినేవీయా యనియు, ఇంక నేదేదో యనియు నీ వాదమునందనేక మతములు కలవు.¹ వీని కనుగుణముగా, పుణ్యాల సిద్ధాంత మొకటి లేచినది. భూగర్భము త్రవ్విత్రవ్వి తీసిన పుణ్యాలలో గొన్ని పొడుగుగా నుండి ప్రాండవుల తలలను బోలెయుండుటచే హిందూదేశాధ్యులు యూరపునుండి లేచి వెళ్ళినవారే యని యొక నిర్ణయము. ఆ పుణ్యాలలో వెడల్పుగా నున్నవే యాధ్యుల కపాలము లనియు, ఆ ప్రాచీనాధ్యు లిప్పటి ప్రాన్సు దేశమున మొదట నివసించిన గాలు లనియు మఱియొక నిర్ణయము. ఆ పొడుగు పుణ్యాలవా రిప్పటి జర్మనుల మూలపురుషులే యని యింకొక నిర్ణయము.² యూరపులోని లిథూని యన్ భాష వైదిక సంస్కృతముకంటెను ఆ వెస్తాకంటెను మిక్కిలి ప్రాచీన మైనదిగా గనబడుచున్నది గావున, పూత నార్యజాతిలో మొట్టమొదటి శాఖవారు లిథూనియనులే యని తోచుచున్నదని యొక యూహ.³ యూరపులోని యతి ప్రాచీనమైన లిథూనియన్ భాషనుండియే సంస్కృతభాష పుట్టి హిందూదేశము చేరిన దని యొక సిద్ధాంతము.⁴ ఇట్లు తలెత్తిన సారము లేని యీ వివిధ మతములే ఐరోపా వాదము దుర్బలమని చెప్పక చెప్పవచ్చును. ఇంక రెండవది—

ఉత్తర ధ్రువమండల వాదము

డాక్టరు వారెన్ మొదలగు విదేశీ పండితులు సూచించిన యీ యుత్తర ధ్రువమండల వాదము తిలకుగారి వలన నభివృద్ధికి వచ్చినది. వారు వేదములలోని

1. Aryan cradle P. 35.
2. Arctic Home P. 15, 16.
3. Aryan cradle.
4. Origin of Aryans P. 20.

యుత్తర నివాసము (Arctic Home in the Vedas) అను పేర నార్యుల మొదటి నివాస ముత్తర ద్రువమండల మని నిర్ణయించుచు నాంగ్లమున మహా గ్రంథము రచించిరి. అది యంతయుఁ జదివినవారికిఁగాని దాని గొప్పతనము పూర్తిగా గోచరింపదు కాని, యీ వాదము సమర్థించుటకు వారు చూపిన ప్రధాన ప్రమాణముల యాకార మొకింత గ్రహింతము.

“భూమండలముయొక్క యుత్తర ద్రువమునకు సరిగా నుత్తరమున నొక నక్షత్రము కలదు. అదియే ద్రువనక్షత్రము అది యెప్పుడును గదలక యొక చోటనే యున్నట్లు కనఁబడును. ఉత్తరద్రువమువద్దకు వెళ్ళి నిలిచి చూచిన వారి కా నక్షత్రము సరిగా నెత్తిమీద నున్నట్లును, తక్కిన నక్షత్రములు దాని చుట్టును, తలమీది గొడుగువలెను లేక కుమ్మర సారెవలెను గిరగిరఁ దిరుగుచున్నట్లును గన వచ్చును. అచ్చట భికోళములే నుత్తరార్ధగోళమే కనఁబడును. దక్షిణార్ధగోళ మెప్పుడును ములుగుపడియే యుండును. అచ్చట సూర్యుఁ డుదయించిన యాటు నెలలకుఁగాని యస్తమింపఁడు. ఆ స్తమించిన యాటు మాసములకుఁ గాని యుదయింపఁడు. అందుచే నక్కడ నాణుమాసము లెడతెగని పగలును, అణుమాసము లెడతెగని రాత్రయు సంభవించుచుండును. ఆ మహా రాత్రి గతించునపుడు సూర్యుఁడు దక్షిణార్ధ గోళముననుండి యుత్తరార్ధ గోళములోని కుదయించు చున్నట్లు ప్రత్యక్షమగును. ఇట్టి లక్షణములతోఁ గూడిన యుత్తర ద్రువమే మేరు పర్వతమని ప్రాచీనులు వర్ణించి యున్నారు.

మఱియు సూర్యుఁ డుదయించుటకు ముందు గనిపించు వెలుతురు వషస్పనఁ బడును. అది యుత్తర ద్రువవాసులకు దీర్ఘరాత్రి యంతరించు సమయమున భూమ్యాకాశములు కలిసినట్లుండు దిక్పక్రమువద్ద (Horizon) కనవచ్చి దాని యంచు చుట్టును, అణువది గడియల కొకసారి గిట్టునఁ దిరుగుచుండును. క్రమ క్రమముగా వెలుతు రధికమగు చున్నట్లుగా, ఆ యువస్పలు ముప్పది రోజులు తిరుగు నప్పటికి సూర్యభింబము ప్రత్యక్షమగును. కెప్టెన్ పిమ్ (Captain Pym) అను పండితుఁ డుత్తర ద్రువమునొద్దఁ గనవచ్చు దివారాత్రములను సంధ్యాకాలము లను వివరించి యచటి సంవత్సరము నిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు :— “జనవరి 29 తేదీని మొట్టమొదట వెలుగు కనిపించును. ఇదే యుషఃకాంతి. ఇది 47 దినము లుండును. తరువాత మార్చి 16 తేదీని సూర్యభింబ ముదయించును. సెప్టెంబరు 26 తేదీ నస్తమించును. కాని తరువాత 48 రోజుల వఱకును సంజవెలుగుండును. తరువాత నవంబరు 18 తేదీ మొదలుగా 76 రోజులు సూర్యసంబంధమైన వెలుతురే

యుండదు. కాని యా రోజులలోఁగూడ, ఉత్తర ధ్రువమునకు సరిగా నెత్తిమీదఁ బసిఁడిరంగు కాంతులను విరివిగా వెదచల్లునట్టి ఆరోరా బోరియాలిస్ (Aurora borealis) అను పెద్ద జ్యోతిషలన వెలుతురు సంభవించుచుండును. అట్టి బంగారు కాంతులచేఁ గ్రమ్మఁబడి యుండుటచేతనే మేరువు బంగారుకొండ యను ప్రసిద్ధి గాంచిన దనుట నిజము. ఇది యుత్తర ధ్రువమందువువద్ద నుండు లక్షణము. దీని ప్రాంత ప్రదేశమే యుత్తర ధ్రువమండల మనఁబడును. అది యతి ప్రాచీన కాలమున సమశీతోష్ణమై మనుష్యులు నివసించుట కనుకూలముగా నున్నట్లును, ఆర్యు లా కాలమున నచ్చట నివసించి యున్నట్లును, పిదపఁ గొంతకాలమునకు వచ్చిన హినుప్రళయముచే నా ప్రదేశమంతయు హిమమయము కాఁగా నందు నశింపఁగా మిగిలినవారు దక్షిణదేశములకుఁ జేరినట్లును భూగర్భ శాస్త్రాది పరిశోధనలవలనఁ దెలియుచున్నది. కావున నార్యుల తొంటి నివాస ముత్తర ధ్రువమండల మని విశ్వ సింప నగును.

పై యుత్తరధ్రువలక్షణ వర్ణనలు వేదాదులందు కలవనుటఁ కుదాహరణములు కొన్ని :—

ఉత్తరధ్రువమువద్ద నిలిచి పైకిఁ జూచినవానికి సరిగాఁదన నెత్తిమీద నక్షత్రమండలము బొంగరమువలె గిరగిరఁ దిరుగుచున్నట్లు కనఁబడుననుట యక్కడి లక్షణములలో మిక్కిలి విచిత్రమైనది. దీనిని సమర్థించు ప్రమాణ వచనము లిట్లున్నవి.

“ఇంద్రుఁడు ఇరుసుచే రథచక్రములను వలెనే తనబలకర్మచే భూమ్యా కాశములను గట్టిగాఁ బట్టి యుంచెను.”¹

“ఇంద్రుఁ డాకాశమన సూర్యుని లేక ద్యులోకమును స్తంభింపఁ జేసెను.”²

ఇంద్రుఁడనేకమలైన తేజస్సులను సారథి రథచక్రములను ద్రిప్పనట్లే త్రిప్పచున్నాఁడు”³

1. యో అతేణ చక్రియా శచీభి ర్విష్వక్త స్తంభ పృథివీ ముత ద్యాం. ఋ. 10-89-4.

2. అవశే ద్యా మస్తభాయ ద్భు హంత మారోదసి, ఋ. 2-15-2.

3. స సూర్యః పర్యురూపరాం స్వేంద్రో వపృత్యా ద్రథేష్ఠివ చక్రా. ఋ. 10-89-2.

పై వాక్యములనుబట్టి చూడగా, ఆకాశ మొక సంభ మాధారముగా నిలిచి యున్నట్లున్న దనుటచే, ఆ సంభముకొన ద్రువనక్షత్రమనియు, అది సరిగా నెత్తి పీఠమున్న దనియుఁ చెలియవచ్చును. దాని చుట్టును నక్షత్రములు తిరుగుచున్న దనుటచే నాకాశము రథవక్రమువలెనే యాప్తభాగ్ర మాధారముగా గిరగిరఁ దిరుగు చున్నదనుట స్పష్ట మగుచున్నది. మరియు, “సప్తర్షిమండలము మిక్కిలి మొత్తగానున్న దనియు నది తాత్రి కనిపించును గాని పగలు తనఁబడదనియు,”¹ దర్శింపఁ బడియుండుటచే, సప్తర్షిమండల ముదయాస్తమయము లెఱుంగదనియు, సరిగా నెత్తిపీఠ నుంచునది యెల్లప్పుడును ద్రువనక్షత్రము చుట్టు దిరుగుచునే యుండుననియు విదితమగుచున్నది. ఈ వర్ణన లుత్తరద్రువమునకు మాత్రమే సరిపడునని యగుటచే నప్పటి పూర్వోక్తములైన యాకాశ స్థితిగతులను గన్ను లారఁ జూచినవారో లేక వారిపలనఁ గర్ణాకర్ణికగా విన్నవారో షైవర్షనలు చేసి యున్నారనుట నిర్వివాదము గావున నార్యులు ఉత్తరద్రువ మండలమున నివసించిన వారని చెప్పవలసి వచ్చుచున్నది.

ఉత్తరద్రువమువద్ద నాఱునెలలు పగలు నాఱునెలలు రాత్రియు సంభవించు నన్నదానికిఁ బ్రమాణములు;—“ఎది మనకొక సంవత్సరమో, అది దేవతల కొక్క దినము.”² ఆను తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణములోని వాక్యములనుబట్టి దేవతల దినము నందు సగము పగలును సగము రాత్రియుననుట తెల్లమే కావున, ఆ పగటిభాగము మన యాఱుమాసముల యుత్తరాయణమనియు, ఆ రాత్రిభాగము మన యాఱు మాసముల దక్షిణాయనమనియు స్పష్టమగుచునే యున్నది. దీనిని మనుస్మృతిలోని యీ వాక్యము మఱింత ద్రువపఱుచుచున్నది.

“మానవ సంవత్సరము దేవతల కొకపగలు నొకరాత్రియు నగును. అది వాభాగ ముత్తరాయణము. ఆ రాత్రిభాగము దక్షిణాయనము.”³ దీని నింకను మహాభారత మిట్లు లేటపఱుచుచున్నది.

“లేజశాలియైన మహామేరు పుత్రరదిక్కును బ్రకాశింపఁ జేయుచు నున్నది.....ఈ మేరువునకుఁ బ్రతిదినము సూర్యచంద్రులు ప్రదక్షిణము

1. అమీ య బుజా నిపితాన ఉచ్చా న క్తం దర్శితే కుహ చిద్ధి వేయుః. బు. 1-24-10, తై. అ. స్రశ్న 1-11.

2. ఏకం వా ఏత ధైవావా మహా య త్సం వత్సరః. తై. బ్రా. 3-9-22-1.

3. దై వే రాత్ర్యహసీ వర్షం, ప్రవిభాగ స్తయోః పునః,

అహస్త త్రోదగయనం, రాత్రి స్సాన్యో ద్దక్షిణాయనం, మను. 1-67.

చేయుచుందురు. నక్షత్రములు దీని చుట్టును దిరుగుచుండును.....ఇప్పుట నున్నవారి యొక పగలు నౌకరాత్రియుఁ గలిసి మన సంవత్సరముతో సమాన మగును.”¹ జ్యోతిశ్శాస్త్ర ప్రమాణమునుబట్టి పైని వర్ణింపఁబడిన మహామేరు వుత్తరధ్రువ మనుటయు, అచ్చటి యాఱుమాసముల పగటిని ఆఱుమాసముల రాత్రిని బ్రాచీనార్కులు చూచిరనుటయు స్పష్టముగదా! ఇక నుత్తరధ్రువ రూపమైన మహామేరువువద్దఁ గనవచ్చు సూర్యుని, తైత్తిరీయారణ్యక మెట్లు వర్ణించినదో చూతము

“ఆరోగుఁడు భ్రాజుఁడు పటసుఁడు పతంగుఁడు స్వర్ణరుఁడు జ్యోతిషీమంతుఁడు విభాసుఁడు, అను పేర్లుగల సప్తసూర్యులను లోకహితార్థము ప్రాణికోటి కనుకూలముగా నాకాశ మంతయుఁ బ్రకాశింపఁ జేయుచున్నారు కశ్యపుఁ డనెడివాఁడెనిమిదవ సూర్యుఁడు. అతఁడు మహామేరువు నెన్నఁడును విడువఁడు. ఆ సప్త సూర్యులును జగత్తును బ్రకాశింపఁ జేయుటకై కశ్యపునివల్ల జ్యోతిస్సు పొందుచున్నారు.” ఇందు వర్ణింపఁబడిన సూర్యులను జూచిన సాక్షులుకూడ నీ యనువాక మందే లభించుచున్నారు.

“వత్సపుత్రుఁ డగు పంచకర్ణ ఋషియు, ప్లక్షపుత్రుఁడగు సప్తకర్ణ ఋషియు ‘మేము సప్త సూర్యులను జూచినాము. కశ్యప సూర్యుఁడు మాకు గురూపదేశము వలన వినవచ్చినవాడే కాని యతనిని మేము చూడలేదు. అతఁడున్న మహామేరువును జేర్చుటకు మేము సమర్థులము కాలేదు’ అని చెప్పఁగా గర్గపుత్రుడైన ప్రాజత్రాత మహర్షి వారితో నిట్లు పలికెను. ‘ఓ మునులారా! మహామేరువునఁ బరివర్తమానమగు కశ్యపనామక సూర్యమండలమును నేను గన్నులారఁ జూచితిని. మీరు మహామేరువు నొద్దకు వెళ్ళి దాని శిఖర మెన్నఁడును విడువని కశ్యప సూర్యుని సందర్శింపుడు’² అని చెప్పి వారికి మార్గ ముపదేశించెను.

1. ఉదీచీం దీవయ న్నేష దిశం తివ్యతి వీర్యవాన్
మహామేరు ర్మహాభాగ శివో బ్రహ్మవిదాం గతిః,.....
ఏనం త్వహ రహ శ్మేరుం సూర్యాచంద్రమసౌ ధ్రువం.
ప్రదక్షిణ ముపావృత్య కురుతః కురునందన,
జ్యోతిఃపి చా వ్య క్షేణ సర్వాణ్యనఘ! సర్వతః
పరియాంతి మహారాజ గిరిరాజం ప్రదక్షిణం.....
బహువ రాత్రి ర్దివసశ్చ కేషాం సంవత్సరేతైవ
సమావకాలః ఖర - అరణ్య - 163, 164 అధ్యాయము.

- 2-3. “ఆరోగో భ్రాజః పటరః పతంగః స్వర్ణరో జ్యోతిషీమాను విభాసః’
ఇత్యాది — తె . అర - 1-7. అనువా.

పై సూర్యవర్ణన ము తరద్రువ లక్షణమును గన్నులకుఁ గట్టచున్నదనుట స్పష్టము గదా! ఇత నాద్యు లా ద్రువలక్షణములను బ్రత్యక్షముగాఁ జూచియున్న వారనుట కాశ్చర్యమేమి? అయిన నీ విషయమునఁ బ్రత్యక్ష ప్రమాణము జ్యోతి శాస్త్రము గావున సూర్యసిద్ధాంతమున భాస్కరాచార్యు లేమి చెప్పిరో చూతము.

“మేరువు నుత్తరాగ్రముననున్న దేవతలు, రాత్ర్యనంతరమున నొక్కమాటు మాత్రమే యుదయించునట్టియు మేషాట రాశిషట్కమం దుండునట్టియు సూర్యుని నిరంతరము చూచుచుండురు.”¹ దీనినిబట్టి మేరువువద్ద మేష సంక్రమణమునాటి సూర్యోదయము మొదలుగా తులా సంక్రమణమునాటి సూర్యాస్తమయము వఱకు నాఱునెలలు విడువని పగ లనియు, తరువాత మరల మేష సంక్రమణము వఱకు నాఱునెలలు విడువని రాత్రి యనియు, ఆ మేష వుత్తర ద్రువమే యనియు వివిధ మగుచున్నది ఇట్లచ్చటి యాతేసి నెలల యహోరాత్రములను బ్రత్యక్షముగాఁ దెలియఁజేయు వాక్యములు బహు పురాతనమైన ఋగ్వేదములోఁ గనరాకపోయినను, ఈ భావము తెలుపు వాక్యములందు లేకపోలేదు. అందు గనవచ్చు దేవయానపద ము శరాయణమునకు సమాన మనియు, పితృయాణ పదము దక్షిణాయనమునకు సమాన మనియుఁ దెలియపచ్చును. దేవయానపదము ఋగ్వేదమునఁ బెక్కుచోట్లఁ గనఁబడును.² ‘పితృయాణ’ శబ్ద మిట్లే సరిగా లేదుగాని, ఇది దేవయానముకంటె నితరమైన మృశ్యుమార్గమని యొకచోట నున్నది. ఇంతకంటె విస్పష్టముగా, దేవతల మార్గము పితృదేవతల మార్గము నని మఱియొకచోట నున్నది.³ పై వాక్యమున కర్థము వ్రాయుచు సాయణాచార్యులు దేవయాన పితృయాణము లని యర్థము వ్రాసియున్నారు. పై దేవయాన పదము దివాకాలపర మనెడి భావము తెలుపుచున్న ‘ప్రమేపంఛా’ యనెడి ఋక్కును⁴ పరిశీలింతము. “నా చేత దేవయాన మార్గములు

1. మేరా మేషాది చక్రాధే దేవాః పశ్యన్తి భాస్కరం. సకృ దే వోదితం— సూ. సి. 12—47.
2. ఋగ్వే - అంత ర్విద్యాగ్ అధ్వనో దేవయానా వతంద్రో 1-72-7 ఏహ యాతం పథిభి ర్దేవయానైః. 1-183-8
3. పరం మృత్యో అనుపరేహి పంథా యస్తే స్వ ఇతరో దేవయానాత్. 10-18-1 ద్వేవ్రుతీ అశృణవం పితౄణా మహం దేవానా ముత - 10-88-15. ఋ—
4. ప్ర మే పంఛా దేవయానా అదృశ న్నమర్థంతో వసుభి రిష్కృతాపః. అథా దు కేతు రుషనః పురస్తావ్రుతీ ర్యాగా దధి హర్యేభిశ్శః. 7-78-2.

చూడఁబడుచున్నది. ఎట్టివి ? బాధ కలిగింపనట్టివియు, తేజస్సులచే సంస్కరింపఁ బడినట్టివియును. ఏమన ?— తూర్పున నుషస్సుయొక్క కేతువగు తేజస్సు కనవచ్చుచున్నది. ఆ యుషస్సు మిక్కిలి యేత్రయిన ప్రదేశములనుండి ప్రత్యజ్ఞుఖమై మన కభిముఖముగా వచ్చుచున్నది.” దీనినిబట్టి దేవయాన ముషస్సుతోఁ బ్రారంభ మగుననియు, పితృయాణము చీఁకటితోఁ బ్రారంభ మగుననియు గ్రహింప నగును. అయితే, ఈ దేవయాన పితృయాణములు మనదేశమునఁ గనవచ్చు దివారాత్రములే యని యేల తలంపరా దనెడి యాశ్చేపము వచ్చునేమో కాని, పై ఋక్కుల కాధారభూతులైన పూర్వ ఋషులును తాము ప్రతిపన్నెండు గంటలకుఁ జూచునట్టి యహోరాత్రములనే యంత గొప్పచేసి, నేను దేవయానము చూచినాను, నేను దేవయాన పితృయాణ మార్గములను విన్నాను’ అనుచు నాశ్చర్యముతోను, అశ్శ్యంశ క్రితోను, అట్లు పఠింపింపఁదరని యూహించినచో, నివి యుత్తర ధ్రువ లక్షణములైన యాఋ మాసముల పగటికిని, ఆఋమాసముల రాత్రికిని సమానము లని తెలియకపోదు. ఈ భావము పూర్వోవాహృతములైన తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణాది వాక్యముల యర్థములకు సరిపడుచున్నది. ఇది ఖగోళశాస్త్రమును గణిత శాస్త్రమును బట్టి యిక్కడి ప్రాచీనార్యులు గ్రహించి చెప్పినమాట కాదు. ఏమనఁగా ? ఈ శాస్త్రములు రెండును వేదములకుఁ తరువాత చ్యాపించెందినవి గాని వేదకాలమునఁ బ్రబలింపని కావు. ఋగ్వేదాదులందు ఖగోళ జ్ఞానమునకుఁ గొన్ని నిదర్శనములు గనవచ్చుచున్నను, అవి కంటికి గోచరించునవే కాని యూహించి లెక్కవేసి చెప్పినవి కావు. మంత్ర బ్రాహ్మణముల కాలమునఁ బై విషయ మట్టి విజ్ఞానమునఁ గనిపెట్టఁబడినదని విశ్వసించుటకుఁ దగిన యాధారములును గనరావు. అది గాక మన యార్యులనుండి కట్టకడపట విడిపోయిన వారగు పారశీకుల మతగ్రంథమగు ‘వెండిదాదు’లోఁ గూడ నీయర్థమిచ్చు వాక్యముండుటఁబట్టి చూడఁగా వీరందఱును దొల్లి యొక్కచోటఁ గలసియున్నతఱిఁ గన్నులారఁ గాంచిన యీ వైచిత్ర్యమును మఱవక తమ గ్రంథములలో వర్ణించుకొనియున్నారని తోచకపోదు. అందిట్లున్నది “తైచ ఆయర మైన్య నై యత్ యారే”¹ దీని యర్థమిది—“వారు, ఏది యొక సంవత్సరమో, అది యొక దినముగా భావించురు.” ఈ వాక్యము తైత్తిరీయబ్రాహ్మణములోని—‘ఏకం వా ఏత ద్వేవానామహః య త్సంవత్సరః’ అను వాక్యమునకు సరియైన దండాన్వయమువలె నున్నది గదా ! ఇంకనిట్టి వెన్నో వైవిషయము

ప్రపంచమును దాగిన¹ ప్రమాణములు. ఇంక నుత్తరద్రువమండలమున చెలరేజు లుషస్సు గనవచ్చు ననుటకుఁ బ్రమాణవచనములు కొన్ని —

సంహితలందును బ్రాహ్మణములందును గూడ, ఉషస్సు పెక్కచోట్ల మిక్కిలి విచిత్రముగా వర్ణింపఁబడినది. అనేక స్థలముల నిది బహువచనాంతముగా వాడఁబడినది. ఋతియు ఉదయంపబోవునది - ఉదయించుచున్నది - ఉదయించినది, అని మూడు భేదములతోను, మూడురంగులతోను వర్ణింపఁబడినది.² దీర్ఘ శాల ముందునదిగాను ముప్పదిరోజు లుండునదిగాను నిరూపింపఁబడినది. ఈ యుషస్సును గూర్చి తిరుపాడితులు ప్రత్యేకముగా నొక ప్రకరణము వ్రాసి యున్నారు.³ విశేష విషయములు దానివలనఁ దెలియవచ్చును గావున గ్రంథ విస్తరము గాకుండనిందు కొలఁదిఁ బ్రమాణములు మాత్రము గ్రహింతము. 'ఈయుష సుద్రయించి యెంతకాలమైనది! దీని కంతము కనఁబడదే! ముందు పుట్టిన యుషస్సులతోఁ జక్కఁగాఁ గలియుచున్నది.'⁴ (దీనిచే, ఉషస్సున కసంతత్వ ము క్షమగుచున్నది. వాదోవునుషస్సులు కూడ దీని ప్రకాశము ననుకరించుచున్నవి. భాష్యము 'అక్కచెల్లెళ్లయిన ముప్పదిమంది ఉషోదేవతలు సమానమైన ప్రకాశరూపమును ధరించి విద్యుత్పురుషులవలెఁ గనవచ్చుచు గిరగిరఁ దిరుగుచు బయలుదేరినదోటు చేరుచున్నారు. '(ఉషస్సులు) ఈ దినమునను బరస్పరము సమానములే. అట్లే రేపురు బరస్పరము సమానములే. ఇట్లే కరూపములయిన యుషస్సులు పరిశుద్ధములు. ఇవి యత్యంత మాయతమును తిమోనివారకుడగు సూర్యునిస్థానమునను మేరువలయమును (ప్రతిఃనము) సేవించుచున్నవి. (ఇవి సూర్యునికి) ముందు ముప్పదియోజనముల దూరమునఁ బుట్టుచున్నవి. పీనిలో

1. ఉషసే స్వాహా వ్యుష్టి చై స్వా హోదివ్యతే స్వాహోద్యతే స్వా హోదితాయ స్వాహా. తై. సం. 7-2-20. తి.నః దాసు చిత్రాః-ఋ. 6-19-9.

2. Arctic Home. cha V.

3. కియత్యా య త్సమయా రహతి యావ్యూషు ర్యాశ్చమావం వ్యుచ్ఛాన్, అనుపూర్యాః శృపతే వావశానా ప్రదీధ్యానా జోషమన్యాభి రేతి. ఋ. 1-112-10.

4. త్రిగోళ త్వస్పార ఉపయన్తి నిష్కృతగ్ సమావం కేతుంవ్రతి ముఖ్యమానాః ఋతుగ్ స్తవ్యతే కవయః ప్రజానతీ ర్మధ్యే చృష్టసః పరియన్తి శాన్వతీః. తై. సం. 4-8-11.

నొక్కొక్కటియు (ఏకైక భూభాగవర్తులకు) తత్కాలమందే గమనాగమనాది రూపమైన ప్రజ్ఞను నిర్వహించుచున్నవి.¹

'సదృశీ రద్య'యను ఋక్కునకుఁ బై యర్థము వచ్చునట్లు సాయణా చార్యులవారు భాష్యము వ్రాయుచు, ఉషఃకాల పరిమితిని ప్రతిదినసూర్యగతిని యోజనశబ్దార్థమును నిర్ణయించుచు, సర్వదేశములవారికి నొక్కదినమందే యుష్మస్సు గనఁబడును గావునఁ బ్రదేశభాహుళ్యమునుబట్టి యుష్మస్సులనెడి బహువచనము యుక్తమగుచున్న దనుచు నింకనఁగొన్ని విశేషములు వివరించియున్నారు. తిలకుగారి ఋక్కు నుదాహరించుచు "ఇంతకు మున్నెప్పరును దీని భావము తృప్తికరముగా వెల్లడించియుండలేదు. సూర్యనిముందు ముప్పదియోజనముల దూరమున నుష్మస్సులు వెలుగుచున్న వనెడిసాయణవచనము మిక్కిలి సరసముగా నున్నది. కాని సాయణులు యోజనశబ్దమునకు సరియైన యర్థము వ్రాయలేదు. వ్రాసినయర్థము జ్యోతిర్గణితమునకు విరుద్ధముగా నున్నది. పాశ్చాత్యు లీపదమునకు వ్రాసిన యర్థములైనను బొసఁగవు." అనుచు ఋగర్థ మిట్లు వ్రాసిరి.

'ఉష్మస్సులు నేఁడున్నట్టి రేపు నుండును. అవి వరుఁడేవుని నివాసమునఁ జాలకాలము వసియించును. అవి పరిశుద్ధములు. అవి యొకదాని వెనుక నొకటి వలయాకారముగా ముప్పదియోజనములు తిరుగును. అట్లు తిరుగు ప్రతి యుష్మస్సును మొదట బయలుదేరిన స్థలమును మరలఁ జేరును."²

ఇందు. పరియన్తయను క్రియకు గుండ్రముగాఁ దిరుగుచున్న వనియు, క్రతుశబ్దమునకు యథాస్థానమనియు, యోజనశబ్దమున కొకరోజునఁ దిరుగ, దగిన దూరమనియు నర్థములు వ్రాసిరి. యోజన శబ్దమున కీయర్థమును సాయణులెచ్చటను వ్రాయలేదు. పాశ్చాత్యపండితు లెవరును కూడ నిట్లు వ్రాయలేదు. కాని పూర్వోద్దాహృత ప్రమాణవచనములను బట్టియు సందర్భమును బట్టియు నితర ఋక్కులలోని పదాదిశబ్దములను బట్టియు తిలకపండితు లీ యర్థము సాధించిరి. దీని యోచిత్యమునకు విద్వల్లోకమే ప్రమాణము. ఈ సందర్భమున సద్యశ్శబ్దమున కొకయర్థము నాకు స్ఫురించినది, అది యీ వాదమున కుచితమగునేని పండితలోక మాదరించుఁగాక. ఆపుడు చతుర్థపాద తాత్పర్య మిట్లుండును.

1. సదృశీ రద్య సదృశీ రిదు శ్లో దీర్ఘం సచంతే వరుణస్య భామ, ఆనవద్యాస్త్రీం శశం యోజనా న్యేకైకా క్రతుం పరియన్తి సద్యః, ఋ. 1-518-8.

'(ఉషస్సులు) ఒక దినమం దొకటి చొప్పునఁ దిరుగుచు మొదట బయలుదేరిన స్థలముఁ జేరును' సద్యశ్శబ్దమున కొక దినమం దనెడి యర్థము నిరుక్త సమ్మత మగును. ఇంక నీ విషయమును సమర్థింప నుదాహరింపఁబడిన యుషోవర్ణనము లనేకములు కలవుగాని యందు రెండు మాత్రము గ్రహింతము.

'బ్రహ్మ యీ పరిదృశ్యమానమైన జగత్తు నైదుగు రుషో దేవతలతో నిర్మించెను. వారిలో నొక్కొక్కరి కైదుగురు చొప్పునఁ జెల్లెండ్రను గలిగించెను.'¹

మొదటి యైదుగురును వారి సోదరు లిరువది యైదుగురును గలిసి ముప్పది మంది యగుచున్నారు. అనఁగా సుతరద్రువ ప్రాంతమున విడువకుండఁగా ముప్పది దినములలోఁ గనవచ్చు నుషస్సులు వీరే యగుట విదితము. మరియు, 'ఉషోదేవీ! భర్త సమీపమున సంచరించు పతివ్రతవలెనే జారుఁడై రాత్రితోఁ గలసియున్న నీ ప్రియుఁడగు సూర్యునియెడ సంచరించుచు, నతని విడువక యింకను నీవు కనఁబడుచునే యున్నావు. (అనఁగా దుష్టశీలుఁడైన పతిని సాధ్యి యెట్లు విడువదో యట్లే నీవును సూర్యుని విడువకున్నా వని భావము) అందుచే సూర్యుఁ డుదయించుచుండ నతని (ప్రాచీనం) ముందు ప్రదేశమున నేవి యుదయించుచున్నవో, ఆ నీ తేజస్సులే (అహాని) యింక ననేకము లున్నవి."²

పై సాయణభాష్య తాత్పర్యము తిలకించిన తిలకపండితులు 'అహాని' యను దానికి దినము లర్థము చెప్పి యీ రోజు లింక ననేకము లున్నవని చెప్పట సమం జన మని యభిప్రాయ మిచ్చిరి. ఈ మార్పుగూడ సందర్భోచితమై యుత్తరద్రువ వాదమును బలపఱచుచున్నదని చెప్పవచ్చును.

ఉత్తర ద్రువమునకును దానికిఁ గ్రిందుగా నుండు ద్రువరేఖకును నడుమ నుండు భూభాగ ముత్తర ద్రువమండల మనఁబడును. అచ్చట ద్రువనక్షత్రము సరిగా నెత్తిపీఁడ నుండక ప్రక్కఁగాఁ గనిపించును. సూర్యునియుదయాస్తమయ ములందును మార్పులు గనవచ్చును. అచ్చటి సంవత్సరలక్షణ మందలి భిన్నభిన్న ప్రదేశములనుబట్టి మాటుచుండును. అనఁగా, దీర్ఘరాత్రి - రాత్రి యెక్కువ

1. పృథ్వి ర్ధాతా విదధా విదం య త్రాసాగ్ స్వస్య రజనయ త్పృథ్వి వృథ్వి. తై. సం. 4-2-11.

2. తా నీ దహని బహులా న్యౌసన్యౌ ప్రాచీన ముదితా మార్యన్య, యతః పరితార ఇ వాచర మ్మృషో దదృశే న పున ర్భా తివ. ఋ. 7-78-8.

పగలుతక్కువయగు దివారాత్రములు, పగలెక్కువ - రాత్రి తక్కువయగు దివారాత్రములు, దీర్ఘదివసము - అనుక్రమమున సంవత్సర చక్రము తిరుగుచుండును. దీర్ఘరాత్రి దీర్ఘదివసముల తగ్గుదలనుబట్టి క్రమముగా, అహోరాత్ర క్రమముగల మాసములు. ఏడు - ఎనిమిది - తొమ్మిది - పది - పదకొండు. ఆగును. ఈ మాసస్థితికిఁదగినట్లు, ఉష్ణకాలపరిమితియు క్షీణించుచుండును.

ఆ మండలమున నందందు నివసించువారి సంవత్సరములు సూర్యరశ్మి గల మాసములకే సంబంధించినట్లును, అట్టి సంవత్సరములలోఁ జేయు క్రతువులు వార్షిక సత్రములనఁబడుచు వచ్చినట్లును, ఆ యజ్ఞములు చేయువారు - నవగ్రహులు - దశగ్రహులు - అనుషేక్లఁ బరఁగినట్లును, వేదములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది.¹ ఈ విషయములన్నియు నిందు వివరించుట ప్రకృతముగాదు కావునఁ బ్రధాన విషయమునకు సంబంధించిన దీర్ఘరాత్రి వర్ణనము లొకటి రెండు చూతము.

‘అదితీ! మిత్రావరుణులారా! మీయెడ నపరాధము చేసినాము. అయినను మాపై దయ యుంచి రక్షింపుఁడు ఇంద్రా! విస్తీర్ణమును భయరహితమునైన నీ తేజస్సును మేము పొందెదముగాక, గాఢాంధకారయుక్తములైన దీర్ఘరాత్రులు మా కెదురుగా వ్యాపింప కుండుఁగాక.’²

“చిత్రావసూ! సుఖముగా నీపారమును బొందనిమ్ము. రాత్రియే చిత్రా వసువు.....దీనికై పురాతన కాలమందు బ్రాహ్మణులు భయపడిరి.³

‘దేని యావలియొద్దు కనవచ్చుటలేదో, అట్టిరాత్రియందు చరాచర ప్రపంచ మంతయు విభజింపరాక యేకాకారముగా నున్నది. ఓరాత్రీ! మేము విపత్తు లేమియు లేకుండ నీ పారము పొందెదము గాక. ఓ దేవీ! నీ యావలియొద్దు చేరెదము గాక.’⁴

1. ఋ 9-114-3, 5-45-9, 1-164-2, 1-33-8. 3-39-5. మొదలైనవి.

2. అదితే మిత్ర వరుణోత మృశయ ద్వో వయం చక్రమా కచ్చి దాగః! ఉర్యశ్యా మభయం శ్లోతి రంద్ర మానో దీర్ఘా అభివశ న్తమిస్రాః ఋ. 2-27-14.

3. చిత్రావసో స్వప్తితేపార మశీయ.....రాత్రి యైచిత్రావసు రపుప్త్యైవా వీతయై పురా బ్రాహ్మణా అభైషు ర్యుష్టి మేవా వరుణే. తై. సం. 1-5-5, 7.

4. న యస్యాః పారం దదృశే న యోయు వద్విశ్వ మస్యాం నివిశితేయ తేజతి! అరిష్టా న స్త ఉర్వి తమస్వతి పార మశీమహి పారమశీమహి. అథ. 19-47-2.

‘మేము, ఒక్కొక్క రాత్రినే చూచువారమై మా బిడ్డలతో నీ దీర్ఘరాత్రిని దాడెదముగాక. నావ లేనివారు గంభీరమైన సముద్రాదికమునువలెనే మా శత్రువు లీ రాత్రిని దాటఁ జాలరు.’¹

అబ్బా! ఏమిభయము! ఎంత పరితాపము? ఈ రాత్రి కంతమున్నదా? ఎప్పుటికైనఁ దెల్లవాటునా? మా పిల్లలును మేమును బ్రతికి బయటఁ బడుదుమా? అనిపించి దేవతలకు మ్రొక్కించి ప్రాచీనార్యులను భయసాగరమున ముంచిన యా దీర్ఘరాత్రి యుత్తర ద్రువమందలి భయంకర రాత్రి యగునుగాని, కొన్ని గంటల మాత్ర ముండునట్టి భరతఖండ రాత్రి యగునా? ఇత నితర ప్రమాణములు కొన్ని—

పారసీకుల మత గ్రంథములందును గ్రీకులు మొదలగువారి పూర్వగ్రంథము లందును ఋగ్వేదాదులలోని యుత్తర ద్రువప్రాంత వర్ణనలకు సరిపచ్చు వర్ణనము లనేకములు కలవు. అవి యన్నియు, తిలకుగారి గ్రంథమునఁ జూడనగును. వానిలో నొకటి యిందుదాహరింతును. ఇది హిమప్రళయము లేక జలప్రళయము నకు సంబంధించిన గాథ—

“ఒకనాటి యుదయమున మనువునకుఁ జేతులు కడుగుకొనుట కొకడు నీ శిబ్బిరి. అతఁడు హస్తప్రక్షాళనము చేయుచుండఁగా నొక చేపపిల్ల యా నీళ్ళ నుండి యతని చేతిలోఁ బడి ‘అయ్యా! నన్ను రక్షింపుము తరువాత నిన్ను నేను రక్షింతు’ ననెను. ఎట్లు రక్షింతువని యతఁ డడుగ ప్రజానాశకమైన జల ప్రళయమునుండి నిన్ను రక్షింతునని యది పలికెను. నిన్ను నే నెట్లు రక్షింతునని మరల నడుగ నది యిట్లనియె.

‘మే మెన్నాళ్లు చిన్నపిల్లలముగా నుందుమో. అన్నాళ్లును భయమే సంభవించుచుండును. ఏ మనఁగా? చేప చేపనే తినును. అందుచే న న్నొక నీళ్ళ కుండలోఁ బెట్టుము. ఆ కుండ నాకుఁ జాల నపుడు పెద్ద నీళ్ళగొయ్యి తీసి దానిలో విడిచిపెట్టుము. ఆ గొయ్యి మించునట్లు నేను బెరిగినంతనే నన్నుఁ దీసికొనిపోయి సముద్రములో విడిచిపెట్టుము. అపుడు నేను హాని లేకుండఁ జక్కఁగా వర్ధిల్లుదును. ముం దొకానొక సంవత్సరము పెద్ద వఱద పచ్చును. అపు డొక నావయెక్కినా వద్దకు రమ్ము. నేను వఱద దాటించి నిన్నుఁ గాపాడుదును’ మనువు మత్యము

1. రాత్రిం రాత్రి మరివృత్త నైరేమ తన్వా వయః। గంభీర మప్లవా ఇవ న తరేయు రరాశయః, అథ. 19-50-8.

చెప్పినట్లు చేసెను. అది చెప్పినట్లే యొకయేడు పఱదయు వచ్చెను. మనువు నావయెక్కి యా మత్స్యమునొద్దకు వెళ్ళెను. ఆ రుషము నావను సమీపించెను. మనువు దాని నోటికి నావత్రాడందిచ్చెను. అది యాత్రాడు నోటబట్టుకొని యుత్తరగిరి వైపు నావను లాగుకొనివచ్చి (గిరిని జేరి) ఈ చెట్టునకు నావకట్టి పెట్టుము. ఈ ప్రవాహము తగ్గినపిదప గ్రిందికి దిగుమని చెప్పెను. మనువట్టే చేసెను. అందుచేతనే యుత్తరగిరికి మనువు నవసర్వజనును పేరువచ్చినది ఆ పఱదలో సర్వప్రజలు నశించిరి మను వొక్కఁడు మాత్రమే మిగిలెను. అందుచే నతఁడు ప్రజాకాముడై పాశయజ్ఞము చేసెను. దానివలన నొకసంవత్సరమున కొక స్త్రీ యుదయించెను." శతపథ బ్రాహ్మణము.¹ ఈ కథయే, అథర్వవేదమునఁ గూడఁ గలదు.² ఇదియే పారశీకుల 'వెండి'యులు అను మత గ్రంథములోఁగూడ నున్నది.³ ఇందలి జలప్రళయ మందు కూడ ప్రళయ మనఁబడినది. ఇందలి మను వందు యిమ యనురాజుగా నుండెను. మనువు వివస్వంతుని పుత్రుఁడు 'యమ' వివంఘతుని పుత్రుఁడు. దీనినిబట్టి యిద్దఱును వైవస్వతులగు చున్నారు. ఇందు మత్స్యము రక్షణోపాయము చెప్పెను. అందు అహారామజ్ఞాయను దైవము రక్షణోపాయము చెప్పెను. ఈ కథలయొక్క పోలికనుబట్టి యీ రెండార్యశాఖల వాదను దొల్లి యొకచోట నివసించియుండురని చెప్పవచ్చును గదా! ఇక నట్టిస్థల మేది యనుటకిది పఱకుఁ జూపినవాని కుపోద్బలకముగా, పారసీక గ్రంథములలోని మఱికొన్ని వాక్యము లాలోకింపము.

అహారామజ్ఞా యను పారసీకుల దేవుఁడు, ఐర్యనవైజో - సుగ్ధ - మోరు హ ప్రహిందు - రంఘ - మొదలగు పదునాఱు దేశములను మానవ - నివాసయోగ్య ములనుగా నిర్మించెననియు, అందు ఐర్యనవైజో స్వర్గమనియు వెందిదాదులో వర్ణింపఁబడినది. ఇందు, ఏడుమాసములు వేసవియు, అయిదుమాసములు చలియు నుండునని 'బుందహిష్' అను గ్రంథము చెప్పుచున్నది. పది మాసములు వేస వియు రెండుమాసములు చలియునుండునని 'అవెస్తా' చెప్పుచున్నది. ఈ భేదములు ఋగ్వేదములోని సప్తమాస, దశమాస సంవత్సరములకు సరిపడుచున్నవి. దీనిని బట్టి ఐర్యనవైజో యనునది, ఉత్తరద్రువమండలమే యనియు, "ఐర్యన=అర్యుల

1. 'మనవేహవైప్రతః—' ఇత్యాది-శత-బ్రా-కాం. 1. అధ్య. 8. బ్రా.

2. మం. 1-12.

2, 14-39 - 7, 8, అథర్వ—

3. వెందిదాద్ 2. అధ్య.

యొక్క, వైజో = బీజము, విత్తనము, అనగా మూలస్థానము" అనెడి వ్యుత్పత్త్యర్థమును బట్టి యిది యార్యుల నివాసస్థానమనియు విశదమగుచున్నది. ఇకనో, ఐర్యనవైజో యొక్కడిదనెడి విషయమున బహువాదములు గలవు. వాని నెల్ల తిలకుపండితులు ఖండించి, అది యుత్తర ద్రువమండలమేయని నిర్ధారణ చేసి యున్నారు. కావున నీక దీనిని విడిచి మూఁడవవాదము గ్రహింతుము.

ఆర్యా వర్తవాదము

ఆర్యుల జన్మభూమి యార్యావర్త మనెడి వాదము గూడఁ బ్రాచీనమైనదే కాని నేటిదిగాదు. స్వదేశమందలి యభిమానముచే భారతీయులే యిట్లు చెప్పుచున్నారనుటకు వీలులేకుండఁ బాశ్చాత్యపండితులు కొందఁ టీయబ్రాహ్మణము నెడనెడ వెల్లడించు చుండుటయే యందలి విశేషము. ఋగ్వేదమందు వర్ణింపఁబడిన సప్తసింధువులు (నదులు) ప్రవహించినట్టి దేశమే యార్యుల జన్మభూమియనియు, అదే యార్యావర్తమనియు నిందలి సారాంశము. ఈ వాదమును సమర్థించుటకును, ఉత్తర ద్రువవాదమును ఖండించుటకును, ఆర్యుల యాదిమ నివాసమునుగూర్చి ప్రాచ్యపాశ్చాత్య పండితులు చర్చించి వ్రాసిన చరిత్ర గ్రంథములలోని కొన్ని విమర్శన వాక్యములను, భూగర్భ భూగోళాది శాస్త్రజ్ఞుల యూహలను ఋగ్వేదాదులలోని కొన్ని మాటలతో సరిపుచ్చి సమన్వయించుచు, కలకత్తా విశ్వవిద్యాలయ చరిత్రాధ్యాపకులగు అవినాశ చంద్రదాసుగారు 'ఋగ్వేదీయ హింమాదేశము' (Rig- Vedic India) అనుపేర నొక పెద్దగ్రంథము నాంగ్లమున రచించి. 1921 లోఁ ప్రకటించిరి. అందలిచర్చ యంతయు సంగ్రహముగానైన మన మిందు గ్రహించుట కవకాశము లేదు. కావలసిన వారాగ్రంథమును జూతురుగావున నుత్తరద్రువ వాదమును నిరాకరించుటకు వారెత్తుకొనినవానిలో నతిముఖ్యములైన కొన్ని విషయములను మాత్రము మనము గైకొని పరికింతము.

"ఇతర నదులన్నిటిలోను మిక్కిలి పవిత్రమైన సరస్వతీనది పరవ్రతముల నుండి సముద్రముపఱకుఁ బ్రవహించుచున్నది.¹ అనెడి ఋగ్వేద వచనమునుబట్టి యీ ఋక్కు పుట్టినకాలమున సరస్వతీనది సముద్రములోఁ గలియుచున్న దనుట తెల్లము. కాని యది యిప్పుడు సముద్రములోఁ బడుటలేదు సరిగదా పైగా రాజపుఠానా యెడారిలోని యిసుకదిబ్బలలో నంతరించి పోయినది. అక్కడికి సముద్ర

1. ఏకా చేతత్ సరస్వతీ నదీవాం శుచి ర్వాతీ గిరిభ్య ఆ సముద్రాత్. ఋ. 7-95-2.

మిప్పుడు కొన్నివందల మైళ్లదూరమునఁ గానిలేదు. కావున సరస్వతీనది యఱగి పోయిన రాజపుతానామెదారి బహుప్రాచీనకాలమున సముద్రమై యుండునని తెలియ పచ్చుచున్నది. మఱియు, ప్రాచీన హైందవార్యులు నాలుగు సముద్రము నెఱిగి నట్లును, ఆర్యఘోషజులు సముద్రముపై నౌకాయానము చేసినట్లును ఋగ్వేదమునఁ బెక్కుచోట్లఁ గనపచ్చుచున్నది.¹ వారు నివసించు భూభాగమున సప్తసింధువులు (నదులు) ప్రవహించుచున్నట్లును, అందుచే నది సప్తసింధుదేశ మయినట్లును, అదియే యార్యావర్తనామము చెందినట్లును ఋగ్వేదములోని కొన్ని వర్ణనల వలనఁ దెలియపచ్చుచున్నది.² ఈ సప్తసింధువే పారశీకుల జెండవెస్తాలో 'హప్తహిందు'గాఁ జేర్కొనఁబడినది.

ఋగ్వేదీయార్యులు సప్తసింధుదేశము నాటి యావలిదేశము నెఱిగినట్లు కనఁబడదు. అందుచే వారికిఁ దెలిసినట్లు వర్ణింపఁబడిన నాలుగు సముద్రము లీ యార్యావర్తభూమికి నాలుగు సరిహద్దులుగా నుండవలసియున్నది. భూగర్భశాస్త్ర మునుబట్టి చేసిన పరిశోధనవలన సప్తసింధుదేశము చతుస్సముద్ర పరివేష్టితమని తేలినది. ఈ దేశము ఋగ్వేదీ యార్యులు నివసించుకాలమున మిక్కిలి హిమ ప్రాయమై యున్నట్లుగా ఋగ్వేదమువల్లను, పరిశోధనవల్లను గూడఁ దెలియపచ్చు చున్నది. కాని యీ కాలమున దీని సరిహద్దులగు సముద్రములు కానరావు. అవి యతి ప్రాచీనకాలమున భూకంపాద్యుపద్రములవలన మఱుగుపడిపోయినవి. ఆ సముద్రప్రదేశములు మెట్టలయిపోయినవి. అంత మాత్రమున నార్యులు సముద్రమే యెఱుంగరనియు ఋగ్వేదములలో వర్ణింపఁబడిన సముద్రము మనము చూచుచున్న సముద్రమువంటిది గాదనియు, అది మిక్కిలి తోఁతునీటితో నున్న నదిలోని పెద్ద మడుఁగనియుఁ బాశ్చాత్యులు కొందఱు చెప్పినమాట సరిగాదు. వైదికార్యులనాటి దేశపరిస్థితులును ఆ నాటి సరిహద్దులును అప్పటి శీతోష్ణస్థితియు మాత్రం యెన్నోవేల సంవత్సరములైనది. అయినను, ఆ చిహ్నములు ఋగ్వేదమువల్లను భూగర్భ పరిశోధనవల్లను సత్యములని తెలియుచున్నది. కావున ఋగ్వేదీయార్యుల తొలుతటి నివాసము సప్తసింధుదేశ మనుట ధ్రువము. ఉత్తర ధ్రువమండలముగాని, యితర ఖండములు గాని కావు," అనుచు బహువిధ ప్రమాణము లుదాహరించుచు నార్యా

1. 'రాయః సముద్రాం శృతురోఽన్యథ్యం సోమవిశ్వతః ఇత్యాది ఋ. 9-39-8, 10-47-2, 1-48-8- 1-56-2, 1-118-3, 4-55-8, 5-35-8, 7-88-8.

2. 'ఇమం మేగం గే—' ఇత్యాది—10-78-5, 6; 1-32-12, 4-28-1.

పర్రవాదమును సమర్థించి, తిలకుగారు చూపిన ప్రమాణముల నీ క్రింది విధముగా ఖండించిరి.¹

“సక్షత్రములదా మధ్యముగా, కుచ్చురసారెవలె దిరుగుట యుత్తర ధ్రువ లక్షణమైనట్లును, ఇది ఋగ్వేదవర్ణనలకు సరిపడుచున్నట్లును, తిలకుగారు చెప్పినది సరిగాదు. ఋగ్వేదములలో నది రథవక్రమువలె దిరుగుచున్నట్లు వర్ణింపఁబడినది. ఆఋణెలల పగటిని; ఆఋణెలల చీకటిని దెలుపువర్ణనలు ఋగ్వేదమున లేవని తిలకుగారే యంగీకరించిరి. ఉత్తర ధ్రువమున సూర్యుడు దక్షిణ దిక్కున నుదయించుచున్నట్లు గోచరించును గావున, ఉషస్సుకూడ దక్షిణదిక్కునందే యుదయించునట్లు గోచరింపవలెనుగాని ఋగ్వేదములో నది తూర్పున నుదయించుచున్నట్లు వర్ణింపఁబడినది. అందుచే ఋగ్వేదములోని యుషోవర్ణన లుత్తర ధ్రువ వాదమున కుపకరింపవు. ఈ విషయ మొక్కటియే తిలకుగారిని సమాధానపఱిచి వారి యుత్తర ధ్రువవాదము పడలుకొనునట్లు చేయుటకుఁ జాలియున్నది. మఱియు నెరిదిగము తెడతెగనియుషస్సు ఋగ్వేదవర్ణనలలోఁ గనరాదు. ‘వెండిదాద్’లోని ఐర్యనవైజో తిలకుగారు తలచినట్లుగా నుత్తర ధ్రువములోనిది గాదు. కావున నుత్తర ధ్రువవాదము సరిగాదు. ఆద్యుల మొదటి నివాస మార్యావర్తమే” అనుచు తిలకుగారు చూపిన వివిధ ప్రమాణములను విమర్శించుచు నెంతో వ్రాసిరి. మఱియు తిలకుగారుదాహరించిన మనుమత్య కథను వీరుగూడ లేవనెత్తి చరిత్రలో ముఖ్యమైన హిమప్రళయ వృత్తాంతము ఋగ్వేదమున వర్ణితము కాలేదనియు, అర్వాచీనమైన శతపథ బ్రాహ్మణములోని యీ కథ నుత్తరధ్రువమునకు సరిపుచ్చుట యుక్తముగా లేదనియుఁ జెప్పచు, భూకంపాదులవలన రాజపుతానా సమద్రము పైకి లేవఁగావచ్చిన జలప్రళయమునకు సప్తసింధుదేశము పాల్పడినపుడు మనువు ప్రాణ సంరక్షణార్థ ముత్తరగిరికిఁ జేరెననుట సమచితముగా సమన్వయించుచున్నదని సమర్థించిరి. ఇది యిట్లుండ—

1. పూర్వోక్తవిషయమును, చెప్పఁబోవు నుత్తర ధ్రువవాద ఖండన విషయమును చానుగారి ఋగ్వేదీయ హిందూదేశములోని వివిధ ప్రకరణములనుండి సంగ్రహింపఁబడినవి. వివరము లాగ్రంథమునఁ జూడవగును.
2. ఇందు చాహరింపవలసిన ప్రమాణవచనములుత్తర ధ్రువవాద సందర్భమున వెనుక నుదాహరింపఁబడినవి.

దాసుగారి గ్రంథము మాడ్కి నుత్తరద్రువవాదమును. 'వేద భూమి' యను నాంధ్రగ్రంథముగూడ నిరసించుచున్నది.¹ ఇంతకు మున్నుదాహరించిన మను మత్య కథయందలి 'ఉత్తరగిరి' ప్రయోగమునుబట్టి "ఉత్తరద్రువవాసులు ప్రళయాంతరము దక్షిణముగా వచ్చుచు, దమకు దక్షిణదిక్కున నున్న హిమగిరి నుత్తరగిరియనుట సంభవింపదు కావున, నార్యావర్తమునుండి యుత్తర ద్రువమునకు వలసవెళ్లి యొకకాలపాదు కొంతకాలమచ్చట నివసించి ప్రళయము వచ్చినపుడు తిరిగి తమ జన్మభూమియగు నార్యావర్తమునకు వచ్చుచు, దమకు బూర్వమభ్యస్తమయిన రీతిని హిమాలయము నుత్తరగిరియని పిలిచి యుందురు. అట్లు కానిచో, గ్రొత్తగా వచ్చువారు తమకు దక్షిణముగా నున్న హిమగిరి నుత్తరగిరియని పిలుచుట కేవల మసంభవము" అని యీ గ్రంథమొక యాశ్లేపము చేసియున్నది. కాని యిది యసంగతము. ఉత్తరద్రువమునకు వలసవెళ్లి నవారే మరల దిరిగివచ్చి రనుటకు వీలులేదు. వారి సంతతివారికి హిమగిరి యుత్తరగిరియనెడి యశ్యాసముండుట తంత కంటెను వీలు కనబడదు. కాక యెవరయినను దమకు దక్షిణముగానున్న కొంత నుత్తరగిరియనుట యుక్తియుక్తమే కాదు. కావున హిమగిరికి దక్షిణభాగమున నివసించిన యార్యసంతతిమహర్షులు తమ ప్రాచీన గురువరంపర నుండి కర్ణాకర్ణికగా వచ్చుచున్న యాగాధను శతపథబ్రాహ్మణమున సమకూర్చుచు, మనువు విపత్సముద్రమును సముద్రమును దాటి యీ యుత్తరగిరిని జేరెనని చేతితోఁజూపుచు బ్రయోగించినట్లుగా 'వీతముత్తరగిరి' అని ప్రయోగించి యుందురనుట సంభాష్యమగును గాని యార్యావర్తార్యులు ఉత్తరద్రువము చూచుటకు వెళ్లి వచ్చుచు నిట్లు ప్రయోగించి యుందురనుట యర్థము కాదు. అయినను ఋగ్వేదాదులలోని యుత్తరద్రువలక్షణ స్వర్ణనలను సమర్థించుటకై యార్యులు కొంత కాలమైన నుత్తరద్రువమండలమున వసించిరని యంగీకరించుచున్న యీ గ్రంథమందలి పై యాశ్లేపము కూడ ముదావహమే యగుచున్నది. ఇక నాల్గవవాదమును గూడ నించుక యవలోకింతము.

మధ్యాసియా ఖండవాదము

ఈ వాదమును 1820 లో, జే. జి. రోడ్ అను పాశ్చాత్య విమర్శకుఁడారంభించెను. వెండిదాదులోని ప్రథమ ప్రకరణమునఁ దెలియవచ్చు భూగోళ పరిస్థితిని

1. అచ్యుతుని వెంకటా చలపతిరావుగారి యీ గ్రంథము స్వధర్మప్రకాశినిలోఁ బ్రకటింపఁబడినది.

బట్టి చూడగా, ఇరానియనుల (పారశీకుల) ప్రథమనివాసము బాక్త్రీయా ప్రదేశముని యతని యూహ. దీనినే తరువాత పాల్ దొరయు (Schlegel) షెల్లర్ పండితుడును బలపఱచిరి. అసియా ఖండముయొక్క కేవల దక్షిణ భాగముననున్న హిందూదేశమునుండి మానవతరంగములు తరపశ్చిమ దిశలకుఁ బ్రవహించినవనుటయు క్రమముగాదు. తమ జన్మస్థానమునకు దగ్గఱగానుండు దేశములకు మనుష్యులు వలసపోవుట సహజము. అట్టిమధ్యదేశము కాస్పియను సముద్రము తూర్పుభాగమనుట సమంజసమని షెల్లర్ పండితునివాదము.¹ దీని కనుఁజముగా, ఇండియా జర్మనీ జాతుల మొదటి నివాసము, ఇరానియన్ దేశములోని ఆక్సస్, జక్సార్దీస్ నదుల ప్రాంతభూమియని స్విగల్ పండితుడు తలంచెను.² బస్సెన్ పండితుడు, ఆర్యులు హిమాలయములు దాటి దక్షిణముననున్న సప్తసింధుదేశమునకుఁ బోయినట్లు కనఁబడుచున్నది. అంతకుముందు వారు హిమాలయముల కుత్తరమున గ్రీకులు - ఇటాలియనులు - స్లావియనులు - జర్మనులు - కెల్తులు - అనువారితోఁ గలసియుండిరిని వ్రాసెను.³ ఆర్యుల నివాసము మధ్యాసియా యను తలంపుతోనే ఖాషాజ్జముల సాదృశ్యమును దానికిఁ దోడు చేసి మాక్సిముల్లర్ (Max Muller) పండితుడు, హైందవులు - పారశీకులు - గ్రీకులు - రోమనులు - స్లావులు - కెల్తులు - జర్మనులు అను జాతులవారి పూర్వులందఱు నొకప్పుడొకచోటఁ గలసియుండు రనియు, అది మధ్యాసియాలోని యత్యున్నత ప్రదేశమై యుండుననియుఁ దలంచెను.⁴ ఆర్యులు హిందూకుష్ పర్వతములు దాటివచ్చి హిందూదేశములోని భాగమైన పంజాబుదేశ మాక్రమించి యుందురని (Macdonell) మాగ్గోనలు పండితుడు వ్రాసెను.⁵ గోవెన్ (Gowen) పండితుడు గూడ వీరిమతమే యపలంబించెను.⁶ తరువాతికాలమున శకులు యూనీలు హూణులు మంగోలీలు, అను వారు మధ్యాసియానుండియే హిందూదేశమునకుఁ గొందఱును యూరపుదేశమునకుఁ గొందఱును బ్రయాణము చేయుట చూడగాఁ దొలుత నార్యజాతులవారు కూడ నచ్చటనుండియే బయలుదేలి యితర దేశములకుఁ బోయి యుందురని యూహించుట కెక్కువ యవకాశము కనఁబడుచున్నది. కావున హిందూదేశార్ము

1. Origin of Hindus.
2. Spiegel's Avesta.
3. Bunsen's outlines Vol I. p. 139.
4. Lectures on the Science of Language in 1861.
5. History of Sanskrit Literature p. 139.
6. History of Indian Literature Ch. 3.

లచ్చదీనుండి వచ్చినవారే యనుట సంభాష్యమని కొందఱూహించు చున్నారు. మఱియు దూరదేశములకుఁ బోయిన తెగలు చిన్న వగుటచే నక్కడి జాతులతోఁ గలిసిపోఁగా వారిస్వభావ మిక్కిలి మాటిపోయి యుండుననియు, ఇయినను హైందవార్యభాషలోని కలిపయశబ్దముల సాదృశ్యము నేటికిని లిథూనియన్ మొదలగు కొన్నిటియం దెక్కువగాఁ గనఁబడుచున్నదనియు వారు తమవాదమును బలపఱచుకొనుచు, మధ్యాసియానుండి సప్తసింధు దేశమునకు వచ్చినతెగ పెద్దది యగుటచేతను, అది యీ దేశమునఁ దొలుతనున్న సంఘముతోఁ గలియక చాని నణగించిన దగుటచేతను, భాషయందు మార్పేమియు సంభవింపక యది చుట్టే నిలిచి వర్ధిల్లినదని కూడ వారుపపత్తి మాపుచున్నారు. పై కారణములను బట్టి యీ వాదము కొంతవఱకు సముచితముగాఁ గనఁబడుచున్నను వైదిక ప్రమాణముల కిది గుఱికాలేదనెడి యాక్షేపము మాత్రము దీనివెన్నంటి యున్నది. అయిన నీ వాదము నేటికిని జరిత్రకారుల సమ్మతిని గాంచుచునే యున్నదిగాని, యింతకు మున్నే (Lord Elphinstone, Muir) లార్డు ఎల్ఫిన్స్టన్, మూయిరు మొదలగు పండితులు కొందఱు హైందవార్యుల జన్మభూమి హిందూదేశమేయనెడి భావము ప్రకటించిరి.¹ ఉత్తర ద్రువవాదులవియు నివియుఁ గూడ సూహలమీద సిద్ధాంతములే యనుచున్నారు.

చతుర్వాద పరిశీలనము

ఇంతవఱకు నార్యుల ప్రథమ నివాసమునుగూర్చి నాలుగు వాదముల స్వరూప స్వభావములు సంగ్రహముగాఁ దెలిసికొని యున్నాము కాని, వీనిలో నేది గ్రాహ్య మనెడి విచారణయే కష్టసాధ్యముగా నున్నది. ఐరోపావాదము నిస్సారమని బహు విమర్శకుల వ్రాతలనుబట్టి నిశ్చయింపవచ్చునుగాని, తక్కిన మూడింటిలోను గుణములు దోషములు కలసి యుండుటచే నెందలి గుణములు హెచ్చుగా వున్నవో కనిపెట్టుట కష్టమగుచున్నది. తరువాతి రీతినిబట్టి మధ్యాసియాదేశమే తొలుతఁగూడ నితరదేశము లన్నిటికిని జనప్రవాహములను బంపియుండుననియు, అందు దగ్గఱనున్న సప్తసింధు దేశమునకు వచ్చిన యార్య సంఘ మితర సంఘముల సంపర్కములేమిని దమ తొల్లిటి భాషను సాంఘికాచారములను గాపాడుకొనుచు వచ్చి యభివృద్ధి కెక్కిననియు భావితమన్న, ఈ వాదము

1. History of India p. 95, 96. Original Sanskrit Texts Vol. II. p. 322, 387.

వైదిక ప్రమాణములకు గుఱికాకున్నదన్న యాక్షేపమునకు మాత్రము విలుగుడు తనఁబడుటలేదు. ప్రాచీన కాలస్థితినిబట్టి మధ్యాసియాలో నెడతెగని మబ్బులవలన సూర్యరశ్మిలేని కొన్ని దినముల కాలము దీర్ఘరాత్రివలె నుండియుండునని తలంత మున్నను, ఋగ్వేదములోని యాఙునెలల రాత్రి, అఙునెలల పగలు, నెలదినముల లుపసన్ను, అనెడి లక్షణములు మధ్యాసియాకు సంభవింపఁజాలవు. ఈ లక్షణములు దీనికి సరిపట్టుట సాధ్యమయ్యెనేని, యీ వాద మన్నిటికంటె నుత్తమమగును.

తక్కిన రెండు వాదములు నెక్కువగా వేదవాక్యములమీఁద నాధారపడి యున్నవి. అందు రెండుగా రుదాహరించిన ఋక్కులు కొన్ని యుత్తరార్ధవ లక్షణములకు సరిపడవన్నచనియు, మఱికొన్ని వారు చెప్పిన యర్థము సీయఁజాల వనియు. ప్రాచీనతమము. ఋగ్వేదమే యీ విషయమునఁ బ్రమాణమనియుఁ జెప్పుచు, వా రుదాహరించిన ఋక్కులుకూడఁ బూతన సప్తసింధు దేశమునకే సమన్వయించుచున్నచని దానుగా రనుచున్నారు. వీరు తలంచినట్లు తెలికుగా రిచ్చిన యుదాహరణములు సమర్థములైనను గాకున్నను, తొంటి సప్తసింధుదేశము చతు స్సముద్ర పరివేష్టితమనెడి వీరి భూగర్భశాస్త్ర ప్రమాణమును, వేదములలోని దీర్ఘ రాత్రి దీర్ఘాషోషర్షణ లాకాలమున నార్యావర్తమునకే సరిపడుననెడి వీరి వాదమును సమర్థసియము లైనచో నార్కుల పుట్టి ల్లార్యావర్త మనుటకు సంతసించువారిలో మన మగ్రగణ్యుల మగుటకు సందేహము లేదు.

తెలికుగారి యుత్తరార్ధవవాదముగూడ భూగర్భ తౌతిక ఖగోళాది పరి శోధన సిద్ధాంతములతోనే ప్రారంభమైనది. వాని ననుసరించి తమ వాదము నెలకొల్పుటకు వారు రెండు ప్రకరణము లుపయోగించిరి. వారు వారు గావించిన పరిశోధనములఁ గల విరోధములను జూపించిరి. కేవలము వానినే నమ్మినచోఁ దత్వము తేలదనెడి భావము సూచించిరి. కావున నవిన పరిశోధనలనుబట్టి యిందే వాద మొననము? ఏమి కాదనము? ఆ పరిశోధనలు రే పెట్టు మాఱునో! అవి నిర్దుష్టములైన సిద్ధాంతములని యెవరు చెప్పఁగలరు? అందుచే గ్రాంథిక వాక్యములే యిందు ప్రమాణ మనవలసి వచ్చినది. అయితే, దానినిబట్టి యెవరి వాదము నముచితము?

“తానీదహాని-యనెడి ఋక్కులోని కొన్ని పదములకు, తెలికుగారు బలా త్కారముగాఁ దమ వాదమున కనుకూలమయిన యర్థము లాగిరికాని, వారు దీనికిఁ

బూర్వమందున్న - ప్రమే పంథా దేవయానా - యనెడి ఋక్కును.¹ లెక్కచేసి వదిలినచో, దప్పక మఱియొక మార్గమునకు మళ్ళియుందురు. తిలకుగారి వాదమునుబట్టి, ఉషస్సు దక్షిణ దిక్కున నుదయించినదని చెప్పవలసి యుండగా అ ఋక్కు, తూర్పున నుదయించిట్లు చెప్పచున్నది గావున నది యెంతమాత్ర ముత్తర ధ్రువలక్షణమును సూచించజాలదు. ఇ దొక్కటియే వెంటనే తిలకుగారిని సమాధానపఱిచి వారి వాదమును వదలుకొనునట్లు చేయగలదు." అని దాసుగారు దృఢ ప్రతిజ్ఞతో వ్రాసిన విషయ మెంతవఱకు సత్యమో చూతము.

తిలకుగారు తిన్నగాఁ జూడలేదని దాసుగారున్న ఋక్కులోని పదము 'పురస్తాత్.' దీనికి సాయణులు 'పూర్వస్యాందిశి' (తూర్పుదిక్కున) అని యర్థము వ్రాసిరి. తిలకుగారి ఋగర్థము నాంగ్లమున నిట్లు సంగ్రహించి వ్రాసిరి.

"The Devayana Path has become visible to me...The banner of the Dawn has appeared in the east."²

దీని యర్థమిది :— దేవయాన మార్గము నాకుఁ గనఁబడుచున్నది... ఉషస్సుయొక్క కేతువగు తేజస్సు తూర్పుదిక్కున గోచరించుచున్నది.

దీనినిబట్టి తూర్పుదిక్కున నుషస్సు గనవచ్చుచున్న దన్నయర్థము తిలకు గారు గ్రహించిరనుట విదితము గదా ! ఇంక వారు గ్రహింపని దేది ?— ఉత్తర ధ్రువవారమే సరియైన దైనచో నీ ఋక్కు దక్షిణ దిక్కున నుష స్సుదయించెనని చెప్పవలె నట. అట్లు చెప్పక తూర్పున నుదయించినదని చెప్పిన దట. అందుచే నిది యుత్తర ధ్రువలక్షణ సూచకము గా దట. ఉత్తర ధ్రువవాసు లక్కడ సూర్యుఁ డుదయించు దిక్కు దక్షిణ దిక్కుని వ్యవహరించుకొన్నట్లొక యుదాహరణమైన దాసుగారు పురాతన గ్రంథములనుండి యుదాహరించినచో వారి యాశ్చర్య మమోఘమై వెలయునుగాని యట్లు జరుగలేదు.

ఏ దేశమందైనను, ఏ కాలమందైనను, మానవుఁ డించుక ప్రపంచ జ్ఞానము వచ్చినది మొదలుగా సూర్యుఁ డుదయించు దిక్కు- తూర్పు దిక్కుని వ్యవహరించు కొనుట జగత్ప్రసిద్ధము. అట్టియెడ ఖగోళ భాగోళ విజ్ఞానము విస్తరించిన యీ కాలమున నిక్కడనున్న మనము, లేక యక్కడికి వెళ్ళివచ్చిన వారి వ్రాతలెల్లఁ దెలిసికొన్న మనము, ఉత్తర ధ్రువమువద్ద సూర్యుఁడు దక్షిణార్ధ గోళముననుండి

1. ఈ ఋక్కుల యర్థము వెనుక వివరింపఁబడినది.

2. Arctic Home in the Vedas. p. 73.

యుదయించుచున్నట్లు గోచరించునని గ్రహించుచున్నాము గదాయని యుత్తర ధ్రువమండలమున నివసించిన యా కాలమునాటి యార్య ఋషులు దక్షిణమున నున్న స్ఫుడయించిన దనక తూర్పున నుదయించినదని వర్ణించుటచే నది యుత్తర ధ్రువలక్షణ సూచకము గా దనుట యతి సాహసముగాని జేఱుగాదు. అక్కడి సూర్యోదయ మిక్కడి మనకు శాస్త్రజ్ఞానమునుబట్టి దక్షిణమైనట్లుండునని యక్కడి వారికిఁ గూడ దక్షిణము గావలసినదేనా? మన కయినట్లే యక్కడివారికి సూర్యుఁ డుదయించు చిహ్నం తూర్పుదిక్కు కాదా? తైత్తిరీయారణ్యకముగూడ, సూర్యుఁ డుదయించునదే తూర్పు దిక్కుని వర్ణింపలేదా? ¹ కావున దాసుగా రతిముఖ్యమని తలంచిన యీ వ్యాఖ్యాన ముత్తర ధ్రువవాదమునకు బాధకము గాక సాధకమే యగుచున్నది. కాని, కడపటి హిమ ప్రలయము తరువాతనే యార్యులు ఉత్తర ధ్రువము విడిచి యూరపు ఖండములలో నాగక మధ్యాసియాకు వచ్చి యక్కడ నుమారు గెండువేల యేండ్లు గడపిన తరువాత వారి తరములవారు సప్తసింధు దేశమునకువచ్చి పెక్కువందల మైళ్లదూరమునఁ గానిలేని చతుస్సముద్రముల నెట్లు వర్ణింపఁగలిగిరను నాశ్చర్యమునకు మాత్రము నదుత్తరమిందు తృప్తికరముగా లభింపకున్నది. చుటియు ఋగ్వేదములోని సప్తసింధువు లార్యావర్తములోనివి కావు. అవి దేవలోక నదులు. వాని పేళ్లు తరువాత వీనికిఁ బెట్టఁబడియుండు ననెడి యాహాయ నంత తృప్తికరముగా సమన్వయింప కున్నది. కాని, తక్కిన యుత్తర ధ్రువ లక్షణములు మాత్రము ఋకులతోఁ జక్కఁగా సమన్వయించు చున్నవి. విషయ మతిదురవగాహమగుటచేతను, ప్రత్యక్షముగా నిర్ణయింపఁ దగిన యాధారములు దుర్లభ మగుటచేతను, పై వాదములనుగూర్చి యిదమిత్త మనుట సాహసము కాక బోదుగాని, యిప్పటికిఁ జేసిన చర్చకు ఫలముగాఁ ఆర్యుల మొదటి నివాసముత్తర ధ్రువమండల మనియు, పురాతనవైదిక విజ్ఞానము సాంగో పాంగముగా వికసించినచో తార్యావర్తమనియు భావితము.

ఆర్యుల రాక

ఉత్తర ధ్రువమండలమున నాలుగైదు హిమప్రళయములు వచ్చియుండు ననియు, రెండే వచ్చియుండుననియు భూగర్భ శాస్త్రజ్ఞులమతములు ద్వివిధముగా నున్నవి. ఇందు రెండవమత ముచితతరమని పెక్కుండు భావించుచున్నారు.

1. స ఇత అరాయవః । అంజలినాపురస్తాదు పారధాత్ । ఏవాహ్యేవేతి । తత ఆదిత్య ఉదతిష్ఠత్ , సాప్రాచీదిక్ । ప్ర. 1-23.

కడపటి హిమప్రళయమునకుఁ బూర్వము పెక్కువేల సంవత్సరముల క్రిందటనే యచ్చట మనుష్యులు నివసించిన చిహ్నములు కనవచ్చుచున్న వనియు, ఆ ప్రళయము క్రిస్తు పూర్వము సుమాకెనిమిది, లేక పదివేల సంవత్సరముల క్రిందట వచ్చినదనియు, భావించిన యమెరికను భూగర్భశాస్త్ర వేత్తల నిర్ణయము మన వేదపురాణముల మతమునకు సరిపడుచున్నదని తిలకుగారు సమర్థించియున్నారు. ఈ సమర్థనము, వారి 'మృగశీర్ష'యను పుస్తకముతోని వేదకాలనిర్ణయమునకు సరిపడుటకై దేవమనుష్యమానవులను సరిపుచ్చుటచే నమెరికను భూగర్భశాస్త్రజ్ఞుల నిర్ణయము ననుసరించినది గాని, లేకున్న మొదటి హిమప్రళయము తరువాతనే యార్యులు తర్రధ్రువము విడిచివచ్చిరని నిర్ణయించినచో, దాసుగారు చూపినభూగర్భ శాస్త్రవేత్తల మతమున కది సరియై రాజపుతానాయెడారి సముద్రముగా నున్న కాలమునకు సరిపడునేమోయని యనుమానింపవలసి యున్నది. అట్లన్నచో వేద కాలము చాల వెనుకకుఁబోవునేమోయని తిలకుగారు సందేహించిన మాటనిజము.¹

ఆర్యులు తర్ర ధ్రువమండలమున వసియించుకాలమునం దార్యేతరజాతులు కొన్ని యైరోపాఖండమునఁ బూర్వశిలాయుగమునాఁటి మోటుతనముతో నుండి ననియు, ఉత్తరశిలాయుగ మారంభమై సుమారెనిమిదివేల యేండ్లయి యుండు ననియు మఱికొండలు భూగర్భపరిశోధకులు చెప్పినమాటలు గూడఁ దమసమర్థనమునకుఁ దోడు గావించుకొని, భూగోళపరిస్థితులు తెలుపునెడ నొకటిరెండువేల వత్సరముల తారతివ్యము గణనీయము కాదనుచుఁ తుదకు నేటికిఁ బదివేల సంవత్సరముల క్రిందట నార్యులు తర్ర ధ్రువమున నివసించిన వారని తిలకు పండితుడు నిర్ధారణచేసెను. కాని, యిక్కడ నొక్కమాట.

ప్రపంచమందలి మానవజాతి కంతకు నుత్తర ధ్రువమే జన్మస్థలమా? మనుష్యజాతుల కన్నిటికిని దొలుదొల్లి మూలాధారమైన దొక్కదాంపత్యమేనా? ఇపుడార్యుల మనుకొను ఖండాంతరవాసులును భారతీయార్యులు నొక్క చోటినుండి విడిపోయినవారేనా? అను ప్రశ్నల కెవరెట్టి సమాధానములు చెప్పినను, అవి యన్నియు, నూహలే కాని సిద్ధాంతములు కావు. ఉత్తర ధ్రువము విడిచి దక్షిణముగా బయలుదేరినయార్యు లాయప్రదేశములఁ జిరకాలము వసించుటయు నపుడ పుడు శాఖలుగా విడిపడి యాయాదేశముల కేగుటయు నసంభావ్యములు కావు కాని,

1. ఉత్తర ధ్రువారాధ్యనర్త వాదములకు సమన్వయము గావించగగిన యీ విషయమింకను విచారణీయము.

యట్లు దేవేంద్రులైన వచ్చునార్యసంతతివారు కడపట రెండుబీలిక లగుటయు, సంపాకశాఖ పారశీకమునను రెండవ శాఖ యార్యావర్తమునను స్థిరపడుటయు బహుసాదృశ్యములనుఁ జేర్చి విశ్వసనీయముగాని విస్పష్టముగాఁ జెప్పుటకుఁ దగినంతగా, సంధాంతరవాసులైన యాద్యులు పారశీక భాగతీయాద్యులనుండి విడిపోయినవారే యని చెప్పుదగినంత ప్రబలాధారములు మాత్రము విశేషించి కానరావు. భాషలలోని కొన్ని శబ్దముల సామ్యశబ్దమును వాఙ్మయములలోని కొన్ని గాఢలయేకీ భావమును జాత్యైకమును సమర్థింపఁజాలవని కొందఱి యభిప్రాయము. హిమ ప్రవచనమునకు మున్నో అరుచితనో యార్యజాతి శాఖోపశాఖలుగా విడిపోయి యుండుననియు, మధ్యాసియాఖండమునకు వలసవచ్చినపిదపనే యార్యజాతి విడిపోయి యుండుననియు చుట్టొందఱి యభిప్రాయము. ఇంతకును, ఉత్తరద్రువ ఖండలమున నొక్క యార్యజాతియే నివసించియుండె ననుటకుఁ గాని, ఆ కాలమందితరమానవజాతులందు నివసించులేదనుటకుఁ గాని ప్రమాణము లేవరికిని లభించి యుండలేదు. అట్టియెడ నిట్టి సాధ విషయములలోఁ తు కనుంగొన నెవఁతరము ? ఏది యేమయినను సనాతనమైన వైదిక విజ్ఞానసంపదతోఁ దులయాగుచున్న యార్యశాఖ యొకటి యుత్తరద్రువమునుండి దక్షిణముగా బయలుదేఱెననియు, అది యచ్చటినుండి విడిపోయిన యితరశాఖలవల్లఁ గాని తరువాత మధ్యాసియా ఖండమునఁ దనతో విడిపోయిన పారశీకార్యశాఖ వల్లఁగాని మరల సాంకర్యము చెందక పరమపావనమై యుండెననియు, అది యార్యావర్తమునకు వచ్చినపిదపఁ గూడ నిందలి యనార్యశాఖలను జెంత జేరనీయక పరిశుద్ధముగా నుండెననియు, అదియే మన వైదికార్య శాఖయనియుఁ దలంచుట కిసుమంతయు సందేహములేదు.

హిమప్రళయము నాటికే మన ప్రాచీనాద్యులు నాగరికులై ధర్మనిష్ఠులై యుత్తమజ్ఞానదాయినియగు వాగ్దేవి నుపాసించుచునున్న వారనుటకు ముగ్యైకము లోని కొన్ని సూక్తములే ప్రమాణము. కాని యా మహావిప్లవమున నశింపఁగా మిగిలిన వారెట్లో ప్రాణములతో నీవలఁబడి యందందు తిరుగుచు మధ్యాసియా ఖండమునందలి సమప్రదేశములఁ బ్రవేశించి స్థిరపడునాటికి వారితరములు గొన్ని గడవి యుండవచ్చును. అప్పటికిని వారి వంశములవారు పూర్వులనుండి యను శ్రుతముగా వచ్చుచున్న వైదిక విజ్ఞానసంపదను మాత్రము పోఁగొట్టుకొనక హృదయమందును కంఠమందును, ఆచరణమందును, నిలుపుకొని యందే నుమారు రెండువేల సంవత్సరములు గడపియుందురు. పిదప వారి తరములవారు తమ కా ప్రదేశములు గూడ ననుకూలము గానిస్థితికి వచ్చినందుననో మఱియెందఱి

వానిని విడిచి క్రమముగా గాంధారాది దేశములనుండి హిమాలయ దక్షిణభాగముందలి సప్తసింధుతీర భూముల స్థిరనివాసము లేర్పఱచుకొని తమనివాసమున నాకూమి కార్యాపల్లమును పేరుతెచ్చిరి. అనఁగా, ఉత్తరధ్రుమండల వైదివార్య పరంపరతోని యాడ్యులు హిమప్రళయానంతరము సుమారు మూడువేల సంవత్సరములకుఁ బిదప, లేదయిప్పటికి సుమారాఱువేల సంవత్సరముల క్రిందట భరత ఖండమందలి సప్తసింధుతీరాశ్రమములందు తమ వైదిక విజ్ఞానబీజములను మొలకెత్తింప నారంభించి యుందురని విశ్వసింపనగును. అట్లు వారు తమపూర్వుల యుపదేశముగా వచ్చుచున్నవైదిక విజ్ఞానము నెట్టియిక్కట్టు వచ్చినను మఱవక తమప్రాణముకంటె నెక్కువగా సంరక్షించు కొనుచు వచ్చిరనుటయే వేదనిత్యత్వ మహత్త్వములను వేనోళ్ళఁ బ్రకాశించుచున్నది. ఇందుకే ప్రపంచ మంతయు నాశ్చర్య మగ్నమాననమై సర్వవిశ్వ వాఙ్మయమున కాద్యమైనది భారతీయ వాఙ్మయమేయని పొగడుచున్నది. అట్టి మహావాఙ్మయమున కారధాభూతులైన ప్రాచీనమహర్షుల పాదారవిందము లొక్కసారి మనసార స్మరించి యింక వైదిక విజ్ఞానస్వరూప మవలొకింతము.

ఇది శ్రీహరితనగోత్ర మల్లాది వెంకమాంబా శ్రీరామావధాని పుత్ర
సూర్యనారాయణశాస్త్రి విరచితమైన సంస్కృత వాఙ్మయ
చరిత్ర ప్రథమ భాగమగు వైదిక వాఙ్మయ చరిత్ర
యందలి ప్రథమాధ్యాయము.

ద్వి తీ యా ధ్యా య ము

వై ది క వి జ్ఞా న ము

వేదములు నిత్యము లనాదు లపౌరుషేయము లందుమా, వాని కొక కాలమే లేదు. అనిత్యములు సాదులు పౌరుషేయము లందుమా, వీని యనిత్యత యెట్టిదో, వీనియాది యెక్కడనో, వీనినెవరు రచించిరో, యుక్తిప్రమాణానుభవ సిద్ధముగా నిర్ణయింప వీలు కనబడదు. అయినను ప్రాచ్యపాశ్చాత్య చరిత్ర కర్తలు కొందఱు వేదకాలమును భిన్నభిన్నగతుల సూచించి యుండుటచే వేదసూక్తములందు గోచరించుచున్న విజ్ఞాన మెప్పటిదని విచారింపవలసి వచ్చినది.

ఆర్యావర్తమునకువచ్చి స్థిరపడిన యార్యులు తమప్రాచీన పరంపరనుండి యూహపూర్వంగా వచ్చుచున్న వైదికవిజ్ఞానము నేమిటక చాలవఱకు సంరక్షించు కొనును వచ్చిరని యింతకు మున్ను తెలిసికొని యుంటిమి. అందలి నత్యమును నిరూపించు నారారములు ఋగ్వేదసూక్తములం దనేకములు కలవు. అందు గొన్ని :—

“అగ్నిదేవుడు పూర్వమహర్షులకు స్తుత్యుడు. ఇప్పటి మనకును స్తుత్యుడు¹. ఏయింద్రుడు పూర్వకాలపు ఋషులచే జేయబడినట్టియు, ఇప్పటి ఋషులచే జేయబడు చున్నట్టియు స్తుతులచే వృద్ధి పొందు చున్నాడో, ఆ యింద్రుడు సోమమునకుఁ బ్రభువు. ఓ యధ్వరూ! ఇతనికి సోమ మిమ్ము². ఇంద్రుని సంబంధమైన ధనదానము లనాది కాంసిద్ధములు³. ఇంద్రుడు చేసిన పూర్వకాల ప్రసిద్ధములైన శూరకృత్యములు చెప్పుచున్నాను⁴. ఓస్తోతా! ఇంద్రుఁ దొనర్చినపురాతన కృత్యములను స్తుతింపుము⁵. ఓ యశ్వినిదేవతలారా! నే సింపుడు వర్ణించిన బహు పురాతనములైనట్టి మీ వీరకర్మములను మాపితృపితామహులు

1. అగ్నిః పూర్వేభి రృషిభి రీడ్యో నూతనై రుత. ఋగ్వే. 1-1-2.

2. అధ్వరోఽగ్ని వీర ప్రమహే సుతానా మింద్రాయ భర సహ్యస్య రాజా, యః పూర్వాభి రుత నాభి ర్గీర్భి ర్వావృథే గృణతా మృషీణాం. 3-44-13.

3. పూర్వీ రింద్రస్య రాతయో న విదస్యం తూర్ణతయః. 1-11-3.

4. ఇంద్రస్య ను వీర్యాణి ప్రవోచం యాని చకార వ్రథమాని వశ్రీ. 1-32-1.

5. అశ్వేదు ప్రబ్రూహి పూర్వాభి తురస్య కర్మాణి నవ్య ఉత్తైః. 1-81-13.

చెప్పిరి¹. ఓ యింద్రా ! ఈ నూతనస్తుతిచే బలవత్తముడ వయినట్టి పురాతనుడ వైన నిన్ను, పురాతనమహర్షుల వలెనే వృద్ధి నొందింపఁ బ్రవర్తించుచున్నాను². ఋషులలోపల సత్యవంతులు కవులు పూర్వకాలికులు సూర్యతేజస్సును బొందిన వారు సత్యమంత్రులు నైన యంగిరసులు దేవతలతోఁ గలసి యానందించు వారైరి³.

పై వాక్యములందువలెనే, అదిత వసిష్ఠులు మిత్రావరుణులు మొదలగు వారి గాథలందును పూర్వీ పూర్వ పూర్వయుగ ప్రత్యాది శబ్దములు కనవచ్చుచున్నవి. అవి ప్రాచీనదేవతలను ప్రాచీనమహర్షులను వారికి సంబంధించిన పురాతన కార్యములను బోధించుచు, వానియందలి విషయ మంతయుఁ బూర్వయుగమునాఁబడిన తెలుపుచున్నవి. ఇట్లు పూర్వయుగమో యని ఋషులు మోషించుచుండఁగా నందలి విషయమంతయు హిమవ్రశయమున కివలిదే కాని యావలిదికాదని కొందఱు పాశ్చాత్య విమర్శకులు వాదింప సాహసించుటకుఁ గారణమేమో యూహింప వలసినదే కాని చెప్పవలసినది గాదు. ఇట్లనుటచేఁ బుగ్వేదాదులందు నూతన విషయములు లేవని నామతము కాదు. ప్రాచీనార్యాచీన విషయములు రెండును సుస్పష్టముగా నందు గోచరించుచునే యుండును. వానింగూర్చి తరువాత విచారితము. ఇప్పుడు మన కంటియెదుట నున్న సూక్తములమాట వేఱు. అందలి విషయము మాట వేఱు. ఆ విషయములోను నవీనము నవీనమే. ప్రాచీనము ప్రాచీనమే. మన మిప్పుడు ప్రాచీన విషయముగూర్చియే ప్రసంగించుచున్నాము. వేదము, ఋషులు తీరికూర్పుండి రచించిన వృక్తిటి పురాణముగాదనియు, ఈశ్వరానుగ్రహ లబ్ధము సత్యప్రమాణబద్ధమునగు నుత్తమ గ్రంథమనియు విశ్వసించిన వారికిని దాని సంప్రదాయ మెఱిగిన వారికిని వేదవిషయముయొక్క ప్రాచీనత యెట్టిదో సులభముగా బోధపడును.

పురాతనదేవత యగునింద్రుని బురాతన ఋషులు స్తుతించినట్లే నేను స్తుతించుచున్నాను. బహు పురాతనములైన యశ్వీ దేవతల పీఠకృత్యములను ప్రాచీన

1. ఏకాని వా మశ్వినావీర్యాణి ప్రపూర్వ్యా ఛాయవోఽవోచన్. 1-117-25.

2. తం వో ధియా వవ్యస్యా శవిష్ఠం ప్రత్నం ప్రత్నవ త్పరితం సయధైః. 6-22-7.

3. త ఇద్దేవానాం పథమాద ఆస వ్సృతావాన్ కవయః పూర్వ్యానః
గూఢం జ్యోతిః పితరో అన్వవిందన్ తృత్య మంత్రా ఆశవయ న్నుషాసం.
7-78-4.

గురుపరంపరనుండి యీశువూర్తిగా వచ్చుచున్నరీతిని వినుచున్నాను. ఆనునవి మొదలుగాగల పురాతన విషయములతోడి సూక్తములు హిమప్రకాయమునకుఁ దరువాతిస్వరూపముగాని యావిషయములు పురాతనములు గావనవచ్చునా? అంగీకరించుట దేవంక్షయములతో విలసిల్లుచున్నారని స్తుతించిన ఋషి యర్హాదీనుడే యిది యంగీకరించినను, అ గాథ వ్రాచినము కాకపోదు గదా? ¹ అదిత్యగ్రంథము వెల్పుసూక్తమిదివలె దన్నను, ఆ గాథావిషయ మెన్నికల్పము. క్రిందటిదో, దానినిగూడ నిటినిలకి జేర్చ సాహసించువా రుందురా? కావన నెట్లు పరిశీలించి చూచినను, ఋగ్వేదాదులందు పురాతనములని వర్ణింపఁబడిన విషయములెల్ల, హిమ ప్రకాయమునకుఁ బూర్వము తర ధ్రువమండలమున నివసించిన యార్యులకుఁ బూరాతనములై యుండుటఁ బూర్వమునున యుగమునకు సంబంధించినవే కాని హిమప్రకాయానంతర కాలమునకు సంబంధించినవి కావని తెలియవచ్చును. దీనిని బట్టి యార్థవైదిక విజ్ఞానము పాశ్చాత్యులు తలంచిన దానికంటె నెంతో కాలము పూర్వమునకుఁ బోవుచున్న దనుట నిజము. సత్యానేషణ తత్పరుల కిది యాశ్చర్యకరము కాఁబడు గదా!

ప్రపంచము పుట్టినపిదప ననేక ప్రకాయములు వచ్చి యుండెనని మన పురాణములు చెప్పుచున్నవి. భూగర్భశాస్త్రజ్ఞులును జెప్పుచున్నాడు. ప్రకాయ కాలము, ఒక ప్రకాయమునకు మఱియొక ప్రకాయమునకుఁ గల మధ్యకాలము, చతుర్యుగ పరిమితి, మన్వంతరము, కల్పము, మొదలగునవి మనుస్మృతి మహా భారతములం దొకరీతిగాను, తక్కిన పురాణాదులందు మఱియొక రీతిగాను గనవచ్చుచున్నవి. ప్రకాయకాల నిర్ణయమున భూగర్భశాస్త్రవేత్తల మతములు వేరువేరుగా నున్నవి. ఇట్లున్న వివిధమతములకుఁ గొంచె మెచ్చు చక్రవర్తిగా నైక్యము గలుగునట్లు భిగోళశాస్త్రముతో సమన్వయించుటకై పూర్వులు దేవమాన మనఁజూపిన యత్యయోత్తిరి, తగ్గించుచు సప్రమాణముగాఁ జక్కనిచర్చ యొనర్చి యొక మనునది పదివేల సంవత్సరము లనియు సంతికాలములతో నది పన్నెండు వేలయేడ్లను ననియు, తిలకుపండితు లొక యభిప్రాయము తెలిపి యున్నారు². దానినిబట్టి చూచినను, హిమప్రకాయానంతర యుగారంభమునకును దత్పూర్వ యుగారంభమునకును బండ్రిండువేల సంవత్సరముల యంతరము గనవచ్చుచున్నది. ఋగ్వేదమందు పేర్కొనఁబడిన పూర్వయుగ మాయుగమో

1. ఋ. 10-72.

2. Arctic Home - XIII cha.

దాని పూర్వ యుగమో లేక దానికిని బూర్వయుగమో యెవ్వరును నిర్ణయింపఁ జాల రనుటకు, అదితి మొదలగు ప్రాచీన దేవతలగాథలే తార్కాణ మగుచున్నవి. అందుచే నార్యుల వైదిక విజ్ఞానసూత్ర మువిచ్చిన్న మైనదనియు దాని మొదలు పూర్వపూర్వమునకుఁ బోయి కాలగర్భమం దెక్కడనో మానవదృష్టికి గోచరింపని చోట మిఱుగుపడి యున్నదనియు నూహింపవలసి వచ్చుచున్నది. ఆ కారణముచేతనే ఆట్టి సంతకావిచ్చిన్న విజ్ఞానసూత్రమున గ్రుచ్చిన సూక్తములతోడి వేదము లనాదు లనబడుచున్నవి. కావున నిందలి సత్యము తెలిసికొన వేదశాస్త్రాదులేమి చెప్పు చున్నవో చూతము.

“సకల బ్రహ్మాండమయుండు సర్వజ్ఞుఁడునగు విరాట్పురుషుని వలన ఋక్కులు సామములు ఛందస్సులు యజుస్సులు జనియించినవి.¹ ప్రజాపతి లోకములకు మేలు చేయఁదలంచి పృథ్వీసార మగ్ని యనియు అంతరిక్షసారము వాయువనియు ద్యులోకసార మాదిత్యుఁడనియు నిశ్చయించి వారివలనఁ గ్రమముగా ఋగ్యజుస్సామవేదము లుద్ధరింపఁజేసెను.² వేదప్రాప్తికొఱకుఁ దపస్సు చేయు చున్న పురుషులకు స్వయంభుబ్రహ్మ వేదపురుషుడై ప్రశస్తి మయ్యెను. అతనిని జూచుటచేఁ బురుషులు ఋషులైరి. ఇంద్రియాతీతమైన వేదమును బరమేశ్వరాను గ్రహమునఁ జూచిన యా పురుషులు ఋషులనుపేరఁ బరఁగిరి.³ ఋగ్వేద మగ్ని వలన యజుర్వేదము వాయువువలన సామవేద మాదిత్యుని వలన జనియించెను.⁴ ఋగ్యజుస్సామాధర్వములు, ఉపనిషత్తు రాజేతిహాస సూత్రాదులును, పరమేశ్వర నిశ్చయితములు.⁵ పూర్వకాలమందు మహర్షులు మహాతపస్సు చేసి స్వయంభు బ్రహ్మచే ననుజ్ఞాతులై యుగాంత కాలమందంతర్హితములైన యితిహాసములతోడి వేదములను మరలఁ బొందిరి.⁶ చతుర్ముఖ బ్రహ్మనాలుగు ముఖములనుండి నాలుగువేదములు పుట్టెను. పరమేశ్వరుండు ముందుగా బ్రహ్మను సృజించి యతనికి వేదము లుపదేశించెను.”⁷

ఇట్లే యింకను బెక్కువచనములు కలవు. ఇంపు వేదోత్పత్తి మార్గములు భిన్నభిన్నములుగాఁ గనవచ్చుచున్నను, తుదకివి యన్నియు వేదములకుఁ బరమేశ్వరుడే మూల కారణమనెడి ప్రధాన మార్గమునఁ గలియుచున్నవి గావునను, శాస్త్ర యోనిశ్చయతనుసూత్ర మీ యర్థమే స్థిరపఱుచుచున్నది కావునను పీనివైవిధ్యము

1. ఋ. 10-90-9—2. ఛాండో. 4-17—3. తై. ఆ. 2-9.

(4) ఐ. త్రా. 5-32.—(5) బృహదా. 2-4-10.

6. భార. శాం. 210-5-19.—7. సృష్టివచనములు.

చర్చనీయము కాదు కాని, పై వాక్యములనుబట్టి చూచినచో వేదము లనాదులనెడి విశ్వాస మా గ్రంథములనాటికే ధృఢముగా నాటుకొని పోయినదని మాత్రము తెలియకపోదు. ఇందుకు వేదము నిత్యమా, అనిత్యమా? పౌరుషేయమా, అపౌరుషేయమా? అని సకలశాస్త్ర కర్తలు బహువిధములఁ జేసినవిమర్శనములే ప్రమాణము. అతిగంభీరములు నపారములు పాతపాదబద్ధములునైన యా విమర్శనముల సారాంశ మిందు కొందెము గ్రహింపఁతము.

వేదనిత్య త్వాపౌరుషేయత్వ విచారము

ఆస్తికమతము లన్నియు వేదమనాది యపౌరుషేయమను సిద్ధాంతమున నేకీభవించుచున్నవి కాని. దాని నిత్యత్వమునెడ నీషద్వేదము గలదు. వేదమ కర్తృకము, అత్యంతనిత్యము, అపౌరుషేయమని పూర్వ మిహంసా మతము. వేదము పరమేశ్వర కర్తృకము, వ్యవహారనిత్యము, అపౌరుషేయ మని యుత్తర మిహంసామతము. తక్కిన పెక్కుమతములు కొంచె మెచ్చు తక్కువగా దీనినే యనుకరించుచున్నవి.

జైమినిమతమందు వేదమునకుఁ గర్తలేడు. బాదరాయణ మతమందు వేదమున కీశ్వరుఁడు కర్త. అట్లే కాదేని యద్వితీయ పరబ్రహ్మమును బ్రతిపాదించెడి యద్వైతమునకే భంగము వచ్చును. కావున వేద మీశ్వర కార్యమని యుత్తరమిహంసామత మంగీకరింపక తప్ప కున్నది. ఇందుకు ఋగ్వేదాది సకలశాస్త్రములకుఁ బరబ్రహ్మము కారణమనెడి శాస్త్రయోనిత్యాత్మను సూత్రమే ప్రమాణము. ఈ సూత్రము వేదాంతములు పరమాత్మను బ్రతిపాదించుటఁజేసి, అతఁడు శాస్త్రము ప్రమాణముగాఁ గలవాడని రెండవపక్షమునకుఁ కూడ నవకాళ మిచ్చుచున్నది గాని, ఆ పక్షమైనను వేదమున కీశ్వరుఁడు కర్తయనెడి మొదటి పక్షమున కడ్డమురాదు. ఇట్లున్న ద్వివిధమతముల ననుసరించి వేదప్రామాణ్యమును జర్పించి సాయణాచార్యులు ఋగ్వేదఖాష్యావతారికలో వేదనిత్యత్వాదుల నిట్లు నిర్ణయించియున్నారు.¹

“రఘువంశాది కావ్యములమాడ్కి వేదములుకూడ నీ కాలమందలివే కావున నవి యనాదులు కావు. వైయాసికము భారతము, వాల్మీకీయము రామాయణ మనుచో భారతరామాయణములకు వ్యాసవాల్మీకులు కర్తలుగాఁ జెప్పఁబడుచున్నట్లే

1. ఆయవతారిక ననుసరించి యీ విషయమిందు సంగ్రహముగాఁ జూపితిని.

వేదభాగములైన కాలకతైత్తిరీయాది శాఖలకుఁ గలతైత్తిర్యాది పురుషులు కర్తలుగాఁ దలంపఁబడుచున్నారు. కావున వేదము లపౌరుషేయములు కావు. కాశిదాసాది వాక్యమువలె వేదవాక్యమును బొరుషేయమగును. మఱియును, అనిత్యులు జనన మరణవంతులు నగు బలరాది పురుషులు వేదమునందు పేర్కొనఁబడియున్నారు. అ బలరాదులకుఁ బూర్వము వేదములేదని దీనివలనఁ దెలియుచున్నది గావున వేదము అనిత్యములగును.”

“వేదరూపశబ్దము కలాదిపురుషులకంటెఁ బ్రాచీనమైన దనియు, అది నిత్య మనియు, జైమిన్యాచార్యులు సిద్ధాంతీకరించియున్నారు. దానినిబట్టి వేదశబ్దములును వాని యర్థములును వాని సంబంధములును నిత్యములని తెలియుచున్నది. బలరాది పురుషులవలన శబ్దములు శబ్దానుకరణములుగాని యనిత్యమునున్న వాచకములుకావు. కావున నట్టిశబ్దములను కరణరూపము లగుటచే నిత్యార్థమునే తెల్పుచున్నవనుట సత్యము. కలతైత్తిర్యాదు లాయాశాఖలను లోకమునఁ బ్రవర్తింపఁజేసినవారు గాని తత్కర్తలు గారు. వేదవాక్యములకుఁ గర్తలేదు. అవి స్వతంత్రము లనాదులు.”

“అయితే, పూజ్యపాదుడైన బాదరాయణుడు, ఋగ్వేదాది సకల శాస్త్రమును నిర్మించుటచేతనే పరబ్రహ్మ సర్వజ్ఞుఁ డగుచున్నాడని చెప్పెనుగదా! వేదమునకుఁ గర్త లేకపోవుట యెట్లు?”

“పరమేశ్వర నిర్మితమన్నను మనుష్య నిర్మితము కాదు కావున వేదము పౌరుషేయ మనఁదగదు. ఇట్టి యపౌరుషేయత్వ ముద్దేశించియే బాదరాయణులు. అత ఏవ చ నిత్యత్వమ్మను సూత్రమున వ్యవహారదశయం దాకాశాదికమువలెనే వేదము నిత్యమని సెలవిచ్చి యున్నారు. మఱియు ‘వాచా విరూప నిత్యయా’ ఇత్యాది ఋక్కులనుబట్టి, అవాంతర ప్రశయావ స్థాయియగు వేదము దేవ మనుష్యాది సృష్టికి హేతువగుచున్నది కావున వేద శబ్దము నిత్యమనియు నభిప్రాయ మిచ్చియున్నారు.”

“వేద మీశ్వర ప్రణీతమని శ్రుతి స్మృతులు చెప్పుచున్నను, శరీరధారియైన పురుషుడు నిర్మించినది కాకపోవుటచే నది యపౌరుషేయమని సాధింపఁ జూచితివి కాని, సహస్ర శీర్షా పురుష ఇత్యాది శ్రుతులచే నీశ్వరుడును నశరీరుఁడని తెలియు చున్నది. కర్మఫల రూపమైన శరీరము తాల్చినవాడు కాఁ డందువేని, అదియును బొనఁగదు. జీవ విశేషులైన యగ్ని వాయ్వాదిత్యులవల్ల వేదము లుత్పన్నము లైనవని వేదమే చెప్పుచున్నది. కావున వేదము పౌరుషేయమే.”

“అగ్న్యాదు లీశ్వర ప్రేరణమున ఋగాదివేదము లావిష్కరించినవారు గాని నిర్మించినవారు కాదు. అందుచే నీశ్వరునికిఁ బ్రేరకత్వ రూపమైన కర్తృత్వము ద్రష్టవ్య మగుచున్నది. దానంజేసి వేదమునకుఁ బురుష కర్తృత్వ దోషశంక యుదయింప నవకాశము లేదు.”

ఇత్యాదిగాఁ బూర్వపక్ష సిద్ధాంతము లొనర్చిన శ్రీసాయణులు తైత్తిరీ యారణ్యక భాష్యమున మంత్ర కృత్వంత్ర పతిశబ్దముల యర్థము వివరించుచు ‘కానైతే వేదములకు కర్తలు లేరు. అయినను, కల్పాదియం దీశ్వరానుగ్రహమున వేదములను బొందినవారు మంత్ర కృత్తులనియు వారే సంప్రదాయ ప్రవృత్తిచే మంత్రములను బాలించి మంత్రవతులనియు, జెప్పఁబడుచున్నారు. ఆని స్వాభి ప్రాయ మెఱిగించిరి. దీని నంతనుబట్టి ఋషులు మంత్రద్రష్ట లనియు వేదము లపౌరుషేయము లనియు వారి నిర్ణయము స్పష్టపడుచున్నది. ఈ విధముగా నుభయ మీమాంసా మతముల సుద్ధాబించిన సాయణులు పూర్వమీమాంసా మతమం దెక్కువ తాత్పర్యము చూపినట్లు గోచరించుచున్నను, వేద మీశ్వరకార్య మనెడి యుత్తర మీమాంసా మతముకూడ వారి కిష్టము కాకపోలేదు.

ఇది యిట్లుండ శబ్దము వర్ణాత్మకమనియు ధ్వన్యాత్మకమనియు స్ఫోటాత్మక మనియు భిన్న మతములు కలవు. శంకర భగత్పాదులు వాని నెల్లి నొక్కచోఁ జేర్చి చర్చించి స్ఫోటవాదమును నిరసించి ధ్వని వ్యంగ్యము వర్ణాత్మకమునైన శబ్దము నిత్యమని సిద్ధాంతీకరించి¹ వేద మీశ్వరకార్యమనెడి యభిప్రాయమును వారు విస్పష్టముగా నావిష్కరించుటచే వారి మతమందు వేద మాకాశాదికమువలెనే వ్యవహార నిత్యమై యపౌరుషేయ మగుననెడి నిర్ణయమే తేలుచున్నది.

ఇంక నిత్యే వివిధములయిన శాస్త్ర చర్చలు కలవుగాని వానినెల్లి సందర్శించిన వేదాంత పరిభాష యేమి చెప్పుచున్నదో చూతము.

“వేదములు నిత్యము లగుటచేఁ బురుష నిర్మితత్వదోషము లేక ప్రమాణము లగుచున్నవని మీమాంసకు లందురు కాని, ఆ నిత్యత్వ మెట్టిది? వర్ణ నిత్యత్వమా? ఆనుపూర్వితోడి నిత్యత్వమా? పర్ణనిత్యత్వ మందువేని లౌకిక వాక్యములును నిర్దోషము లగును. ఆనుపూర్వీ విశిష్ట నిత్యత్వ మందువేని వర్ణము లనిత్యము లగుటచే వర్ణ సముదాయాత్మకమయిన పదమును, పదసమూహాత్మకమైన వాక్యమును గూడ ననిత్యము లగును గావున వాక్యాత్మకమైన వేద మనిత్యము కాక

తప్పదు. మా మతమందును వేదము నిత్యము కాదు. ఏ మందువా? అది పుట్టుచున్నది కాబట్టి - ఋగాది వేదములు పరమేశ్వర నిశ్చయతములని శ్రుతులే చెప్పుచున్నవి. అయినను వేదములు, నైయాయకులు చెప్పుచున్నట్లు ఊహకములు కావు. వర్ణపదవాక్య సముదాయాత్మకమైన వేదము లాకాశాదులవలె సృష్టికాలమందుదయించి ప్రళయకాలమందుంతరించును గాని యా మధ్యకాలమందు వర్ణములకుత్పత్తి వినిశములు కలుగవు. “అట్లయితే గగనాది ప్రపంచమువలెనే యుత్పత్తి నొందు వేదము పరమేశ్వర కర్తృకమై పౌరుషేయ మగుచుండగా, వేద మపౌరుషేయ మనెడి నీ సిద్ధాంతమునకు మాత్రము భంగము రాదా?” యని యడుగుదువేని వినుము.

ఇది పురుషుఁ డుచ్చరించుటచేఁ గలిగిన పౌరుషేయత్వముగాని, పురుషుని వలనఁ బుట్టుటచేఁ గలిగిన పౌరుషేయత్వము గాని కాదు. పౌరుషేయ మనఁగా నేమి? “అనుపూర్విగా వచ్చునట్టి సమాన జాతీయ వాక్యముల యుద్ధారణము నపేక్షింపకుండగా నొక పురుషుఁడు నవీనముగా నుచ్చరించిన వాక్య సముదాయము పౌరుషేయ మనఁబడును.”¹ అట్టి పౌరుషేయత్వము వ్యాసాదుల భారతాదులకు సంభవించును గాని వేదమునకు సంభవింపదు పరమేశ్వరుఁడు సృష్టికి మొదటఁ దత్పూర్వసర్గ సిద్ధమైన వేదానుపూర్వికి సమానమైన యానుపూర్వి గల వేదమునే రచియించెను గాని దానికి విజాతీయమైన వేదము రచింపలేదు.² ఈ హేతువునుబట్టి యాశ్వురకర్తృకమైనను వేద మపౌరుషేయమేయని గ్రహింపఁ దగును.”

ఇది యిట్లుండ సృష్టి వేదశబ్దమువల్లనే జరుగుచున్నదని వేదనిత్యత్వవాది యగు వైదికమతము మఱియొక విధముగా నిట్లు చెప్పుచున్నది.

“ప్రజాపతి సృష్టి యారంభించుటకు ముందుగా ‘ఏతే’యని యుచ్చరించి దేవతలను ఆస్సగ్రమ్’ అని యుచ్చరించి మనుష్యులను ‘ఇందవః’ అని యుచ్చరించి పితృదేవతలను, ఇట్లే యాయాశబ్దము లుచ్చరించి పశుపక్ష్యాదులను సృజించె

1. వే. ప. ఆ — సజాతీయోచ్చారణా నవేక్షోచ్చారణ విషయత్వం పౌరుషేయత్వం.

2. తథాచ, సర్గాద్యకాలే పరమేశ్వరః పూర్వసర్గసిద్ధ వేదానుపూర్విసమానానుపూర్వికం వేదం విరచితవాన్ - నకు తద్విజాతీయ మితి, వే. ప. ఆ. ధర్మశాస్త్రాధ్యరీంద్రః.

ననియు,¹ బ్రహ్మ వేదత్రయప్రకాశితమైన సృష్టిని మనస్సున నాలోచించెననియు,² స్వయంభువు సృష్టికిముందు వేదమయమైన దివ్యవాక్కును సంప్రదాయాను గుణముగాఁ ప్రపంచింపఁజేసె ననియు,³ శబ్దపూర్వక సృష్టిని శ్రుతిస్మృతులు చెప్పుచున్నవి. ఈ విషయముననే యీ క్రిందిస్మృతి వచనములు బలపఱచుచున్నవి.

“నామరూపేవ భూతానాం కర్మణాంచ ప్రవర్తనం
వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ నిర్మమే సమహేశ్వరః,
సర్వేషాం చ స నామాని కర్మాణి చ పృథక్పృథక్
వేదశబ్దేభ్య ఏవాదౌ పృథ క్స్సంస్థాశ్చ నిర్మమే.”

మఱియు నియతాకృతి గల దేవమానవాదిజగత్తు నిత్యమైన జాతిని జెప్పుచున్నవైదిక శబ్దములవలననే యుత్పన్న మగుచున్నది గావున వేదశబ్దములకు నిత్యత్వ మంగీకరింపఁదగునన్న ‘ఆతవివదనిత్యత్వ’మృను బ్రహ్మసూత్రము నర్థమును ‘ధీరులైన యాజ్ఞకులు పూర్వపుణ్య విశేషమున వేదప్రాప్తిమార్గము తెలిసికొన నర్హతకలవారై అతీంద్రియద్రవ్యలైన మహర్షులయందు ప్రవేశించియున్న యీ వేదవాక్కును సాక్షాత్కరింపఁజేసికొనిరను శ్రుత్యర్థమా స్థిరపఱచుచున్నది.⁴ దీనినిబట్టి వైదికశబ్దము నిత్యమని తెలియవచ్చుచున్నను, ఈ నిత్యత పూర్వమీమాంస తెల్పిన యాత్యంతికనిత్యత కాదని బాదరాయణమతమునఁ దెలియుచున్నది. ఇట్లున్న వివిధమతములలో నొక్కపూర్వ మీమాంసామతము తప్పఁ దక్కిన మతముల యభిప్రాయములనుబట్టి వేద మీశ్వరనిర్మితము, వ్యవహార నిత్యము, అపౌరుషేయము, అని సాధింపఁగలిగినను, మనము ఋగ్వేదమందలి యొకటి రెండడములు మాత్రము దాటవలసియున్నది.

ఋగ్వేద వాక్యవిచారణ

ఋగ్వేదమందు, ఆర్యావర్తమునకును, ఆర్యుల సాంఘికస్థితులకును వారి వృత్తులకును సంబంధించిన వర్ణనలు కొన్ని కనఁబడుచున్నవి. కొన్ని ఋక్కులును

1. ఛాందో - ఏత ఇతి వై ప్రజావతి ర్దేవా నస్పృతః.....

2. బృహ - స మనసా వాచం మిథునం సమభవత్. 3-1-4.

3. అనాదినిధనా నిత్యా వా గుక్ష్మప్తా స్వయంభువా - ఆదౌ వేదమయీ దివ్యా యత స్సర్వాః ప్రవృత్తయః.

4. యజ్ఞేన వాచః పదవీయ మాయన్ తామన్యనింద స్మృషిషు ప్రవిష్టామ్. ఋ. 10-71-8.

సూక్తములును ఋషులు రచించినట్లు కనబడుచున్నవి. ముఖ్యముగా నీ రెండు విషయములును వేదములు పౌరుషేయము లనుటకుఁ గారణముగాఁ గొందఱు గ్రహించుచున్నారు. కావున నట్టివానిని గొన్నిటి నుదాహరించి యందలి విషయము యథాశక్తి పరిశీలించుము.

ఓ గంగా యమునా సరస్వతీ శుతుద్రీ పరుష్ఠీ నదులారా ! అసిక్నీ నదితోఁ గూడినయో మరుద్వృధా ! వితస్తాసుషోమా నదులతోఁ గూడినయో యార్జికియా ! మీరు నాస్తోత్రము వినండి.¹

గంగా యమునాది సప్తనదులు నింద్రునికి రిని ధరించుచున్నవి.²

ఇట్లే గంగాదినదుల వర్ణనలు పెక్కు చోట్లఁ గలవు.

కృష్ణుఁడను పేరుగల యసురుఁడు పదివేలమంది యసురులతోఁ గూడిన వాడై, అంశుమతీ నదీతీరమందుండెను. బృహస్పతిసహాయుడైన యింద్రుఁ డచ్చటికి వెళ్లి వానిని వాని యనుచరులను గొట్టెను.⁴

సాయణాచార్యు లీకథను వ్రాయుచు, ఈ ఋక్కునకు వైదికకర్మపరముగా వ్యాఖ్యానము చేసిరి. ఇట్టి గాథలు ఋగ్వేదమున నెన్నో కలవు. వాని నన్నిటిని గూడ భాష్యకర్తలు కర్మపరముగా సమన్వయించి యున్నారు.

ఇంద్రా ! అనార్యులు నాస్తికులు నగుకీకటులు నివసించు కీకటజనపదము లందు నీగోవు లేమి చేయుచున్నవి ?⁵

1. ఇమం మే గంగే యమునే సరస్వతి శుతుద్రీ స్తోమం సచతా పరుష్ఠాః, అసిక్నీ మరుద్వృధే వితస్త యార్జికియే శృణు హ్యసుషోమయా, ఋ. 10-5-5.

2. అన్యశ్రవోనద్యస్సప్త బిభ్రతి. 1-102-2.

3. 1-3-10 ; 1-32-12 ; 3-28-4 ; 4-28-1 ; 6-61-10 ;

4. అవద్రప్సో అంశుమతీ మతిష్ఠ దియానః కృష్ణో దశభి స్సహస్రైః ఆవత్ర మింద్రః శచ్యా ధమంత మవస్నేహితీ ర్షమణా అధత్ర. 8-96-13. ఇదే యీ వచ్చేదముతో తై. అర 1-6 లో నున్నది.

5. కిం తే కృత్యంతి కీకటేషు గావో నాశిరం దుక్రపే నతపంతి ధర్మం. ఋ. 3-58-14.

ఓ యింద్రా ! గోతమపుత్రుడయిన నోధ యను ఋషి, గుఱ్ఱములను బుచ్చిన రథము గలవాడవును బలవంతుడవునైన నిన్ను స్తుతించుటకు నూతన మైన యీ సూక్తము రచియింపెను.¹

ఓ యింద్రా ! ప్రయాణముగోరు పురుషులు మార్గములు నిర్మించునట్లే నిన్ను స్తుతించుటకై గృత్సమదు లీ స్తోత్రము నిర్మించిరి.²

విష్ణు సుఖముగా నాగటికాడి మోయుగాక, కర్షకులు చక్కగాఁ జని చేయుదురు గాక, నాగలి చక్కగా దున్నుగాక, ఓ నాగటి చాలా ! నీవు మాకు మేలు గలిగింప నీకు వందనము చేయుచున్నాము.³

యజ్ఞము చేయుటచే దంపతులు పూర్ణాయుర్దాయము కలవారై ధనకనక పుత్ర సంతదలు పొందుచున్నారు.⁴

జూదగానిని భార్య నిందించినది. ఆత్తగారు తిట్టినది.⁵

జూదమాడిన నన్ను నా భార్య తిట్టలేదు, సిగ్గుపడలేదు, మంచిది.⁶

బ్రాహ్మణులవలె స్తుతిపాఠకు లగుచున్నారు. రాజులవలె సేవింపఁ దగినవారగుచున్నారు.⁷

ఇట్లు దేశజాతి వృత్తిధర్మములను దెలుపు ఋక్కు లింకను గొన్ని ఋగ్వేద మందు కలవు. ఇట్లే యజురాది వేదములందును బ్రాహ్మణములందునుగూడ సర్థ వాదములైన మంత్రములు, జాతి సంఘముల ధర్మములను దెలుపు గాథలు, రాజులు మొదలగు మహాపురుషుల కథలు గనవచ్చు నన్నమాట సత్యమే కాని,

1. సనాయతే గోతమ ఇంద్ర నవ్య మతః ద్రష్టవ్యా హరియోజనాయ, ఋ. 1-62-13.
2. ఏవాతే గృత్సమదాః శూర మన్మా వస్యవో వసయునాని తతుః. 2-19-8.
3. శునం వాహః శునం నరః శునం కృషతు లాంగలం. 4-57-4. ఆర్యాచీ సుభగే వీతే వందామహే త్వా యథా న్యమథగా ససి. 4-57-8.
4. పుత్రిణా తా కుమారిణా విశ్వ మాయు ర్వ్యక్తుతః. ఉథా హిరణ్య వేశసా. ఋ. 8-31-8.
5. ద్వేష్టి శ్వక్రూ రప జాయా రుణధి. 10-34-2.
6. న మామిమేథ వ జహీశ ఏషా శివా.
7. విప్రానో న మన్మథిః స్వాధ్యః—రాజానో నచిత్రాః. 10-78-1.

యా వేదములందే మంత్రములు దేవతాకర్తృకములనియు ఋషులు జ్ఞానదృష్టిచే సూక్తములు దర్శించిరనియు, దేవతలు దివ్యవాక్కున సూక్తములు రచించిరనియు ననేక స్థానముల గనవచ్చును. అందు గొన్ని :—

దేవతలు దివ్యవాణిని గలిగించిరి. — ఆ వాగ్దేవి మనలను బొందుగాక.¹

ఓ విరూప మహర్షీ ! ఉత్పత్తి రహితమైన మంత్రవాక్కుచే స్తుతింపుము.²

ఇంద్రావరుణులు పూర్వము ఋషుల కనుగ్రహించిన మనీషను వాక్కును మఱిని శ్రుతమును, పూర్వయాజ్ఞకులు యజ్ఞము చేయువారై సృజించిన స్థానములను, తపశ్శక్తిచే నేను జూపితిని.³

అంభృణ మహర్షి కూతురగు వాగ్దేవి బ్రహ్మవిద్యపియై తానే సర్వ జగద్రూపము సర్వాధిష్ఠానమని తన్నే స్తుతించుకొనెను. తాను వసురుద్రాది స్వరూపమున సంవరించుచున్నట్లు వర్ణించుకొనెను.⁴

గోతముఁ డుచ్చరించిన స్తుతిరూపమైన సూక్తమును మరుత్తులు మిక్కిలి యుత్కృష్టమును సుప్రసిద్ధమునైన దానినిగాఁ జూచిరి — ఇచ్చట గోతముఁడు ప్రపక్తయై కాని సూక్తకర్త కాడని విదిత మగుచున్నది.⁵

ఓ ఇంద్రా ! యజమానుఁడు నీకై సరిక్రొత్తదియు స్తుతిలక్షణ మైనదియు నగు సూక్త రూపవాక్కును రచియించెను. ఇతనికిఁ బురాతనమును సత్యమును సర్వహృదయముల నెఱుంగునదియు నగు బుద్ధి నొసంగుము⁶ — ఇందు స్తుతి

1. దేవీం వాచ మజనయంత దేవాస్తాం విశ్వరూపాః పశవో వఽంతి. సావోమం ద్రేష మూర్ధం దుహోనా ధేను ర్వా గస్మా నువ ముష్టు తైతు. ఋ. 8-100-11.

2. తస్మై నూన మభిద్యచే వారావిరూపనిత్యయా. ఋ. 8-75-6.

3. ఇంద్రావరుణా య దృషిభ్యో మనీషాం వాచో మతిం శ్రుత మదత్త మగ్రే । యాని స్థానా న్యనృజంత ధీరా యజ్ఞం తన్వానా ప్రపసా భ్యవశ్యం. ఋ. 8-59-6.

4. అహం రుద్రేభి ర్యమభి శ్చరా మ్యహ మాదిత్యైరుత విశ్వేదేవైః అహం మిత్రావరుణోఽథా విభర్మహ మింద్రాగ్ని అహ మశ్వినో థా. 10-125-1.

5. ఏత త్త్యన్న యోజన మచేతి సస్వర్త్య యన్మరుతో గోతమో వః. పశ్యన్ హిరణ్య చక్రావయోదంష్ట్రా నివిధావతో వరాహూన్. 1-88-5.

6. ఇంద్ర య స్తే నవీయసీం గిరం మంద్రా మజీజనత్ । చిత్విన్ననసం ధియం ప్రత్నా మృతస్య పిపుఘీం. ఋ. 8-95-5.

వాక్యములు క్రొత్తవైనను, ఇందలి విషయము పురాతనమని తెలియవచ్చుచున్నది.

అగ్ని మీక ఇత్యాదిక సూక్తమునకు విశ్వామిత్ర పుత్రుడు మధుచ్ఛంద సుడు ద్రష్ట. అతీంద్రియమైన వేదమును బరమేశ్వరానుగ్రహమున ముందు సందర్శించినవాడు ఋషి యనఁబడును—ఇట్లే వేదసూక్త కాండాదుల కా యా ఋషులు ద్రష్టలుగాఁ జెప్పఁబడుచున్నారు.¹

ఇక నీ సందర్శమునకు సరిపడునట్టి శాస్త్ర వచనములు రెండు మూఁడుదా హరించి ప్రకృత మనుసరింతము.

“సప్త పూర్వకల్పమం దే విధముగా సృజించెనో యా విధముగానే యుత్తర కల్పమందును సూర్యచంద్రులను మూఁడులోకములను సృజించును.”² అని తెల్పుచుంట్లమును బట్టియు, “సంసార మనాది యని బాదరాయణులు నిరూపించుటను బట్టియు³ వారి మతమున, సమస్త వ్యక్తులు పుట్టుచుఁ జచ్చుచు మరలఁ బుట్టుచుండుట నైసర్గికము గావునఁ బూర్వ సృష్టిలోని చేతనాచేతన వస్తువుల నామ రూపములు త్తర సృష్టిలోఁగూడ నెడతెగక సంభవించుచునే యుండును. అందుచే వేదములందు తాదృశ వస్తువాచములు గనపచ్చుచున్నను విరోధము లేదు.”⁴ అని యాచార్యులవారు బాదరాయణుల సూత్రమున కర్థము వివరించి, పై యభిప్రాయమును ధృవపఱచుచు సెలవిచ్చియున్నారు. అందుచేతనే ఋగ్వేద సూక్తములను మధుచ్ఛందసుడు మొదలగు ఋషులును, యజురాది వేదముల భాగములను ప్రజాపతి మొదలగు కాండర్వులును సందర్శించిరిని శౌనకాదులు స్మరించుచున్నారు. సతీయు ‘పూర్వకల్పమం దే ప్రాణు లే కర్మము లాచరించిరో, వారు త్తర కల్పమం దా కర్మలకు సజాతీయములైన కర్మములనే యాచరింతురు.’⁵ ‘ప్రళయా

1. ఋ. 1-1-1 అవతారిక.

2. సూర్యాచంద్రమసౌ ధాతా యథా పూర్వ మకల్పయత్, దివంచ పృథివీం చాంతరిక్ష మథో న్యః. ఋ. 10-190-3.

3. ఉపనిషత్తే చాప్యుపనిషత్తే చ. బ్ర. సూ. 2-1-38.

4. సమాన నామరూపత్వా చ్చావృత్తా వప్యవిరోధో దర్శనా తస్మిన్మతేశ్చ. బ్ర. సూ. 1-3-30.

5. తేషాం యే యాని కర్మాణి ప్రాక్ సృష్ట్యాః ప్రతిపేదిరే. తా న్యేవ తే ప్రవద్యంతే సృజ్యమానాః పునః పునః.

నంతరము జన్మించిన ఋషులకు వారి పూర్వనామములను, వేదవిషయకమైన వారి పూర్వజ్ఞానమును బ్రహ్మదేవుడు మరల నిచ్చుచుండును.¹ అని స్మృతులు ఘోషించుచున్నవి."

దీనినిబట్టి నదీ ఋష్యాది సంజ్ఞ లుండుటచే వేదములు ఋషికల్పితము లనుట పొసగదని శంకరులవారి యభిప్రాయము విశదమగుచున్నది.

అపౌరుషేయత్వ విచార పర్యవసానము

విషయ మిట్లున్నది. వేదప్రామాణ్య వాదులగు శాస్త్రకర్తలలో నొకరును వేదము పౌరుషేయమని యంగీకరించి యుండలేదు. కాని, నాస్తికులైన చార్వాకాదులు మాత్రము వేదము పురుష ప్రణీతమని వాదించుచున్నారు. వేదకర్తలే వేద ద్రవ్యలుగాఁ జెప్పబడుచున్నారు గాని ఋషులే వేదములు నిర్మించిరని పాశ్చాత్యు లనుచున్నారు. ఇక దీనిం గూర్చి విశేష చర్చయేల? వైదిక విజ్ఞాన మెన్నడు లోకమునఁ బ్రవృత్త మయ్యెనో, తెలియరావలెనని యది యనాది యనియు భందోరూపము దాల్చిన దాని ప్రవృత్తి కీశ్వర ప్రేరణమే పరమ కారణ ముగా బ్రహ్మజ్ఞాన సంపన్నులు తపోయోగ నిష్ఠాగరిష్ఠులు నగు మహర్షులు వేద మంత్రములు సందర్శించిరనియు దానలెనెనీ వేదము అపౌరుషేయము అనెడి విశ్వాసము భరత ఖండమున పేర్లు నాటుకొని నిశ్చలముగా నున్నదనియుఁ దెలియ నగును. వేదము అపౌరుషేయము అనుటలో నిదయే పరమార్థము.

వేదకాలము

దీనినిగూర్చి ప్రాచ్యపాశ్చాత్య విమర్శకు లనేక మార్గములఁ జర్చించి తమకుఁ దోచినరీతి నభిప్రాయము లావిష్కరించి యన్నారు. వారిలో వేదము లతి ప్రాచీనములని చెప్పుచుఁ గొంత చర్చచేసియుఁ దుదకు వేదకాలనిర్ణయ ప్రయత్నము నిరర్థకమని విడిచినవాఁడు వీబరు పండితుఁ డొక్కఁడే కాని, తక్కినవా రందఱు నేదో యొకమాట చెప్పుచునే వచ్చిరి. మోక్షము లరు ఋగ్వేద పరిశోధనమున బహుకాలము గడపియు వేదకాలము క్రీస్తుపూర్వము ౧౨౦౦ సంవత్సరములకు దాటదని చెప్పెను. మేగ్డోనలు ప్రైయలిప్రాయము నేదో కొంచెము విమర్శించి దానిని ౧౫౦౦ వఱకు గెంచెను. విట్నీ పండితుఁడు ౨౦౦౦ అనెను. బ్రన్

1. ఋషీణాం నామధేయాని యాశ్చ వేదేషు దృష్టయః । శర్వర్యంతే ప్రమాతానాం తాన్యే వై భోధ దదా త్యజః ॥

హావపు ౨౦౦౦ అనెను. జాకోబీ పండితుడు ౪౦౦౦ పై మాటయని వక్కాణించెను. ఋగ్వేదమున వక్కాణింపఁబడిన నాలుగు సముద్రములును బ్రాచీనార్యావర్త దేశమునకు నాలుగు సరిహద్దులుగా మున్నోక కాలమున నుండియున్నట్లు భూగర్భశాస్త్ర పరిశోధనవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది కాఁబట్టి, యాచతుస్సముద్రము లంతరింపక పూర్వము ఋగ్వేదము పుట్టెనని ప్రాచీనమత మనుసరించిన దానుగారి సిద్ధాంతము. వారి యభిప్రాయ ప్రకార మా కాలము లక్షయేండ్లకుఁ దక్కువ కాదన్న సందేహము. భూగర్భశాస్త్ర పరిశోధనవలనఁ దేలిన యభిప్రాయములును, ప్రళయకాలములను గూర్చిన యభిప్రాయములును గూడ వెలువేలుగా నుండుటచే వానిపై నాధారపడు వారివిషయమున మిక్కిలి యావలికి బోవుటయో మిక్కిలి యావలికి వచ్చుటయో సంభవించుచున్నది. ఎట్లయినను వేదకాల నిర్ణయమున నిర్వివాదమైన సిద్ధాంతములేదు. అనేకు లిట్లే తమకుఁదోచినట్లెచ్చిన యభిప్రాయములనెల్ల నిరసించుచు, సృష్టి ప్రక్రియ వేదమందు నిరూపింపఁబడినది గావున సృష్ట్యాదినుండియు వేదములిట్లే వచ్చుచున్నవని మన పెద్దలను చున్నారు. ఇంక నీవిషయముఁ గూరింకషముగా విమర్శించిన తిరిక పండితుల యాశయ మెట్లున్నదో చూతము. వీరు 'వేదములలోని యుత్తరనివాస' మను గ్రంథమునఁ గదపటియధ్యాయము దీనివిషయము చక్కఁగాఁ చర్చించుటయే కాక వేదకాల నిర్ణయమునకు (orion) మృగశిర్ష యను చిన్న గ్రంథముకూడ రచియించియున్నారు. ఈ గ్రంథమున వేదములలోని భగోశజ్ఞానమును బోధించు వాక్యముల నుదాహరించి జ్యోతిర్గణితమునుబట్టి వేదకాలము నిర్ణయించుచు, అందుకు వ్యతిరేకాభిప్రాయము సూచించినబెంట్లీ మొదలగువారి వాదములను ఖండించుచు, తమ యభిప్రాయమును బలపఱచునట్టి గ్రీకుపారశీకాదిగాథల నుదాహరించుచు సంపూర్ణ విమర్శనము గావించి యున్నారు. వారివలె నీవిషయము తరిచినవారు లేరనుట యతిశయోక్తి కాదు. కావున వారియభిప్రాయ మిందు సంగ్రహముగాఁ దెలుపుచున్నాను.

“సూర్యుడే దినమున నేరక్షత్రము వద్దనుండి బయలుదేఱెనో, ఆ దినము సంవత్సరాది యనియి : ఆ నక్షత్రమువద్దకు మరల సూర్యుడు వచ్చునప్పటికి సంవత్సరమయ్యె ననియుఁ బూర్వులు గ్రహించి దానినిబట్టి వార్షికసత్రములు మున్నగుకర్మము లాచరించుచుండెడి వారనుటకు వేదములలోఁ బ్రమాణవచనములు గలవు.¹ దీనినిబట్టి యా సంవత్సరాది దినమున సూర్యునివద్ద నున్ననక్ష

1. తై. బ్రా. 1-5-౧-1.

త్రము ప్రథమనక్షత్రముగా గణింపఁబడుచు వచ్చెననియు, అందు విషవత్తుండె ననియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. విషవత్తనఁగా నహారాత్రములు సమాసముగా నుండు కాలము.

పైని జెప్పినదాని కనుగుణముగా, కృత్తిక ప్రథమనక్షత్రముగా గణింపఁ బడినకాలము తైత్తిరీయబ్రాహ్మణమువలనఁ దెలియచున్నది.¹ ఈ విషయమును బలపఱచునట్టి వాక్యములు బ్రాహ్మణాదులం దింకను కలవు.² ఈ ప్రమాణము లను బట్టి తైత్తిరీయ సంహితాకాలమునాటికి వసంతవిషవత్తు కృత్తికా నక్షత్రమం దున్నట్లు విదితమగుచున్నది. ఒక్కొక్కనక్షత్రమందు విషవత్తు = సంవత్సరములుండును. అది యొకనక్షత్రమునుండి మఱియొక నక్షత్రమున కతిసూక్ష్మముగా వెనుకకు నడచుచుండును. వరాహమిహిరుని కాలమున విషవత్తు రేవత్యం తమం దున్నది. (అది యిప్పటికి ౧౫౦౦ సంవత్సరముల క్రిందటిమాట.) దానిని బట్టి విషవచ్చలనమును జోతిగ్గణితరీతిచేఁ బరిశీలింపఁగా, కృత్తికానక్షత్రమందు విషవత్తున్నకాలము క్రిస్తుపూర్వము ౨౩౫౦ సంవత్సరము లగుచున్నది. అందుచేఁ దైత్తిరీయసంహితాకాల మదియే యని తేలుచున్నది. కాని యంతటితో వేదకాల నిర్ణయము కాలేదు. వేదములలోని యితరవాక్యములనుబట్టి యొకను వెనుకకు వెళ్లుట కవకాశము కలదు.

తైత్తిరీయసంహితలో³ ఉత్తరఫల్గునీ నక్షత్రయుక్త పూర్ణిమయు చిత్రా నక్షత్రయుక్త పూర్ణిమయు సంవత్సరాది దినము లయినట్లును, ఆ దినములు దీక్షారంభదినము లయినట్లును, సంవత్సరముఖము లయినట్లును వర్ణింపఁబడియున్నది. ఈ విషయమును బలపఱచునట్టి వాక్యము లనేకములు బ్రాహ్మణములలోఁ గన వచ్చుచున్నవి.⁴ ఈ ఫాల్గునియు చైత్రియు దినములను దెల్పునవే కాని మాసము లను దెల్పునవి కావు.

1. 1-5-2-7, 2. 1-1-2-1, తై. సం. 4-4-10. 7-4-8, తం. బ్రా. 5-9. మొద.

3. సంవత్సరాయ దీక్షివ్యమాణా ఏకాష్ట కాయా మిత్యాది—తై. సం. 7-4-8.

4. “ఏషాహ వై సంవత్సరస్య ప్రథమా రాత్రి ర్వి త్పాల్గునీ పార్ణమాసీ.” శత - బ్రా. 8-2-2-18.

“ఏషావై ప్రథమా రాత్రిః సంవత్సరస్య య దుత్తరా ఫల్గునీ ముఖత ఏవ సంవత్సర స్యాగ్ని మారాయ వశీయా నృపతి.” తై. బ్రా. 1-1-2-8.

“మౌఖివా ఏత త్సంవత్సరస్య య త్పాల్గునీపార్ణమాసీ.” సాం. బ్రా. 4-4.

“ముఖ ముత్తరే ఫల్గున్యో పుచ్చం పూర్వే.” గో. బ్రా. 1-19.

“ఉత్తరయో రాదధీత ఏషావై ప్రథమా రాత్రిః సంవత్సరస్య య దుత్తరే ఫల్గునీ” ఆధాన బ్రాహ్మణము.

దీనినిబట్టి ఫాల్గునపౌర్ణమాసి సంవత్సరాది దినముగానున్న కాలమును, చైత్రపూర్ణిమ సంవత్సరాది దినముగా నున్న కాలమును, పూర్వోక్తసంహితా బ్రాహ్మణములకు మున్నొకానొకప్పుడు కలవని విదితమగుచున్నది. ఇందు ఫాల్గున పూర్ణిమ సంవత్సరాది దినమగుటగూర్చి యిండుక విచారింపవలసియున్నది. ఇది వసంతవిషువత్సంవత్సరాది యన్నచో వసంతవిషువత్తు, ఉత్తరాభాద్రదా నుండవలెను. అట్లుండెనేని యా కాలము క్రీస్తుపూర్వము ౨౦ వేల సంవత్సరము లగును. అది యసంభవము గావున హిమశంక్రమణము వద్ద ఫాల్గున పూర్ణిమనాడు సంవత్సర మారంభమయ్యెనని చెప్పవలసియున్నది. అట్టి సంవత్సరాది బ్రాచీన కాలమునఁ గల దనెడిగాథ తమనాటి కనుశ్రుతముగా వచ్చుటచేతనే తైత్తిరీయ సంహితాబ్రాహ్మణాదులలో ఋషులట్లు వర్ణించియున్నారనుట విశ్వసనీయము. ఫాల్గునపూర్ణిమ హిమశంక్రమణమువద్ద సంవత్సరాది దినమైన దనఁగా మృగశీర్షతో వసంతవిషువత్తున్న దనుటయే. అనఁగా తైత్తిరీయ సంహితాకాలమునఁ గృత్తి కలోనున్న విషువత్తు రెండు నక్షత్రముల వెనుకనున్న దనుట, అట్లయినచో మృగశీర్ష, ప్రథమనక్షత్రముగా గణింపఁబడినట్లు ప్రమాణము కావలసియుండునుగాదా!

మృగశీర్ష నక్షత్రమునకు ఆ గ్రహాయణియను నామాంతరము దలదు.¹ ఆ గ్రహాయణి నక్షత్రముక్త పౌర్ణమాసి దానియందు కలదు. కావున మార్గశీర్ష మాసమున కాగ్రహాయణిక మనుపేరు గూడ వచ్చినది.² ఈ యర్థమును, పాణి నీయము బలపఱచుచున్నది గావున,³ ఒకప్పుడు మృగశీర్ష నక్షత్రము ప్రథమ నక్షత్రముగా గణింపఁబడి ననుటకును, దానియందు విషువత్తుండె ననుటకును, ఆగ్రహాయణీ శబ్దవ్యుత్పత్తియే ప్రమాణము.⁴ దీనినిబట్టి మృగశీర్ష నక్షత్రమువద్ద సూర్యుఁ డుదయించు సమయమును బ్రాచీన వైదికి ఋషు లెఱుఁగుదురనియు, ఆ దినము సంవత్సరాదిగా గణింపఁబడుటచేతనే మృగశీర్ష కాగ్రహాయణీనామము వచ్చె ననియు విదితమగుచున్నది. కాని, మార్గశీర్షమున కాగ్రహాయణిక మను

1. మృగశీర్షం మృగశిర స్తస్మి న్నే వాగ్రహాయణీ, అమరశాసనము.

2. మార్గశీర్షే సహమార్గ ఆగ్రహాయణిక శ్చ సః.

మృగశిర ఏ వా గ్రహాయణీ తద్యుక్తాపూర్ణి మాస్మిన్నితి, వ్యాఖ్య.

3. సా స్మి న్నౌర్ణ మాసీతి, 4-2-21; ఆగ్రహాయణ్యశ్చక్రాట్. 4-2-22. అష్టాధ్యాయి.

4. ఆగ్రే హాయన మస్యా ఇత్యాగ్రహాయణీ, అని పాణినిమత మనుసరించిన భట్టోజీదీక్షితుల వృత్తి.

పేరుండుటచే మార్గశీర్ష మాసముతో సంవత్సరారంభ మయ్యెనని మాత్రము తలంపరాదు. అశ్విని నక్షత్రము మనకిప్పుడు నక్షత్రగణనలోఁ బ్రథమనక్షత్రమైనను, ఆశ్వయుజ మాసము సంవత్సరారంభ మాస మగుటలేదు. కావున మృగశీర్ష యందు విషువత్తున్నదని తెలుపుటచేతనే, దాని యాగ్రహణీనామ మన్వర్థమగు చున్నదని గ్రహింపఁ దగును¹. ఇట్లు మృగశీర్ష నక్షత్రమందు విషువత్తున్నదను విషయమును బ్రాచీను లెఱుఁగుదురని తిలకపండితులు గ్రీకుపారశీకాది సారస్వత ములనండి కొన్ని గాథ లుదాహరించుచు విపులముగాఁ జర్చించి నిర్ణయించిరి. ఈ కాలము క్రీస్తుపూర్వము సుమారు 4000 సంవత్సరము లగుచున్నది. ఇంకటి తోను విడువక తిలకుగా రికను వెనుకకుఁ బోఁజూచి విషువత్తు పునర్వసులో నుండుట గూడఁ బ్రాచీను లెఱుఁగుదు రనుటకు సూచనలు చూపించిరి.

వెనుక నుదాహరించిన తైత్తిరీయ సంహితా వాక్యములనఁ జైత్రపూర్ణిమ గూడ నొకప్పుడు సంవత్సరాదిగా నున్నట్లు తెలిసికొనియున్నాము. అది గూడఁ బూర్వయుగ వృత్తాంతమునే తెలుపుచున్నది గావున దానినిబట్టి హిమసంక్రమణమువద్దఁ జైత్రపూర్ణిమనాడు సంవత్సరారంభ మైనకాలము గూడ గోచరించు చున్నది. అక్కడ సంవత్సరారంభమైన దనఁగా విషువత్తు పునర్వసు నక్షత్రము నందున్న దనుటయే. అనఁగా మృగశీర్షకంటె రెండు నక్షత్రముల వెనుకనున్న దనిభావము. అట్లయినచో పునర్వసునక్షత్రము ప్రథమ నక్షత్రముగా గణింపఁ బడినట్లు ప్రమాణవచనములు కావలెను. అట్టి ప్రత్యక్ష వాక్యములు వేదాదులందు గనరావు కాని, యైతరీయ బ్రాహ్మణ తైత్తిరీయ సంహితలలోని యొకగాథమాత్ర మీవిషయమును జక్కఁగా సూచించుచున్నది.

“ఒకప్పుడు యజ్ఞపురుషుడు కోపగించి దేవతల యాగమునుండి లేచిపోయెను. అప్పుడు దేవతలు యజ్ఞాంగమునొనర్చ నశక్తులై, అదితివద్దకువెళ్ళి మాయాగము మేము సమాప్త మొనరించునట్లును గ్రహింపవలసినదని కోరిరి. అందు కదితి యంగీకరించి, సోమయాగములన్నియు నాతోఁ బ్రారంభించి సమాప్తి గావింపవలెనని పరముకోరెను.

1. దీనియర్థము సాధించుటకై తిలక పండితులు, పెద్ద వ్యాఖ్యానము చేసి యున్నారు. మాసము పేరునుబట్టి నక్షత్రమునకుఁ జేరు వచ్చినట్ల మర సింహాదులు పొరబడి రనెడి యభిప్రాయముతోను మాసానాం మార్గశీర్షోఽహం ఋతూనాం శుశుమాకరః, అనుభగవద్గీతావచనము మార్గశీర్షము సంవత్సరాద్యమాసమని మూచితమగుట యసంగతమను తలంపుతోను వారట్లు పొచ్చుగా వ్రాసియుందురు.

అందుకు దేవత లంగీకరించి యాగప్రారంభ కాలమందలి చరువును (హవ్యము) సమాప్తి కాలమందలి చరువును, అదితిదేవతాకములుగాఁ జేయవలెనని నిర్ణయించిరి. అదితి యట్లు కోరెను గావునఁ బ్రారంభావసానములందలిచరు వట్టిదితి దేవతాకముగాఁ జేయుట యుక్తము. ఈ యర్థమునే తెత్తిరీయము కూడఁ జెప్పుచున్నది.¹ దీనినిబట్టి పునర్వసునక్షత్రమునకు. అదితి యధిష్ఠానదేవత యగుటచే, ఆ నక్షత్రమున యజ్ఞ మారంభించి యానక్షత్రముతో యజ్ఞము సమాప్తి చేయవలసినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. అనఁగా, పునర్వసు నక్షత్రమందు విషువత్తుండుటచే, ఆనక్షత్రమువద్ద సూర్యుడుదయించి మరల నానక్షత్రమువద్దకు వచ్చుటకు సంవత్సర మగు నయ్య, అందుచే పునర్వసు నక్షత్రముతో సంవత్సర మారంభ మగు గనియు భావము. ఇట్లు సూచింపఁబడిన యీ భావమును, తిలకగారు ఋగ్వేదాదులలోని యితర వాక్యములచే సమర్థింపియున్నారు. దీనిని బట్టియుఁ బ్రాచీనుల యజ్ఞాచారములనుబట్టియుఁ బురాతన ఋషులు పునర్వసులో విషువత్తున్న కాలము గూడ నెఱిఁగియుండు రనుట కవకాశము గలుగుచున్నది. అందుచే వేదకాలము మఱి రెండువేల సంవత్సరములు వెనుకకు జరుగును. అనఁగా క్రీస్తుపూర్వము ౬౦౦౦ సంవత్సరములనుట. ఇట్లు వేదకాలమును జర్పించి సిద్ధాంతీకరించిన తిలకపండితులు తమ రెండు గ్రంథముల కడపట నిచ్చిన వేదకాల విభాగాదికమును సంగ్రహముగా నిందు తెలుపుచున్నాను.

అదితియుగాది నిర్ణయము

ఉత్తర ధ్రువహిమ ప్రళయసంతర యుగారంభము.

క్రీస్తు పూర్వము ౧౦,౦౦౦ లేక ౮౦౦౦ సంవత్సరములు. వేదసూక్తములందలి యనేక విషయములు హిమప్రళయ పూర్వకాలమందలి వని వైదికఋషులెఱుంగుదురు. బహుపురాతనములైన యావిషయములే సూక్తరూపమును దాల్చినవి.

క్రీస్తుపూర్వము ౮౦౦౦-౫౦౦౦. ఈ కాలమున నుత్తరధ్రువము విడిచిన యార్యులు క్రమముగా నాసియా ఖండాదులందు సంచరించుట అందందు నివసించుట. ఇది యార్యనాగరికతయందు ప్రథమయుగము. ఇదే. అదితియుగము

1. యజ్ఞోవై దేవేభ్య ఉపక్రామత్—ఇత్యాది—ఐ. బ్రా. 2-1 దేవావై దేవ యజనమధ్యవ సాయ—ఇత్యాది—తై. సం. 6-1-5.

లేక పునర్వసుయుగము. ప్రాచీనవైదిక విజ్ఞానవికాసము మరల సియుగముం దారంభమైన దనవచ్చును.

క్రిస్తుపూర్వము ౩౦౦౦-౩౦౦౦. ఇది యార్కనాగరకతయందు ద్వితీయ యుగము. ఇదే మృగశిర్ష యుగము. ఇందు ఋగాదివేదములలోని యనేక సూక్తము లావిష్కృతములైనవి. హిమప్రళయమునకుఁ బూర్వమునుండియుఁ బ్రాచీన మహర్షి పరంపరాముఖమున వచ్చుచున్న వైదికవిజ్ఞానము నేమిటక యీ కాలముందలి ఋషులు దానిని భద్రపఱచిన విధానమిందు గనవచ్చును.

క్రిస్తుపూర్వము ౩౦౦౦-౧౪౦౦. ఇది యార్కసభ్యతయందు తృతీయ యుగము. ఇదే కృత్తికాయుగము. ఇందు త్రైత్తిరీయ సంహితయు బ్రాహ్మణములు మొదలగు వైదిక భాగములు సంపూర్ణత వహించినవి. — త్రైత్తిరీయమునకు మున్ను సామవేదమును వెనుక నథర్వవేదము నీ యుగమునందే యావిర్భవించిన వని చెప్పవచ్చును. వీని పౌర్వాసర్యమునెడ మతభేదములు కంవు. సామవేదము ముందో త్రైత్తిరీయము ముందో నిర్ణయించుట క్లిష్టమే కాని యీ రెండింటికిని గూడ నథర్వ వేద మర్వాచీన మగుట మాత్రము తెల్లము —.

క్రిస్తుపూర్వము ౧౪౦౦—౩౦౦. ఇదియార్క సభ్యతయందు చతుర్థ యుగము. ఇదే గౌతమ బుద్ధపూర్వయుగము. దీనిని సూత్రయుగ మందురు. ఇందు వివిధ సూత్రములు బహువిధ వేదాంతములు నుదయించినవి.

వేదముల నింకను, కాలగర్భములోనికిఁ గొనిపోవుటకు సూచనలు లేక పోలేదు. ఆర్యవిజ్ఞానముపునాది కనిపెట్టినలె నంటే హిమప్రళయ కాలమువెనుక కెక్కడికో పోవలెను. కాని యాదారి యగమ్యగోచరముగా నున్నది. అందు చేతనే పూర్వులు వేదము లనాదులనిరి. వైదికవిజ్ఞానము బహుపురాతన మచింత్య మతిమానుషము నగుటచే వారట్లు భావించుట సమంజసమే.”

వేదము లీశ్వరానుగ్రహ లబ్ధములు ఋషిదృష్టములునని వైదిక ఋషులును బూర్వశాస్త్రకర్తలును దలంచిన దానిని తిలకుగారియభిప్రాయము సమీపించుచునే యున్నది. ఎట్లయిన నేమి? వేదముకంటెఁ బురాతనమైన గ్రంథము ప్రపంచ మందు వేతొకటి కనఁబడలేదు. దానికంటెఁ బూజనీయమైన ప్రత్యక్షదైవతము వేతొకండు కనఁబడదు.

కావున వేదకాలమునుగూర్చి యెవరెన్ని వ్రాసినను, అవి యన్నియు నూహలేయగును గాని సిద్ధాంతములు కాఁజాలవని నా యభిప్రాయము. అయినను

దెలిసినంతలో నేదో యొకటి యిదమితమనుట చరిత్రకారునివిధి కావున నా బుద్ధికి శ్రీతిలకపండితుల సిద్ధాంతమిప్పటి కుచితముగాఁ గనఁబడుచున్నదని మనవిచేయుచున్నాను.¹ ఇక నీ విషయము నెక్కువగాఁ జర్చించుటకంటె—

“యుగా నైఽనర్హి తాన్ వేదాన్ నేతిహాసాన్ మహర్షయః,
తపసా లేభిరే పూర్వ మనుజ్ఞాత స్స్వయంభువా.”

అను భారతోక్తిని స్మరించి దాని తత్వము గ్రహించుటయే యుచితము.

ఇది సంస్కృత కవి జీవితాది కృతిక ర్తయగు మల్లాది
సూర్యనారాయణశాస్త్రి రచించిన వైదిక
వాఙ్మయచరిత్ర యందలి
ద్వితీయాధ్యాయము

1. శ్రీచింతామణి వినాయక వైద్యపండితుల యభిప్రాయముకూడ దీనికి దగ్గఱగానే యిట్లున్నది.

శ్రుతియుగము—క్రి. పూ. ౪౫౦౦-౨౦౦౦.

స్మృతియుగము—శాకి సంస్కృతయుగము—క్రి. పూ. ౨౦౦౦-క్రి. ౨౦౦౦.

శాష్యయుగము—క్రి. ౨౦౦౦-౧౫౦౦.

H. San. Literature Vol I. P. 17.

తృ తీ యా ధ్యా య ము

భాష

వైదికార్యులు వేదములోని శబ్దజాలమును, తాము నిత్యము వ్యవహరించు కొను శబ్దజాలము, నేపేరఁ బిలుచుచుండెడివా రను ప్రశ్నకు యుగాది సంహితలలో నెట్టి సమాధానము కనరాదు గాని, పాణినీయ మిట్లు సమాధాన మిచ్చుచున్నది. అందు వైదిక శబ్దములకు వేదము - ఛందస్సు - అనియు, లౌకిక శబ్దములకు లోకము - భాష - అనియు, సంజ్ఞలు కనవచ్చుచున్నవి. వైదిక లౌకిక శబ్దముల భేదము చూపించు సందర్భములందు 'ఛందసి - భాషాయామ్' అనుచుఁ బాణిన్యార్చారులును, 'ఛందసి - వేదే, భాషాయామ్ - లోకే, అనుచుఁ బతంజలిమనియు, ఇట్లే యాస్కాచార్యులును రెండు విధములైన సంజ్ఞలు వాడియున్నారు.¹ ఈ సంజ్ఞలు శబ్దరాశిపరములని యీ క్రింది వ్యుత్పత్తులు చెప్పుచున్నవి.

విద జ్ఞానే - దేనిచే ధర్మాధర్మములు తెలిసికొనుచున్నారో, అది వేదము. అది ఆహ్లాదనే - నియమబద్ధమైన యేది యాహ్లాదకర మగుచున్నదో, అది ఛందస్సు.² లోకృ దర్శనే, భాషార్థశ్చ - దేనిచే జనులు పరస్పరము సంభాషింతురో, అది లోకము. భాష వ్యక్తాయాం వాచి - దేనిచే జనులు పరస్పరాభిప్రాయములు స్పష్టపఱుచుకొందురో, అది భాష.

ప్రదీపోద్ఘోతక ర్తలగు కైయట నాగేశభట్టులు నీ సంజ్ఞలు శబ్దజాలపరము లనెడి భావము తెలిపియున్నారు. అయితే, ఇట్లు ఛందోవేద సంజ్ఞలచే విలసిల్లిన వైదిక శబ్దరాశియు భాషాలోక సంజ్ఞలచే విలసిల్లిన లౌకిక శబ్దరాశియుఁ దొలుదొల్ల నేకమా భిన్నమా? అను విషయ మిప్పు డాలోచింపవలసియున్నది. ఇందుకు మఱి కొంచెము వెనుకకు వెళ్ళి చూతము.

వేదములోని పెక్కు శబ్దములను గ్రీకు లాటిన్ జర్మన్ ఫ్రెంచి లిథునియన్ మొదలగు భాషలలోని పెక్కు శబ్దములు పోలియున్నవనియు, పారశీకుల

1. పాణిని - అష్టా. 1-2-81, 8-2-108, మహాభా. 1-1-1 నిరుక్త. 1-4-5, 1-2-5, 1-2-7.

2. ఛది సంవరణే - ?

జెండవెస్త్రాలోని భాష ఋగ్వేదభాషకు మిక్కిలి దగ్గఱగా నున్నదనియు నార్యభాషా శబ్ద సాదృశ్య పరిశోధకులు నిర్ణయించియున్నారు. సకార హకార భేదముతోను, ఈషద్వర్ణ భేదముతోను, వైదిక శబ్దములును జెండవెస్త్రా శబ్దములు నసంఖ్యాకములు పోలుచున్నవి. కొన్నిటికి భేదమే కనబడదు. ఇందుకుఁ గొన్ని:—సప్త - హప్త, సింధు - హిందు, అసుర - అహుర, మన్యస్తే - మైన్యస్తే, దేవ - దేవ, ఇంద్ర - ఇంద్ర, ఇత్యాదులు. ఇక దీనికిని దక్కిన కొన్ని భాషలకునుగల పోలిక కుదాహరణములు కొన్ని :—

సంస్కృ.	లాటిన్ .	గ్రీకు.	జర్మన్.	ఇంగ్లీ.
అస్తి	ఎస్త్	ఎప్టి	ఇష్ట్	ఇజ్
భరామి	ఫెరో	ఫెరో	బైరా	బేర్
ద్వై	దువో	దువో	ద్వై	టూ
నోః	నావిన్	నాస్	నో ?	...
సప్త	సెప్తెమ్	హెప్తె	సిబున్	సెవెన్
అగ్నిః	ఇగ్నిన్	...	టగ్ని	...
మానవః	మెన్స్	...	మన్	మేన్
జానుః	గెనూ	గొనూ	క్వియా	నీ
నవః	నోవున్	నోవ్	న్యూఎ	న్యూ
నభః	నెబులా	నెఫోన్	నెబులా	...
జనః	గెనుస్	గెనోస్	జినస్	...
పితా	పాటెర్	పాటెర్	ఫాటెర్	ఫాదర్
మాతా	మాటెర్	మాటెర్	ముటెర్	మదర్
భ్రాతా	ప్రాటెర్	...	బ్రూడెర్	బ్రదర్

చిన్న మార్పులతోడి యిట్టి పదము లనేకములు కలవు. ఇట్టి శబ్దసాదృశ్యమునుబట్టి హైందవార్యుల ప్రాచీనులు ము న్నొకప్పుడున్న యేదో యొక చోటినుండి కాని, వారినుండికాని, గ్రీకు మొదలగు శాఖలవారు విడిచిపోయినపుడును, తరువాతఁ బారసీకులు విడిచిపోయినపుడును, వారెభాష మాటలాడుచుండెడివారో దేశకాల పరిస్థితులనుబట్టి పెంపును మార్పును జెందన యా భాషలో సప్తసింధు దేశముఁ జొచ్చినవారి సంఘటితా రగు వైదికార్యులు సూక్త మంత్రములను సందర్శింప నారంభించిరనియు, ఆ భాషనే తొలుదొల్ల నిత్య వ్యవహారమున నుపయోగించుచుండిరనియుఁ జెప్పవలసియున్నది. కాని, ఆ స్థితి మాత్రము చిరకాలము నిలిచి

యున్న దనుటకు వీలులేదు. ఏమనగా? సంఘము పెరుగుచున్న కొలదిని దేశము విస్తరించుచున్న కొలదిని నూతన వృత్తులు నవీన పదార్థములు వాని వివిధోపయోగములు నేర్పడుచున్నకొలదిని, అన్యజాతులతో సహవాసముగాని సంఘర్షణముగాని సంభవించుచున్న కొలదిని వాడుకలో నూతన శబ్దజాలము హెచ్చుటయుఁ బ్రాతశబ్దములు రూపమునందు నర్థమునందు మార్పు చెందుటయుఁ గొన్ని వ్యవహారమునుండి తొలగిపోవుటయు వ్యావహారిక భాషల నైజమగుట మన కనుభవసిద్ధము, ప్రాచీనాద్యుల కాలమునఁగూడ వారి భాష కిట్టి యపస్తంభ సంభవించిన దనుట యస్వాభావికము కాదు. అట్లు పెరిగినట్టియు మాతినట్టియు శబ్దజాలము ఛందస్సున కనుకూలమయిన యుదాత్త పాఠనరూపముతో వేదద్రవ్యల వాక్కులకెక్కి వేదమున స్థిరపడుటయు, అదియే జనసామాన్యమునోటఁబడి మరలమరల మార్పు చెందుటయుఁ గారణములుగాఁ గ్రహముగా నచిరకాలముననే వైదికతాకిక శబ్దజాలము లిందించుక వేటుపడుచు వచ్చినవనుట వాస్తవము. ఇందుకుఁ గొన్ని యుదాహరణములు :—

౧. తొల్లి క్రమముగా వ్యవహారమందుండెడి 'దేవానః - దేవాః, కర్ణేభిః - కర్ణః, అస్మే - అస్మభ్యమ్, యష్మే - యష్మాను ఇత్యాదిద్విరూపములు వేదమున నిలిచినవి, వీనిలో మొదటి రూపములు లోకమున నడుగంటినవి.

౨. 'న' అనెడినిపాతము తొల్లి, ఉపమానార్థమును నిషేధార్థమును గూడఁ జెప్పుచుండెడిది. దీని యీ యర్థములు రెండును వైదికమున నున్నవి. ఇందు మొదటియర్థము తాకికమునఁ దొలగినది.

౩ తొలుత వర్తమానాది కాలముల విధింపఁబడెడి దశవిధలకారములలో లేదలకారమునకు సంబంధించిన 'ఈశై - పతామ - తారిషత్,' మొదలగు రూపములు ఛందస్సులో నున్నవి. ఈలకారమే భాషనుండి జాతిపోయినది.

౪. పూర్వము సాధారణముగా నొక లకారమునకు బదులుగా మఱియొక లకారము ప్రయోగింపఁబడుచుండెడిది. తోడర్థమందు 'ఆగమత్' వర్తమానార్థమందు 'మమార' అనురీతి నుండెడి యీ పద్ధతి వైదికిలోఁ గనవచ్చును. తాకికిలోఁ గనరాదు.

౫. లిద్యద్భావమందు "బ్రభిః-పపి-దదిః" ఇత్యాదిరూపములు వైదికిలో నున్నవి. తాకికిలో లేవు.

౬. మున్ను తుమర్థమందు ధాతువునకు 'సే-సేన్-అసే-అసేన్-' ఇత్యాదులు పదియేను ప్రత్యయములు చేరుచుండెడివి.¹ వీనితోను, తుమ్ ప్రత్యయముతోను గూడిన యట్టిరూపములు వేదములోఁ గనఁబడుచున్నవి. తుమ్ ప్రత్యయాంతరూపములు మాత్రమే లోకమునఁ గనవచ్చుచున్నవి. తక్కిన ప్రత్యయములు పదియేనును గూడ నిఁదు లోపించినవి.

౭ "ఇవ-చిత్-ను-చ-అథాపి" అనునిపాతములు రెండింటియందునుగలవు. కాని యివి తఱచుగా వేదమున నుపమార్థకములు గూడ నగును. ఇందు 'ఇవ' ఒక్కటియే లోకమున నుపమార్థక మగుచున్నది.

౮. వేదములోని వికరణములు లోకములోని వికరణములును, పరస్పర విరుద్ధములై పెక్కుచోట్లఁ గనవచ్చును. "భేదతి-భినత్తి," మరతే-మియతే, సేషతు-నయతు, తరుషేమ-తరేమ" ఇత్యాదుల సంఖ్యాకములు కలవు. పైజంటలు సమానార్థకములు. ఈ ద్వివిధరూపములును వైదికిలో నున్నవి. రెండవ రూపములు మాత్రమే లాఙ్కిలో నున్నవి.

౯. ఈ రెంటిలోని శబ్దములను బోల్చి చూచినచో వర్ణలోప వర్ణాగమ వర్ణాదేశ వర్ణవ్యత్యయాది రూపములైన వికారములా గనిపించును. ఇందుకు గృహ్ణామి - గృహ్ణామి, జహార - జహార, హిరణ్యయేన - హిరణ్యమయేన, పన్థాః - పన్థాః, వ్యోమన్ - వ్యోమ్ని.²

ఇత్యాదు లుదాహరణములు. పైజంటలన్నియు వేదమున నున్నవి. రెండవ రూపములు మాత్రమే లోకమున నున్నవి. ఇట్టి వసంఖ్యాకములు కలవు. ఈ ప్రయోగభేదములనుబట్టి యార్యుల తొల్లిటి వ్యవహారమునందు వర్ణలోపాదుల రూప భేదము చెందుచు వచ్చినశబ్దములన్నియు వేదమున కెక్కియందు నిశ్చలములై నిలిచియున్నవనియు, వానిలోఁ గొన్నికొన్ని క్రమక్రమముగా వ్యవహార ప్రవాహమునఁబడి కొట్టుకొనిపోయిన వనియుఁ దెలియకపోదు. అందుచేతనే యివి రెండును మొట్టమొదట నొక్కటై తరువాత రెండై కొంతకాలము దగ్గబడగ్గఱగా వచ్చి తరువాత మెల్లగాఁ బరస్పరము దూరమై పిదపఁ బూర్తిగా విడిపోయినవని చెప్పఁ

1. అష్టాధ్యాయ—౨-4-9.

2. వై తొమ్మిదిగోటిలోను గనవచ్చు వ్యాకరణసంజ్ఞలు తరువాత వైయాకరణములు కల్పించిన వనుట విదితము.

బడుచున్నది. అట్లు విస్తృతముగా వేటుపడినను, రెంటియందునేకమైన పర్వసమామ్నాయములును శబ్దమాలములును బహుశబ్దరూపములును వీని ప్రాచీనైకత్వమును స్ఫుటికిఁ దెచ్చుచునేయున్నవి. అయిన నేమి? కాలక్రమమున లౌకికభాషయనే కాంతరములు దాఁటి వచ్చినకొలఁదిని దానిని సంపూర్ణముగా నెఱిగినవారి కైనను, శబ్దకఠిన మర్థగంభీరము పరుషోచ్చారణము విలక్షణ నామక్రియాదిరూప మక్షరాక్షర స్వర ముదాత్తవేషమునైన వైదికభాష తెలియరానిస్థితికి వచ్చుటయు, దాని నుభయ భాషాభిజ్ఞు లగునైరుత్తులు వైయాకరణులు మొదలగు విద్వాంసులు విడఁగొట్టి యర్థము చెప్పవలసివచ్చుటయు సంభవించినది.

పైని వివరించిన విధముగా వైదికినుండి వేటుపడిన లౌకికి క్రమముగా నియమహీనమగుచుండుట కనిపెట్టి కాశ్యప శాకల్య శాకటాయ నాదిమును బాఠాశాలములందు దానిని యథోచితముగా సంస్కరించుచు వచ్చినట్లుగాఁ బాఠిసీయము లోని వారి ప్రశంసవల్లనే తెలియవచ్చు చున్నది. వారి వ్యాకరణములలో శాకటాయనుని శబ్దానుశాసనము సజీవమై యున్నట్లు తెలియు చున్నది. ఆ వ్యాకరణము లనమగ్రము లగుటచేతనో నుత్తెండుచేతనో లౌకికి స్వేచ్ఛగా విజృంభించుటయు వికృతి శబ్దజాలము మఱొక భాషగా మాటుచుండుటయు, జూచి తరువాత నార్యభాషను జక్కఁగా శాసింపఁ బాణిన్యాచార్యులు పూనుకొని రనుట విధితము. తరువాత వారి ననుసరించి వరరుచియు (కాత్యాయనుఁడు) పతంజలియు భాషను మిక్కిలి కట్టుదీట్టము చేసిరి. అట్లు శబ్దశాస్త్ర ప్రమము ననుసరించి సంస్కారము నొందుచు వచ్చిన యార్యభాష సంస్కృత సంజ్ఞను దాని వికృత శబ్దజాలము ప్రాకృత నామమును జెందినవి. భాషాపరమయిన యీ సంస్కృత శబ్దము పాణిన్యాచార్యులకు మున్నే పుట్టినట్లుగా నాల్మీకి రామాయణమునఁ గనఁబడుచున్నది.¹ వార్తికకార వరరుచికి సమకాలికుఁడో పూర్వుఁడో యైన మఱియొక వరరుచి రచించిన ప్రాకృత సూత్రములలోఁ గనపచ్చు చున్నది.² ఈ ప్రాకృత వ్యాకరణమైనను గ్రీ. పూ. ౫౦౦ సంవత్సరముల క్రిందటి దనుట స్పష్టము. ఇందు సంస్కృతమునుండి శౌరసేన ప్రాకృతమును దానినుండి సైశాచియుఁ బుట్టినట్లు చెప్పఁబడినది.³ కాని పైశాచియే శౌరసేనికంటె ముందటి

1. ధారయన్ బ్రాహ్మణం రూప మిల్వల సంస్కృతం వదన్. ఆ మంత్రయతి విప్రాన్ స్మ. వా. రా. 3-11-57.
2. శౌరసేనీ-ప్రకృతి సంస్కృతమ్. 12-1-2.
3. పైశాచీ, ప్రకృతి శౌరసేనీ. 10-1-2.

దని కొందఱి మతము. ఇట్లు తెలియవచ్చు సంస్కృత ప్రాకృతముల సంబంధమునుబట్టి పాణినికీ మున్నే యార్యభాషనుండి వికృతి శబ్దజాలము వెలువడి యొక దేశభాషగా మాత్రమేననియు నందుచేతనే సాంకర్యము గలుగకుండుట కది సంస్కారార్థమై గాఢముగా సంస్కృతమైనదనియు వికృతికీ బ్రకృతి యార్యభాషయనుటకు బదులుగా వరరుద్యాదులు తమ నాటికిఁ బ్రసిద్ధమైన సంస్కృత సంజ్ఞను వాడిరనియు నిట్లు భాషాస్థానమునఁ బ్రవేశించిన సంస్కృతసంజ్ఞ సుప్రసిద్ధమగుటచే సప్తార్య వాఙ్మయమునకు సంస్కృత వాఙ్మయ మనెడి వ్యవహారము క్రమముగాఁ బ్రబలినదనియుఁ దెలియనగును. ఇంతదనుకఁ జేసిన పరిశీలనమును బట్టి యార్యావర్తమునకు వచ్చిన యార్యుల మాతృభాషయే వేదమునకును లోకమునకును మాతృకయనియు లోకముయొక్క కదపటి పరిణామమే సంస్కృతమనియు నదియే కాలక్రమమున దాని వికారములయిన ప్రాకృతములకుఁ దల్లియయ్యెననియు విదితమగుచున్నది. కాని యిక్కడ నొక్కమాట. లోక మొక్కటియే మాఱుచు రాలేదు. వేదమును గొంచెము కొంచెము మాఱుచునే వచ్చినది. మంత్రములందలి యుచ్చారణ శాతిన్యమును శబ్దముల బిగువును బ్రాహ్మణములందిండుక మందగించినవి. అందును వేదాంతములందు మఱియు సడలినవి. గ్రాంథిక వ్యావహారిక భాషల కుండఁదగిన మర్యాద కనుగుణముగా లౌకిక భాషాధర్మములు వైదిక భాషలో వ్యాపింపఁ జొచ్చిన వనుట కిదియే నిదర్శనము. ఇట్లు వాఙ్మయ సాక్ష్యమునుబట్టి భాషా స్వరూపము తెలిసికొన్నట్లే లిపి స్వరూపమును గూడ నిండుక తెలిసికొన యత్నింతుము.

ఆ ర్య లి పి

ఇది యొక గొప్ప విషయము. హైందవార్య భాషకు లిపి యెపుడు పుట్టెనని పరిశీలింపఁ బాశ్చాత్య పరిశోధకులు కొందఱు పృథివి తలక్రిందుచేసి చూచి తుదకు, కొండ త్రవ్వి యెలుకను బట్టిన ట్టన్న సామెత సార్థకము కావించిరి. ఔను వేదములే మొన్నమొన్నటి వనువారికి లిపి నిన్నటిదిగాఁ గనఁబడుట యుక్తమే. భారతీయుల నాగరకత ప్రాచీనమనుట యిష్టము గానివారి కట్లే కనఁబడును. కనుక నట్టివారి వ్రాతలను గణింపకుండుటయే యుచితము.

ఏ దేశమందైనను, ఏ జాతియైనను నాగరికతను జెందిన దన్నచో, అది లిపి యెఱుఁగునని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. అట్టియెడ జగత్తునందలి యితర జాతులు తమ మానవత్వమును గుర్తించుకొనుట కెంతో ముందుగా జ్ఞాన నేత్రమున

వైదిక సూక్తములు సందర్శించుచు ఖగోళ విజ్ఞానమున సూర్యచంద్ర సప్తరాశుల గతు లెఱుంగుచు, పక్షమాస సంవత్సర దినములను గణించుచు, ఒకటి మొదలుగాఁ బరార్థమువఱకుఁ గల సంఖ్యలను లెక్కించుచు, కృషి విజ్ఞానమును చేయుచు సనాత్యులతోఁ బోరాడి వారి నణచుచు బహువిధమైన యుత్తమలోక జ్ఞానమున నాగరికులై విలసిల్లిన వేదములచాటి యార్యులు లిపియే యెఱుంగఁ రనుటకంటె హాస్యాస్పదమైనది వేఱుండదు. ఏ చరిత్రాంశమైనను నిర్ణయించుటకు వారికి ముందుగా శిలా తామ్రశాసనములో పత్రములో ప్రత్యక్షము కావలెను గాని యశుమాన ప్రహణ మొత బలవత్తరమైనను వారు నమ్మరు. పైగా విషయము నకు సంబంధించిన ప్రాచీన శబ్దములకుఁగూడఁ దమవాదమున కనుకూలమైన యర్థము చెప్పుదురుగాని సరియైన యర్థము చెప్పరు.

“సంస్కృత భాషలో మొదట లిపి యను పదమేలేదు అది క్రీస్తు పూర్వము దేరియను ను పారసీకరాజు చెక్కించిన బేహిస్తాన్ శాసనములోని ‘డిపి’ యను పదమునుండి వచ్చి లిపియైనది. ఆ పదముతోనే పురాతన పారశీక భాషలోని ప్రాత యక్షరములుగూడ హిందువులకు వచ్చినవని బర్నెల్ పండితుని యభి ప్రాయము.¹ సంస్కృతములోని లిపిశబ్దమే పారశీకమునకుఁబోయి డిపియైనదను కోసోపిక్ష, స్కిగల్ పండితుల హేతులుగూడ బర్నెలుగారికి నచ్చలేదు. యుగ్వేద పరిశోధనమందును దాని ముద్రణమందును దన వయస్సంతయుఁ గడపిన మోక్షమూలరుపండితుఁడు “వైదికార్యులు లిపి యెఱుంగరు. వారి వేదములు ముఖ స్థములే కాని గ్రంథస్థములు కావు. ఆ కాలమున గురుముఖమునుండి శిష్యులు వేద మంత్రములువిని నేర్చుకొనుచుండివారు కావుననే వేదములకు ప్రతు లనుపేరు వచ్చినది. నేఁడు గూడ వేదము ఘనాంతము కంతపాఠముగా వచ్చినవారు కనఁ బడుచుండఁగా, ఆ కాలమున వేదము కేవలము ముఖస్థముగానే పఠనపాఠన వ్యవహారమున నిలిచినదనుట యబ్బురము కాదు. ఆ కాలమున లిపియే యున్నయెడల దాని యుపకరణముల పేర్లయిన వేదమున నుండికపోవు. నిజ మరయఁగా, లిపి సూత్రకాలమున వచ్చినదనుదగును గాని యపుడైన నది వాడుకలో లేదు.” అని సిద్ధాంతీకరించి యున్నారు.² అచ్చపుస్తకములు సిద్ధముగానున్న యీ కాలములోఁ గూడ, బ్రాహ్మణులు గురుముఖమునుండి వినియేవేదము కంతపాఠముచేయుచున్నారని తెలిసియు, నిదే కారణముగాఁ బూర్వకాలమున లిపి లేదనుటకు వీరెట్లు సాహసిం

1. Burnell's South Indian Paleography. P. 6, 7.

2. Ancient Sanskrit Literature.

చిరో చెప్పజాలము. “క్రీస్తు పూర్వము నాల్గవ శతాబ్దినుండి హిందువులు లిపి నెఱుగుదు”రని మేగ్డోనలు పండితుడు, నియార్క్సు మొదలగువారి యూహలను బట్టి వక్కాణించియున్నాడు.¹ “క్రీస్తుపూర్వ మెనిమిదవ శతాబ్దిలో వేదసంపాతలు వ్రాతలో నుండవచ్చు” నని మాక్సుడంకరు చెప్పియున్నాడు.² గోల్డుస్టక్కురు’ పండితుడు, తన ‘పాణిని’ పీఠికలో, ‘పాణిని క్రీస్తుపూర్వ మష్టమశతాబ్దిలో నుండెను. ఆతఁడు లిపి నెఱుగును. కావున నది క్రీ. పూ. వెయ్యి సంవత్సరముల నాడే వెలసియుండును. అని వ్రాసియున్నాడు.³ ‘ఇంక నెందఱో యెన్నివిధము లనో యిట్లే యభిప్రాయము లిచ్చియున్నారు. ఇట్టి యభిప్రాయములు చూచియే కొమరరాజు లక్ష్మణరావుగా రక్షరములనెడి వ్యాసమున లిపినిగూర్చి సవిస్తర ముగాఁ జర్చించి సిద్ధాంతీకరించి యున్నాడు.⁴ ఆ వ్యాస మాండ్రలోకమునకు విదితమే కావున మనము విశేషముగాఁ జర్చింపక లిపి సిద్ధాంతసారము మాత్రము గ్రహింతుము.

క్రీస్తుపూర్వము ౨౭౪-౨౩౩ నడుమఁ బాటలిపుత్రము రాజధానిగా హిందూ దేశ మేలఁ యశోకచక్రవర్తి దేశమంతటను ధర్మశాసనములు స్థాపింపజేసి ననియు, వానిలో హిందూదేశవాయవ్య భాగమందలి పొలిమేరలలోని శాసనముల లిపి యపసవ్యముగా నుండి ఖరోష్ఠీ యనఁబడుచున్నదనియు, తక్కిన దేశమంతట నున్న శాసనములలోని లిపి సవ్యముగా నుండి బ్రాహ్మీయమపేరఁ బిలువఁబడు చున్నదనియు విదితమే కావునఁ పరిశోధకు లందఱు నీలిపికాల మంగీకరింపక తప్పినదిగాదు. ఆశోకునిశాసనములకు ధర్మలిపులని పేరు. దేశమందలి యెల్ల జనులును మతధర్మములు తెలిసికొనుట కాశాసనము లేర్పడిన వనుట సమంజసము కావున నప్పటికి దేశమున లిపి వ్యాపించినదని చెప్పవచ్చును. మనుమంకాలములో లిపి యట్లు ప్రబలియుండఁ బితామహాని కాలములో లిపియను మాటయే లేదనుట యెట్టిసాహసమో చెప్పజాలము. ఆశోకుని తండ్రి బిందుసారుడు. ఆతఁడు క్రీ. పూ. ౨౯౭-౨౭౪ నడుమ రాజ్యముచేసెను. అతనితండ్రి చంద్రగుప్తుడు క్రీ. పూ. ౩౨౦-౨౯౭ నడుమ హిందూదేశ మేలినవాడు. అతనికిఁ బూర్వము కడపడినందరాజు రాజ్యము చేయుచుండఁగా గ్రీకురాజైన యలగ్జాండరు హిందూ

1. History of Sanskrit Literature P. 19.
2. History of Antiquity.
3. “Panini. His place in Sanskrit Literature”
4. ఆంధ్ర విజ్ఞాన సంస్థానము. ౧. సంపుటము.

దేశము మీదికి దండెత్తివచ్చి వాయవ్యభాగము కొంత వశపఱచుకొని పోయెను. అతనితో హిందూదేశమునకు వచ్చినసేనానాయకుడగు 'నియార్క' స్వసువాడును, కడపటినందుని జంపి చంద్రవర్తియైన చంద్రగుప్తునివద్దకు సెల్యూకస్సును గ్రీకురాజుచే రాయబరిగాఁ బంపఁబడిన మెగస్థనీసును సువాడును, హిందువులు లిపియెఱుఁగరని వ్రాసినట్లుగాఁ బాశ్చాత్యులు కొందఱబ్రాయ పడిరిగాని వారి యభిప్రాయము లసత్యములని మెగస్థనీసు వ్రాసెనట్లనే స్పష్టపడినది. అతఁడు, హిందూదేశమున బాటలప్రక్క దూరము తెలుపుగుర్తులును మఠములు తెలుపుగుర్తులును గల జాప్ల పాతఁబడి యుండెననియు, చంద్రగుప్తునికిఁ బూర్వము ఒకఁడని సంవత్సరములు రాజ్యము చేసినమాటచేఁబడి యుగ్గురు రాజులపేర్లను దెలుపుపట్టికయొంటి చంద్రగుప్తసంస్థానమున నేను జూచితి ననియు వ్రాసిన మాటలు బయలుపడినవిదప వారి యభిప్రాయము లసత్యములు గాని మఱేమగును? లిపి లేకయే రాజులనామములు పట్టెడిలో నుండెదా? అంతయు లేకయే పురాతన రాజుల రాజ్యకాలములు తెలపఁబడినా? అక్షరములు లేకయే బుద్ధిలపేర్లు రాజ్యమీదఁ జెక్కఁబడినా? ఇది యట్లుండ నొడు. శాసన సే కాపరెనాటే ప్లినవాశాసనముకంటె బురాతనమైనది యింతసఱకుఁ కనరాదు. దానిని గూర్చియు మనవారికిఁ బెల్లవారికిని భేదాభిప్రాయములు కలవు. అది యొక మృత్యుత్రము. బుద్ధుని గోత్రము వారయిన శాత్యుతనని యగ్గు లాపాత్రములొఁ బెట్టి పాఠిపెట్టిన విషయము ప్రాచీన పాఠిభాషలో దానిమీదఁ జెక్కఁబడి యున్నది. ఈ విషయము బుద్ధుని మరణకాలమునాటిదే కాని, యీ శాసనము మోత్రము తదహాతిదేయని కొందఱు. ఆ శాసనభాష ప్రాచీనము గావున శాసనము గూడఁ ద్రాచీనమేయని కొందఱు. శాసనభాషనుబట్టి యీ శాసనము బుద్ధుని సర్వాణకాలమునాటిదే యన్నచో లిపిక్రీ పూ. ౫౦౦ వఱకును, అప్పటికి శాసనలేఖనాచార ముండటంబట్టి యింకను వెనుకకును దోవును. ఇందుకింక గ్రంథముచే శరణము.

అశోకుని కాలమునఁ బుట్టిన లలితవిస్తరమును బౌద్ధమతగ్రంథ మొకటి ప్రసిద్ధికెక్కి యున్నది. అందు బుద్ధుని చరిత్ర వర్ణింపఁబడియున్నది. దానిలో బుద్ధుఁడు బ్రాహ్మి - ఖరోష్ఠీ - పుష్కరసారి - అంగ లిపి - మగధలిపి - దేవలిపి - నాగలిపి - మధ్యాక్షరవిస్తరలిపి - సంఖ్యాలిపి - హూణలిపి - దక్షిణలిపి - బ్రహ్మవల్లీలిపి - పునువ్యలిపి - ఉత్తరకురుదీపలిపి - పూర్వవిదేహలిపి - ఆపరగోతాదిలిపి - పాదలిఖితలిపి - అనులోమలిపి - ఆంగుళీయలిపి - లేఖప్రతిలేఖలిపి - మొదలుగా నఱువడినాలుగు లిపు లెఱిగినట్లు వర్ణింపఁబడినది. ఇందుకొన్ని వర్ణములు

ప్రాతను దెలుపునవిగాను మఱికొన్ని చిత్రలిపులుగాను గనవచ్చుచున్నవి. ఇన్ని లిపులు బుద్ధుఁడెఱుఁగునా యనునది వేఱువిషయము. ఇన్ని లిపుల నా కాలమున లలితవిస్తర కిర్తయెట్లు పేర్కొనె ననుటయే మనకిపుడు కావలెను. అందుకుఁ బ్రాచీనమైన లిపి సంప్రదాయ మొకటి లిపి కారపరం పరాయత్తమై వచ్చుచుండెడి దని చెప్పవలసినదే. అంతకు మున్నెన్ని వేల యేడ్లనుండియో వివిధరూపముల విస్తరించుచు వచ్చినందుచునే యట్టి లిపి సంప్రదాయ మానాఁటికి వెల్లివిరిసెనని యూహింపవలసినదే. ఈ యూహయెట్లు స్థిరపడునో చూతము

పాణినికాలమును గొందఱు ముందుకు లాగఁజూచిరి కాని, ఆది తప్పక యష్టమశకాబ్దియేయని జర్మనీ పండితుఁడగు గోల్బస్త్కరు నిర్ణయించియున్నాఁడని యంతకుఁ బూర్వమే చదివియున్నాము. పాణిని 'దివావిభానిశేత్యాది సూత్రములలో' లిపి లిఖింశబ్దములను బేర్కొని, 'ఏకర లిఖికర రూపములను శాసించెను.'¹ దానిని బట్టి పాణినికాలమున లిపి వ్యాప్తి చెందియుండెనని చెప్పవచ్చునుగదా ! కాని లిపి కరశబ్దమునకు శిలలమీఁదశాసనములు చెక్కువాఁడని మాక్స్ముల్ల రర్థముచెప్పెను. అసఁగాఁ బత్రముమీఁద నక్షరములు వ్రాసెడి యాచార మా కాలమున లేదని యతని యభిప్రాయము. ఈ యభిప్రాయమెట్లు సముచితమగునో చర్చింతము.

“లిప ఉపదేశే. లిప్యతీ ౭నయా పత్ర మితి లిపిః. లిపి కరో తీతి లిపి కారః, లిఖ అక్షరవిన్యాసే. లిఖ తీతి లేఖకః” అని, ధాత్విర్థములనుబట్టి రెంటికిని భేదము గనవచ్చుచున్నను, 'ఏకరలేఖక శబ్దములు సమానార్థకములేయని యంగీకరింతము. అమరసింహుఁడును వీనిని బర్ణాయ పదములనుగానే పేర్కొనియున్నాఁడు.² అశోకుని శాసనములకు ధర్మలిపులను పేరును గనఁ బడుచున్నది. ఇదంతయు సత్యమే కాని శిలాశాసనములు చెక్కుటకు, ఉలి మొదలగు సుపకరణములు నిర్మించుకొన్న యా నాఁటివారు తాటకుమీఁదనో భూర్ణ త్వక్కుల మీఁదనో యక్షరవిన్యాస మొనర్చ గంటమువంటి యుపకరణము నిర్మించుకొన కుందురా ! శిలాశాసనము లేఖనము లిపి కావచ్చును గాని పత్రలేఖనము లిపి కాదని యెక్కడ నున్నది ? ఏరంగుతోనో వ్రాయఁబడినదియు లిపి యగునని లిపిధాత్విర్థమువలనఁ దెలియుచున్నదిగదా ! లిప లిఖ ధాతువులయర్థము విచారించి నచో, పత్రాదులమీఁది యక్షరవిన్యాసము లిపి యనియు, శిలాదులమీఁది యక్షర విన్యాసము లేఖనమనియు, పాణినికాలమున వాడఁబడుచుండెనని తోచకపోదు.

1. అష్టాధ్యాయ. ౪-౨-౨1.

2. లిపికారో ౭క్షరచణో ౭క్షరచుంచ శ్చలేఖకే.

తరువాత నివి రెండును సమానార్థకములుగా వాడబడుటచే నిఘంటుకారులు వీనిని బర్ణాయపదములనుగాఁ జేసియున్నారు. అంతమాత్రమునఁ బత్రలిపి పాణిని కాలమున లేదనరాదు. ఇందుకు మణియొక నిదర్శనము.

ఇంద్రవరుణేశ్వారి సూత్రమునఁ బాణిన్యాచార్యులు యవనాశబ్దమును శాసించిరి.¹ అది లిప్యర్థక మనెడివారి యభిప్రాయము 'యవనాల్లిప్యాయే' అను వాక్యైకమునఁ గాత్యాయనులు వివరించిరి. 'యవనయవాల్లిపిదుష్టే.'² అనెడి శాకటాయన వ్యాకరణసూత్రమును జూచియే పాణిన్యాచార్యులు, యవనానీ రూపమును దమసూత్రమున శాసించిరనుట స్పష్టము. దీనివలనఁ బాణినీకాలమందే కాదు. అతనికిఁ బూర్వరూపమున శాకటాయనుని కాలమందుగూడ లిపి వాడుకలో నున్నదనియు, నాచార్యులు తమలిపినే కాక, క్రొత్తదైన యవనలిపిని గూడ నెఱుఁగుదురనియుఁ చెలియుచున్నది.³

వేదములలో లిపిశబ్దము లేదు గాని, అక్షర వర్ణ-శబ్దములు తఱచుగాఁ గనవచ్చును.⁴ ఈ రెండును ధ్వన్యాత్మకములుగాఁ గనబడవచ్చును గాని, పర్ణ ధాత్వర్థమును పర్ణ శబ్దార్థమును విరిశీలించినచో వేదకాలమున లిపియున్నదనుట కవకాశ మధికముగాఁ గనబడకపోదు. పాణినీయధాతుపాఠమందు, పర్ణధాతువు నకు పర్ణక్రియ, విస్తారము, గుణవచనము, లని మూడర్థములు కలవు.⁵ పర్ణశబ్దమీ యర్థములను బోధించుచు సర్వవాఙ్మయమందు వ్యాపించినది. ఈధాత్వర్థములను బట్టియే, అమరసింహాదులు, పర్ణశబ్దము ద్విజాతులను - శ్లఙ్గాదులను-స్తులిని - అక్షరమును; తాలవిశేషమును-బ్రహ్మచర్యమును-విశేషణమును-విలేపనమును - కుఠను-

1. ఇంద్ర వరుణ భవ శర్వ రుద్ర మృడ హిమారణ్య యవ యవన మాకులా చార్యాణా మానుక్. 4-1-49.

2. కాక. వ్యా. 1-3-56 (తంత్రవాక్యైకమునుండి).

3. ఇది, పాణిని కెంతో తరువాత వచ్చిన గ్రీకులిపి కాదు. ప్రాచీనమైన కీలలిపి యని లిపిశోధకుల యభిప్రాయము.

4. ద్వయోరనుష్టుభో శ్చతుష్షస్తి రక్షరాణి. తేభ్యస్త్రయో వర్ణా అజాయంత. ఐ. బ్రా. 15.

ఓంకారం పృచ్ఛామః. కోధాతుః...కత్యక్షరః కతివర్ణః ఇత్యాది. గో. బ్రా. 1-24.

ద్విపదా చతుష్పదాక్షరేణ మిమతే సప్తవాణి. ఋ. 1-164-24.

5. పర్ణ పర్ణక్రియా విస్తారగుణవచనేషు. చురాది.

చెప్పనని తెలిపియున్నారు.¹ మఱియు బ్రాహ్మణాది జాతులును జెప్పు వర్ణశబ్దము నకు, కపిలారుణపీత కృష్ణవర్ణములచే నిరూపింపఁబడునవి వర్ణములు (జాతులు) అని వ్యాఖ్యాత లర్థము వ్రాసియున్నారు.² ఈ యర్థమునకుఁ బ్రమాణమైన విష్ణు పురాణ వచన విట్లున్నది.

“కపిలా శ్చారుణాః పీతాః కృష్ణా శ్చేతి పృథక్ పృథక్
బ్రాహ్మణాః క్షత్రియా వైశ్యా శ్చూద్రా శ్చేతి వివక్షితాః.”

ఇట్లున్న వర్ణధాత్వార్థ వివరణమును వర్ణశబ్దార్థ వైవిధ్యమునుబట్టి చూడఁగా కపిలాదికములయిన రంగులనుబట్టి బ్రాహ్మణాది జాతులకు వర్ణములను పేరు వచ్చినట్లే, నీలారుణాదికములయిన రంగులతో వ్రాయుటనుబట్టి యక్షరములకు వర్ణములను పేరు వచ్చియుండునని చెప్పవచ్చును. ఒక తాతిపలకమీఁద తాతి ముక్కతో వ్రాసినపు డక్షరములు తెల్లగా నుండును. లేక పసుతోఁగాని మషితోఁగాని భూర్జపత్రములమీఁద వ్రాసినచో నవి పచ్చగానో నల్లగానో యుండును, లేక బొగ్గుతో భూమిమీఁద వ్రాసినచో నల్లగానుండును. అట్టి యక్షరము లన్నియు నాయా రంగులనుబట్టి వర్ణము లగుచున్నవి. ఋషులు తా ముచ్చరించునట్టి స్వర వ్యంజనముల కిట్టి రూపకల్పనము చేసికొని యుందురని యూహించుట యొక గొప్పగాదు. మహిత విజ్ఞాన సంపన్నులగు వారి మహాప్రతిభ కక్షర రూపకల్పన మైన లిపి గోచరింప లేదనుట వింతగాని, యతి మానవములైన మంత్ర బ్రాహ్మణ ములను గనిపెట్టినవారు లిపిని గనిపెట్టరనుట యొక వింతగాదు. ఇందుకు మఱియొక నిదర్శనము.

ఋగ్వేదాదులందు గనవచ్చు ఖగోళ విశేషవర్ణనములే తరువాతి జ్యోతిశాస్త్ర విజ్ఞానమునకు బీజమనుట నిర్వివాదము. అనాఁడు వా రేవయిన సువకరణములు నిర్మించుకొనియే ఖగోళము పరిశోధించినారేమో చెప్పఁజాలముగాని, యిప్పటివారందు కువయోగించు వివిధోప కరణములకంటెను సునిశితమైన జ్ఞానదృష్టియుఁ బ్రతిభా విశేషమును వారి పరమోపకరణములని మాత్రము విస్పష్టముగాఁ జెప్పఁగలము.

1. వర్ణో ద్విజాదౌ శుక్లాదౌ మృతౌ వర్ణంతు వాఽక్షరే. అమరకోశము. వర్ణస్త్రాల విశేషే పాద్రహ్మచర్యే విశేషణే విలేవనే కుఠాయాంచ.
2. వర్ణ్యంతే కపిలారుణపీత కృష్ణవర్ణై ర్నిరూప్యంత ఇతి వర్ణాః.

వేదములం గనవచ్చు జ్యోతిశ్శాస్త్ర సంబంధమయిన విజ్ఞానము క్రి. పూ. ౨౭౦౦-౧౮౦౦ మధ్యకాలమును దెలుపుచున్నదని (Weber) వీబరు పండితుడు సూచించెను.¹ మృగశీర్ష ప్రథమ నక్షత్రముగా గణింపఁబడిన కాలమును వైదికాద్యులు వేదములందు సూచించియున్నారని యింతకుఁ బూర్వము చదివియే యున్నాము. అట్లే నక్షత్ర గతులు మేషాది రాసుల గతులు దినమాస సంవత్సరముల పరిమితులు వారు చక్కఁగా నెఱుఁగుదురనుట కన్ని సాహితా బ్రాహ్మణములలోను బహు ప్రమాణములు గనవచ్చును గావున గ్రంథవిస్తరము గాకుండఁ బ్రకృత విషయమును బలపఱచుటకై వారి జ్యోతిశ్శాస్త్ర విజ్ఞానమును దెలుపునట్టి యొక్క విషయ ముదాహరించెను.

జ్యోతిర్విజ్ఞానము — లిపి

శుక్ల పక్షప్రతిపత్తు మొదలుగా, అమావాస్యోత్తము చాంద్రమాసమగును. ఇందు ముప్పదితిథులుండును. సూర్యోదయము మొదలుగా మరల సూర్యోదయము వఱకు నొకదినము. అట్టిదినములు ముప్పది సవనమాస మగును. కాని చాంద్ర మాసతిథులు చంద్రగతిని బట్టి యిండుక తగ్గుదువచ్చుటచే సవన మాసదినములతో సరిమానునపుడు సంవత్సరమున కొఱుదినములు తగ్గును. అనఁగా సంవత్సరమునకుఁ జాంద్రమాసమునుబట్టి ౩౫౪ దినములు. సావన మాసమునుబట్టి ౩౬౦ దినములు, పూర్వకాలమందు వైదికాద్యు లీయఱుదినముల భేదము కనిపెట్టి సావనమాసమును చాంద్రమాసమును సరిపుచ్చుకొనుటకై యజ్ఞ కర్మలయం దాదినము లుత్సృజ్యము లని చేసిన నిర్ణయమును, అందేదిన ములుత్సృజ్యములని చేసినవిచారణయు, తెత్తిరియ సంహితలోఁ గనవచ్చుచున్నవి.² మఱియు సూర్యుఁడొక నక్షత్రము వద్దనుండి బయలుదేఱి తిరిగి యా నక్షత్రమువద్దకు వచ్చునప్పటికి ౩౬౬ దినములు పట్టును. సూర్యగతిని బట్టి యేర్పడుదీనినే సౌరమాస సంవత్సరమందురు. దీనికిని చాంద్రమాస సంవత్సరమునకును ౧౨ దినముల భేదమున్నది. ఈ భేదమును బూర్వులు కనిపెట్టి, వార్షిక సక్రముచేయు సందర్భమునందీ పండెండు దినములు

1. See History of Indian Literature P. 2. Note. 2.

2. “షడశై ర్మాసా స్తసంపాద్యాహ రుత్సృజన్తి షడశైర్తి మాసా స్తసంప శ్యన్తి । అర్థమానై ర్మాసా స్తసంపాద్యాహ రుత్సృజన్తి.” ఇత్యాది. 7-5-6-1.

“ఉత్సృజ్యాంశి నోత్సృజ్యాశి మితి మీమాగ్నోన నై బ్రహ్మచారిస స్తద్యాహు రుత్సృజన్తి మే వేతి ఇత్యాది. 7-5-7-1.

చేయవలసిన యజ్ఞోపక్రమణ పూర్వకర్మలు కొన్ని నిర్ణయించుకొన్నట్లుగా సంహితా బ్రాహ్మణములందు గనవచ్చుచున్నది.¹

ఇట్లు కలాశాష్టాది పరిమాణములలో నినుమంతయైన భేదము రాకుండ దీని పక్షమాన సంవత్సరములు నిర్ణయించుటకును, త్రివిధములైన సంవత్సరభేదములు కనిపెట్టుటకును సూర్యచంద్ర నక్షత్రగతి ప్రమాణములు తెలిసికొనుటకును ముందుగా వారు గణిత మెఱిగియుండవలెనుగదా ! ఆ గణితము నాలుగు నోటి మాటలతోఁ దీఱునా ? వందలు వేలు లక్షలు కోట్లు మొదలగు సంఖ్యలు కలుప వలెను, తీసివేయవలెను గుణించవలెను భాగించవలెను. ఈ పనులన్నియు నంకెలు వ్రాయుట తెలియకయే చేసియుండురనుట భావ్యమా ? తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణములోఁ బేర్కొనఁబడిన సంఖ్యలమొత్తము పరమేశ్వరుఁడైనను పలకమీద వేయవలసినదే కాని నోటితోఁ జెప్పఁగలఁడా ? పది వంద వేయి పదివేలు మొదలగు మొత్తములను బది వేటి గుణించుదుఁ బోఁగా వచ్చిన మొత్తములు పరార్థము వఱకు ననేకములు కలవు.² తలంచుటకైనను శక్యము గాని యా పెద్ద మొత్తములను దేనిమీదనైన వేయకుండ నోటితోఁ జెప్పుట సాధ్యమా ? పత్రాదులపై నంకెలు వ్రాయనేర్చిన వారా మొత్తముల వివరముల నక్షరములతో వ్రాయ నేర్చియుండరా ? కావునఁ బ్రాచీనశాసనములు లేనంతమాత్రమున హిందువులు లిపి యెఱుంగరని వాదించెడి పాశ్చాత్యులమాట గణనియము కాదనియు, వేదములనాఁడే యార్యులు లిపి యెఱుంగుదురనియు నిస్సంశయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

మనపురాణ గాథలన్నిటియందు నేదో యొకవిధమయిన సత్యార్థము మఱుగు పడియున్నదని నమ్మినచో వేదాపహరణగాథ కూడ నీ విషయమునఁ దోడ్పడఁ గలదు. బ్రహ్మ సిద్ధించుచుండఁగా సోమకుండు లేక హయగ్రీవుండను నసురుండు వేద మపహరించెనని యందున్నది. ఆ దొంగిలించిన వేదము బ్రహ్మనోటిలోని

1. "వేదమాసో ధృతవ్రతో ద్వాదశప్రజావతః వేదాయ ఉపజాయతే తై. 1-25-8. "యది సంవత్సరే నాఽఽ దధ్యాత్, ద్వాదశ్యాం పుస్తాదాద ధ్యాత్, సంవత్సర ప్రతిమావై ద్వాదశరాత్రయః, సంవత్సరమే వాస్యాఽఽ హితా భవన్తి." తై. బ్రా. 1-1-9-10.

2. శతాయ స్వాహో సహస్రాయ స్వాహోఽయుతాయ స్వాహో నియుతాయ స్వాహో ప్రయుతాయస్వాహోఽర్బుదాయ స్వాహో న్యర్బుదాయ స్వాహో సముద్రాయ స్వాహో మధ్యాయ స్వాహోఽస్త్రాయ స్వాహో పరథాయ స్వాహో తై. సం. 7-1-20,

మంత్రములనుటకు వీలులేదు. అది లిఖిత వేదపు స్తకముయి యుండవలెను. లేకున్న దొంగిలించుకొని పాఠిపోవుట యెట్లు సంభవించును ? ఇక నీ కథను సంబంధించిన పాత్రలందుమా, బ్రహ్మ, అతని పుత్రుడు రక్షోహణుడు, విష్ణువు, కృష్ణుడు, అను పేళ్లగల ఋషులు. వీరు ఋగ్వేదసూక్త ద్రష్టలలోజేరి యున్నారు. అర్హులకు శత్రువులయిన యనురుల మోరకృత్యము లనేకములు ఋగ్వేదమున సర్దింపఁ బడియున్నవి. ఇక సమన్వయము-బ్రహ్మర్షిగారి వేదపు స్తకము నొకచునురుఁ డపహరించెను రక్షోహణుఁడో విష్ణువో వానిని గొట్టి మరల నా పుస్తకమును దెచ్చెను. ఇదియే తరువాతఁ జిర కాలమునకు వేదమహత్వమును విష్ణుని వేద రక్షణపరాయణత్వము దెల్పెడి భగవత్క్రథగా మఱినది. ఇందసంభాష్యమే మున్నది ? కావున నీ కథచే గూడ వైదికాద్యుల కాలమున లిపి యున్నదనుట స్పష్టము. ఇక నా లిపియేదందుమా, అశోకునినాటిదియు లలితవిస్తరమునఁ బేర్కొనఁబడిన లిపులలో మొదటిదియునగు బ్రాహ్మీ లిపికి మాతృకయైన లిపియని చెప్పవచ్చును. ఇంతకంటె దాని నిజస్థితి తెలిసికొనఁ జాలము. కాని యప్పటిసిరా వంటిమషితో నక్షరములు వ్రాసెడి యాచారము మాత్రము బుద్ధముని నాటికే వచ్చి యుండునని, యతని ఖరనస్థాన మందలి గోడమీదఁ గనపచ్చు మషీలిఖితాక్షర పంక్తులనుబట్టి కనిపెట్టి యున్నారు. ఇంతకంటెఁ బ్రమాణమేమి కావలెను ? ఆయిన నింతకుఁ జేసిన చర్చను మఱింత బలపఱుచునట్టి నవీనపరిశోధన నిచుక యుదాహరింతము.

సింధుదేశమున లాఝానాజిల్లాలో లాఝానా నగరమునకు ౨౫ మైళ్ళ దూరమున 'మహింజోదారో' యను ప్రదేశము గలదు.¹ అది పాడుపడిన ప్రాచీన పుర ప్రదేశము. అది త్రవ్వఁగా బౌద్ధస్తూపాదులు బయటఁబడినవి. ఆ స్థలము త్రవ్వఁగా దాని క్రింద మఱియొక నష్టపురమునకు సంబంధించిన చిహ్నములు కనవచ్చినవి. అట్లు క్రిందికిఁ ద్రవ్వకొనుచుఁ బోఁగాఁ బోఁగా నొకదాని క్రింద నొకటిగాఁ బాడుపడిన పురప్రదేశములు మఱియైదు కనఁబడినవి. మొత్త మీ యేడు నష్టపుర ప్రదేశములలో నొకదానికి మఱియొక దానికిని గల మధ్యకాల మెంత తక్కువగాఁ జూచినను, అయిదువందల సంవత్సరము లనుకొనవచ్చు ననియు, అట్లు లెక్కింపఁగా వాని కాలపరిమితి ౩౫౦౦ సంవత్సరములగు ననియు, ఆ ప్రదేశములలో దొరకిన పెంకులు కుండలు మొదలగువాని మీఁది ముద్రలు, క్రిస్తుపూర్వము మూఁడువేల సంవత్సరముల క్రిందదేవిగాఁ బరిశోధకులు నిర్ణ

1. Mahinjo-daro, and the Indus civilisation. Vol. I. 1931.

యించిన ఈలం-మెసవిటోమియాలలోని ముద్రలను బోలియున్నవనియు, కావునఁ జిత్రలిపి యాకృతిగల యీ ముద్రలు కీస్తుపూర్వము మూఁడువేల సంవత్సరములపై కాలముకోనివై యుండుననియు, తద్వస్తు పరిశోధనము నొక గ్రంథముగాఁ బ్రకటించిన సర్ జాన్ మార్షల్ చొరగారు వ్రాయుచున్నారు. ఆ ముద్రల మీదిలిపి కుడివైపు నుండి యెడమవైపునకుఁ జదువఁ దగినదిగా నున్నది. అందలి కొన్ని యక్షరములు బ్రాహ్మీలిపిలోని వానికిఁ బ్రకృతులనదగి యున్నవి. ఆ పురము లాద్యులవా ? లేక యనాద్యులవా ? ఈలిపి వీరిదా ? వారిదా ? అను విషయము లింకను సందిగ్ధములుగానే యున్నవి గాని, యెట్లయిన నతి ప్రాచీనమైన యీ విషయముగూడ సింధునదీ ప్రాంతమునఁ గ్రీస్తుపూర్వము మూఁడువేల యేండ్ల క్రిందట నొకలిపి కలదని చెప్పుటకుఁ బ్రబల ప్రమాణము కాకపోదు. ఇంక—

ఆర్యభాష - వ్యావహారికస్థితి

వేదముతో విడిపోక మున్నేది యార్యవ్యవహారమం దుండెనో, అదియే దానితో విడిపోయిన పిదప లోకము లేక భాష యను పేర వాడుకలో నుండెననియు, అదియే క్రమముగా సంస్కృతసంజ్ఞ చెందినదనియు నింతకుమున్ను తెలిసికొనియున్నాము. ఆ యభిప్రాయమునే మఱికొంత దృఢపఱచుకొందము.

పాణిన్యాచార్యులకుఁ బూర్వమునుండియుఁ బామరుల యుచ్ఛారణమున వైకల్యము నొందిన యార్యభాషాశబ్దజాలము కొంత వికృతరూపమున దేశమందు వ్యాపించుచు వచ్చిన దనుట సత్యమేకాని, అతనినాఁటికే కాదు, పతంజలియుని నాఁటికిఁగూడ నార్యభాష యుత్తమజాతుల వాడుకలో నున్నదనుట కావంతయు సందేహములేదు. ఇందుకుఁ బూర్వలక్షణ గ్రంథములే యేకగ్రీవముగా సాక్ష్య మిచ్చుచున్నట్లొంతకుఁ బూర్వమే యెఱిగియున్నాము. మఱియు:—

దేశభేదమునుబట్టి వచ్చిన లౌకికశబ్ద భేదములకు 'ఉదీచామ్', 'ప్రాచామ్' అనుచుఁ బాణిన్యాచార్యులను గాననము గావించి యున్నారు.¹ ఉదా.—హరిషేణిః హరిషేణిః.—ఆమ్రగుప్తాయనిః—ఆమ్రగుప్తిః, ఇత్యాదులు. ఈ జంటలలో మొదటి రూపములు దీప్యలుచ్చరించు వి. రెండవ రూపములు ప్రాచ్యులు పలుకునవి. ఇట్లే పాణినీయాష్టాధ్యాయకి లొంగని బహుశబ్దములు వాడుకలోఁ దనకుఁ గన

1. సేనానైలక్షణకారిశ్చక్ర. 4-1-152, ఉదీచామిళ్. 4-1-158. ఉదీచామ్ పృథ్వా దగోక్రాత్. 4-1-157, 3-1-80, 4-2-118.

గనపచ్చటంజేసి ఇత్యాయను లనేక వార్తికములు కల్పించి వాని కనుశాసనము గావించియున్నారు.¹ ఉదా.—పద్మనాభః-పశ్చాన్నదమ్-సప్తగోదావరమ్-క్షిరోదః-సదూబీ-వార్ధకమ్-ఇత్యాదులు-ఇట్లు వేలకొలది లౌకిక శబ్దములకు వార్తికములు గలిగించినవి. ఇట్లే భగవత్పతంజలి పెక్కు లౌకిక ప్రయోగముల విచారణ కావించుటయే కాక, ఉదీప్యప్రావ్య దాక్షిణాత్య దక్షిణాపథభేదముతో భూ శబ్దముల యర్థభేదములను రూపభేదములనుగూడఁ జేర్చునును, ఆర్యులవాడుకను జూపుచూ ననేక స్థలముల లౌకిక శబ్దప్రసంగము గావించియున్నారు.² ఉదా.—వేదే లోకేయని ప్రయోగింపఁదగియుండ దాక్షిణాత్యులు వైదికేషు లౌకికేషుఁ అని ప్రయోగింతురు. దక్షిణాపథమందు గొప్ప సరస్సును 'సరసీ'యని వ్యవహరింతురు. సురాష్ట్రులు రంహతిధాతువును వాడుదురు. ఆర్యులు గమిధాతువునే వాడుదురు. ఇత్యాదులు. ఈ విధముగానే యాస్కాచార్యులు నిరుక్తప్రయోజనములు వక్కాణించుచు, "లోకమందలి శబ్దములట్లు వేదమందలి శబ్దములును, అర్థవంతములే. పాత్రహార, ఆహారపాత్రమ్' అని లోకమందనునట్లుగా, 'అగ్ని ఆయాహి'యను దానిని, 'ఆయా హ్యగ్నే' యనుటకు వీలు లేదని మంత్రము లనర్థము లనరాదు. లోకమందును బ్రయోగనియమము కనఁబడుచున్నది. 'ఇంద్రాగ్ని-పితాపుత్రా' ఇత్యాదులు నియతవాచోయుక్తియు నియతానుపూర్వియుఁ గలుగునట్లుగానే ప్రయోగింపఁబడుచున్నవి" అనుచు లౌకిక శబ్దప్రసంగము పెక్కుచోట్లఁ దెచ్చియున్నారు.³ ఆర్యభాష వాడుకలో నున్నదనుటకుఁ జైలక్షణకర్తల వచనములే మొదటి ప్రమాణము. ఇంక రెండవది:—

శ్రీయును కూద్రుఁడునుగాక తక్కిన యార్యజాతి పురుషులు నమస్కరించి నచో వారి నాశీర్వాదించునపుడును, కొందెము దూరమందున్నవారిని సంబోధించు

1. అన్యత్రాపి దృశ్యతే. నదీగోదావరీభ్యాశ్చ. ఉత్తరపథ స్థేతి వక్తవ్యమ్. వయస్య చరమ ఇతి వాచ్యమ్. వృద్ధా చేతి వక్తవ్యమ్.
2. ప్రియతర్థికా దాక్షిణాత్యాః. యథా లోకే వేదే చేతి ప్రయోక్తవ్యే. యథా లౌకిక వైదికే వ్యితి ప్రయుజ్యతే. మ. కా. 81-P. దక్షిణాపథేహి మహాన్తి సరాసీ సరస్య ఇత్యుచ్యతే. P. 257 హమ్మతి. సురాష్ట్రేషు రంహతిః ప్రాచ్యమధ్యమేషు, గమి మేవ త్యార్యాః ప్రయుజ్యతే. దాతి ర్గవనార్థే ప్రాచ్యేషు. చాత్ర ముదీచ్ఛేషు. P. 85.
3. అర్థవస్త శబ్దసామ్యాత్, యథా ఏకన్నియతవాచో యుక్తయో నియతానుపూర్వ్యా భవన్తితి లోకేకే వ్యవేత్తద్యభేద్యాగ్ని పితాపుత్రా వితి-ఇత్యాది-నిరుక్తము. 1-18-1-4.

నపుడును, హై-హేయను శబ్దములను నామములకుఁ జేర్చి పిలుచునపుడును, వాక్యముతుద 'భోః' చేర్చి దీవింపునపుడును, పుతనస్వర మాయాశబ్దముల కుచితముగాఁ బాణినీయమున విధింపఁబడియున్నది.¹

ఉదా:—ఆయుష్మా నేధి దేవదత్త యి. పయః పిబసోమదత్త యి

విజయీ భవ భోః యి. హే యి. రామ. రామహై యి. ఇత్యాదులు.²

ఆర్యభాష వాడుకలో లేనిచో నిరుపయోగమైన యీ విధిని, పాణిని యేల చేసియుండును? అట్లు వాడుకయే లేనిచో లోకవ్యవహారమందు మాత్రమే యుండఁ దగిన దీనిని, కాత్యాయనపతంజలు లాదరించి యేల వివరింతురు? కావున దీనిం బట్టియు నార్యావర్తమందానాఁ డార్యభాష వాడుకలో నున్నదనవచ్చును.

కాని, రామరాను వికృతిభాష దేశమున వ్యాపించుచున్నకొలఁదిని సంస్కృతముత్రమ జాతుల వాడుకలో నుండుచు వచ్చి, క్రమముగాఁ దక్కిన జాతులు గూడ ననియమ సంస్కృత భాషోచ్ఛారణమున నలసములగుటచే నది బ్రాహ్మణ జాతివాడుకలో మాత్రమే సుష్ఠురూపమున నిలిచి యున్నదని మహాభాష్యములోని కొన్ని వాక్యము-నుబట్టి తెలియవచ్చుచున్నది. అక్కడక్కడ నున్న యావాక్యముల భావమిందు తెలుపుచున్నాను.

“శబ్దములను జక్కఁగాఁ దెలిసికొని యందు నేర్పరియై వ్యవహార కాలమునఁ బ్రయోగింపవాడు ఫలమును బొందును. శబ్దజ్ఞానమున ధర్మము, అపశబ్దజ్ఞానమున నధర్మము కలుగును. అపశబ్దము లెక్కువ. శబ్దములు తక్కువ. (నుశబ్దములనుట) ఒక్కొక్క శబ్దమున కనేకములయిన యపభ్రంశములు కలవు. 'గోః' అనుశబ్దమునకు గావీ, గోణీ, గోతా, గోపోతలికా, ఇత్యాదులయిన యపభ్రంశములు పెక్కుకలవు. కావున వాగ్యోగవేదియై శబ్దములను బ్రయోగింపవలెను. బ్రాహ్మణుడు ఫల మపేక్షింపక షడంగ యుక్తమైన వేదము చదువవలెను, దాని నెఱుంగవలెను.” బ్రాహ్మణుఁ డపశబ్దము పలుకరాదు. బ్రాహ్మణుఁ డపశ్యము

1. ప్రత్యభివాదే చూద్రే-దూరా ధృతేచ-హై హే ప్రయోగే హై హయోః. 8-2-83-85. అష్టా.

భోరాజన్యవిశాం వేతి వాన్యమ్. కా త్యా.

అవిద్యాంసః ప్రత్యభివాదే నామ్నో యేన ప్లుతిం విదుః ।

నై న లోకే నచ వేదే దీర్ఘప్లుతా సంప్లుతాస్తః కాతర్హి ?

విప్లుతా-మహాభా. P. 34—81.

2. ఉదాహరణములలోని యి అంకె పుతనస్వరమునకు గుర్తు.

శబ్దము లెఱుగవలెను. శబ్దప్రయోగమందు నిపుణులగువారు శిష్టులు.”¹ అనుచు బ్రాహ్మణులు మాత్రమే వేదవేదాంగములు చదివి సుశబ్ద ప్రయోగమున నేర్పరులు కావలెనని పతంజలి శాసించుటచే నతని నాటికి వేదాధ్యయనము బ్రాహ్మణజాతి మాత్రాదీనమైన దనియేకాదు, దేశమున నపభ్రంశవ్యాప్తి యధికమయ్యెననియు విదిత మగుచున్నది. మఱియు నీ శాసనమే బ్రాహ్మణేతరులు బ్రాహ్మణులవలె సుశబ్ద ప్రయోగదక్షులు కాకపోయినను సంస్కృతభాషా వ్యవహారమునకు దూరము కాలేదనియు, అట్టితర జాతివ్యవహారమున శబ్దము లపభ్రంశము లగుచుండుటచేతనే పతంజలి బ్రాహ్మణులను మేల్కొల్పిననియు సూచించుచున్నది. ఈ సూచనమునుగూడ, సూతుడొకఁడు సూతశబ్దార్థ నిర్వచనము విషయమై యొకవైయాకరణునితో వివాదపడుటను దెల్పు మహాభాష్యమే స్థిరపఱచుచున్నది ఇక మూడవది:—

భగవత్పతంజలికిఁ దరువాతఁగూడ నట్లే సంస్కృతము వాడుకలో నుండుటయుఁ గొన్నిజాతు లపభ్రంశ మధికముగా మాటలాడుటయుఁ గలదు కావుననే నాటకములలో నుత్తమ పాత్రములకు సంస్కృతమును శ్రీ నీచపాత్రములకుఁ బ్రాకృతమును రూపకకర్తలు వాడుటయు, ప్రదర్శన సమయమున నీచపాత్రములు ఉత్తమ పాత్రల సంస్కృత భాషణము గ్రహింపఁ గలుగుటయు, నాటక ప్రేక్షకులందఱును బ్రాకృతమువలెనే సంస్కృతము తెలిసికొని యానందింపఁ గలిగి యుండుటయు, సమర్థనీయములగు చున్నవి. కావున నింతకు మున్నుచేసిన చర్చనుబట్టియుఁ జూపిన ప్రమాణములనుబట్టియుఁ దొల్లి యార్జావర్తమున నార్యభాష వాడుకలో నున్నదనియు, శాకటాయన పాణినీయాది సంస్కృతమై యది సంస్కృతసంజ్ఞ చెందిన పిదపఁగూడ నట్లే యుండి క్రమముగా నుత్తమజాతులందును దరువాత బ్రాహ్మణజాతి యందును వాడుకకు వచ్చి యనంతరము క్రీస్తు శకారంభమున కిండుక మున్నే గ్రంథములయందు విశ్రమించెననియు విశ్వసింపవచ్చును. తక్కిన కాఁస్థిరయాదులందు వేఱుత్రోపలు త్రోక్కినను సంస్కృత మార్యావర్తమున సూత్రయుగము కడపటివఱకు వాడుకలో నున్నదను విషయమున

1. యస్తు ప్రయుక్తే కుళలో విశేషే శబ్దా న్యధా వ ద్య్యవహారకాలే—
భూయాంసోఽవశబ్దాః అల్పియాంసః శబ్దాః.... “బ్రాహ్మణేన నిష్కాణో ధర్మః షడంగో పేదోఽధ్యయో జ్ఞేయశ్చ.” బ్రాహ్మణేన నట్లేచ్చితవై నావ భాషితవై. బ్రాహ్మణే నావశ్యం శబ్దాః జ్ఞేయాః. శత్యాదయః-మ-భా-శబ్దానుశాసన ప్రయోజనాది విషయములలోనివి.

మాత్రము వీరిరు మొదలగు పాశ్చాత్య పండితులనేకు లేకిభవించుచున్నారు. ఈ విషయ మింకను బలపఱుప సంస్కృత ప్రాకృతముల ప్రకృతి వికృతి సంబంధ మొకింత పరీక్షింతము.

సంస్కృతము - ప్రాకృతములు

క్రీ. పూ. నాల్గవ శతాబ్దిలోని పతంజలిముని యొక్కొక సంస్కృత శబ్దమున కనేకాపభ్రంశములు కలవని చెప్పినట్లును, తత్సూర్యము పుట్టిన ప్రాకృత లక్షణము సంస్కృతమునుండి శౌరసేన్యాది ప్రాకృతములు దయించినవని చెప్పినట్లును, అంతకంటెను బూర్వుడును, ఎనిమిదవ శతాబ్దిలోనివాడునగు పాణిన్యా చార్యులకునుదత్సూర్యులగు శాకల్య శాకటాయనాదులకును బూర్వమే యార్యభాష లోని శబ్దజాలము వికృతిగా మారుచుండినట్లును జదివియున్నాము. ఇందుకుఁ దగినట్లుగా నీచపాత్రముల కుపయోగింపఁబడినయట్టి వికృతిశబ్దములు దృశ్య కావ్యములఁ గనవచ్చుచున్నవి. ఇప్పటి భారతీయదేశభాష లన్నిటియందును వినవచ్చుచున్నవి. ఇది కాదనుటకు శక్యము కాదుగదా ! ఇక సంస్కృత శబ్దములు వికృతరూపములు తాబ్బుటకఁ గారణ మేమి ? అట్టి వికృతశబ్దజాల మెప్పటినుండి యే విధముగా నొకవాడుక భాషగా మాఱినది ? అను ప్రశ్నల కుత్తరములు చెప్పవలసియున్నది. ఇందు మొదటిదాని కొక్కటే కారణము. అది యుచ్చారణదోషమే - సంఘము పెరిగినకొలదిని, భాషాభిజ్ఞత తగ్గినకొలదిని, యథావర్తానుపూర్విగా శబ్దములను గ్రహింపఁజాలని స్త్రీబాలమందుల తప్పుపలుకు బడియే కారణమనుట స్పష్టము. అందుచేతనే సుశబ్దము లవశబ్దములైనవి. అందుకే శాకటాయనాదులు భాషను నిర్బంధింపవలసివచ్చినది. అందుచేతనే, “అపశబ్దములు పొచ్చుచున్నవి బ్రాహ్మజుడైన వాఁడెవఁడును దుష్టశబ్దము లచ్చరింపరాదు” అని పతంజలి శాసనము చేయవలసివచ్చినది. అట్లు పలుకు బడిశో మాఱినవాని కుదాహరణములు :—

ఏకమ్-ఏకం, బ్రహ్మబ్రహ్మ, ధర్మః-దమ్మం, గృహమ్-ఘరం, కన్య-కన్య, సూత్రమ్-సూత్రం. ఇత్యాదులు . ఎట్టిసుశబ్దములైనను వాడుకలో నిట్లు మాటు ననుటకు, మనకిప్పుడు వినవచ్చుచున్న-జేధం-గోధావారి-లగ్గం-యగ్గం-జొరం-మొదలైన యవభ్రంశములే నిదర్శనము. ఇక రెండవది:—

పాణినినాటికే యవభ్రంశ శబ్దజాలము దేశమున మఱియొక వాడుక భాషగా వ్యాపించినదనుట నిజమేయైనను, అందుకుఁ దగినలిఖిత ప్రమాణము

చూపింపఁజాలకున్నాము కాని బుద్ధమునినాఁటికది వాడుకలోనున్నట్లు నిదర్శనము లభించుచున్నది. బుద్ధుడు తన మత ధర్మములన్నియు సులభముగాఁ దెలియుటకై యే భాషలో దేశీయులకుపదేశించెనో, ఆ భాషతోనే యాధర్మ్యప దేశములన్నియు నతని శిష్యులు 'పిటకము'లను పేర సమకూర్చియున్నారు. బుద్ధుఁడు క్రీస్తు పూర్వము ౫౦౦ సంవత్సరములకుఁ బూర్వఁడగుటచే నప్పటికి సంస్కృతే తరమైన యొక భాష యాదేశముఁతట వాడుకలో నున్నదనుట నిజమని తెలియు చున్నది బుద్ధుని ఖననస్థానమున దొరకిన 'పిప్రవా' శాసనములోని శబ్దములు ప్రాచీన పాలీభాషకుఁ జెందినవనియు, క్రీ. పూ. మూఁడవ శతాబ్దిలోని యశోకుని శాసనములలో నున్న శబ్దము లర్వాచీన పాలీభాషకుఁ జెందినవనియుఁ బరిశోధకులు చెప్పుచున్నారు. ఆ రెంటిలోని పదములను సంస్కృత పదముల వికృతరూపము లనుట సిద్ధము.

ఉదా :— పిప్రవాశాసనములో - బుధస - భగవతో - సభగినికనం - సపు తదలనం - అనుమాట లున్నవి. ఇవియే, అశోకశాసనముల నాఁటిపాలీలో, బుద్ధస్స - భగవతో - సభగినిం - సపు త్తగారానం - అని వ్రాయవలసియుండును. ఇవి క్రమముగా నీ క్రింది సంస్కృత శబ్దముల వికృతులు.

బుద్ధస్య - భగవతో - సభగినికమ్ - సపుత్రదారమ్.

కావున బుద్ధునికిఁ బూర్వమే వికృతశబ్దజాలము దేశమున నొక వాడుక భాషగా వ్యాపించి సంస్కృతము ప్రక్కనే నడచుచున్నదనుట నిజమగుచున్నది,

దీనినిబట్టి క్రీ. పూ. ఆనేక శతకాబ్దములకుఁ బూర్వమే సంస్కృత జన్మమైన యొకభాష సంస్కృతము ప్రక్కనే లోకవ్యవహారమున నున్నట్లును, అయే పాలీయని పిలువఁబడుచున్నట్లును దెలిసినది. కాని యీ పాలీ యెప్పుడెక్కడఁ బుట్టినదను విషయముమాత్రము నేటికిని నిశ్చితము కాలేదు. దీనినిగూర్చి శాసన పరిశోధకులును భాషాశాస్త్రజ్ఞులును బహువిధములుగాఁ దలచుచున్నారు. అటు నను గొంత తెలియఁ బ్రయత్నింతము.

ప్రాకృత వ్యాకరణ సంప్రదాయములు రెండు. మొదటిది హిందూదేశో ప్రాగ్భాగమునకును, రెండవది పడమటి భాగమునకును సంబంధించినవి. కాకల్య భరతకోహరాదుల ననుసరించి, వరరుచి వ్రాసిన 'ప్రాకృత ప్రకాశము' తూర్పు సంప్రదాయమునకుఁ జేరినది. ఈ వరరుచి వార్తకారుఁడై ప్రసిద్ధి కెక్కిన కాత్యాయనవరరుచి కాఁడు. కాని యతనికి సమకాలికుఁడో పూర్వుఁడో యగును.

ఏ మనఃగా నితని ప్రాకృతసూత్రములకే కాత్యాయనుడు 'ప్రాకృతమంజరి' యనుపేర వ్యాఖ్య వ్రాసెను.¹ ఈ ప్రాకృతప్రకాశము ననుసరించినవారు ప్రముఖులైన లంకేశ్వర రామశర్మ తర్కవాగీశ భామహాదులు. పదమటి సంప్రదాయమునకుఁ జేరిన సూత్రాత్మకమైన ప్రాకృతవ్యాకరణము మఱియొకటి యున్నది. దానిని వాల్మీకి రచించెనని శన్మతానుసారలైన త్రివిక్రమ హేమచంద్రసి హరాజ లక్ష్మీధరశాస్త్రి ప్రభృతులు చెప్పుచున్నారు.²

ఈ యుభయసంప్రదాయములవారును, పైశాచీ ప్రాకృతము హిందూదేశమునఁ బెక్కుచోట్లఁ బెక్కువిధములుగా వ్యాపించినదని చెప్పటయే ప్రాకృతభాషలలో దీని ప్రాముఖ్యమును బ్రకటించుట యగుచున్నది. మార్కండేయ పండితుడు పైశాచి వ్యాపించిన కేకియ మధ్య భూరసేన పాండ్యాదులను గణించుచు, వానిలోఁ గేకయ భూరసేన పాంచాలములలోని పైశాచి పరిశుద్ధమైనదని చెప్పెను. లక్ష్మీధరశాస్త్రియు నట్లే యుత్తరదక్షిణములలోని పెక్కు దేశములను గణించుచు, పైశాచి సింహళమునందు గూడ వ్యాపించెనని తెల్పియుండెను.³ ఇట్లే పెక్కుండు పైశాచీభాషను బ్రశంసించియున్నారు. అట్టి యీ పైశాచికిని పాలీభాషకును సంబంధమే మయినఁ గలదేమో చూతము.

క్రి. పూ. ౩-౪ శతాబ్దాలలో బుద్ధశిష్యపరంపరలోనివారు వ్రాసినబౌద్ధ గ్రంథములలోని భాషయిప్పుడు మాగధిగాఁ దలంపఁబడు చున్నది. అశోకుని శాసనములలోని భాష సంస్కృత ప్రాకృతజన్య మగుట విదితము. ఇది గాక, బుద్ధుని యుపదేశ వాక్యములచేఁ బవిత్రమయిన పాలీభాషయే దాక్షిణాత్యదేశ బౌద్ధులు వాడఁజొచ్చిరి. అదియే క్రమముగా సింహళమున (సిలోను) ప్రవేశించి సింహళియైనది. ఈ విధముగాఁ దెలియవచ్చుమాగధి లేక యర్వాచీన పాలి, ప్రాచీనపాలీ రూపాంతరమే యనుట కవకాశము గలదు.

'వైన్కోనో' యను పాశ్చాత్యపండితుడు పైశాచీభాషాస్థాన నిర్ణయమును గూర్చి యొకవ్యాసము వ్రాయుచు, నందు, పైశాచివింధ్యాద్రికిఁ దూర్పుదక్షిణములఁ బెక్కుదేశముల వ్యాపించినదనియు, దానితో బహువిధములఁ బాలీభాష యేకీభవించుచున్న దనియుఁ జెప్పుచు నా రెంటికిఁగల సంబంధమును వర్ణించియున్నాడు.

1. చూ. డాక్టరు వై డ్యాగారి ప్రాకృత ప్రకాశపీఠిక.

2. ఈ విషయము వివాదగ్రస్తమై యున్నది.

3. మధ్యాపాచంద్రిక.

అతఁడు సూచించిన పాలీప్రెశాచీసంబంధ మంగీకరించుచు, గ్రియర్సన్ పండితుఁడు, కేకయదేశమునఁ బ్రెశాచీప్రాకృతము చిరకాలము క్రిందటనే దేశభాషగా నున్నట్లును, పాణిన్యార్యుల జన్మస్థానమైన తక్షశిలకుఁబ్రాంతమందంతటఁ బ్రెశాచీయే పూర్వము వాడుకలో నున్నట్లును దాని రూపాంతరమే పాలీభాషయైనట్లును చెప్పుచునందు కనేకలాక్షణికుల యభిప్రాయములను గూడ నువాహించెను.¹ కాల్మవెల్లు పండితుఁడు పైశాచీ ప్రాకృత సంబంధముగల పెక్కు దేశభాషలలో ద్రావిడ భాషలకు మాతృకయైన ప్రాచీన ద్రవిడభాష యొకటియని వ్రాసెను.² సాగవర్మ యను కర్ణాట లాక్షణికుఁడును, పైశాచీవ్యాప్తిని దెలిపియున్నాఁడు.³ ఇట్లు తెలియ వచ్చు ప్రమాణములనుబట్టి సంస్కృతమునుండి పుట్టిన ప్రాకృతములలోఁ బ్రెశాచీ ప్రధానమైన దనియుఁ బ్రాచీనపాలీభాష కదియే మాతృకయనియుఁ దెలియు చున్నది. ఒకవేళ నెవరైనను, పాలీభాషకుఁ బ్రెశాచి యాధారము కాదని చెప్పఁ జూతురేమో కాని, ఆ పాలీలోని శబ్దజాలము సంస్కృతజన్యమై మాతీనది కాదని మాత్రము చెప్పఁజాలరు. కావున నీక నీ చర్చ యిటుంచి యే ప్రాకృతమిపుడే దేశభాషగా మాతీనట్లు కనఁబడుచున్నదో తెలిసికొందము.

ప్రాకృతములు - దేశభాషలు

ప్రాకృతి లేక ప్రాకృతమునుండి మహారాష్ట్రభాషయై మరాఠీ యేర్పడి నది. అప్రభంశప్రాకృతమునుండి సింధి - పదమటిపంజాబి - కాశ్మీరి - బయలు వెడలినవి. శౌరసేనినుండి, తూర్పుపంజాబి - పూర్వ మవంతీ సంజ్ఞ గలహంసి-గుజరాతి - బయలుదేరినవి. మాగధినుండియే, మరాఠీ - బహువిధమైన బెంగాలీ జనియించినవని కొందఱు. అర్ధమాగధి బెంగాలీమూల మని మరికొందఱు. కడపటివానిలో, తిరియాకూడఁ జేరును. పైశాచీప్రాకృతము మూలద్రవిడభాషకుఁ బ్రాపయిన దనెడి లాక్షణికమతమును బట్టి, తమిళము - తెలుగు - కన్నడము - మొదలగు ద్రావిడ భాషలలోని తద్భవములకుఁ బ్రెశాచీ ప్రాకృతమే మూలమనుట గ్రాహ్యము. ఇంక నెన్నోభాషలు ప్రాకృతభాషామూలకములని పరిశోధనలవలన గ్రహింప నగుచున్నది. దీనినిబట్టియు నెంతోదీర్ఘకాల మార్యభాష, లేక సంస్కృతము వాడుకలో నున్నఁగాని, యందలి యపారశబ్దజాలము వర్ణబోధవర్ణాగమ వర్ణవ్యత్యయాదిరూపమైన బహువిధవికారములు చెంది యన్ని ప్రాకృతములై

1. R. G. Bhandarkar Commemoration Vol. 119—23.

2. Comparative Grammar of the Dravidian Languages.

3. కర్ణాటచృందోఽంబుధి.

యిన్ని దేశభాషలుగా మాఱజాలదనుట నిక్కమని తోచకపోదు కావునఁ దొల్లి చిరకాల మార్యభాష వింధ్యహిమాలయ మధ్యభాగమునలుఁగడల వాడుకలో నున్న దని నిరాశేపముగా విశ్వసింప వచ్చును. ఇట్లార్యభాష, పిదపఁ బ్రాకృతభాషలను గని పెంచుటయే కాదు, అతి ప్రాచీనకాలమున విదేశభాషలకుఁ గూడఁ జేయూత యొసఁగియున్నదని పాశ్చాత్యు లొనర్చిన ప్రశంసవల్లనే తెలియవచ్చుచున్నది గావున మనము మన సంస్కృతమహత్త్వమును వేఱుగాఁ బొగడుకొనుట యనావశ్యకము.

సంస్కృత భాషాప్రశంస

కర్జన్ పండితుడు (Curzon) ఒక వ్యాసములో “జెండు-గ్రీకు-లాటిన్-గోధికు - మొదలగు భాషలన్నియు వేఱు వేఱు కాలమున సంస్కృతమునుండి పుట్టినవని స్థిరపఱుప సాహసించుచున్నాను” అని నుడివియుండెను.¹ (W. C. Taylor) డైలరుదొర యొక వ్యాసమున “దేశమున నెన్నిమార్పులు సంభవించినను, చెక్కుచెదరక సాటిలేనిసాగసుందనమున విలసిల్లునట్టియు, యూరపుఖండ భాషలకుఁ దల్లియైనట్టియు, గ్రీకుభాషమార్దవమునకును రోమన్ భాష శక్తికిని గారణమైనట్టియు సంస్కృతభాష నేటికి నట్లే హిందూస్థానమునఁ గనఁబడుట యెంతయు నాశ్చర్యకరము” అని పొగడియుండెను² లూయిజ్ జకోలిట్టను ప్రెంచిపండితుడు “పురాతనమైన సంస్కృతభాషనుండియే ప్రాచీనార్యాచీన వివిధ భాషాసంప్రదాయము లుత్పన్నములైనవి” అని వ్రాసియున్నాడు.³ బీమ్సుపండితుడు “అతిప్రాచీనములైన యనేకశబ్దములవాడుక చూడవలెనంటే, అది మనకిష్టమైనను గాకపోయినను సంస్కృతభాషలో మునిగియే చూడవలెను.” అని పక్కాజేఁచెను.⁴ ఇంక వీఱురు మేక్స్ ముల్లరు మేగ్గోనలు మొదలగు విద్వాంసులు తాము రచించిన వాఙ్మయ చరిత్రలలో సంస్కృతభాషా వాఙ్మయములను మిక్కిలి ప్రశంసించి యున్నారనుట పునరుక్తము. ఇట్లెందఱో దీనిని స్తుతించి యున్నారు. వారు పీరని గణింపనేం? సంస్కృతము చదువ నేర్చినవాడెవఁడైనను దీనికిఁ జేయిత్రి మ్రొక్కనివాడు లేడనుటకంటె దీనిఘనతను వర్ణింపఁ

1. Journal of R. A. S. of G. B. & I. Vol. XVI.

2. Journal of R. A. S. Vol. II.

3. La Bible Dance L. Ind'e P. 178.

4. J. R. A. S. Vol. V.

జాలము. కావున దేనిప్రాచీన వృత్తాంత మెఱుంగఁగోరి యంతఃకము నలుదెసలు పరికించితిమో, అట్టిజగద్వంద్యమును, మహామహిమాభిరామమును ప్రాచీనార్ముల యమృతవాక్కుల నుదయించి యార్యావర్తమునఁ బెరిగి భరతఖండ మంతట విస్తరించినదియు నగునార్యభాషలో విలసిల్లు మహావాఙ్మయము నుదంతమువైపు మర మిఁక దృష్టిమరలించము.

ఇది ఆంధ్రభాషాను శాసనాది బహుకృతి కర్తయగు

మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రి నిర్మించిన

వైదిక వాఙ్మయచరిత్ర యందలి

తృతీయాధ్యాయము

చ తు ర్థా ధ్యాయ ము

వాఙ్మయ విభాగము

భారతీయార్థసాహిత్య మంతయు నిపుడు సంస్కృత వాఙ్మయమును పేర నేకాకారముగాఁ గనఁబడుచున్నను, ఇందు వివిధములైన విభాగములు కలవు. దీనిని వైదికము లౌకికము నని కొందఱు చరిత్రకారులు ద్వివిధముగ విభజించి యున్నారు. ఇందు కొంచెము విప్రతిపత్తి కనవచ్చినను, ఈ విభాగము సముచిత మనియే చెప్పవచ్చును. భాషనుబట్టి కాని కాలమునుబట్టి కాని విషయమును బట్టి కాని యీ వాఙ్మయమును విభజింపఁ బూనినచో, బెక్కుతరగతులుగా విభజింప వలసివచ్చును, అట్లు చేసినను, అందు విప్రతిపత్తులు కనిపింపకపోవు. కావున వేదములను వానికెక్కువగా సంబంధించిన గ్రంథములును వైదికమనియు, తక్కిన సకల గ్రంథములును లౌకికమనియు విడఁదీయుటయే యుక్తమగుచున్నది. ఇందు —

సంహితలు బ్రాహ్మణములు ఆరణ్యకములు ఉపనిషత్తులు షడంగములు వేదలక్షణములు పరిశిష్టములు వేదసంబంధిసూత్రములు మొదలయినవి వైదిక భాగమునఁ జేరుననియు,

వేదసంబంధము తక్కువగాఁగల కొన్ని సూత్రములును, వద్దర్శనములును మతధర్మ గ్రంథములును, పురాణేతిహాస కావ్యాదులును, లౌకిక భాగమునఁ జేరుననియు స్థూలదృష్టిని బట్టి పరిగణితము. ఈ రెండు భాగములలోని సూక్ష్మ విషయములు ప్రకరణవశమునఁ దెలియఁగలవు. ఇపుడు సకలవాఙ్మయ శిరోభూషణమైన వేదముల వృత్తాంతము సంగ్రహముగాఁ దెలిసికొందము.

వేదములు

దేనివలన లోకము ధర్మాధర్మములను దెలిసికొనుచున్నచో, అది వేదము. అది ఋగ్వేదము సామవేదము యజుర్వేదము అథర్వవేదము, అని నాలుగు విధములు. మొదఁటిమూఁడింటికిని మొత్తముగా వేదము శ్రుతి అన్నాయము ఛందస్సు స్వాధ్యాయము, అను సంజ్ఞాసూత్రములతోఁ గనవచ్చుచున్నవి. కాని ఋక్కు - ఋక్కులు, సామము - సామములు, యజుస్సు యజుస్సులు, అనునవియే వీని యేకవచన బహువచన రూపములైన మొదటి ప్రత్యేకసంజ్ఞలని

యీ వేదములందఱనే తెలియవచ్చుచున్నది.¹ మంత్ర బ్రాహ్మణాత్మకము వేదముని మఱియొక లక్షణము కలదు. దానినిబట్టి సంహిత మంత్రభాగమునయు, దాని వ్యాఖ్యానరూపమైనది బ్రాహ్మణమునయు స్థూలదృష్టిని దెలిసికొనవచ్చును.

పై ఋక్సామయజుస్సులను మొత్తముగా మంత్రమనెడి సంజ్ఞ తొల్లి వాడు కఠోనున్నట్లు తెలియ బ్రాహ్మణము చెప్పుచున్నది.²

ప్రాచీనమహర్షి దృష్టములును, త్రివిధములునైన యామంత్రము లేక రాశిగా నుండఁగా నర్వాచీనమహర్షులు దానినుండి పాదముతో నర్థముతోఁ గూడి వృత్తబద్ధములైన మంత్రములను, వృత్తగీతివర్ణితములను వాని వాని ధర్మములను బట్టి విడఁబఱచి యొక్కొక్క భాగముగాఁ గూర్చుటచే నవి సంహితలనెడి సంజ్ఞ లను జెందినవి. ఆ విధముగా సంధింపఁబడిన మంత్రభాగములే ఋక్సంహితయని సామసంహిత యజుస్సంహితయని చెప్పఁబడుచున్నవి అట్లు విడఁబఱచిన పిదపఁ గూడఁ గొన్ని ఋక్కులు యజుస్సునందును, పెక్కుఋక్కులు సామమునందును, కొన్ని సామములు యజుస్సునందును, కొన్ని యజుస్సులు ఋక్సంహితయందును సామమునందునుగూడఁ గనవచ్చుచున్నవి. అట్లు త్రివిధ సంహితామంత్రములు సంకీర్ణముగా నుండుట కనిపెట్టి సూత్రకారులు "మంత్రములకు వ్యవస్థితలక్షణము లేదు" అనెడి యాశ్చేప మెత్తుకొని, "వృత్తబద్ధత్వమును గీతిరూపత్వమును వృత్త గీతి వర్ణితత్వమును బట్టి ఋక్సామ యజుస్సుల నెఱుంగవచ్చును గావున వానికి సాంకర్యము కలదని యాశ్చేపింపరాదు" అని సమాధానము చెప్పిరి.³ ఇది కూడ మంత్రములన్నియు నేకరాశిగా నుండఁగాఁ బూర్వులు వానినివిడఁచిని త్రివిధముగాఁ గూర్చిరనియు నందుచే నవి సంహిత సంజ్ఞ చెందినవనియుఁ జెప్పిన పై విషయమును జక్కఁగా సూచించుచున్నది.

మఱియుఁ బూర్వోక్త లక్షణమునుబట్టి వేదమందలి రెండవభాగము బ్రాహ్మణముని తెలియవచ్చినదిగదా ! అదియు నా భాగమందలి విషయమున కను

1. త ద్య తై యజ్ఞస్య సామనా యజుషా క్రియతే శిథిలమ్, తద్య దృశా త ద్రూ థమ్-తై. సం. 8-5-10- ఋచ స్సామనాని యజాంః. తై. బ్రా. 1-2-1-28.

2. అహే బుధ్నియ మంత్రం మే గోపాయ. య మృషయ స్త్రైవిదా విదుః ఋచ స్సామనాని యజాంః. 1-2-1-28.

3. పూ. మీ. 2-1-35—37. సాయణుల ఋగ్వేదభాష్యావతారిక.

గుణముగా వచ్చిన యర్వాచీనసంజ్ఞయే. సకల జగత్కారణమైన బ్రహ్మమును బ్రతిపాదించుటంజేసి వేదముగూడ బ్రహ్మశబ్దవాద్యమైనది. సంహితారూపమయిన దానికి వ్యాఖ్యానరూపమై సంబంధించిన భాగమగుటచే దీనికి బ్రాహ్మణమనుపేరు వచ్చినది. ఇట్లు వేదభాగములకు వచ్చిన సంహితా బ్రాహ్మణసంజ్ఞ లారణ్యకాదు లందు సర్వత్ర కనపచ్చుచున్నవి. ఇక నితరసంజ్ఞల యర్థము :—

దేనివలన ధర్మాధర్మములు వినబడుచున్నవో, అది శ్రుతి. పారంపర్యముగా నభ్యసించబడున దామైనయము. అధ్యయన మధ్యాయము, స్వకీయ శాఖాధ్యాయము స్వాధ్యాయము. ఇది తత్త్వాభాషరముగా నున్నది. ఛందోబద్ధ మయిన మంత్రము ఛందస్సు.¹ ఇట్లు వేదాని సమాహ సంజ్ఞలను ఋగాది ప్రత్యేక సంజ్ఞలను జెందిన మంత్రములు సంహిత లయినవి. ఈ సంహితలలోని త్రివిధ మంత్రములును సమకాలికములా, లేక భిన్నకాలికములా, యని విచారణ చేయవలసియున్నది. వెనుకటి చరిత్రకారు లందఱును ఋగాదిసంహితలు భిన్నకాలికము లనియు ఋక్సంహిత సామసంహిత యజుస్సంహితలు క్రమముగా విశేషాంతరములలో బయలు వెడలిన వనియు వ్రాసియున్నారు. అది యెంతవరకు సత్యము ?—

సంహితల పౌర్వాపర్యము

సంహితా బ్రాహ్మణాదులలో వేదక్రమమును దెల్పువాక్యములు కొన్నికలవు. అన్నిటిలోను ఋగ్వేదము ముందున్నదనుట నిర్వివాదము. కాని కొన్నిటిలో సామ వేదమును, మఱికొన్నిటిలో యజుర్వేదమును, ఋగ్వేదము తరువాత జేర్కొనబడి యున్నవి. అందుచే సామవేదమే ముందని కొందఱును యజుర్వేదమే ముందని కొందఱును జెప్పుట కలదు. కాని సామసంహిత యంతము ఋగాశ్రితమే యగుటచే దాని ముందువెనుక లాలోచింపవలసిన పనియే లేమింజేసి యావాదము నిరస్తమగుచున్నది.² ఇక ఋగ్యజుస్సంహితలు. ఋక్సంహితలో యజుస్సును, యజుస్సంహితలో ఋక్సును జేర్కొనబడినవని యంతకు మున్నుదాహరించిన మంత్రముల పల్లవే తెలియుచున్నది ఇవి సమకాలికములనుట కిదియే ప్రమాణము. అట్లు కాక పోయిన యెడల నొకదాని నొకటి పేర్కొనుట యెట్లు సంభవించును ? ఋక్సంహిత మొదటిదైనచో దానిని యజుస్సంహిత పేర్కొనవచ్చునుగాని, తరువాతిదైనచో ని

1. తె. ఆ. 7-11 2-15.

2. సామనామక సర్వేషాం ఋగాశ్రితత్వం ప్రసిద్ధమ్. ఋగ్భాష్యావతారిక.

దెట్లు పేర్కొనఁగలుగును? అయితే వారిక్కడ నొకయుక్తి చెప్పవచ్చును. ఋగ్వేద సూక్తము లన్నియు నొక్కమా ఋదయింపలేదు అవి కాలక్రమమునఁ బుట్టుచు వచ్చెను. కడపటి సూక్తములు పుట్టినప్పటికి యజుర్మంత్రములు గూడ జనియించుచు నుండును. అందుచే ఋక్సూక్తమున యజుస్సు పేర్కొనఁబడి యుండు"నని, సరే. ఇదియు మాకు నిష్టాపత్తియే. ఋగ్వేదసూక్తములు సమాప్తి నొందునప్పటికి యజుస్సులుకూడఁ బుట్టుచుండెననుట యవి సమకాలికములుగా వచ్చుచున్నవనుట కంటె వేఱుగాదు. ఇదిగాక యిందొక్క విశేషము. ప్రాచీనాద్యుల వైదిక విజ్ఞాన మనాదియని యంగీకరింపక తప్పదు. పురాతన యుగమునుండియు నాద్యులు క్రతుపరాయణులై గవామయనాది వార్షికసత్రము లాచరించుచు వచ్చిరని ఋగ్వేద వాక్యములఁజ్ఞనే తెలిసికొనియున్నాము. క్రతువులందాధ్వర్యవ మంతయు యజుస్సంబంధ మనుట తెల్లము. అధ్వర్యుచేదమున నిష్పన్నమైన యజ్ఞ కరీరమును స్తోత్ర రూపమయిన ఋగ్వేదమును శస్త్రరూపమయిన సామవేదము ననుసరించి యుండునని కర్మకాండ మంతటను గనవచ్చుచున్నది మఱియు, మనోమయ పురుషునికి యజుర్వేదము శిరస్సు, ఋగ్వేదము దక్షిణపక్షము. సామవేద ముత్తర పక్షము, అని చెప్పెడితైత్తిరీయారణ్యక వాక్యమున యజుర్వేదమునకే ప్రాధాన్య మెక్కువయని తెలియవచ్చుచున్నది.¹ అట్టియెడఁ బ్రధాన భూతములైన యజుర్మంత్రములు లేకుండఁగాఁ గేవలము ఋజ్మంత్రముతోనే పురాతన మహర్షులు సత్రము లాచరించిరనుట పొసఁగదు గావున యజ్ఞము లొనర్పఁగావలసిన యజుర్మంత్రములు బుక్కులతోనే పుట్టినవని చెప్పవలసి వచ్చుచున్నది. అట్లు యజ్ఞోపయక్తములయిన త్రివిధమంత్రములు కలసియుండుట చేతనే వానిని సంహితలక్రిందఁ దరువాతివారు విభజింపవలసి వచ్చినది. ఈ యర్థమునే తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణవాక్యమిట్లు బలపఱచుచున్నది.

“హేబుద్ధియా! ఏమంత్రమును (జాత్యేకపదనము) ఆతీంద్రియ ద్రవ్య లైన త్రైవిదు లెఱుంగదురో! ఆఋగ్యజుస్సా మాత్మకమైన నామంత్రమును రక్షింపుము, (సన్మార్గపర్తులకదే నాశనము లేనిసిరి.²) (ఋగ్యజుస్సామములను మూఁడు వేదముల నెఱిగినవారు త్రివిదులు) (వారి సంబంధమయినవారు త్రైవిదులు.) వారేప్రత్యభిధమైన మంత్రము ఋక్సూనియు, (గ్రీతిరూపమయిన మంత్రము సామ మనియు, (తద్వ్యతిరిక్తము గద్యరూపము నయినది యజుర్మంత్ర మనియు

1. నై. ఆ. 8-9.

2. తై. బ్రా. 1-2-1-26.

నెఱిగిన వారనుట స్పష్టమై కావున, ద్రవ్య మంత్రములన్నియు నొక కాలమునఁ గలసియున్నవనియు, అవి సమకాలికము లనియు, దెలుప నింతకంటె నితర ప్రమాణ మావశ్యకముకాదు. అదిగాక, ఇప్పుడు మన కంటియెదుటనున్న ఋక్సంహితలో, గొన్ని సూక్తములును, యజుస్సంహితలో, గొన్ని ప్రపాతకములును, ఆర్వాచీన మహర్షి దృష్టములైనవి చేరియున్నవని వేదపరిశోధకుల యభిప్రాయము. అందుకు, గొన్ని ఋక్కులును యజుస్సులును గూడఁ దోడ్పడుచున్న వనుట సత్యము. అట్టివానిని బురాతన ఋగ్యజుస్సులలో జేర్చకుండఁగా, బరిశీలించినచో, దక్కిన పురాతన మహర్షి దృష్టములైన ఋగ్యజుస్సంహితాభాగములు సమకాలికములనుట కడ్డమేమియ్యరాదు. దీనిచే వేదములు సమకాలికములని బోధించుచున్న వైదికవాక్యములు సార్థకములగుటయే కాదు, వేదము లనాదులనెడివారి విశ్వాసముగూడా సఫలమగును. కావున, బురాతనములైన ఋక్సామయజుస్సంహితలు సమకాలికములనుటయే యుచితమని నాయభిప్రాయము.

త్రయి - అథర్వణము

పైని జెప్పిన త్రివిధములయిన సంహితలందును వాని బ్రాహ్మణములందును ఋగ్యజుస్సామములు మూఁడు మాత్రము సర్వత్ర పేర్కొనఁబడుటయే కాదు, ఈ మూఁడు వేదములకు నేకముగా 'త్రయి' యనెడి సంజ్ఞగూడఁ దఱచుగాఁ బ్రయోగింపబడి యున్నది.¹ దీనినిబట్టి చూడఁగా ఋగ్యజుస్సామ వేదములకుఁ దరువాతనే యథర్వవేదము వెలసినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఉపనిషత్తులలోఁ బెక్కుచోట్ల నా థర్వణము పేర్కొనబడి యున్నది.² కాని తక్కిన వేదములవలె నిది యజ్ఞ క్రియలయందు తొల్లి యుపయోగింపఁబడినట్లు కనఁబడదు. యాగములయందు హోత - అధ్వర్యుఁడు. ఉద్గాత - బ్రహ్మ - అనువారు ప్రధానులు. హోత్రము అధ్వర్యవము ఔద్గాత్రము బ్రహ్మత్వము, ననునవి క్రమముగా వారి

1. పై పాత్రయ్యేవ విద్యా తపతి. తై. ఆ. 10-13.

త్రయో వేదా ఆఱాయన్త. ఐ. త్రా. 5-32.

త్రయీ వై విద్యా ఋచో యజాంషి సామాని. శ. త్రా. 4-5-7.

2. ఋగ్వేదం భగవోఽ ధేమి యజుర్వేదం సామవేద మాథర్వణం చతుర్థమ్. ఛాం. ఉ. 7-1-2.

ఋగ్వేదో యజుర్వేద స్సామవేదోఽథర్వవేదః ము. ఉ. 1-1-5,

చత్వారో వేదా స్సాగ్నా నృశాఖాః—వృ. తా. 1-2.

కృత్యములు పూర్వము క్రతువులయం దీకృత్యములెట్లు నిర్వహింపబడుచుండెడి పను విషయము నైతరేయ బ్రాహ్మణమిట్లు తెల్పుచున్నది.

“హోత్రము ఋక్కుచేతన, ఆధ్వర్యవము యజుస్సుచేతను, ఉద్గీథము లేక, ఔద్గాత్రము సామముచేతను జరుపబడుచున్నవి. అందుచే నివి త్రయీ విద్య యనబడుచున్నవి. అట్లయిన బ్రహ్మత్యము దేనిచే జరుపబడుచున్నది? త్రయీ విద్యచేతనే యని చెప్పవలెను.”¹

దీనినిబట్టి యజ్ఞాది క్రియలందిసి బ్రాహ్మణములనాటికిఁ గూడఁ బ్రామాణికము గాదని తెల్లమగుచున్నది కాని యారణ్యకముల కాలమున దీనికిఁ బ్రామాణికత్వ మబ్బినట్లు తెల్లీరీ యారణ్యకాదులవలనఁ దెలియుచున్నది.

“ఋగధ్యయన క్రియలు దేవతలకు క్షీరాహతులు, యజురధ్యయన క్రియలు మృతాహతులు, సామాధ్యయన క్రియలు సోమాహతులు, అథర్వాజ్ఞిరోఽధ్యయన క్రియలు మధ్యాహతులు నగును.”²

“ప్రజాపతి యజ్ఞమొనర్చెను. అతఁడు ఋక్కుచే హోత్రమును యజుస్సుచే నాధ్వర్యవమును సామముచే నొద్గాత్రమును అథర్వాజ్ఞిరస్సులచే బ్రహ్మత్యమును జరిపెను.”³

దీనినిబట్టి యిది యజ్ఞ క్రియాసంబంధము లేక ఋగాది వేదములతో సమాన ప్రతిపత్తి పొందకుండుట చూచి యాథర్వణశాఖవారు యజ్ఞోపయోగిగాఁ గడపటి కాండమును జేర్చిరనియు, నాటినుండి యిది యజ్ఞాదిక్రియలం దుపయుక్తమగుచుఁ బ్రామాణికత్వము చెందినదనియుఁ జరిత్రకారు లూహించుట సముచితమే యగుచున్నది. నిజముగా నీ వేదము మొదటినుండియు యాగములం దుపయోగింపబడుచుండెనేని దీని పేరుగూడ మిగిలిన సంహితా బ్రాహ్మణములలో నుండియే యుండును. అట్లుగాక కడపటి కాండము చేరినపిదప నిది యజ్ఞోపయోగియైనది కావుననే దీనిపేరు తరువాత వెలసిన యారణ్యకోపనిషత్తులలోఁ గనవచ్చినది. తక్కిన కాండములలోని కొన్ని కొన్ని మంత్రములు స్మార్త క్రియలయందును మూర్ధాభిషేకాది శ్శ్రుతియోచిత కర్మలయందును వినియుక్తము

1. ఐ. బ్రా. 5-83.

2. తె. ఆ. 2-9-1.

3. గో. బ్రా. 3.2.

లగుచున్నను,¹ ఇరువదవ కాండములోని మంత్రములు యజ్ఞములయందు వినియోగింపఁబడుటచేతనే యిది తక్కిన వేదములవలెఁ బ్రామాణ్యము సంపాదించుకొనఁగలిగినదనుట నిజము. అందుచే దొలుత మూఁడు వేదములకుఁ ద్రయీసంజ్ఞ వచ్చినదనియు, నథర్వవేదము ప్రమాణమైన పిదప వేదములు నాలుగనెడి వ్యవహారము వచ్చినదనియు, విదితమగుచున్నది.

వేద ప్రశంస

ఐహు పురాతనాద్యులనాది యనియు నపౌరుషేయ మనియు నిరుపమాన భక్తివిశ్వాసములతో నారాధించుచు వచ్చిన సనాతన వైదిక విజ్ఞానఖనిలో నతీంద్రియద్రవ్యలైన ప్రాచీన మహర్షులు తపశ్శక్తిచే గనిపెట్టి పైకిఁ దీసి మెఱుఁగుపెట్టిన దివ్యరత్నములే వేదములు. వేలకొలది సంవత్సరముల క్రిందట వీని దివ్యకాంతులచే దొలుత వెలుఁగొందిన దార్యావర్తము. క్రమముగా వీని సముజ్జ్వల తేజఃపుంజ మాసేతుహిమాచలము భరతఖండ మంతటఁ బ్రసరించి భారతీయుల యజ్ఞానతిమిరము నణచి వారిజ్ఞాన నేత్రమును వికసింపఁజేసినదనుట ప్రాచీన భరతఖండ చరిత్రములోని మొట్టమొదటి విషయమని యంగీకరింపని వారుండరు.

విదేశవిద్యులును వైదేశికాచారములును వెల్లి విరియుటంజేసి సనాతన ధర్మము లడుగంటి నవనాగరికత హెచ్చుచున్న యీ కాలమునఁ గూడ వేదములనుమాట యుచ్చరించినంతనే లేక విన్నంతనే సాక్షరుడైన యెట్టివాని హృదయమందేని యపూర్వ మనిర్వచనీయమునైన యొకానొక పూర్వకాలపావన చరిత్రాంశస్మృతి యంకురించుటకుఁ గారణము ప్రాచీనాద్యులకు వానియెడఁ గలపూజ్యభావము శాశ్వతమై తరతరములనుండి తత్సంతతి వారిహృదయముల నంటి వచ్చుటయే కాక వేతేమి కలదు? మఱియు నాఁటినుండి నేటిదనుక భరతఖండ మెన్నోయుపద్రవముల పాలయినది. సముద్రభాగములు మెట్టలైనవి. భూభాగములు సముద్రములఁ గలసినవి. రాజ్యములు తలక్రిందైనవి. సామ్రాజ్యములు పేరుమాసినవి. భాషలు మాఱినవి. వేషములు మాఱినవి. వృత్తులు మాఱినవి. పెక్కెం? నాఁటి భరత ఖండము నేటిదిగాదు. అయినను, వేదములు మాత్రమొక యక్షరమైనఁ బోకుండ నింతస్వరమైనఁ దప్పకుండఁ బలుకుబడితో వీనమంత హెచ్చుతగ్గు రాకుండఁ జెక్కుచెదరకుండఁ బుట్టినవి వృద్ధినట్లుగా నట్లే కొన్నివేల సంవత్సరములనుండి

1. అఖిలిక్ష్ణోఽథర్వమంత్రై ర్మహిం ఖత్తై ససాగరామ్. మత్స్య.

భరతఖండమునలుగడల సంచారము చేసిచేసి యలసియు, నీ నాడుగూడ భారతీ
యుల హృదయములందు తమయెడ భక్తివిశ్వాసము లుప్పతిల్లునట్లు విలసిల్లుటకుఁ
గారణమేమి? ఆ మహావిద్యుల యనిర్వచనీయ మహత్త్వమును, ఆ వేదద్రష్టల
యసాధారణతపోమహిమయుఁ గాక వేతేమి కలదు? అట్టివి గదా వేదములు!
అట్టి ప్రశంసనీయములును భరతఖండము పాలిటి భాగ్యదేవతలును జతుర్విధ పురు
షార్థ సాధనములునగు వేదముల చరిత్రము సవిస్తరముగా నెఱుంగఁ గోరినమనకు,
వానిలో నగ్రగణ్యమని వినుతి గాంచినదియు భారతీయవిద్యుల కోజ్జ్వరమును
సకలప్రపంచ వాఙ్మయమునకు శ్రీకారమునగు ఋగ్వేదము హృదయఃరంజకముగాఁ
గన్నుల పండువుగా ముందు ప్రత్యక్ష మగుచున్నది.

ఇది శ్రీ చర్ల బ్రహ్మశాస్త్రి ప్రియ శిష్యుడగు
మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రి రచించిన
వైదిక వాఙ్మయ చరిత్ర యందలి
చతుర్థాధ్యాయము

ప ఇచ్చ మా ధ్యా య ము

ఋక్సంహిత—దాని విభాగము

ఋగ్వేద మంత్రభాగమే ఋక్సంహిత యనఁబడుచున్నది. మన కిప్పుడు గనవచ్చు పద్ధతి నెపుడు ఋక్సూక్తములు సంహితారూపము తాల్చినవో నిర్ణయింపఁ జాలముకాని, ప్రాచీన మహర్షి శరంపరాదృష్టములగుచుఁ గాలక్రమమున బహుసంఖ్యా కములై యొక యేర్పాటులేక పఠనపాఠవ్యవహారసిద్ధములైన వానిలెల్లఁ దరువాతి మహర్షులు విషయమునుబట్టి విభజించి యొక క్రమము ననుసరించి వానిని సమకూర్చి యుందురనియు, ఆ పని శాకల్యదృష్టమైన పదపాఠము వెలియుటకు మున్నే జరిగి యుండుననియుఁ జెప్పవచ్చును. అట్టి యీ సహిత యెట్లు విభజింపఁబడెనో చూతము.

అనియతసంఖ్య గలకొన్ని ఋక్సూక్తము. అట్టి కొన్ని సూక్తము లొక యనువాకము. అట్టి యనువాకములు కొన్ని యొకమండలము. అట్టి పది మండలములు ఋక్సంహిత.

అనియత సంఖ్యగల కొన్ని ఋక్సూక్తవర్గము. అట్టి కొన్ని వర్గము లొక యధ్యాయము. ఎనిమిది యధ్యాయము లొక యష్టకము. ఎనిమిది యష్టకముల ఋక్సంహిత.

ఇందు మొదటిది శౌనకపద్ధతి యనియు రెండవది కాత్యాయనపద్ధతి యనియుఁ బ్రతీతి కలదు కాని. అష్టకసంఖ్య తప్పఁ దక్కినభాగసంఖ్యలు సర్వాను క్రమణీవరణ వ్యాహాదులందు సమానముగానే కనవచ్చుచున్నవి. అయినను ఋక్సంఖ్య మాత్ర మాయాగ్రంథముల వేఱుపడుచున్నది. ఇందుకు తిలసూక్తము లలోని కొన్ని ఋక్కులు కలియుట కారణమని కొందఱును, ఆ భేదము శాఖా భేదమునుబట్టి వచ్చినదని కొందఱును దలంచుచున్నారు. ఇది యిట్లుండ సర్వాను క్రమణీలోని మాటలనుబట్టియే ఋక్సంఖ్య వివిధముగాఁ గనవచ్చుచున్నది.¹ ఈ యనుక్రమణి శాకలశాఖకు సంబంధించినది. ఒక శాఖకుఁ జెందిన ఋక్కుల

1. సర్వానుక్రమణి శౌనకప్రణీతమా, కాత్యాయనకృతమా, అను విషయము తరువాత విచారింపఁబడును.

మొత్త మొకటిగా నుండక వేరుగుటకుఁ గారణమేమో, తెలిసికొనుటకు ముందుగా విభాగములను గనుఁగొందము.

౧. సర్వానుక్రమణీలోని మండలాది నిర్ణయము,

ఋక్సంహిత ౧౦ మండలములు. ౬౪ ఆధ్యాయములు, ౮౫ అను వాకములు ౧౦౧౭ సూక్తములు (ఇందుపై లిక సూక్తములు చేరలేదు.) ౨౦౦౬ వర్గములు. ౧౦౫౮౦—౧/౪ ఋక్కులు.¹ ౨౧౨౩౨.—౧/౪ ఆర్థ ఋక్కులు. ౧౧౦౭౦౪ చర్వాపదములు. ౧౫౩౮ ౨౬ పదములు.² ౪౩౨౦౦౦ అక్షరములు. బాష్కల సంహితలో ౮ సూక్తము లెక్కువగా నున్నవి గావున నందలి సూక్తములు ౧౦౨౫.

౨. మండల క్రమమున ననువాకవిభాగము

ప్ర-౨౪. ద్వి-౪. తృ-౫. చ-౫. పం-౬. ష-౬. స-౬. ఆ-౧౦. న-౭. ద-౧౨. మొత్తము ౮౫ అను వాకములు.

౩. మండలక్రమమున సూక్తవిభాగము

ప్ర-౧౯౧. ద్వి-౪౩. తృ-౬౨. చ-౫౮. పం-౮౭ ష-౭౫. స-౧౦౪. ఆ-౯౨. న-౧౧౪. ద-౧౯౧. మొత్తము ౧౦౧౭ సూక్తములు. (అష్టమనుండలములో వాలఖిల్యసూక్తములు ౧౧ కలవు. వానితో ౧౦౨౮ సూక్తములగును.)

౪. ఎన్నేని ఋక్కులు గలవర్గము లెన్నెన్నియని చేసిన నిర్ణయము.³

ఎన్నిఋక్కులుకలవి ?	ఎన్నివర్గములు ?	ఋక్కులసంఖ్య.
౧ ఋక్కుకలది	౧	౧
౨ ఋక్కులుకలవి	౨	౪

1. ఋచాం దశసహస్రాణి ఋచాం పంచశతానిచ ।

ఋచా మశీతిః సాదశైత తృరాయణ ముచ్యతే ॥

2. కాకల్యదృష్టే వద మేకలఙ్కం సార్థంచ వేదే త్రిసహస్రయుక్తం ।

శతాని చాష్టౌ దశకద్యయంచ వదాని షట్పై తివ చర్చితాని ॥

8. వర్గాణాం పరిసంఖ్యాతం ద్వే సహస్రే షడుత్తరే. ఈ మొత్తము విషయమున సర్వానుక్రమణి, అనువాకానుక్రమణి, చరణవ్యూహముకూడ నేకీభవించుచున్నవి వివరములో నీపద్యేదము లున్నవి. అనువాకానుక్రమణిలో ఎనిమిది ఋక్కులు గల వర్గములు ౫౭ 'త్రయోనావప్తి రష్టకానాం' అను పాఠము ప్రామాదికము.

ఎన్ని ఋక్కులుకలవి ?	ఎన్ని వర్గములు ?	ఋక్కుల సంఖ్య
౩ ఋక్కులుకలవి	౯౭	౨౯౦
౪ ఋక్కులుకలవి	౧౭౪	౬౯౬
౫ ఋక్కులుకలవి	౧౨౦౭	౬౦౩౫
౬ ఋక్కులుకలవి	౩౪౬	౨౦౭౬
౭ ఋక్కులుకలవి	౧౧౯	౮౩౩
౮ ఋక్కులుకలవి	౫౯	౪౭౨
౯ ఋక్కులుకలవి	౧	౯
	౨౦౦౬	* ౧౦౪౧౭

౫. ఒక్కొక్క చందస్సునం దెన్నేసి ఋక్కులున్నవని చేసిననిర్ణయము

గాయత్రీ	౨౪౫౧	వెనుకటి మొత్తము.	౯౭౮౬
ఉష్టిక్కు	౩౪౧	అష్టి	౬
అనుష్టుపు	౮౫౫	అత్యష్టి	౮౪
బృహతి	౧౮౧	ధృతి	౨
పంక్తి	౩౧౨	అతిధృతి	౧
త్రిష్టుపు	౪౨౫౩	ఏకపాదములు	౬
జగతి	౧౩౪౮	ద్విపాదములు	౧౭
అతిజగతి	౧౭	ప్రగాఢబృహతి	౧౯౪
శక్వరి	౧౯	కకుప్పు	౫౫
అతిశక్వరి	౯	మహాబృహతి	౨౫౧
	౯౭౮౬		* ౧౦౪౦౨

* ఏవం దశసహస్రాణి శతానాం తు చతుష్టయమ్ ।

శ్రీ ఋచాం ద్వ్యధిక మాఖ్యాత మృషిభి స్తత్త్వదర్శిభిః, సర్వాను-వర్గములనుబట్టి వచ్చిన మొదటి మొత్తమునకును, చందస్సులనుబట్టి వచ్చిన రెండవ మొత్తమునకును ౧౫ ఋక్కులతోడా కనబడుచున్నది. మాక్సిముల్లరు రెండవ మొత్తము ౧౦౪౦౯ అయినట్లు చూపెను.

ఈ భేదమున కవకాశమిచ్చిన శ్లోకమిది :—

“దత్తై నాతి జగత్యోఽపి తథా సప్తవ సంశయః । శక్వర్యోఽపి తథై వోక్తా స్తథానవ విచక్షణైః ॥” దీనినిబట్టి, అతిజగతి చందస్సులోని ౧౭ ఋక్కులకు ముల్లగుగారు ౯ చేర్చి శక్వరీఋక్కులు ౨౬ అన్నారు. అందలి ౧౦ ఋక్కులకు ౯ చేర్చి శక్వరీఋక్కులు ౧౯ అని నేనభిప్రాయపడితిని. ఇందుకు దాని క్రిందనే యున్న ‘ఏవం దశసహస్రాణి శతాణి శ్లోకమే ప్రమాణము.

ఋక్సంఖ్యానిర్ణయము

పై పట్టికలలోని పువ్వుగుర్తుగల ఋక్సంఖ్యలు పరస్పర విరుద్ధములుగాఁ గనఁబడుచున్నమాట సత్యము. ఇది యిట్లుండ ; కలకత్తాసంస్కృత కలాశాలలోని వ్రాత ప్రతియగు శౌనకానుక్రమణిలో ఋక్కులసంఖ్య ౧౦౪౧౭ కనఁబడుచున్నది. మాక్సిముల్లరు చూచిన చరణవ్యూహములలో ౧౦౬౨౨ ఋక్కులున్నవట. ప్రొఫెసరు శేషగిరిశాస్త్రిగారు చూచిన యచ్చుప్రతిలో ౧౦౫౩౧ ఋక్కులున్నవట. ఇట్లు ఋక్సంఖ్యాపరిమితి విభిన్నముగాఁ గనవచ్చుచున్నది. అందుచే సాయణాచార్య భాష్యముతో మాక్సిముల్లరు ప్రకటించిన ఋగ్వేదమందలి ఋక్కులను లెక్కపెట్టి చూడఁగా ౧౦౪౭౨ లెక్కకు వచ్చినవి.¹ ఇందు వాలఖిల్యసూక్తములలోని ఋక్కులు చేరలేదు. వాలఖిల్యఋక్కుల సంఖ్య ౮౦, కాని పీనికి సాయణాచార్యులు భాష్యము వ్రాయకపోవుట చూడఁగా నివి శౌనకుని ఛందోఽనుక్రమణిలోఁ జేరలేదని విదిత మగుచున్నది. ఇట్లు వెవ్వేఱుగాఁ గనవచ్చు ఋక్కుల మొత్తములలోఁ దక్కినవానిమాట యెట్లున్నను ముఖ్యముగా శౌనకని మూఁడు మొత్తములను, ఇవుడు వ్యాప్తిలోనున్న ప్రతినిబట్టి నేను లెక్కపెట్టిన మొత్తమునకు సమన్వయ మెట్లయినఁ గుదురునేమో చూతము.

(1)	(2)	(3)	(4)
౧౦౪౦౨	౧౦౪౧౭	౧౦౫౮౦, ౧/౪	౧౦౪౭౨

ఇందు మొదటి మొత్తము ఛందోఽనుక్రమణినిబట్టి వచ్చింది. రెండవది వర్గానుక్రమణినిబట్టి, మూడవది ఋగనుక్రమణినిబట్టి వచ్చినవి. నాల్గవది నేను స్వయముగా లెక్కపెట్టినది. దీనిలో ఏకపాదఋక్కులు ద్విపాదఋక్కులు పునరుక్తములైన ఋక్కులు పూర్తిగా లెక్కింపఁబడినవి.

మొదటి దానికంటె రెండవదానిలో ౧౫ ఋక్కు లెక్కువ యున్నవి. అవి కొన్ని పునరుక్తఋక్కులగుటచే వానిని విడిచినచో నిది మొదటిదానికి సరిపడును.

1. నా లెక్కకు ౧౦౪౭౦ మాత్రమే వచ్చినవి గాని ౨ ఋక్కులు చరణ వ్యూహమున నెక్కువగాఁ గనఁబడుటచే, లిఖిత పుస్తకములందుగాని ముద్రణమందు గాని యీ రెండును, పొరకాటునఁ దప్పియుండునని చరణ వ్యూహ పాఠమునుబట్టి యీ రెండు ఋక్కులను శేర్చితిని.

మొదటిదానిలో ఏకపాద ఋక్కులు ౬ ద్విపాదఋక్కులు ౧౭ మాత్రమే గణింపఁబడినవి. అవి ప్రత్యేక మర్థపంతముంగుటచేత ఛందస్సులనుబట్టి ప్రత్యేకముగా గణింపఁబడినట్లును, అర్థైక్యమునుబట్టి యొక్కొక్క ఛందస్సులో నున్న రెండేసి ద్విపాదఋక్కు లొక్కొక్క చతుష్పాదఋక్కుగా గణింపఁబడినట్లును ఛందోఽనుక్రమణి పద్ధతినిబట్టి తెలియవచ్చుచున్నది. ఇందుకు సాయజ్ఞాచార్య వచనమే ప్రమాణము.

మొదటి మండలములో ౬౫ మొదలుగా ౭౦ సూక్తమునఱకును ౬ సూక్తములు ద్విపాదర్చములు. వానికి భాష్యము వ్రాయుచు నాచార్యులిట్లు చెప్పిరి.

“పశ్యేత్కాండిని షట్సూక్తాని ద్వైపదాని, తే ష్వధ్యయన సమయే ద్వైపదే ద్వే ద్వే ఋచౌ చతుష్పదా మేత్రైకా మృచం కృత్యా సమామ్నాయతే. అయుక్సం భ్యాసు యాన్త్యాతిరిచ్యతే సా తథైవామ్నాయతే. ప్రాయే జాఠోఽపి ద్వయోద్వి పదయౌ రేక ఏవ, ప్రయోగేతు తాఃపృథక్పృథక్కు సనీయాః”

దీనినిబట్టి, యేకార్థముకల రెండేసి ద్వైపద లొక చతుష్పదఋక్కుగాఁ బరింపఁబడుచున్నట్లును, మిగిలిపోయిన ద్వైపద యొక ఋక్కుగానే పరింపఁబడుచున్నట్లును తెలియవచ్చుచున్నది. అట్టిఋక్కులు బైసూక్తము లాణింటిలోను ౬౦, అయిదవ మండల మిరువది నాల్గవ సూక్తములో ౪, అఱువదియొకటవ సూక్తములో ౧౦, మొత్తము ౭౫ నా లెక్కకు వచ్చినవి. వానిని సాయజ్ఞాచార్య వచన ప్రకారము మార్చినచో ౩౮ ఋక్కులగును. ఈ పద్ధతినిబట్టి పైనాల్గవ మొత్తములో ౩౮ లగును. మరియు,

ఛందోఽనుక్రమణి పద్ధతినిబట్టి యొక ఛందస్సులో గణింపఁబడిన ఋక్కు రెండుమూడు సూక్తములలోఁ బునరుక్తమయినను మరల గణింపఁబడినట్లు కనఁబడదు. అందుచే ఛందోఽనుక్రమణికును, ఋగనుక్రమణికును ఋక్సంఖ్యలో భేదము రాక మానదు. నేను గణించిన నాల్గవ మొత్తములోఁ గొన్ని ఋక్కులు రెండేసిమార్లు గణనకు వచ్చియున్నవి. ఇందుకొకటి రెండుదాహరణములు:—

‘ఉరౌ దేవా అని బాధే స్సామ’ అనెడి యేకపాద ఋక్కు, అయిదవ మండలము ౪౨-౪౩ సూక్తములు రెంటిలోనుగూడ నున్నది. ఇట్లే “సమశ్విసో రవసా” ఇత్యాదిఋక్కును బైసూక్తములలో రెండువోట్లు నున్నది. అట్టివానినెల్ల

నేను సరిగా గణించలేదు గాని ౩౨ ఋక్కులందా ననుటకు సందేహము లేదు.¹ అందుచే బై నిజాపిరవి ౩౮, ఇట్లు వచ్చినవి ౩౨. మొత్తమీ ఋక్కులను పై నాల్గవ మొత్తమునుండి తీసివేసినయెడల నది మొదటి మొత్తముతో సరిపడును. కావున ఛందోఽను క్రమణి పద్ధతినబట్టి శానకాచార్యులిచ్చిన ఋక్సంఖ్య ౧౦౪౦౨ పరిసిష్ఠితమని చెప్పవచ్చును. ఇక నతఁడే యిచ్చిన మూడవ మొత్తము ౧౦౫౮౦-౧/౪ ఉన్నది. దీనినిగూర్చి శానకుని పేరనే ముద్రితమైన యొక చరణవ్యూహ మనులక్షణమిట్లు చెప్పుచున్నది.²

“వాలఖిల్య వ్యతిరిక్తమైన ఋక్సంఖ్య ౧౦౪౨౨. ఇందు నిత్యద్విపద ములు నైమిత్తిక ద్విపదలుగూడ జేరినవి. హవనమందును, అధ్యయనమందును సమానముగా లెక్కకు వచ్చుద్విపద నిత్యద్విపద. హవనమందు ప్రత్యేకము గాను, అధ్యయనమందు రెండేసి యొకటిగాను లెక్కకు వచ్చునట్టిని నైమిత్తిక ద్విపదలు. అట్టి నిత్యద్విపదలు ౨౨ ను, అట్టి నైమిత్తిక ద్విపదలు ౧౪౦ యును, ఈ మొత్తములో నున్నవి,³ అనుచు సట్టిద్విపద ఋక్కులను గణించి చర్చించియందు ప్రత్యేకఋక్తముగల ఋక్కుల నిర్ణయించి, తుదకు సద్యయన మందలి ఋక్సంఖ్య ౧౦౪౯౬ అనియు, పారాచరణమందలి ఋక్సంఖ్య ౧౦౫౮౦-౧/౪ అనియు సిద్ధాంతీకరించియున్నది⁴

1. సాయణులవారు, ఇయం ఋక్ వ్యాఖ్యాతా, అని పెక్కుచోట్లఁ చెలిపి యున్నారు. 2-3-4-౮ మండలములలో నట్టి పెక్కువగా నున్నవి. ఇది నేను స్థూలదృష్టితోఁ గావించిన ఋగ్వేదము దీనిని సూక్ష్మదృష్టితో, చరణ వ్యూహము చర్చించి యున్నది.
2. ఈ చరణవ్యూహము శానకోక్తమనియే కాకపుర ముద్రితమయిన పుస్తకము వలనఁ చెలియుచున్నది. చరణ వ్యూహములు ౨-౩ ఉన్నవి. అన్నిటి యందును నీవచ్చేదములు గనవచ్చుచునే యున్నవి. తేలిక దోషములు ముద్రణ దోషములుగూడ వందు గలవు.
3. ఛందోఽనుక్రమణికలో నేకవదములు ౬ అని యున్నది.
4. చూ. చరణవ్యూహప్రథమకండిక. పుటలు 18-18. నాల్గవ మొత్తములో పెక్కువగానున్న ౭౦ ఋక్కులకు నేను స్థూలదృష్టితోఁ గావించిన చర్యయై యిందు సూక్ష్మదృష్టితోఁ గావించఁబడె ననుట విదితము. అందుచే శానకుఁ డిచ్చిన మొదటి మొత్తమును మూడవ మొత్తమును దీనిచే సరిపడుచున్నవి. అందలి విశేషములు చరణ వ్యూహమునఁ చెలియఁగలవు

ఇట్లు ఋక్సంఖ్యతో నిర్ణయింపబడిన శాకల సంహితాసూక్తములు ౧౦౧౭. ఇవి గాక వాలశిల్పములనుపేర ౧౧ సూక్తములు ముదితపుస్తకములలో నెనిమిదివ మండలము ౪౮ వ సూక్తము తరువాత వరుసగా గనబడుచున్నవి. అందలి ఋక్కులు ౮౦, ఇవి గాక శైలికములనుపేర ౩౨ సూక్తములు పదియవ మండల మున కనుబంధముగా ముద్రింపబడియున్నది అదలి ఋక్కులసంఖ్య ౧౭౭. వాలశిల్పములకు వలెనే శైలికములకును సాయణులవారు భాష్యము రచియింపలేదు. కాని యందలి శ్రీసూక్తములోని ౧౫ ఋక్కులకు మాత్రము వ్యాఖ్యానము గావించిరి. లోకప్రసిద్ధిమైన శ్రీసూక్తము వారి హృదయము నాకర్షించుటయే యందుకు గారణము. ఇత బృహదేవతలోని యార్చాను క్రమణికనుబట్టి సూక్త ద్రష్టలను వారు సందర్శించిన సూక్తములను దెలిసికొందము.

సూక్తద్రష్టలు - సూక్తములు

(అత్యింద్రియద్రష్టయగు మహామహిముడు ఋషి యనబడును) అనగా సాధారణమానవుని కేవిధమునను గోచరింపని మంత్రమయ వాక్కులను జ్ఞాన నేత్రమున సందర్శించిన విశేషప్రతిభాశాలియగు విద్యద్వరిష్టుడు ఋషియని భావము. తాదృశఋషిదృష్టమైన మంత్రమయవాక్కులు సూక్త మనబడుచున్నవి. సూక్త మనగా సువాక్సముదాయమని యిక్కడ తాత్పర్యము. సూక్తములలో నొకఋక్కుకంటె దక్కువగా నున్నది గాని ౫౮ ఋక్కులకంటె నెక్కువగా నున్నది గాని లేదు. అట్టి పరమపవిత్రములు దివ్యజ్ఞానబోధకములునగు ఋక్సంహితాసూక్తములు వైదికవాఙ్మయమునకే కాదు ఆర్యవాఙ్మయ మంతకును ఋషాదులనట పునరుక్తము. ఋక్సంహితలో గనవచ్చు సూక్తములలో నతి ప్రాచీనములు గొన్నియుఁ బ్రాచీనములు కొన్నియు సర్వాచీనములు కొన్నియుఁ గలవని మున్నే తెలిసికొని యున్నాము కావున, నవి యన్నియు నేకకాలమున దృష్టములైనవని కాని, ఇపుడు సంహితలో గనవచ్చుచున్న వరుసనేయవి కాల క్రమమున ఋషిపరంపరా దృష్టములైనవని కాని తలంపరాదు. ఇందు కొకయుదాహరణము. (విశ్వామిత్రుని కొడుకును, మనుమడును దర్శించిన సూక్తములు మొదటి మండలమున నున్నవి.) విశ్వామిత్రుడును, అతని తండ్రి తాతలును గనిపెట్టినవి మూడవమండలమున నున్నవి. సూక్తములును వానినిబట్టి మండలములును గాలక్రమము ననుసరించియే యేర్పడెనని తలంచితిమేని, యొక ఋషి యొక్క మనుమని మనుమడు సందర్శించిన సూక్తములకుఁ దరువాత సుమారు రెండువందల సంవత్సరముల కాఋషిదర్శించిన సూక్తములు వెలసెనని చెప్పవలసి

వచ్చును, నాటి ఋషులెంతదీర్ఘాయువులైనను, ఇంతటి వ్యవధానము సంభాష్యము కాజాలదు. కావున ఋషు లాయాకాలముల సూక్తములు సందర్శించుచు వచ్చి రనియు, వాని దరువాతివారు సంహితగాఁ గూర్చుకాలమున విషయమునుబట్టియుఁ బ్రాధాన్యమునుబట్టియు వ్యాప్తినిబట్టియు ముందువెనుకలుగాఁ గూర్చిరనియు భావించుట యుచితము.

ఏయార్యుఁడే సూక్తమును దర్శించెనో యతఁడు దానికి ఋషి. మఱియు సూక్తమందలి వాక్యము లెవరివో వారు వానికి ఋషులు. అనునయుముల ననుసరించిన యనుక్రమణికలను, సాయణులఋగ్వేద భాష్య సూక్తావతారికలను పరిశోధింపఁగా 'సూక్తద్రష్టలు రహారమి నాలుగువందలమంది లెక్కకువచ్చిరి.' వారిలో నొకఋషి కొన్నిఋక్కులు మాత్రమే కనుఁగొనెను. మఱియొకఁడు సూక్త మంతయు దర్శించెను. ఇంకొకఁ డనేకసూక్తములు సందర్శించెను. ఒక్కొక్కఁ డొక్కొక్కమండలమే చూచెను. ఒక్కొక్కఁ డనేకులతోఁ గలిసి యనేకసూక్తములఁ బాఠ్యమొనెను. మఱియుఁ గొన్నిఋషిగణములు కలిసి యొక సూక్తమే కనిపెట్టెను. ప్రత్యేకముగా శ్రీలు కొన్నిసూక్తములు చూచిరి. దంపతులు కొన్ని కనుఁగొనిరి. వేఱు వేఱు శ్రీ పురుషులు కలిసి మఱికొన్ని దర్శించిరి. మఱియు ఋగ్వేదసూక్తముల మొత్తములో నేవీకొన్ని లెక్క కార్య శ్రీ దృష్టములును, తక్కిన వందలకొలది సూక్తము లార్యజాతి బ్రహ్మి రాజర్షి దృష్టములునైన మాట సత్యమైనను, అల్పసంఖ్యకములయిన కొన్ని సూక్తముల కతిమానుషమైన యార్హత్యమును మూఁడు నాలుగుసూక్తముల కమానుషమైన యార్హత్యమును సూక్తవిషయదులనుబట్టి, అనుక్రమణికలు సూచించుచున్నవి కాని యంతమాత్రమున మానుషేతరవ్యక్తులే వాని ద్రష్టలని యా యనుక్రమణికల యభిప్రాయముగా గ్రహింపఁ దగదు.

సూక్తకాలమునకును, అనుక్రమణికాకాలమునకును నడుమఁ బెక్కువందల సంవత్సరముల యంతర మున్నమాట నిజము. అంత కాలమును సూక్తములతోఁ గూడ సూక్తద్రష్టలనామములు గూడఁ గంతపాఠముగా నార్యుల వంశక్రమమున వచ్చినవే కావి యెవరో యొకరొకదోట వ్రాసిపెట్టి యుంచినవికావు. అట్లు వ్రాసి యుంచు కాలమునకు సూక్తద్రష్టల నామములు కొన్ని కొన్ని తబ్బిబ్బు లగుటయుఁ దాఱుమాఱుగుటయు స్మృతిపథము దాటటయుఁగూడ సంభవించినదని యనుక్రమణికలలోని కొన్ని ఋషినిర్ణయవాక్యములే తెలుపుచున్నవి. ఇందు కొకటిరెండుదాహరణములు :—

మొదటిమండలము ౧౦౫ వ, సూక్తము త్రితుఁడు దర్శించినదా, లేక కుత్సుఁడు రచించినదాయని సందేహము కలిగినది.¹

మూడవమండలము ౩౮ వ, సూక్తము దర్శించినఋషి ప్రజాపతి, ఇతఁడు విశ్వామిత్ర పుత్రుఁడా, లేక వాక్పుత్రుఁడాయని సందేహము కలిగినది.²

ఆఱవ మండలము ౧౫ వ, సూక్తము దర్శించిన వీరహవ్యుఁడు భరద్వాజ గోత్రమువాఁడనియు, ఆంగిరస గోత్రుఁడనియు మతభేదము సంభవించినది.³

ఎనిమిదవ మండలములోని వాలఖిల్యసూక్తముల ఋషులే కనఁబడరు.⁴

తొమ్మిదవ మండలము. ౮౬ వ సూక్తమును దర్శించినవారి గోత్రముల ప్రసిద్ధములు.⁵

ఇంక నిట్టియుదాహరణము లనేకములుకలవు. వీనినిబట్టియు, గోత్రములు తెలియనిఋషుల నాంగిరస గోత్రులనుగాఁ దెలిసికొనఁ దగు నన్నవిధి యేర్పడు టనుబట్టియుః⁶ కొందఱు ఋషుల జన్మవంత్రాంశము లభిమానుషములైన కథలుగా వర్ణింపఁబడుటను బట్టియుఁ జూడఁగా ననుక్రమణికా కాలమునాటికే వేదపాఠ మందున్న శ్రద్ధ ఋషిచ్ఛందోదేవతా పాఠమునం దుండక క్రమముగా మంద గించుచు వచ్చినదనియు. అప్పటికిఁ గొందఱు వేదక్షులు దేవతలుగా తావంపఁబడుచు వచ్చిరనియుఁ తెలియకపోదు. అందుచేతనే ఋషిచ్ఛందో దేవతాది విజ్ఞానము లేని యధ్యయనాధ్యాపనములు పాపహేతువులు గావున వానిని దప్పక తెలిసికొన వలెనన్న శాసన ముదయింపవలసి వచ్చినది. కొన్ని సూక్తముల యందలి విషయములనుబట్టి కొందఱు సూక్తద్రవ్యలను దేవతాదులనుగా ననుక్రమణికాక ర్తలు నిర్ణయింపవలసి వచ్చినది. ఇందు కొకటిరెం దుదాహరణములు :—

1. చంద్రమా ఇతి సూక్తస్య త్రిత ఆప్రోహణవా, ఋషిః (కుత్సః) బృహదేవతః; సా. థా.
2. అత్రానుక్రమణికా-అభితుష్టేవ దశ-ప్రజాపతిః స వై శ్వామిత్రో, వాచోవా ద్యోవా తా నవై కోఽపీతి - సా. థా.
3. ఆంగిరసస్య వీరహవ్యస్య భారద్వాజస్య వార్ష మ్. సా. థా.
ఇమ మూఁషువ ఇత్యస్య సూక్త స్యాంగిరస సుసతః వీరహవ్యః-బృహః—
4. సర్వానుక్రమణిలోఁ గాని బృహదేవతలోఁగాని వారిపేళ్లు లేవు.
5. ఏషాంతు గోత్రం క్వచి దప్రసిద్ధం బృహః—
6. అనుక్రగోత్ర మాంగిరసం విద్యాత్. శానకానుక్రమణి—అనుక్రగోత్రాయ స్తస్యమండలే లక్ష్యతేమునిః । స తు కాణ్య ఇతి జ్ఞేయః—బృహదేవత.

ప్రజాపతి తృతీయమండలమున విశ్వామిత్రపుత్రుడో లేక చాక్రుత్రుడో యైన యార్యుఁడు అతఁడు దశమమండలములోని ౧౨ వ, సూక్తమును సందర్శించి యందలి విషయమును బట్టి యనుక్రమణిలో స్పష్టికర్తయగు పరమేష్ఠిగా మాతెను. ఇందుకు, ప్రజాపతిశబ్దము బహుపర్యాయములో జేయు కూడ నొకకారణమై యుండవచ్చును.

అగ్నినామక మహర్షులు ముగ్గురునలుగురు భిన్నగోత్రముల వారున్నారు. వారిలో నొకఁడు పాపకుఁడుగా మాతెను. ఇందుఁబోక ఋషిగాఁ బెక్కుచోట్ల నుండి దశమ మండలమున వైకుంఠాద్యులు. సరమ దేవశునియైనది. ఊర్వశి యచ్చరయైనది. ఇట్లే పూర్వమండలములలోని ఋషులు కొందఱు దశమమండలములో దేవతాదులుగా మాఱిరి. దీనినిబట్టి యతిహాసములు ప్రబలింకాలమందు వెలసినయనుక్రమణికలలో సూక్తద్రవ్యముల కొందఱు నామసామ్యమును బట్టియు నర్థసందర్భమునుబట్టియు నయ్యాసూక్తముల యందలి విషయములను బట్టియు దేవతాదులుగాఁ బరిగణింపఁబడిరని యూహించుట యసంగతము గాదు.

మఱియు నవమమండలము ౬౬ వ, సూక్తమును వందమంది వైఖానసులు దర్శించిరినియు. అష్టమమండలము ౩౪ వ, సూక్తమును వేయిమంది వసురోహులు సందర్శించిరినియు, నవమమండలము ౮౬ వ, సూక్తమును సికతనివావరాది ఋషిగణములు నాలుగు దర్శించెననియు సనుక్రమణికలనుబట్టి తెలియవచ్చును.¹ ఇచ్చట, ఒక్కసూక్తములోని కొన్ని ఋక్కులను వందలకొలది వేలకొలదిఋషులు సందర్శించుట సంభావ్యమాయని శంకింప నక్కఱలేదు. ఆ సూక్తములను జూచిన వారొకరిదత్తయైనను గురుకులములలోని తత్సహవాసు లందఱును, కారయితలు గాను భేరకులుగాను ననుమోదకులుగాను దత్సూక్తముల బాల్గొనియుండుటచే దత్కర్తలనామము లా సూక్తముల నంటిరాక గణనంజులు మాత్రమే వానితో వచ్చి యుండెననుట వాస్తవము. కావున సూక్తద్రవ్య లందఱును బ్రాచీనమహర్షులైయని విశ్వసించనగును, వారిసంఖ్య రహస్యము ౪౦—.²

అనుక్రమణికాదులనుబట్టి నామములు తెలియవచ్చిన ఋషులసంఖ్య పై విధముగా నున్నను, పేళ్లు తెలియని గణధ్వులు రెండు మూడు సూక్తముల బాల్గొనియున్నట్లు వానివల్లనే తెలియవచ్చినది గావున ఋగ్వేదధ్వులు సుమారు

1. చూ. ఆయా సూక్తముల శాస్త్రావకారికలు.

2. ఋషిసూక్తపట్టిక—మొదటి యమబంధము చూడఁదగును.

రెండువేలమందియైన నుండియుండు రనుటకు సందేహము లేదు. పేళ్లు తెలిసిన వారిలో నిరువదినలుగురు స్త్రీలున్నారనుటకంటె నేటి కైదువేల సంవత్సరముల క్రిందట భరతఖండమందలి నాగరికతను వేఱుగా వివరింప నక్కఱలేదు. సూక్త ధ్వలను గణించిన యనుక్రమణికా కర్తలెల్ల సూక్తదర్శినులైన స్త్రీలను బ్రహ్మ వాదిను లనుపేర నొక పట్టికగాఁ బ్రత్యేకముగాఁ జూపుచు వచ్చిరనుటకంటె వారి కాలమందలి స్త్రీ విద్యాభిరుచికి మఱియొక యుదాహరణ మావశ్యకము కాదు. ఆ బ్రహ్మవాదిను లొకరో యిద్దఱో తక్కిన మండలములలోఁ గూడఁ గనవచ్చు చున్నను దశమ మండలములో నట్టివారు పదాఱుగు రుండుటచే ఋగ్వేద కాలమున వేదవిద్య క్రమముగా స్త్రీ సంఘమున నెట్లు వ్యాపించుచువచ్చినదో తెలియక పోదు. అందుకై మంత్రదర్శనమున భరతఖండ మంతకును ఖ్యాతితెచ్చిన యట్టి స్త్రీ రత్న ముల నెల్ల నొకచోఁ జేర్చి చూచి యానందింతము.¹

రోమశ	వాగ్దేవి	జహనదేవి
లోపాముద్ర	శ్రద్ధ	సరమ
అదితి	యమి	హిర్యశీ
అపాల	శశ్వతి	ఇషాంమాత
శిఖండిని ౧.	విశ్వవార	ఇంద్రమాతలు
శిఖండిని ౨.	శచి	సార్పరాక్షి
మోష	సూర్య	రాత్రి
దక్షిణ	ఇంద్రాణి	గోధ

1. ఈ స్త్రీలను దెల్పు శ్లోకములు బృహదేవతాదులలో నీషత్పాఠ భేదములతోఁ గనఁబడుచున్నవి. భాష్యమునఁ గనవచ్చు నామములమిట్టి యా భేదములు ననరించి యా శ్లోకము లిందు చూపితిని.

గోధా ఘోషా విశ్వవా రాపా లేపామ్నాత్మ కర్షికా ।
 బ్రహ్మజాయా జహనా రామ అగస్త్యవ్యస్త్య సాదితిః ।
 ఇంద్రాణి ఛేంద్రమాతా చ సరమా రోమ శోర్యశీ ।
 లోపాముద్రా చ నద్యశ్చ యమి నారీచ శశ్వతి ।
 శ్రీ గ్లాణా సార్పరాక్షి వాక్ శ్రద్ధా మేధాచ దక్షిణా ।
 రాత్రి సూర్యాచ సావిత్రి బ్రహ్మవాదివ్య ఈరితాః ॥
 అపాలోపనిషన్నిపత్ - అని పాతా.
 భాష్యములలోనున్న కొంద టిందు లేరు.

వీరు ఋక్సంహితలోని బ్రహ్మవాదినులు. బ్రాహ్మణాదులలో నింక నిష్టవా రనేకు లున్నారు.

సూక్తద్రవ్యలు శతర్షులు మధ్యములు శ్చంద్రసూక్తులు మహాసూక్తులు నని చతుర్విధముగా నున్నారు. వారిలో :—

శతర్షులు :— ప్రథమ మండలద్రవ్యలలోని - మధుచ్ఛందుడు - మేధా తిథి - భునశ్శేవుడు - హిరణ్యస్తూవుడు - కణ్వుడు - ప్రస్కణ్వుడు-సవ్యుడు- నోధసుడు - పరాశరుడు - గోతముడు - కుత్సుడు - కశ్యపుడు - కక్షిపం తుడు - పరుచ్ఛేవుడు - దీర్ఘతముడు - అగస్త్యుడు - ఆసు పదునారుగురును. ఆ మండలములోని తక్కిన జేత - ఇంద్రుడు మొదలగువారి కీసంజ్ఞ లేదు.¹ ఒక్కొక్కరు నూతేసిఋక్కులను జూచిన వారగుటచే వీరి కీ పేరు వచ్చినట్లు లక్షణ ములు చెప్పచున్నవిగాని ఋక్కులసంఖ్య మాత్రమట్లు కనబడదు. మేధాతిథి చూచిన ఋక్కులు ౧౪౩. హిరణ్యస్తూవుడు కనుగొనినవి ౭౧. ఇట్లే వీరు ప్రత్యేకముగా దర్శించిన ఋక్కులు నూటి కెక్కువగానో లేక తక్కువగానో యున్నవి గాని నూతేసిలేవు. అట్టియెడ వీరికి మాత్రమే యీ పేరేల వచ్చెనో, వీరివంటి తక్కిన ప్రథమమండలర్షుల కీసంజ్ఞ యెందుకురాలేదో తెలియరాదుగాని, తొలుత వీరు చూచిన ఋక్కులు నూటగుటయే వీరి కీ పేరు వచ్చుటకుఁ గారణ మని చెప్పవచ్చును. తరువాత ఋక్కులసంఖ్య మాత్రం యుండును.

మధ్యములు :— ప్రథమదశమ మండలములు గాక తక్కిన మధ్యమండల ములలోని సూక్తములను దర్శించినఋషులకు మధ్యములను పేరు కలదు.

శ్చంద్రసూక్తులు, మహాసూక్తులు :— దశమ మండలములో పదికంటె నెక్కువఋక్కులు గల సూక్తములను నిర్మించినవారు మహాసూక్తులనియు, పది కంటెఁ దక్కువ ఋక్కులు గల సూక్తములు నిర్మించినవారు శ్చంద్రసూక్తులనియుఁ జేర్చొనఁబడిరి.

ఇట్లు ప్రత్యేకసంజ్ఞలు వడసినసూక్త ద్రవ్యలలో మధ్యమసంజ్ఞ కలవారితోఁ గొందఱు మండలద్రవ్యలను ఖ్యాతికిఁ జాత్రులైరి. వారినిగూర్చియు మండలముల యేర్పాటును గూర్చియు నిందుక తెలిసికొందము.

1. ఋచాం శతానాం ద్రష్టృత్వా దేత ఏవ శతర్షిః ।

శేత్రా దీనాంతు త వ్నాన్తి తస్మా న్నైకే శతర్షిః - బృహ.

మండలద్రష్టలు - మండలములు

ప్రథమ మండలమునను బ్రత్యేకముగా నొకఁఁడు ద్రష్టగాఁ జరిగఁజింపఁ జడియుండలేదు. అది విశ్వామిత్రపుత్రుఁడగు మధుచ్చందసుని సూక్తములతో నారభమై యగస్త్యునిసూక్తములతో సమాప్తిగాంచునట్లు కూర్చబడినది. అందలి ౧౯౧ సూక్తములును ౨౯ గురు ఋషులపేరఁ గనఁబడును. వారిలో గోతముఁడు కశ్యపుఁ డింద్రుఁడు మొదలగు మహర్షులుగూడఁ గలరు. పెక్కొండు మహర్షులు దర్శించిన సూక్తములనేకము లందుఁడుటచేతనే దానికిఁ బ్రత్యేకద్రష్టగా నొకఁఁడు పేర్కొనఁబడలేదని విదితమగును.

ద్వితీయ మండలమునకు ద్రష్ట గృత్సమదుఁడు. ఈ మండలమున నతని పుత్రుఁడగు కూర్ముఁడు మూఁడుసూక్తములను, భార్గవుఁడైన సోమహతి నాలుగు సూక్తములను దర్శించిరి. తక్కినవన్నియు శౌనకాపరనాముఁడగు గృత్సమదుఁడే సందర్శించెను. అందుచే నతని కుమారుఁడును, శిష్యుఁడో లేక మిత్రుఁడోయైన సోమహతియు నిర్మించినవి కొలఁదిగా నున్నను, దీనికర్తృత్వము గృత్సమదునికిఁ జెందుట యుచితమే యగుచున్నది. ఈ మహర్షినిగూర్చి ఋషిపరంపర నుండి వచ్చిన యొకకథను, వేదార్థదీపికయను పేరఁ గాత్యాయనుని సర్వానుక్రమణికకు వృత్తి రచియించిన షడ్గురుశిష్యుఁ డీ క్రిందివిధముగా వర్ణించియుండెను.

“భరద్వాజుని కొడుకు శునహోత్రుఁడు. ఆ మహామని కుమారుఁడు శౌన హోత్రుఁడు. ఆ మునీంద్రుఁడు యజ్ఞము చేయుచుండఁగా నతనిని సంతోష పెట్టుటకై యింద్రుఁడచ్చటికి వచ్చెను. ఇంద్రునిరాక తెలిసికొని యసురులతఁ డొకఁడే వచ్చెను బంధించవచ్చునని తలంచి యజ్ఞశాలకు వచ్చిరి. ఇంద్రుఁడది కనిపెట్టి యజమానునివేషముతో నచ్చటినుండి తప్పించుకొని పోయెను అపుడను రులు శౌనహోత్రుఁడే యింద్రుఁడని యూహించి యతనిఁబట్టి తీసికొని పోవుచుండిరి. అపుడాఁబుష్పి వారినిజూచి ‘ఓయసురులారా ! నే నింద్రుఁడను గాను, ఎవఁడు పుట్టు చునే సురలలోఁ బ్రధానుఁడయ్యెనో, ఎవఁడు మనస్సులలో నగ్రగణ్యుఁడయ్యెనో యతఁ డింద్రుఁడు. ఎవఁడు కదలిపోవుచున్న భూమిని దృఢపఱిచెనో, ఎవఁడు టెక్కలతో నెరిగిపోవుచున్న పర్వతములను వానివాని స్థలముల నిలిపెనో యతఁ డింద్రుఁడనుచు, ‘సజనానశంధః’ అనుమకుటము గల పదునాల్గుఁబుక్కులతో నింద్రుని స్తుతించుచు నట్టివాఁ డింద్రుఁడు కాని నేనుగా”నని చెప్పెను. ఆ మాటలు విని వారతనిని విడిచిపెట్టి పోయిరి. పిదప నింద్రుఁడు శౌనహోత్రుని బిలిచి

“ఋషివర్యా! స్తుతివాక్యముల నన్ను సంతోషపెట్టితివి కావున నీవు గృత్సమదుఃఖను సంతృప్తి జెందుము. నీ స్తుతివాక్యము లొకసూక్తముగా వెలయును. నీవు భృగుకులమున శునకమహర్షి పుత్రుడవై జన్మించి శౌనకుఁడు పేరబడఁగి యీ స్తుతిరూప సూక్తముతోఁ గూడ ద్వితీయ మండలమునకు ద్రష్టవైభ్యాఁగించుము” అని పలికెను. అనంతర మతఁడట్లే శౌనకర్షియై ఋక్సంహితలోని రెండవమండలము సంపాదించెను.”

ఈ యితహాసము నమ్మితిమేని ద్వితీయమండల ద్రష్టయైన శౌనకుఁడే ఋక్సాంత్రిశాఖ్యము, బృహద్దేవత మొదలగు గ్రంథముల కర్తయైనట్లును ఆతఁడే కల్పసూత్రకర్తయగు నాశ్వలాయనునికిని, సర్వానుక్రమణికాది కర్తయగు కాత్యాయనునికిని గురువైనట్లును నమ్మవలసివచ్చును. అది యసంగతము. పాణిన్యార్జున తరువాతి వాఁడయిన వరుచిరామక కాత్యాయనునికి ఋగ్వేదద్వితీయమండల కర్తయైన శౌనకుఁడను గృత్సమదుఃఖ గురువగుట యెచ్చటికిని బొసఁగదు. ఋగ్వేదశౌనకుఁడు మహాభారతమున కెంతోపూర్వుఁడు. బృహద్దేవతాది కర్తయగు శౌనకుఁడు మహాభారతమునకుఁ దరువాతివాఁడు.

ద్వితీయమండల ద్రష్ట విశ్వామిత్రుఁడు. జమదగ్ని మోరుఁడు మొదలగు నిద్దఋషుగ్గు రస్యగోత్రములవారు నిర్మించిన సూక్తములిందు కొలదిగా నున్నవి. తక్కినవన్నియు విశ్వామిత్రుఁడును అతనిపుత్రులును ఆతని తండ్రి తాతలును సంధర్శించినవి. అయినను, ఇందలి బహుసూక్తము లతనివంశమువారికి సంబంధించిన వగుటచేతను, ఆతఁడు సప్తమహర్షులలో నొకఁడగుటచేతను, ఈ మండలము విశ్వామిత్రద్రష్ట మనెడి ప్రసిద్ధి వచ్చినది.

చతుర్థమండలము దర్శించినఋషి వామదేవుఁడని ప్రసిద్ధి. ఇందలిసూక్తములలో నితరులు చూచినవి మాఁడు నాలుగు మాత్రమేయున్నవి. అవిసంహితా నిర్మాణకాలమున విషయసందర్భమును బట్టి యిదిగదాచేరినవి. అందుచే నీ మండలము వామదేవుఁడని ఖ్యాతికిఁ దగియున్నది.

పంచమమండలమున కారత్రేయమని పేరు. అత్రియు సతని పుత్ర పౌత్రులును సంధర్శించిన సూక్తము లిందనేకములు. ఇతర గోత్రములవారు చూచినవి స్వల్పములు. ఈ మండలమందనుక్రగోత్రుడైన ఋషి నారత్రేయునిగాఁ దెలిసికొనవలెనని యనుక్రమణికలు చెప్పుచున్నవి.

పవనమండలము కేవలము భారద్వాజమును కీర్తిగాంచినది. భరద్వాజుడు నతనిసుతులును గాక యితరులు దర్శించిన సూక్త మిందొకటియు లేదు. అందుచే నది పరిశుద్ధముగా భరద్వాజునికే చెందుచున్నది.

సప్తమమండల ద్రష్ట వసిష్ఠుడు. ఇందన్ని సూక్తములును వసిష్ఠుడు రచించినవే. ఒకదానిలో మాత్రమతని పుత్రులు సహాయులుగా నుండిరి. ౧౦౨ వ, సూక్తములో వసిష్ఠునితోగూడ నగ్నిపుత్రుడగు కుమారుడను ఋషి యున్నట్లు బృహద్దేవత చెప్పుచున్నది గాని తక్కినవానిలో నట్లు కనబడదు. దీనినిబట్టి చూడగా మూడుఋకుల చిన్న సూక్తములో నన్యగోత్రుడయిన మతియొక ఋషిని జేర్చిన బృహద్దేవతా మతముకంటె నతనిని విడిచిన యితరానుక్రమణికామతమేయచితతరమగుచున్నది. సాయణులవారుకూడ నతనిని జేర్చ లేదు. అందుచేతనే యనుక్రమణికలనాటికే సూక్తర్షి విజ్ఞానము మందగించుచు వచ్చినదని యూహింపవలసివచ్చినది.

ఆష్టమమండలము. ఇందలి సూక్తము లత్రి కణ్వభృగ్వంగిరో మరీచ్యాది గోత్రములవారు సందర్శించినవగుటచే దీని కొకఋషి ప్రత్యేక ద్రష్టగానెందును జేర్కొనబడలేదు. ఇందలి సూక్తములు తొలుత ౯౨ ఆయనను వాంశిల్యములు చేరినపిదప ౧౦౩ ఆయనవి. ఈ వాంశిల్యములకు వీరు కర్తలని యేయనుక్రమణికయు నిరూపించియుండలేదు గాని, కాల్యాయనసర్వానుక్రమణికా భాష్య వివరణము రచించిన జగన్నాథపండితుడు కణ్యపుత్రులు ప్రస్కృత్యాదులు పదిమంది యాపదునొకండు సూక్తములు రచించినట్లు వక్కాణించియున్నాడు.¹ వారి నామములును వారు రచించిన సూక్తములును, అనుబంధ పట్టికలో గాంచ నగును. సాయణాద్యారులు వీనికి భాష్యము వ్రాయకపోవుటను బట్టి యీ వాంశిల్యములు ప్రాచీన మహర్షి ప్రోక్తములు కావని తెల్లమగుచున్నది.

నవమమండలము. ఇది వైశామిత్ర కాణ్వాంగిరస భారద్వాజుడు లనేకులు రచించిన సూక్తములతో నిండియున్నది. దీనికిఁ బ్రత్యేక ద్రష్టలేదు. కాని ప్రాచీనులైన కశ్యపాదులిందు కొన్ని సూక్తముల ద్రష్టలుగా నున్నారు. ఇందలి పవమాన సూక్తములనుబట్టి దీనికి, పావమానమండల మనుపేరు వచ్చినది². పవమాన గుణవిశిష్టుడగు సోముడిందలి సూక్తముల దేవత. సోమదేవమాహా

1. చూ. బృహద్దేవత. పుట. 257 లఘుటీక.

2. పావమానం పరం హ్యైత న్నవమం మండలం పఠేత్ ! ఋగ్వీధానము.

త్యము వర్తించు నీ మండలమునకు సౌమ్య మండలమనియుఁ బేరుకలదు. ఇవి కేవలము సోమయాగమునకుఁ జెందినది.

దశమమండలము. - ఇది ద్వితీయాది మండలములకంటె మిక్కిలి పెద్దది. ఇందలి సూక్తులను బహుసంఖ్యాకులు. దీనికిని బ్రత్యేక ద్రష్టగాఁ బేరుపొందిన ఋషి యొకఁడు లేడు. కాని పూర్వమండలములలోని మహర్షులు పెక్కుండు రచించిన సూక్తులుందును గలవు. ఈ మండలము మిక్కిలి యర్వాచీనమని కొందఱి యభిప్రాయము. ఇందర్వాచీన ఋషులు దర్శించిన సూక్తులు కొన్ని యున్నంతమాత్రమున నిది యంతయుఁ దరువాత బయలు వెడలినదేయని చెప్పుటకు వీలుగాకున్నది. ఋషుల గోత్రములనుబట్టి చూచినచో సన్నిటియందును, అర్వాచీనర్షులు రచించిన సూక్తులు గనవచ్చును, అన్నిటియందును బ్రాచీనర్షులు సందర్శించినవి కనఁబడును. విషయములనుబట్టి చూచినను, అట్టి సామ్యము కనరాకపోదు. అట్టియెడ నిదియే యర్వాచీనమని యెట్లు చెప్పనగును? మఱియు సూక్తుల కొలక్రమమునుబట్టి మండలము లేర్పడలేదని తెలియుచుండగా నిది ప్రాచీనమిది యర్వాచీనమని యెట్లు నిర్ణయింపనగును? తత్తమరయంగా ఋక్సం హితయంతయు సప్తమహర్షి కుటుంబములకును మఱి మూఁడు నాలుగితర మహర్షి వంశములకును సంబంధించినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఇప్పుడు సంహితలోగనవచ్చు మండలములనుబట్టి చూచినచో దత్కర్తల పోర్వాపర్యము ముందువెనుకలై బహువిధముగాఁ గనిపించును జూడుడు.

కశ్యపుడు - అత్రి - భరద్వాజుఁడు విశ్వామిత్రుఁడు - గోతముఁడు - జమదగ్ని - వసిష్ఠుఁడు-అనువారు సప్తమహర్షులుగా ఋక్సంహితలోఁ గనవచ్చుచున్నారు. వీరివంశములవా రేయే మండలములతో సంబంధించియుండిరో ముందు తెలిసికొందాము.

అంగిరో మహర్షివంశ మనేకశాఖము. అందొక శాఖను మూల పురుషుఁడగు బృహస్పతి కుమారుఁడు భరద్వాజుఁడు సప్తర్షులలోనివాఁడు. సప్తత్రుడైనయా మహర్షి షష్ఠమండలద్రష్ట. ఆ భరద్వాజుని పౌత్రుఁడును శునహోత్రుని పుత్రుఁడు నగు గృతస్మదుఁడు ద్వితీయమండల ద్రష్ట. అంగిరసుడైన యితఁడే శానకుఁడను పేరభార్గవుఁడయ్యెనట. అందుచే నీ ఋషి రెండు గోత్రములకుఁ జెందిన వాడయ్యెను. రహూ గణపుత్రుఁడు గోతముఁడు. ఇతఁడు సప్తర్షులలోనివాఁడు. ఇతనికిమారుఁడు గౌతముఁడైన వామదేవుఁడు చతుర్థమండల ద్రష్ట. ఇషీరథ పుత్రుఁడు కుశికుఁడు, అతనికొడుకు గాధి, అతని కుమారుఁడు విశ్వామిత్రుఁడు.

వారము సప్తమిలోనివాడు. పంచమి తాతలతోను, పుత్రులతోను గూడిన యీ
విశ్వామిత్రుడు తృప్తియందుల సప్తమి భోజనములోని వాడత్ర మహర్షి.
అతడు సప్తమిలోనివాడు. సప్తమి త్రైనేన యీ యత్రమహర్షి పంచమి మండల
ద్రవ్య మంతావశమపుత్రుడు పసిపుడు సప్తమిలోనివాడు. సప్తమి త్రైనేన
యితడు సప్తమిమండల ద్రవ్య మంతయు, అంగిరో వంశముతో మయ్యేక శాఖకు
మూలపురుషుడైన పరాశమహర్షి పుత్రుడగు కణ్వచి సంతతివారును అంగి
లును; గోతముడు సతని సంతతివారును; సప్తమిలోనివాడును మరీచి పుత్రుడు
గనుకశ్యపుడును; పసివృషోత్తుడగు పరాశరుడును, పృవగిరో వంశములోని
యెలదివాని రాజధులును; ఇంద్రా స్త్యదీర్ఘతమః కక్షీవంతులును; విశ్వామిత్ర
పుత్రులును మొదలగువారు ద్రవ్యము మండల సూక్తద్రవ్యలుగానున్నారు. కశ్య
పుడు సతనివారును, పరాశరుడు పువపుత్రుడునై సప్తమిలోనివాడగు
జనుగిన్నియ, అత్రభద్రదాజ విశ్వామిత్రగోతము పసిష్ఠామలతోబాటుగా నవమ
మండల సూక్తద్రవ్యలుగా నున్నారు. అష్టమ మండల మెక్కువగా నాంగిరసులకు
నాంగిరసులైన బాల్మీకిడును సరిబందించి యున్నది. తక్కువగా గళ్యపాత్రి,
భరవాది పసిష్ఠామదగ్గి వంశములకు జెంగియున్నది. దశమ మండలమున
సరిదియించి దత్తునాడగు పిచనర్జునుడు నతనివంశము వారగుయమ
పుత్రాదులును కశ్యపాది సప్తమిను తద్రంశములవారును మయికొండటితరగోత్ర
ములవారును సూక్తద్రవ్యలుగా గనవచ్చుచున్నారు ఇందొక్క విశేషము. కశ్యపాది
సప్తమిహర్షుడును గలిసి సందర్శించి సూక్తమొకటి నవమ మండలమందును
మయ్యేకటి దశమ మండలమందును గనవచ్చుచున్నవి. ఈ పిచరణమునుబట్టి
సప్తమి సంబంధములేని మండలము లేదని స్పష్టపడుచున్నది గావున దశమండల
ము లోని బాహిశుహర్షి సూక్తమును కొన్నికొన్ని కలవనియు, నవియు
గోతములును గళియే యుట్టిగర్భణయందు చోత్రోపయోగి నుండునట్లొక
ప్రతిపత్తి నుపసంహరింపి సంహితాపాపము దాల్చినవనియు చెలియవగును.

మంత్రముల యేర్పాటు

అ ౧-౨-౩-౪-౫-౬-౭ మండలము లొక్కొక్కమహర్షి కుటుంబములోని వారు
దర్శించిన పసివృషుని ముట్టే సాచినది. అందరిసూక్తముల విషయములకు సంబం
ధించిన మంత్రము సూక్తములుకూడఁ గొన్ని యందందు ప్రవేశించినవి. తక్కిన
నాల్గు మంత్రములకు సంబంధించునట్లుగా వివిధయాగ క్రియోపయోగమున
కనుగుణముగా గూర్చబడినవి. ద్విరీయాదిమండల ద్రవ్యయితర సూక్తములిందు

సందర్భోచితముగాఁ బ్రవేశించినవి. దీనినిబట్టి సూక్తములన్నియు యజ్ఞక్రియార్థములనెడి భావమును, తదనుగుణమైన క్రియాచరణమును బ్రబలిన కాలమున నీ మండలముల యేర్పాటు జరిగియుండుననుట విదితము. కావుననే మధుచ్చందసుని సూక్తములు ప్రథమమండలము మొట్టమొదట నుండుటయు సతని మతాతయగు కుశికుని సూక్తము మూడవమండలము కడపటి భాగములోని దగుటయు సమర్థ నీయము లగుచున్నవి. సప్తర్షులును వారి పిత్రాదులగు పూర్వులును దర్శించిన సూక్తము లొక్కొక్కచో నుండక విషయమునుబట్టి యన్ని మండలములలో నందందుండుట కూడ సమచిత మగుచున్నది. (వివిధకాలములలోనివగు పూర్వు సూక్తములను దరువాతిమును లొకక్రమ మేర్పఱిచి కూర్చి రనుటకు సంహితలోనే కొన్ని నిదర్శనములు కనఁబడుచున్నవి.)

అష్టమరవమ మండలములదప్పఁ దక్కిన మండలముల మొదట నగ్నింద్ర స్తుతిపరము లయినయను వాకములు కూర్చఁబడినవి. ఆ యేర్పాటొక యభిప్రాయ ముతోఁ జేసినట్లు కనవచ్చును జూడుఁడు.

ప్ర. మం.	అనువా—౧.	అగ్నిస్తుతి.	ష. మం.	అనువా. ౧.	అగ్ని.
„	„	౨-౩. ఇంద్ర.	„	„	౨. ఇంద్ర.
ద్వి. మం.	„	౧. అగ్ని.	స. మం.	„	౧. అగ్ని.
„	„	౨. ఇంద్ర.	„	„	౨. ఇంద్ర.
తృ. మం.	„	౧-౨. అగ్ని.	ద. మం.	„	౧. అగ్ని.
„	„	౩-౪ ఇంద్ర.	అ. మం.	„	౧. ఇంద్ర.
చ. మం.	„	౧. అగ్ని.	స. మం.	„	౧. ఇంద్ర.
„	„	౨-౩. ఇంద్ర.			
పం. మం.	„	౧. అగ్ని.			
„	„	౨. ఇంద్ర			

ఇందు కొన్ని యనువాకములు పూర్తిగా నగ్నింద్రస్తుతి పరములుకాక పోయినను, వారిస్తుతితోనే ప్రారంభింపఁబడి యున్నవి. అష్టమరవమ మండలముల ప్రథమ సూక్తములు క్రమముగాఁ బ్రగాఢ సోమసూక్తములను పేర్కగలవి. అవియు నింద్రారాధ నోద్దిష్టములుగానే యున్నవి. ఇట్లు మండల ప్రథమ భాగము లొక్కరితి నుండుట యర్వాచీనముగి కృతముగాక సహజ మనఁదగునా? మఱియు:—

సూక్తములలో, ఆప్రిసంజ్ఞ కలవి పది యున్నవి. అందొక్కొక్క సూక్తమున ౧౧ ఋక్కులచొప్పున నుండునుగాని, ఒకదానిలో ౧౨ మఱియొక

దానిలో ౧౩ ఋక్కులు కనబడుచున్నవి. ఆ ఋక్కులు, ఇథాగ్ని లేక సమిధాగ్ని - తనూనపాదగ్ని - నరాశంసాగ్ని ఇదగ్ని - బర్హిరగ్ని - యజ్ఞశాలా ద్వారాధిమాన్యగ్నులు - ఓషోనక్త దేవతాగ్నులు - దైవ్యహోతృక నామకాగ్నులు - ఇళా సరస్వతీ భారతీ సంజ్ఞకాగ్నులు - త్వష్టనామకాగ్ని - వనస్పత్యగ్ని - స్వాహాకృత్యగ్ని - అను ద్వాదశవిధరూపములతో నున్నయగ్ని దేవుని స్తుతిండు నపిగా నున్నది. వేఱువేయ ఋషులు సందర్శించిన యాసూక్తములు ౪, ౬, ౮ మండలములలో, దప్రు దక్కిన మండలములలో, తత్తత్తుతు విశేషస్తుత్యర్థములుగాఁ గూర్చఁబడినవి. ఆక్తమ మిది:—

సం.	సూక్త.	ఋక్కు.	ఋషి.	మ.	సూక్త	ఋక్కు.	ఋషి.
౧.	౧౩	౧౨	మేధావిధి	౫	౫	౧౧	వసుశ్రుతుడు.
౧.	౧౪౨	౧౩	దీర్ఘతముడు	౭	౨	౧౧	వసిష్ఠుడు
౧.	౧౮౮	౧౧	ఆగస్త్యుడు.	౯	౫	౧౧	అసితుడు.
౨.	౩	౧౧	గృత్సమదుడు	౧౦	౩౦	౧౧	సుమిత్రుడు.
౩.	౧	౧౧	విశ్వామిత్రుడు.	౧౦	౧౧౦.	౧౧	జమదగ్ని.

పీఠిలో మొదటి రెండుసూక్తలయందలి పన్నెండేసి ఋక్కులును ద్వాదశ విధాగ్నిస్తుతి పరములు. రెండవదానిలో గదపటిది యింద్రస్తుతిపరము. తక్కిన వానిలో ౩-౫-౮-౧౦ సూక్తములలో నరాశంసాగ్నిస్తుతి లేదు. ౪-౬-౭-౯ సూక్తములలో, తనూనపాదగ్నిస్తుతి లేదు. ఇంతే భేదము. తక్కిన వివిధ రూపాగ్ని స్తుతి యన్నిటియందు సమానముగా నున్నది.

ఈ యాపీసూక్తములు పదియును బది ఋషికుటుంబము లకును సంబంధించి యున్నవి. ఆ కుటుంబముల ప్రధానమహర్షులు - కణ్వుడు - అంగిరస్సు - ఆగస్త్యుడు - సరకుడు - విశ్వామిత్రుడు - అత్రి - వసిష్ఠుడు - కశ్యపుడు - వత్సభ్యుడు - జమదగ్ని - అనువారు. ఆ పీసూక్త కర్తలలో జమదగ్ని వసిష్ఠ విశ్వామిత్రులు గాక తక్కినవారు పై ప్రధానమహర్షుల వంశములలోని వారని ఋషుల పట్టిపలకఁ దెలియఁగలదు. ఇంక నిట్టినిదర్శనములు కొన్ని కలవు కాని, పై విషయములనుబట్టి చక్కగా నాలోచించినచో మండలములు సహజముగానే యిట్లేర్పడియుండలే దనియు నర్వాచీనులు వాని నిట్లు సంతరించి యుందురనియుఁ దెలియకపోదు. ఇట్లు సమకూర్చఁబడిన మండలములలో, నందును గదపటి మండలములలోఁ గొన్ని యర్వాచీన సూక్తములు గూడఁ జేరియున్న వనవచ్చును.

గాని, తరువాత బయలుదేరిన యితిహాసముల నాధారముగాఁ జేసికొని, ప్రాచీన నార్యాచీన మహర్షుల నామము లొకటిగాఁ గనవచ్చినంత మాత్రమున నితఁడే యతఁడని భ్రాంతిపడి సూక్తముల పౌర్వాపర్యము నిర్ణయించుట మాత్ర ముచితము కాదనవలెను. ఇందుకు గృత్సమదుని యితిహాస మొకదృష్టాంతము. భారద్వాజ గోత్రుఁడు శునహోత్రపుత్రుఁడు నయినగృత్సమదుని భృగుకులమున జన్మింపఁ జేసి యతనికి శౌనకుఁడనుపేరు కల్పించి 'యా శౌనకుఁడే ద్వితీయమండల ద్రష్ట యైనట్లు పర్షింపునొక యితిహాసముబట్టి బృహదేవతాది లక్షణకర్తయగు శౌనకుఁడే ద్వితీయమండల సూక్తకర్తయైనట్లు తలంచుట యుచితమా? ఇట్లుంటే ఋక్సంహితలో నర్యాచీన సూక్తములు లేవని నా యభిప్రాయము కాదు. కొన్ని యున్నవి. అవి యైనను బ్రాహ్మణములకుఁ బూర్వములు కాని పరములు కావనియు ఋషులమహత్త్వము దెల్పుఁ దరువాతి వారెవరో కల్పించిన కథలనుబట్టి పౌర్వాపర్య మును దేల్పుట సరిగాదనియుఁ దలంపనగును. ఇందుకు వైదికర్షుల యితిహాస ములుగూడఁ గొన్ని చవిచూతము.

ఋషుల యితిహాసములు

౧. శ్యావాశ్వనికథ :— "పూర్వకాలమందు దాద్యుడైన రథపీతియను రాజు కలఁడు. అతఁడు యజ్ఞము చేయఁబూని, అత్రిమహర్షి పుత్రుడైన 'అర్చనాను'డను ఋషి నార్చిజ్ఞము చేయఁబ్రార్థించెను. అతఁడు దాని కంగీకరించి శ్యావాశ్వఁడను తనపుత్రుని వెంటబెట్టుకొనివెళ్లి యజ్ఞము జరిగించుచుండెను. అంత నొకసమయమున రథపీతికూతురు సర్వలక్షణ సంపూర్ణయగు కన్యయజ్ఞశాలకు వచ్చి తండ్రివద్దఁ గూరుచుండెను. అత్రిపుత్రుఁడా పిల్లను జూచి, ఇది నాకోడలయిన బాగుండునని తలచి 'రాజా! ఈ కన్యను నా సుతుని కిచ్చి పెండ్లి చేయు' మని కోరెను. అతఁడందు కిష్టపడియు, తనభార్య యేమిచెప్పునోయని యామె నడిగెను. ఋషి (మంత్రద్రష్ట) కానివానికి మనమింతకు మున్నుపిల్ల నిచ్చియుండ లేదని యామె బదులుచెప్పెను. రాజామాట విని, యవును నిజమేయని, అన్నప్పికి మేము కన్యనివ్వమని యాత్రేయునితోఁ జెప్పెను. శ్యావాశ్వఁడామాట విని నిరాశుడై వెడలి బ్రహ్మచర్యరతుడై శాంతుడై మహాతప సొనరించుచు నొకనాఁడు భిక్షార్థమై తరంతమరాజు గృహమున కేగి యతని పత్నియుఁ బరమసాధ్వియునగు శశీయసియను పట్టమహిషిని భిక్షవేఁడెను. ఆమెయుఁ దపశ్శాలి వచ్చినందు కానందించి యావార్త భర్తతోఁ జెప్పెను. అతఁడును సంతోషించి యా మునీంద్రుని బూజింపుమని ముడిచెను. అంత శశీయసి గోశతములు నాభరణములు

నతనికి వాగముచేసెను. అంతలో రాజు వచ్చియతనికి ధనమిచ్చి సత్కరించి తన సోదరుడగు పురుషీత్సనివద్దకు కూడ వెదలియతనిసత్కారము లందుకొను మనదెప్పి పంపెను. శ్యావాశ్వుడు నట్లేయని పయనమై పోవుచు మార్గమధ్యమునకుఁ దిక్కుఁ జూడఁదలంచి వచ్చిన సమాన దివ్యరూపులగు మరుద్దేవతలను సందర్శించి ప్రాంజలియై మ్రొక్కి యర్థవంతములగు సుత్రమవాక్కులతో వారిని స్మరించెను. ఆ స్తుతివార్యములకు వారు సంతోషించిరి. వానిచేతనే శ్యావాశ్వుడును సూక్తవ్రత్యుడైన ఋషి యయ్యెను. అంత మరుత్తులు శ్యావాశ్వునికి సువర్ణమిచ్చి వెదలిపోయిరి.

పిదప శ్యావాశ్వుడు తనకు లభించిన ఋషి భావమునకును ధనకనకాది లాభమునకును హృష్టుడై పితృగృహమునకుఁ దరలిపోయి "నేను ఋషి నయితిని గదా! నీథపీతికన్యకు బరిణయమాడ నర్హత కలిగినది" అని తలంచి యా రాజు పుత్రుని సునసార ధ్యానించుచు మనోరథావేశమున నొకరాత్రి, రథపీతితో 'నాఋషి భావము తెలుపుమ'ని రాత్రి దేవిని దూత్యమొనరింప జేడకొనెను. ఆ రాత్రి దేవియు నట్లానరించెను. రథపీతియు శ్యావాశ్వుని యార్షమును విని తనకన్యను వెంటబెట్టుకొని యర్హవాసుని యింటికివచ్చి మున్ను మీకోరికను నిరాకరించినందుకు క్షమించుమని యతఁడ ప్రార్థించి, 'నీ పుత్రుడు (వేదపితయై) ఋషి యయ్యెను. నీవు ఋషిజనకుడ వైతివి. నీ సుబంధ మవశ్యవాంఛనియ మయ్యెను' అని పలికి శ్యావాశ్వునికిఁ దనకూతురినిచ్చి మహావైభవముతో నుద్వాహము జరిగించి యా సూతనదంపతులకు ధనకనక విస్త్రువాహనము లరణమిచ్చి తానరణ్యమునకుఁ బోయి తపోసిద్ధుడందెను." ఆ సందర్భమున శ్యావాశ్వునితోట వెలువడినవాక్యము లన్నియు ఋక్కులై ఋగ్వేదపంచమ మండలమున ౬౧, ౬౨ సూక్తములుగా వెలయుచున్నవి.

౨. వామదేవునికథ.— మాతృగర్భముననున్న వామదేవుడు పెరిగి జ్ఞాన స పుష్పిడై "నేను గర్భము ప్రక్కనుండి బయటఁబడుదునుగాని యొని మార్గమున బయటికిఁ బోవువాడనుగాను" అని యాలోచించుకొనుచుండెను. ఆయా లోచన మతనితల్లి తెలిసికొని శాంతికై, ఇంద్రుని- అతని తల్లియగు నదితిని ధ్యానించెను. వారును సత్కరముగ నామె యాశ్రమమునకు వచ్చిరి. అపు డింద్రుడు గర్భస్థుని సంబోధించి 'ఓయీ! యొనిమార్గమున దేవతలందఱు జన్మించిరి.' అట్టియెడ మనస్సులట్టే పుట్టెనని చెప్పవలెనా? చిరకాల గర్భవాసమున నీతల్లి కపాయము కలిగింపక సహజమార్గమున రమ్మని పలికెను. అప్పుడు

గర్భస్థుడు “ఇంద్రా ! నీవు చెప్పినది స్వాభావికమేయైనను, ఆ మార్గము మిక్కిలి దుఃఖకరము కావున నేనట్లు రాను. నాతల్లి కపాయము కలిగింపవద్దని నీవు నాకు బోధించితివి గాని, అనేక సంవత్సరములు నీతల్లి నిన్ను గర్భమున భరింపలేదా ? అప్పుడు నీవామెకుఁ గ్రేశము గలిగింపలేదా ? అని బదులు చెప్పెను. అంత నడిచి యతనిని వారించి ‘కుమారా ! ఇంద్రునిసాటి యే దేవతలకును రాదు. అతఁడు చేసిన మహాకార్యములే యతఁడు మహా త్ర్యమును దెల్పుననుచు నిండ్రుని కృత్యములు కొన్ని చెప్పెను. అప్పుడు వామదేవుఁడు దౌర్గత్యశాంతిని గోరుదుఁడలెకను.

ఇత్యాదిగానున్న వారి సంవాదమే చతుర్థమండలమున ౧౮-వ, సూక్తముగా నున్నది.

౩. గోతముని కథ. — ఇతఁడొక యాశ్రమమున మోరతప స్సానరించుచు నొకనాఁడు మిక్కిలి పిపాసార్ధితుడై పురుత్తులను ద్యానించి జలమిమ్మని కోరెను వారును దగ్గఱనే యున్న కూపము నచ్చటికిఁదెచ్చి యొకచోట స్థాపించి చుందలి జలముచే నా బుప్పిని సంతృప్తుని గావించిరి. దానిదే నతఁడు సేదదేలి యా పురుత్తులను స్తుతించి మఱియుఁ దనకు భనదాన్యపుత్రాదినంపద గలిగింపుఁడని వేడుకొనెను. ఈ కథ ప్రథమ మండలము ౧౫-వ, సూక్తములోఁ గొన్ని చుక్కులందు గలదు.

౪. అత్రికథ : — అత్రిమహర్షి తనయాశ్రమమునఁ దపస్సు చేసికొనుచుండగా రాక్షసులు వచ్చి యతనిని మంటలోఁ బ్రదోసిరి. అతఁడా వేడిమికి నహింపలేక శైత్యముఖము గలిగింపుఁడని యశ్వదేవతలను స్తుతించెను. వారా స్తోత్రమునఁ బఠితుష్టలై యగ్నిజ్వాలలబాస కలుగకుండ నతనిని రక్షించిరి. అత్రి గావించిన యశ్వదేవతాస్తుతియే ప్రథమ మండలమున ౧౦-వ, సూక్త మున్నది.

౫. భుజ్యానికథ : — అశ్వదేవతలకు మిత్రుడైన తుగ్రుఁడను పేరుగల రాజుని యొక్కఁడుండెను. ద్వీపాంతర వాసులతని యెడవైరము వహించి యక స్మాత్తుగా వచ్చి తుగ్రునికి నతనివారికిని బాధ కలిగించి పోవుచుండిరి. వారిని జయించినఁ గాని యీ పీడతప్పదని తలచి యతఁడు తగినసేనతోఁ గూడఁ దన పుత్రుడయిన భుజ్యాని వారిని గెలిచి వచ్చుటకై నావమీద ద్వీపాంతరమునకుఁ బంపెను. సేనాయుతుఁడగు భుజ్యాఁడు నావ యెక్కి సముద్రమునఁ జాలదూరము వెళ్లి నవీదవఁ బెద్దగాలి దెబ్బవలన నతనినావ పగిలిపోయెను. అంతట భుజ్యాఁడు ధైర్యము వహించి నిశ్చలచి త్రతతో నశ్వదేవతలను స్తుతించెను. దానికి వారు

సంతుష్టతై నావలెక్కివచ్చి సైనికులతోఁగూడ భుజ్జుని దమనావలమీద నెక్కించుకొని మూఁదహారాత్రములు గడచునప్పటికి నొడ్డువేర్చి తుగ్రుని యొద్దకుఁ గొంపోయి యతని కప్పగించిరి:— ఈ స్తుతి ప్రథమ మండలము ౧౧౬ వ, సూక్తమునఁ గనవచ్చును.

౬. దీర్ఘతముని కథ :— ఉచత్యుఁడు బృహస్పతియునను నిద్దఱు ఋషులొకయాశ్రమమున నివసించుచుండిరి. వారిలో నుచత్యుని భార్యయైన మమతాదేవి గర్భవతియై యుండఁగా నొకనాఁ డాముని యింటలేని సమయమున బృహస్పతి యామెను మఱొకచోటికిఁ గొంపోయి యామెతోఁ గ్రీడింపఁజొచ్చెను. అపుడు గర్భస్థుడైన శిశువు 'ఓ మునీ! నేను గర్భమం దింతకు మున్నే యున్నాను. కేతస్యాంకర్యము గావింపకుము' అని వారించెను. అంత బృహస్పతి క్రీడా నివృత్తుడై కినిసి 'ఓ గర్భస్థా! క్రీడాభంగము గావించితివి గావున నీవు జాత్యం యుడవు క'"మృని శపించెను.

అసంతరము మమత శిశువును గనెను. పుట్టుగ్రుడ్డియైన యా శిశువే దీర్ఘతముఁడు. అతఁడు దృష్టిలేమికి వగచి, అగ్నిదేవుని బ్రార్థించెను. అగ్నియు నా బాలునిసుతికి మెచ్చి దృష్టిఱుచ్చెను. (౧ మం. ౧౪౭. సూ.) ఈ దీర్ఘతముని గూర్చి యనేక కథ లీ మండలమునఁ గనవచ్చును.

౭. పృథునికథ :— ఇష్టాకు వంశపురాజుయిన త్రివృష్టుని పుత్రుఁడు త్ర్యంబుఁడు. అతని పురోహితుఁడు జననామక మహర్షి కుమారుఁడు వృశకుఁడు. రాజసంరక్షణార్థము పురోహితులు రథమునడపుట యా రాజవంశమందలి యాచారము. దానినిబట్టి యొకనాఁడు త్ర్యంబుఁడు రథారూఢుడై యొక్కడికో బయలుదేరి వృశకుఁడు గుఱ్ఱముల పగ్గములుచేతఁబూని రథము నడపుచుండెను. అరదము కొంతపారము పోవునప్పటికి మార్గమధ్యమున నొకబ్రాహ్మణ బాలుఁడు దానిక్రిందఁ బడి మృతినొందెను. వృశకుఁడు వెంటనే రథ మాఁపి యా బాలు నీవలికిఁ దీసి 'రాజా! బ్రాహ్మణకుమారుని జంపితివి గదా!' యనెను. నీ పిపిల్లవానిమీద రథము నడపి నేను జంపితి ననెద వేం 'యని రాజునెను. 'నీవు రథస్వామివి గావున నీవే ఘాతుకుఁడ' పని వృశకుఁడన, 'నీవు రథచోదకుఁడవు గావున నీవే ఘాతుకుఁడ'పని మరల రాజునెను. ఇట్లు 'నీ వంటే నీ' వని వారిద్దఱు వివాదపడి పెద్దరాజునొద్దకు వెళ్ళిరి. అతఁడు జరిగిన సంగతి విని, రథము తొలినవాడే ఘాతుకుఁడని తీర్పు చెప్పెను. అది విని వృశకుఁడు తనపైఁ బడినదోషము పరిహరించుకొనఁ దలచి, ఋగాత్మకసామమున గానమొనరించి యా విప్ర బాలుని

బ్రతికించెను. దానిచే నా పిల్లవాని తల్లి దండ్రులు నితరులు నానందించిరి. అతఁడు 'ఈ రాజులు నాపై దోషమారోపించిరి గావున పీరియిండ్లలో నగ్ని ప్రజ్వరిల్ల కుండుగాక యని మనస్సులోనే శపించి వెడలిపోయెను.

బిడ్డకుల గృహములలో నిప్పు రాజలేదు. వంటలు లేవు. భోజనములు లేవు. రావనగరిలో గోల పుట్టినది. పెద్దలకుఁ దెలిసినది. వారందఱు కలసి యాలోచించి బ్రాహ్మణశాపమే యిందుకుఁ గారణమని నిశ్చయించి పృథునిబిలిపించి షమింపుమని ప్రార్థించిరి. అప్పుడాఱుషి మఱియొకసామును గానము చేసెను. యథాపూర్వముగా రాజగృహములలో నగ్ని ప్రజ్వరిల్లెను. (ఇది ౩ మం. ౨-౪, సూక్తమందున్నది) ఈ కథ కాటాళ్యమన బ్రాహ్మణమున జ్ఞోకరూపమునున్నది.

౮. అపాలఃథ :— అపాలయను నామె యత్రిమహర్షి కూతురు. బ్రహ్మ వాడిని. దైవికముగా నామె చర్మరోగముపాలై నది. అందుచే భర్తచే విడువఁ బడిన యాతనియై తండ్రియింటనే చనియించుచు జన్మరోగనివారణార్థ మింద్రుని గూర్చి తపస్సు చేయ నారంభించెను. ఒకనాఁడాయువరి, 'ఇంద్రునికి సోమ మిష్టముగదా' దానిని సంపాదించి యతనికి సమర్పించెద'నని తలచి సదతీరము నకుఁ బోయి యందందు సోమలతకై వెదకి యెందును గానక, 'యేటిలో స్నానము చేసి వచ్చుచుండఁగా దారిలో నొకచోట సోమలత కంటఁబడెను, సంతోషముతో దానిముక్కు యొకటిగైకొని యింటికివచ్చుచు నాముక్కునోటఁ బెట్టుకొనికొనికెను. ఆ చప్పుడు యజ్ఞము కొఱకు జాళతో సోమలత చితుకఁగొట్టిన చప్పుడువలె విన వచ్చుటచే నింద్రుఁ డచ్చటికి సిద్ధమై 'యిక్కడ గ్రావములతో సోమలత నెఁగఁ గొట్టి రసము తీయుచున్నార'యని యామె నడిగెను. అందు కపాల 'లేదు లేదు. ఒకకన్య స్నానము చేసి వచ్చుచు దారిలో దొరికిన సోమమును, కొఱికి నమలు చున్నది. ఆ చప్పుడు నీ కట్టు వినిపించినది కాబోలు'నని బదులుచెప్పెను. ఆ మాటవిని నింద్రుఁడు మరలి పోవుచుండఁగా నామె "ఏమి! తిరిగి పోయెద వేం? నీ వింటింటిక సోమమునకుఁ దిరుగువాడవుగా నున్నావు. ఇప్పుడు నా పండ్లతోఁ బిండినసోమరసము త్రాగి పొమ్ము" అని పలుకుచు, సతడింద్రుఁడని యప్పుడు గ్రహించి "అయ్యా! నీ నింద్రుఁడవని మొదట గ్రహింపలేక పోయితిని. నీవు మాయింటికి రమ్ము. బహుమాన మొనరింతునని ప్రార్థించి, యతఁడు తిరిగి నమి పించినంతనే 'ఓ సోమమా! ముందు మెల్లగాను బిదప పడిగాను నీ వింద్రునిగూర్చి స్రవింపు' మని నోటిలోనున్న సోమమును గోరెను. అప్పుడింద్రుఁడామెను గ్రామింపి యామెనోటిలో నోరుపెట్టి సోమము పానముచేసెను. అప్పుడపాల 'చర్మరోగమున

దేవుల వ్రతచే బిడుగుబడియు సంక్రమించి నాదరింపఁ బడితి' నని పలికెను. ఆ మాట విని యువకుడు 'నీ లేమి కావలెనో కోరుకొను' నను, నామె 'నా తండ్రి బట్టతల మీద శిరోజును మొలచునట'. అతనిని యూర్పరక్షేత్రము ఫలవంతము చేయఁగా 'చక్రకోగము పోవలెను' అని మూడు కోరికలు కోరెను. అందు కిచ్చుచు 'నీ మొనటికోరికలు పఠించును. నీ శరీరము సుప్రకాశమగుచుట్టు లేనుమను' అని చెప్పి, యపారాధ రథవక్త్ర రంధ్రమునఁ జెట్టి మూడు సార్లు నిరసికొనినట్లు. పానిదే. యాతఁడు దేహము సూర్యసదృశమై ప్రకాశింప నొచ్చె' (మఁ. క. సూ-కాం.)

ఇట్లు సుందరములతోని బహువిధములైన యితీహాసము లసంఖ్యముగా వచ్చును. వీరినిబట్టి చూడగాఁ జూర్వకాలమున యువకులు సంతోష సమయమునఁ గాని యాపత్సమయమునఁ గాని దేవతలను దమ మెలుకొఱకుఁ బ్రార్థించునపుడు గాని యువకుల నేరమునఁ గోరు పుడు గాని ప్రప్రతివైచిత్ర్యములను గన్పులారఁ బూజింపుడు గాని తస్యయరణ్యంబి కావించిన యుగాత్మకములైన వర్తనములే సూక్తములైనవియు నట్లవి యజ్ఞార్థములై తత్తదృషిదృష్టములైన సూక్తములతో సంబంధించితమ. గాన యామండలములఁ గూర్చఁబడిన వనియు గ్రహింపఁదగును. మఱియు నిర్దిష్టభాగో నేదో కొన్ని విశ్వసనీయములగా నున్నను, అవిశ్వసనీయములు నవంతసేవములు సత్యదృశ్యములునగు కథలే యపరిచితముగాఁ గనవచ్చు. అట్లే చరువార బంధుబడిబీన యైతిహాసములు, సూక్తములందును గొన్ని యిక్కులుందును గనరానట్లు విన్నవించు కథా వీజములను మెల్లగా మొలకెత్తించి పూర్వ ధ్వని యితీహాసములుగా నిరణ్యకములందు వర్ణించిరిని గ్రహింపఁదగును గాని, వనియొకొన్ని విశేషగతవిషయము లున్నను, అవియే యా యువకుల చరిత్రములని మోతమి విశ్వసనీయరాదు. ఇకనో, యువకులచే ననంగర విషయములతోడి కొన్ని యితీహాసములను సూక్తములందు వర్ణించినట్లు కనిబడుచున్నను, బహిశా ముష్టికభాగములను దోహదంబు ప్రవృత్తము లయినట్టి వానియందలి భావము మూలము మనకు గ్రాహ్యము గాని వాని సత్యత్వా సత్యత్వవిచారణ యావశ్యము గాదగుట స్పష్టము కావున నీత సే విషయమిట్లుంచి దేవతలనుగూర్చి కూడఁగొంత విచారణ చేయుదము.

ఋగ్వేద దేవతలు

వీ యిక్కు లెవరిని బ్రతిపాదించునో లేక స్తుతించునో లేక యాహ్వానించునో, వారు వానికి దేవత లనెడి యనుక్రమణికా నియమమునుబట్టి దేవతల

సంఖ్య కొన్ని చంద లందునుగాని యట్టివా రందఱు నతి మానుషలక్షణ లుడిచి
జైన దివ్యులు కారు. కొన్ని ముక్కులకుఁ దత్కర్తలగు నాముఖే దేవత లగుదురు.
కొన్ని సంవాద నూక్తములలో నుద్దేశింపఁబడిన స్త్రీ పురుషు లెవరయినను దేవత
లగుదురు. ఇందు కౌత యదాహరణము, ఊర్వశి పురురవు నుద్దేశించి నుభా
షించునపుడు పురురవుడ. దేవత యగును. పురురవుఁ డూర్వశి నుద్దేశించి
మాటలాడునపు డూర్వశి దేవత యగును. ఈ పద్ధతిచే గొన్ని నూక్తములలోఁ
దివ్యక్కులుగూడ దేవత లగుట సంభవించినది. ఇది యనుక్రమణికా పద్ధతి. ఇతి
హాసిక పద్ధతియు దేవతా నిర్ణయమున దీనితో నేకీభవించును. తాని నైరుక్తుల
దేవతా నిర్వచనపద్ధతి యంతకంటె వేయిగా నుండును.

‘ఈ దేవత యనుగ్రహమున నా కి యర్థము సిద్ధించుగాక’ యను బుద్ధిలోఁ
బుష్పి యగువాఁ డేమంతముచే నేదేవతను స్తుతించునో, యామఁ గము తద్దేవతాకి
మగును. ఆస్తుతి, నామస్తుతి బంధుస్తుతి కర్మస్తుతి రూపస్తుతియని చతుర్విధము.
మఱియు నా మంత్రములు, పరోక్షకృతములు ప్రత్యక్షకృతములు ఆధ్యాత్మికములు
నని త్రివిధములు అందు:—

ప్రథమది నామవిభక్తి ప్రయుక్తములు ప్రథమపురుష నిర్దిష్టములు పరోక్ష
కృతములు. ఉదా:—

“ఇంద్రో దివ ఈశే పృథివ్యాః ఇంద్రమిద్ గాథివో బృహత్. . .
ఇంద్రుడే దివికిని భువికి నీశ్వరుడు, ఓ సామగులారా! ఇంద్రుని బృహత్సమదే
స్తుతించుడు.” ఇత్యాది సర్వవిభక్తి యుక్తమయిన స్తుతి పరోక్ష కృతమని భావము.

మధ్యమపురుష ప్రయుక్తములు ప్రత్యక్ష కృతములు. ఉదా:— “త్వమింద్ర
బలా దధి, కణ్వా అభిప్రాయత, - ఇంద్రా! నీవు పరాభిభవ సమర్థమైన బలము
వలన ఓఖ్యాతుడవైతివి. ఓ కణ్వలారా! మీరు గానము చేయుడు” ఇట్లు మధ్యమ
పురుష సర్వనామ ప్రయుక్తమయిన స్తుతి ప్రత్యక్ష కృతమని భావము.

ఉత్తమ పురుషయుక్తము లాధ్యాత్మికములు. ఉదా:— “అహం రుద్రేభి
ర్వసుభి శ్చరామి, - నేను రుద్రులతోను వసువులతోను గలసి సంపదించు
చున్నాను” ఇట్లు ఉత్తమపురుష సర్వనామ ప్రయుక్తమయిన దాధ్యాత్మికమని
భావము.

ఇట్లు త్రివిధస్తుతి రూపములుగాక మిగిలిపోయిన మంత్రము లే యజ్ఞమఁ
దుపయుక్తము లగుచున్నవో దాని దేవతయే వానికిని దేవత యగును. అనగా

స్వరూపమును గాని దేవత యని భావించును.

అందున నైపుత్రులు బహుముగా యుగేవతా స్వరూపము దెలిపియున్నారు. అదియుఁ బై నైపుత్రముణికా వద్దలినే పోలియున్నట్లు కనఁబడును గాని వారి దేవతా సంస్కార నిర్వచనము మాత్రము భిన్నముగా నుండును పురూరవ శబ్దము నకు బహువిధముగా భ్రాంతిచేయునట్టి ప్రాణమని వారర్థము చెప్పుదురు. ఇట్లే యెన్నో సంస్కారము వారి నిర్వచనములు విచిత్రముగాఁ గానవచ్చును. మఱియును నైపుత్రులు మనుష్యులయ్యును దేవశక్తిదే దేవత్వమును బొందిరనియు, ఆంధ్రుణి బ్రహ్మవిద్యా పారీమిరాలై దేవతాత్వము చెందినదనియు నిట్లే మఱికొందఱు మనుష్యులు దేవత్వము ప్రాపించిరనియుఁ గొన్ని యిక్కులే చెప్పుచున్నవి. ఇట్లున్న వివిధ వద్దతులనుబట్టియు యాజ్ఞిక వర్ణమునుబట్టియు యుగేంద్ర దేవతలు దాదాపు మూడువందలమంది లెక్కకు వచ్చురు. వారిలో దివ్యులక్షణ లక్షితులై మహా మహిమ సంపన్నులుగా వర్ణింపఁబడినవారు సుమారు ముప్పది మందికంటె నెక్కువగా నుండిరు. వారిలోను, అగ్నింద్ర సోమమిత్రవరుణ మరుదశ్వి విశ్వేదేవాది సంస్కారు గలవా రల్పసంఖ్యాకులు ప్రధాన దేవతలు. ప్రథమ మండలమున రహరమి లం సూక్తముల నగ్నియు ౫౦ సూక్తముల నింద్రుఁడును వర్ణింపఁబడి యున్నా రనుటయే పై దేవతలలోఁగూడ నింద్రాగ్ని లత్యంత ప్రధానులని తెలుపఁ గలదు మొత్త మన్ని మండలములలోను సుమారు ౨౫౦ సూక్తముల నింద్రుఁ డును, ౨౦౦ సూక్తముల నగ్నియు, ౧౦౦ సూక్తముల సోమఁడును స్తుతింపఁ బడిరి. పర్వత్యమృత్యు యనూదులు కొందఱు మూఁదేసి సూక్తముల నుతింపఁ బడిరి. తక్కినవారిలోఁ బ్రధాన దేవతలను వర్ణించు సూక్తములు నూటికిఁ దొమ్మిదివఱకు మూటి కెక్కువఱకు గలిపించును. దీనినిబట్టి చూడఁగాఁ దరువాతి కాలమున శివేశ్వరుల కెట్టి ప్రాధాన్యము వచ్చినదో, అంతకంటె నధికమైన ప్రాధాన్యము యుగేంద్రకాలమున నింద్రాగ్నిలకుఁ గలదని స్పష్టమగును.

మఱియు నేమందలి ముక్కులనుబట్టి మాత్రగా, పృథివీస్థానులు, అంతరిక్ష స్థానులు, ద్యుస్థానులు, అని దేవతా స్వరూపులు త్రివిధముగాఁ గనవచ్చుచున్నారు. అట్టివారిలో నగ్నియు, వాయువు తేక యింద్రుఁడు, సూర్యుఁడు, సయ్యా స్థానము లనుబట్టి ప్రధాన దేవతలుగా వర్ణింపఁబడిరి. వారిలోను సూర్యుఁడే తక్కిన దేవతల నిజరూపమనియు, నతఁడే కార్యవశమున వివిధ దేవతారూపము దాల్చెననియు మఱికొన్ని వద్దతులు కనఁబడుచున్నవి. ఇందుకొక యుదాహరణము : -

“దేవతా తత్త్వపేతలయిన దేహావు లాదిత్యునే యింద్రునిగాను మిత్రునిగాను వరుణునిగాను, అగ్నినిగాను దివ్యుడు సువర్ణుడునైన గరుత్మంతునిగాను యమునిగాను మాతరిశ్వనిగాను జెప్పచున్నారు”¹

ఇత్యాదులందు త్రివిధ స్థానదేవతాత్మత్య మాదిత్యున కారోపింపబడినది. మఱియొకచో నగ్నియే సర్వదేవతా స్వరూపుడని వర్ణింపబడినది.² ఇంకొకచో సకల దేవతా స్వరూపుడు సర్వజగన్మాతపురుషుడు నతీతాగామిసృష్టివేయుడు విరాట్పురుషుడని వర్ణింపబడినది.³

ఇట్లు కనవచ్చు వివిధ వర్ణలనుబట్టి మంత్ర ద్రవ్యలైన ఋషు లాయా సమయముల నిందాహర్షశోక ప్రశంసాదులలో నేదోయొకటి కారణముగా నీశ్వర మహిమా విష్కృతులయిన యగ్ని వాయూదిత్యాదులను, అజిమాద్యైశ్వర్య సంపన్నులైనవారి రూపాంతరములను, మఱియు నశ్వాదినత్వములను నదీపర్వ తొషధీలతామలగు నదేతములనుగూడ వర్ణించి యుండిరినియు, అట్టి పన్నియు యాజ్ఞికపక్షమున దేవతలుగాఁ జరిగఁజేపబడిన పనియుఁ దెలియనగును. అంతే కాని, “నాటిఋషులు చెట్టుపట్ట గూడ దేవతలనియే భావించెడివారు. ఐకాత్మ్య తత్త్వమే యెఱుఁగ”రని మాత్రము భావించరాదు. ఈ విషయము తత్వజ్ఞానమను శీర్షిక క్రిందముందు పిచారింపబడును గావున నిపుడు ఋషుల దేవతావర్ణనము లందలి విశేషములు కొన్ని గ్రహితము.

పరమేశ్వర సంకల్పసిద్ధమైన పంచమహాభూత సృష్టిలో దృశ్యములును జ్ఞేయములును జేతనాచేతన రూపములు నయినయత్తమ పదార్థము లన్నియుఁ గార్యకారణాభేద భావమునఁ దత్తద్ధర్మానుగుణముగా ఋగ్వేదమున వర్ణింపబడినవి. అట్టి దేవతల రూపములు తఱుచుగాఁ బురుషవిధములుగానే కల్పింపబడినవి. అనఁగా మానవపురుషులకువలె నా దేవతలకును గరచరణాద్య వయవములు నామ ధేయములు వాహనాద్య పకరణములు గమనాగమన శ్రవణదర్శన భాషణాది కృత్యములు నారోపింపబడినవి. కొన్ని యచేతనములకు సకల చేతన ధర్మములు

1. ఇంద్రం మిత్రం వరుణ మగ్ని మాహు రథో దివ్యః స సువర్ణో గరుత్మాన్ ।
ఏకం స ద్విప్రా బహుధా వదం త్యగ్నిం యమం మాతరిశ్వాన మాహుః.
ఋ. 1-184-48.

2. అగ్నిరైవ సర్వాదేవతాః.

3. పురుష ఏ వేదం సర్వం యద్యాతం యచ్చ భవ్యమ్. ఋ. 10-90-2.

కర్తృత్వబద్ధహోయిగను మహత్త్వబోధకము లగుకొన్ని గుణములు దాని కారోపింపబడినవి. సామాన్యముగా దేవతాదర్శనములు రూపకోప మోత్త్రేక్షా స్వభావోక్తి తస్మాదాచ్యులంకారములతో నొకదానికి గురియై కనవచ్చును.

సూక్ష్మచంద్ర పూర్వకాలములలో యవస్థు శ్రీచలై వర్ణింపబడినది. సోమ కనకము నొక గోట్టుచున్న గ్రాహములు తమ యాకుపన్నని నోళ్ళతో సోమ దానము చేయువారి చయచేయుచునని పిలుచుచున్నట్లు వర్ణింపబడినది ఇంద్రుడు సుహృదగుచిత్ర నాయకము చేతబట్టి వచ్చినట్లు వర్ణింపబడినది. ఇట్టి వక్షనలను బట్టి చూడగా నయోధ్యాపాత్రుల పదార్థములందు ఋషుల కున్నట్లు తలంపబడు దేవతాబుద్ధికంటె పత్రద్వస్తు వర్ణనములందలి వారి కవితాచాతుర్యే యధికముగా స్ఫురించుచున్నదని చెప్పవలెకాకము గలుగుచున్నది.

మరియు దేవతలు కొందఱు కొందఱు వేయివేయి ధర్మములు కలవారయ్యు నిద్దఱుబొప్పునఁ గలసి వర్ణింపబడిరి. ఆట్టి దేవతాదర్శనము లనేకము లనేక విధములుగా గనవచ్చుచుండును. అగ్నిసోమము అగ్నింద్రులు, అగ్నిపర్వములు అగ్నివిష్ణులు, ఇంద్రాగ్నులు ఇంద్రాబృహస్పతులు, ఇంద్రాపూషులు ఇంద్రా బ్రహ్మణస్పతులు, ఇంద్రావిష్ణులు, ఇంద్రావర్హణులు, ఇంద్రాకుత్సులు, ఇంద్రావాయువులు, మిత్రావరుణులు, సోమాపూషులు, సోమారుద్రులు, సూర్యా చంద్రులు, వాతా పర్వస్తులు, ఇత్యాదిగా బహుదేవతాదర్శనములు కన వచ్చును. మరియు దేవతలలో నొకరి కొకరు ప్రకృతియగుట కలదు. ఇది ఋషువ్యధర్మ విరుద్ధము. మానవులలో దండ్రి కుమారునికిఁ బ్రకృతి యైనట్లు కుమారుడ తండ్రికిఁ బ్రకృతి కాజూఁడు కదా! దేవతాధర్మ మట్లుకాదు. తండ్రి కొడుకులు పరస్పరము ప్రకృతు లగుదురు. సూర్యుఁ డగ్నికిఁ బ్రకృతిగాను, అగ్ని సూర్యునికిఁ బ్రకృతిగాను గూడ వర్ణింపబడిరి. అదితి దక్షునికిఁ దల్లి, దక్షుడదితికిఁ దండ్రి! మరల నదితి యాదిత్యులకుఁ దల్లి ఇత్యాది దేవతా ధర్మములెన్నో ఋక్సంహితలో గనవచ్చును.

శ్రీ దేవతలలో నదితి యగ్రగణ్యురాలు, ఆమె దేవమాత. ఋగ్వేద గాథలలో నదితిగాథ మిక్కిలి ప్రధాన మైనదియేకాక యతిపురాతన మైనదిగా గూడగనవచ్చును. అగ్నింద్ర పరుణపత్నులగ్నయి ఇంద్రాణి పరుణానియగు పేళ్ళ దేవతలుగా స్తుతించబడిరి. మరియు సరమ దేవతనియగు నెతిహాసిక

పక్షమునకు వ్యతిరేకముగా సరణిలమైన మధ్యమవాక్కుని నైరుత్తు లర్థముచెప్పిరి. అట్లే సరస్వత్యాదులు నదీకల్పదేవత లనిరి. ఇట్లు సమర్థింపఁ బడినవియు సూక్తముల వర్ణింపఁబడినవియు నగు కల్పిత శ్రీ పురుషరూప చేతనా చేతన పచారము లెన్నో యాజ్ఞికపక్షమున దేవతలుగా గణనకు వచ్చినమాట సత్యమేకాని యట్టివానిని ఋషులు భజనీయములైన వివిధ దైవతములనుగా భావించినట్లు మాత్ర మూహింపరాదు. ఇట్లు బహుదేవతలు సూక్తము లందెల్లఁ గనవచ్చుచున్నను దివూదాన పుత్రుఁడయిన పరుజ్ఞేపమహర్షి చేసిన స్తుతినిపట్టి యజ్ఞార్థ దేవతలు ముఖ్యముగా ముప్పదిముగ్గురని యీక్రిందివిధముగాఁ దెలియ వచ్చుచున్నది.

“యే దేవాసో ది వ్యేకాదశస్థ పృథివ్యామ ధ్యేకాదశస్థ

అప్పుక్షితో మహి నై కాదశస్థ తే దేవాసో యజ్ఞ మిమం జుషధ్వం. 1”

ద్యులోక దేవతలు పదునొకండుగురు. పృథివీలోక దేవతలు పదకొండుగురు. అంతరిక్షలోక దేవతలు పదకొండుగురు. నిజముగా, పృథివ్యంతరిక్షద్యులోకాభిమానినులైన దేవతలు ముగ్గురే. కాని, వారే తమతమ మహిమలచే ముప్పది ముగ్గురు దేవతలగు చున్నారు. వారే అగ్ని వాయ్వాదిత్యాదులనుట స్పష్టము, దీనినిబట్టి మహామహిమవిరాజిత లయిన యగ్న్వాదులే ప్రధాన దేవతలుగా యజ్ఞములం దారాధింపఁబడుచు వచ్చిరిని తెలియుచున్నది. ఈ ముప్పదిముగ్గురే నిజ మహిమవిలాసముల ముప్పది మూఁడుకోట్ల దేవతలుగాఁ బురాణేతిహాసాదులఁ బ్రశంస కెక్కిరినితోచుచున్నది. ఇంక నీ విషయమిట్లుంచి శాఖాభేదముల నింపుక పరిశీలించము.

ఋ గ్వే ద శా ఖ లు

సంహితాబ్రాహ్మణాత్మకము లయిన నాలుగు వేదములు ననేకవిధశాఖలయి నట్లు లక్షణ గ్రంథాదులవలనఁదెలియవచ్చును గాని యందు యజుర్వేదము కృష్ణ శుక్లభేదమున ద్వివిధమై తనవచ్చునట్లు తక్కిన ఋగాదివేదముల శాఖలు వేఱుగాఁ గనరావు. అందు ప్రకృతమైన ఋగ్వేదమునకు ౨౧ శాఖలును సామవేదమునకు ౧౦౦౦ శాఖలును యజుర్వేదమునకు ౧౦౧ శాఖలును అథర్వవేదమునకు ౯ శాఖలును గొందఱిమతమున ౧౫ శాఖలును గలవనియు, అధ్వము పాదము శ్రుతి శాఖయనునవి పర్యాయవాచకము లనియు షడ్గురుశిష్యుఁడు తెలిపియున్నాఁడు కాని

యాయాశాఖలనామము లన్నియు వక్కాణింపలేదు.¹ ఋగ్వేదశాఖలలో నైదింటి నామములు మాత్రము తత్ప్రవర్తకుల పేళ్లతోపురాణలక్షణ గ్రంథాదులఁ గనవచ్చుచున్నవి. అవియైనను, ఒకదానిలోని సంజ్ఞలతో మఱియొక దానిలోనివి పోల పుట్టువి. శాకల్యశిష్యులైన ముద్గల గోఖుల వాత్స్యశారీర శిశిరసంజ్ఞలు గలవారై దుగురు శాఖాభేద ప్రవర్తకులని ఋక్రాతి శాఖ్యభాష్యములో నువ్వట్లుఁ డుదాహరించిన పురాణవచనము చెప్పుచున్నది.² పై వానిలోని గోఖుల శారీరసంజ్ఞలు మఱియొకప్రతిలో గోకుల శైశిరసంజ్ఞలుగాఁ గనవచ్చుచున్నవి. వాయుపురాణములో ముద్గల గోలక భార్యయ మాత్యు శైశిరేయ సంజ్ఞలు కనవచ్చుచున్నవి. విష్ణుపురాణము, ముద్గల గోశ్యలు వాత్స్య శాలీయ శిశిర సంజ్ఞలు చూపుచున్నది.³ వాత్సీక వర్ణిత పట్ల శాకల్యశిష్యులైన నైషిక బ్రహ్మచారులు నూర్యురితోను గృహస్థులు ధర్మిష్ఠులు పుటుఃజవంతులునగు శైశిరబాష్కల సాంఖ్య వాత్సాశ్య లాంఛనులు శాఖాప్రవర్తకులని చాటుచున్నది.⁴

ఇట్లు విభిన్నములుగానున్న పూర్వోదాహృత వచనములలోనేది సరియైనదో, యేది కాదో నిర్ణయింప నాధారములు కనరావునని పద్మరుశిష్యుని వచనము తప్పఁ దక్కినవర్షియు ఋక్శాఖలైదని మాత్రము చెప్పుచున్నది. ఇది ఋట్టుండ చరణ పూహమను మఱియొక లక్షణగ్రంథ మాశ్వలాయన శాంభాయన శాకల బాష్కల మాంధూరాయన భేదమున ఋక్శాఖ లైదు విధములని చెప్పుచు వానియందలి మంతలాధ్యాయనూతనముగాదిగణనమును మనమింతకు మున్ను శౌనకుని యను

1. ఋగ్రూపమంత్రబహుళ్యా దృగ్వేద స్వాస్తి త్ర ఖేతరా, ఏకవింశ త్యధ్యయుక్త వృగ్వేద మృషయో విదూ, సహస్రాధ్వా సామవేదో యజు రేకశతాధ్వగమ్, సహస్రాధ్వా ధర్మణోఽన్యేకు ప్రాహుః పంచదశాధ్వగమ్, ఆధ్వా పాద శ్రుతిశ్శాఖా, ఇతి వర్యాయవాచకా, శాశ్వాతయన సర్వామక్రమణీ వృత్తివీతిక.
2. చూ. శాశిలో ముద్రింపఁబడిన ప్రతి.
3. మాఙ్గిముల్లరు Sans lit. P. 189.
4. శాకల్యస్య శతం శిష్యా నైషిక బ్రహ్మచారిణా, పంచ కేషాం గృహస్థా ప్రే ధర్మిష్ఠా శ్చ కుటుంబినః, శైశిరో బాష్కల సాంఖ్యో బాత్స్య శ్చై వాత్స్యలాయనః, పంచైతే కాకలా శ్శిష్యా శ్శాఖాభేద ప్రవర్తకా, ముక్రామ ప్రాచీనాముద్రిత సంస్కృతగ్రంథపట్టిక. P. 694.

క్రమణికనుబట్టి చదివిన విధముననే తెలుపుచున్నది.¹ మఱియు, ఋగ్వేదసర్వాను క్రమణి సూక్తగణనము చేయుచు 'ఏత త్సహస్రం దశసప్త చైవ, అష్టా వతో బాష్కలకే ఒధికాని'—శాకల సంహితలో ౧౦౧౭ సూక్తములున్నవి. ఇంతకంటె నెనిమిదిసూక్తము తెక్కువగా బాష్కలసంహితలో నున్నవి. అని తెలుపుచున్నది.² ఈ కెందనిబట్టియుఁ బూర్వోదాహృత వివిధవచనములను బట్టియుఁ బరిశీలింపఁగాఁ దొలుత ఋక్సంహిత యొకటి యనియు, దానిని లోకమునఁ బ్రవర్తింపఁజేసిన వారి నామములనుబట్టి యదియే యైదు శాఖలుగా వ్యవహరింపఁబడుచున్న దనియు విదిత మగుచున్నది. ఇది సత్యమైనను, ప్రవర్తకుల నామములు కొన్ని వేఱు వేఱుగాఁ గనవచ్చుటచే నందు ప్రధానశాఖా ప్రవర్తకు తెవరనెడి సందేహ ముదయింపకపోదు కాని, పూర్వాచార్యవచనప్రామాణ్యమునుబట్టి తెలిసికొనఁ దగినంతలోఁ జరణవ్యాహము పేర్కొనిన సంజ్ఞలలో బాష్కల సంజ్ఞ తప్పఁ దక్కిన నాలుగును బాణినిసూత్ర నిష్పన్నములై కనవచ్చుటచేతను³ వికృతివల్ల వ్యాజించిన శైశిరీయ శాఖ శాకల శాఖలో సంతర్భూతమని సర్వానుక్రమణి ఋక్పాఠి శాఖ్యములు చెప్పుటచేతను⁴. పాణినిదృష్టమైన శాంఖ్యాయక శబ్దమే⁵ క్రమముగా సాంఖ్యాయక శబ్దముగా మాఱియుండు ననుట విశ్వసనీయమగుట చేతను, మాండ్వాకాయక శాఖా ప్రవర్తకులలోఁ దరువాత 'బ్రహ్మిద్బ్రహ్మ వాత్స్యేదను మునిపేర నదియే

1. ఈ చరణవ్యాహము కానకునిదని యొకప్రతిలోను, వ్యాసునిదని మఱియొక ప్రతిలోను గనవచ్చును.
- తత్ర ఋగ్వేద స్యాష్టై భేదా భవంతి, చర్వా త్రావక శ్చల్పకః శ్రవణేయపారః క్రమపారః క్రమజటః క్రమవదః క్రమరథః క్రమదండ శ్చేతి, చతుష్పా రాయణ మేతేషాం పంచవిధా భవంతి, ఆశ్వలాయన..... తేషా మధ్య యనం, అధ్యాయానాం చతుష్ష స్థి ర్మండలానామిత్యాది.
2. బాష్కలసంహితలో నెక్కువగానున్న యెనిమిది సూక్తములును వాలఖ ల్యములనుట కవకాశము కలదు గాని మాక్సిముల్లరు ప్రకటించినదానిలో నవి ౧౦ సూక్తములుగాఁ గనఁబడుచున్నవి. అతనికి లభించినప్రతులలో మఱిమూడు సూక్తములు ప్రక్షిప్తములై యుండునని యూహింపనయ్యెడిది.
3. నదాదిభ్యః ఫక్. 4-1-99; అశ్వాదిభ్యః ఫక్. 4-1-110, శాకలా ద్వా. 4-8-128, తారవ్యమాండ్వాకాఖ్యాంచ. 4-1-19.
4. తా న్యారణే కాకలే శైశిరీయే-సర్వాను—యథా ఋగ్వేదే పారయణా మ్నాయే కాకలే శైశిరీయకమితి-ఋక్పాఠి.
5. అశ్వాదిభ్యః ఫక్, .ంగోత్రావతే - గణపారే శంఖ.

వాత్సాన్యాయనశాఖయనః వ్యవహరింపఁబడియుండు ననుట సంభావ్య మగుటచేతను¹ విక్రమవల్లికంటెఁ జరణవ్యూహ మెక్కువగాఁ బూర్వకాలమునఁ బ్రసిద్ధి కెక్కి యుండుట చేతను దీనిలోని శాఖాసంజ్ఞలు సరియైనవని తోచుచున్నది. ఇట్లు సంహితా ప్రవృత్తక శాఖలేకాక, అధ్యయన బ్రాహ్మణసూత్ర భేదములవల్లఁ గూడ నేర్పడిన శాఖ లనేకములు కలవు. వానిస్వరూప మిండుక పరిశీలించుము.

“వేదరాశి విద్యర్థ వాదమంత్రాత్మకమై త్రివిధముగా నున్నది.² అందు మంత్ర బ్రాహ్మణాత్మకమైన స్వాధ్యాయైకదేశము శాఖయని చెప్పఁబడుచున్నది. ఆ సంహితా బ్రాహ్మణములలో దేనికైనను సంభవించిన భేదమునుబట్టి వేదమున నవాంతరశాఖ లేర్పడుచున్నవనుట సత్యము. సాంగమైన స్వాధ్యాయము వేదశబ్ద వాచ్యమైనట్లే సాంగమైన శాఖగూడ వేదైకదేశమగుటచే శాఖాంతరత్వమును బొందు చున్నది అట్టి శాఖ కంగము సూత్రము. దాని భేదమున స్వాధ్యాయాధ్యయనము భేదించుచున్నది కావున శాఖాభేద వ్యవహారమునకు సూత్రము హేతువగుచున్నది.”³ ఇట్లాది వాక్యములనుబట్టి, ఐతరేయ - కొషీతకి - పైంగి - బౌధాయన - కాత్యాయన - మార్కండివాది శాఖలు, సంహితా బ్రాహ్మణ సూత్రములు వ్యాపించిన కొలదిని, కిర్మాచరణమున భిన్నమతము లుదయించిన కొలదిని బయలుదేరినవని తెలియపడుచున్నది. కావున ఋక్సంహిత మాత్రమేవో కొన్ని యితర సూక్త ములు కలియుటచేతను, తక్ తదధ్యయన భేదముచేతను వేరుయినట్లు కనిపించినను, స్వరూపముచే నొకటి యైనట్లు విశ్వసించవచ్చును. ఇట్లేర్పడిన వివిధ శాఖలలోని బ్రాహ్మణాది గ్రంథములఁ గొన్ని దాన్ని పాఠములు నశించుటయుఁ గొన్నిశాఖ లడుగఁబడుటయుఁ గాలక్రమమున సంభవించెననుట నిజము. ఇందుకు బ్రాహ్మణోక్త విధులలో నుత్పన్నములైన పాఠములు ప్రయోగమునుబట్టి మనుమానింపఁ బడుచున్న వనునది మొదలుగాఁ గల శాస్త్రవచనములే ప్రమాణము.⁴ దీనినిబట్టి

1. మండూకవాక్యస్థాలో నెవరు ప్రాచీనులో! పాణినిదృష్టము మాండూకాయన శబ్దము.
 2. తత్ర తావ ద్విద్యర్థవాదాత్మనా త్రిధా వ్యవస్థితో వేదరాశిః బౌధా. సూ. సాయణులు.
 3. స్వాధ్యాయైకదేశ మంత్రబ్రాహ్మణాత్మక శ్చా భేత్కృత్యతే - ఇత్యాది— హరణ్య - సూ. భా.
 4. బ్రాహ్మణోక్తా విధియ నైషాముత్యస్యాః పాఠాః ప్రయోగాదను మీయ నైషిత్యస్యాః పాఠాః, అధ్యైత్యదౌల్యాత్, అప - సూత్ర.
- శాఖానాం విప్రకీర్ణ త్యాత్పురుషాణాం ప్రమాదతః, యైశ్చ మన్వాదిస్వస్థీ నా ముత్పత్త్యన్న శాఖామూలత్వ మభ్యుపగతమిత్యాది—భుమారిలంత్ర. 1-8.

పేట్లు తెలియకుండగా జీర్ణములైనవే కాక నామమాత్రావశిష్టములైన శాఖలుగూడ బ్రాహ్మణసూత్ర పాఠభేదములనుబట్టి వేఱయినను, ప్రాచీన మహర్షి దృష్టములైన సూక్తములయెడ వేఱు గావనియు, ఆ సూక్తములే సంహితగా నేర్పడినదనియు, దానికిఁ బదము (పదవిభాగము) నిర్మించిన శాకల్యమునియే తత్సంహితా ప్రవర్తకుల కాదిగురువనియు దానంజేసి ఋక్సంహితకుఁ బోలుత శాకలసంహిత యనుపేరు వచ్చినదనియుఁ దెలియనయ్యెడిది. అట్టి లోకైక పూజ్యమయిన యీ సంహితలోని మనోహరములైన కొన్ని వర్ణనలు చదివి యానందింతుము.

ఋక్సంహితలోని వర్ణనలు

నిత్యసత్కవతులు నైహిక విజ్ఞానమనులు నాముష్మిక పరాయణులు వశ్య వాక్కులు నగు పూర్వమహర్షులు వీనులార వినియుఁ గన్నులారఁ గాంచియు యథార్థములని నమ్మియు మనసార భావించియు వర్ణించిన వివిధ విషయములతో నాటి కాలమును గన్నులకుఁ గట్టు దివ్యమణి దర్పణమైన ఋక్సంహిత కేవలకర్మ పరతంత్రమైన మంత్రరాశి మాత్రము కాదు. వింధ్య హిమాలయ మధ్యదేశమున ధర్మము నాలుగు పాదముల నడపించిన ప్రభువు. దక్షిణా పథంబున వైదిక విజ్ఞానమునకు దారిచూపిన మిత్రుఁడు. భరత ఖండమునకు భవ్యోపదేశముచేసిన పరమగురువు. శిక్షకు శిక్ష, వ్యాకరణంబున కాకరము, చందస్సునకు మూల కండము, నిరుక్తంబునకుఁ బ్రవక్త, జ్యోతిషంబునకు జ్యోతి, కల్పమున కాకల్పము, మీమాంసలకు మేర. న్యాయంబున కాయువు, పురాణేతిహాసముల పుట్టిల్లు, ధర్మ శాస్త్రములతల్లి, వివిధార్యభాషల విత్తనము. వేయేం? సకల విద్యోప జీవికయగు నుపజ్ఞ. వాగ్దేవి కుపాయనముగా ఋషులు తొలుదొర్లి సంతరించి సమర్పించిన దివ్యరత్న పేటిక. వివిధ విజ్ఞానమణుల విలసిల్లినదియే భారతీయుల పెన్నిధి. మతీయు ఋగ్వేదము భావిసంతతివారు చూచి గ్రహించి యానందించుటకై ప్రాచీన మహర్షులు చిత్రించి యుంచిన యార్యావర్త చిత్రపటము. అందు ఋష్యాశ్రమములు యజ్ఞవాచికలు నదులు పర్వతములు వనములు తరుగుల్మ లతాదులు ఆర్యులు అనార్యులు పోరాటములు జయములు పరాజయములు, కృషి గోరక్షణము వాణిజ్యము నౌకాయానము రథయానము వధూవరుల యసురాగములు దౌత్యములు వివాహములు సమావేశములు విరహములు తపోసంహితములు దేవతానుగ్రహములు సల్లాపములు సంవాదములు సమాలోచనములు ప్రకృతి విజ్ఞానము పదార్థవిజ్ఞానము ఖగోళవిజ్ఞానము భూగోళవిజ్ఞానము దైర్ఘ్యసౌహసములు కామక్రోధాదులు శమదమాదులు మొదలయిన వెన్నె యాయా సందర్భముల ననేక భంగుల దృగ్గోచర

మగును. అట్టి వాఙ్మయ కల్పభూరుహమైన ఋక్సంహితలోని కొన్ని వర్ణనల యందలి విశేషములు గ్రహించి యానందించుటకు ముందు సర్వదేవతా సమస్కార రూపమగు మంగళాచరణముగా నఖిల దేవముఖమైన యగ్నిదేవుని మధుచ్చందో మహర్షి వాక్కుతోనే స్తుతించుము.

“అగ్ని మే శే పురోహితం యజ్ఞస్య దేవ మృత్విజం హోతారం

రత్న ధాతమం॥”

రాజునభీష్టము సంపాదించు పురోహితు నట్లు యజ్ఞమున కపేక్షితమైన హోమమును సంపాదించునట్టియు లేక యజ్ఞమునెదుట నాహవనీయ రూపమున నుండునట్టియు, ప్రకాశింపఁ జేయువాఁడు లేక దాదాది గుణయుక్తుఁడైనట్టియు, దేవతల యాగములందు హోత యనుపేర ఋత్విజుఁడైనట్టియు, యాగఫల రూపమైన రత్నాది ధనసంపద నిచ్చునట్టియు, అగ్నిదేవుని స్తుతించుచున్నాను లేక యాదించుచున్నాను” అని యర్థము. యజ్ఞములందు ముందుభాగమునకుఁ దీసికొని రాజుడువాఁడనియు, దేవసేనను ముందు నడపువాఁడనియు కాష్ఠాదులయందు సంకుచితముగాఁ దన యంగమును బొందించువాఁడనియు నగ్నిశబ్దమును బహు విధముగా యాస్కుండు నిర్వచించెను. ఇందు కడపటి నిర్వచనము సహజముగాను దక్కినవి యజ్ఞపక్షముగాను బౌరాణిక పక్షముగాను సరిపడుచున్నవి.

ఈ ఋక్కు ఋక్సంహితలో నిపుడు మొట్టమొదటిదిగాఁ గనవచ్చుచున్న మాట సత్యమే రాని యిది వైదిక వాఙ్మయ రచనయందాద్యమంత్రము మాత్రము కాదు. సంహిత యేర్పడు కాలమునఁ బ్రాచీనారాధిత సూక్తములు కొన్ని ముందు వెనుక అయినవను విషయము సంతకుమున్నే కొంత తెలిసికొని యున్నాము. ఇది గాక మధుచ్చందసుఁడే తా నర్వాచినుఁ డయినట్లు దీని తరువాతి ఋక్కుతోనే యీ శ్రింగి విధముగా సూచించియున్నాడు.

“అగ్నిః పూర్వేభి రృషిభి రీద్యో నూతనై రుత . స దేవా ఏహ వక్షతి॥”

అర్థము :— ఈ యగ్ని పూర్వర్థు లనగా, పురాతనులైన భృగ్వంగిరః ప్రభృతి మహర్షులకు స్తుత్యుఁడు, నూతను లనగా నిదానీంతనులమైన మనకును స్తుత్యుఁడు. మనచే గొనియాడఁబడిన యితఁ డీ యజ్ఞమునకు దేవతలను దీసికొని వచ్చుఁగాక.”

దీనినిబట్టి మధుచ్ఛందసునికిఁ బూర్వము మహర్షు లనేకు లగ్నిస్తుతి యొన రించి యున్నారని స్పష్టమగుచున్నది. అట్టి యగ్నిస్తుతిరూప సూక్తములు ప్రతి మండలమందును గనవచ్చుచున్నవి. “ఇతనికిఁ బూర్వము ఋషు లుండవచ్చును, వారగ్నిస్తుతులు చేసియుండవచ్చునుగాని యవి సూక్తములై యీ సంహితలోనున్న వనుటకుఁ బ్రమాణ మేమి ?” అని యడుగుదురేని. మధుచ్ఛందసుని యీ స్తుతిని సూక్తముగా గణించుచువచ్చిన యార్థానువాక సంప్రదాయము జనుదగ్గొది మహర్షుల యాస్తుతులనుగూడ సూక్తములనుగా గణించుచు వచ్చుటయే ప్రమాణము. ఇందలి రత్నధాతమ శబ్దము తప్పఁ దక్కినవన్నియు నతిసులభములై లౌకికభాష లోని శబ్దములవలె నున్నవి. కావున నెట్లయిన నీ ఋక్కు ఋషిదృష్టములయిన వానిలో మొట్టమొదటిది కాదనుట నిర్వివాదమని నామతము. ఈ సందర్భమున మంత్రకృతుల కాలమందే కాక యా మంత్రములను సంహితగాఁ గూర్చిన యర్వాచీన కాలమందుఁ గూడజాతి కంటె గుణమే యెక్కువ పూజాస్థానముగా నుండెడిదను విషయమును, రాజర్షియైన మధుచ్ఛందసుని సూక్తములను బ్రహ్మర్షులు ఋగ్వేదాదియందు సమకూర్చుటయే ధ్రువపఱచుచున్నదని స్మరింపఁదగును.

ఋక్సంహితలో నైదవవంతు సూక్తము లగ్నిస్తుతిపరములేయని తెలియు చుండ నగ్నివర్ణన లెన్నియని యిందుదాహరింప నగును : అందుచే సందందలి కొన్ని ఋక్కులయర్థమిందు తెలుపుచున్నాను. దీర్ఘతముఁ డనుఋషి వేడిమి యగు గుణము ప్రధానముగా నగ్నిదేవు నిట్లు వర్ణించెను.

“అగ్ని, పాకాదికముచే సన్నసాధకుఁడగు చున్నాఁడు. శరీరాభివృద్ధికి హేతు వగుచున్నాఁడు. యజ్ఞములందు హవిస్సు గొనుచున్నాఁడు. అట్లు లౌకిక వైదికకర్మములను నిర్వర్తింపఁజేయుచు నిత్యుఁడై భూలోకవర్తియగునితఁడే సకల లోకహితకారియగు వృష్టికిఁగారణమై విద్యుద్రూపమున నంతరిక్షమున వెలుఁగొందు చున్నాఁడు. మఱియు నీ యగ్నియే సూర్యకిరణముల ప్రవృత్తికి మూలమై తద్వారా భూమిమీఁద జలము నాకర్షించి సూర్యుని బొందించి యవృటఁ జీరకాల ముంచి పిదప నంతరిక్షమున మేఘములయందుంచి యాజలమును వర్షకాలమున మరల వర్షింపఁజేయుచున్నాఁడు..”¹ మఱియు నీ ఋషియే యగ్నిదేవుని తేజశ్శక్తిని విశ్వాత్మకత్వము నిట్లు కొనియాడెను.

“ఓయగ్ని ! నీ వల్లనే రాత్ర్యభిమానియగు వరుణుఁడు వర్షాదికర్మ సమ ర్పఁడగుచున్నాఁడు. అహరభిమానియగు మిత్రుఁడు తమోనాశకుఁడగు చున్నాఁడు.

ఆత్మే యర్థముఁడును దానాదిస్వకార్య దురంధరుఁడగు చున్నాఁడు. బండికంటి కమ్మి చక్రమును జూట్టి యున్నట్లే నీవు సర్వకర్మప్రవృత్తిచే విశ్వాత్ముఁడవై వరుణాదులను వ్యాపించియున్నావు.”¹

పోమాహృతియను ఋషి దావాగ్ని నిట్లు వర్ణించెను

“అగ్ని, మిక్కిలి హిందరపాటుతో వనములు దహించుచున్నాఁడు. నీటి ప్రవాహమువలెనే యిటునటు పోవుచున్నాఁడు. యద్ధమునకుఁ బోవురథమువలెనే ధ్వజి చేయుచున్నాఁడు. మణియుఁడును సంతాపకుఁడు నయిన యితఁడు తన వల్లనికాదలండును వల్లని యంతరిక్షమున సంచరించు నాదిత్యునివలెనే ప్రకాశించు చున్నాఁడు.”²

నోదోమహర్షి వైశ్వానరాగ్ని నిట్లు స్తుతించెను.

“ఓయగ్ని ! లోకములలోనున్న యగ్నులన్నియు నీ శాఖలే కాని వేఱుకావు. నీ వల్లనే నిర్జరు లందఱును జీవించుచున్నారు. సకల నదులగర్భములందు జాతర రూపమున నావి వగుచు, నిట్రాడు తనమీద మోపినవెదుళ్ల నన్నిటిని ధరించునట్లే యా నరుల సందఱిని నీవు ధరించుచున్నావు.”³

అంగిరసుఁడైన హిరణ్యస్రావుఁడగ్ని ప్రార్థనము గావించుచుఁ బ్రాచీన యవ్వలను గొండతో నిట్లు పేర్కొనెను.

“హవిస్సులు గ్రహింప యజ్ఞములకుఁ బోవుస్వభావము గల యగ్నిదేవా ! మనువు అంగిరోమహర్షి యయాతి ఇంకను బూర్వులును యాగము లొనరించి నపుడు వెళ్లినట్లే యిప్పుడీ యజ్ఞమునుగూర్చియు దేవయజ్ఞన ప్రదేశమునకు వెళ్లి దేవతాసమూహము నిచ్చటికిఁ దోడ్కొని రమ్ము. వారిని దర్శాసనములమీదఁ గూర్చుండఁజెట్టుము. వారికివైమైన హవిస్సు లిమ్ము.”

ఇంద్రుఁడు :— ఇంద్రవర్ధన సూక్తములు ఋక్సంహితలో నాల్గవవంతున్న వని యింతకు మున్నే చదివెయున్నాము. యజ్ఞాదికర్మలందు మిక్కిలి ప్రధాన దేవతగాఁ గొనియాడఁబడు నింద్రుని ఖార్యర్థులందఱు గూడ వర్ణించియున్నారనుట యతిశయోక్తి కాదు. ఇంద్రుఁడు దేవనాయకుఁడైన మహాశూరుఁడనెడి

1. ము. 1-141-2, 9.

2. ము. 2-4-8.

3. ము. 1-59-1.

పురాణేహాస ప్రసిద్ధికి ఋగ్వేదమే మూలమనుట నిజముకాని, యందలి కొన్ని ఋక్కులభావము ననుసరించి నిరుక్తకారుడైన యాస్కుఁ డింద్రశక్తిము నెట్లు నిర్వచించెనో ముందు చూతము.

ఇరాం దృణాతీతి - భోజనపదార్థముల నుద్దేశించి తన్నిష్పాదకమైన జలము కొఱకు మేఘమును బద్దలుకొట్టువాఁ డింద్రుఁడు. ఇరాం దదాతీతి - వృష్టి నిష్పాదనముచే నన్నమును లోకమున కిచ్చువాఁ డింద్రుఁడు. ఇరాం దధాతి - తృప్తి కారణమైన సస్యమును జలదానమునఁ బోషించువాఁ డింద్రుఁడు. ఇరాం దారయతీతి - భోజ్యద్రవ్యములను బుట్టించుటకై కర్షకముఖమున భూమిని దున్నువాఁ డింద్రుఁడు. ఇరాం దారయతీతి - సస్యములు నశింపకుండగా నిలుపువాఁ డింద్రుఁడు. ఇందవే ద్రవతీతి - సోమరసము కొఱకు యజ్ఞభూమికిఁ బరుగెత్తువాఁ డింద్రుఁడు. ఇందో రమతే - సోమరసములఁ గ్రీడించువాఁ డింద్రుఁడు. ఇంద్ధే భూతాని - ప్రాణిదేహములందు చైతన్యరూపమునఁ జొచ్చి వానిని బ్రకాశింపఁ జేయువాఁ డింద్రుఁడు—ఈ కదవటి నిర్వచనమును వాఙననేయులుగూడఁ జెప్పుచు, సర్వేంద్రియాధిష్ఠాన పురుషరూపుడై ప్రాణిదేహములను బ్రకాశింపఁజేయువాఁ డింద్రుఁడనియు, అతనినే యింద్రుఁడను చున్నారనియుఁ జెప్పిరి.—పరమాత్మ స్వరూపుఁడయిన యీ దేవుని సకలేంద్రియములతోను బ్రాణాపానాది వాయువుల తోను గూడిన వానినిగా నుపాసకులు ధ్యానించుచుఁ బ్రకాశింపఁజేయుచున్నారని గావున నితని కింద్రనామము సంపన్నమైన దనియొక బ్రాహ్మణము చెప్పుచున్నది. ఈ పక్షమున - ఇద్యతే దీప్యత ఇ తీంద్రః - అనికర్తార్థంవ్యుత్పత్తి చెప్పవలెను. అగ్రాయణముని - ఇదంకరణాత్ - పరమాత్మ స్వరూపుఁడయిన యితఁడీ జగత్తును నిర్మించుటచే నింద్రుఁడయ్యెనని చెప్పెను. ఔపమన్యవముని - ఇదందర్శనాత్ - వివేకముచేఁ బరమాత్మ నపరోక్షముగాఁ జూచినవాఁ డింద్రుఁడని నిర్వచించెను. ఇంక నిట్టి నిర్వచనము లనేకములు కలవు.¹ వీనినన్నిటని బట్టి చూచినచోఁ బూర్వబింద్రుని భావించుచు వచ్చిన క్రమము తెలియకపోదు. అట్టి యింద్రుని వైదికర్షులు కొందఱెట్లు భావించి వర్ణించిరో పరిశీలించుము. హిరణ్యస్తూపుఁడను ఋషి యిట్లు పలుకుచున్నాఁడు.

“ఇంద్రస్యను వీర్యాణి ప్రవోచం యానిచకార ప్రథమాని వశ్రీ ।

అహ న్నహి మన్యవ స్తదర్ధ ప్రవక్షణా అభిన త్పర్వతానాం ॥”²

వజ్రదారియైన యింద్రుఁ డొనర్చిన పూర్వసిద్ధములు ముఖ్యములు నైన పరాక్రమకృత్యములను జెప్పుచున్నాను. అతఁడు మేఘమును బద్ధలుకొట్టెను. పిదప దానినుండి జలము భూమిమీఁదఁ బడునట్లు చేసెను. పర్యతములకు సంబంధించిన జలౌఘములు నదులుగాఁ బ్రవహించునట్లు చేసెను.”

“అహ న్నహిం పర్వతే శిశియాణం త్వష్టానై వజ్రంస్వర్యం తతత్ ।

వాక్రా ఇవ ధేనవః స్వందమానా అంజః సముద్ర మవజగ్ము రాపః॥”¹

ఈ యింద్రునికి త్వష్ట చక్కఁగాఁ బ్రయోగింపఁదగిన వజ్రాయుధము చేసి యిచ్చెను. దానితో నితఁడు పర్యతము నాశ్రయించియున్న మేఘమును భేదించెను. దానంజేసి భూమిపైఁబడి ప్రవహించుచున్న జలములు, హంభారవ మొనర్చుచు ధేనువులు తమదూడలను జేరునట్లే లెస్సగా సముద్రమును జేరుచున్నవి.” ఇట్లే యీ సూక్తమంతయు మేఘరూపవృత్త పథవర్ణన కుపయుక్తమై యున్నది. ఇందలి ఘటికొన్ని ఋక్కుల భావము.²

మర్మదుఁడైన వృత్రుఁడు తనకుఁ బ్రతివీరుఁడు లేఁడను గర్వముతోఁ బర భయంకరుఁడగు నింద్రుని బోరికఁ బలిచెను. కాని వాఁడింద్రుఁడు చేయువధను దప్పించుకొన లేకపోయెను. తుద కింద్రునిచే హతుఁడై నదులలోఁబడి వానిని గలచి వానిగట్లను విడిచివైచెను.”

“కాపును జీతులును దెగినవృత్రుఁడు మరల లేచి యింద్రునితో యుద్ధము చేయఁగోరెను. అపుడింద్రుఁడు కొండచతీయవంటి వాని జొమ్ముమీఁద వజ్రముతోఁ గొట్టెను అంత నవయవ హినుఁడైన వృత్రుఁడు, కొఞ్జావాఁడు వీరపురుషుని సాటి గోరియు నశతుడైనట్లే వ్యర్థుఁడై క్రిందఁబడెను.”

“వర్షములేమిని భిన్నమయిన జనమున కానందము గలిగించినట్టి జలములు ప్రవాహ వేగమునఁ బట్టుతెగిన సింధునదము నతిక్రమించి పోవునట్లే చచ్చి పడియున్న వృత్రుని చాటిపోవుచున్నవి. ఏ వృత్రుఁడు బ్రతికియున్నపు డేజల ములను నిరోధించెనో, యిపుడామేఘరూప వృత్రుఁ డాజలముల కాళ్ళక్రిందనే పడినవాఁడయ్యెను.”

1. ఋ. 1-82-1, 2.

2. ఋ. 1-82-8, 7. 8, 10, 11.

“నిలుకడలేక నిచ్చలు ప్రవహించునట్టి నీళ్ళలోఁబడి మునిగిపోవుటచే జేరు తెలియకుండఁగాఁ బోయిన వృత్రుని దేహమును జలము లాక్రమించి ప్రవహించుచున్నది. వృత్రుఁడు దీర్ఘమైన నిద్రాత్మక మరణము నొంది యంతర్హితుఁడయ్యెను.”

“వర్షము లేకుండఁజేసి లోకమునకు హాని కలిగించిన వృత్రుఁడు, పణి నామకరాక్షసుఁడు గోవుల నరికట్టినట్లే యుదకములను నిరోధించెను. అప్పుడు, ఇంద్రుఁడు వృత్రుఁడు మూసివేసిన జలద్వారమును వానిని జంపి తెఱచెను.”

ఇట్లు వృత్రపదరూపమయిన యింద్రుని కృత్యమును వర్ణించెడి యీ సూక్తమందు, అహిశబ్దము మేఘపరముగాఁ గొన్నిచోట్లను, వృత్రపరముగా నొకచోటను గనవచ్చుచున్నది. ఎఱివిదవ ఋక్షులో అహివృత్ర శబ్దములు రెండును బ్రయోగింపఁబడినవి. ఆ రెండును మేఘపరముగానే వ్యాఖ్యానము చేయఁబడినవి.¹ దీనిని బట్టియు సీసూక్తమందలి యహివృత్ర శబ్దములకు బాష్యకారులు వ్రాసిన యర్థవివరణములను బట్టియు వృత్రుఁడనగా మేఘుఁడనియు మేఘత్వమును బ్రచున్నముగావించి యసురత్వమును గల్పించుట చమత్కార కారిణియైన ప్రాచీన మహర్షుల శైలియనియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. మరియు, వృత్రుఁడనురుఁడయినట్లును వాఁడు క్రూరకృత్యము లొనర్చినట్లును, ఇంద్రుఁడు దేవుఁడయినట్లును శూరుఁడయిన యతఁడు వృత్రుని సంహరించినట్లును యజ్ఞాది రక్షకుఁడయినట్లును వివిధవర్ణన లీవేదమందు లేకపోలేదుగాని, పైసూక్తమందలి విషయమును విమర్శింపఁగాఁ బౌరాణికుల యింద్రవృత్రులవలె వైదికర్షుల యింద్రవృత్రులు దేవాసురులుగారని తెలియుచున్నది. ఇందుకు యాస్కముని యేమి చెప్పెనో చూతము.

“తత్కౌవృత్రః ? మేఘ ఇతి నైరుక్తః, త్యాష్టోఽసుర ఇత్యై తిహాసికాః, అపాంచ జ్యోతిషశ్చ మిశ్రీభావకర్మణో వర్ష కర్మజాయతే, తత్తోపహర్థేన యద్దవర్ణా భవంతి. అహివత్తు ఋతు మంత్రవర్ణా బ్రాహ్మణవాదాశ్చ. విప్రద్భ్యాశరీరస్య స్రోతాంసి నివారయాంచకార. తస్మిన్ హతే ప్రసస్యందీర ఆపః”².

అట్లయిన వృత్రుఁడెవఁడు ? మేఘుఁడని నైరుక్తులందురు. త్వష్టాడుకైన యసురుఁడని యైతిహాసికులందురు. మేఘుఁడే వృత్రుఁడయితే మంత్రములవల్ల వినవచ్చు యుద్ధము మాటయేమి ? చెప్పెద వినుము. మేఘాదరగతములయిన

1. అహి ర్యోత్రో మేఘ స్తాపా మపాం పతుకః నీః-ఋ. శా.

2. యాహ్మనిరుక్తము. పుట 144-146.

జంములకును వైద్యులతోతిస్తునకును గలిగిన సంఘర్షణమువల్ల వర్షము పుట్టుచున్నది. మారుతావేష్టితమైన యిందాభ్యుమగు వైద్యులతోతిస్తుచే తాడ్యమానములయిన యుదకములు పర్షభావమునొందుచున్నవి. ఇట్లు పరస్పర ప్రతిద్యుద్ధిభూతములైన తేజో జలముల కింద్ర వృత్ర రూపకల్పనచే యుద్ధకల్పనము చేయఁబడినది. అంతే కాని యిచ్చట నిజమైన సంగ్రామము లేదు. ఇంద్రునకు శత్రువులే లేరని 'యదవరస్తన్వా' యనెడి ఋక్మే చెప్పచున్నది.¹ సరేకాని, యుద్ధకల్పనములు పృథుఁడున్నట్లే, కనఁబడుచున్నవా? వృథుఁడున్నట్లును, అహియున్నట్లునుగూడ మంత్రలింగములు కలవు. శాఖాంతర బ్రాహ్మణచరణములును గలవు. అందుచే నహివృత్ర శర్ణములకు మేముఁడర్థమగుట సముచితమగుచున్నది. దానంజేసి మేమరూపవృథుఁడు స్వశరీరాభివృద్ధిచే జలములను నివారింపెననియు, వైద్యులతోతిస్త్రురూపుడైన యింద్రుఁడు వానిని గొట్టఁగానే యుదకములు స్రవించెననియు స్పష్టమగుచున్నది. ఈ విషయమున, వైదిక శబ్దార్థములకు చన్నెలు చిన్నెలు కల్పించి కథలైన యైతిహాసికులకంటె బ్రాచీన సంపదాయము ననుసరించి వానిని జక్కఁగా నిర్వచించిన నిరుక్తకారులే యెక్కువ ప్రామాణికులగుదు గావున, వైదిక మహర్షులు జ్యోతిర్మయ స్వరూపములను వర్షకారణములను జక్కఁగా నెఱిగియే ప్రరోచనార్థములయిన యింద్రవృత్ర సంగ్రామ కల్పనములు గావించి పఠించియుండిరని గ్రహింపఁదగును.

సూర్యుఁడు:—ద్యుస్థాన దేవతలలోఁ బ్రధానుడైన సూర్యదేవుని బూర్వర్థులు పెక్కురూపములతో వర్ణించియున్నారు. పృథివ్యంత రిషద్యులోకములకు మహోపకర్తయగు సీదేవుని పర్వనములనేకములు స్వాభావికములై యున్నవి. పౌరాణిక సూర్యవర్ణనల కుపజీహ్యములైన పర్వనలును ఋక్సంహితలోఁ గనవచ్చుచున్నవి. అట్టి యాదిత్య సవిత్సమిత్రాపి రూపముల వర్ణింపఁబడిన సూర్యుని మహత్త్వమునకుఁ గొన్ని యువాహరణములు:—కుత్సమహర్షి సూర్యునిట్లు పఠించెను.

“సకలదేవా తేజః పుంజరూపమును విచిత్రమునైన సూర్యమండల ముదయావలము సభిష్ఠించినది. మిత్రాగ్ని వరుణలోకములకుఁ బ్రకాశక దివ్య నేత్రమైన యీ మండలము తనతేజః పుంజముచే బృధివ్యంత రిషద్యులోకములను నింపించుచున్నది. ఇట్టి దివ్యమండలముతోపల నున్న సూర్యుఁడంతర్వామియై సర్వలోక ప్రేరకుఁడగుచు జంగమస్థాపరాత్మకమై సకలజగమున కాత్మ

యగుచు విలసిల్లుచున్నాడు.¹ దీనినిబట్టి సకలస్థాపర జగమాత్మకమైన జగత్తు నకుఁ గారణమై యఖిల ప్రాణజాతమునకు జీవాత్మయైన సూర్యుడుదయించి నంతనే మృతప్రాయమైన జగత్తంతయు మరలఁ జైతన్యము క్రమగుచున్నదని తెలియుచున్నది.

సూర్యోపాసనవలన సకలరోగములు శాంతించుననెడి నమ్మకము ఋగ్వేద కాలమందే పుట్టినదనుటకు మహర్షియైన ప్రస్కణ్యుడు తనకు సంభవించిన చర్మ రోగము శాంతించుటకై సూర్యోపాసన చేసి రోగవిముక్తయై యున్నాడని తెలియవచ్చు ప్రాచీన సంప్రదాయమే తార్కాణము. ఆ ఋషి గావించిన మూడు మంత్రముల తోడి యాస్తుతి తృచమనుపేర నేటికిని లోకప్రసిద్ధమై యాచరణములో నున్నది. సూర్యోపాసన విధానములలో, తృచవిధానమే మొదటిది. ఆ స్త్రీకులయిన కొందఱి విధానమున సూర్యనమస్కారము తొనర్చి యిష్టదుగూడ నిష్ఠాత్మకస్థితి గాంచు చున్నారనుటకంటె దీని మహత్త్వమును వేఱుగాఁ బ్రశంసించుట యనావశ్యకము.²

సూర్యుని సవితృరూపునిగాఁ గొందఱు ఋషులు వర్ణించియున్నారు. వారిలో విశ్వామిత్ర మహర్షి కనిపెట్టిన యొకఋషుఁడు ఛందోమాతయగు గాయత్రి యందు నిబద్ధమగుటచే గాయత్రి యనియు సవిత దేవత యగుటచే సావిత్రి యనియుఁ బ్రసిద్ధమై సంద్యోపాసన సమయములందు జపింపఁదగిన దివ్యమంత్రమై ప్రశంసకెక్కినది.³ ఆ మంత్రమెప్పుడు పుట్టినదో యూహింపఁజాలముకాని యెల్ల వేద కాఖిలవారును నాఁటినుండి నేటిదనుక దానిని నిత్యము త్రికాలములందు సభక్తినియమముగా జపించుచు వచ్చుట చూచినను, ఆ మంత్రమందలి విషయము చూచినను, మంత్రద్రష్టలైన ఋషులు వేదారంభకాలమునందే తమకు శిర్యల బుద్ధిని ప్రసాదించ నా మంత్రముచే సవితృతేజస్సును ధ్యానించుచుండెడివారని చెప్పవచ్చును. 'నగాయత్రాః పరమ్మంత్ర'మను నభియంత్రోక్తికి గుఱియైన యా మంత్రమందలి యూపాసనీయమైన తేజస్సును సవితృరూప సూర్యతేజస్సునుగాను భావించి భాష్యకర్తలు దాని కర్థములు వ్రాసియున్నారు. ప్రాతర్మధ్యాహ్న సాయాహ్నములయందు క్రమముగా గాయత్రి సావిత్రి సరస్వతి సంజ్ఞల నావాహన మొనర్పఁదగిన సంధ్యా దేవత నుపాసించ వినియు క్రమగుచున్న యాగోప్య మంత్ర మునుగూర్చి యంతకంటె వివరించుట యుచితము కాదు.³

1. చిత్రందేవానామిక్యాది. ఋ. 1-125-1.

2. ఋ. 1-5-11, 12, 18, మంత్రములు మూడు.

3. ఋ. 8-82-10.

మఱియు సంధ్యోపానసాపరాలు నిత్యము పఠించు ప్రాతర్భుషణాన మంత్రములు మూడు విశ్వామిత్రమహర్షి నందర్పించిన మఱియొక సూక్తమున నున్నవి.¹ మిత్రరూప సూర్యుని చర్చించు నా మంత్రముఁ భావమిది :—

“వృష్టి ప్రవానమున మనుష్యులను జీవింపజేయు మిత్రదేవుని సంబంధ మయినయన్నమును భజనియమయిన ధనమును మిక్కిలి కీర్తియు క్తములైనవి.”

“పర్వ ప్రదానమున నందఱిని రక్షించునట్టియు స్త్రాయమానుడగు నట్టియు మిత్రరూప సూర్యుడు కర్షకులదేఁ గృష్ణాది కర్మప్రయత్నము చేయించుచున్నాఁడు. మఱియు నతఁడే, అన్నమును యాగములను గలిగించుచుఁ బృథివీద్యులొకములను ధరించుచున్నాఁడు. అతఁడే తొప్పపాటు లేనిదయామయ దృష్టితో సకలకర్మప్రవృత్తులగు మనుష్యులను జూచుచున్నాఁడు. ఓ ఋత్విజులారా! ఇదంతయు గ్రహించి ఘృతయుక్త మయిన పురోడాశాదికహవిస్సు నతనికి సమర్పింపుడు.”

“ఓ యాచిత్యా! ప్రతయజ్ఞాదిపరుడగునే మనుష్యుడు నీకు హవిర్దానము చేయుచున్నాఁడో, అతఁడన్నవంతుఁ డగుఁగాక. నీచే రక్షితుడయిన యతఁడు పరులచే బాధింపఁబడఁడు. అపమానింపఁబడఁడు. అతనిని దగ్గఱనుండి కాని దూరమునుండి కాని యేపాపమును బొందదు.”

కుత్సమహర్షి సూర్యనిమహిమ నిట్లు వర్ణించెను.²

“త త్సౌర్యస్య దేవత్వం తస్మహిత్వం మధ్యా కర్వోర్వికతం సంజభార ।
య దేత దయుక్త హరితః సదస్థా దాద్రాత్రి వాస్తనుతే సి మన్తై ॥”

1. ఋ. 3-59-3, 1, 2, ఈ మూడు మంత్రములును గొన్నిపదముల పాఠ భేదములతో యజుస్సంహితలో నున్నవి, అవియే యజుశ్శాఖీయుల సంధ్యోపానమంత్రములుగా వచ్చుచున్నవి. పానసి - ద్యుమ్నం - బ్రువాణ - మిత్రతాయ - జహోత - అనుపదములు యజుస్సంహితలో, పానసి సత్యం. ప్రజావనో-సత్యాయ-విధేమ-అనువిధముగాఁ గ్రమముగా మఱినవి. చూ. తె. పం. 3-2.

2. ఋ. 1-155-4.

జగత్ప్రేరకుఁ డయిన సూర్యుని స్వాతంత్ర్యము గాని మహిమగాని యనన్య లభ్యములు. ఏ మనఁగా? మనుష్యు లారంభించిన కృష్ణాదికర్మలు సమాప్తి నొందకుండఁగానే సూర్యుఁ డస్తమించుచుఁ దనరశ్మిజాలము నీ లోకమునుండి యుప సంహరించుకొని తనయం దణచు కొనుచున్నాఁడు. అస్తమించుచున్న యతనిని జూచి కృష్ణాదికర్మకారులును, అసమాప్తములైన తమపనులు విడిచిపెట్టుచున్నారు. ఇట్టి స్వాతంత్ర్యము గాని మహిమగాని సూర్యవ్యతిరక్తుఁడైన యే దేవునికిఁ గలదు; అతని కొక్కనికే యీ రెండుగొప్పతనములు గలవనుట నిజము. అది గాక, సూర్యుఁడెప్పుడు రసహరణశీలమైన తనరశ్మిజాలము నీ భూలోకమునుండి మరల్చి మఱియొక చోటికిఁ ద్రిప్పచున్నాఁడో, లేక హరిద్వర్ణములైన తనసంజ్ఞములను రథమునుండి విడిపించుచున్నాఁడో, అపుడే లోకమంతటను జీఁకటి వ్యాపించు చున్నది. లేదా, పగటిని దొంగించి రాత్రి విస్తరించుచున్నది. ఈ మహిమ సూర్యునిది గాక మఱెవరిది?

భరద్వాజమహర్షి పూషరూపసూర్యు నిట్లు స్తుతించెను.¹

“శుక్రం తే అన్య ద్యజతం తే అన్య ద్విషురూపే అహనీద్యా రివాసి ।

విశ్వాహి మాయా అవసి స్వధావో భద్రాతే పూష న్నిహ రాతిరస్తు॥”

ఒ పూషా ! నీ వర్జనములలో నొకటి శుక్ల మయినది ; అది పగటిని కలిగించునది మఱియొకటి కృష్ణమైనది, అది రాత్రిని గలిగించుచున్నది. అందుచేతనే దివారాత్రములు విషమరూపము లగుచున్నవి. అహోరాత్ర నిర్మాతయగువా దిత్యునివలెనే నీవును సర్వమును బ్రకాశింపఁ జేయుచున్నావు. అన్నవంతుఁడవైన నీవు సకలజంతుజాలమును రక్షించుచున్నావు. కావున నీవు సూర్యుఁడవే యగుదువు. అట్టి నీవు మాకు శుభప్రదాత వగుదువు గాక.

ఋగ్వేద మంతట నిట్టిసూర్యవర్ణన లనేకములు కలవు. ఒక్కొక్కవర్ణన మున నొక్కొక్కవిశేషము గనవచ్చును. వాని నన్నిటిని బరిశీలించినచో వైదిక మహర్షులు దిక్కలాది విజ్ఞానమున కాధారభూతము సర్వలోక సంరక్షకమునగు సూర్యమండలముత త్తలము చక్కఁగా గ్రహించిన వారని తెలియకపోదు. యోగ దృష్టి కర్థ ముందునా ?

ఋగ్వేదవర్ణనలో సంస్కృత భాషాభిజ్ఞులగు పాశ్చాత్య పండితులనుగూడ నాహా యనిపించిన వుపోవర్ణనములు. ఉషస్సును స్త్రీ దేవతగా భావించి వర్ణించిన ఋక్కులు సుమారు రెండువంద లుండును. అందలికొన్నిటి యర్థము చనిమాతము. ఆంగిరసుడైన కుత్సమహర్షి యిట్లు వర్ణించెను.¹

“సకల జ్యోతిస్సులలో నుషస్సు శ్రేష్ఠమైనది. నక్షత్రములు తమ్ము మాత్రమే ప్రకాశింపజేసికొనును గాని, ఉషస్సు చీకటిని దొలగించి సకల లోకము నొక్కమాటుగా బ్రకాశింపజేయును. అట్టి వెలుగుదయించినది. అది సకల పదార్థములను దెలియఁ జేయుచున్నది. సూర్యుఁ డుదయింప నీ యుష స్సెట్లు కారణ మగుచున్నదో, అట్లే దీనియుత్పత్తికి రాత్రి పరభాగము కారణమగు చున్నది.”

సూర్యుడనువత్సను వెనుక నిడుకొని శ్వేతవర్ణముతో వచ్చుచున్న యీ యుషస్సునకు రాత్రి తన కడపటిభాగముచే నిండుక నల్లరంగు కల్పించుచున్నది. రాత్ర్యుషస్సులు రెండును సూర్యునికీ జుట్టములు. రెండును నాశములేనివి. సూర్యునిముందు వెనుకల సనుసరించి యుండునవి. నభోఽంతరిక్ష మార్గముల సంచరించునవి’.

“సరవశుపక్షి మృగాదులనోట శబ్దము వుట్టించునట్టియుషస్సు తమోద్వార ములను దెలిచి తిరోపాతమైయున్న సకల పదార్థసంతతిని వెలువరించుచున్నది”.

“కడచిపోయిన యుషస్సుల మార్గము సీయుషస్సును గమించుచు రావోవు నుషస్సుల కాడ్గమై యొప్పుచున్నది. దీనివలెనే యుదయింపఁబోవు సుషస్సులు నొనరించును. ఈ యుషస్సు నిద్రించినవారి జీవాత్మలను బ్రేరించుచు మృతు లయినట్లు పడుకొనియున్న వారిని నచేతనులఁ జేయుచున్నది” — ఈ వర్ణన ముత్తర దుర్వపదవలె ముప్పది దినముల యుషస్సును సూచించుచున్నది.

“ఓరీ మహిష్యులారా! పడక విడిచి లేవండి. మనజీవాత్మ వచ్చినది. తమస్సుపోయినది, అదిగో! ఉషాకాంతి సూర్యుని మార్గమును విశదపఱుచు చున్నది. మనయన్న మెక్కడ వర్జిల్లునో యక్కడికిఁ బోవుదము రండి.”

దీర్ఘతమః పుత్రుఁడగు కక్షీవంతుఁడిట్లు వర్ణించి యున్నాడు.²

1. ఋ. 1-113-1, 2, 4, 8, 16.

2. ఋ 1-128-5, 10, 11,—1. 124-2.

“ఉషోదేవీ! నీ వాదిత్యునికిని సవితకును గూడ సహోదరివి. కావున నీవు పూజ్యురాలై వైతివి.”

ఈ ఋషియే, ఉషస్సును శ్రీతోబోల్చి దాని బాల్యాద్యవస్థలను దెల్పుచు నుషోదేవి సూర్యుని ప్రేయురాలుగా వర్ణించియున్నాడు.

“ఉషోదేవీ! నీవు ముందుగా, నింటిలో దెసమొలతో సంపరించు చక్కని కన్యవలెనే సర్వాంగము స్పష్టముగాఁ గనఁబడునట్లు గోచరించుచున్నావు. తరువాతఁ బ్రగల్బురాలవై ప్రకాశమానుఁడు ప్రేయుడునగు సూర్యుని సమీపించుచున్నావు. పిదపఁ బ్రోడయగు యువతివలెనే చిలునవ్వు మొగముతో నీచునోహరుడైన సూర్యునియెదుటఁ గులుకు లొలుకఁ గొఁగిలి యపేక్షించు దానివలె సురప్రదేశ మావిష్కరించుచున్నావు.”

“ఉషోదేవీ! తల్లి జలకమార్చి యలంకరించిన నిర్మలాంగియగు యువతి వలె వినిస్థానీవు నీ శరీరలావణ్యము నందఱికిని జూపుచున్నావు, ఓకల్యాణోపగమ దేవీ! ఈ యావరకమైన యంధకారమును దూరముగాఁ దఱిమివేయుము.”

“ఏషా దివో దుహితా ప్రత్యదర్శి జ్యోతి ర్వసానా సమనా పురస్తాత్ ।

ఋతస్య పంథా మన్వేతి సాధు ప్రజాన తివ న దిశో మినాతి ॥”

ద్యులోకపుత్రియైన యీ యుషోదేవి తేజోరూపమైన తెల్లనికోక కట్టవొని చక్కఁగా నటించుచు నఖిలజీవరాశి కొక్కమాటుగా గోచరించుచు నెల్లప్రాణుల కభిముఖముగాఁ బ్రకాశించుచున్నది. అట్టియీమె సూర్యునిమార్గమైన మేరుప్రాంత ప్రదేశమును మెల్లగా నెక్కుచున్నది. లోకములో ననురక్తురాలయిన భార్య భర్త నెట్లు విడువకయుండునో యట్లే యీమె తనప్రియుడైన సూర్యుఁ డెక్కడికిఁ బోవునో యక్కడికి ముందు సడచుచున్నదని భావము. ఇతయు నీమె దిగ్భ్రాంతి కలుగకుండఁ బ్రాచ్ఛాదిదిగ్విశ్వవహారము కలిగించుచున్నది. --అనఁగా, ఉషస్సె క్కడఁ గనవచ్చునో యది తూర్పుదిక్కిని తెలియవచ్చుననుట. భాష్యకర్తలు వ్రాసిన యీ భావమునుబట్టి కూడ నీ ఋక్కునందలి విషయ ముత్తరధ్రువలక్షణ సూచకమని విశ్వసించవచ్చును. కక్షివన్మహర్షి యుషోవర్ణనము లొకటి రెండు త్రరధ్రువవాద సందర్భమున నుదాహరింపఁబడినవి. ఈ వర్ణనములనుబట్టి యీ

ఋషియు త్రరద్రువ మందలవాసి యని చెప్పరాదు గాని పీనియందలి విషయమును బట్టి యితఁడు త్రర ద్రువలక్షణములను బెద్దలవలన వినియున్నవాఁడని మాత్రము చెప్పవచ్చును. మఱియు సీఋషి యుషస్సును సూర్యునిదుహితఁగాను, దానికి ముందును వెనుకను జుండిన యుషస్సులు దానియప్పచెల్లెండుగాను గల్పించి గావించిన వర్ణనలతోఁ గూడఁ బూర్వోక్త లక్షణముల సూచనలు కొంచెముగాఁ గనవచ్చును.¹

వసిష్ఠమహర్షి యుషస్సు నతిమనోహరముగా వర్ణించియున్నాఁడు. ఉత్తర ద్రువలక్షణ బోధకములగు నితనిఋక్కు లట్టివిగెండు పూర్వ ముదాహరింపఁబడి నవి.² ప్రాచీనచరిత్ర బోధకమగు వానితరువాతిఋక్కు నిం దుదాహరించెదను.

“త ఇ ద్దేవానాం సధమాద ఆస స్సృతావానః కవయః పూర్వాస్యసః ।

గూర్హంజ్యోతిః పితరో అన్యవిందన్ తస్యత్యమంత్రా ఆజనయన్తుషాసం॥”

పురాతన కాలమువారును సత్యవంతులును, కవులు ననఁగా ననూచానులును సర్వపాలకులు సగనైయంగిరసులు తమస్సుచే నావృతమయిన సూర్యతేజస్సును మంత్రశక్తిచేఁ జూడఁగలిగిరో, వారుఋషులతో నెల్లదేవతలతోఁ గలసి యానందించు వారైరి. సత్యమంత్రశక్తి గల యా మహర్షులే ధ్యానమహిమచే నుషస్సును గలిగించిరి.”—మినిబట్టి, యుత్తరద్రువము మేరువనియు, మేరువు దేవనివాస మనియు, మన వింతరునున్న తెలిసికొన్నదాని కనుకూలముగా, సప్తర్షులలోని వాఁడగు వసిష్ఠమహర్షి గూడ బహుపురాతనులని పేర్కొన్నయంగిరసులు త్రర ద్రువనివాసులై దేవకూ వాసులగుట విశ్వసనీయ మనియు (మేరువున నివసించు వారు దేవత లగుట పురాణ ప్రసిద్ధము) వారు సూర్యచర్యనమునకై మహాశపస్సు దేవతగా దానిమహిమ నొనఁ గొంతకాలమున కుషస్సు కనఁబడెననియుఁ బరువాత సూర్యుఁడు పశ్చిమముయ్యై ననియు, నీది వింతరయు నుత్తర ద్రువమందల మందలి దీర్ఘోషస్సులను దేవ పురుషులనియు గిహింపవచ్చును. ఇందుకువసిష్ఠుని మఱి యొక ఋక్కుగల కః జరిశీలంతము.

1. 1.124-7, 8, 9.

2. 7-78-2, 8, 4.

“ఏషా స్యా నవ్యమాయు ర్దధానా గూఢ్వీ తమో జ్యోతి షోషా అబోధి ।

అగ్ర ఏతి యవతి రహ్రయాజా ప్రాచి కిత త్సూర్యం యజ్ఞ మగ్నిం.”¹

“కడచిన రోజులలోఁ గనబడుచువచ్చుచున్న యీ యుషోదేవి నవతర యౌవనము దాల్చి తన తేజస్సున గూఢమైన యంధకారమును నివారించుచు భర్త ముంగట సిగ్గు విడిచియుండు యవతివలెనే సూర్యునిముందుఁ గనవచ్చుచున్నది. ఇట్టి యీమె సూర్యుని, యజ్ఞమును, అగ్నినిగూడఁ జక్కఁగా జ్ఞప్తికిఁ బెచ్చుచున్నది.”

ఇందు వర్ణింపఁబడినయుషస్సు భరతవర్షమునఁ బ్రతిదినము సూర్యోదయ మునకు ముందు తొన్ని గడియలు కనిపించునవస్థయైన యెడల ‘స్యా-నవ్య మాయుర్దధానా’ అనెడి విశేషణములు రెండును సార్థకములు కాఁజాలవు. ఇది తొన్ని దినములనుండి యెడతెగకుండ వచ్చుచున్న యుషస్సు కావుననే, దినములు గడచిన కొలఁదిన, కాంతి హెచ్చుచుండుటయు సూర్యోదయము సమీపించుచుండుటయుఁ గనిపెట్టి, యాఋషి పైవిశేషణము లుపయోగించె ననుట తెల్లము. మఱియు నుషోదేవి పెక్కుదినములనుండి తనభర్త నెప్పుడు చూతునని యాత్రము చెంది యున్నట్లు సిగ్గువిడిచి పతియెదుట సంచరించు జవ్వనివలెనే సూర్యునిముందు నిర్లజ్జముగా సంచరించుచున్నదని యలంకరించి వర్ణించుటయు సముచితమగుచున్నది. కావున నిది యుత్తరదుర్భేదీర్షవ స్సూచకమైన పర్వతమని తోచకపోదు. ఇట్టి యుషస్సు సూర్యునికిఁ బట్నియై త్రివిధముగా నతని నాశ్రయించి యుండుననియు నిదియే మధ్యాహ్నకాలమున సూర్యుని పేరను, సాయంకాలమున వృషాకపాయి యను పేరను బరగుచున్నదనియు వర్ణింపఁబడినది.

మనమిప్పుడు సంస్కృతాంధ్రాది భాషలలో రూపకాద్యలం కారములతోను గల్పనాచాతుర్యముతోను విలసిల్లుచున్న పర్వతల కెక్కువగా నలవాటు పడియున్నాము కావునఁ బైపర్వతలయందు ప్రత్యేకించి చెప్పఁదగిన విశేషమేమియు గోచరింపక పోయినను, ఆ కాలమును స్మరించుకొన్నచో పట్టియుషస్సునట్లు వన్నెలు చిన్నెలు

1. 7-80-2.

2. ఉషా ఏషా త్రి ధా త్మానం విభజ్య త్రైతి గోపతిమ్, ఉషాః పురోదయా ద్భూత్వా సూర్యా మధ్యం దివే స్థితే, భూత్వా వృషాకపాయీ చ దినాంతే వ్యవగచ్ఛతి. బృహదే. 7-120.

పెట్టి మనోహర శైలిని వర్ణించిన యానాటి వైదికర్షులయమేయ ప్రతిభావిశేషము గోచరింపకపోదు. అదిగాక వేదమందలి యిట్టి పర్వనలే తరువాత బహువిధ పర్వనలకును బీజములైనవనుట యంగీకార్యము కాకపోదు. అదే యిందలి విశేషము.

విష్ణువు :— అగ్నింద్రాదులవలె విష్ణువధిక సూక్తము లాక్రమింపలేదు కాని యీ కాలమున దశావతారమూర్తియగు లోకరక్షకుడుగా నారాధింపఁబడు శ్రీమహా విష్ణువే యా కాలమునఁ గూడ సకలలోకప్రప్తయైన పరమేశ్వరుడుగా ఋషులచే ధ్యానింపఁబడిన ట్లాకౌలది సూక్తములే చెప్పుచున్నవి. ఇందుకు దీర్ఘత మోమహర్షి వాక్యములు కొన్ని యాంధ్రీకరించి యుదాహరించుచున్నాను.¹

“ఓ నరులారా! విష్ణునివీరకృత్యములు చెప్పుచున్నాను, వినండి. అతఁడు పృథివ్యంతరిక్షద్యు లోకాభిమానులైన యగ్నివాయ్యాదిత్య రూపములగు రంజ నాత్మకరంజసులను నిర్మించెను. మఱియు నతివిశాలమైన యంతరిక్షమునగ్నాక్షుడుల కాధారభూతముగా నిర్మించెను. అనఁగా లోకత్రయప్రప్తయని భావము. సాయ జాచార్యులవారు మఱియొక విధముగాఁ గూడ సర్వము వ్రాసిరి.— పృథివిక్రింది సప్తలోకములను భూమ్మాదిన సప్తలోకములను సృజించెను—” “అక్షియమాణము లమృతపూర్ణములైన యా విష్ణుని త్రిపదములు తమ్మాశ్రయించినవారి నన్నముచే సంతోషపెట్టుచున్నవి. అతఁడు చతుర్దశభువనములను, అందలి భూతజాతములను బృథివ్య ప్రేక్షోరూపములగు మూఁడు ధాతువులతోఁ గూడిన వానిగాఁజేసి ధరించుచున్నాఁడు.”

“అమృతావిష్ణుని ప్రియభూతమైనట్టి యవినశ్వరమైనట్టి యంతరిక్షము ననఁగా బ్రహ్మలోకమును గాంక్షించుచున్నాను. ఆ లోకమునందు నివసించునట్టి యా విష్ణువును బొందఁగోరుదు నరులు యజ్ఞదానాదికృత్యము లొనర్చి తృప్తి నొందుచున్నారు. సర్వజగద్రూపమునఁ పరిణమించిన వ్యాపనశీఘ్రుడయిన యా పరమేశ్వరుని కేవలసుఖాత్మకమైన యా లోకమఁ దమృతము ప్రసవించుచుండును. అది పునరావృత్తిరహిత బహ్మలోక నివాససిద్ధికి మూలము. మేధాభిమహర్షి యీ క్రిందివిధముగా విష్ణుస్తుతి యొనరించి యున్నాఁడు.²

1. 1-154-1, 4, 5,

2. 1-22-17. 18. 19. 20. 21.

ఇదం విష్ణు ర్విచక్రమే త్రేధా నిదధే పదం ।

సమూక్ష్వా.¹ మస్య పాంసురే ॥

త్రీణి పదా విచక్రమే విష్ణు ర్గోపా అదాభ్యః ।

అతో ధర్మాణి ధారయన్ ॥

విష్ణోః కర్మాణి పశ్యత యతో వ్రతాని పస్పశే ।

ఇంద్రస్య యుజ్యః సఖా ॥

తద్విష్ణోః పరమం పదం సదా పశ్యంతి సూరయః ।

దివీవ చక్షు రాతతం ॥

తద్విప్రాసో విపన్యవో జాగ్రవాం నః సమింధ తే ।

విష్ణో ర్యత్పరమం పదం ॥

అర్థము క్రమముగా:— “విష్ణుదేవుఁడీ ప్రతీయమానమైన సకలజగము నుద్దేశించి పాదవిక్షేప మొనర్చెను. తనపాదమును మూఁడు తెఱఁగుల విక్షేపించెను. ఆ విష్ణుని ధూళియు క్రమైన పాదస్థానముం దీజగ తంతయు సంతర్భూతమై యున్నది.”

“ఇతరుల కబాధ్యుఁడును సకల జగద్రక్షకుఁడునైన విష్ణువు, అగ్ని హోత్రాది సకల ధర్మములు పోషించుచుఁ బృథివ్యాది స్థానములందు మూఁడడు

1. అచ్చులమధ్యమందు డకారమును శకారముగాను, ధకారమును క్షకారముగాను బహ్వపులు పఠింతురని కారిక—అజ్ఞాధ్యస్థధకారస్య శకారం బహ్వృదా జగుః । అజ్ఞాధ్యస్థ ధకారస్య క్షకారక వై యథాక్రమమ్ ।

గులు పెట్టెను" ఇతిహాస పురాణములలోని త్రివి కమావతారవర్తనకి ఋక్కులు రెండును మూలమునుట విస్పష్టము.

"ఓ ఋత్విజాలారా! ఏ విష్ణువుననుగ్రహమువలన యజమాను డగ్ని హోత్రాదికర్మ లాచరించుచున్నాడో, అతని పరిపాలనాది కృత్యములను జూడుడు. అరదే యింద్రుని కనుకూలుడైన మిత్రుడు."

'సత్కర్మాణా శ్రునరింపిన నేత్ర మాకాశమందెట్లు మాచుచున్నదో, అట్లే విద్యానులు భాసశీతముచే నుత్కృష్టమైన యా విష్ణుని స్థానమును జూచు చున్నారు.'

'శబ్దాల్ పరిచ్ఛాలలును స్తుతిప్రబీయలు సంగమేధావులా విష్ణుదేవుని పరమ పదమును లక్ష్మణాగ్రాధికారింపజేయుచున్నారు' ప్రైవానిలో గడవటి మంత్ర మేలా పాఠానికి తత్వ మివ్వేదారాధన సంగమమున నుపయోక్తములగుట విచితము.

అందు -- ఋగ్వేదీయ దేశతంత్ర విష్ణువునలనే రుద్రుడుగూన సహా మహిమోన్ముడుగా గలవచ్చుట ఋగ్వేదములో రుద్రస్తుతిపరమాలైన సూర్యుని లక్షణములతోను ముఖ్యములై యున్నవి. ఋగ్వేదీయరుద్రుడే రుమహా అనుననది శ్రుతిమతమున కాధారభూతుడైన శివుడని చెప్పుటకుఁ దగినట్టిగాఁ గలదు. శ్రుతింబడిన రుద్రవక్షాము లగ్నియుఁ దగినాతి గ్రంథము లలోను శివుడి సంప్రదించుటతో చెప్పునవచ్చును. ఈ సహితతోఁ గూడ రుద్రుఁ డింద్రునితోఁ గలది దిలవలమైన యింద్ర వ్యవహమున కలవాడుగానే వర్ణింపఁ బడియి. ద్వారాను అందునను విష్ణుడును లింగురను దేవయున పరమేశ్వరులయే వైదికర్షణ భావించెడివారని మూర్తయ దిలవరాదు. స్వస్తిస్తోత్రయ కారణుఁ డతని పరమేశ్వరుడొక్కడే యనెడి పరమార్థము వారివాక్కులం దెల్లడ గోచ రించుచునే యున్నది. "స్థితభక్తుఁడు శ్రీమహిమ మూడు పరానభిమాతుఁడు శత్రుహింసకుఁడు విధాత సంతాస్తుఁడు" అనునర్థ మిచ్చువిశేషములతో నీ శ్రీంది ఋక్కు రుద్రునిరూప మహత్త్వములను బ్రత్యక్షము గావించుచున్నది.¹

"ఇమా రుద్రాయ స్థితధన్వనే గిరః క్షిప్రేషవే దేవాయ స్వధామ్నే ।

అష్టాయ సహమానాయ వేదనేతిగ్మాయధాయ భరతాశ్యణోతు నః"॥

ఇట్లు వర్ణించినపసిష్ఠ మహర్షి మణియుఁ దరువాతియుక్కులలో—రుద్ర దేవుఁడు భువిమీఁదివారికిని దివిలోనివారికిని గూడఁ జరమైశ్వర్యముచేఁ దెలియఁబడు చున్నాఁడు. ఓ రుద్రదేవా ! ద్వ్యలోకమునుండి నీవు విడిచిన యే యాయుధము భూమిమీఁదఁ దిరుగుచున్నదో, అది మమ్ము విడిచిపెట్టుఁగాక. అనఁగా జ్వరాది రోగభయములు మాకుఁ గలుగకుండుఁ గాక యథావత్తు. మణియు నోయశుల్లం ఘనీయశాసనా ! నీ భక్తులమైన మాకు రోగభయము లేకుండుటకై వేలకొలదిగా నున్న నీదివ్యౌషధములు మా కనుగ్రహింపుము. నూ విష్ణులను హింసించకుము— ఓ రుద్రదేవా ! మమ్ముఁ జంపకుము. కాని మమ్ము రోగిచెట్టుకుము. రోగనివారిన నీ బంధనమునందు మాత్రము మేముబడఁజాము. మా యష్టమునకు రమ్ము, మమ్ము రక్షింపుము—ఆనుచు వర్ణించుటనుబట్టి చూడఁగా యుగ్వేదరాలముననే రుద్ర దేవుఁడు అయికారకుఁడుగా తావంపఁగెడివాఁడని తెలియుచున్నది. మణియు, నిగ్రహానుగ్రహసామర్థ్యసమేతుఁడు సకలైశ్వర్య సంపన్నుఁడు సహావీర్యుఁడు మహా బలశాలి మహాకోపశయంకరుఁడు భువరాజుఁడని చురుట్టఁజూపఁబడుట విశ్వలేఖో విరాజనాదుఁడు ధవళాంశుఁడు జటాబాటభావ రోగహరైశ్వరుఁడు. లోకనక్షత్రుఁడు తత్త్విప్రియుఁడను నిందు వర్ణింపఁబడిన చుడని తరువాతఁ దెలియఁగలదు. పితౄణా¹. సకల జగదాతఁక పరమేశ్వరుఁడుగా వర్ణింపఁబడెననుచు శత్రుమే లని యందుమాత్ర మతఁ దిష్టకామ్యార్థసిద్ధి ప్రదుఁడగు సుత్రుడేవరగానే వర్ణింపఁబడెను.

ఋగ్వేదకాణమునుండియు నిల్వఁపారామణమునఁ జూసిద్ధి కెప్పునకొన్ని సూక్తములలోఁ బంచహద్రసూక్త మొకటి. ఋగ్వేదకాణలో నంచందు గనవచ్చు రుద్రదేవతాకము అయిన యొక సూక్తమునకు సంఘటికలంకానికిఁ బంచహద్రసూక్త మని యర్థావహమునులు పేరు పెట్టినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఆ సూక్తములే యే మండలములలోనివో, అందెన్నేని ఋక్కులు కలవో, ఈ క్రింది పట్టికవలనఁ దెలియఁగలదు.

మం. సూ. ఋక్కులు.

౧— ౪౩— ౯

౧—౧౧౪—౧౧

౨— ౩౩—౧౫

మం. సూ. ఋక్కులు.

౬— ౩౪—౪

౩—౪౬—౪

మొత్తము ౪౩ ఋక్కులు.²

1. రుద్ర ప్రశ్నము. తై. 4.

2. రెండవమండలములోని ౩౪ వ, సూక్తములలోని మొదటిమూఁడు ఋక్కులు కలిపి ౪౬ ఋక్కులని కొందఱు గణించినట్లు కనఁబడుచున్నది.

కణ్వుడు - కశీచతుడు - గృత్సమదుడు - భరద్వాజుడు - వసిష్ఠుడు - అను మహర్షులు క్రమముగా సందర్శించిన పై సూక్తములందు రుద్రదేవుని మహత్వము సంపూర్ణముగా వర్ణింపబడి యున్నది. ఈ సూక్తములు రుద్రయాగాదులందు దిగాద్యుపస్థానపరములని భావ్యకర్తలు వ్రాసియున్నారు. శౌనకుని పేర గనవచ్చు ఋగ్వేదానమను గ్రంథమందు పంచరుద్ర సూక్తపఠనమున కీక్రింది విధముగా ఫలము చెప్పబడినది.

“ఇమా ఇతి జపే చృశ్వ ద్రౌద్రసూక్తం ద్విజ శ్శుచిః

అయ ర్విద్యాం ధనం పుత్రాన్ గృహం శాచిష్ఠీ త్యనామయాన్.”¹

నిరుక్తకారులును భావ్యకారులును రుద్రశబ్దమునకు బహువిధములైన వ్యుత్పత్తులు వ్రాసియున్నారు. అందు గొన్ని :—

“ఉటుము కలిగించువాడు, మేఘాదరస్తుడై ధ్వని చేయుచు ద్రవించు వాడు, శత్రువులను దుఃఖింపజేయువాడు; అంతకాలముం దందఱి నేడ్చించు వాడు, సంసారదుఃఖమును నశింపజేయువాడు, శబ్దరూపోపనిషత్తులవలనఁ దెలియఁబడువాడు, ఉపాసకులకుపనిషద్విద్య నిచ్చువాడు, అంధకారమును జీల్చువాడు,” ఇత్యాదికములు. ఇందలి కొన్నియర్థము లిటీవలివారు కల్పించిన వైనను, మొత్తముమీద ఋగ్వేదరుద్రుడు కొందఱు తరించినట్లు కేవలము ప్రాకృతదేవతగా భావించబడినవాడు గాఁ డనియు, అతఁడే ఋగ్వేదమందలి విశేషణములనుబట్టి తరువాత శైవమతమున కాలంబినమైన వాడుగాఁ గనవచ్చు చుండెననియు విశ్వసింపవచ్చును.

వరుణుడు :— అంతరిక్షస్థాన దేవతలలో వరుణుడు ప్రధానుడు రాత్ర్య లిమాని బలపరాక్రమశాలి. ఇత్యాదునియజ్ఞమందు యూపబద్ధఁ డయినశునశ్శేఫ ఋషి కాండీశుడై నేనిపుడే దేవుని శరణుబొచ్చెదనని యాశ్రమమచెంది తొలుత బ్రహ్మపతిని, అతని యనతి నగ్నిని. అతనిచే బ్రేరితుడై సవితను, అతని యజ్ఞచేవరుణుని స్తుతించి ప్రార్థించినట్లున్న ఋగ్వేదములోని ఋక్కులనుబట్టియే యైతరేయబ్రాహ్మణములోని శౌనశ్శేపాభ్యాన ముదయించినది. అజీగరపుత్రుఁ డయిన యాఋషి గావించిన వరుణస్తుతి యిట్లున్నది.²

1. ఇది యొకసూక్తమునకు ఫలము. ఇట్లే శక్తివ మూక్తముల ఫలములు వేఱుగా నున్నవి.

2. 1-24-8, 7, 8, 10, 11; 1-25-7.

“వరుణుని కున్నబలవేగ పరాక్రమములు మఱివ్వరికిని లేవు - వరుణరాజు మూలరహితమైన యంతరిక్షముననుండి తేజస్సమూహముల మొదళ్లను బైకిఁబట్టుకొనుచున్నాఁడు. ఆ తేజఃకాంతులు క్రిందికిఁ బ్రసరించుచున్నవి — వరుణరాజు సూర్యనిమగ్గము విశాలము గావించెను. అతఁడు, చంద్రనక్షత్రములు రాత్రుల యందు ప్రకాశించునట్లు చేయుచున్నాఁడు. అతనికృత్యము లమోఘములు - ఓ వరుణరాజా ! చచ్చుటకు సిద్ధముగా నున్ననన్ను రక్షింపుము—అంతరిక్షగతుఁడై యాకాశమున నెగురుపక్షుల స్థానమును, సముద్రగ్రతుఁడై యందు పోవునావల స్థానమును దెలిసికొనునట్టి వరుణుఁడు నా బంధములు విడిపించుఁగాక.” ఇత్యాదికము.

నా భాగుఁడను ఋషి, “వరుణుఁడు సప్తసింధువులకు రాజు. అతఁడు తన రశ్మిజాలమును బగలు తెల్లగాను రాత్రినల్లగాను జేయును. సూర్యుఁడు ద్యులోకమును ధరించినట్లే వరుణుఁడు ద్యావాభూములను ధరించియున్నాఁడు.” అని వర్ణించెను.¹

పసివ్యమహర్షి, వరుణుఁడు ద్యావాభూములను నిలుపుచున్నాఁడు. అతఁడు దివాభాగమున సూర్యుని రాత్రిభాగమున నక్షత్రములను బ్రేరేపించుచున్నాఁడని వర్ణించెను.²

ఇట్లే వరుణునిగూర్చి పెక్కుండ్రు ఋషులు పెక్కువిధముల స్తోత్రములు గావించియున్నారు. అతని నింద్రునితోఁ గలిపియు మిత్రునితోఁ గలిపియుఁ గొందఱు స్తుతించియున్నారు. వరుణుఁడు సూర్యునివలెనే లోకహితకారి యనెడి భావము వరుణదేవతాకసూక్తములందు గనవచ్చును. వర్ష వాయువులను బ్రేరేపు వాఁడు వరుణుఁడనియు నతఁడు జలాధిపతియనియు బ్రాచీనుల ముఖ్యభావము.

నదులు :—ఇందలి నదీవర్ణన లల్పసంఖ్యాకములేయైనను, ప్రాచీనాద్యుల నివాసమును దెల్పుచున్న యివి చరిత్ర దృష్టిచే ముఖ్యములగుచున్నవి. ఉన్నంతలో సింధు సరస్వతీనదులస్తుతు లెక్కువగా నున్నవి. సింధుశబ్దము నదీవిశేష వాచకముగాను గంగాదినదీ సామాన్యవాచకముగాను గూడ నిందు ప్రయోగింపఁబడినది. ఇందుకు “సింధుః - సప్తసింధూన్” ఇత్యాది ప్రయోగములే ప్రమాణము.³ సప్తసింధుశబ్దము ఋగ్వేదమున సింధునదీ ప్రాంత దేశపరముగా నుపయోగింపఁ

1. 8-41.—2. 7-86-1.

3. అదృశా సింధు రవపాం ౧౦-౩౫-౭.

సప్తసింధూన్. ౧-౩౨-౧౨ ; ౪-౨౮-౧, ఇత్యాది.

బడిన సూచనగలదనియు, నిదియే తరువాత నాఝ్యులతో విడిపోయిన పాఠశా
కాఝ్యుల జెండ వెస్త్రాలో 'హస్తహిందు' అని తూర్పు కాబాలు దేశపరముగాఁ
బ్రయోగింపఁబడినదనియుఁ గొందఱు చరిత్రకారు లూహించియున్నారు. ఆఝ్యు
లు త్ర ర్భువనమండలమం జేను మాసముల సూర్యరశ్మిగల ప్రదేశమందు నివ
సించినపుడు, ఆథోలోకమునందలి సముద్రమునుండి వెడలి పైకివచ్చు దివ్య జల
పూర్ణములైన మేదు ద్వివాహిను లేడుగురు సూర్యులను దమవెంటఁ గొనివచ్చు
చున్నట్లు శిల్పియమ వానికి సప్తసింధువులను పేరు పెట్టుకొని యుండుననియు,
వారాహానరకమునకు వచ్చిన వెనుక నిండలి ప్రవానములయిన సప్తనదుల కాపేరే
వాడుకొని యుండుననియు, అదియే జెండవెస్త్రాలో 'హస్తహిందు' అను పేర దేశ
పరముగాఁ గనుకొనింపఁబడియుండుననియు శ్రీలింగుగారు తలచిరి.¹ ఈ యభి
ప్రాయభేదము లెట్లున్నను, సింధు శబ్దము శ్రవణముగా దేశపరమయిన ట్టిక్రింది
వివేచనగాఁ గావించవచ్చును.

సింధువు నాఝ్యులకుఁ బోలినదని వీరికిఁ బడవమటి దిక్కును బ్రవహించెడి
చాంద్రా నదిపేరు, దీనినియుఁబడినది. వానినిబట్టి తత్కాలాఁ ప్రదేశము సింధు
సంజ్ఞా పొందినది. వానిని గాఁగెనును. 'హిందూ' అని పిలిచిరి. గ్రీకులు 'ఇండోస్'
అని పిలిచిరి. అర్వాచీన ప్రాంతముల సింధునది ప్రవహించిన విభూహిమాచల
మధ్య దేశమున కందఱును హిందూగ్రామము పేరు పెట్టెరి. అదియే, ఉరుమలో
'హిందూస్త్రా' అయినది. దేశవాచనమునకు యా హిందూ శబ్దమే యాంగ్లేయుల
వాడుకలో భిన్నభిన్నమునకును 'ఇండియా' అను సంజ్ఞగా మారికెడి. హిందూ
కుష్ పర్వతములోని హిందూనిధిమునాగఁ బానీగ భాగ్యలో హిందపోయిన సింధు
శబ్దరూపాంతరమే యందు లెట్లుగాఁ దీనినికలెననిపింపించినచో నాఝ్యులు మొట్ట
మొదట తరవణమునను వాచున్న భాగమునందలి మొద పర్వతారణ్యముగుండా
(హిందూకష్ట్ర) లోపలికి వచ్చెనట్లును, తమ జడల ముందుగాఁ గనఁబడినదిని
వారు సింధునని పిలిచినట్లును, అదియే యా పర్వతమునకును సింధు దేశమున
కును, అర్వాచీనమునకును, ధిరశిఖండమునకును గూడ సంజ్ఞగా మారినట్లును
బ్రాహ్మీన చరిత్ర విషయమొకటి గోచరింపకపోదు. అట్టి సింధునదిని ఋగ్వేద
పర్వతములైన సప్తసింధువులను చక్రిన నడులనుగూర్చి వైదికర్షుల పర్వనము
లెట్లున్నవో చూడము.

[ప్రియమేదపుత్రుడైన సింధుశిస్టుహర్షి సింధునదినిట్లు స్తుతించుచున్నాడు.²

1. Arctic Home P. 289-296.

2. ఋ. ౧౦-౭౫-౧, ౨.

“ఓ జలములారా! మీ మహిమను గొనియాడుకట్ట నేను యజమాన కృప మందుండి యట్లు పలుకుచున్నాను. మీరు భువియం దేమి నడుచుగాను, పంపి రిషమం దేమి నడుచుగాను దివియందేమి నడుచు గాను, అవహిం చుచున్నాను. ఇట్లు మాచు లోకములందు ప్రవహించు నేతేసి నదులతోను సింధునది మిన్నలి యొకోవేగములు కలదియై తక్కున యెల్లవయః నిరక్రమించి ప్రవహిం చుచున్నది.

“ఓ సింధునది! నదులును నీ ప్రవాహము! ఈ ప్రవాహములై మాధ్యమ తేర్చుకొనెను. నీవు ప్రాణుల యత్నము నభివేదింప దురదృష్టవశాత్తూ మరలయు నోచును! కర్మములు భేదించుకొని పుట్టి పోవుచున్నది. ఏద్యమాళ్ల మారల చోవును భూమి మీది నవత్త ప్రవాహముగ ప్రవహించు చున్నావు.”

కప్తనవాచామనుషు ముల్లోచనమున చ విహించుకొని వెది మొదల నుకున్న భావము నుదాహరించుచు నున్నది. నవసంపత్ కల్ప తామరకాండము ‘కథకోసిత’ను విచిత్రములగు నాములములను యాములములను, తామరకాండము పల్లములను నవత్తనా ములను గ్రహించుచున్నది. నది వాయుము విచిత్ర లించి వెదిచున్నది. ఈ నుత్తర గడువల సెడివికల్పముల యా కేంద్రము చుట్టుగాను పేర్చుట యుండదు.

అందులకును నవత్తనా ములను ముద్రాగి, పల్లములను అర్థికినను దానముల యేడు ప్రధాన నదులు. నీవిలో ముద్రాగ్నము కనీష్ఠము, అర్థికినకు మదస్తా నుజ్జోమలు పునరీకలుగా ఉన్నవి.

ఈ నవత్తనా ములను ‘కేంద్రము’ యీ యుదీయ సింధునదిలో సంగమించితి యుభామలకు తెలిపియుండెను.

మన గోమతి తృప్తము నుచును నిసర్వేత్త పుత్రమేహత్తు, అనున భూమి కలనదులు సింధునదిలో గలయుచున్నవి. ఇచ్చటికి మొత్తము పందొమ్మిది

1. ఇమం మే గంగే యమునే నర్యాతి కుచుద్రి స్తోమ. కచతా నరుష్ట్యా ।
అనిక్వామరుద్యుతే వితస్త యాక్తికియే శృణు హ్యనుబోమయా ॥
౧౦-౭౫-౫.
2. తృప్తా మయా న్రథమం యాతవే శబాః మనర్త్యా రసయా శ్వేత్యా త్యా ।
తస్య సింథో కుభయా గోమతిః క్రముం మేహత్వా నరథం యాఖి రీయనే ॥
౧౦-౭౫-౬. ఇచ్చట సాయధాచార్యులు ‘క్రముం’ అనుచునీ ‘క్రమణీలాం’ అని యిర్ధము వ్రాసి దీనిని గోమతికి విశేషణము చేసియున్నారు. కాని చరిత్రకారులనేకులు క్రమునదిని నేలుగా గణించియున్నారు.

నదులుల్కు వచ్చినవి. వీనిలో, పరుష్టికి ఇరావతియనియు, అర్జీకియకు విపాద్, అనియు లోకవ్యవహార మున్నట్లు ఋజుర్థవ్యాఖ్య చెప్పుచున్నది. ఇరావతీ సంజ్ఞ కలయాపరుష్టి యీ కాలమున రావీనదియనియు, మరుద్వృధ కుపనదియైన యసిక్ని చంద్రభాగ యసియుఁ బిలువఁబడుచున్నవి. పైనుదాహరించిన నదులలో వితస్త్ర అసిక్ని పరుష్టి విపాద్ (అర్జీకియ) శుశుద్రియనెడి యైదును బ్రవహించుదేశము పంచాపసంజ్ఞ చెందినదనియు నదియే పారశీక భాషలో 'పంజాబ్' అని చెప్పఁబడు చున్నదనియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఈ యైదు నదులును వేఱువేఱుగాఁ బ్రవహించి క్రమముగా నేకీభవించి తరువాత సింధునదిలో సంగమించుచున్నవి. అందుచే నివి దాని యుపనదులనఁ దగియున్నవి. ఈ యైదు నదులను సింధుకుభానదులు రెంటిని జట్టిమొట్టమొదట సప్తసింధుసంజ్ఞ వెలసినదనియు, తరువాత గుభానదియే సరస్వతిగా వ్యవహరింపఁబడిన దనియు¹ మేగ్ధోనలు పండితుని తలంపు. సాయజాచార్యులవారు సప్తసింధు శబ్దము వచ్చినచోట్ల నెల్లనింతకుఁ బూర్వ ముదాహరించిన గంగాయము నాది సప్త ప్రధాననదులనే పరిగణించిరి కాని, అసిక్ని వితస్త్రలను సింధుకు భానదులను గణించియుండలేదు. ఋగ్వేదమున 'సప్తసింధవః' అను శబ్దము పెక్కుచోట్లఁ బ్రయోగింపఁబడినదనియు² వృత్రవధచే విముక్తిగాంచిన గోవులు వెలుగు మొరలగువానివలెనే దివ్యజల ప్రవాహములు విముక్తిగాంచినట్లుగా నాయావర్ణనల వలనఁ దెలియవచ్చుచుండఁగాఁ జరిత్రకారులు కొందఱు పంజాబులోఁ బ్రవహించు నైదు నదులకు మఱిరెండు సింధుశాఖలను జేర్చి సప్తసింధు శబ్దము నార్యావర్త నదీపరముగా సమస్యయిందీరనియుఁ గాని మిది యెంతమాత్రము సరిగాదనియు, తిరికపండితులు వక్కాణించియున్నారు. మనకీచర్చ ప్రస్తుతము కాదు గాని యెట్లయినను సప్తసింధు శబ్దము ఋగ్వేదకాలమున నార్యావర్త చుందలి సప్త నదులకును గొంత దేశమునకును సూచకముగా నున్నదనియుఁ దరువాత నదీవాచక మైనదనియు నంగీకరింపక తప్పదు.

ఇప్పుడు పంజా బనఁబడు పంచాపదేశములోని యైదు నదులు జీలం - చెనాబ్ రావి - బీయాస్ - శత్రుజ్ - ఆరుచి. వీని ఋగ్వేదీయ సంజ్ఞలు క్రమముగా వితస్త్ర - అసిక్ని (చంద్రభాగ) పరుష్టి (ఇరావతి) అర్జీకియ (విపాద్) శుశుద్రి - అనునవి. వాఙ్మనాయ సంహితలో సరస్వతియే యైదు విధములుఁ బ్రవహించు చున్నదనియు, ఆయైదు నదులును మరల సరస్వతీనదిలో సంగమించుచున్న

1. ఋ 4-23-1; 1-82-12; 1-102-3. ఇత్యాదులు.

వనియు నందుచే నా దేశము పంచనదమయిన దనియు పర్ణింపఁబడియున్నది.¹ దీనినిబట్టి పంచాబలోని యైదుపనదులకుఁ బ్రధానభూతమైన సింధునదియే సరస్వతీయను పవిత్ర నామమునఁగూడ వ్యవహరింపఁబడెడిదను కొందఱి వాదమునకుఁ గూడఁ గొంచె మవకాశము కలిగినదిగాని, యమునా శత్రు దీనదుల మధ్య ప్రదేశమున సరస్వతీయను చిన్ననది యొకటి ప్రపహించు చున్నట్లు మఱికొన్ని ఋక్కులవలన సూచితమగుటచేతను, ఇందస్సనుపేరనిపుడు సింధునది సజ్జితమగుటయు సరస్వతీయంతర్వాహిని యగుటయుఁ బ్రసిద్ధ మగుటచేతను ఋగ్వేదములోని సరస్వతీ నదిగూడ సింధునది ప్రధాన కాఖ్యలలో నొకటియై యుండునని యూహించుట సమచిత మగుచున్నది.

వైదికాద్య లీపంశాపదేశమందును, సింధునది కావలిభాగమందు కుభానది ననుసరించి యుత్తరముగా సువాస్తునదీపర్యంతము దక్షిణముగా క్రమము గోమతీ నదుల పర్యంతముగల ప్రదేశమందును నివసించి యున్నట్లును ఋక్కులలోఁ బేర్కొనఁబడిన పైయెల్లనదులను బట్టి విదిత మగుచున్నది. ఈ కుభకాబూ లనియు నీసువాస్తు స్వానినియు నీక్రమము కురుమనియు నీగోమతి గోమాలనియు నిపుడు వాడఁబడుచున్నవి.

వైదికర్షుల దృష్టిలో భీకరమగు మహాధ్వనితోఁగూడిన జవాతి రేకమందు సింధునదివలెనే పావనత్వమునందు సరస్వతీనది పొగడ గాంచినది. తరువాతి కాలమునఁ గొందఱు గంగా యమునా తీరములఁగూడ నివసించి యున్నట్లుగా నానదుల నామములు ఋక్కులలోఁ గనవచ్చుటచేతఁ దెలియవచ్చుచున్నను, ఈ కాలమున వానికున్న ప్రఖ్యాతి యా కాలమున లేదని చెప్పవచ్చును. అందుకుఁ బ్రాచీనాద్యులు తత్తీరముల నివసింపక పోవుటయే కారణమగును. అందుచే ఋగ్వేద కాలమున సింధునదియుఁ బవిత్రతకు సరస్వతీయుఁ బ్రసిద్ధి చెక్కెననుట స్పష్టము. పూర్వాలమహర్షులు సరస్వతీ నదీతీరమందు యజ్ఞాదికర్మ లాచరించుచుండెడి వారనుటకుఁ 'ఋషయోవై సరస్వత్యాంసత్ర మాసత' యనేదియైతరేయవాక్యమే ప్రమాణము.² దీనివలెనే, ఆపయా దృష్టద్యతీ నదుల తీరభూములు గూడ మనుష్య సంఘారయోగ్యములు యాగాదరణ సమర్థములునని భరతపుత్రులైన దేవయాత దేవశ్రవసులను మహర్షులు వర్ణించియున్నారు.³ భరద్వాజమహర్షి, సరస్వతీనది

1. పంచనద్య సరస్వతీ మపి యంతి సస్రొతసః ।

సరస్వతీకు పంచధా సో దేశోఽ తవ త్వరిత్. 84-2.

2. ఐ. బ్రా. 2-19 ;

3. ఋ. 8-28-4 ;

పర్వతములను భేదించుకొని ప్రవహించుచున్నదనియు, దాని సాహాయ్యమున నిండ్రుడు వృత్రాద్యసురులను వధించెననియు, సస్యాద్యభివృద్ధికి హేతువై జన రక్షకముగా నున్నదనియు, అక్క చెల్లెళ్ళయిన యేడునదుల కాశ్రయమై మహర్షి సేవిత యైనదనియు బహుభంగుల వర్ణించెను.¹

పర్వతములు:—వీని ప్రసక్తి ఋగ్వేదమున నందందు కనవచ్చును గాని ప్రత్యేకముగా వీనిని వర్ణించు సూక్తములు లేవు. హిమాలయములు ముంజవంతము ఋషికము మొదలగు గిరులు కొన్ని ఋక్కుల సూచితములైనవి. కొండలు నదుల జన్మస్థానము మహాషధులకు నిలయములనియు వర్ణింపఁబడినది.

సింధు గంగాదినదులు హిమవద్గిరి భాగములనుండి ప్రవహించుచున్నట్లుగా ఋషిక పర్వతమునుండి యార్ద్రీక్తియ జన్మించి ప్రవహించుచున్నట్లుగా తెలియ వచ్చుచున్నది. ముజవత్పుత్రుడైన అశ్వుడను నొకఋషి, ముజవత్పర్వతము మీది సోమము మిక్కిలి యుత్తమ మైనదని వర్ణించియుండెను.² ఈ ముజవంతమునే మూజవంతమని ముంజవంతమని యాస్కుడు ద్వీవిధముగా నిర్వచించెను. ఈ ముంజవంతము హిమాలయశిఖరములలో నొకటి యనియు, గాశ్మీర దేశమునకు వాయవ్యభాగమునందు కాబూలు దేశమునకు దగ్గఱగానున్న శిఖరములలో నొకటి యనియుఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఈ పర్వతముపేరే యీ ఋషి తండ్రి పేరుగాఁ గూడఁ గనవచ్చుటనుబట్టి దీని పరిసరమున వైదికార్యులు నివసించి యుండిరనియు నిది వారి హృదయముల నాకర్షించినగిరి యనియుఁ దలంపఁవచ్చును. ఇట్లే వివిధ లతాతరు వనమృగవిహారలోహాదు లయ్యా ఋక్కుల వర్ణింపఁ బడియున్నవి. లోహములలో నినుమును బంగారమును వైదికర్షు లెక్కువగాఁ జూచినట్లును వానిని బహువిధముగా నుపయోగించినట్లును వానివివిధ వర్తనల వలనఁ దెలియవచ్చును. మఱియు పృథ్వీములలో నశ్వర్థము, లతలలో సోమలత, వనమృగములలో సింహము, పక్షులలో హంస, పెక్కుచోట్ల వర్ణింపఁబడినవి. అనగా వైదికర్షుల హృదయములు నాకర్షించినవానిలో నీ పూర్వోక్తములు ప్రధానములని గ్రహింపఁ దగును గాని తక్కిన వానిని వాఙ్మయగ్రంథాని గ్రహింపరాదు.

సముద్రము :— వైదికార్యులు సముద్ర మెఱుంగరని కొండలు విమర్శకులు చెప్పసాహసించిరి గాని యది పొరపాటు. సింధునది నే గొప్పజలౌఘముగా

1. ఋ. ౧-61.

2. ఋ. 10-84-1.

భావింపిరనుటయు సింధుశబ్దము నదీసామాన్యవాచకముగాను సింధునదీ పరముగాను గూడఁ బెక్కుచోట్లఁ బ్రయోగింపఁబడుటయు సత్యమే కాని వారు సముద్రమునే చూడలేదనుట సరికాదు. “సద్రీహిః సింధు ముశతీ రివ” అనుముక్కునందు.¹ కామయమాన లయిన స్త్రీలు తమభర్తను వలెనే నదులు స్వపతియగు సముద్రుని బొందుచున్నవని విస్తృతముగా పల్లించఁబడియున్నది ఇచ్చట సింధు శబ్దమునకు సముద్రమనియే భాష్యకర్త లర్థమువ్రాసిరి. నదులు సముద్రమునఁ గలియుట సహజమే కదా! మఱియుఁ బర్యవసానముండి ప్రవహించుచున్న విషాద్ శుతుద్రీనదులు వాజిశాలముండి విడువఁబడిన గుఱ్ఱములు వలెనే యతివేగమునఁ బరుగెత్తుచు సముద్రమును జేరుచున్నవనియు, ‘ప్రయత్నింథవః... సముద్రం రథేవ జగ్ముః’ నదులు కోరికతో సముద్రునిగూర్చి పోవుచున్నవనియు వర్ణింపఁబడినది.² మఱియు సమస్తజలాధిష్ఠానము సముద్రమనియు దానికి పరుణుడు రాజనియు వసిష్ఠుడు వర్ణించెను.³ ఇట్టి వానినిబట్టి సింధుసముద్ర శబ్దములు సాగరపరముగాఁ గూడఁ బ్రయోగింపఁబడినట్లు విస్తృతముగచున్నది గావున వైదికర్షులు సరిత్యతీయగు సముద్రమును జక్కగా నెఱుఁగుదురని విశ్వసించునది.

ఆర్యులవర్గములు-జాతులు :— సప్తసింధుదేశమందు, లేక యార్కావర్తమందు తొలుదొల్ల నివసించిన ప్రాచీనులయిన యుత్తమజాతివారిని దెలిపెడి సామాన్యనామమైన యార్యశబ్దమువలెనే వారి తెగలను బోధించెడి యదు-తుర్వశ-అను - ద్రుహ్య - పూరు - శబ్దములును, ఈ యైదిందని దెలిపెడి పంచజన శబ్దమును, ఆర్యవిశేష వాచకములుగా ఋక్కులలో నలుఁగడలఁ గనపచ్చుచున్నవి. ఇట్లే చతుర్వర్ణ వాచకములైన బ్రాహ్మణ రాజన్య వైశ్యశూద్ర శబ్దములును, పంచవర్ణ వాచకమగు నిషాదశబ్దమును, ఆచార్యవాచకములైన అసుర - దన్యు - దాస - యాతుదాస - క్రవ్యాద - మూరదేవ - రక్షశబ్దములును ఋక్సంహితలోఁ బ్రయోగింపఁబడి యున్నవి. పై వానిలో యదుతుర్వశాది సంజ్ఞలైదును యయాతి పుత్రుల నామములుగా మహాభారతాదులైన యితిహాసాదులందు గనపచ్చుచున్నవి. యయాతిపేరు నతని తండ్రియైన నహపుసిపేరుఁ గూడ ఋగ్వేదములో స్థలాంతరములఁ గనపచ్చుచున్నవి. ఇదంతయు నెఱిగియు నిరిహాసాదులలోని యదుతుర్వశాది సంజ్ఞలకును ఋగ్వేదములోని యీ సంజ్ఞలకు నేకీభావము లేదని

1. 10-112-10.

2. ఋ. 2-88-1; 8-88-6, 7.

3. ఋ. 7-49-1, 2, 3, 4.

తలంచియో లేక యదుతుర్వశాది నామము లార్కవర్గపరము లనెడి సంప్రదాయము తమనాఁడు లేమింజేసియో నిరుక్తకారులు యదుతుర్వశాది శబ్దములను బంచజన శబ్దమునుగూడ మనుష్యవాచక నామములలో జేర్చిరి.¹ దానినిబట్టి వేదభాష్యకర్త లీ శబ్దములు బహువచనాంతములుగాఁ గనఁబడినచోట్ల నెల్ల మనుష్యులనెడి యర్థమును, ఏకవచనములుగాఁ గనఁబడినచోట్ల యదుతుర్వశాదులు రాజధ్వలనెడి యర్థమును వ్రాసిరి. మఱియు, పంచజనశబ్దమునకు నిరుక్తమునఁ గనవచ్చు “దేవ పితృ గంధర్వాసురరక్షస్సులు, బ్రాహ్మజ క్షత్రియ వైశ్య శూద్రనిషాదులు, దేవ మనుష్య పితృ పశు పక్షులు.”² అనెడి యర్థములలో నేదో యొకదానిని సందర్భోచితముగా వ్రాసిరి గాని యార్కవర్గములనెడి యర్థ మొక్కచోటును వ్రాయలేదు. ఇది యిట్లుండ సంస్కృతవాఙ్మయ పరిశోధకులును బ్రాచీనచరిత్ర పరిశోధకులు నగు నాధునిక ప్రాచ్య పాశ్చాత్యపండితులు కొందఱు “ఆర్యావర్త నివాసులైన పురాతనారుల కాలమున జాతిభేదము లేదు.

బ్రాహ్మణోఽస్య ముఖ మాసీ ద్భాహూ రాజన్యః కృతః ।

క్షిరౌ త దస్య య ద్వైశ్యః పద్భ్యాం శూద్రో అజాయత ॥

అనెడి మంత్రము తోడి.³ పురుషసూక్త మర్వాచీనఋషి దృష్టమై ఋగ్వేదమునఁ బ్రవేశించినది గాని యిది పూర్వమహర్షి దృష్టము గాదు, ఋగ్వేదమున నందందు బహువచనాంతములుగాఁ గనవచ్చు - యదవః - తుర్వశాః - అనవః - ద్రుహ్యః - ఘోరః - ఆనునవి సప్తసింధుదేశమున నందందు నివసించు నార్య వర్గములను బోధించుచున్నవనుట నిజము. పంచశివాది శబ్దము లీ యైదువర్గములను దెల్పునవి గాని యన్యములు గావు.⁴ అనుచు నిశ్చయించి యున్నారు. కావున సిందేగుతము గ్రాహ్యమని యిప్పుడు విచారణ చేయవలసియున్నది.

1. అనుభవశబ్దము. బలవంతుఁడు తేజోవంతుఁడనెడి యర్థముల నగ్నివ్రాదాదు లక్షణ గూడ విశేషణముగా వాడబడినది గాని యిది బహువచనాంతముగాఁ జెక్కుచోట్ల స్థానభ్రష్టులు చవలు లనెడియర్థముల రాజనపరముగానే ప్రయోగింపఁబడినది. చూ. యాస్కనిరు. 158 పుట.

2. నిరు. 180 పుట.

3. ఋ. 10-90-12.

4. మేఘోనలు. San. Lit. P. 158 ; పార్శ్వులు A. I. H. Tr. P. 87-88 అవివాళ చంద్రచాను. R. V. I, Ch. VII.

భాష్యకారులు నిషాద పంచమ చతుర్వర్ణ పరముగాను విమర్శకులు పూర్వార్థ్యపర్గపరముగాను సమన్వయించిన పంచజనాది శబ్దములన్ని మండలములలోను గలవు. అందు గొన్ని :—

“పంచక్షితిసాం - పంచకృష్టిః - పంచజన్మాసు కృష్టిమ - జనేషు పంచసు - పంచమానుషాన్ - పంచజనాన్ - పంచజనాః - పాంచజన్యయా విశా - ఇత్యాదులు. ఇందు కొన్ని రెండు మూడు సార్లు గూడఁ బ్రయోగింపఁ బడినవి. నిరుక్తకారులు మనుష్యనామములుగాఁ బేర్కొన్న ఋగ్వేదములోని శబ్దము లివి :—

మనుష్యాః	నహవః	తస్థుషః
సరః	హరయః	వివస్వంతః
ధవాః	మర్త్యాః	పృథనాః
జంతవః	మర్యాః	పంచజనాః
విశః	మర్తాః	తుర్వశాః
క్షితయః	వ్రాతాః	ద్రుహ్యపః
కృష్ణయః	ఆయవః	యదవః
చర్షణ్యః	జగతః	అనవః
		పూరవః

ఈ యిరువదియైదు బహువచనాంతములు మనుష్యార్థమందే సమన్వయించుచున్నవి. పంచజనశబ్దము విశేషముగా నిషాదపంచమము లయిన నాలుగు వర్ణములను జెప్పుచున్నది. మఱియు, క్షితి కృష్టి మొదలగు కొన్ని శబ్దములు పంచ శబ్దముతోఁ గలసి పూర్వోక్తములయిన యైదు వర్ణములను జెప్పుచున్నవి. కొన్ని చోట్ల నిట్టిపంచజనాది శబ్దములు మున్ను చెప్పినట్లుగా దేవగంధర్వాదులను జెప్పుచున్నవి. భాష్యకర్తలు నిర్ణయించిన యాయుర్థము లాయాఋక్కులయెడ ననుచితముగా నున్నవని యెవరును జెప్పఁజాలరుగాని, మనుష్యవాచకముగాను మనుష్యసమూహవాచకముగాను గూడ జనశబ్దమే సరిపడుచుండఁగా నాయర్థమందే సంఖ్యావాచకమైన పంచశబ్దమును దానికిఁ జేర్చి మంత్ర ద్రవ్యలు ప్రయోగించియుండరనియు నట్లు ప్రయోగించుటలో నేదో యొక విశేషముండి యుండవలె ననియుఁ జెప్పవచ్చును. నిషాదవర్ణముతోడి నాలుగు వర్ణములను జెప్పటయే యా విశేషమని తలంతు మేని వర్ణవాచకమైన పంచజనశబ్దమును నిరుక్తకారులు మనుష్య

1. ఋ. 1-7-9 ; 1-7-7 ; 6-46-7 ; 4-38-10 ; 9-58-16 ; 9-85-23 ; 8-9-2 ; 8-32-2 ; 9-92-3, 10-45-8 ; 8-83-7 ; 10-80-4. 10-53-5.

సామాన్య నామములలోఁ జేర్చుట యచితము కాదేమోయని తోచకపోదు. మరియు “త్య మపో యదపే తుర్వశాయ” ఇత్యాదిస్థలములందు.¹ యదు తుర్వశ శబ్దము లేకవచనములుగా నున్నపుడు ‘యదనామకరాజు, తుర్వశనామకరాజు’ అని భాష్య కర్త యర్థము వ్రాసి; యివియే ‘యదవః-తుర్వశేషు.’² అనురీతి జహువచనాంత ములుగా నున్నపుడు సరుక్తమునుబట్టి మనుష్యులని యర్థము వ్రాసినను, ఆ యర్థ హాస్థలముల సరిపడుచున్నను, అమనుష్యులు యదువునకు సంబంధించినవారనియు, తుర్వశునకు సంబంధించినవారనియు స్ఫురింపకపోదు, కావునఁ బైమనుష్య నామము లోని కష్టపటితుర్వశాదినంజ్ఞ లైదునార్యవర్గ వాచకములనియు, పంచజన శబ్దము తద్దర్శనంచర వాచకమనియుఁ బరిశోధకులు తలంచుట సముచితమనియే తోచు చున్నది. కాని నిజమున మంత్రకర్త శబ్దములను వ్రాచినార్యవర్గపరమలనుగానే ప్రయోగించియున్నచో వినియ్యమిట్లే మహిషోత్తననెడి ప్రశ్నమిచ్చు సందయింపక పోదు. ఇందుకొక్కటే సమస్య. దానిని సేవరచనోత్తర శ్లోకమునుండియు వేదముకర్తార్థమనెడి దృఢవిశ్వాసము వైదికమతమున జీర్ణనాటుకొని బోవుటచే వేద గత చరిత్ర సంప్రదాయము కొంత యదుగంటుటయే కొన్ని చరిత్ర బోధక శబ్దముల యర్థము మూలబోవుటకుఁ గారణమయ్యె. అందుచేతనే మను నహష యయాత్మాదులయిన కొన్ని శబ్దములకుఁ బరిభ్రులయిన మనునహషాదు ని యర్థము వ్రాసిన భాష్య కర్తలు:—

“పూవః - పూరవః - అనవః.”⁴ ఇత్యాది శబ్దములు కొన్నిటి కాయా సంబర్హములందు పూరునామకరాజు, అతనికి సంబంధించినవారు, అను నామక రాజునకు సంబంధించినవారు, అనెడి యర్థములు సరిపడుచున్నను, మనుష్యులు, మనుష్యులనెడి యర్థములను మాత్రమే వ్రాయుట తటస్థించినది. దానం జేసియే మంత్రకర్తలయిన ఋషుల గాథలవలెనే మంత్రోదాహృతులయిన ప్రాచీన వీర మహాపురుషుల గాథలు నానోట నానోటఁ బదిపడి యతిమానుషములుగానో యమానుషములుగానో యద్భుతములుగానో మాటిమాటి యార్య వంశపరంపరలోఁ గర్ణాకర్ణిగా వచ్చివచ్చి తువకితివాస పురాణాదులందేదో యొక రూపమున నిలిచినవి. అవియే వ్రాచినార్య చరిత్రమును బురాతన భరతవర్ష చరిత్రమును బరిశోధించు పరిశోధకులకుఁ బ్రధానాధారములైనవి. అందుచేతనే వేదములలోని

1. 5-81-8. 2 8-4-10.

3. ము. 1-81-12, 17.

4. ము. 5-17-1; 1-59-8, 5-81-4

పురుష సంజ్ఞలకును ము. పెట్టుట రగదని గొందఱును, అవియే యివియని గొందఱును చలంపలని వచ్చినది. ఆ యితహాసాదులతోని గొప్ప రాజ వంశ క్రమము లొకదానితో నొకటి పోలక తోపకూయిష్టము లగుటచే నందేది విశ్వాస్యమో యేది యవిశ్వాస్యమో నిర్ణయించ గత్తుంతరము లేక వర్తితకర్తలు యథేష్టమార్గములు త్రొక్కవలసివచ్చినది. నత్కవిషయమిట్లు నిరూపమై యపవ్య వస్థముగానున్నను మనమిప్పుడు ఋగ్వేదములోని యదుతుర్వరాది సంజ్ఞలు ప్రాచీనార్య కుటుంబవాచకములని యంగీకరింపక తప్పదు. ఇట్లంగీకరించినను మనము వెనుకఁ జెలిసికొన్న వేదకాలమునకు మార్గము భంగము వాటిల్లదనియు నెఱుఁగము. ఇంక నీ విషయమిట్లుంచి ప్రశ్నతమనునరింతము.

వేదములోని పంచజన శబ్దమును సార్థకము గావించుకై, ఆరు-ద్రుహ్య-తుర్వశ - యదు - పూరువులను గొందఱు గణించిరిని యింకను మున్ను చూచి యున్నాము మఱిగొందఱిందలి యదు పూరువులకు బదులుగా తృత్యుభరతులను గణించిరి.¹ కాని వసిష్ఠుడు పురోహితుడుగాఁ గల తృత్యు వంశరాజులే భరతులుగా వ్యవహరింపఁబడెడివారని సాయదాచార్యు లొకచో వ్రాసియున్నారు.² మఱి యొకచో విశ్వామిత్రుడు “ఓనమలారా ! షడీయలైన భరతులు మిమ్ము దాటి పోగలరు.”³ అని చెప్పిన వాక్యమున భరతులు గనవచ్చుచున్నారు. ఈ రెండు విధములైన భరతు లొకరో జేతో, ఇది యొక సందిగ్ధ విషయము. ఇది యిట్లుం దఁగా, సోదాసులు శ్రియలునైన భోజాలు - కుశిక గోత్రజులైనకుశికుజులు.⁴ మత్స్యులును మొదలగు మఱికొన్ని సంఘములును, మహర్షుల నామములతో వసిష్ఠులు - అంగిరస్సులు - భృగువులు - కణ్వులు-విశ్వామిత్రులు-జమదగ్నులు అథర్వులు - మొదలగు సంఘములునుగూడఁ గనవచ్చుచున్నవి. ఇందే వర్గములు పంచజన శబ్దముచేఁ జెప్పఁదగినవగుట మఱియొక సందిగ్ధ విషయము. అయినను నిజముగాఁ బంచజనశబ్ద హర్యుర్వర్గ వాచకముగా నెఱుఁగ గనబడుచున్నది గావున నితర వర్గములెన్ని యున్నను బ్రధానములైన యైదు వర్గములివి యని వాని నొక్కచోఁ జేర్చి చెప్పుచున్న యీ క్రింది ఋక్కును బట్టి తెలియవచ్చును

య దింద్రాగ్ని యదుష తుర్వశేష యద్ధ్రిహ్యా వ్యసనుష పూరుషస్తః⁵

1. R. V. I. 118 పుట. 2. ఋ. 7-38-8.

3. ఋ. 8-38-11, 12. 4. ఋ. క్రమముగా - 8-58-7, 9; 11.

5. ఋ. 1-108-8.

దీనినిబట్టి యదువులు తుర్వశులు ద్రుహ్యులు అనువులు పూరువులు, ఆసునవి యైదును బంచజన శబ్దముచే జెప్పదగిన యైదార్యవర్గములనుట విదితము. ఇది సత్యమని తోచుచున్నను సాయజాదార్యులవా రీఋక్కుసకు భాష్యము వ్రాయుచు:—

“యదుషు - ఆహింసకేషు మనుష్యేషు, తుర్వశేషు = హింసకేషు మనుష్యేషు, ద్రుహ్యుషు = ఉపద్రవ మిచ్చుత్సు మనుష్యేషు, అనుషు = జ్ఞాతృ వ్యనుష్ఠాతృషు మనుష్యేషు, పూరుషు, = కామైః పూరయితవ్యే వ్యన్యేషు స్తోత్రజనేషు”.

అని యర్థము వ్రాయుటకు నిరుక్తసంప్రదాయమే కారణమనుట సృష్టము. ఆయినను, ఈ వర్గముల మనుష్యులిట్టి స్వభావములు కలవారని తెలిసికొనుటకీ యర్థములు తోడ్పడుచున్నవని తలంపవచ్చును. కాని ఋగ్వేదములోని రాజు వంశములు సక్రమముగా నిలిపాసాదులకు లభింపలేదనియు, ఋగ్వేదమునందే ప్రధానార్యవర్గములతోఁ బాటుగా సప్రధానార్యవర్గములు గూడ ననేకములు గన వచ్చుటంజేసి యిందేవేది యాప్రధాన వర్గముల చీలికతో గ్రహింపనవశము తక్కువగా నున్నదనియు, ఋగ్వేదమునఁ గనవచ్చుచుండు తుర్వశాదివంశముల విచ్ఛిన్నములుగాఁ బూజాదులకు లభింపమిచే నిందు లభించిన వంశక్రమములను బట్టియే వేదములోని వంశములను సరిపుచ్చివేదకాల నిర్ణయము చేయుటసముచితము గాదనియుఁ గొందఱు తలంపుట మాత్రము యుక్తమని చెప్పవచ్చును. ఇందుకొక దృష్టాంతము

“సుదాసుఁడను రాజుచే వసిష్ఠపుత్రులు యజ్ఞము చేయించుచున్నారు. ఆ సమయముననే మఱియొకచోటఁ బాశద్యుమ్నుఁడను రాజు యాగముచేయుచుండెను. ఇంద్రుఁడా జన్మమున నుండి సోమపానము చేయుచుండగా వసిష్ఠ పుత్రులు మంత్రబలముచే సతనిని సుదాసునియజ్ఞమునకు రప్పించిరి. సుదాసునికిఁ బదిమంది రాజులతో యుద్ధము సంభవించినది. అప్పుడు వసిష్ఠులస్త్రుతి కానందించి ఇంద్రుఁడు సుదాసుని రక్షించెను.” ఇత్యాదిగా ఋగ్వేదమునఁ గొన్ని వర్ణనలు గలవు.¹ ఇందు పేర్కొనఁబడిన సుదాసుఁడే రాజవంశమునకుఁ జేరినవాఁడో యెప్పటివాఁడో యెక్కడఁ బదిమంది రాజులతోఁ బోరాడెనో యారాజులెవరో తెలిసికొనుటకు ఋగ్వేదమున సరియగు నాధారములు గనరావు. ఆయినను ‘ఆర్యులు తొలుతఁ బంజాబు నాక్రమించునపు డచ్చటివారితో సుదాసునికిఁ బోరు సంభవించె’ నని

కొందఱును, 'ఆర్యావర్తమున నార్యులు స్థిరపడిన తరువాతఁ జాలాకాలమున కుత్తర పాంచాలమునకు రాజయిన సుదాసునికిఁ గొందఱార్యులతోను. ఆనార్యులతోను బోరాటము తటస్థించెనని మఱికొందఱు నూహించుచున్నారు.¹ నిరాధారములయినయిట్టి యూహలే ఋగ్వేదములోని రాజవంశములు దురవగాహములుగానున్నవనియు వానికిని బురాణాదులలోని వానికిని సంబంధ మత్యంత దురవగాహముగానున్నదనియుఁ జెప్పుచున్న వనుట సృష్టముకదా! దీనినిబట్టి యదుతుర్వశాది శబ్దము లార్యవర్గబోధకము లన్నమాట సత్యమైనను, దానివలన మనకుఁ దెలియవచ్చెడి చరిత్ర విషయము మాత్రము సందిగ్ధమే కాని సృష్టముకాదు 'సంస్కృత వాఙ్మయమందు సరియైన చరిత్ర విషయములు పూర్తిగా మఱుగుపడియున్న'వని యిట్టి యభిప్రాయమునే మాగ్ధోనలు పండితుఁడు మఱియొక సందర్భమున నావిష్కరించి యుండెను.² ఇక దీని నిట్లుంచి, ఆర్యులకు శత్రువులుగా వర్ణింపఁబడిన యనార్యులను గూర్చి యిందుక ప్రసంగింతము.

అనార్యులు:— పుణ్యకర్మహీనులును చుజ్ఞాదిక్రియ లాచరించునార్యులకు బాధ కలిగించువాడును దొంగలును మారణకర్మశీలురు నగుమనుష్యులు కొందఱు గుంపులు గుంపులుగా నార్యావర్తమున నందందు నివసించి యార్యులకుఁ బీడ గలిగించు చుండినట్లును వారి నింద్రుఁడు పరిమార్చుచుండినట్లును ఋగ్వేదము నలుఁగడలఁ గొన్ని వర్ణనలు గనవచ్చుచున్నవి. అట్టివారినే చరిత్రకారుల నార్యులని వ్యవహరించుచున్నారు.

అట్టి క్రూరకర్ములను దెబ్బశబ్దములు. అసుర - దాన - దన్యు - యాతు దాన - క్రవ్యాద - మూరదేవ - రక్షస్సులనునవి. ఇందు దాసాది శబ్దములకు నాశకుఁడు చోరుఁడు మాంసభక్షకుఁడు మారకుఁడు మొదలగు వ్యుత్పత్త్యర్థములు వ్రాయుచు వీని కన్నిటికి ననురులనెడి ముఖ్యార్థమునే భాష్యకర్తలు తెలిపియున్నారు. వైశబ్దములచేఁ జెప్పుటఁడు నీమోటజాతి వారాధ్యులు సప్తసింధు దేశమునకు రాక ముక్తే యందుండిరనియు నార్యులందు ప్రవేశించి వారిని జయించి వశపఱుచు కొనియుఁ దఱిమి వైచియు నజిఁగించియు, వారిని దాసులు లేక దన్యులను పేరఁ బిలుచుచుండి రనియు వారే తరువాత నార్యులకు వ్యతిరిక్త ధర్మములు కలవారగుటచే ననార్యులని వ్యవహరింపఁబడుచు వచ్చిరనియుఁ గొందఱి యభిప్రాయము.³

1. పార్శ్వారు A. I. H. Jr. P. 2.

2. Sans. Lit. P. 10.

3. Sans. Lit. P. 152.

దాసులు లేక దస్యులనఁజడువా రార్యులకంటె నితరులుగారనియు, రార్యులలోనే యజ్ఞాదికర్మ లాచరింపక వైదిక నిష్ఠకు వ్యతిరేకముగా నుండువా రార్యజాతినుండి బహిష్కృతులై క్రూరకర్మ పరతంత్రులై దస్యుదాసాది సంజ్ఞల వ్యవహరింపఁ బడుచుండెడి వారనియు మఱికొందఱి యభిప్రాయము.¹ ఈ దాసదస్యు రార్యుల కంటె నితరులైన క్రూరులన్నను వారిలోని వారేయై దుశ్చరితమున వేటుపడిన క్రూరులన్నను ఋక్సంహితా నిర్మాణ కాలమునందే వీ రార్యులకుఁ బ్రబలశత్రు వులుగా నుండినను విషయమునఁ బై యభిప్రాయములు రెండు నేకీభవింపక తప్పదు గావున రార్యులార్యా వర్తములకు వలనవచ్చినవారు గాక మొదటినుండియు నందున్నవారే యనెడి యార్యా వర్తవాదమును సమర్థించుట కుద్దేశింపబడిన రెండవ యభిప్రాయమింతకుఁ బూర్వమే గతార్థమగుటచే దానిఁగూర్చి చర్చించుట యనావశ్యకము. ఆర్యులు సప్తసింధు దేశము చొచ్చునప్పటి కందాదిమ నివాసులు కొందఱుండిరనుటయు వారితోఁ బోరాడి యార్యులు జయముగాంచి రనుటయు విశ్వసనీయములగును.² ఇక రార్యుల విజయములకుఁ గొన్ని యదాహరణములు.

గృత్సమదమహర్షి యట్లు పలుకుచున్నాఁడు.

“అగాత్మజ్ఞులును దుష్టకర్ములునగు బహుశత్రువుల నేదస్యుహంతయణఁ గించెనో యతఁడె యింద్రుఁడు. దురితాత్ముఁడయ్యుఁడన పరాక్రమమునకు జడిసి పాటిపోయి పర్యతగుహలలో దాఁగియున్న మాయావియగు శంఖరాసురుని నలువది సంవత్సరములకు వెదకి పట్టుకొని యే మహాహరుఁడు పరిమార్చెనో యతఁ డింద్రుఁడు.”³

వామదేవమహర్షి యట్లు చెప్పుచున్నాఁడు.

“ఇంద్రా! కులితరాసురుని పుత్రుఁడును దాసుఁడునగు శంఖరాసురుని బర్హతముహీదఁ బట్టుకొని తలక్రిందుగాఁ బడఁగొట్టి చంపితివికదా! మఱియు దాసుఁడును పర్విరామకుఁడునైన యసురునికి సంబంధించిన పదియేను వందల మంది హింసకులను హింసిచితివి — ఇంద్రుఁడు దాతికట్టడమొలతోఁ గూడిన శంఖరా సురుని నూఱుపురములను దివోదాసుఁడును యజమానునకు వశపఱిచెను. మఱియు లోకాపకారులైన నుద్బది వేలమంది దాసజాతివారిని వధితిదామ కార్యునికొఱతై వధించెను.”⁴

1. R. V. I. Ch. VII.

2. ము. 1-100-18, —1-103-8, 8, —1-138-2, 3.

3. ము. 2-12-10, 11.

4. ము. 4-20-14, 15, 20, 21.

అత్రేయుడైన బ్రాహ్మమహర్షి యింద్రుని విజయమిట్లు పొగడుచున్నాడు.

“ఓ యింద్రా! నీజన్మ శత్రువైన వృత్రుని వాని యనుచరులగు నసురులగు హంసించి యీ యుద్ధమందే దాసుడయిన నముచి రాక్షసుని తల చూర్ణము చేసితివి. ఈనముచి యింద్రునితోఁ బోరాడుటకు శ్రీ సేనలను సిద్ధపఱచెను. అప్పు డింద్రుడు నముచికి మిక్కిలి ప్రేముర్రాండగు నిర్దళుని ముందుగా నొక యంటిలో దాచి పిదపఁ బోరిలో నముచిని సంహరించెను.”¹

వామదేవ మహర్షి యిట్లనుచున్నాడు.

“ఓయింద్రా! నీవు పిప్రూణామకుడును మృగయానకుడుడైన యసురులగుగొట్టి, ఋషిశ్వరాజునకు వశపఱచితివి. ఏఱది వేలమంది నల్లని రాక్షసులను జంపితివి. శంఖరాసురుని పురములు పగులఁగొట్టితివి.”²

ధారద్వాజుడైన పాయుమహర్షి లోకహింసకులయిన రాక్షసులను నశింపఁ జేయుమని యగ్నిదేవుని ప్రార్థించుచు నొకసూక్తము నిర్మించెను.³ అందొక ఋక్కున నిజముగా నట్టివానిని జూచి చెప్పెనో లేక వాని దుశ్చేష్టలకుఁ దగిరట్లు వానిరూపము గల్పించి చెప్పెనో చెప్పఁజాలము గాని ‘మనుష్యులలో మిక్కిలి బాధకుఁడు గానున్న యారాక్షసుని జూచి వానిమూఁడు శిరస్సులను నణకివేయు, మని యగ్నినిగోరెను. మఱియు రాక్షసులు ఘోరాకారులై తమశ్రీలను వెంటఁ బెట్టుకొని నందరించు చుండరనియు పఠించెను. ఇట్టివర్ణనలు చూడఁగా నార్యే తర జాతులవారు కొందఱు ఋగ్వేదకాలమున నార్యులకుఁ బ్రతిపక్షులుగా నుండిరని తోచకపోదు, అయినను, “అసుర దాస దస్య శబ్దవాన్ములు తొలుత నార్యజాతి లోనివారే కాని యన్యులుకారు. కర్మహీనులు దేవతారాధనచూడులునగు నందలి కొందఱు జాతిబహిష్కృతులై నీచక్రూరజాతులుగాఁ బరిగణింపఁ బడుచువచ్చిరి.” అనెడ వాఁడయిన కాధారములయిన తొన్ని ఋక్కులభావము గూడఁ పరిశీలించుము.

“ఓయింద్రా! ఆర్యులెవరు దస్యులెవరో తెలిసికొని కర్మవిరోధులైన యాదస్యులను వధింపుము. లేక యజమానునికి వశపఱుపుము. దుష్టశిక్షకుడ వైన నీవు యజ్ఞ ఘాతుకుల నణచి యజమానులచే యాగములను జక్కఁగాఁ జేయింపుము.”⁴

1. ఋ. 5-80-7. 1

2. ఋ. 4-18-18.

3. ఋ. 10-87.

4. ఋ. 1-51-8.

“ఆర్యః డేవః(డో) దాసుః డేవః(డో) తెలిసికొని వారిని వేటుచేయుచు నేను యజ్ఞమును గూర్చి వచ్చి యజమానుని సోమమును ద్రాగుచున్నాను” అని యింద్రుఁడనును.¹

ఇత్యాది స్థలములలోని దాస దస్యశబ్దము లార్యులలోని యప్రవతులను వేటుపలుచుచు, “దాసులైన యదుతుర్వకరాజులు సావర్జిమనువునకుఁ బశువు లిచ్చిరి.”² ఇత్యాదిస్థలములలోనున్న దాసశబ్దమును బోలుచున్నవిగాని వేటుకాదు. అది గాక, యెవరు హవిస్సుల నిండ్రాదులనుద్దేశించి యగ్నిహోత్రములో హోమము చేసుక తమనోళ్లలోనే యాహవిస్సులను బడవైచికొను చున్నారో వారసురులనెడి భావము బుద్ధిగ్రాహ్యమైనది. పరిసర దెలియవచ్చుచున్నది.³

మరియు, దివిదాస తన దస్యనామకులయిన యార్యుల నామములతోను దాసదస్య శబ్దములు గనవచ్చుచున్నవి. కావున దాసాదిశబ్దము లార్యేతర బోధక ములుగావు. కర్మదురులైన యార్యులేయట్లు పిలువఁబడుచు వచ్చిరనియో వాదము వారితలంపు.⁴

అసిష్టపరిహర తేజశ్శాలి బలశాలి యిత్యాద్యర్థములం దనురశబ్దము దేవ విశేషణముగాఁ బెక్కుస్థలములఁ బ్రయోగింపఁ బడినమాట నిజము.⁵ ప్రేమ్యుఁడు లేక యుపచార కర్తయనెడి యర్థమందు దాసశబ్దము రాజ విశేషణముగాఁ బ్రయోగింపఁబడినమాటయు నిజము. ఆర్యులలోని వారగు పారసీకులు యజ్ఞహరులై యసురులని పిలువఁబడుచు వచ్చినమాటయు సత్యము. కాని యింత మాత్రమున నార్యులు రాకమున్ను సప్రసేందుదేశమం దనార్యజాతి యొకటి లేదని చెప్పుటకు పీలు కనఁబడదు. ఇట్లుంటచే నార్యులలోనివారు కొందఱు దురాచారులై యార్యులఁజేరి బరిత్యక్తులై వేటుపడలేదని కాని, యట్టివారి సంతతివారు పూర్తిగా నార్య ధర్మములను మఱివిపోయి మూఢజాతి వారుగాను నీచులుగాను మఱివిపోలేదని కాని చెప్పుటగాదు. వేదములకాలము నుండి యట్టివారును వేటుగా వచ్చుచునే యున్నారు. ఋగ్వేదమునందు నట్టి యనార్యుల సూచనలు గలవు.

1. ము. 10-86-19.

2. ము. 10-82-10.

3. ము. 1-51-5, 9. కాపిలకావసేయ బ్రాహ్మణములును.

4. R. V. I. Ch. VII. P. 127-136.

5. ము. 1-54-3, 1-24-14, 1-85-10.

“యయాతి యిచ్చినశాపమున సభిషేకదూరులై నవయుచున్నయదుతుర్వశులనురాజుల వృత్తాంత మంతయుఁ జక్కఁగాఁ దెలిసికొని యింద్రుఁడు వారిని మరల సభిషేకార్హులనుగా నొనర్చెను.” ఆర్యులమని చెప్పకొనుచు యాగదేవఘోషారహితులై సరయానదీతీరమున వసించియున్న యర్హచిత్రధులను రాజుం నిద్రుఁడు సంహరించెను.”¹

“ఇంద్రా ! ఎవరు నీ భక్తులమైన మాకంటె వేఱై నినుఁ బూజింపక కర్మరహితులయిరో వారు నీవారు కారు. యాగాదు లొనర్చునట్టి ఋత్విగ్యజ్ఞానులమైన మేమే నీ వారము.”²

“ఇంద్రుని జూచిన వాఁడెవఁడున్నాఁడు ? ఒక్కఁడును లేఁడు. కనుక మన మెవని నేమని స్తుతింతుము ? ఇంద్రుఁ డున్నాఁడనుట చాదమాత్రమే కాని సత్యము కాదు.”³

ఇత్యాది పర్వనలనబట్టియు, నందందు ప్రయోగింపఁబడిన - ఆయజ్ఞ - అప్రత - అబ్రహ్మ - ఇత్యాది విశేషణములనుబట్టియు నార్యులనుండి వేఱుపడి యనార్యత్వము చెందినవారు కొందఱా కాలమున నుండిరనుట విస్పష్టము. విశ్వామిత్రశత్రు లయిన యతనిపుత్రులంద్ర పుండ్ర శబర పులింద మూతిబ సంజ్ఞల సీదజాతి విశేషులైరనియు వారిసంతతివారు దస్యులలో (దొంగలలో) నధిపతులై రనియు నైతరేయబ్రాహ్మణమునఁ గనవచ్చు పర్వనముగూడఁ గొంద తార్యజాతివారు శాపదురాధారసత్కర్మ పరిత్యాగాది కారణముల నీవజాతులవారుగా చూటిపోయి నట్లు తెలుపుచున్నది. అట్టివారు దస్యుజాతివారికంటె వేఱై తరువాత వారిలో నంతర్భూతులైరనుటకు “ఉదన్యా బహవో వైశ్వామిత్రా దస్యూనాం భూయిష్ఠాః” అనువాక్యమే ప్రమాణ మగుచున్నది.⁴ అది గాక, అసురదాసాది శబ్దములు కొన్ని యర్థంతరముల నార్యవిశేషణములుగాఁ గనవచ్చుచున్నను, ఎవరు బ్రహ్మద్వేషులు ఘోరచక్షువులు పరుషశావులు కృష్ణతల్పకులు నరమాంసభక్షులు మృద్రపదస్కులు ఘోరరూపులు త్రిశిరస్కులు మొదలగు విశేషణముల నిరూపింపఁబడిరో యట్టిమష్టులసంఘ మొకటి యార్యుల కంటె వేఱై సప్రసింధుదేశమున ముందుగానే

1. ఋ. 4-30-17-18.

2. ఋ. 5-38-3, 4.

3. ఋ. 8-100-3.

4. ఐ. త్రా. అ, 38 ఖ 8.

యున్నట్లుగా నాయాచర్తనల పల్ల విదితమగుచుండ దీనికింత చింతయేల ? అయినను దీనిని బలపఱచ సంకృతటి రెండుమాటలు చెప్పి యీ ప్రసంగము చాలింతము.

“కుంభపుండను పేరుగల యనురుడు పరులధన మపహరించుకొని పోయి యితరులకు దురవగాహ మయినట్టిఫాసదిలోని లోతుగుంటలో సకుటుంబముగా వసించుచున్నాడు. ఇంద్రా ! వానినివధింపుము” మహాకూరుడైన యాకుయ వాసుదేవి, అంజని కులీని పీఠపల్ని యనునదులు రక్షించుచున్నవి.”¹

ఇంద్రా ! ఆదార్యనివాసములైన కీటకమలనెడి జనపదము లందున్న గోవులు నీ కేమి చేయుచున్నవి ? సోమములోఁ బోసికొనుటకుఁ బాలిచ్చుచున్నావా ? కర్మోప యుక్త మయినపాత్రమును దమపాలచే నలంకరించుచున్నావా ? ఏమీలేదు. ఆ గోవులను తెచ్చి మా కిమ్ము. నుతియు కుసీదవృత్తిచే ధనము పెంచుచున్న ముగండునిపుత్రులగు ప్రమగంధునివద్దనున్న రసము తెచ్చి మా కిమ్ము. ఇంకను నైచాళాఖ (సీదజాతివారి) సంబంధమైన ధనము తెచ్చి మా కిమ్ము.”²

“కృష్ణుడు (నల్లనివాడు) అనుపేరు గల యనురుడు పదివేలమందియను చరులతోఁ గూడిన యంతమతీ నదీ తీరమంబు వసించియుండెను. ద్రుతగతియుఁ బ్రచారకత్ముడునగు వాని నింజ్రుడు బృహస్పతి సహాయుడై పరిమార్చెను.”³

ఇత్యాది పర్వనలపల్ల ముగ్ధేదతాలంబు దదార్యజాతియొకటి యుండెనని స్పష్టముగాఁ జెలియవచ్చుటయే కాక, గంగానదికిఁ దూర్పుభాగమున నుండు కీకట మనెడి యనార్యదేశ మా నాటి యార్యు లాక్రమించినది కాదని కూడ విదితమగు చున్నది. మఱియు నార్యులు క్రొత్తగా సప్రసింధుదేశమునఁ బ్రవేశించునపుడో లేక యిందే యొకచోటినుండి మఱియొక చోటికిఁ బ్రయాణము చేయునపుడో, దారి కడ్డముగా వచ్చి తమధన మపహరించువారును దారి తప్పించి పెడదారికిఁ ద్రిప్పి యత్నించువారును బండిపోటు దొంగలును బాపాత్ములగు శత్రువులవారినుండి రక్షింపుచుని పూషదేవుని బ్రార్థించుటయే.⁴ యనార్యజాతి యొకటి యంతకుమున్నే

1. ము. 1-104-8, 4.

2. ము. 8-58-14. కీకటానామ, అనార్యనివాసో జనపదః. నిరుక్తము-పిఠత భాద నాయమేష లోకో వనర ఇతి వదంతో నాన్తికాః కీకటాః-సాయణభా-
(తేషాం నివాసో జనపదః కీకటాః.)

3. ము. 8-98-18, 14.

4. ము. 1-42-1, 2, 3

యున్నచనుటకుఁ జాలును. ఆ జాతివారు నల్లనివారని కృష్ణవిశేషమువల్లఁ జెలియుచున్నది. వారు దాసదస్యులనక కొందఱు తలంచినట్లుగా నాఠ్యులలో దురాచారభూయిష్టులై జేబుపడిన దాసదస్యులన్నవో నిద్రిమణియొక యనార్యజాతియగు ననుట కాటంకము కలుగదు. కావున నిక వర్ణములనుగూర్చి కొంత పరిశీలించుము.

వర్ణములు :- - దశమమండలములో బ్రాహ్మణ రాజన్య వైశ్యక్షాత్ర శ్ద్రములు నాలుగుచతుర్వర్ణ వాచకములుగా నొక్కఋక్కున మాత్రము ప్రయోగించఁబడియున్నవి¹ అందే బ్రాహ్మశబ్దము మఱికొన్ని ఋక్కులలో బ్రాహ్మణవర్ణబోధకముగాఁ గనవచ్చుచున్నవి.² తక్కిన మండలములలో సర్వత్ర బుది ఋత్విజ్యంత్ర కర్మపరముగానే యున్నదని చెప్పవచ్చును. అట్లే రాజశ్ద్రము గూడ నితరమండలములలో సంఘపాలకుఁడు ప్రభువు కులనాయకుఁడనడిచువర్ణములను దెలుపుచున్నది గాని క్షత్రులవర్ణవాచకముగాఁ గనఁబడు, వైశ్యక్షాత్ర శ్ద్రముల యొకచోటఁ దప్ప మఱొక్కడను ఋగ్వేదములలోఁ గనరాకున్నవి. కావున బ్రాహ్మణక్షత్రయోః చతుర్వర్ణ్యవస్థ ఋగ్వేదకాలము కదలకు నేర్పడినదొ గాని మొదటినుండియు నున్నది కాదని చరిత్రకారు లాహించుట యుచితమనియే తోచుచున్నది. అందుచే వర్ణము లేర్పడినవిదవ బయలుదేరిన నిరుక్తము, ఋగ్వేదములో సర్వత్ర గనవచ్చుపంచజన పంచక్షితి శబ్దములకు నిపాదపంచ మములైన చతుర్వర్ణములను సర్థమును నిరూపించుటనుబట్టి భాష్యకారు లా శబ్దముల కట్లర్థము వాసినను దానినిబట్టి వైదికాచ్యులతో మొదటి నుండియు వర్ణభేదమున్నదని తలంపరాదు గాని ప్రథమమండలాదుల నితరార్థములందు ప్రయుక్తములైన బ్రాహ్మరాజశబ్దములే వశమమండలమునఁ గ్రమముగా బ్రాహ్మణక్షత్రయోః వాచకములై నట్లు మాత్రము విశ్వసించవచ్చును. మఱియు పృథ్విప్రవర్తనాదులనుబట్టి వర్ణభేదసూచకమైన యుత్రమ మధ్యమాధ మవిక్షయంతుక సతుమవచ్చి యుండునని చెప్పవచ్చును గాని విశ్వావివేకాదు లున్నచోట నదియును గణనీయముగా లేదనవచ్చును. ఇందుకుఁ జిన్నయువాహరణములు రెండు.

ఆర్ష సంప్రదాయమున బ్రహ్మర్షియని ప్రసిద్ధి తెక్కినవాఁడు దీర్ఘతముఁడు. ఇతఁడురచించిన పెక్కుసూక్తములలో నితనివృత్తాంతము సూచితమైయున్నది.³ ఇతఁ డంగరాజమహిషికడ దాసిగా నున్న 'ఉశిక్కు' అనుదానియందు క్రక్షీవంతుఁ

1. ఋ. 10-90-12.

2. ఋ. 10-85-3, 16, 29, 34, 35.

3. ఋ. 1-140-161.

దను సుతునిగనెను. ఈ బాలుడు బీజమునుబట్టి దైర్ఘ్యత మనుఁ దాంగిరనుఁడు నయ్యెను. క్షేత్రమునుబట్టి యోశిజుఁడు దానుఁడు నయ్యెను. అయినను రూప సంపన్నుఁడు విద్యాపూర్ణుడయిన యితనికి భాషయవ్యపుత్రుడైన స్యనయుఁడను రాజు తన తనయల నిచ్చి పెండ్లిగావించెను.¹ సూక్తద్రష్టలయిన మహర్షులలో నొకఁడై విఖ్యాతి గన్నయితఁడు రచియించిన సూక్తములు ప్రథమ నవమ మండలములలోఁ గలవు.²

కవమఁడను ఋషి దర్శించిననాలుగు సూక్తములు ఋగ్వేద దశమమండలమున నున్నవి.³ అందు మొదటిసూక్త ముపోనప్రీయమను ప్రసిద్ధి వహించినది. ఈ ఋషిమహత్వమును సూచించెడి యీ సూక్తమునుబట్టియు నార్షసంప్రదాయమును బట్టియు నైతరేయకౌషీతకి బ్రాహ్మణములు రెండును గూడ నితనివృత్తాంతము నిట్లు వర్ణించియున్నవి.⁴

ఋషు లందఱు కలిసి సరస్వతీనది తీరమున సత్రయాగము చేయుచుండ నిలూడపుత్రుడైన కవమఁడు వచ్చి వారినడుమఁ గూర్చుండెను. వారతనిని జూచి “నీవు దాసీపుత్రుడవు కితవుడవు. ఆ బ్రాహ్మణుడవు. మా నడుమఁ గూర్చుండఁదగవు” అని పలికి వానిని తీసికొనిపోయి నీళ్లు లేనిచోట విడిచిపెట్టిరి. అతఁడు పిపాసార్ధితుడై యభేషతను బ్రార్థించుచు నొకసూక్తము రచియించెను. అదే యుపోనప్రీయము. ఆ స్తుతికి సంతోషించి సరస్వతీనది యతఁడున్న చోటికిఁ బ్రవహించెను. అది చూచి ఋషు లాశ్చర్యపడి యతనికిఁ గిత్వత్వదోషము లేదని నిర్ణయించి వెంటనే యచ్చటికేగి కవమని దోడ్కొనివచ్చి తమలోఁ గూర్చుండఁ జెట్టుకొని యతని మంత్రములు వినియోగించి యాగము సాగించిరి. కవమఁడున్న చోటికి నలుఁగడల సరస్వతీనది పరిసరించుటం జేసి యా చోటికిఁ బరిసారక మనుపేరు వచ్చిన దట.

పై రెండుకథలనుబట్టి యా కాలమున బాటించఁదగిన వర్ణభేదము లేదని తెలియకపోదు. కాని ఋగ్వేదపరిసమాప్తికాలముం దా భేదము స్పష్టముగా నేర్పడెననుట నిజము.

1. బృహ-8-143-146.

2. ఋ. 1-118, 9-74.

3. ఋ. 10-80-84.

4. ఐ. బ్రా. 2-19, కా. 11-11.

పుత్రులు :— ప్రాచీనార్కుల వృత్తులలో నతిముఖ్యములైనవి గోరక్షణము కృషి, అందు గోరక్షణము :— ఆ కాలమున గోవులకున్న ప్రాధాన్యము మఱి దేనికిని లేదు. రాజు పురోహతుని కిచ్చుకానుక గోవు. యజమానుడు ఋత్విక్కుల కిచ్చుదక్షిణ గోవు. తండ్రి కూతురి కిచ్చునరణము గోవు. ఋషులు దేవతలకు మ్రొక్కి కోరునది గోవు. వారి ప్రత్యక్షదేవత గోవు. పేయేల? వారి జీవనమంతయు గోవుతోనే యున్నది. వారు గోవులయెడఁ జూపుభక్తి శ్రద్ధలు వర్ణనాతీతములు. వారు నిత్యము హోమము చేయునది గోఘృతము గోక్షీరము. వారియాహార మావునెయ్యి, ఆవుపాలు అట్టియెడ వారు గోరక్షణ మందలి జాగ రూకులయి యుండిరనిన వాశ్చర్య మేమి :

ఒకఋషి కృష్ణాసురుని సంహరించి యతనివద్దనున్న గోవులను దెప్పి యిమ్మని యిందుని బ్రార్థించును మఱియొకఋషి పశ్చిమకాసురుని జయించి తెమ్మని కోరును. మఱికొందఱు 'ఓయగ్ని ! ఓయశ్వదేవతలారా ! ఓసోమా ! మాకు గోసంపద నొసఁగు'మని ప్రార్థింతురు. వారుపమానముల యందు గూడ గోవులనే యెక్కువగా వాడుట చూచినచో వారికి గోవులయందున్న మహాదరము గోచరించును. ఒకఋషి, యుషోదేవి యెఱ్ఱావుండుమందవలె దూర్పున గోచరించుచున్నదని వర్ణించెను. మఱియొకఋషి దమదూడలకై పరుగెత్తగోవుల వలెనే నడులు సముద్రమును గూర్చి యతివేగముగాఁ బోవుచున్నవని వర్ణించెను.

ముద్గలమహర్షి గోవులను దొంగలు తోలుకొనిపోయిరి. ఆ చోరులను బట్టు కొని వారిని జయించి యావులను దీసికొని వచ్చుటకై ముద్గలుఁడు రథారూఢుడై బయలుదేఱెను. అతనికి సేనానిగాను సారథిగాను భార్యయగు ముద్గలాని కూడ వెళ్లి భర్తకు సహాయురాలై దొంగలతోఁ బోరు సలిపి వారిని జయించి గోవులను మరల్చుకొని వచ్చెనని.¹ యొక సూక్తమున వర్ణింపఁబడి యున్నది. దీనినిబట్టి చూచినచోఁ బూర్వకాలమున స్త్రీపురుషులు గోరక్షణ మందెంత పట్టుదఱి గలిగి గోవులే తమసర్వస్వమని తలఁచుచుండెడివారో తెలియవచ్చును. ఇది గాక ప్రత్యే కముగా రెండుసూక్తములు గోదేవతాకములుగాఁ గనవచ్చుటయే పూర్వులు గోవుల నెట్లు భావించుచుండిరో తెలుపఁగలదు. మథితుఁడు భృగువు చ్యవనుఁడు శబరుఁడు మొదలగు మహర్షులనేకు లనేక విధముల గోవును బ్రశంసించియున్నారు. అందు కొన్నిమాటలు—

“ఓ సకలదేవతలారా ! నే నొక్కడనే పాలు పెరుగు నెయ్యిత్రాగను. మీ కందఱికిని సమర్పింతును. మాకు గోధనము సమకూర్పుడు.”

“ఇంద్రా ! ఇటు రమ్ము. అటు పోవుచున్న మా గోవులను మళ్ళింపుము. ఇంకను గోవులను మాకు దయచేయుము. నీ వనుగ్రహించు నట్టివియుఁ జిర కాలము జీవింపనట్టివియునగు గోవులవలని మేము సుఖముగా జీవింతుము. నీవంటి దేవతలకుఁ బయోఘృతరూపమయిన హవిస్సు నొసంగుము.”

“తప్పిపోయిన గోవులనువెదక బోయినవాఁడును గోవులకొఱ కడవికి వెళ్ళిన వాఁడును పనమునఁ దిరుగుగోవుల వెంటనున్నవాఁడును వనమునుండి గోవుల నింటికిఁ దోలుకొనివచ్చువాఁడును నగుగోపాలుఁడు సుఖముగా గోవులతో నింటికి వచ్చుగాక.”¹

“మా గోవులకు మంచిగాలి వీచుగాక. ఆవులు మంచిబలమిచ్చుత్పజా దికము మేయుగాక. నిర్మలమయిన జలము త్రాగుగాక, ఓ రుద్రా ! గోవులను బాధింపకుము.”

“సమానరూపములు విభిన్నరూపములు నేకవర్ణములునైన యీ గోవుల నామము లగ్ని యెఱుఁగును. మహర్షులైన యంగిరస్సులు పశుప్రాప్తిసాధనమైన యాగమైనరిందియే గోవుల నీ లోకమునకుఁ దెచ్చిరో, ఆ గోవులకుఁ బుష్కలము సుఖము కలిగించుగాక.”²

ఇత్యాది గోవర్ధనము లనేకములు గలవు. వీనినిబట్టి యార్జునులు గోసంపాదనమునందును గోరక్షణమందును నెంతటియాదరము చూపుచుండెడివారో తెలియఁ గలదు.

కృషి: — ప్రాచీనార్జునులు పౌలముడున్ని సేద్యము చేయుట చక్కఁగా నెఱుఁగుదురు. యవలు గోధుములు తిలలు శ్యామాకనీవారమాషములు మొదలగు ధాన్యములు పండించు నట్టివారు ‘ధాన్యకృత్తు’ లనఁబడుచుండెడివారు.³

కశీచంతుఁడను ఋషి కృషినిగూర్చి యిట్లు పలుకుచున్నాడు.

1. ఋ. 10-18-7, 8, 5.

2. ఋ. 10-189-1-2.

3. వసంతో బీజమివ ధాన్యకృతః వృంచంతి. ఋ 10-94-18 ధాన్యం బీజం వహధ్యే-5-58-18.

“ఓయశ్విదేవతలారా! ఆర్యుడయిన మనువునిమిత్రము కర్షకులునాగళ్ళతో నేలదున్ని యవాదిధాన్యముల విత్తనములు చల్లనట్లు చేసితిరి గదా!.”

బుధమహర్షి యిట్లు వర్ణించుచున్నాడు.

“మిత్రులారా! నాగళ్ళు సిద్ధముచేయుడు. అఱకలు కట్టి పొలము దున్నుడు. నాగటివాళ్ళతో విత్తనములు చల్లుడు. మన మౌర్యములతోగూడఁ బంటలు పండుఁగాక. మనకొడవళ్ళు పండినవైరు కోయుఁగాక.

సఖులారా! నీళ్ళతోట్లు నిర్మింపుడు. తోలుమోకులు వానికిఁగట్టుడు. తఱుఁగనిజెలతో వెలయు నూతులనుండి నీళ్ళు తోడుదము.

మేధావులారా! గుఱ్ఱములకు లేక యెద్దకుఁ గడుపునిండ మేతదేసి నీళ్ళు పెట్టును. పైరుమోపులు లాగుకుఁ దగినబొద్దు సిద్ధముచేయుడు. మోపులన్నియు నొకచోదకి లాగింపుడు.”²

ఇత్యాదిగా నీసూక్తము కర్షకకృత్యములను జక్కఁగా వర్ణించుచున్నది. పూర్వులు కఱ్ఱకుండ లొకదానికింద్ర నొకటిగాఁ బెద్దమోకునకుఁ గట్టి దానిని రాతిగిలకమీద నుంచి, ఆళ్ళచక్ర మనఁబడునాగిలకను ద్రిప్పి యాకుండ లతో నవిప్పిన్నముగా నూతినీరు బయటికి వచ్చునట్లు చేయుచుండిరి. ఈ దృశ్య మైన జలాకర్షణ సాధనము ఘటియంత్ర మనఁబడును. ఉత్తర హిందూ దేశమం దిప్పటికి నిట్టి ఘటియంత్రములు వాడుకలో నున్నవట. మఱియు వర్షములవల్ల, కుభాక్రమునదులు పొంగినపుడు కృషికృత్యము లారంభించినట్లు కూడఁ గొన్ని వర్ణనలు తెలుపుచున్నవి.³

వామదేవమహర్షి యిట్లు ప్రసంగించుచున్నాడు.

“వృషభములు చక్కఁగా మోయుఁగాక, కర్షకులు శ్రద్ధగాఁ బనిచేయుదురు గాక. నాగలి తిన్నగా దున్నుఁగాక. పగ్గములు బాగా మోపులు బిగించుఁగాక. మునికోల విసరి గుఱ్ఱములను నడపింపుము:—

“ఓ నాగటివాలా! నీకు పందనము లాచరించుచున్నాము. మా కను కూలురాలవు కమ్ము. చక్కని ధాన్యరూపఫలము నొసఁగుదానవు కమ్ము:—

1. యవం వృకే చాశ్వినా వనంశేషం దుహంతా మనుషాయ ద్రస్రా.
1-117-21.

2. ఋ. 10-101.

3. ఋ. 5-53.

“ఇంద్రుడు మేడికోరి పట్టుకొనుగాక. పూషదేవుడు నాగటివాలు నియమించుగాక. ఏదేటి నాకాశము సస్యానుకూలముగా వర్షించుగాక.

మననాగళ్ల పౌలములను బాగా దున్నుగాక. పశువుల కాపరు లెద్దలతో సుఖముగా వత్తురుగాక. మేఘుడు తియ్యనిజలము కురియుగాక.¹

అగస్త్యుఁ డిట్లనుచున్నాడు.

“ఓమనసా ! వర్షాధారభూతుఁ డయిన యే యింద్రుడు ప్రీహియవాది బీజములను బౌలములయం దంకురింపజేసి భుక్తి కలిగించుచున్నాడో, ఆ యింద్రుని స్తుతింపుము.”²

అత్రిమహర్షి యిట్లు పలుకుచున్నాడు.

“కర్షకుడు యవధాన్యము నుద్దేశించి ప్రతి సంవత్సరము మరల మరల భూమిని దున్నునట్లే పూషదేవుడు ప్రతివర్షము నాఱుముతువులను ద్రిప్పచున్నాడు.”³

కవసుడు కృషిమహత్తర మిట్లు పొగడుచున్నాడు.

“ఓరీ జూదరీ ! గౌరవబుద్ధితో నామాట నమ్ముము. ఎప్పుడును జూద మాడవద్దు. వ్యవసాయము చేసికొనుము. కృషిపల్ల సంపాదించిన ధనముతో నానందింపుము. కృషి యనగా నే మనుకొనుచున్నావో ! ఆ వృత్తితో గోవు లను వ్యవభములును నీకుఁ గలుగును. కృషి ఫలించుచున్నచో నీకుఁ బెండ్లి యగును. భార్యవల్ల సుఖింతువు. ఈ ధర్మరహస్యము తెలిపిన మహానుభావుఁడీ దృష్టిగోచరుఁ డగుచున్న సవిత్సదేవుఁడే. కావునఁ గృషిచేసి సుఖింపుము.”⁴

కక్షిపత్సుత్రుడైన సుకీర్తి యిట్లు చెప్పుచున్నాడు.

“కర్షకు లేపంట ముందు కోతకు వచ్చునో దానిని గోయుదురు.”⁵

దీనినిబట్టి పూర్వులు గోధూమప్రీహియవాది ధాన్యమలలో నేదిముందు పండునో దాని నెఱిగి వ్యవసాయము చేయుచుండెడివారని తెలియవచ్చును. ఇంక

1. ము. 4-57-4, 6, 7, 9.

2. ము. 1-176-2.

3. ము. 1-28-15.

4. ము. 10-84-18.

5. ము. 10-181-2.

నిట్టి వర్ణన లనేకము కలవు గాని, హైందవార్యులలో నేడికిని నూటికిఁ బొంబది మందియే వృత్తివల్ల నుదరపోషణము గావించుచున్నారో, అట్టినుభవదము స్యతంత్రము నగువృత్తి మానవుని కుత్తమ మని కొన్ని వేల సంవత్సరముల క్రిందట వైదికార్యులు కనిపెట్టి దాని నాచరించుచుండెడి వారనుట కివి చాలును.

వాణిజ్యము:--వైదికార్యులనాడు, కొనుట యమ్ముట నాపరిమేద దేశ దేశములకుఁ బోయి సరకులు తెచ్చుట యిచ్చటి వస్తువులు విదేశములకుఁ గొని పోవుట మొదలగు కృత్యములు వివిధగా జరుగుచుండెడివనుటకు ఋగ్వేదమునఁ గొన్ని వర్ణనలు తోడ్పడుచున్నవి.

సవ్యుడను ఋషిస్తోతలను వణిజులతో బోల్చి యిట్లు వర్ణించుచున్నాడు.

ధనసంపాదన మభిలషించు వణిజులు దానికై సందారము చేయ నిచ్చగించి యోద లెక్కి సముద్రముమీఁదఁ బ్రయాణమెట్లు సాగింతురో, అట్లే స్తోతలు స్వాభి మతధనలాభసిద్ధి కింద్రుని స్తుతింతురు."¹

వామదేవ మహర్షియు నిట్లే మఱియొకచోటఁ బలుకుచున్నాడు.

"ఓ ద్యావా భూమాలారా ! ధనసంపాదన పరులు విదేశ సందారము చేయ దలచి సముద్ర మధ్యమందలి ప్రదేశములకుఁ బోవుచు ముందుగా సముద్రము నెట్లు స్తుతింతురో, అట్లే మిమ్ము స్తోత్రము చేయుచున్నాను."²

పూర్వోక్తమైన విదేశ వాణిజ్యమును స్థిరపఱుచుట కీ క్రిందివసిస్థునిసముద్ర యానవర్ణనముగూడఁ తోడ్పడుచున్నది.

"పరుణుడు ప్రసన్నుడు కాఁగానే యతఁడును నేనును నావయెక్కితిమి. అట్లెక్కి మా నావను మేము వడిగా సముద్ర మధ్యమునకు నడపి మాకు ముందు పోయిన యితర నావలను గలసికొనునంతలోఁ దరంగములవడి కిట్టటు నొఱగి పోయిన నావలో నుయ్యాలలూఁగి పోయితిమి."³

క్రయవిక్రయములలో వెంనుగూర్చి వచ్చిన వివాదమును వామదేవ మహర్షి యిట్లు తీర్చుచున్నాడు.

1. ఋ. 1-58-2.

2. ఋ. 4-55-8.

3. ఋ. 7-88-3.

“ఒకఁ దొక వస్తువును మఱియొకనికి విక్రయించి నిర్ణయించుకొన్న వెల వుచ్చుకొని, సరువారల గొన్న వానివద్దకు పెళ్ళి దీసికొని దమ్మవ వెల యిచ్చితివి. ఇంకను గొత సొమ్ము రావలసియున్నది. ఆ లోటు పూర్తి చేయవలసినదని యడిగివో గొన్నవాడా లోటు పూర్తిచేసు నక్కఱలేదు. వస్తువు విక్రయించి నపుడు వారేర్పఱుచుకొన్న మూల్యమే యమ్మినవానికి వచ్చును గాని యంతకంటె నెక్కువ రాదు. అట్లుగాక ‘దీనిమూల్యము తరువాత విచారించి నిర్ణయించు కొంద’ మని సమయము బరిగించి నపుడు విక్రయించిన వాడడిగిన వెల కొన్నవాడివ్యవలసియుండును.”¹

ఈ మూల్యవస్తును బూర్వాచార్యులు శ్లోకములుగా రచయించిరి. సాయములు దాహరించిన యాశ్లోకము లివి:—

“అల్పం యః పరిగృహ్ణాతి మూల్యం వజ్రేన భూయసా
స క్రేతారం పునర్లభ్యన్నవిక్రీత స్త్వయం మయా.
ఇతి బ్రువన్కామయతే పునర్మూల్యస్య పురణం
స విక్రేతా పునర్మూల్యం భూయసా న ప్రపూరయేత్.
హీనం న లభతే వన్నం యదా విక్రీతవాన్ పురా
యథా సమయ మేవ స్యాత్తయో ర్న పున రన్యథా.
అయం విక్రయ ఏవేతి సమయ శ్చైతక్కుతో భవేత్
అథ ముల్యార్థ మేత త్స్వా ద్విచారైవ తు నిర్ణయః.
ఇ త్యేవం సమయోఽరారి తదా మూల్యం ప్రపూర్యతే.”

ఇట్లాదిగా సంధం దుపమానదృష్టాంతములుగాఁ గ్రయవిక్రయాదులను బెలుపుమాటలు ఋగ్వేదమునఁ గలవు. వీనినిబట్టి యార్యులు స్వదేశ వాణిజ్యమే కాక, సమయానమున విదేశమునకు వెళ్లి వ్యాపారము చేయుట కూడఁ గలదని తెలియుచున్నది. మరియు సతి ప్రాచీనకాలముం దార్యసంఘముందు వృత్తిభేదము కూడ లేదని చెప్పట కనురావము లేక పోలేదు గాని ఋగ్వేదాంత్య కాలముందు కొన్ని వృత్తులు కొంచఱు మాత్రమే చేయుచున్నట్లు కొన్ని సూచనలు కలవు. ఆంగిరసుఁడయిన శివుఁడును యిప్పటి వృత్తులయాచరణము నీక్రింది విధముగా విశదీకరించెను. “ఓ సోమమా ! మావసులు నానాజాతీయకములై యనేకములుగా

నున్నది. ఇతరజనుల పనులును వివిధములుగా నున్నవి. కట్టపనివాడు పడము కోరుచున్నాడు. వైద్యుడు రోగము కోరుచున్నాడు. బ్రాహ్మణుడు సోమాభిషేక మొనర్చు యాగకర్మను గోరుచున్నాడు. నేను నీ రసము కోరుచున్నాను. ఓ సోమమా ! ఎందువెదురుజాకాలు మొదలగు వానితో నొకఁడు బాణములు చేయుచున్నాడు. మఱియొకఁడు బాణములకు శకునపక్షుల యీకలతో తిక్కిలు చేయుచున్నాడు. ఇంకొకఁడు బాణాగ్రములు నూలు తాళ్లు చెక్కుచున్నాడు. అట్లే యినుపపనివాండు బంగారుపనివాండు మొదలగు కర్మకారులు ధనవంతులగు పురుషులను గోరి వారిపనులు చేయుచున్నారు. నేను, నీరసము వాంఛించుచున్నాను. నేను స్తుతిమంత్రములు రచించువాడను. నా తండ్రి వైద్యము చేయువాడు. నా తల్లి పిండి వినరునది. ఇట్లు ధనకాములమై నానావిధములైన కర్మము లాచరించుచున్నాము.”¹

పై వాక్యములను బట్టి పూర్వులు బహువిధము లయినప్పటికి లాభప్రయోజన కరమైనవికలము లాచరించుచుండెడి వారని తెలియనయ్యెడిది.

శత్రుజీవిక :— ప్రాచీనార్యులు యుద్ధకార్యములయందు నిపుణులనుటకు వారొనర్చిన యనేక సంగ్రామములే ప్రమాణము. వారిలో రథికులు సారథులు పదాతులు ఆశ్వికులు గలరు. శ్రీలుగూడ సారథ్యము చేసినట్లును సేనానిగా నున్నట్లు ముగ్ధులైన యను శ్రీ చర్యయే సాక్ష్య మిచ్చుచున్నది. అనార్యుల నణచుటకును వారిని బాణదోలుటకును యాగవిహతులైన క్రవ్యాదులను హింసించుటకును దొంగలను బరిమార్చుటకును దేశ మాక్రమించుటకును వారు పెక్కు పోరాటములు సలిపియున్నారని యాయాసందర్భముల నింతకుమున్ను తెలిసికొని యున్నాము. వారి వృత్తులలో శత్రుజీవికగూడఁ బ్రధానవృత్తియని ఋగ్వేదములో నెల్లెడఁ గనఁబడువారి విజయములే చాటుచున్నవి. అట్లు మహాకూరులై యనార్యుల నణచి పెక్కువిజయములు గాంచిన ప్రాచీనులు గుప్తములయుపయోగము తొలుత నెఱుంగరని కొందఱు తలచిరి గాని యది సరిగాదు. ప్రాచీనులు యజ్ఞములయందశ్వాలంభము గూడఁ గావించి దాని మాంసమును దేవతల కర్పించి తాము తినుచున్నట్లు.² ఋక్కు చెప్పుచుండ, వారు గుప్తముల నెఱుంగరనుట యనుచితము. ఇది యిట్లుండ, పురుషుని దనపై నెక్కించుకొని యతివేగముగాఁ బోవుగుప్తము

1. ఋ. 9-112-1, 2, 3.

2. ఋ. యే వాజినం పరివశ్యంతి పశ్యం 1-162-12.

దధిక్రాఖ్యమసీయు నశ్వరూపుఁ డయినయగ్ని కాపేరు చెల్లుననియు.¹ కనఁబడువర్ణ ననుబట్టి గుర్జుపుస్వారిచేయుట నాటి వాఙ్మయగురురనుట కాటంక ముండునా? తనవస్తువఁడు రాజర్షి యేమనుచున్నాఁడో చూడుడు.

“సంజ్ఞము లెక్కినయద్ధభటులు సంగ్రామ మభింషించుచు నావెంటవచ్చు చున్నారు. రసవంతుడ నైననేను (ఇంద్రుఁడు) యద్ధము చేయుచున్నాను.”²

భరద్వాజపుత్రుఁ డయినగర్గుఁ డిట్లనుచున్నాఁడు.

“ఓయింద్ర! శత్రువుల చెంతనున్న మా గోవులను మట్టించుము. దుందుభి ప్రహేళిచున్నది. మాయశక్తిములు నాశ్వికపురుషులను యద్ధమునకు సిద్ధముగా నున్నను. మారభిరులు శత్రువునను జయింతురుగాక.”³

వీనివలె నితర సనేకవర్ణనలు గలవు. వాని నన్నిటినిబట్టి యెక్కి స్వారి చేయుటకు శత్రువులతోఁ బోరుటకు రథములకు బండ్లకుఁ గట్టుటకు దున్నుటకుఁ బాచీనులు గుర్జుములను యథేచ్ఛముగా నుపయోగించుచుండెడి వారని తెలుసుగును.

మృగయ :— మృగయావృత్తికిఁ గూడ వారెక్కువగా నలవాటు పడిన వారని కొన్ని వర్ణనలవల్లఁ దెలియుచున్నది. అరణ్యానీవర్ణనముతోడి సూక్త మొకటి యాహ్వాన వనవిహారమును జాటుచున్నది.⁴ అందు దేవముని యనుఱున్ని వాక్యము లిట్లున్నవి. “గవయాదిమృగము లందందు మేయుచున్నవి. లతాగుల్మ దులు గృహములవలెఁ గనఁబడుచున్నవి ఈ యడవి, కట్టలుమోసుకొని పోవుటకు వచ్చినబండ్లను సాయంకాలము విడిచిపెట్టుచున్నది.” “సాయంకాలమందు విన వచ్చు నానావిధపక్షి మృగములకూతల కడవిలో నడచువారు దొంగల కేకలని భయపడుచున్నారు” అడవికి వచ్చినవారు సుఖముగా రసవంతములైన ఫలములు భక్షించుచున్నారు “ఫలమూలాదులతోఁ గూడిన యీ మహారణ్యము బహువిధ మృగములకుఁ బల్లిగా నున్నది.”

‘అపరద్యోపరివచం’న సింహాః,⁵ అనువాక్యమునుబట్టి ప్రాచీనులు వేటాడి సింహమును బట్టి తెచ్చి పంజరములో బంధించెడివారని తెలియవచ్చును. ఇందుకుఁ

1. ఋ. ఉత వాజినం పురునిష్ఠి ధ్వానం దధిక్రాము. 4-88-2; 7-44-1, 2. దధిక్రావా. 7-44-8, 4, 5,

2. ఋ. 4-42-5; 3. ఋ. 8-47-81.

4. ఋ. 10-48, 5 ఋ. 10-28-10.

కోడుగా వేటసాధనములైన వాగులను దెబ్బకట్టములు గూడ నందందు గనవచ్చును.¹ మఱియు, పృషతీభిః - ఆంజనగంధిం - కృష్ణాః - గౌరః ఇత్యాది ప్రయోగములవలనఁ దెలియవచ్చు చుప్పి - కస్తూరిమృగము - కృష్ణసారము - గౌరమృగము మొదలగు నదవిమృగములను వాచు మృగయావ్యాపారమునఁ జూచి యుందురని భావింపవచ్చును.² ఒంటెలను దెబ్బరజశబ్ద ప్రయోగమునుబట్టి.³ పూర్వ బుష్టములనుబట్టి తెచ్చివానిచే బరువులు మోయించుచుండెడి వారని తోచుచున్నది. ఇప్పటికిని సింధుదేశమున నీయాచారము కలదు. మఱియు మహిష మృగములను వారడవులనుండి గ్రామములకుఁ దీసికొని వచ్చి వానిని చుంద్రులగాఁ బెంచి వాని మాంసము భుజించుచుండెడివారని⁴ “ఇంద్రా! నీవు మూడుచందల దున్నపోతుల మాంసము తిండివి” అని యర్థమిచ్చు వాక్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.⁵

మఱియు గజపర్జనము గూడ గొన్నిచోట్లఁ గనవచ్చుచున్నది. అట్టి వర్జనలనుబట్టి చూడఁగా నార్యు లేనుఁగువేడిలో నీపుణులై వానినిబట్టి గ్రామములకుఁ గొనివచ్చి యర్థములందు వినియోగించుచుండెడి వారనియు, నాయకులగు వా లేనుఁగునెక్కి పెట్టుచుండెడి వారనియుఁ దెలియఁగలదు.⁶

ఇట్లే వారు పెద్దపులివేట గూడ సలిపియుండిరని యొక ఋక్కువలన గోచరించుచున్నది.⁷ ఈ ఋక్కులో వారణశబ్దమునకు శార్దూలమని సాయణుల వార్థము వ్రాసియున్నారు. మఱియు సిదవిపందులను వేటకుక్కలచేఁ బట్టించుటయు, అనురులు గొనిపోయిన గోవులను వెదకుటకు శ్వానములను పంపుటయు.⁸ నాటికావమునఁగలదు. అట్టి వర్జనలనుబట్టి యార్యులు గృహరక్షణమునకును వేటకును గూడ శ్వానములను బెంచుచుండెడివారని తెలియనగును. ఇట్లే వృషాకపి

1. ఋ. వ్రసితిర్వాగురా. 4-4-1.

2. ఋ. 1-37-2; 10-148-8; 10-94-5.

3. ఋ. 8-48-28.

4. ఋ. 5-29-8; 6-17-11.

5. ఋ. మృగా ఇవ హస్తీ నః జాదథావనా. 1-84-7. రాజేవామవా. ఇభేనా. 4-4-1. దానా మృగో న వారణః. 8-83-8. గౌరా వహ్ని న యోధిషత్. 8-46-5.

6. యువాం మృగేవ వారణా మృగణ్యవో—10-40-4.

7. 10-88-4.

యనువాదు పెంచినతోటి యంద్రాజితేతిలోనున్న హవిస్సులను లాగుకొని పోయినదని! యున్న వర్ణననుబట్టి వానరములనుబట్టి పెంచుటకూడ నాడు కలదని చెప్పవచ్చును. ఇట్లెన్నోని చనమృగములను బతులను వారు వేటాడినట్లు పెక్కు వర్ణనలు ఋగ్వేదమునలు, గదల నాయానందర్పములఁ గనవచ్చును.

రోహములు:— శత్రువిజయము కృషి వేట మొదలగునెల్ల వృత్తులలో నాజితేతిగవారు వివిధలోహముల నుపయోగించియుందురని వేఱుగాఁ జెప్పనక్కఱలేదు. అయిన నొకటి పెండు దాహరణములు.

శ్వావాశ్వమహర్షి ముట్టనుచున్నాడు.

“ఓమరుత్తులారా! మీ బుజములమీద వాడికత్తులు, మీ పాదముల మీద కటకములు మీ తొమ్ములపై హారములు మీ శిరస్సులపై బంగారుతలపాగాలు మిక్కిలి ప్రకాశించుచున్నవి”.¹ ఇట్లే ఆయన మైనవృత్తాయుధము హిరణ్యమయములైన యాభరణములు పెక్కుచోట్ల వర్ణింపఁబడినవి.²

కాహరము:— ప్రాచీనార్యులావుపాలు, ఆవునెయ్యి త్రాగుచుండెడివారు. పీచినే దేవతల గుడ్డేంచి యగ్నిలో హోమము చేయుచుండెడివారు. యవభియ్యము పెసరి యాపిండి నేతితోగాని పొంతోగాని కలిపి తినుచుండెడివారు. యజ్ఞాదులం దిట్టిదే పురోదాశమున పిలువఁబడుచుండెడిది. గోధుమలు గూడ వారి కాహరముగా నుండెడివి. వేపుడు దియ్యము పేలపిండి గూడ వారు భక్షించుచుండెడివారు. వరి తిలిలో నిప్పరి దియ్యము వారి యాహరముగా నుండెడిదని చెప్పవచ్చును. ఇతరములైన పద్దు వారి కాలమున లేదేమోయని తోచుచున్నది. యవప్రశంస పెక్కుచోట్లఁ గనవచ్చుటచే యవధాన్యమే వారెక్కువగాఁ బండించుకొనుచుండెడి వారనియు వానినే నిత్యతోజనమునకును యజ్ఞాదులయందు పురోదాశమునకును పాదుచుండెడివారనియు నిస్సంశయముగా విశ్వసింపవచ్చును. ఆ యవలే యిప్పుడు బాల్టిగిరికి లనఁబడుచున్నవి. ధాన్యశబ్దము ఋగ్వేదముఁ గనవచ్చుటచే పీచి గోధూమ నీవారములు గూడ వారియాహార పదార్థములుగాఁ బరిగణింపఁబడుచున్నవి గాని యీ శబ్దములు గనరాలేదు. కాని యింతమాత్రముచే వారితిరధాన్య దాతులెఱుఁగరని తలంపరాదు. ప్రసక్తైన ప్రసక్తిగా గొన్నివస్తువులు దాహరింపఁ

1. 10-88-5; 8-81-5, 8.

2. ఋ 5-54-11—10-48-8.

3. ఋ. 9-112 1, 2, 3.

బడినవి. అనేకము లదాహరింపబడలేదు. ముఖ్యముగా నుప్పును దెల్పుశబ్ద మొకటియు ఋగ్వేదమునలేదు. అందుచే గొందఱు పాశ్చాత్యు లూహించినట్లుగా నాఁటియార్యు లుప్పుచేయుట యెఱుంగరని కాని యుప్పుతినుట యెఱుంగరని కాని విశ్వసింపవలసినదేనా ? ముఖ్యములయిన ఫలదాతలు పేర్కొనబడలేదు. అందుచే వారు వండ్లమొగ మెఱుంగరని చెప్ప సాహసింపవలసినదేనా ? సముద్రము మీద యానముచేసినవారు లవశము చూచి యుండరనుటకంటెను పనముల విహారము సల్పినవారు వివిధ ఫలములు రుచిచూచి యుండరనుటకంటెను సాహసము వేఱుండునా ? కావున యజుర్వేదమున బేర్కొనబడిన సమస్త భోజ్యపదార్థములును ఋగ్వేదకాలమున నుండెననియు వానిని బ్రాచీన్యారులు యథేచ్ఛముగా ననుభవించి రనియు నమ్మవచ్చును.

వారి పానీయములలో సోమరసమతి ముఖ్యము. అది యాయుస్సేబోబల వర్ధకమనివారు విశ్వసించి దానిని సేవించుచుండెడివారు. సార్వత్రికమైనదాని వివిధ వర్ణసములనుబట్టి యజ్ఞాదులందేకాక యితర సమయములందు గూడ వారు సోమ మారగించుండెడివారని తెలియఁగలదు. తరుక్షేత్రమునకు నడుమనున్న శర్మణా వంత మనుసరస్సుకడనున్న సోమమును, ఆర్థికజనపదమందలి సోమమును గొందఱాచ్యులు మిక్కిలి ప్రేమించినట్లు కనబడుచున్నది.¹ ప్రగాఢుడను ఋషి సోమమహత్వమిట్లు పొగడుచున్నాఁడు.

“సోమహా ! నీ వమృతస్వరూపమవు. నిన్నుఁ ద్రాగి మే మమృతుల మగుచున్నాము దేవతలను దెలిసికొనుచున్నాము. ఇక మమ్ము శత్రు వేమి చేయఁ గలఁడు ?

సోమహా ! తండ్రి కుమారునికి సౌఖ్యము గల్గించునట్లే నీవు మాయ దరములఁ బ్రవేశించి మాకు సుఖ మొనరింపుము.”

“మేము త్రాగినసోమము మమ్ముఁ గర్మావరణ సమర్థులనుగాఁ జేయుఁగాక. మాకు రోగములు రాకుండ రక్షించుఁగాక.”

“తండ్రిసొత్తు కొడుకనుభవించునట్లే నిన్ను. మేమనుభవించు చున్నాము. మాకు దీర్ఘాయు వొసంగుము.”²

1. ఋ. 9-118-1.

2. —2. ఋ. 8-48.

ఇట్లు ప్రశంసకైకైన సుగుణములుగల సోమమును వారు ప్రత్యేకముగాఁ ద్రాగుటయే కాదు, పదార్థాంతరములతోఁ గలిపికూడ దానిని భక్షించుచుండెడి వారు. మేధాతిథి ప్రియమేదులను ఋషులు సోమపానవిధానము నిట్లు వివరించి యున్నారు. “ఇంద్రా! సోమరసమును క్షీరాదికమును గలుపుము. తరువాత ఛానాకరంధాచిలక్షణమైన పురోఢాశమును సోమమును గలుపుము.”¹

ఇత్యాది వర్ణనలనుబట్టి వాఁ సోమమును విహవిధముగా సేవించుచుండెడి వారగుట స్పష్టము. ఇంక సురాపానము.

అట్లు సురాపానము చేసెడివారని చరిత్రకారు లందఱును దలంచు చున్నారు. రెండు మూఁడుచోట్ల సురాశబ్దము ఋగ్వేదమునఁ గనవచ్చుచున్నది. తాని సోమపానము చేయుచున్నాననునట్లు సురనుద్రాగుచున్నానని యొక ఋషియుఁ బలికియుండలేదు. పైగా దానియొడ నిరసనభావమే చూపియుండిరి. ఇందుకు రెండు వివర్ణనలభావమందు విహరించెదను.

“ఇంద్రా! సుర త్రాగినదానికి మత్తెక్కించునట్లే నీవు త్రాగిన సోమ ములు నీ నడుపులో గురగుడలాడుచు నీకు మత్తెక్కింపఁ బరస్పర సంఘర్షణము గావించుచున్నది.”²

ఒక సురాపానము చుడఁపేతు పని మేధాతిథి యెఱిగినంత మాత్రమున సతమ సురాపానము కావలెనా? త్రాగుదలవాటు లేనవారికిఁ ద్రాగినదాని చేష్టలను బట్టి సురా దుర్బలములు తెలియకపోవునా? అట్టియొడ నిక్కడ సురపలనే సోమముకూడ పుడకారీయకు వినుటకు దానిని దృష్టాంతముగా ఋషి గ్రహించి నంత మాత్రమున నాజీయార్థము సుర కలవాటు పడినవారని యూహించుట యెట్లు చితమగును? అయిన నీ విషయమున విసిష్టమహర్షి యేమి చెప్పచున్నాఁడో చూతము.

“ఓ పరుడా! సురా రూపమును క్రోధరూపమును అక్ష (పాచికలు) రూపముచునైన దైవగతియే పురుషుని పాపప్రవృత్తికి మూలమగుచున్నది.”³

దీనినిబట్టి యగ్రథఁపేతువైన సురాపానమెట్లు నిషిద్ధమైనదో తెలియకపోదు. అయినను, త్రాగుకాలమున నున్నది కావుననే యట్లు నిండింపఁబడిన దందురేని యది యనార్యులలో నుండెడిదని యెందుకూహింపరాదు? అట్లుకాక యార్యుల

లోనే కొందఱికి దాని యథ్యాసము కలిగియుండునని సాధింపఁజూతురేని యట్లును సురాపాన మాకాలమునఁ బట్టినవెంటనే నిషేధింపఁబడినదని పై ఋషుల యభిప్రాయమున విదితము కాకపోదు. ఇంక మాంసాశనము.

ప్రాచీనార్కులు మాంసము నిరాశేపముగాఁ దినుటందెడివారని యంతకు మున్నే తెలిసికొనియుంటిమి. ఇతర సమయములందే కాదు, యజ్ఞములందును యాగ పశువుల మాంసమును ఋత్విగ్యజమానులు దేశలో నుద్దేశించి హోమము చేయుటయుఁ దాము తినుటయు నాఁటికాలమునఁ గలదు.

ఇంద్రాణీంద్ర వృషాకపుర సంవాద సూక్తమం దింద్రుని మాటలిట్లున్నవి.

“ఉష్టోహి మే పంచదశ సాకం పచంతి వింశతిం ఊతాహ మద్మి,

పీవ ఇదుభా కుక్షీ పృణంతి మే విశ్వస్మా దింద్ర ఉత్తరః”¹

నా భార్యయైన యింద్రాణీదేఁ బ్రేరితులై యవ్వలు పదియేను వృషభములను, ఇరువది యెద్దులను వండుచున్నారు. నేను వానిని భక్షించుచున్నాను. తిని బలియు చున్నాను. పైగా యాగకర్తలు సోమరసముచే నా దొక్కలు నిండించుచున్నారు. అందుచే లోకమంతటికందె నేను గొప్పవాడ నగుచున్నాను.

ఇట్లే వృషాకపి పనుక్ర భరద్వాజ సోమహుతి దీర్ఘతమః ప్రభృతులగు ఋషులవాఙ్మయములనుబట్టి యజ్ఞహవిస్సుగా మాంసమును భక్షించుట కలదని యీ క్రిందివిధముగాఁ దెలియవచ్చుచున్నది.²

“అంగిరస్సు లింద్రునికొఱకు బలిసిన మేషమును వండిరి.

“ఇంద్రుడు యజ్ఞ పశువులైన వృషభములను భక్షించుఁగాక.”

“ఇంద్రా! నీ నిమిత్తము యజమానులు వృషభ పశువులను వండు చున్నారు. వాని నారగింపుము.”

“అగ్ని! ఋగ్రూపమయిన హవిస్సు ఋషభవశామాంస రూపముగాఁ బరిణమించి నీ భక్షణమున కగుఁగాక.”

1. ఋ. 10-86-14.

2. క్రమముగా 10-27-17. 10-83-18; 10-28-8; 8-18-47; 1-181-10.

“ఓ యగ్ని ! గొర్ధావృణచేతను జలివర్షములచేతను హింగంధ మెకములచేతను ఆరాధింపఁబడిన వాడవైతివి.”

“...పుష్పలలో నాకము రత్తము తీసి యావల బెట్టుచున్నాడు. అది రక్షోణాగమము. మరలయొకడు కత్తితో మౌదయజిహ్వ వక్షస్థలములయందలి మాంసము కోయుచున్నాడు. ఇంకొకడు కుశిస్థమాంసమును వెలువరించుచున్నాడు. ఋత్విగ్రావులైన యుభువులిట్లు చేసినపిదప యజమాన దంపతులు దేవుడగిన దింకేనున్నది.”

మనఃబద్ధి యగ్నిం ద్రావి దేవతల సుద్దేశించి హోమము చేయుమాంస రూప హవిస్సును వాచుకూడ కిషించెడివారని విదితమగును. ఆ కాలమున నత్యంత శీతలమైన యాదేశమున మాంసాహారముగూడ నావశ్యకమయ్యెనేమో కాని రాను రాను దేశమున శీతబాధ కొంచెము తగ్గుచువచ్చుచు చేతనో లేక మాంసాహార ముపయోగముగూడని తలంచుటచేతనే తరువాతివారు దానిని నిషేధించిరి. కాని, సురా పానములకై గది యుగ్గేధకాలముందు నిషేధింపఁబడర చాలాకాలము వఱకు నాచరణలోనున్నట్లుగా సితర గంధములలో, యతిభిషాజా కల్పమువల్ల, గూడ గోచరించును. ఎట్లయిన నేమి ? ఆర్యులు భౌద్ధమతారంభ కాలమున మాంసమును నాత్రిగా నిషేధించిరనుట సజము.

సాంఘికాచారములు :— ఋగ్వేదారంభ కాలమునం దాద్యంబో జాతిభేదము లేకపోయినను, అంతట నన్ని పృథులు సామాన్యముగా నాచరించుచున్నను, కాలక్రమమునఁ గొందఱు కొందఱు రాన్నికొన్ని పృథులయందు స్థిరపడి నట్లయావర్జన వలన గోచరింపకపోదు. అందు యజన యజన మంత్రదర్శన మంత్రపఠన పాఠాదులు నియతముగా నాచరించువారు పురోహితవర్గముగాను సంఘపాలన దేశ రక్షణ శత్రుహింసన జైత్రయాత్రాదు లాచరించువారు నాయక వర్గముగాను, కృషి గోరక్షణ వాణిజ్యాదు లాచరించువారు కృషిపరి వర్గముగాను, పురోహితాదులకు ధర్మాచరణమునందును నాయకులకు యుద్ధకార్య నిర్వహణమునందును పరిచర్య లొనర్చుచుఁ బరిచారికులుగాను ద్రులుగాను నుండువారు దానవర్గముగాను నేర్పడి పరస్పర మైకమర్కమున దేశహితములు సంఘహితములునగు తమ తమ కృత్యములు నిర్వహించుచువచ్చిరి. అట్లా యా పృథులయందు స్థిరపడినవారే కాలక్రమమున బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్య కూద్రజాతులుగా విడిచిదిరన్నిదశమ మండలములోని యర్యాచీన ఋక్కులనుబద్ధియుఁ దరువాత వెలువడిన బ్రాహ్మణేతిహాసాదులను

బట్టియు మనకు విధితమగుచున్నది. అట్లేర్పడిన యీ నాలుగుపర్వములు గాక మఱియుకటి నీషాదపర్వమును, పేర నగపడుచున్నది. అందు దురాచారములపాల్పడి భ్రష్టులైనవారును, ఆర్యులకు లోబడిన యాదినివాసులయిన యనార్యులును జేరి యుందురని యూహింపనగును. ఆ కాలమున నదియే పంచమజాతి. ఈ కాల మందలి పంచమజాతివారివలె నప్పటి పంచమపర్వము వారత్వంతగర్హ్యులు కాక పై జాతులవారి యాదరమునకుఁ బాత్రులైనట్లుగా నీషాదపంచమములైన చతుర్వర్ణములకు శ్రేయము గలిగింపుఁడని యింద్రాది దేవతలను బ్రార్థించిన ఋషుల వాక్యముల ప్రల్లనే బోధపడుచున్నది, దశమ మండలములోని సాంఘికాచారపర్వములు గుణకర్మవిభాగమును బట్టి చతుర్వర్ణము లేర్పడినపిదపనే బయల వెడలిన ప్రసుఖ కందందు పేర్కొనఁబడిన బ్రహ్మక్షత్రశబ్దములు తోడ్పడుచున్నవి గాని వైశ్య శూద్రశబ్దము లె దును గఠోక్తిగాఁ బేర్కొనఁబడినట్లు కనిపించకపోవుటచే నవి యన్ని జాతులకును సంబంధించినవా? లేక వైజాతులు రెండేతే సంబంధించినవా? అట్లయినచోఁ దరువాతికాలమున వెలువడిన ధర్మశాస్త్రానుశాసన ద్విజశబ్దవాఙ్మయముఁ గనఁబడుచున్న వైశ్యులను వైదికాచారము బున్నిట్లు తెలియఁబచ్చుచుండఁగాఁ దొలుత లేకుండఁగఁ బోవునా? యనెడి సందేహము లడయుచుచున్నను, వానిని దీర్ప నాధారములందు లేమింజేసి యవి యన్నియు నార్యుల ప్రాథమిక సాంఘికాచారములుగా గ్రహింపవలసియున్నది. అట్టివానిలోఁ గొన్నిటి నిందువాహించు చున్నాను.

వివాహము :— దశమ మండలమున గలుపది యేడుఋక్కుల సూక్త మొకటి వివాహవిషయక మంత్రములతో నిండియున్నది. అందు మొదటఁ గొన్ని ఋక్కులతో సవిత్సప్తత్రియగు సూర్యుకును సోమునీతిని జరిగిన వివాహము పర్ణింపఁబడినది. తరువాత మనుష్యవివాహవిధి వర్ణింపఁబడెను.

ప్రౌఢులై పరసమాగమకాంక్షిజులగు పధువులు మాత్రమే వివాహయోగ్యులగుదురు. స్త్రీ చిహ్నము లంకురింపక రజోపకులు కాక యుండు కన్యలుమాత్రమే పితృగృహమున నుండఁదగుదురు. పక్షిని మిత్రులు పధువు తండ్రివద్దకు వచ్చి కన్య నర్పింతురు. కన్యాదాత పరునినుగుణములను దెలిసికొని యతనికిఁ దనకన్నె నియ్య వాగ్దానము చేయును. తరువాత శాల్యలీకింశుకద్రుమములచే నిర్మింపఁబడి నదియుఁ జక్కగా నలంకరింపఁబడినదియు రెండెత్తను బూన్చినదియునగు రథము

మీర వధువును గూర్చుండఁజెట్టి పతిగృహమునకుఁ బంపును. తండ్రి కూతురి కిచ్చుగోవులను చక్కచెన్నువుల నా బండి వెంటఁ బంపును.

వివాహము కన్యయంటఁ గాని పరునియింటఁగాని జరిగెడిది. దానికి నియమములేదు. పెండ్లికి బంధుమిత్రులను లండలును విచ్చేయుట కలదు. వివాహసూచకముగా వరుఁడు వధువుపాస్త్రము పట్టుకొనును. అదియే పాణిగ్రహణమని వివాహసూచకముగా నేటికిని వాడఁబడుచున్నది. వరుఁడట్లు కన్యచేయి పట్టుకొని "కళ్యాణీ! నీకు సౌభాగ్యమును నాకు గార్హపత్యమును గలుగుటకును, నీవు నాతో వార్ధకము గడచునట్లు కడవఁబడు ఁడుటకును, నీ పాణి గ్రహించుచున్నా" నని పలుకును. పెద్దలు వధూవధుల లాశీర్వాదించుదు. అగ్నితో సమంత్రకముగా వరుఁడాగ్నిదీప్తిమములు చేయుదు.

వివాహసంతకము వధువును రథముపై నెక్కించి పతిగృహమునకుఁ బ్రయాణము చేయుదురు. "నీవు భర్తృగృహమున స్వామినివై ప్రజాపతివై నీ భర్త కనుకూలరాలవై యుండుమని ప్రహరింపు లాశీర్వాచన పూర్వకముగా పాతోర్తులు చెప్పుదురు.

వసాప్రయాణమందు మార్గమధ్యమునఁ బోలిమేరలు తోటలు చతుష్పథములు చచ్చినచోట్లా గొప్పని తమలు జపించుదురు. వధువు పతిగృహమునకు చచ్చినపిదప గృహప్రవేశాంగహోమములు చేయుదురు.

సూతనవమపు ధరియించిన పస్త్రము కృత్యాహపమైనది. దానిని విడిపించుదురు. ఆ పస్త్రమును వరుఁడు స్వృశింపరాదు. ఇత్యాదిగానున్న వివాహతంత్రమంతయు నించుమించుగా నాఁడు జరిగిరట్లే నేడును యథోక్తముగా బ్రాహ్మణులలో మిత్రమర్పి వేళములందు జరుగుచున్నది. ఆ వివాహములోని కొంత కొంత తక్కిన వాతులందు క్రతుముగా దోపించినది.

ఇప్పుడు వివాహసమయమునఁ బఠించు ప్రవాసమంత్రము లన్నియు నీ సూక్తములోనివే. అందు మధుఁడు వధువునుగూర్చి పలుకఁ కొన్ని మాటలు.

"అర్ధాంగీ! శుభప్రవమైర నదవతి కలిగి సంచరింపుము. ఎన్నఁడును, కోపదృష్టితో నుండకుము పతికిఁగీడు తలంపకము. మంచి మనస్సుతోను మంచి రూపముతోను శుచిగా నుండుము. మన పశువుల హితము కోరుచుండుము—వీరు లయిన పుత్రులను గనుము. అత్తమామలను బిదర్శకే రంజింపఁజేయుము. మఱుదుం నాదరమున రంజింపఁజేయుము. ఆదుబిక్షల నాదరింపుము."

స్వయంవరము:— ఇది ప్రాచీనకాలమున నాచరణలో నున్నట్లు పెక్కు వర్ణనలు కనరావుగాని యొక యుక్తులోని యుత్తరార్థము విస్పష్టముగా దీనిని దెలుపుచున్నది.

“భద్రా వధూ ర్భవతి య త్సుపేశాః స్వయం సా మిత్రం వనుతే
జనేచిత్.”¹

కల్యాణియు సౌందర్యోపేతయు నగువధువు జనమధ్యమందు కూర్చుండి యుండునట్టియు, దనకిష్టుడైనట్టియు నొకని భర్తనుగా గోరుచున్నదని ప్రేమంత మునర్థము. సాయజాదారులు దీనికి భాష్యము వ్రాయుచు ‘స్వయంవరధర్మేణ ప్రార్థయతే’ యని భావము వ్రాసియున్నారు. కాని యిది సర్వజారిసామాన్యముగా నుండెడిదో, లేక క్షత్రియజాతీయందు మాత్రమే యుండెడిదో నిర్ణయించుట కవ కాశములేదు గాని తరువాత నిది రాజకన్యలకు మాత్రమే విహితమైనదనుట ధర్మ శాస్త్ర ప్రసిద్ధము.

అనులోమవివాహము ఋగ్వేదకాలమున నాచరణలో నుండెడి దనుటకు రథవీధినును రాజుకికూతురిని క్షావాశ్వుడను బ్రహ్మర్షి పరిణయమగుట మొదలుగా ననేకోదాహరణములు కలవు. అలోమ వివాహములకు యయాతి దేవయానిని బెండ్లాడుట యనునది యదాహరణ మగునుగాని యీ విషయము ఋగ్వేదమున వర్ణింపబడలేదు. కాని యయాతి పేరును, అతని పుత్రులుగా నితిహాసాదుల గన వచ్చు యదుతుర్వశాదుల పేళ్ళను ఋగ్వేదమున గలవు. అందుచే నా కాలమందు క్షావితత్కముగా అలోమవివాహ ముండెనేమో యని యాహింపవలసి యున్నది కాని వేదములోని యయాత్యాదులును బురాణములలోని వారు నొకరేయని నిర్ణయించుట కష్టసాధ్యమగును.

దాయార్థత:— ఒక గృహస్థు పుత్రులు లేనివాడయినచో నతనికూతురు దాయాదయగును. ఆ కూతురికొడు కతనికి బుత్రులుకొడు దగును. అన్న దమ్ములు లేనికన్యను దానముచేయునపుడు “నేను సొలంకృతియైన కన్యను నీకు దానముచేయుచున్నాను. దీనియందు నీకు జన్మించినవాడు నాకు బుత్రుడగు’నని ముందుగా వరునితో(జెప్పి) వివాహము జరిగించును. అట్టి దాహిత్రుడు పుత్ర

ప్రాయశః సాతామహాల పరలోక క్రియలకుఁ గర్తయగును. పు తులులేనిచోటనే పుత్రక దాయక యగునుగాని పుత్రు లుదయించినచో నామెకు దాయార్హతలేదు.¹

అంతర్వియాచారములు:—² యుగ్వేదకాలమందు శవభసనము తొలుత నున్నను దెంటనే దహనాచారము ప్రబలినది. మృతకశేబరమును శ్మశానవాటి కడఁ గొనబోవునపుడు బంధుమిత్రాదులు దానివెంటఁ బోవుట గలదు. భర్త మృతుఁ డగునపుడు భార్యకూడ ననుయాయునియై శ్మశానమునకుఁ బోవుట యాచారము. సహగమనమున కుద్యుక్తురాలయిన యట్టి స్త్రీని మణఁదిగాని యంతే వాసిగాని చుసరిసేమనుడుగాని సమీపించి నీపుత్రాదులను జూచుకొని యీ స్థలము విడిచిరమ్మి, అని మెల్లగా బోధించి యవ్వటినుండి లేవదీసికొని వచ్చును. దీనిని బట్టియే యాకాలమున సహగమనము కలదని కొందఱుహించు చున్నారు. మృతుని ప్లాతులను సఁబోధించి 'మీ పెద్దలందఱును బిత్తయాణ మార్గమును విడిచి యీ దేవయానమార్గమునఁ బరలోకమున కేగిరి. కావున మీరు చిరకాలజీవులై యజ్ఞాది క్రతువు లాదరించి పుత్ర పౌత్రాదులతో నభివృద్ధి చెంది సకల దురితక్షయమునఁ బరిపూతులై యుండు' డనియొక పెద్ద బోధించును. ఆశాచము తొలఁగిపోయిన దిగమున దేవాహ్వానరూపమైన పితృమేధము జరుగును.

మృతుని పుత్రాదులకు శీఘ్రమరణము సంభవింపకుండుటకును, వారు సుఖ జీవులై శతవత్సరములు భూమిపై నుండుటకును మృత్యు పరిధానభూతమైన యొక హోషాణమును స్థాపించుట నాటి యాచారము. దాని ననుసరించి కర్మజ్యేష్ఠుఁడగు వాఁడు మృత్యుదేవతను గప్పిపుట్టుటకై యొకచాతిని సమంత్రకముగా స్థాపించును.

క్షత్రియుఁడు మృతుఁడయినపు డతనిచేతిలోని ధనుస్సును గర్మజ్యేష్ఠుఁ డగువాఁడు గ్రహించి 'నీవీ స్థానమున నుండుము. మేము సునీరులమై పుత్ర హోలాదియుక్తులమై యీ లోకమున శత్రువులను జయింతు'మని పలుకును.

దీక్షిత మరణమునందు మృత సంస్కారాది క్రియాకలాపము జరిగినపిదప నతని యస్థు లొకచోఁ బాతిపెట్టుచుఁ గొన్ని మంత్రములు పఠింపుట యాచారము.³

1. యు. 8-81-1, 2.

2. యు. 10-18.

3. దీనినిబట్టి వాఁడు శవభసనము గలదని కొందఱు తలంచిరి కాని యది పొరపాటు, అది సంఘిత్వాన్నిభవనమని సాయణులవారు ప్రాసాదమున్నారు. 10-18-10.

ఆ తంత్రమిపుడు నద్వాదులలో విడిచి పెట్టుటగా బరిహమించినది. మొత్తము మీదఁ బితృమేధప్రక్రియ యంతయు సమన్వితముగా నాఁడినుండి నేటివఱకు నట్లే వచ్చుచున్నదనుటయే వైదిక కర్మమార్గమందలి మహాత్వము తెలుపఁజాలును. పితృపంజ్జము పితృ దేవతాత్వము సత్కంత మొకసూత్రమున వర్ణింపఁబడినవి.¹

ధర్మాచరణము:-² అన్నదాన మత్యుత్తమము. ఆకలిగొన్నవాని కన్నము పెట్టనివాఁడు మృతప్రాయుఁడు. ఆతని నిహమందు బంధువు లాదరింపరు. పరమందు దేవత లాదరింపరు. శుభార్తున కన్నదానము చేయువాఁడును దరిద్రునకు ధనదానము చేయువాఁడును ఋణ్యులలోకము గాంతురు. అదిగాక ధనముక్కుచోట నిలుచునది కాదు. అది రథచక్రమువలెనే తిరిగి పోవుచుండును. కావున నది యున్నపుడే దానము చేసి ఫలము గాంచుట యుచితము. అనురీతిని దాన మెంతేని పొగడఁబడినది.

ఆ కాలమందలి ప్రజలు సత్యసంధులు న్యాయబద్ధులు సత్కర్మాచరణ పరతంత్రుల కుదలవర్తనులునై జీవయాత్ర యొనరించుచుండెడి వారనుటకు ఋగ్వేదములో నెల్లెడ నుదాహరణములు లభించును. “సా మా సత్యోక్తిః పరిపాతు విశ్వతః” సత్యవచనము నన్ను సర్వవిధముల రక్షించుఁగాక యనెడి యానాటి విశ్వాసము వారి సత్యప్రియత్వమును వేనోళ్లఁ జూచుచున్నది.³ మఱియు నాంగి రసుఁడయిన బృహస్పతి మహర్షి రచించిన విద్యాసూక్త మొకటి నాఁటి విద్యా వివేకపద్ధతి నెంతయు విశదీకరించుచున్నది. అందలి వాక్యము లొకటి రెండు.—

“జల్లెడతోఁ బిండి జల్లించునట్లుగా నెవరు శబ్దార్థములను మనస్సునఁ బరిశోధించి సభలో సంభాషింతురో, అట్టి బుద్ధిమంతులగు విద్వాంసులు సమాన శాస్త్ర ప్రతిపత్తికలవారై పరస్పరము సఖ్యమును బొందుచున్నారు. అట్టివారి వాక్కులందు శుభప్రదమైన విజ్ఞానలక్ష్మి నివసించునని తెలియనగును.”⁴ “ఎవఁడు మనస్సుచేఁ బర్యాయలోచన చేయుచునే మాటలభావము కనిపెట్టఁడో, ఎవఁడు వినుచునే మాటలు వినినట్లుండఁడో, అట్టివాఁడు తెలివి మాలినవాఁడు. బుద్ధిమంతుఁడగు విద్వాంసుఁడో, అట్లుగాక, మంచిచీర కట్టుకొని శయన సమయమనఁ దన

1. ఋ. 10-14.

2. ఋ. 10-117.

3. ఋ. 10-87-2.

4. ఋ. 10-71. “సత్తుమివతిత ఉనాపునంతు మనసావా చమక్రత” ఇత్యాది

పక్కఁ జేరిన యనురక్తురాలగు భార్యను భర్త విస్మవ్వుముగాఁ జూచి యానందించు నదే మాటలను జక్కఁగాఁ గనిపెట్టును, సరిగా వినును, బాగుగాఁ దెలిసికొనును.”

ఇట్లు వాగ్విజ్ఞానమును బ్రశంసించు నీవిద్యా సూక్తమంతయు వేదము చదివి వేదార్థమెఱిగి నభలలో సంతాపింపఁదగిన వేత్తృత్వ మార్జింపఁదగునని బోధించుచు నతిమౌఢ్యముగా నున్నది. ఇందలి వేదార్థానభిజ్ఞ నిందాపరమయిన కదవటి వాక్యములిట్లున్నవి.

“వేదజ్ఞులతో సంచరింపక దేవతల నారాధింపక యుండునట్టి విద్యావివేక శూన్యులు బాహ్యజులు కారు, ఋత్విక్కులును గారు. తేవల లౌకిక వాక్కుల నాశ్రయించిన యట్టివారు హాళికులై వ్యవసాయము చేసికొనుచునుండురు.”

శ్రీ—ప్రాచీనకాలమందు సంఘమున శ్రీ కత్యంత గౌరవమున్నట్లు ఋగ్వేదము విశేషింపఁచుచున్నమాట బీజము. యజ్ఞాదులయందు పురుషులట్లు యాజమాన్యము వహించి భాగస్వామియగుదురు. వాడను విద్యాభ్యాస మొనర్తురు. గృహములందు స్వతంత్రులై గృహిణీ ధర్మములు నిర్వహింతురు. పురుషులతోఁ గూడఁ బోరాటములెఱిగి వానికి సహాయపడుదురు. వేయేల? పురుషుల యైహికాముష్మికములకు శ్రీలే సాధన భూతురాండ్రగుదురు. ఈ శ్రీ ధర్మములన్నియు నందు సర్వత్ర వర్తింపఁబడియున్నవి. కాని యర్వాచీనకాలమందు కాఁబోలు, శ్రీ నిందగూడ నిండుక కొన్ని ఋక్కులలోఁ దలచూపినది.¹

“శ్రీ హృదయము ప్రబలమగుటచేఁ బురుషునికి శాసింప శక్యము కాని దగును”

“శ్రీల సఖ్యములు స్థిరములు కావు. అవి సారావృకముల హృదయముల పండివి.” ఇత్యాదులు కొన్ని సందర్భ విశేషములఁ గంపు.

తత్త్వజ్ఞానము:—ఋగ్వేదము యజ్ఞక్రియార్థమైన స్తుతిరూప మంత్ర రాశియని యాజ్ఞికపదము చెప్పుచున్నను, పరిశీలించినచోఁ దరువాత వెఱవడిన సకల శాస్త్రోపాసన పురాణాదులకు బీజభూతములైన వాక్యములన్నియు నందు గోచరించును. మఱియు సర్వాచీనములైన వివిధ వేదాంతములకు సాధారణభూతములైన ఋక్కులునందు వెదకినకొలఁదని బయల్పడును. అట్టి మహాక్షీరవారాశి

1. స్త్రీయా అశాస్త్ర్యం మహా, 8-83-17-వ తై త్రైదాని సఖ్యాని సంతి సారా వృకాదాం హృదయా నేత్యా. 10-85-15.

యగు ఋగామ్నాయమును శ్రద్ధాతత్తి సమన్వితమైన ప్రజ్ఞావిశేషమునఁ దరిచి యందలి వివేకామృతము గ్రోంపరిసికడే కాని యందలి బిందువులు కొన్ని రుచి చూచినంత మాత్రమునఁ దనివి ఠీఅదు అయినను ఋగ్వేదమునాఁటి తత్త్వవిచారణ మిట్టిదనుటకుఁ గొన్ని ఋక్కులభావమిందు తెలిపెదను.

దీర్ఘతమోమహర్షి సృష్టిపూర్వావస్థను జీవేశ్వరుండు గూర్చి యిట్లు విచారణ గావించియుండెను.¹

“కాలాదీనమైన ప్రపంచమునకుఁ బరమేశ్వరుండు కారణభూతుఁడు. జాయ మానమైన యీ ప్రపంచమంతయు సృష్టికిఁ బూర్వ మీశ్వరాయ తమైన మాయయం దిమిడియున్నది. కావున దాని యవ్యాకృతావస్థనుగాని సృష్టికిఁ గారణభూతుడైన యీశ్వరునిగాని చూచినవాఁ డెవఁడును లేఁడు. అది గాక, పంచభూతాత్మకమైన శరీరమునఁ బ్రవేశించిన పురుషుఁ డీశ్వరునికంటె నన్యుఁడు కాని యపుడు ద్రవ్య వేఱుగా నెక్కడ నుండును ?

“ఏకవిధమైన గమనము నేకవిధమైన రూపమును గల రెండువస్తువులొక్క వృక్ష మాశ్రయించినట్లుగా నైకాత్మ్యసంబంధము గల తేత్రజ్ఞపరమాత్ములిద్దఱు నొక్కదేహము నాశ్రయించి యుండిరి. వారిలో జీవాత్మకర్మఫలమునుభవించు చున్నాఁడు. పరమాత్మ కర్మఫలము ననుభవింపక యారక చూచుచున్నాఁడు.” ఈ ఋగర్థము జీవేశ్వరభేదము తెలుపునదిగాదని సాయణాచార్యుల ద్వైతపరముగా దీనిని సమన్వయించి యున్నాఁడు.

“నిజముగా శరీరము నధిష్ఠించియున్నవాఁడు పరమాత్మయొక్కఁడే. పక్షిద్యయ దృష్టాంతమునుబట్టి జీవేశ్వరులు వేఱని తలంపరాదు. అది యోపాధికభేదము కాని వాస్తవము కాదు. ‘సఖాయో’ అనుటచేఁ బరమాత్మ కేఢ్యానము కలదో, అదియే జీవాత్మకుఁ గూడఁ గలదని తెలియవచ్చుచున్నది గావున నేకరూపప్రకాశులగు వారిరువురికి నైకాత్మ్య ముపపన్న మగుచున్నది. అందుచే జీవేశ్వరులకు వాస్తవ భేదము కూడఁ దొలఁగిపోవుచున్నది. శరీరమందు నిగూఢుడైయున్న పరమాత్మ తా నీశ్వరుడయ్యు ననీశత్వబుద్ధిచే మోహముచెంది నేను కర్తను నేను సుఖిని నేను దుఃఖినునుచు జననమరణము లనుభవించుచున్నాఁడు. తా నెపుడు తన్నుఁ దెలిసికొను చున్నాఁడో యపుడు వీతతోకుండై దేహవ్యతిరిక్తుడై సర్వాత్మత్వసర్వజ్ఞు లావది

మహిమలను గాంచుచున్నాడు. తౌకిక దశయందు కర్మఫల మనుభవించెడి యా పరమాత్మయే పారమార్థికదశయందు తనయందధ్యస్తమైన జగత్తును సౌఖ్యత్యముచే నీక్షించుచున్నాడు. కావున నిజముగా బరమేశ్వరుఁ డొక్కఁడే. భేదము మోహ కృతమనుట ప్రసిద్ధము." సకలోపనిషద్వాఙ్మయములందును గ్రోడికరింపఁబడిన యా ఋక్విది.

ద్వా సువర్ణా సయజ్ఞా సఖాయా సమానం వృక్షం పరిషస్వజాతే ।

తయోరన్యః పిప్పలంస్వా ద్వత్త్యనశ్చన్నన్యో అభిచాకశీతి ॥

మణియును ఋషి ఋట్లు వివరించుచున్నాడు.

"అత్మ సురజఃకర్మమైవ దేహముతోఁ గలిసి దేహాత్మత్వభ్రాంతిని జెంది సుకృతదుష్కృతము రావరించుచు చత్రత్పలము లనుభవించుచున్నాడు. స్థూల సూక్ష్మాభయశరీర పరిగ్రహమున గుణత్రయాన్నియుఁడై సంసారమునఁ బరిభ్రమించునతఁడు పరమాత్మయే కాని యనుఁడు కాఁడు, అయినను, కర్మవాసనా పరీతుఁడై యిన్ని దేహాతిరిప్తునిగాఁ దెలియఁజాలకున్నాడు. సోపాధికుఁడైన యతఁడే వివేకమున దేహాతిరిక్తుఁడైన యాత్మ కలఁడని భావించుచున్నాడు. కాని దేహ వ్యతిరిక్తుఁడైన యాత్మకానేయని తెలిసికొనఁ జాలకున్నాడు అందుచే నాత్మజ్ఞానము దుర్లభమగుచున్నది. కాని జీవాత్మకుఁ బారమార్థికరూపము కలదు.

ఋగాదివేదవేద్యుఁడు ననశ్వరుఁడు సర్వాధిష్ఠానరూపుఁడు సర్వవ్యాపకుఁడు నయిన పరమాత్మయందు సకలదేవతలు సకలవేదములు నధిపనించియున్నవి. ఎవఁ దద్దేయచరరూపుఁడయిన పరమాత్మను దెలియఁజాలఁడో వాఁడు ఋగాదివేదము లచేఁ గాని తదుక్తకర్మలచేఁ గాని యేమిచేయును ? ఎవరు నిత్యుఁడయిన యా వేద వేద్యుని దెలిసికొందురో వాకి జ్ఞాతలై పునరాపుత్తి రహితమైన బ్రహ్మాత్వమును బొందుచున్నాడు."

ఇత్యాదిగా నీ సూత్రమంతయు జీవాత్మ పరమాత్మస్వరూపమును, తదైక్య మును బోధించుచున్నది. ఇందలి కొన్ని ఋక్కులకు సాయణుల వారాయా మతములచారి యభిప్రాయములను గూడ వివరించుచు భాష్యము వ్రాసియున్నారు. భువనపుత్రుఁడైన విశ్వకర్మయను ఋషి సృష్ట్యాదుల నిట్లుపల్లించుచున్నాడు.

ప్రలయకాలమునఁ బరమేశ్వరుఁడు సకలప్రపంచమువసంహరించి తరువాత మరల సృజింపఁదలచి సర్వము సృజించియుండు ప్రవిష్టుఁడైయుండెను." అని సృష్టిని నిరూపించి 'ఈశ్వరుఁడు జగదాశ్రయభూమ్యాభావముల కుపాదానకారణమైన సమయముం దధిష్ఠాన మేది? ఆరంభణమేది? యని శంకించుకొని "విశ్వతోముఖుఁడు విశ్వవ్యాపకుఁడు విశ్వరూపుఁడునైన పరమేశ్వరుఁడు తనయందే త్రైలోక్యముల్పాదించె'ననుచుఁ బ్రశ్నోత్తరరూపమున నద్వితీయ పరమేశ్వరత్వమును సాధించెను.¹

పరమేష్ఠియను పజాపతిమహర్షి వియదాదిభావములయిన సృష్టిస్థితి లయములకుఁ బరమేశ్వరుడే కర్తయని నిరూపించియున్నాఁడు. ఏడు ఋక్కులతోడి యానూక్రమంతయు "ఈ సృష్టికిఁ బూర్వము సృష్టియున్నది. తత్సంహారమునకును పునస్సృష్టికిని పరమేశ్వరుడే కారణము. అనుచు నత్యంతము భావగంభీరములగు ఋక్కులచేఁ దత్త్వ మావిష్కరించియుండెను. మత్రత్రయమున కవకాశము గలిగించెడి యావాక్యముల భావమును బాతకలోకము భాష్యములవల్లఁ దెలిసికొనునుగాక యని యందలి ముఖ్యములైన కొన్ని ఋక్కులు మాత్రము క్రింద నుదాహరించితిని.²

ఇట్లే సృష్టిక్రమము పూర్వజన్మము మరణానంతరజీవుఁడు పరమేశ్వరోపాసనము కై వల్యము మొదలగు తాత్త్వికవిషయములను, బహువిధములైన యైహిక విషయములను బోధించెడిఋక్కు లెన్నేని యందందు గలవు. గ్రంథ విస్తరభీతిచే వాని నెల్ల నిందుదాహరింపఁజాలక, ఖండాంతరవాసులు గూడఁ దమ భాషలలోని కనువదింపఁబడిన ఋగ్వేదమును బఠించి ప్రాచీన భారతీయార్థుల విజ్ఞాన సంపదకు హద్దాశ్చర్య పరీతమానను లగుచున్నారనుట యెఱిగియైనను మనవారు ఋగ్వేద విషయములు గ్రహించి యానందింతురుగాక యని వాకి విడుచుచున్నాను.

1. ఋ. 10-81-1, 2, 3, 4.

2. ఋ. 10-129.

“నానదానీ నోనదానీ త్రదానీం నానీ ద్రథో నో వ్యో మావరోయత్ ।

కి మావరోపః కుహ శస్య శర్మ న్నం భః కి మానీ ద్గహనం గభీరం ।”

కో అర్థా వేద క ఇహ ప్రవోచ త్కుత ఆజాతా కుత ఇయం విసృష్టిః ।

అర్వా దైవా అస్య విసర్జ నేనాథా కో వేద యత అబభూవ ॥

ఇయం విసృష్టి రర్థత అబభూవ యదివా దధే యది వాన ।

యో అస్మాభ్యక్షః పరమే వ్యోమన్ త్సో అంగ వేద యదివా నవేద ॥”

ఇత శక్తికౌలఁదిఁ బరిశీలించిన ఋక్సంహితా చరిత్రము ముగించుచు. మంగళాంతముగా నైకమత్యము బోధించెడి కడపట్టిఁబుక్కు నుదాహరించుచున్నాను.

సమానీవ ఆకూతిః సమానా హృదయాని వః ।

సమాన మస్తు వో మనో యథావః సుసహాసతి ॥

ఇది ఋత్విగ్యజమానులను సంబోధించి చెప్పఁబడినదిగా భాష్యకర్త లర్థము వ్రాసినను, ఈ మంత్ర మందఱికి నన్నికార్యములం దుపదేశింపఁదగిన దివ్యనీతి యని భావింపవచ్చును. దీనియర్థమిది:—

ఆర్యులారా! ఎట్లు మీ యందఱికిని శుభప్రదమైన కూడిక సంభవించునో, అట్లు మీ సంకల్ప మేకవిధమగుఁ గాక. మీ హృదయము లేక మగుఁగాక. మీ యంతఃకరణము లేకీభవించుఁగాక.

ఇది శ్రీ హరితసగోత్ర మల్లాది శ్రీ వెంకమాంజా శ్రీ రామావధాని
పుత్ర సూర్యనారాయణశాస్త్రి ప్రణీతమైన సంస్కృతవాఙ్మయ
చరిత్ర యందలి ప్రథమభాగమగు వైదికవాఙ్మయమునఁ
బంచమాధ్యాయము.

షష్ఠాధ్యాయము

సామసంహిత

దీనినిగూర్చి చతుర్థాధ్యాయమున నెంచుక ముచ్చటించియున్నాము. వేద సంహితలలో నిది రెండవదిగాఁ బరిగణింపఁబడుటకు ఋగ్వేదముతో దీని తెక్కువగా నున్న తాద్రూప్యసంబంధమే ముఖ్యకారణము. ఇందలి మంత్రములలో లక్షలపు డక్కినవన్నియు ఋక్సంహితలోనివే కాని త్రోవవికావు. ఇందు ఋగ్వేదాష్టమ నవమ మండలములలోని ఋక్కు లెక్కువగాను, తక్కిన కొన్ని మండలములలోని ఋక్కులు తక్కువగాను ఋషిచ్ఛందో దైవతములతోఁగూడ సరిగానట్లే కనఁబడుచున్నవి. కావున సోమయాగమునఁ బరింపఁదగిన క్రమము ననుసరించి వేఱఁగా గూర్చఁబడిన కొన్ని ఋక్సంహితా మంత్రములే సామసంహితయని చరిత్రకారుఁడు చెప్పకతప్పదు కాని, ఋగ్వేదమంగ్రములు సంహితా రూపము తాల్పకముందే యందలి కొన్ని మంత్రములు గానరూపము దాల్చి సామ సంహితలోని పూర్వార్చికమయ్యె నేమోయని తోచుచున్నది. ఎట్లయిన నేమి ? ఋజ్జ్యంత్రస్వరముకంటె విలక్షణమును శ్రావ్యమును మనోహరమునైన గాన స్వరమును దానినిబట్టి ఏచ్చిన యుచ్చారణభేదమును, ప్రవచనభేదమునుబట్టి వచ్చిన కొన్నిపాఠభేదములును యాగమునందు ప్రత్యేకోపయోగమును, దానినుండి వేఱు పఠిని దీని ప్రత్యేకతను స్థాపించినవి. అందుచే నిది ప్రత్యేకసంహితయైనను ఋక్సంహితవలెఁ జరిత్రదృష్టిలోఁ బ్రాధాన్యము వహింపలేదు. అయినను గేయ ధర్మమున మహామహాత్మ్యము వహించిన యిది మనకే శాఖోపశాఖలై వెదికవాఙ్మయమున నర్హస్థాన మధిష్ఠించియున్నది. తరువాత వెలువడిన సంగీత శాస్త్రమునకు మార్గదర్శకమైన దీనిగానలక్షణమే దీనిగొప్ప కంఠకును గారణమునుట విధితము. ఈశ్వరుఁడు సామగాన లోలుఁడనుట ప్రసిద్ధముగదా ! అనఁగాఁ బ్రాచీన మహర్షులు సకల జగదాత్మకుఁడగు బరమేశ్వరుని యనుగ్రహమునకుఁ బాత్రులగుటకై గానస్వరము కల్పించి యీ ఋక్కులను యాగములందు గానముచేయుచుఁ దద్రసాస్వాదపరవశులై యాత్మానంద మనుభవించెడి వారనుట. సామసంహితా మహాత్మ్యమున కింతకంటె వేఱేమి కావలెను ?

సామసంహితా విభాగము

దీనివిభాగములు మిక్కిలి గజిబిబిగా నున్నవి. కావున నిందలి భాగములను రెండుపద్ధతులుగాఁ జూపుచున్నాను. ఈ రెండు పద్ధతులుగూడఁ బ్రాచీనములే కాని యిందు రెండవపద్ధతి యిండుక సులభముగాఁ గనవచ్చుచున్నది.

౧. సామసంహిత, పూర్వార్చిక ఉత్తరార్చికయని రెండు ప్రధాన భాగములుగా నున్నది. ఆందు పూర్వార్చిక ౫ ఆధ్యాయములు ౫౯ ఖండములు. అనఁగా మొదటి నాలుగధ్యాయము లొక్కొకటి పండ్రెండేసి ఖండములు. ఆయిదవ యధ్యాయము పదునొకండు ఖండములు. పూర్వార్చికకు - ఛందస్సు ఛంద ఆర్చికము - అని నామాంతరములు కలవు.

ఉత్తరార్చిక ౨౧ ఆధ్యాయములు. ౧౨౦ ఖండములు, ఇందధ్యాయముల ఖండముల లెక్క నియతముగాలేదు. కడపటియధ్యాయ మొక్కటి ఖండము. తక్కినవానిలో నాలుగుమొదలుగాఁ బన్నెండువఱకు ఖండములు యథేష్ఠముగా నున్నవి. ఉత్తరార్చిక కు త్రయసి నామాంతరము.

౨. పూర్వార్చిక ౬ ప్రపాఠకములు. అందొక్కొకటి రెండేసి యర్థములు అర్థ మనఁగా నర్థప్రపాఠకమని యర్థము. ఒక్కొక్కయర్థమున నైదేసి దశతులున్నవి. పన్నెండవ యర్థమున మాత్రము నాలుగుదశతులే యున్నవి. దశతి యనఁగాఁ బదిఋక్కుల సముదాయమని యర్థము. కాని కొన్నిదశతులలోఁ బదిసీఋక్కులు కనరాకున్నవి. ఎనిమిది, తొమ్మిది, పన్నెండు, చొప్పున ఋక్కులు గల దశతులు గూడఁ గొన్నిగలవు. దశతి శబ్దార్థమునకు భంగము కలిగించెడి యీ భేదమెట్లు వచ్చినదో బెప్పజాలముగాని మొత్తము ౬౦౦ ఋక్కులుండవలసియుండఁగా ౫౮౫ ఋక్కులుమాత్రమే లెక్కకు వచ్చుచున్నవి.

ఉత్తరార్చిక ౮ ప్రపాఠకములు. మొదటియైదు ప్రపాఠకములు రెండేసి యర్థములు. తక్కిననాలుగు ప్రపాఠకములు మూడేసి యర్థములు. ఒక్కొక్క యర్థమున ననియతసంఖ్య గలసూక్తములు గలవు. అవి ౪౦౨ లెక్కకు వచ్చినవి. వానిలో నొక్కొక్కసూక్తము మూడుఋక్కులతో నిబద్ధమైయున్నది. ఆ ఋక్కుల మొత్తము ౧౨౦౬.

పై లెక్కలనుబట్టి రెండు భాగములలోని ఋక్కులు ౧౭౯౧ అని తేలినది.¹ ఇందు ౨౬౧ ఋక్కులు పునరుక్తములు. వాని నొక్కమాటే గణించుట యుచి

1. వీరిమండితుఁ డిచ్చిన లెక్కప్రకారము ౧౮౧౦ ఋక్కుల మొత్తము.

తముగావును సామసంహితలోని ఋక్కులసంఖ్య ౧౫౩౦ అగుచున్నది.¹ కాని వీరిరుపండితుడు ౧౫౪౯ యని వచియించెను. లేఖనముద్రణాది ప్రమాదమున ౧౯ ఋక్కులు పోవుటయో పెరుగుటయో సంభవించియుండును. అముద్రిత గ్రంథములలో గ్రంథాంతమున నధికముగా వ్రాయఁబడిన కొన్ని ఋక్కులందందు గనపడుచున్నవి. అట్టివి కలిసినను మంత్రసంఖ్య యిండుక పెరుగవచ్చును. ఇట్లయిట్లుండ నిక సంహితా విశేషములు :—

పూర్వార్చికలోని మొదటియధ్యాయము పండ్రెండుఖండము లాగ్నేయకాండ ముగాను, రెండుమూఁడునాలు గధ్యాయముల నుప్పదియైదుఖండము లైంద్ర కాండముగాను, అయిదవయధ్యాయము పదునొకండుకాండములు పవమానకాండము గాను, బేర్కొనఁబడినవి. అందు మొదటికాండ మగ్నిని రెండవది చాలపతి కింద్రుని మూఁడవది సోమమును స్తుతింప వినియ క్తము అగుచున్నవి. కాండము నకుఁ బర్వమును నామాంతరము వాడఁబడినది. పవమానపర్వమునకు సౌమ్యపర్వ మనియుఁ బేరు కలదు. నాకు లభించిన కలకత్తాముద్రిత పుస్తకమందీ మూఁడు కాండముల గ్రంథముమాత్రమే పూర్వార్చికగాఁ గనపచ్చినది గాని, చెన్నపురి తంజావూరు పుస్తకభాండాగారములలోని యముద్రితసామసంహితా పుస్తకముల వలన - ఆరుణము - శుక్రియము - మహానామ్ని - అను మఱిమూఁడు భాగములు పూర్వార్చికకు సంబంధించినవిగాఁ దెలియుచున్నది. అందును మహానామ్ని భాగమును గొన్ని పుస్తకములు పూర్వార్చికకుఁ జేర్చినవి. కొన్ని చేర్చలేదు. దానినిబట్టి యది వేఱుభాగముగాఁ గనఁబడుచున్నది. కాని సామవేదగాన పుస్తకములలోఁ బూర్వార్చికకు సంబంధించిన ప్రకృతి సామములలో నారుణశుక్రి యములవలెనే మహానామ్నియుఁ జేరినట్లు పెక్కు ప్రతులలోఁ గనఁబడుచున్నది. దీనినిబట్టి యీ మూఁడు భాగములును సంహితలో గణింపఁబడక ప్రకృతిలో గణింపఁబడినవని తెలియుచున్నది. ఇందుకు భాష్యకర్తయగు భారతస్వామి వచనముగూడఁ బ్రమాణమగుచున్నది.

“అగ్నేయ మాద్యం పర్వైంద్ర పవమానే తతః పరే ।

త్రిపర్వ సామవేదస్య సంహితైవ మధీయతే॥”

1. ౨౪౯ ఋక్కులు పూర్వార్చికలోనివి మరలమత్తరార్చికలోఁ బఠింపఁబడినవి. వానిలో మూఁడు ఋక్కులు రెండుసార్లు పఠింపఁబడినవి. ఉత్తరార్చికలోని తొమ్మిది ఋక్కులు రెండుసార్లు వచ్చినవి. మొత్తము ౨౬౧.

ఇట్లేయన మూడు పర్వములే సంహితయని వచించియు నారుణ శుక్రియ మహానామ్ని భాగములనుగూడఁ బూర్వార్చికతోఁ జేర్చియే భాష్యము వ్రాసెను. మహానామ్నికి శకర్వరియను నామాంతరము కలదు.

ఉత్తరార్చిక పూర్వార్చికకు సమకాలికము కాక యర్వాచీనమనుట నిజము. భగవద్గీతల కుత్తరగీతలు తరువాత వెదలినట్లుగా చందస్సునకుఁ దరువాతఁ గొంత కాలమున కుత్తరభాగము వెలువడినది. ఇది బయలుదేరిన పిదప చందస్సు లేక చంద్ర ఆర్చికకుఁ బూర్వార్చికయను పేరు వచ్చినది. నిజముగా మొదటి సంహిత యాగ్నేయైంద్రపవమాన కాండములు మాత్రమేయని పూర్వోక్త భారతస్వామి వచనముగూడ సాక్ష్యమిచ్చుచున్నది. కాని దానికి వెనువెంట బయలుదేరిన యారుణ శుక్రియములు ముందుగాను, తరువాత వెలువడిన మహానామ్ని తరువాతను బూర్వార్చిక కనుబండమయినవి. వీనికి సమకాలికముగా నో యిందుక తగువాతఁ యుత్తర భాగముచేయించినది. ఇందుకుఁ బూర్వార్చికలోని ఋక్కులనేకములట్లే యిందు మరలఁ బఠించఁబడుటయు, ఋగ్వేదమునుండి గ్రహింపఁ బడిన ఋక్కులు విశేష పాఠభేదము చెందక యట్లే యిందు గనవచ్చుటయుఁ దార్కాణమగుచున్నవి. ఈ యర్చికలో విశేషముగా సోమయాగ ప్రధానములయిన యగ్నిం ద్ర సూర్యాది దేవతాస్తుతి రూప మంత్రములు గలవు. అట్టి యీ రెండు భాగములలోని సామములును గానపద్ధతి ననుసరించి బహువిధములుగా నున్నవి.

౧. పూర్వార్చిక - ప్రకృతి తంత్రములు.— అగ్నేయము - బహుసామి - వీరసామి - బృహతి - త్రిష్టపు - అశుష్టపు - ఇంద్రపుచ్చము - పవమానము - ఆరుణము.¹ శుక్రియము - మహానామ్ని - అనునవి. ఇవియే ప్రకృతి సామములు.

౨. ఉత్తరార్చిక - ఊహ తంత్రములు, రహస్య తంత్రములు.— దశరాత్రము - సంవత్సరము - ఐకాహము - అహినము - సత్రము - ప్రాయశ్చిత్తము - ఋద్రము - అనునవి. ఇవియే విషయ భేదమునుబట్టి యూహసామములు రహస్య సామములని డివిదములైనవి.

మొదటిదానిలోని యాగ్నేయాది పవమానాంతములైన ప్రకృతి తంత్రములందలి శ్రోతోపయోగులైన సామము లితర సామములతోఁ గలిసి త్రిగుణితములై యూహసామములగుచున్నవి. అట్లే, ఆరుణ శుక్రియములందలి శ్రోతోపయోగి

1. ఇందుని కొన్నిచోట్ల మన్నది.

సామము రితరసామములతోఁ గలసి మూఁడురెద్దై రహస్యసామము లుచ్చర్యువి.¹ ఈహరహస్య సామములకువలెఁ ప్రకృతి సామములకు సమానసంఖ్యా నియమము లేదు. అగ్నేయాది శుక్రియాంతములైన ప్రకృతి సామభిదములు ౮౪ లోను ౧౪౪౨ సామములున్నవి. మఱి మూఁడు భారుండ సామములుగూడ వానికిఁ జేరినవి.²

దశరాత్రాది ఘృద్రాంతములైన యూహతంత్రములందు దిరుపదేపి సామములు చొప్పున నేర్పడిన ౪౮ భిదములలో ౯౨౦ సామములున్నవి. అట్లే దశరాత్రాది ఘృద్రాంతములైన రహస్యతంత్రములందు పదేసి సామములు చొప్పున నేర్పడిన ౨౦ భిదములలో ౨౦౦ సామములున్నవి. దీనినిబట్టి సామసంహితా మంత్రముల కంటె గేయములయిన మంత్రముల సంఖ్య సుమారుక సహస్రమధిక మయినట్లు తెలియవచ్చును. ఇది యారుణ శుక్రియ మహానామ్నీ భాగములకు సంబంధించిన దనుట స్పష్టము. కాన, చరణ పూహము సామసంఖ్య ౮౮౧౪ అనియు, ఇది గాక యన్యభాసంఖ్య ౯౦౦ అనియుఁ జెప్పచున్నది.³

సామసంహితలోని ఋక్కులపాఠము ద్వివిధము. ఒకటి, ఉదాత్తాను దాతస్య రితస్యరములతో ఋక్సంహితాదులలో నున్నట్లే యుండును. కాని స్వరసూచన పద్ధతి వేరుగా నుండును. మఱియు నిందు గ్రహింపఁబడిన ఋక్సంహితలోని మంత్రముల స్వరమా కొన్నిచోట్ల నట్లే యుండును. కొన్నిచోట్ల ఓన్నముగా నుండును.⁴ పట్టయినను ఋక్మంత్రము సామమంత్రమై స్వరోచ్ఛారణములలో నిండుక మార్పు చెందినమాట సత్యము. ఇందుకు మొదటి మంత్రములోని భాగ ముదాహరణము.

1. అగ్నేయాది వచనానావేషు తంత్రేషు యాని సామాని త్రాతోపయోగిని తా న్యవైస్య సామభి స్మిళిత్యా త్రిగుణితా మ్యాహసామాని, ఆరుణశుక్రి యయో త్రాతోపయోగిని సామాని యాని తా న్యవైస్య సామభి స్మిళిత్యా త్రిగుణితాని రిహస్యసామాని - అనుక్రమణి—ఇందు మహానామ్నీ చేరక పోవుటచేఁ గూడ వది భాగాంతరమని తెలియుచున్నది.
2. తంజావూరు 482 నంబరు సామవేదపుస్తకము.
3. అట్టే సామసహస్రాది సామనిచ చతుర్థక, అష్టాశకాని; నవతి ర్థకతి ర్వాళ భర్తకమ్.
4. ముద్రిత గ్రంథములలోని స్వరసూచనపద్ధతి చూడవగును.

అగ్న ఆయాహి వీతయే—ఋక్సంహిత.

అగ్న ఆయా హి వీతయే—సామసంహిత.

రెండవదిగాన పాఠము. ఇది సంహితాపాఠముకంటె మిక్కిలి విలక్షణముగా నుండును. సంహితలోని ఋక్కుగానమందు గుర్తుపట్టుటకు వీలులేనంతగా మాఱి పోవును. గానలక్షణమును బట్టి కొన్ని వర్ణము లధికముగాఁ జేరును. ఇందుకొక యుదాహరణము:—

“అగ్న ఆయాహి వీతయే గృణానో హవ్యదాతయే”

“ఓతగ్నాఇ । ఆఘోయాహీణరో ఇతోయాప్రేఇ ।

తోకాయాప్రేఇ । గృణానోహ । వ్యవోదాతో

యాప్రేఇ । తోకాయాప్రేఇ ॥”

ఋషులు:— సామసంహితలోని ఋక్కు లలో ఋగ్వేదమునుండి గ్రహింపఁ బడినవాని కందలివారే ఋషులుగానున్నారు. స్వల్పముగా నున్న క్రొత్త ఋక్కులకు - శ్రుతర్షి - తృణపాణి - వార్షహవ్యఁడు - ముక్త వాహాద్వితుఁడు - ఆయుష్ ఖ్యాహి - మొదలగు ఋషులు సుమారు ముప్పదిమంది యున్నారు. ఋగ్వేద ఋషులలో సప్తమహర్షులు రచించినవియు, అందును భరద్వాజ వసిష్ఠ గోతములు రచించినవియు సధికముగా నున్నవి. ఇతరర్షులలో వామదేవుఁడు నిర్మించిన వెక్కువగా నున్నవి. ఇందుకు దాష్యకర్తయగు భారతస్వామి యుదాహరించిన యీ క్రింది శౌనక క్రిగూడఁ బ్రమాణమగుచున్నది.

“సస్మర్యన్తఋచాం యాసా మృషయః క్వాపికేచన :

వామదేవ ఋషి స్తాసాంజ్ఞేయ ఇత్యాహ శౌనకః ॥”

దీనినిబట్టి సంహితర్షులలో వామదేవుని కెక్కువ ప్రాధాన్యము గలదని విదితమగును. మఱియు ఋక్సంహితాకర్తల నూతన మంత్రములు కూడా కొన్ని యిందు కలవు. ఇందుకొక యుదాహరణము:— కవమఁడను ఋషి ఋగ్వేదదశమ మండలమున నైదునూత్తములకు ద్రవ్యగా నున్నాఁడు. అందులేని ఋక్కుగ్ధి యట్లున్నది.

“విస్మయో యథా పథా ఇంద్రత్వద్వస్తు రాతయః.”¹

ఓ యింద్రా! రాచబాటనుండి చిన్నత్రోవలు బయలు వెడలునట్లుగా ¹ వలన వివిధములైన ధనములు బయలు వెడలివచ్చు గాక యని దీనియర్థము.

ఇక సంప్రదాయ ప్రవర్తకులైన ఋషులనేకులు గలరు. వశ త్రాహ్మణ మను గ్రంథము వారి పరంపరను రెండు పట్టికలుగాఁ జూపియున్నది.² ఆ పట్టికలు రెండును గూడ శిష్యగురుక్రమమున వెనుకకు నడిచినవి. సులభముగాఁ జెలియుటకై వాని నిందుగురు శిష్యక్రమమునఁ జూపుచున్నాను.

సామవేదసంప్రదాయ ప్రవర్తక పట్టిక. ౧.

1. బ్రహ్మ - స్వయంభువు	19. దృతి-బండ్రోతుడు.
2. ప్రజాపతి.	20. దరాలుడు-దారేయుడు.
3. మృత్యువు	21. శూషుడు - వాహ్నేయుడు,
4. వాయువు.	భారద్వాజుడు.
5. ఇంద్రుడు.	22. సుమంతుడు-బాధ్రష్ఠుడు, గౌత
6. అగ్ని.	ముడు.
7. కశ్యపుడు.	23. ఆరైహణ్యుడు - వాసిష్ఠుడు,
8. ఋశ్యశృంగుడు-కాశ్యపుడు.	రాజ్యనుడు.
9. విభందకుడు. ,,	24. చైకితానేయుడు-వాసిష్ఠుడు.
10. మిత్రభువు. ,,	25. స్థిరకుడు - గార్ఘ్యుడు.
11. ఇంద్రభువు. ,,	26. మశకుడు-స్థైరకుడు.
12. అగ్నిభువు. ,,	27. అదిథస్సుడు-శౌనకుడు.
13. శవసుడు. ,,	28. ఉదరశాండిల్యుడు.
14. దేవతరసుడు-శావసాయనుడు.	29. శాండిల్యాయనుడు- జౌదరశాండి
15. ప్రతిధి-దైవతరసుడు.	ల్యుడు. గర్దభీముఖుడు.
16. నికోదకుడు-భాయశాత్యుడు.	30. విచక్షణుడు-తాండ్యుడు.
17. వృషకుప్తుడు-వాతావతుడు.	31. శాకదాసుడు-భాండితాయనుడు.
18. ఇంద్రోతుడు-శౌనకుడు.	32. సంవర్గజిత్తు-రామకాయనుడు.

1. సా. ఆ ౪-౫ ౧౧-ఋ. ౭.

2. ఏవం సామవేద ప్రవర్తకా మేకా మృషివరంపరాం దర్శయిత్వా, ఆవరా మపి దర్శయితుం తస్మిన్ తే కించిన్నియమం దర్శయతి. వం-ప్రజా-భా.

33. గౌత - గౌతముడు.
 34. రాధుడు - గాత్రపుత్రుడు గౌతముడు.
 35. అమావాస్య - శాండిల్యాయనుడు.
 36. అంశువు - దానంజయుడు.
 37. సుతేనుడు - శాండిల్యాయనుడు.
 38. సునీధుడు - రావటపుడు.
 39. మిత్రపిండు - కౌహలుడు.
 40. కేతువు - వాఙ్మయము.
 41. ప్రాతరహ్యుడు - కౌహలుడు.
 42. సుశవుడు - రాక్షసముడు.
 43. సాతి - జోష్ఠాక్షి.
 44. సుద్రాదుడు - శౌంభాయని.
 45. రావోజుడు - కౌహల్యపుడు.
 46. శాంబుడు - శార్క రామ్యుడు.

47. అనందుడు - చాంధనాయనుడు.
 48. భానుమంతుడు - జౌహమన్యపుడు.
 49. దిశ్మంతుడు ,,
 50. సుశారదుడు - శాలంకాయనుడు.
 51. శ్రవణదత్తుడు - కౌహలుడు.
 52. కుస్తుకుడు - శార్క రామ్యుడు.
 53. భవత్రాతుడు - శాయన్తి.
 54. బృహస్పతి - శాయన్తి, గుప్తుడు.
 55. సుప్రతీతుడు - జౌలుండు.
 56. మిత్రవర్చసుడు - శైరకాయనుడు.
 57. బ్రహ్మవిద్వి - చందోగమాహతి.
 58. గిరిశర్మ - కాంతేవిద్వి.
 59. నిగదుడు - పార్వలక్వి.
 60. త్రాతుడు - బిషుమతుడు.
 61. రుద్రభూతి - ద్రాహ్మాయనుడు.
 62. శర్వదత్తుడు - గాధ్యుడు.

బ్రహ్మ ప్రజాపతి మొదలగువారు ఋగ్వేదసంపాతలో గూడా ఋషులుగానే కనబడుచున్నారు. కావున బైపట్టిక యందలి మొదటియాఋషు బ్రహ్మర్షి నామము అనియే విశ్వసించదగియున్నది. దీనినిబట్టి బ్రహ్మ ప్రజాపతికి నతడు పృథ్వునకు నతడు వాయువునకు నిట్లే క్రమముగా సామవేదోపదేశమున గురువులగుచు దర్శిరని పేరిత మగుచున్నది.

పట్టిక - ౨.

మొదటి పట్టికలోని ముప్పదిన్నావ ఋషియగు రాధునికి బైనున్న ముప్పది ముగ్గురు ఋషులను క్రమముగా నట్లే గ్రహింపఁ దగునని వంశబ్రాహ్మణము చెప్పుచున్నది.¹ కావున నా ముప్పదిమూడు నామములను మరల నిందుచూపక రాధర్షి వద్దనుండి చూపుచున్నాను. ఈ రెండవ సామవేద సంప్రదాయ శాఖకు రాధర్షి మొదటివాడని తెలియఁదగును. అనఁగా సతని శిష్యులలో, అమావాస్యని

1. గోఖలో రాధావృ గౌతమా శ్చమానం వరమ్.

శిష్యపరంపర యొకటి గోభిలుని శిష్యపరంపర యొకటి వేణుపడి సామవేదమును లోకమునఁ బ్రవర్తింపఁజేసి ననుట.

1. రాఘండు-గౌతముడు.	9. పూషమిత్ర గోభిలుడు.
2. గోభిలుడు.	10. ఆశ్వమేధాధి గౌతముడు
3. బృహద్వాసుగోభిలుడు.	11. సంకర గౌతముడు.
4. గౌల్లలపీపుత్ర గోభిలుడు	12. పుష్యయతుడు-బౌద్ధప్రజా.
5. పతన్జమిత్రగోభిలుడు.	13. భద్రశర్మ-కౌశికుడు.
6. మూలమిత్ర గోభిలుడు.	14. అర్జుమహుతి-కాలవిపుడు.
7. వరుణమిత్ర గోభిలుడు.	15. నయంతుడు. ¹
8. ఆశ్వమిత్ర గోభిలుడు	

పై పట్టికలలో, పిగాపుత్ర క్రమముకూడ నక్కడక్కడ గనపడుచున్నది. ఇవి విద్యావంశ క్రమమును దెలుపునవేయని మూలభావమును భాష్యకర్త రావిష్కరించియున్నారు.² మఱియు సామగాదార్శ్య పరంపర యొకటియు, సామగాన ప్రపదన శిర్త్యపరంపర యొకటియు, చరణపూహ పరిశిష్టసూత్ర వ్యాఖ్యలో నిట్లు కనపడుచున్నవి.³

౧. సామగాదార్శ్య పరంపర

1. రాజాయని.	8. దరాలుడు.
2. సాత్యముగ్రి.	9. గార్గ్యసావర్తి.
3. దుర్వాసుడు.	10. వౌర్షగణ్ణుడు
4. భాగురి.	11. కుభుముడు.
5. భౌరుండుడు.	12. శాలిహోత్రుడు
6. గాల్గలవి.	13. జెమిని.
7. బౌపమన్యవుడు (భగవాన్)	

1. ఈ పట్టికలోని జుఘలక్రమమున మదరాసుప్రతియు, కలకత్తాప్రతియు నిండుక భేదించుచున్నవి.

2. ద్వితీయంతు విద్యావన్య—ఉపజాయత = సామవేద మత్యైష్ట్యే.

3. ఈ గ్రంథము 1888 లో, కాశీపురమున ముద్రితమైనది. ఇది యంతనిర్దుష్టమైనది కాదు.

౨. సామగాన ప్రవచనకర్తృ పరంపర

1. సుమంతుడు-జైమినిపుత్రుడు.	8. లోగాక్షి	} పౌష్యంజిశిష్యులు
2. సుమన్వంతుడు-జైమినిపౌత్రుడు	9. లాంగలి	
3. సుకర్ముడు-జైమినిశిష్యుడు.	10. కుల్బ్యుడు	
4. హిరణ్యనాభుడు	11. కునీదుడు	
5. పౌష్యంజి	12. కుషి	
6. అపంత్యుడు	13. కృతుడు-హిరణ్యనాభశిష్యుడు.	
7. ఉదీచ్యులు-౩ వందలమంది.	14. ఉదీచ్యులు - అపంత్యపౌష్యంజుల శిష్యులు ౩ వందలమంది.	

మొదటి పట్టికలోని గాల్గురిని శ్రీ. ఈమె పుత్రుడు గోభిలుదొకడు వెనుకటి రెండవపట్టికలో నున్నాడు. ఇట్లే యీ రెండు పరంపరలోని వారికిని వెనుకటి రెండు పరంపరలోని వారికిని సంబంధము చాలావఱకు గనబడుచున్నది.

రెండవపట్టిక సామగాన ప్రవర్తకులవరుసను వారిసంఖ్యను దెలుపుచున్నది. దీనినిబట్టి 'సహస్రార్యాసామవేదః' అను సర్వాను క్రమణివృత్తియు, సామ వేదస్యక్తిం సహస్రభేదా భవంతి, యసుపరిశిష్ట సూత్రమును దెలుపునట్టి వేయి శాఖలనెడి ప్రతీతి ప్రవర్తకుల సంఖ్యనుబట్టి కలిగినదని విదితమగుచున్నది. మఱియుఁ జైపరిశిష్ట సూత్రమే సామశాఖావ్యాప్తినిట్లు తెలుపుచున్నది.

సామశాఖావ్యాప్తి. — "అసురాయణీయ - వాసురాయణీయ - వారాన్త - రేయ - ప్రాంజల - ఋగ్వేదవిధ - ప్రాచీనయోగ్య - రాజాయనీయ - సంజ్ఞల సామశాఖ లేదు విధములు-వీనిలోఁ గడపటిది - రాజాయనీయ-శాట్యాయ నీయ- శాట్యముగ్ర - ఖర్వల - మహాఖర్వల - లాంగల - కౌథుమ - గౌతమ - జైమి నీయ సంజ్ఞలఁ దొమ్మిది విధములు. ప్రకారాంతరమున - రాజాయనీయ - సాత్య ముగ్ర - వాలేయ - మహాశాలేయ - లాంగలాయన - శార్దూల - కౌథుమ - భేదమున నస్తవిధము. ఇందు కడపటిది - కౌథుమ - అసురాయణ - వాతాయన - ప్రాంజలిద్యైవభృత్ ప్రాచీనయోగ్య-నైగమీయ భేదమున షడ్విధము.

1. ఈ శబ్దము సందిగ్ధముగా నున్నది.

ఇందు మొదటి విధమున వచ్చిన పదునాలుగు శాఖలలోను, ఘోషార దేశమందు కాకుమీ శాఖయు, కర్ణాటక దేశమందు జైమినీయశాఖయు, మహారాష్ట్ర దేశమున రాజాయ నీయశాఖయుఁ బ్రసిద్ధములు.”

రాజాయనీయశాఖ వంగదేశముందును హైదరాబాదు దేశమందునుగూడ వ్యాపించినట్లు తెలియవచ్చును. ఆంధ్రదేశమందీ శాఖ తొలుత వ్యాపించినట్లుగా సామవేదము వారసఁబడు బ్రాహ్మణులుండుటనుబట్టి యూహింపవచ్చునుగాని ఋగ్వేదమువలనే యిదియును మనదేశమునఁ గొనయాపిరితో నున్నదని చెప్పవచ్చును. కౌఠుమశాఖనుండియే నైగమీయశాఖ విడిపడినట్లు తెలియవచ్చునుగాని యందు ద్వితీయార్చికలోని సప్తమ ప్రపాతకము ప్రథమార్చికలోఁ జేరుటతప్ప భేదమేమియు లేదని ముద్రిత పుస్తకమువల్లఁ తెలియవచ్చుచున్నది.¹

సామగానపద్ధతి :—² సామగానము స్వరనియమము ననుసరించియుండుటచే మిక్కిలి శ్రావ్యముగా నుండును. ఇందలి సప్తస్వరములు తరువాత బయలుదేరిన భారత సంగీతశాస్త్రమందలి సప్తస్వరములకు సరిపడుచున్నవని నారద శిష్యులలోని యీ క్రింది శ్లోకములవలనఁ దెలియుచున్నది.

“య స్సామగానాం ప్రథమ స్స వేణో ర్మధ్యమ స్స్మృతః ।

యోఽసౌ ద్వితీయో గాంధార స్తృతీయ స్త్వృషభ స్స్మృతః ।

చతుర్థ షడ్జ ఇత్యాహాః పంచమో ధైవతో భవేత్ ।

షష్ఠో నిషాదో విజ్ఞేయ స్సప్తమః పంచమ స్స్మృతః ॥”

పై శ్లోకములనుబట్టి సామభారతగాన స్వరము లిట్లుండును.

సామ స్వరములు.	భారతగాన స్వరములు.	
౧. ప్రథమము	మధ్యమము	మ
౨. ద్వితీయము	గాంధారము	గ
౩. తృతీయము	ఋషభము	రి
౪. చతుర్థము	షడ్జము	స
౫. పంచమము	ధైవతము	ధ

1. పీఠిక H. I. L. 65.

2. డాక్టరు బర్నెల్, ప్రొ. శేషగిరిశాస్త్రి గారిగ్ల విమసరించి.

౬. పష్టము	నిషాదము	ని
౭. సప్తమము	పంచమము	ప

దీనినిబట్టి సామగానములోని ప్రథమాది స్వరములకు భారతస్వరము లిట్లు సరిపడునని గ్రహింపవచ్చును.

౧ - ౨ - ౩ - ౪ - ౫ - ౬ - ౭.

మ - గ - రి - స - ధ - ని - ప.

సామము హైందవగానపద్ధతి ననుసరించి పాడుట కనువుగా నుండుననుట కొకయుదాహరణము.

ఓగ్నా ఇ । ఆయాహి ఇవో ఇతోయా ఆఇ । తోయా ఆ ఇ ।

సాసాస । గాగాగరిమామమామాగాగ । మామాగాగ ।

గేయసామ విశేషములు:— ప్రథమభాగములోని మొదటి పదియేడు ప్రపాతకముల గేయగ్రంథము గ్రామగేయగాన మనియు, దరువాతి యాఱు ప్రపాతకములలోని దారణ్యగాన మనియు నొకప్రాచీనాను క్రమణిక చెప్పుచున్నదట.¹ ఆ భాగముల ప్రపాతకములగుట సంశయాస్పదమే కాని, ఆ సంజ్ఞలు తొల్లి వాడుకలో నుండెనని యొక గ్రంథాక్షరముద్రితపుస్తకమందు గేయగాన మనుటకు బదులుగా 'వేయగానమ్ సమాప్తమ్' అని యున్న మాటనుబట్టి యూహింపఁబడుచున్నది.² అరుణమునకుఁ బెక్కు ప్రతులలో 'ఆరణ' మను సంజ్ఞ గనవచ్చుచున్నది. అది యారణ్యగానముగా మున్ను వాడఁబడినదేమో ! కాని యీ సంజ్ఞలు నేను జూచిన ముద్రితా ముద్రిత గ్రంథములలోఁ గనఁబడలేదు.

గేయసామములలోఁ గొన్నిటికి మంత్ర ద్రవ్వలనుబట్టియుఁ గొన్నిటికి గాన స్వరక ర్తలనుబట్టియుఁ గొన్నిటికి విషయమును విశేష సంజ్ఞలు వాడుకలోనున్నవి. గ్రంథములందును గనఁబడుచున్నవి. నౌఢసము వాసుదేవ్యము కాలేయము మొదలగుచున్నవి మంత్రక ర్తలనుబట్టి వచ్చినవి. అగ్న ఆయాహి ఇత్యాది మంత్రమునకు భరద్వాజుఁడు కర్త - గానములోనున్న 'గౌతమస్య పర్కః' అను మాటనుబట్టి గానస్వరక ర్తయగు గౌతమనిపేర దీనికి వ్యవహార మున్నట్లు కనఁబడుచున్నది. కశ్యపదృష్ట మయిన 'పునానః సోమధారయాపోవసానో ఆర్షసి' ఇత్యాది

1. పీఠ H. I. L. 64.

2. మద్రాసు సంస్కృత గ్రంథపట్టిక Vol. 1. P. 74.

మంత్రము 'రారవ' మని పిలువబడుచున్నది. ఇట్లెక్కో సామములు ఋషీతర
నామముల నొప్పుచున్నవి. దీక్షణమేడ్చి మొదలగు కర్క విశేషములందు గానము
చేయబడు - ఆగ్నేప్రత - లోకవ్యార - బహిష్కరణ - భేష - జ్యోతిర్గాన -
అగ్నిన ప్రతాదులగు సామములు విషయ ప్రధానములుగా నున్నవి. ఆంధ్రదేశమున
నివుడు సామదేవము పఠనపాఠనములతో మిక్కిలి తక్కువగా నున్నది యాగము
లందు శ్రాతోపయోగి సామములు గాన వ్యవహారమున నున్నవి

యజుర్వేదము

దీని కాలమును గూర్చియు సంహితలలో దీని స్థానమును గూర్చియు
ద్వితీయ చతుర్థాధ్యాయములలో గొంత తెలిసికొనియున్నాము గావున గొందఱు
పాశ్చాత్యులు వ్రాసినదానినిబట్టి యిది క్రిస్తుపూర్వము వేయి సంవత్సరములనాటి
దని భ్రాంతిపడవలదు. యాగాదరణ మెపు డారంభమయ్యెనో నాడే యజ్ఞార్థముల
యిన ఋక్కులతోగూడ యజుస్సులు వెలసివని యంగీకరింపక తప్పదు.
ఇందుకు యజుర్మంత్రములులేని యజ్ఞ మా చరణసాధ్యము కాకపోవుటయే కార
ణము. ఇది యధ్యర్థ్యవేదము. అధ్యర్థ్యః ధర్మిషవ గ్రహణాది క్రియచే యజ్ఞ
శరీరము నిష్ఠింపచున్నాడని ఋగ్వేదమే చెప్పుచున్నది.¹ 'అధ్వరం యనక్రిత్య
ధ్వరయః' అకారలోపమున నధ్వర్యుఃఁడు - అనగా యజ్ఞమునకు నేతయని
యర్థము. యాస్కాచార్యులుగూడ నధ్వర్యువేదము యజ్ఞ నిష్పాదకమని వ్రాసి
యున్నారు. బ్రాహ్మయజ్ఞ జపాదులందు ఋగ్వేదమునకుఁ బ్రాధాన్య మున్నను,
యజ్ఞార్థమైన యర్థజ్ఞానమందు యజుర్వేదమునకే ప్రాధాన్యము కలదనియు,
అధ్వర్యువేదము ఋక్సామవేదముల కుపజీవ్య మనియు సాయణులు వ్రాసిరి.²
'యజుర్వేదో యజ్ఞోపయోగిత్య సూపయోగాత్సర్వోఽపి వేదో యజుర్వేద ఇత్యు
చ్యతే' అని వ్రాసి, దీని మహద్బలముగా 'ఏకపవ యజుర్వేదస్తం చతుర్థావ్య
కల్పయత్' అను విష్ణుపురాణోక్తిని మహిదానబుధుఁడు దువాహరించి యున్నాడు.³
పీనినిబట్టి యజుర్వేద మనాదిగా యజ్ఞోపయోగి యనెడి ప్రాచీన సంప్రదాయమే
కాక దీని యతి ప్రాచీనత గూడ విచిత మగుచున్నది. కావున నార్యులు యజ్ఞము
లాచరింప నారంభించిన నాటినుండియు మనతకెక్కి భరత ఖండమంతట

1. యజ్ఞస్య మాత్రాం విమీళిత ఉత్పః, ఋ, 10-71-11.

2. ఋగ్వేదభాష్యావకాశిక.

3. చరణపూర్వావశిష్ట భాష్యము.

ఋక్సామ వేదములకంటె వేయి రెట్టెక్కువగా నేడికిని నిత్యపఠన పాఠశ్లోప హారముండున్న యీ వేదము విధివిహితమైన సకలకర్మకలాపమున కాధారభూతమై యున్న దనుటకంటె దీని మహత్వమును వేయిగాఁ బ్రశంసించి సక్కజాలేదు. అట్టి ప్రాచీనమైన యీ వేదమునుండి పెక్కుశాఖలు వెడలినట్లు తెలియుచున్నది గావునఁ గృష్ణయజుస్సు, శేక తెత్తిరీయ సంహితయను దానిని గూర్చి తెలిసి రానుటకు ముందుగా యజుశ్శాఖలనుగూర్చి తెలిసికొనవలసి యున్నది.

య జు శ్శా ఖ లు

ఋగ్వేదము సామవేదము, అని యాయాసంహితలకుఁ గూడ వేదసంజ్ఞ గలదునులందును వ్యవహారమందును గనబడుచున్నను 'మంత్ర బ్రాహ్మణయో ర్యేనసామధేయమ్' మంత్ర బ్రాహ్మణాత్మకో హివేదః' అనెడి యాపస్తంబపరి భాష్యాదులలోని లక్షణములనుబట్టి మంత్రరూపమైన సంహితకును దానికి సంబంధించిన బ్రాహ్మణరూపమైన బ్రాహ్మణమునకు గలిపియే వేదసంజ్ఞ యుచిత మగు మంత్ర బ్రాహ్మణములు వేఱువేఱుగానున్న యితర వేదములకంటె నవి రెండును పరస్పరము విశేషమైయున్న యజుర్వేదమున కత్యంతము సరిపడుటచే నీ లక్షణము యజుర్వేదము ననుసరించియే పుట్టినదని తోచుచున్నది. ఏమనఁగా నిందు సంహితలోను మంత్రముతో బ్రాహ్మణము కలిసియున్నది. వేఱుగానున్న బ్రాహ్మణ మందును, అరణ్యకమందును గూడ మంత్రముతో బ్రాహ్మణము కలిసియున్నది. అట్టి మంత్రబ్రాహ్మణాత్మకమైన యీ వేదము తొలుత నొకటిగానేయున్నట్లు "యజుస్తస్మా దజాయత - యద్యై యజ్ఞస్య సామూయజుషా - యజుర్వేదో వాయోః - తస్య యజురేవ శిరః ఋగ్గోజ్జః పక్షః - ఋచ స్సామాని యజాంషి" — ఇత్యాది ఋగాది వాక్యములు తెలుపుచున్నను, అర్వాచీనము లైనయమసిష్యురాణేతీహాసాదులు కొన్ని వైశంపాయన యజ్ఞవల్క్యులకు సంబంధించిన యొకగాథతో నిది కృష్ణభక్త భేదమున ద్వివిధమైనట్లు తెలుపుచున్నవి. యజుస్సునుండి విడిపోయిన శాఖలలో శుక్లయజుశ్శాఖ మొదటిదియని తెలుపుటకు సహాయపడుచున్న యీ గాథలో యజ్ఞవల్క్యుఁడు వాజసనేయ శాఖ ప్రవర్తకుఁడయ్యెననుట తప్పఁ దక్కిన విషయము విశ్వసనీయము గాకున్నను, దానినిందు సంగ్రహముగా సుదాహరించుచున్నాను.

"వేదవ్యాసుఁడు కలసిపోయియున్న వేదరాశిని నాలుగు సంహితలుగా వేఱుపఱచి వైదినికి బహ్యుద సంహితను వైశంపాయనునికి యజుస్సంహితను జైమినికి సామసంహితను సుమంతుని కథర్యసంహితను బంచి యిచ్చి వానిని

వా పింఛణేయుఁడని వారి కనుబొమ్మ. వైశంపాయనునిగల్గిన తెక్కలందు చర కామలు యజుర్వేద మునుసించుచుండిరి. వారిలో¹ వాఙ్మయ పుత్రుడైన యాజ్ఞ పల్లుడు వాచనాదును సుదుష్టమాట చెదురు చెప్పగా నతఁడు కోపనింది తనవద్ద కేర్పిన విద్యను విడిచిపెట్టుమని శపి చెను. అంత యాజ్ఞపల్లుడు తనవిన వింతయుఁ గల్గెను. వాని నుద్వర్తన నున్నప్పుడును తిత్తిరివడి యాపమన మెచ్చి కడించెరి. అందుచే నది తిత్తిరియ మయ్యెను.

తనవార యాజ్ఞపల్లుడును సూర్యునిగూర్చి నమస్కరేని వైశంపాయ నునికి రానివేదము తనకుఁ బ్రసాదించుమని వ్రాశ్చించును. సూర్యుడతని స్తుతిని మెచ్చి వానిరూపమున వచ్చి యాత్రయాచుములుగాని యజుస్సులతనకిఁ బ్రసాదించెను. అది వాఙ్మయనే యీ సంస్కారల సంహితను మ్రొకును.² ఈ తథ భాగవతాది పురాణములలో³ షష్ఠ్యేదముతోఁ గనవచ్చుచున్నది.³

పరిశీలింపఁగాఁ దైత్తిరీయ వాఙ్మయనేయ సంహితలలోని మంత్ర భాగములు చాలావఱకు కటిగానే తనఁబడుచుండుటచే వాఙ్మయమును సూర్యుని యగ్రహము వలనఁ గ్రాత్రగా సంపాదించిన యజుర్మంత్రములు లేవనియుఁ దైతఠ యెద్దో పుక్కిటి పురాణమై పొక్కి వాఙ్మయనేయ సంహితామహత్వము చాటించునదియై పురాణముల కెక్కినదనియు, సుమచే నది పితృసమీయము కాదనియుఁ దెలియక పోదు. కాని దీనివల్ల నొక విషయము మంత్రము తెలియవచ్చుచున్నది.

మంత్ర బ్రాహ్మణాత్మకమైన యజుర్వేద హితము పుట్టిన నాటినుండి యెట్లు సంప్రదాయనిద్రమై వచ్చుచున్నదో, అట్లే వానిని బ్రహ్మర్షింపఁజేసినవాడు తిత్తిరి మహర్షి. ఆ పాతమున కిష్టపడక సంహితనుండి బ్రాహ్మణమును వేటువలిచి

1. మహీధరాచార్య మంత్రభాష్యమున యాజ్ఞపల్లుని తండ్రి 'వాఙ్మయ' యని యున్నది. భాగవత విష్ణుపురాణాదులందు దేవరాతుఁడని యున్నది. మహీధరులు 'వాఙ్మయ' మంత్రసర్వ సనిర్వాస ము ప్యాస్తీతి వాఙ్మయని' అని పుస్తకపత్తి వ్రాయుటనుబట్టి చూడఁగా దేవరాతుని కన్నచాతయగుటచే 'వాఙ్మయ' యను విరుదనామము వచ్చియుండునని తోచుచున్నది. — వరిశిష్ట సూత్ర పరిశిష్ట భాష్యము.
2. వాజిరూపేణ సూర్యేణ వాజేభ్యః కేసరేభ్యః సవ్యస్తాః పరిత్యక్తాః (మంత్రాః) సాకాశా వాఙ్మయేయా సంజ్ఞా—వాఙ్మయః సూర్యః, తత ఆగతా శాఖా—అని చరణవ్యూహ పరిశిష్ట భాష్యము.
3. భాగవతము ద్వాదశస్కంధము.

కేవల మంత్రభాగమైన సంహితను, అట్లే కేవలమైన బ్రాహ్మణమును బ్రహ్మర్షిఁ డేసినవాఁడు వాఙననీయ మహర్షి. ఇట్లు యజుర్వేదమునుండి తొలుత విడిపోయిన దగుటచే వాఙననీయశాఖ ప్రథమశాఖయనియు, దాని సవలంబించినవారు ప్రథమ శాఖీయులనియుఁ బిలువఁ బడుచువచ్చినది. యథాపూర్వముగా యథాస్థితముగా నున్న యజుర్వేదమే తిత్తిరిప్రోక్తమైనను, వాఙననీయ ప్రోక్తము వేఱుగాఁ గనవచ్చుటండెని దానికిఁ దైత్తిరీయ శాఖయను పేరు వచ్చినది. అంతే కాని యాద్యమహర్షి దృష్టమైన యజుర్వేదమునకుఁ దైత్తిరీయమన్యము కాదు అది శాఖ కాదు. మంత్ర బ్రాహ్మణములు సంకీర్ణములైయుండఁగా వైశద్యముకొఱకు వాని వేఱుచేయఁ బుట్టించుట నైజముగాని వేఱుగా నున్నవానికి సాంకర్యము గలిగిఁప యత్నించుట నైజముకాదు గదా! అందుచే మంత్ర బ్రాహ్మణ మిశ్రమై యనాదిగా పుచ్చుచున్న యజుర్వేద పాఠమును వేఱు చేసికొని విడిపోయిన వాఙననీయము ప్రథమ శాఖ కావచ్చును గాని యథాపూర్వముగా నున్న పాఠముతో నుండు తైత్తిరీయము తరువాతి శాఖ యెట్లుగును? కావునఁ దైత్తిరీయము ప్రాచీన పాఠ మనియు, వాఙననీయము దానినుండి విడిపోయిన యర్వాచీన పాఠమనియుఁ జరిత్రకారులు కొంచఱుపాఠించుట యుచితమే యగుచున్నది. ఇట్లు విడిపోయిన వాఙననీయ సంహిత తరువాతఁ దనకుఁ గావలసిన యంగములన్నియు సంపా దించుకొని స్వతంత్ర శాఖయైనది. ఇది యిట్లుండ నీ రెంటికిని, కృష్ణ శుక్ల సంజ్ఞలు క్రమముగాఁ గనవచ్చుచున్నవి. వానిమాట యొకింత పరిశీలింతము.

సుధ్యాహ్న కాలమున శుక్లపద్మఁడైన సూర్యునిచే దత్తమైనది శుక్ల యజు స్సుని యొక నిర్వచనము కలదు గాని యది యుచితముగాదు. వేదోపక్రమణమందు చతుర్థశీప్రయుక్త పౌర్ణమాసిని గ్రహించునది శుక్లయజుస్సు, ప్రతి పత్ప్రయుక్త పౌర్ణమాసిని గ్రహించునది కృష్ణయజుస్సు; అనియు,¹ బ్రాహ్మణముచే సంకీర్ణము గాక శుద్ధముగా నున్నది శుక్ల యజుస్సు, మంత్రబ్రాహ్మణ మిశ్రమై తదన్యమైనది కృష్ణయజుస్సు, అనియు మఱిరెండు నిర్వచనములు కలవు.² ఇందును మొదటిది యంత ననుచితము గాదు. ఉపాకర్మకు శుద్ధచతుర్థశీ కలిసిన శ్రావణపూర్ణిమ, కృష్ణపాడ్యమి కలసిన శ్రావణపూర్ణిమ ప్రధానములైనంత మాత్రమున సంహితలకుఁ బక్షములపేర శుక్లకృష్ణసంజ్ఞలు వచ్చెననుట భావ్యముగాలేదు. ఇతఁడో కడపటిది

1. చతుర్థశీతోఁగూడిన శ్రావణ పౌర్ణమాసినాఁ దుపాకర్మ వేదోపక్రమణములు చేయుట వాఙననీయుల యాచారము.

2. శుక్ల యజుః ప్రాతిశాఖ్యా పరిశిష్టచరణ పూర్వాపరిశిష్ట భావ్యములు.

యుక్తమే కాని యందలి శుక్తకృష్ణశబ్దములకు, తెలుపు నలుపు అర్థముని తలంపరాదు. ఆ విశేషములనుబట్టి శుద్ధయజుస్సులు, బ్రాహ్మణములచే సంకీర్ణములయ్యుండును, అని గ్రహించునను ప్రకరణసంకీర్ణత్వాదులచే బుద్ధిమూలస్థ హేతువైది కృష్ణమనియు, ప్రకరణముల యేర్పాటు విశదముగా నున్నది శుక్తమనియు శుక్తయజుః పాతిశాబ్దా పరిశిష్టభాష్యకారుడు ముఖ్యముకనిర్వచనము చెప్పియున్నాడు.¹ అట్లు బృవిధమైన యజుర్వేదము ప్రవర్తక ప్రవచన భేదాదులను బట్టి బహుశాబ్దమైనది.

యజుశ్శాఖలను గూర్చియు వానియర్పర్చిని గూర్చియు వానివ్యాప్తిని గూర్చియు భేదాభిప్రాయము అనేకములు కనబడుచున్నవి. ఈ విషయమునఁ జరిత్రకారులును భిన్న మార్గములు త్రొక్కిరి. ఇందుకు నిరాక్షేపమయిన శాఖాబోధక గ్రంథము లభింపకపోవుటయే కారణము. లభించినంతలోఁ గొంతవఱకుఁ బ్రమాణ మనఁదగినది చరణవ్యాహమే కాని యది శాఖాచరిత్రము ననుగ్రహముగాఁ దెలుపఁబూనిన గ్రంథముకాదు. దానిపరిశిష్ట మొకటి సభాష్యముగా ముద్రితమై యున్నది గాని యది నిర్దుష్టమైనది గాదు. అయినను దానిని బట్టియు నితరారుక్రమణికాదులలోని యందందలి వాక్యములనుబట్టియు యజుశ్శాఖల నెఱుంగు యత్నింపవచ్చును.

యజుర్వేదమునకుఁ దొలుత ౨౭ శాఖ లేర్పడినవి. అందు ౧౨ కృష్ణ యజుశ్శాఖలు. ౧౫ శుక్తయజుశ్శాఖలు. కృష్ణయజుశ్శాఖలుపాఖ్యంతోఁ గలిసి క్రమముగా ౮౬ అయినవి. అందుచే యజుశ్శాఖల మొత్తము ౧౦౧ అగుచున్నది. ఇందుకు 'యజుర్వేదతరో రాసన్ శాఖా ఏకోత్తరం శతమ్. యజురేక శతాధ్వగమ్' అనెడి యర్వాచీరవచనములే కాదు, 'ఏకశత మధ్వర్యు శాఖాః' అనెడి పఠంజలి వాక్యమగూడఁ బ్రమాణ మగుచున్నది.² అయినను ఇందు సంహితా పాఠభేదమున నేర్పడిన రెండు శాఖలు తప్పఁ దక్కిన వన్నియుఁ బ్రవర్తకుల నామముల వెలసినవేయవచ్చు సత్యము. వీనిలోఁ గొన్ని బ్రాహ్మణారణ్యక సూత్ర కల్పాదుల భేదమునుబట్టి వచ్చినవి. కొన్ని యాచారభేదమున సంభవించినవి. అందుచేతనే సుప్రసిద్ధ ప్రవర్తకులు మాత్రమే కొందఱు గంధ్రములఁ గనవచ్చుట సంభ

1. బుద్ధిమూలస్థ హేతుశ్చాత్త ద్యజుః కృష్ణ మిర్యతే A
వ్యవస్థిత ప్రకరణం త ద్యజుః శ్శుక్ల మిర్యతే.

2. చరణవ్యాహము - సర్వానుక్రమణీ వృత్తి—మహా. 1-1-1.

వించినది. వారిలోఁ గృష్ణయజుఃశాఖా ప్రవర్తకులు చరకులు వారివలన నేర్పడిన శాఖాభేదములు ౧౨

చరక - ఆహ్వరక - కత - ప్రాచ్యకత - కపిష్ఠకత - చారాయణీయ -
వారాయణీయ - వార్తానప్తీయ.¹ శ్వేతాశ్వతర - జౌపమన్యవ - పాతాండసీయ
మైతాయణీయ - అనునవి.

శుక్లయజుఃశాఖా ప్రవర్తకులు వాజసనేయులు. ప్రాచ్యోదీచ్య నైరృత్య
లయిన వారిపల్ల నేర్పడిన శాఖాభేదములు ౧౫.

వాజసనేయ - జాబాల - బౌద్ధాయన - కాణ్వ - మాధ్యందిన - శాఫేయ -
తాపసీయ - కపోల - పౌండరవత్స - అవటిక - పరమావటిక - పారాశర -
వైణేయ - అద్ధ - బౌధేయ - అనునవి. మొత్త మీ యిరువది యేనుగు యజుః
రేవదమునకు సంబంధించిన ప్రధానశాఖలని యీ సరిశిష్టము నభిప్రాయము.
మఱియు—

ద్వాదశకృష్ణ యజుఃశాఖలలోఁ గడపటి దగు మైత్రాయణీయశాఖ, మైత్రా
యణీయ - మానవ - వాహూ - దుండుభ - ఛాగలేయ - హరిద్రవీయ -
శ్యామాయసీయ - భేదమున నప్తవిధ మయినదనియు, మైత్రాయణీయుఁడు
వాజసనేయ శాఖాధ్యాయి యనియుఁ దెలుపుచున్నది. కాని మైత్రాయణీయ సంహిత
యన్నివిధములఁ దైత్తిరీయ సంహిత బోలియున్నదనుట సత్యమగుటచేఁ బరిశిష్ట
భాష్యము చెప్పినది సరిగదు. ఇది యట్లుండ—

వ్యాసుఁడు వైశంపాయనునికిని, అతఁడు పైంగియైన యాస్కునికిని.²
అతఁడు తిత్తిరికిని, అతఁడు ఖునికిని, అతఁడాత్రేయునికిని, క్రమముగా యజుః
స్వంహిత సుపదేశించుచు వచ్చిరనియు, ఈ యాత్రేయుఁడు దానికి బగపాఠమును
పేరఁ బదవిభాగము రచియించెననియు, దానంజేని యది యాత్రే యీ నామమున

1. ఇది, వారక నప్తీయ, అయి యుండవచ్చును.

2. వైశంపాయనుఁడు యాజ్ఞవల్క్యునికిఁ జెప్పెనని మఱికొన్ని ప్రతులలో
నున్నది. కాని భట్టభాస్కరులు వై పాఠమ గ్రహించుటచే నదియే సముచిత
మని తోచినది. యస్కుఁడని కొన్ని ప్రతులలో నున్నది. ఎట్లున్నను,
పైంగియాస్కుఁడు నిరుక్తకార యాస్కుఁడు కాఁడనుట నిజము. కీతు
వండితుని మతముకూడ నిదే.

విలసిల్లెననియుఁ గాండానుక్రమణిక చెప్పుచున్నది. వైశంపాయన శిష్యుఁడు యానుక్రందనక, పాఠాంతరమునుబట్టి యాజ్ఞవల్క్యుఁడే యన్నను, యథాస్థిత యజుర్వేద ప్రవక్తయగుతిత్తిరి యాజ్ఞవల్క్యుని శిష్యుఁడనుట పొసఁగదు. దీనిని బట్టి చూడఁగా గృష్ణశుక్ల యజుశ్శాఖలకు వైషమ్యము పొచ్చిన కాలమందు పుట్టిన యాతిత్తిరిపిట్టకట్టుకథ నుదాహరించిన చరణవ్యాహ పరిశిష్టము చూపిన యజుశ్శాఖా ప్రచారక క్రమముగాని, కాండానుక్రమణి చూపిన గురుశిష్య పరంపరగాని యథార్థములనుట కవకాశము కనఁబడకున్నది సరిగదా పైగా నీ గ్రంథములు రెండును బరస్పర విరుద్ధములుగాఁ గూడఁ గనఁబడుచున్నవి ఈ పరిశిష్టమే మజియొకచోట :—

తైత్తిరీయశాఖ, జౌభీయ-ఖాండికీయ-భేదమున ద్వివిధము. అందు ఖాండికీయ. కాలేత శాఖ్మాయసి-వారణ్యకేశి-భానద్వాజి-ఆపస్తంబి అని నాదవిధము అని చెప్పఁగా, దీని వ్యాఖ్యానము - కాలేత శాఖ్మాయసి శాఖల స్థానములందు బౌధాయసి శాఖను జౌభీయశాఖను గ్రహింపఁబడునది బోధించుచున్నది. ఇట్లు మూల వ్యాఖ్యానములు రెండు నిక్కడ తిలిచి మొదట జేర్చినవి. వెనుకఁ జరకుని మొదట జేర్చినవి ఆ పట్టికలో దిత్తిరి లేదు. ఈ పట్టికలో జరకుడు లేదు. పీఠిద్దతిలో నెడఁడు ప్రాచీనుఁడో, ఎవఁడర్వాచీనుఁడో యీ గ్రంథమునుబట్టి తెలియరాదు. కృష్ణయజుశ్శాఖా ప్రవక్తక విషయమిట్లుండు సీపరిశిష్టమే మజియొక చోట శుక్లయజుశ్శాఖలు పదియేనింటిలోను కా. వృశాఖ ముఖ్యమైనదని చెప్పుచున్నది వెనుక వాజసనేయశాఖకుఁ బ్రాచాన్యమిచ్చినది. వాజసన పుత్రుడయిన యాజ్ఞవల్క్యుఁడు శుక్లయజుర్వేదమునకుఁ బ్రధానకాఽజమని చెప్పింది లోకములోఁ గూడ వాజసనేయసంహితయే ప్రాచుర్యము కెంతయున్నదనుటయు సత్యము. అయినను వాజసనేయ సంహితను బ్రువరింపజేసినవారిలోఁ బ్రధానుఁడు కాణ్వఁడగుటచే నది కాణ్వశాఖ యనఁబరఁగినదని సమాధానము చెప్పకొనవచ్చును గాని, కాణ్వచార్యుని¹. అతని శాఖలో నధికముగా నున్న మంత్రములను నడుమ నడుమఁ జేర్చెనుచున్నను, కాత్యాయనముని ముఖ్యముగా మాధ్యందిన శాఖననుసరించియే శుక్ల యజుఃప్రాతిశాఖ్యము రచించెననియు, యాజ్ఞవల్క్యునివల్ల మాధ్యందిన మహర్షికి లభించిన శాఖ మాధ్యందినీసంజ్ఞ నొప్పుచున్నదనియు, తత్పరిశిష్టభాష్యము చెప్పుచున్నది. ఇప్పుడీ రెండు శాఖలలో నేది మొదటి దనఁగలము? ఇట్టివిషయము గజిబిజిగానున్నను తైత్తిరీయ వారత న్రవీయ ఖాండికీయ

జాతీయ కథచరక కాలాప ఛాగలేయ మొదలగు యాజుష శాఖలు పాణిని నాటికే వ్యాప్తిలో నున్నట్లు స్థాద్యునివల్లఁ దెలియుచున్నది.¹ కాని, అందలి 'పురాణ ప్రోక్షేషు బ్రాహ్మణకల్పేషు' అను సూత్రమును వివరించుచు భట్టోజీ దీక్షితులు, భల్లశాట్వాయనులను బురాతనమునులనుగా గణించి యాజ్ఞవల్క్యునట్లు గణింపకపోవుట చూడగా వైయాకరణ సంప్రదాయమునుబట్టి యితఁడు శాట్వా యనునికి సమకాలికుఁడు కాఁడని విదితమగుచున్నది.² అతనికే సమకాలికుఁడు కాని యాజ్ఞవల్క్యుఁడు శాట్వాయనశాఖ కాదారభూతుఁడైన తిత్తిరికి సమకాలికుఁ డనుట యసంభవము కదా! అట్టియెడ నితనికతఁడు గురువగుట యెట్లు పొసఁగును?

పోనీ! కాండానుక్రమణినిబట్టి వైశంపాయన శిష్యుఁడు యాస్కుఁడనియే యనుకొందము. అట్లయినఁ బాణిన్యాచార్యులు ప్రోక్తాధికారమునందు తిత్తిర్యారుల నెందఱినిో పేర్కొని తిత్తిరికి గురువై యాజుషప్రవక్తలలో నగ్రేసరుఁడన నొప్పయాస్కుని బేర్కొనకుండునా? ఇంతకును యాస్కుఁడు నిరుక్తకారుఁడను ప్రసిద్ధియే కాని వేద ప్రవర్తకుఁడన్న ప్రసిద్ధి యెందును గనరాదు. పోనిండు ఇతనిమాట యటంచి వైశంపాయనునిగూర్చి యాలోచింతము. ఇతనిని బాణిన్యా చార్యులొక సూత్రమున బేర్కొనిరి గాని, ప్రాచీన సంప్రదాయమును బట్టి దీక్షితు లతని శిష్యులనుగా నాలంబులను బేర్కొనెను గాని, యాస్కు యాజ్ఞవల్క్యులను గాని తుదకుఁ దిత్తిర్యారులనుగాని వక్కాణింపలేదు.³ నిజముగా నితఁడు యజు ర్వేద పాఠమునకు మొదటి యాచార్యుఁడయైనచోఁ దైత్తిరీయములో నెందైన నతని పేరు లేకుండునా? కథప్రోక్తమైన యారణ్యకమున నొకచోట వైశంపాయనుఁడు కనవచ్చునుగాని యందతఁడు గొప్ప వేదప్రవక్తగాఁ గనబడఁడు. కథాచార్యుఁడు, తనకు సమకాలికుఁడో లేక యిండుకి పూర్వుఁడోయైన వైశంపాయనుని యభి ప్రాయమును సూచించినట్లుగా సందర్భము తెలుపుచున్నది.⁴ కావున నెట్లయినను

1. అష్టా—4-2-102, 107, 108, 109.

2. అష్టా 4-3-105, పురాణేన చిరంతనేన మునివా ప్రోక్తాః శాల్లివినః - శాట్వాయనినః - పురాణేతి కిమ్, యాజ్ఞవల్క్యుని బ్రాహ్మణాని - చాళిఖ్య.

3. కలాపి వైశంపాయనాన్తేవానిభ్యశ్చ - అష్టా. 4-3-104.

4. ఏతయైవాఽఽన్యథాఽఽనవహస్ర మార్యకాయా ఇతి వైశంపాయనః. అర. 1-7-5.

జరణవ్యూహము చెప్పిన శాఖాక్రమముగాని కాండానుక్రమణి చూపిన గురుశిష్య క్రమముగాని వాస్తవము గాదనియు, ఏమయినను వాఙ్మననేయశాఖ తైత్తిరీయశాఖ కెంతో తరువాత బయలుదేరినదనియు నమ్మవచ్చును.

ఇట్లు కొన్ని శాఖలపేళ్ళు తెలిసినను, అనేక శాఖలపేళ్ళు దెలియరాకున్నవి. తెలిసినవానిలోనైనను, అన్నియు సంహితా పాఠభేదమున నేర్పడినవి కావు. అందు శాఖ్యాయని హరిద్రవీయభాగలేయ మొదలయినవి బ్రాహ్మణ భేదమున నేర్పడినవి. ఆపస్తంబి బౌధాయని సత్యాషాధి ప్రారణ్యకేశి భారద్వాజ మొదలయినవి సూత్రభేదమున నేర్పడినవి. అయినను సంహితా పాఠభేదమున లోకమున వ్యాపించిన కొన్ని ప్రధానశాఖలు గలవు. వాని చరిత్ర మిందుక గ్రహింతము.

యజుస్సంహిత రూపమున నొకటియయ్యి, నామమున 'కాతక కాలాప తైత్తిరీయ వాఙ్మననేయ' భేదమునఁ జతుర్విధమై భరతఖండమున వ్యాపించినది. వీనిలో మొదటి రెండును బ్రాచీనములు తరువాతి రెండు నర్వాచీనములని యొకరు, తరువాతివానిలోఁ దైత్తిరీయముకూడఁ బ్రాచీనమేయని మఱియొకరు, తరువాతివి రెండే ప్రధానశాఖలని యొకొకరు, ఈ విధముగాఁ బాశ్చాత్యపండితులు వివిధాభిప్రాయములు తెల్పియుండిరి. వారి యభిప్రాయము లన్నియుఁ జరిపించి తైత్తిరీయము ప్రాచీనశాఖ యనెడి యభిప్రాయము తేల్చియు, అది క్రిస్తుపూర్వము ౬౦౦ నాఁటిదని కీతుపండితుఁడు వ్రాసి యుండెను.¹ మన ప్రాశాఖల పౌర్వాపర్య మెట్టిదో విచారింతము.

“పతంజలి మహాభాష్యము, కాతకకాలాపములు ప్రతి గ్రామమందును బరతన పాఠవ్యవహారమున వినఁబడుచుండెనని చెప్పెను గావునను, అయోధ్యలో నీ రెండు శాఖలవారు గొప్పగా గౌరవింపఁ బడుచుండిరని రామాయణము చెప్పెను గావునను, ఈ శాఖలు రెండును గ్రీస్తుశకారంభమునకుఁ బూర్వమే యెక్కువ వ్యాప్తిని జెందినవని చెప్పవచ్చునుగాని తరువాత బయలుదేరిన తైత్తిరీయ వాఙ్మననేయ శాఖలు వీని నణచివైచినవి” అని మేగ్డోనలుపండితుఁడు వ్రాసెను.² పై రెండు గ్రంథములే శాఖల ప్రాచీనతకును వానివ్యాప్తికిని బ్రమాణములయినచోఁ దైత్తిరీయమునకుఁ గూడ నట్టిభాగ్యము పట్టకపోలేదు.

1. అంగ్లికృత కృష్ణ యజుర్వేదపీఠిక. H. O. S. Vol. 18.

2. Sans. Lit. P. 175, 176.

“తిత్తిరి వరతస్త ఖండి కో భావృణ్” అనుపాణిని సూత్రమునకు భాష్యము వ్రాయుచుఁ బఠంజలి తిత్తిరిజా ప్రాక్తః శ్లోకః.¹ అనుటచే నతఁడు తైత్తిరీయ సంహితా వ్యాప్తినేకాదు, తైత్తిరీయారణ్యక వ్యాప్తినిగూడ నెఱిగి యుండెనని తెలియుచున్నది. తిత్తిరి ప్రోక్తమైన శ్లోకము లారణ్యకమునందు మాత్రమే కలవనుట విదితము, మరియు, రామాయణములో శ్రీరాముఁడు, కథకా లావులను గౌరవించుమని చెప్పుటకు ముందే తైత్తిరీయుల యాచార్యుని సత్కరింపుమని సోమితితోఁ జెప్పినట్లు కనబడుచున్నది.² కావున నీ రెంటినిబట్టి కథకా లాపములకంటెఁ దైత్తిరీయ మర్వాచీనమనుట యుచితము కాదుగదా ! ఇంక పీఠరుపండితుఁడు, ‘యజుర్వేదమునకుఁ దొలుత నధర్వ్యకాఖ యనెడి పేరుండెడిది, తరువాతఁ గృష్ణయజుర్వేదమునకుఁ దైత్తిరీయకాఖ యనె’ పేరు వచ్చినది. అని చెప్పుచు, గాంధారుక్రమజక చెప్పిన వైశంపాయనాది గురుశిష్య క్రమ సందర్భముగా నున్నదని, ఖండించుచు, కృష్ణయజుర్వేద భాగములు మిక్కిలి భిన్న భిన్నములై సంకీర్ణములై సులభముగా గ్రహింప వీలులేని రూపముతో నుండుటనుబట్టి చూడఁగా దీనికిఁ దిత్తిరిపక్షి పోలికనుబట్టి తైత్తిరీయమను పేరు వచ్చియుండుననిగాని తిత్తిరి నామకమహర్షి ప్రోక్తమగుటచేఁ గాదని నిజాభిప్రాయ మావిష్కరించియుండెను.³ దీనికిఁ గారణమేమి ? యజ్ఞవల్క్య తిత్తిరిగఠ సత్యము గాకపోయినను, కృష్ణయజున్ను తిత్తిరి పక్షిరూపమున నున్నదనుటయే దాని యుద్దేశమట ! చూచితిరా యెట్లున్నదో ! భారతీయులందఱు పాణిన్యాదులు మహర్షి యని భావించినవాఁడును వేద ప్రపత్కలలో నగ్రగణ్యుఁడు నైన తిత్తిరి మహర్షి పాశ్చాత్యుల దృష్టిలో మానవులయిన గాకుండఁబోయెను. కావున ఖండంతర వాసులు మన వేదశాస్త్రములు చదివి తెలిసిసంతవరకు వాని చరిత్రములు బయలుఁ జెట్టి మనకు మార్గదర్శకు లైనందుకు సంతోషింపవలసినదే కాని, వారు వ్రాసినదే వేదమని మాత్రము విశ్వసింపరాదని తెలుపుటకుఁ బ్రయత్నపరణములు రెండును జూపితిని.

1. అష్టా, 4-8-102, భాష్యము.

2. ఆచార్య వైత్తిరీయాచార్య మఖిరూపశ్చ వేదవిత్. 15. రా. యో. 82 నర్గ.

తస్య యానః చ దాసీశ్చ సోమిత్రే సంప్రచావయః

శాశేయాని చ వస్త్రాణి యావత్తుష్యతి సద్విజః || 16.

పశుకాభిశ్చ సర్వాభిర్గివాం దశశతేనచ ।

యే చే మే కథకాలాసా బహవో దండమాణవాః || 18.....

మన దేశమునందు 'కాతకము'లని వాడబడుచున్న తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణారణ్యకములలోని యెనిమిది భాగములు మాత్రమే కథప్రోక్తములు కావు. కృష్ణయజుర్వేద సంహితయంతయు, కథసంహితయను పేర నొక కాలమున వ్యాపించి యుండెననుట నిజము.¹ అది తొలుతఁ బంచాపదేశమందును దరువాతఁ గాశ్మీరదేశమందును విస్తరించెను. ఇప్పటికిని, కథశాఖయులు కాశ్మీరమం దున్నారట. దానినుండి కపిష్ఠలయను పేర మఱియొకశాఖ బయలుపెడలినది. దానినే కపిష్ఠల కథశాఖయని చరణపూహము పేర్కొన్నది. 'కపిష్ఠల గోత్రే' యను సూత్రమును బట్టి² పాణినీనాటి కిదియున్నదనుట విదితము. ఈ శాఖవారు తొల్లి కాశ్మీరమందున్నట్లును, ఇప్పుడు వారిపేరంతరించినట్లును, దెలియవచ్చుచున్నది గాని కపిష్ఠల సంహిత మాత్రము కొంత ము దీతమై యున్నది. 'దేవ సుమృయో ర్యజుషి కాతకే' అను సూత్రమునుబట్టి³ కాతక యజుశ్శాఖయు. 'కలాపీనోఽఞ్' అను సూత్రమునుబట్టి⁴ కాలాపయజుశ్శాఖయు; బాణినీ నాటికే మైత్రాయణీయ సృష్టమే కాని, కలదవది మైత్రాయణీయశాఖ. మాటిపోననవనియు, మైత్రాయణీయులు పూర్వము నర్మదానదీ ముఖద్వారము మొదలుగా నాసికాదేశ పర్యంతము సముద్రమున కిరుపది యామదశమందు నర్మదా నదీతీరమున నెవనించియుండిరనియుఁ గొందఱు వ్రాసిరి.⁵ వెనుక జదివినట్లుగా మైత్రాయణీయ శాఖను, దానిభేదములైన మానవాది శాఖలను జరణపూహము చూపుచున్నది గాని, కాలాపము మైత్రాయణీయముగా మాఱినట్లందు గనరాదు. అయినను, పాణినీయ సంప్రదాయమునుబట్టి కలాపీశిష్యుఁడైన హర్షిద్రువు ప్రతిక్రూఁ దెలియచున్నది⁶ కాని, మైత్రాయణీయుఁడు కలాపుఁడయినట్లు తెలియరాదు. కాని, హర్షిద్రవము మైత్రాయణీయుల శాఖాభేదమని నిరుక్తవాఙ్మయము చెప్పటనుబట్టి⁷ కాలాపనామాంతరమో లేక కాలాపరూపాంతరమో మైత్రాయణీయమగునని యూహింపవచ్చును. ఈ కాతక కాలాప (మైత్రాయణీయ) సంహితలు మొన్న మొన్న బీవఱకును బ్రచారముతో

1. ఋగ్వేదమునకుఁ గూడ; కథశాఖ యున్నది.

బహ్యుపానా మపస్త్యస్తీ కథశాఖా ఇత్యాది. అష్టా 7-4-38 వ్యాఖ్య.

2. అష్టా. 8-3-91.

3. అష్టా. 7-4-38.

4. 4-3-108.

5. San. Lit. P. 175.

6. కలాప్యస్తవేవానిశ్యక్. హర్షిద్రువా ప్రోక్త మధీయతే హర్షిద్రవిణః. సి. కౌ.

7. హర్షిద్రవో నామ మైత్రాయణీయానాం శాఖాభేదః. నిరు—10-5.

నున్నట్లు వీని వ్రాత ప్రతులవలనఁ దెలియుచున్నది. ఇప్పుడివి ముద్రితములు నైనవి. కావున నివి తైత్తిరీయ వాఙ్మననీయ సంహితలవలె దేశమంతట వ్యాపింపక పోయినను, ప్రాచీనములనుట నిర్వివాదము. అందుచే నీ నాల్గింటి పౌర్వాపర్యమును వీనిస్వరూపమును గ్రంథవిస్తరము గాకుండ సంగ్రహముగానైన విమర్శించుట యావశ్యకమగుచున్నది.

యజుశ్శాఖల పౌర్వాపర్యాది విచారణ

ఋక్కాశీయులకు బహ్విచులనియు సామశాఖీయులకు ఛందోగులనియు సామాన్యసంజ్ఞలున్నట్లు యజుశ్శాఖీయులకు 'అధ్వర్యు'లనెడి వైదిక సంజ్ఞయనాది సిద్ధమైనది. తరువాత వారికిఁ బ్రవర్తకులనుబట్టి బాష్కలరాజాయనీ యాది విశేష సంజ్ఞలు వచ్చినట్లే తిత్తిరీమహర్షి ప్రవక్తగా వీరికిఁ దైత్తిరీయులను పేరు వచ్చినది. ఇది యెఱుఁగు వచ్చినచో చెప్పుట యెవరికిని సాధ్యము కాదు గాని, కారకకాలాప సంజ్ఞలకంటె ముందుగా వచ్చినదని మాత్రము చెప్పవచ్చును. ఇందుకుఁ గొన్ని కారణములు.

౧. తైత్తిరీయసంహిత తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణము తైత్తిరీయారణ్యకము ననుమూఁడు భాగములకుఁ దైత్తిరీయ విశేషణము వేఱువేఱుగా వ్యవహారమందున్నను, మొత్తముగా వేదమున కంతకును, కృష్ణ యజుర్వేదమను వ్యవహార మున్నట్లుగాఁ దైత్తిరీయవేదమనెడి వ్యవహారమెన్నఁడు నున్నట్లు కనఁబడదు. అందుచే బ్రాహ్మణ ముదయింపక మున్నే యజుస్సంహిత తిత్తిరీమహర్షి ప్రవక్తగాఁ దైత్తిరీయ సంజ్ఞఁ జెందినదనుట కెక్కువ యవకాశ మేర్పడుచున్నది.

౨. పాణిన్యాచార్యులు¹ ప్రోక్తాధికారమందు యజుష ప్రవక్తల ననేకులను జేర్కొనుచు నందఱి కంటె ముందు తిత్తిరీ మహర్షిని జేర్కొని యాసూత్రమునందే యతని తరువాతి ప్రవక్తయగు వరతనుని, తైత్తిరీయ శాఖను విస్తరింపఁజేసిన - ౬౪ ఖాండికీయులను గూర్చియున్నాడు. పాణిని తెలిపిన యీ క్రమము వైదిక సంప్రదాయ సిద్ధమనుటకుఁ జరణవ్యాహ మిచ్చిన తైత్తిరీయార్ష క్రమమును, కాండానుక్రమణిక యిచ్చిన యార్షానుక్రమమును నిదర్శనములగుచున్నవి.

౩. కరకాలాప (మైత్రాయణీయ)ములకు వేఱుగా బ్రాహ్మణారణ్య కాత్మక మైన గ్రంథము లేదు. తైత్తిరీయ సంహితలోఁ గలిసియున్న మంత్ర బ్రాహ్మణ భాగములు మాత్రమే యక్కడక్కడఁ గొంచెము లోపించియు నందందు కొంచెము

పాఠభేదము చెందియు నెడనెడ నించుక ముందు వెనకలయ్యు నున్నంతవఱకు సరిగాఁ దైత్తిరీయ సంహితలో నున్నట్లే కఠకలాప సంహితలందు గనవచ్చుచున్నవి. అందుచే నివి రెండును దైత్తిరీయముకంటె భిన్నములు కానివయ్యుఁ బ్రవర్తకుల నామములనుబట్టి కాఠక కాలాపసంజ్ఞలు చెందినవనియు, అందుచేతనే యివి యస్వతంత్రములై సంహితా భాగముతోనే నిలిచిపోయినవనియుఁ దెల్లమగుచున్నది.

౪. కఠముని దృష్టములు¹ లేక కఠప్రోక్తముని యెనిమిది చిన్న భాగములను దరువాతఁ గఠసంహిత వేఱుగా నార్జించెనది. స్వతంత్రమును బురాతనమునైన తైత్తిరీయమునకుఁ గఠక యనుబంధశాఖ గావుననే యా యెనిమిది భాగములు నైదు ప్రపాఠకములుగాఁ దైత్తిరీయ బ్రాహ్మణారణ్యకములందు ప్రవేశింపఁ గలిగినవి. నిశ్చయముగాఁ గఠక యైత్తిరీయమునకు లోబడినది కానిచో నా భాగము లిందు చేరుటకుఁ దైత్తిరీయులు సంగీకరింపకుండెడివారు. కతులును సమ్మతించుకుండెడివారు.

౫. ఆ యెనిమిది భాగములకే ఓప్పుఁ దక్కిన బ్రాహ్మణాది గ్రంథమునకుఁ గాఠక మనుపేరు లేకుండుటచేతను, ఆ భాగముల కాఱు రెట్లెక్కువగా నున్న ముప్పదిమూఁడు ప్రపాఠకములకుఁ దైత్తిరీయ బ్రాహ్మణారణ్యకములను పేరుండుట చేతను, కఠకాఖకుఁ దైత్తిరీయశాఖలోఁ బడిన దనుటకు పీలులేదు. ఇది ప్రాచీన తమము గావుననే కఠాదులకంటె నూఱు రెట్లెక్కువగా భరత ఖండమంతట వ్యాపించి నాఁటి వివిధ దేశాద్యుల యాదరమునకుఁ జాత్రమైనది.

౬. మైత్రాయణీయ సంహితను బ్రకటించిన స్కొందరు పండితుఁడు, పైంగియాస్కుఁడు తిత్తిరికి గురువనెడి కాండాను క్రమవచనము విశ్వసించి, ఆయాస్కుని నిరుక్తమందు కాఠకహరిద్రవ (కాలాప మైత్రాయణీయ)ములు పేర్కొనఁబడెనుగాని తైత్తిరీయము పేర్కొనఁబడిలేదు గావున వానికంటె నిది యర్వాచీనమని యొక యభిప్రాయము ప్రకటించెను² గాని యిది యనాదరణీయమనుట కనేన పాతువులున్నవి. కాండా సుక్రమణిలోని గురుశిష్యక్రమము సరియైనది కాదని యంతకుమున్నే తెలిసికొనియున్నాము. పైంగియాస్కుఁడు తిత్తిరి

1. కఠేవ మునినా దృష్టం (ప్రోక్తం) కాఠకం పరికిర్త్యతే. తై. సం. భాష్యము.

2. కీతు యజుర్వేదపీఠిక.

గురువు కాఁడు. నిరుక్తకారుఁడు కాఁడు. గైరిక్షితులైన యాస్కులు వేదోపాధ్యాయులైనట్లుగా, కారకము చెప్పుచున్నది.¹ కథశాఖీయుఁడైన యాస్కుఁడు గైరిక్షిత యాస్కు గోత్రమునకుఁ జెందినవాఁ డగుటచేఁ గథసంహితలోని మంత్రముదాహరించెను. ఇంతకు నామంత్రము కథసంహితలోని దానికంటె దైత్తిరీయములోని వానినే యెక్కువగాఁ బోలియున్నది. ఆయుదాహరణ మిది.

‘యదరుద్రత్తద్రుద్రస్య రుద్రత్వమ్’ ఇతి కారకమ్,

‘యదరోదీత్తద్రుద్రస్య రుద్రత్వమ్’ ఇతి హారిద్రవికమ్.²

ఇది కారకముతో ‘యత్ సమరజత్త ద్రుద్రస్య రుద్రత్వమ్’ అని కనఁబడుచున్నది.³ రెండవదియైన హారిద్రవికపాఠము సరిగానట్లే తైత్తిరీయమునఁ గనవచ్చుచున్నది.⁴ రెండు సంహితలలో నొకటిగాఁ గనఁబడుచున్నది మొదటి పాఠమనుట యుచితము గావునఁ గారకములోనిది మాత్రమే పాఠమని తలంచుట యుక్తము. అదిగాక నిరుక్తము తైత్తిరీయము నుదాహరింపక పోయినంత మాత్రమున నిది యర్వాచీన మనుట తగదు గావున నతఁడున్నచోటఁ గారక హారిద్రవములకుఁ బ్రచార మెక్కువగా నుండుటచే నతఁడు వాని నొక్కచోట నుదాహరించినను దైత్తిరీయ మెఱుంగనివాఁడు కాఁడని భావింపవచ్చును. ప్రకారజములనుబట్టి తక్కిన యజుశ్శాఖ లన్నిటికిని దైత్తిరీయశాఖ తల్లియని నా యభిప్రాయము. వాజసనేయశాఖ కథకాలాపములకంటె నర్వాచీన మనుట నిజము. ఈ నాలుగు సంహితల యందలి మంత్రభాగము సమాన రూపము. వాజసనేయ సంహితలో బ్రాహ్మణములేదు. ఆ భాగము వేఱుచేయఁబడినది. తక్కిన మూడింటిలోను బ్రాహ్మణముకూడ సమానముగానే యున్నది. వాజసనేయ సంహితనుగూర్చి ప్రత్యేకముగాఁ గొంత వ్రాయఁబడునుగాని యిప్పుడు సంహితైక్యము తెలుపుటకై యొకటి రెండు పోలికలు చూపఁబడుచున్నవి. ఈ సంహితల యేకీభావము చూపుచు, ఏ. బి. కీతుపండితుఁడు పెద్దపట్టిక యొకటి తన యాంగ్లీకృత యజుర్వేద పీఠికలోఁ జూపియున్నాఁడు. విశేషములు దానివల్ల గ్రహింపనగును.

కథసంహిత నాలుగు కాండములు, ఏఁబది నాలుగు ప్రపాఠకములు. కాండములలోఁ గడపటిది ఖిలకాండమని వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. (కాలాప) మైత్రాయ

1. కారక సంహిత, 13-12.

2. నిరు - 10-5.

3. 25-1.

4. 1-5-1-1.

జీయ సంహిత ముప్పదితొమ్మిది ప్రపాఠకములు. ఈ రెండు సంహితలను స్కృందరు పండితుడు ప్రకటించియుండెను. ఈ రెండు సంహితలలోని భాషయు సమానముగానేయుండి తెత్తీరియ సంహితాభాషను బోలియున్నది. వాజసనేయ సంహితలోని స్వరరీతి పీనిస్వరరీతికంటె మఱినది. అక్కడక్కడ మంత్రముల లోని కొన్ని శబ్దములలో నించించుక మార్పు కనవచ్చు చుండును.

‘ఇషేత్వా’ యనెడి యనువాకము నాలుగు సంహితలలోను సమానముగా మొదటనే యున్నది. కాని యందు కొంచెము మార్పుకలదు.

ఇషేత్వోర్లేత్వా వాయవస్థాపాయవస్థ దేవోవః సవితా ప్రార్చయతు - తెత్తీరియము.

ఇషేత్వానుభూతాయ వాయవస్థదేవోవః సవితా-మైత్రాయజీయము.

ఇషేత్వోర్లేత్వా వాయవస్థ దేవోవః సవితా-వాజసనేయము.

‘కఠసంహిత నాకు లభింపలేదుగాని యందలిపాఠము చాలావఱకు మైత్రాయ జీయపాఠమునే పోలియుండునని కొందఱు వ్రాసిరి. ఇట్లు తెత్తీరియములోని కొన్ని శబ్దములు తక్కినవానిలో లేకుండటయు నందు లేనిశబ్దములు కొన్ని యిందుండుటయు నచ్చటచ్చటఁ గనవచ్చునుగాని, తెత్తీరియములోనున్న పౌరోహితి కాధ్వరదక్షిణాపున రాధేయాది విషయము లన్నియుఁ దక్కిన సంహితలందు గలవు. ఇందుకొక యుదాహరణము. రాజసూయము తెత్తీరియము మొదటికాండమెనిమిదవ ప్రపాఠకము. మొదటి యనువాకము. అదే కాతకమునఁ బదియేనవ ప్రపాఠకము మొదటి యనువాకము. అదే మైత్రాయజీయమున రెండవ కాండమాఱవ ప్రపాఠకము మొదటి రెండను వాకములు.

ఇట్లు పెక్కుశాఖలు గనవచ్చుచున్నను చొలుతఁ జెప్పినట్లుగా గణింపఁ దగిన శాఖలు తెత్తీరియ వాజసనేయములు రెండే కృష్ణయజుర్వేదమునకు సంబంధించిన కఠాదిశాఖ లన్నియుఁ దెత్తీరియము రూపాంతరములుగాని యన్యశాఖ లనఁదగవు. ఇట్లే కాణ్వమాధ్యం దినాదిశాఖ లన్నియు శుక్ల యజుర్వేదమునకు సంబంధించిన వాజసనేయము రూపాంతరములే కాని యన్యములు కావు. అందుచేఁ దక్కినవన్నియుఁ గూడ శాఖలుగా వాడఁబడుచున్నను, చొలుతఁ జెప్పినట్లుగా యథాస్థిత యజుస్సంహిత తెత్తీరియ మనియు దానినుండి విడిపోయిన వాజసనేయ సంహిత మాత్రమే శాఖగా గణింపఁదగిన దనియుఁ దెలియనగును. కావుననే మఱి

దేసికిని ద్వితీయశాఖ తృతీయశాఖ యనెడి వ్యవహారము లోకములో నెన్నడు నెక్కడను లేకపోయినను వాజసనేయమునకు మాత్రమే మన దేశమునఁ బ్రథమ శాఖ యనుపేరెట్లో వచ్చినది.

ఇట్టి యజుర్వేదము సరస్వతీద్వీపద్వితీ శుతుద్రీయము నాతీరముల మహర్షి దృష్టమై వెలసి కురుపాంచాల దేశములందును గంగాతీర భూములందును నర్మదా దక్షిణోత్తరములందును జక్కగా వ్యాపించి క్రమముగా ఘూర్జర మహారాష్ట్ర ద్రవిడ కర్ణాటాంధ్రములందు విస్తరించెను. అందు, ఆంధ్ర దేశమున నాగ్నేయ దిశను గోదావరి మొదలుగా సముద్రపర్యంతము తెత్తీరియ మాపస్తంబి యను పేరను, నైర్వతిదిశను సహ్యాద్రి మొదలుగా సముద్రపర్యంతము ప్రాణ్యకేశి యను పేరను, వాయవ్యదిశను మయూరపర్వతము మొదలుగా గూర్జరదేశ పర్యంతము మైత్రాయణీయ మనుపేరను వ్యాపించినది. వాజసనేయము మాధ్యందిని యనుపేర సంగవంగ కళింగ గూర్జర దేశములందును, కాణ్వశాఖ యనుపేర నఖిల దేశములందును వ్యాపించినది భరతఖండమందలి పుస్తక భాండాగారములలోని వ్రాత పుస్తకముల పట్టికలనుబట్టి చూడఁగా నీ రెండు శాఖలు భరతఖండమంతటను జక్కగా వ్యాపించినట్లు కనబడుచుగాని, రాను రానుత్తర హిందూదేశమున వాజసనేయశాఖ యెక్కువగాను, తెత్తీరియశాఖ తక్కువగాను, దక్షిణ హిందూ దేశమునఁ దెత్తీరియ మెక్కువగాను వాజసనేయము తక్కువగాను బలవంత పాఠ వ్యవహారముల నిలచినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఇట్లు బహునామ రూపముల దిగంతములఁజూకును వ్యాపించిన యజుర్వేద యథాస్థితరూపమగు తెత్తీరియ సంహితను ముందుగా గ్రహింతము.

తెత్తీరియ సంహితా విభాగము

ఈ సంహిత యందలి ప్రధాన భాగములు కాండములు లేక, అష్టకములు. ఒక్కొక్క యష్టకము, ప్రపాఠకములు లేక ప్రశ్నములుగాను; ఒక్కొక్క ప్రశ్న మనువాకములుగాను; ఒక్కొక్క యనువాకము, కండికలు లేక పంచాశత్తులు గాను; విభజింపఁబడినవి.

అష్టకము	ప్రశ్నలు	అనువాకములు
౧	౮	౧౪౬
౨	౬	౭౫
౩	౫	౫౫

అష్టకము	ప్రశ్నలు	అనువాకములు
౪	౭	౮౨
౫	౭	౧౨౦
౬	౬	౬౬
౭	౫	౧౦౭
	౪౪	౬౫౧

పై ౬౫౧ అనువాకములలోను ౨౧౯౮ కండికలు లేక పంచాశత్తులు కలవు. ఏఱది పదముల సమూహము పంచాశ త్తనఁబడును. ఇది తెలుఁగుదేశము నందు పననయని చెప్పఁబడుచున్నది. పదపాఠమునుబట్టి వచ్చిన పదములసంఖ్య ౧౯౨౯౦. అక్షరములసంఖ్య ౨౫౩౮౬౮ శాఖావాక్యములసంఖ్య ౧౯౪౮౮.

పై ని జూపిన ౪౪ ప్రశ్నలు సంహిత యనఁబడుచున్నను, అది యంతయు మంత్రము కాదు. అందు మంత్రమునకు వ్యాఖ్యానరూపమైన బ్రాహ్మణముగూడ మిళితమైయున్నది. మఱియు బ్రాహ్మణమని చెప్పఁబడు నితరకాండములు మూఁడింటియందును గేవలము బ్రాహ్మణమేలేదు. అందును మంత్రభాగము కలదు. అందలి మంత్రభాగమునకందే బ్రాహ్మణముండుటయే కాదు, బ్రాహ్మణములోని కొంత మంత్రభాగమునకు సంహితలోని కొంత భాగము బ్రాహ్మణముగాఁగూడ నున్నది. అట్లే యారణ్యకమందును గొంత మంత్రము కొంత బ్రాహ్మణముకూడ నున్నది. అందలి మంత్రమునకు బ్రాహ్మణములోఁ గొంత బ్రాహ్మణముగా నున్నది.¹ ఇట్లున్న యీ సంహితా బ్రాహ్మణారణ్యకము లాయాక్రతు విశేషము లందును ప్రతాదులందును వినియోగపడుచున్నను, ఆ వినియోగముననుసరించిన మంత్రక్రమమిందు గనరాదు. అట్టి యీ మూఁడింటిలోని మంత్ర బ్రాహ్మణములు కర్మ వినియోగమునుబట్టి యేఱదిరెండు కాండములుగా విభజింపఁబడినవి. ప్రజా

1. సం - 1.6 ప్ర. సగమునకు 7. ప్ర. లో. సగము బ్రాహ్మణము—1.7 ప్ర. లో, సగమునకు 1.4 ప్ర. అంతయు బ్రాహ్మణము—4.7 ప్రశ్నలకు 5.4 ప్రశ్నలు బ్రాహ్మణము—3. అష్టములో మంత్రము బ్రాహ్మణము కలసియున్నవి. బ్రా. 8.5, ప్రశ్నకు, సం. 2.5, 8. ప్రశ్నలు బ్రాహ్మణము. ఆర. చిత్తిస్థగిత్వాది మంత్రములకు, బ్రా. 2.2, 8, ప్రశ్నలు బ్రాహ్మణము—ఆర. 4 ప్రశ్నకు 6 ప్ర. బ్రాహ్మణము. సం - 5.7 ప్రశ్నలకు తుది యనువాకములకు. బ్రా. 8. 8, 9. ప్రశ్నలు బ్రాహ్మణము. ఇట్లు సర్వత్ర మంత్ర బ్రాహ్మణముల కలయిక కనవచ్చును.

పత్నాది ఋషులు దర్శించిన యీ కాండము లీమూఁడింటియందుగూడ నందందు గనవచ్చుటంజేసి ఋషులనుబట్టి కాండములు నిర్ణయించుటకై బ్రాహ్మణారణ్యకముల లోని భాగములను గూడ నిక్కడఁ జూపుట యావశ్యక మగుచున్నది. బ్రాహ్మణము మూఁడు కాండములు. అవి యష్టకములుగాను, అష్టకము, ప్రపాతకములు లేక ప్రశ్నములుగాను, ప్రశ్నమను వాకములుగాను విభజింపఁబడినవి. ఆరణ్యకము, ప్రపాతకములుగాను, అనువాకములుగాను విభజింపఁబడినది. అవిభాగమిట్లు.

తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణ విభాగము

అష్టకము	ప్రశ్నలు	అనువాకములు
౧	౮	౩౮
౨	౮	౯౬
౩	౧౨	౧౬౪
	<hr/> ౨౮	<hr/> ౩౩౮
ఆరణ్యకమున ...	౧౦	౨౧౮
పరిశిష్టదశమ ప్రపాతకమున	౮౦

సంహితలోని ౪౪ ప్రశ్నలును, బ్రాహ్మణారణ్యకముల ౩౮ ప్రశ్నలును గలసి మొత్తము ౮౨ ప్రశ్నలు. ఈ మొత్తము కృష్ణ యజుర్వేద మనఁబడు చున్నది. అర్షక్రమమునుబట్టి కాండానుక్రమణిక యీ ౮౨ ప్రశ్నలను ౩౨ కాండములనుగా విభజించినది. అందుచే జెప్పఁబోవుకాండము లాయాఋషులు దర్శించిన వేదభాగముల గుంపులని యెఱుంగునది. అట్టి సంహితా బ్రాహ్మణారణ్యకములలోని యేయేకాండము లేయే ఋషులపేరఁ బ్రసిద్ధికెక్కెనో యీ క్రింది విధముగాఁ దెలియనగును.

కాండములు - ఋషులు¹

ప్రాజాపత్యకాండములు ౯ - పౌరోడాశిక మంత్రములు - యాజమాన మంత్రములు - యాజమానవిధి-దార్శిక హోత్రవిధి - దార్శికహోత్ర మంత్రములు

1. క్రిందఁ జూపుచున్న సంహితా బ్రాహ్మణముల భాగములలోని యంతెలు అష్టక బ్రాహ్మణానువాక క్రమమునను, ఆరణ్యభాగముల యంతెలు ప్రపాత కానువాక క్రమమున నుండును. ఒకటియే యంతె యున్నచో మొదటి భాగమే యగును. విశేష మున్నచోట అక్షరము గుర్తుగా నుండును. చిల్ల రగా నున్న యనువాకములు చూపఁబడలేదు.

పౌరోడాశికవిధి-హోతృవిధి-హోతృమంత్రములు-పితృమేధము-అనునవి. వీనికిఁ బ్రజాపతి ఋషి. ఇందు మొదటి నాలుగును సంహితలోనివి. తరువాతిమూడును బ్రాహ్మణములోనివి కడపటిరెండు నారణ్యకములోనివి.¹

సౌమ్యకాండములు ౯ - ఆధ్వరము - గ్రహములు - దక్షిణలు - ఆధ్వర విధి గ్రహవిధి దక్షిణావిధులు - వాజపేయమంత్రములు - వాజపేయవిధి - సవములు - ప్రవర్గము - ప్రవర్గవిధి - అనునవి. వీనికి సోముఁడు ఋషి, ఇందు మొదటియైదును సంహితలోనివి. తరువాతి రెండును బ్రాహ్మణములోనివి. కడపటి రెండు నారణ్యకములోనివి.²

ఆగ్నేయకాండములు ౭.— పునరాధేయమంత్రములు పునరాధేయవిధి - అగ్న్యపస్థానమంత్రములు తద్విధులు - అగ్ని లేక చయనమంత్రములు - చయన విధులు - చయనోపానువాక్యములు - అగ్న్యాధేయమంత్రములు తద్విధులు - అగ్ని హోత్రవిధి - అనునవి. వీని కగ్నిఋషి. ఇందు మొదటియైదును సంహితలోనివి. తక్కినరెండును బ్రాహ్మణములోనివి.³

వైశ్వదేవకాండములు ౧౬ — రాజసూయము - రాజసూయ బ్రాహ్మణాను బ్రాహ్మణములు - కామ్యపశువులు - కామ్యేష్టలు - ఉపాను వాక్యములు - యాజ్ఞలు - అశ్వమేధ మంత్రములు - సాత్రాయణము - అశ్వమేధవిధి - సాత్రాయణవిధి - ఉపహోమములు - కౌశిలి, లేక సౌత్రామణి - సూక్తములు - నక్షత్రేష్టి - అచ్చిద్రములు - పాశుకహోత్రము - నృమేధము - అనునవి. వీనికి విశ్వదేవులు ఋషులు. ఇందు మొదటియేడును సంహితలోనివి. తక్కిన తొమ్మిది బ్రాహ్మణములోనివి.⁴

ఉపనిషత్కాండములు ౩— ఆరణ్యకములోని సప్తమ ప్రపాఠకము సాంహితీయము. దీనికి సాంహిత్యపనిషత్తు ఋషి.

1. 1.1; 1.6; 1.7.2.5-6 ప్ర—3.5; 3.2-3 ప్ర; 2.2-3 ప్ర;—8; 6;
2. 1.2-3 ప్ర; 1.4; 1-4; 6; 1.7.7-18;—1.8; 2.7;—7; 8;
3. 1.5.1—4; 1.5.5—11; 4; 5.1-4 ప్ర, 5.5—7 ప్ర;—1.1, 2, ప్ర; 2.1.
4. 1.8, 1.8—8 ప్ర, 2.1; 2.2—4 ప్ర; 3; 1.1 ప్రశ్న మొదలుగా 4.8 ప్రశ్నాంతి మానువాకమువఱకును 4.4.7; ప్రశ్నల తుది యనువాకములు; 5.7; 7; 8.8-9 ప్ర, 1.2-4 ప్ర; 2.4-5 ప్ర; 2.6 2.8; 3.1; 3-7; 3-8; 3-4.

ఆరణ్యకములోని యష్టమనవమ ప్రపాతకములు వారుజీయము. దీనికి చారుణ్యపనిషత్తు ఋషి.

ఆరణ్యకములోని దశమప్రపాతకము యాజ్ఞీకీయము. దీనికి యాజ్ఞీకృష్ణ. నిషత్తు ఋషి.

ఇట్లు పైని జూపిన ౪౪ కాండములును, తిత్తిరిశాఖాకాండము లనబడును. ఇంక—

కాతకములు ౮— అందు సావిత్రము - నాచికేతము - చాతుర్హస్తము - వైశ్వస్వము - అను నాలుగును హవ్యవాహీయము లనబడును. వీనికి హవ్య వాహుడు ఋషి. ఇవి బ్రాహ్మణములోనివి.¹

ఆరణ్యకములోని మొదటి ప్రపాతక మారుణ కేతుచిత్వ మనబడును. దీని కరుణులు ఋషులు.

దివశ్శేషేష్టలు - అపామేష్టలు - అనునవి వైశ్వదేవకాండ మనబడును. దీనికి విశ్వేదేవులు ఋషులు.²

ఆరణ్యకము ద్వితీయ ప్రపాతకము స్వాయంభువకాండము. దీనికి స్వయం భువు ఋషి.

ఇట్లు చూపిన ౫౨ కాండములుగాక, ప్రసుగ్మస్తేతి ప్రశ్నద్వయమును గొన్ని వైశ్వదేవమంత్రములును, ఏకాగ్నికాండ మనబడుచున్నవి. ఈ కాండ మునకు విశ్వదేవులు ఋషులు.

ఇట్లు ప్రజాపత్యాదులపేర గనవచ్చు కాండములు సంహితా బ్రాహ్మణారణ్యకములందు సంకీర్ణములై యున్నను, ఈ పాతము సరస్వతిదేవి తన పుత్రునికిఁ జెప్పినదగుటచే సర్వవిద్యానిధియైన యా సారస్వతుడు పఠించిన క్రమముననే యీ వేదమధ్యయనము చేయవలెను గాని దాని నతిక్రమింపరాదు. ప్రజా పత్యాది కాండద్వందకు బ్రాహ్మణుడు శుచియై నిత్యము తర్పణము చేయవలెను. అని కాండానుక్రమణిక శాసించియున్నది. ఈ కాండర్షి తర్పణమును సూత్రములును విధించుచున్నవి.³ కావునఁ బైకాండములకును బ్రజాపత్యాదులకును గల సంబంధము తెలిసికొన యత్నింపము.

1. తై. బ్రా. 3-10-11. ప్ర; 12. ప్ర. 5-9 అనువాకములు.

2. తై. బ్రా. 8.1 2 ప్ర. 1-4 అనువాకములు.

3. శౌధాయన గృహ్యసూత్రము.

బ్రహ్మయజ్ఞాంగ తర్పణ ప్రతహోమాదులందు “ప్రజాపతిం కాండర్షిం తర్పయామి - సోమం కాండర్షిమ్ - అగ్నిం కాండర్షిమ్ - విశ్వాన్ దేవాన్ కాండర్షిన్ - సాంహితీ ర్దేవతా ఉపనిషదః - యాజ్ఞికిర్దేవతా ఉపనిషదః - వారుణీ ర్దేవతా ఉపనిషదః - బ్రహ్మణం స్వయంభువమ్ - సదసస్పతిమ్ -” అని తొమ్మిండుగురు పేర్కొనబడుచున్నారు. వీరిలో మొదటి నలుగురికిని సర్వత్ర కాండర్షి సంజ్ఞ కనవచ్చుచున్నది స్వయంభువునకు ప్రతహోమాదులందు మాత్రము కాండర్షిసంజ్ఞ యొప్పుచున్నది. ఉపనిషత్తులు సర్వత్ర దేవతలుగానే చెప్పబడుచున్నారు. వీరెనఁడుగురికి మాత్రమే పూర్వోక్త కాండములతో సంబంధము కనబడుచున్నది. సదసస్పతికి వానితో సంబంధము లేకపోయినను, కాండర్షి తర్పణ హోమాదులందు సర్వత్ర యతఁడు పేర్కొనబడుచున్నాఁడు. హవ్య వాహియ కాండములకు హవ్యవాహఁడు ఋషియైనట్లు చెప్పబడినను, అతఁడు కాండర్షి తర్పణమునఁ గనరాఁడు. అట్లే, ఆరుణకేతు చిత్వమున కరుణులు ఋషులైనట్లున్నను “అరుణాః కాండఋషయః.”¹ అని యారణ్యకము చెప్పుచున్నను, వారును గాండర్షి తర్పణమునఁ గనరారు. ఇదంతయుఁ జూడఁగాఁ గాండముల యేర్పాటు మిక్కిలి గజిబిజిగానున్నట్లే కాండర్షుల విషయ మగమ్య గోచరముగా నున్నది. దీనినిబట్టియు, పూర్వోక్తకాండములయందు ప్రజాపతి సో మాగ్ని విశ్వే దేవ స్వయంభువులను దేవ విశేషుల ప్రశంస యధికముగా నుండుటను బట్టియుఁ జూడఁగాఁ గాండర్షులనఁబడువారు యాగవ్రతాదులందు స్తుతింపబడుదేవతలే కాని యాజుష మంత్రద్రవ్యలు కారేమోయని సంశయింపవలసి వచ్చుచున్నది. ఇందుకు మఱికొన్ని హేతువులు :—

వందలకొలదిగా నున్న ఋక్సంహితా ద్రవ్యరాయా సూక్తములతో ననుక్రమణికలకు లభించినట్లుగా, యాజుషకాండముల ఋషులనఁబడువారు లెక్కఁకెనమండుగురయైనను వారిలో ముగ్గురిపేళ్లు కాండానుక్రమణికకు లభింపలేదు. అందుచేతనే సాంహిత్యాదులైన యుపనిషత్తులకు సాంహితీ యాజ్ఞికివారుణీనామ కోపనిషత్తులే ఋషులని చెప్పవలసివచ్చినది. సంహితాధ్యాయ రూపమైనదిసాంహితి, అది శిక్షావల్లి. వరుణునిచేఁ బ్రవర్తింపఁ జేయఁబడినది వారుణీ, అది యానందవల్లీ భృగువల్లలు. యజ్ఞోప యుక్తమంత్రములు కొన్ని కలది యాజ్ఞికి, అవి నారాయణము. ఉపనిషత్తులస్థితి యిదియని విషయమునుబట్టియు భాష్యాదులనుబట్టియుఁ గూడఁ దెలియవచ్చుచుండఁగా సాంహిత్యాదుల కవియే ఋషులనుటకుఁ గారణమేమి?

తద్గ్రంథం నామములు లభింపకపోవుటయే కదా? దీనినిట్లుంచి తక్కిన కాండర్షి నామములలోఁగూడ నొకదానిని గైకొనిపరిశీలించుము.

సౌమ్య కాండములందు ప్రధానవిషయము సోమయాగము. “ప్రపాతక త్రయే జాథ సోమయాగః ప్రవక్ష్యతే” అని సాయణాచార్యు లాకాండము మొదటనే యందలి విషయ మిదియని వక్కాణించి యున్నారు. భట్టభాస్కర మిశ్రులు నీ యభిప్రాయమే యావిష్కరించిరి. నిజముగా నాకాండములందు సోమ సోమ యాగవిధానములే వివరింపఁబడినవి. అయినను, సోమః డను నొక మహర్షియే సోమయాగము నట్లు వర్ణించెనని చెప్పినఁ జెప్పవచ్చునుగాని, ద్రష్టల నామములు తెలియక యుపనిషత్తుల కుపనిషత్తులు ఋషులన్నట్లే సోమమునకు సోమఁడు ఋషి యని కాండానుక్రమణిక భావించినట్లు మాత్రము స్ఫురింపకపోదు. ఇట్లే తక్కిన ఋషుల నామములుగూడఁ దత్కాండ విషయ ప్రధానములై కనవచ్చుచున్నవి. ప్రజాపతి కాండములలో నొకచోట - ఆశ్రావయ - అస్తుశ్రావద్ - యజ - యే యజామహే - వౌషద్ అనేడి పదియే డక్షరముల యైదు మంత్రములును బ్రజాపతినృప్తములని కనవచ్చుచున్నను,¹ ఆ మంత్రముల భావముగాని ప్రకరణోద్దేశముగాని చూచినచో మంత్రద్రష్టయైన యొకానొకఋషి, పై పంచమంత్రములును లోకస్రష్టయగు ప్రజాపతివల్ల నావిర్భవించి సకల యజ్ఞానుగతములైనవని తన్మంత్ర మహిమను దెలుపుచున్నట్లు కనవచ్చునుగాని యాకాండము ప్రజాపతి మహర్షిదృష్ట మనె² భావము కనరాదు. ఇది యిట్లుండ మఱియొక విషయము :—

ఈ సంహితలోని నాగ్నివయష్టక మగ్నికాండ మనఁబడుచున్నది. అతఁడు కాండర్షి యగుటచే దానికి ద్రష్ట యతఁడని చెప్పవలసినదే. అందలి మంత్రములు చయనమందలి యగ్నిని బ్రతిపాదించుచున్న వనుట సత్యము. అయినను, ఋగ్వేద మందలి యగ్నిఋషిపతినే యతఁడును ఋషియని యంగీకరింతము. ఈ యష్టకము మొదటి ప్రపాతకమున నెనిమిదవయను వాకమున నిరుపది ఋక్కులున్నవి. అందు కడపటి యెనిమిది ఋక్కులు ఋగ్వేదము ౧౨౦ సూక్తమున సరిగా నొక యక్షరమైన భేదము లేకుండనట్లే కనఁబడుచున్నవి. అవి ‘హిరణ్యగర్భ స్సమవర్తతాగ్రే’ ఇత్యాదికములు. ఇపు డీఋక్కులను దర్శించిన ఋషి యజుర్యేద సంప్రదాయమునుబట్టి యగ్నియనమా? లేక, ఋగ్వేద సంప్రదాయ

1. ఆశ్రావ యే తి చతు రక్షరమస్తు శ్రావడితి చతురక్షరం యశేతి ద్వ్యక్షరం యేయజా మహ ఇతి పంచాక్షరం ద్వ్యక్షరౌ వషట్యూర ఏష వై సప్తక్షరః ప్రజాపతి ర్యజ్ఞ మన్వాయశ్చై య ఏవం వేద—తై. సం. 1-8-11.

మునుబట్టి ప్రజాపతి పుత్రుడయిన హిరణ్య గర్భుడనమా ? హిరణ్య గర్భరూపుడను స్యాయంభువును సృష్టికర్తయనగు ప్రజాపతినీ వర్ణించు నా సూక్తమునుబట్టి చూచినను, అగ్నివర్ణనముతో నారంభమయిన యాయనువాకమునుబట్టి చూచినను వీరిద్దఱును గూడ మంత్రద్రవ్యలు గాక యందలి విషయభూతులైన దేవవిశేషులే యట్లు ఋషులుగాఁ జేర్కొనబడిరని తోచుచున్నను, అగ్నియే తొలుత నా మంత్రములను దర్శించెనని యాజుషు లనవచ్చును, హిరణ్యగర్భుడే తొలుతఁ జూచెనని బహ్వాయు లనవచ్చును. ఒకరి మంత్రములు మఱియొకరు చూడలేదు. సెవరికి వారే యట్లామంత్రములు దర్శించి యుందురని మధ్యవర్తు లనవచ్చును. ఎట్లయినను సమాన శబ్దార్థములైన మంత్రములకు ద్వీవిధార్థేయత్యము తప్పదు. మఱియు నిట్లే యీ సంహితలోని “అగ్నేత్వం పారయా - అగ్నేనయనపధారాయే-”.¹ అను మంత్రములకుఁ బ్రజాపతి ద్రవ్యయైనట్లు కాండాను క్రమణిక చెప్పుచున్నది. ఋగ్వేదములో సరిగా నిట్లేయున్న యీ మంత్రములకు నగస్త్యుఁడు ఋషి యని ఋగ్వేదాను క్రమణిక చెప్పుచున్నది. ఇందేమతము గ్రాహ్యము ? వీదయినను, వీని కిద్దఱు ద్రవ్యలున్నారనక తప్పదు. ఇట్లన్ని కాండములందును సిద్ధమగుచున్న యార్థద్వైవిధ్యము వారించుటకై యీ ఋక్కులను ఋగ్వేదమునుండి యజుర్వేదమో యజుర్వేదమునుండి ఋగ్వేదమో గ్రహించియుండునని చెప్పదమన్న నిందు మొదటిదానికి వైదిక సంప్రదాయ మంగీకరింపదు, రెండవదానికిఁ జరిత్ర సంప్రదాయ మంగీకరింపదు. ఏమయినను మొదటిపక్ష ముచితమని తలంతుమన్న ఋగ్వేదసూక్త ద్రవ్యల విషయము గూడ సందిగ్ధముగానే యున్నదిగాని నిర్వివాదముగాఁ గనబడదు. వారిలో గోత హుత్రి భరద్వాజ విశ్వామిత్ర వసిష్ఠాది మహర్షులు పెక్కుఁడు మర్త్యులైన సూక్తద్రవ్యలుగాఁ గనవచ్చుచున్నను, కొన్ని కొన్ని యెడలఁ బరమేష్ఠియైన ప్రజాపతియు, పావకుడైన యగ్నియు, దేవకునియైన సరమయు, పక్షిరాజపుత్రుడైన సుపర్ణుఁడును, సూక్తద్రవ్య లగుటయు, మఱికొన్నియెడల సూక్తవిషయ భూతదేవతలే సూక్తద్రవ్య లగుటయుఁ గనరాక పోదు. ఇంతకును ద్రవ్యల విషయమున వాస్తవ పరిశీలనము గావించినచో ఋగ్వేద ద్రవ్యలలో నే పదిమందియో దేవతాది లక్షణములు గలవారుగాఁ గనిపింతురుగాని యజుర్వేదద్రవ్య లందఱుగూడఁ గాండ విషయ భూతులైన దేవతా విశేషులుగానే కనిపింతురు. దానంజేసి తార్కికమైన చరిత్ర సంప్రదాయమును గాదని రెండవ పక్షము గ్రహింతుమేని, యజుర్వేద మన్నిటికంటెఁ బ్రాచీన మగుటచేతనే దాని

కాండములను దర్శించినవారి యథార్థ విషయము తెలియరాకపోయినదనియు, బ్రాహ్మణము చెప్పిన ఋక్సామ యజుర్మంత్రములరాశి¹ యజుర్వేదమనియు, నిందలి ఋక్కులు ఋగ్వేదసూక్తములలోఁ బ్రవేశించినవనియుఁ జెప్పవచ్చునుగాని, యితర వేదవాక్యములచే నిది ప్రతిపాతము కాకపోదు. ఎటుచూచినను, ఇదమిత్య మనుటకు పీలులేక విషయ మిట్టజ్ఞేయముగా నున్నది గావునను, 'కతేన మునినా దృష్టం కాతకం పరికిర్త్యతే' అని యే సంప్రదాయమునుబట్టియో సాయణులు చెప్పినను, కతతిర్నిర్యాదులు ప్రవక్తలే కాని ద్రష్టలు కారని మఱియొక ప్రాచీన సంప్రదాయము వైదిక వాఙ్మయమున స్థిరపడియున్నది కావునను యాజుష కాండముల సత్యమైన యార్ష సంప్రదాయము తెలుపు నితరాధారములు లభింపకున్నవి కావునను, ప్రజాపత్యాదులు తత్తత్కాండ విషయభూతులైన దేవతా విశేషులే యైనను² వారే కాండద్రష్టలైన కాండర్షులని విశ్వసింపవలసి వచ్చినది.

సంహితా విషయము

ఇందలి ప్రధానవిషయము యాగము. అది, ఏకాహము అహినము సత్రము నని త్రివిధము. అందు, ఒకదినముతో సమా ప్రమగనట్టి యాగము లేకాహములు. అవి జ్యోతిష్టోమ భేదములైన యగ్నిష్టోమము ఆత్మగ్ని ఉక్త్యము పోడశి అతి రాత్రము వాఙ్మయము అప్రోర్యామము మొదలయిన ప్రకృతి యాగములు. రెండు రోజులు మొదలుగాఁ బన్నెండురోజులవఱకు జరగు సుత్యలు వికృతియాగము

1. తె. బ్రా. 1-2-1-28.

2. ప్రజాపతి ర్యజ్ఞ మతమత - ప్రజాపతి ర్యజ్ఞా నతమత - ప్రజాపతే ర్యజ్ఞా న్నామలోకః - ప్రజాపతిః ప్రథమజా ఋతస్య - ప్రజాపతి రైవకః - ప్రజాపతిః పరమాం. ప్రజాపతే ర్భాగః - ప్రజాపతి కాండములలో నిట్టి వచేకములు—సోఽగ్ని రబ్రవీత్ - అగ్ని రాహిత ఇచ్చమానః - తదగ్ని ర్మృతా మయత - యోఽగ్ని ముద్వాసతే - నప్రతే అగ్నే సమిధః - ఇత్యాదు లగ్ని కాండములలో. ఇంద్ర మరుత్స్య ఇహ పాహి సోమం - సోమస్య తనూ రసి-సోమ విక్రయిణి తమః - సోమస్యాఽఽ. తిద్య మసి విష్టవే త్వా - ఇ ట్లనేకములు.

విశ్వేదేవా ఇహ మాదయన్తా మిత్యాహ - విశ్వేదేవా స్సజోషనం - యచ్చ విశ్వేదేవాః - విశ్వానేవ దేవాన్ తేస్విన భాగధేయో నోపధావతి - వైశ్వదేవీం బహురూపా మాభిత - ఇ ట్లనేకములు.

అజాన్వానై వృశ్నీ³ స్తవస్యమానాన్ బ్రహ్మ స్వయంభ్యభ్యానర్ష త్త ఋష యోఽభవ న్దృషీణా మృషీత్యమ్ - ఇత్యాది.

లనఁబడును. ద్వాదశ సుత్యాకము పౌండరీకము. అది సత్రయాగమునకుఁ బ్రకృతి సత్రయాగము పన్నెండు రోజులు మొదలుగాఁ గొన్ని సంవత్సరములవఱకును జరుగునట్టిది. అవి గవామయనాదులు. మఱియుఁ గర్మ జ్ఞానభేదమునఁ గాండ ద్వయాత్మకమైన యీ వేదమండీ భాగము కర్మకాండ మనఁబడుచున్నది. ఇందు నిత్యకర్మలు నైమిత్తిక కర్మలు కామ్యకర్మలు నిషిద్ధకర్మలు ప్రతిపాదించఁబడును. కావుననే కర్మకాండవిషయమున యజుర్వేదము ప్రాధాన్యము వహించినది. అను పూర్వీగాఁ గర్మస్వరూపము తెల్పునది యజుర్వేదము కావుననే యిది భిత్తిస్థా నీయముగాను దీని నాధారముగాఁ జేసికొన్న ఋక్సామ వేదములు చిత్రస్థానీయ ములుగాను జెప్పఁబడుచున్నవి. నీరపేక్షములైన దర్శ పూర్ణమా సేష్టులు మొదటి వగుటచేతను, అవి ఋక్సామములందు చెప్పఁబడక యజుర్వేదమునందు మాత్రమే చెప్పఁబడుటచేతను, కర్మవిషయమున యజుర్వేదము భిత్తిస్థానీయమయినదని సూత్రకర్తలు భాష్యకర్తలుగూడ నేకగ్రీవముగాఁ జెప్పుచున్నారు. అట్టి దీనియందలి మంత్రములు ఋక్కులు సామములు యజుస్సులునని త్రివిధములు. ఆధ్వర్య వేద మని యనాది సిద్ధమైన భ్యాతివహించిన దీనియందు కొన్ని ఋక్కులున్నను, యజుస్సులే బహుళముగా నుండుటచే దీనికి యజుర్వేదమను పేరువచ్చినది. ఇందు సమామూతములైన దర్శ పూర్ణమాసేష్టి మంత్రములు, ఆధ్వర్యవములు యాజ మానములు హోత్రములు నని మూఁడువిధములు. యజ్ఞమందు, అధ్వర్యుఁడు పఠించున వాధ్వర్యవములు. యజమానుఁడు పఠించునవి యాజమానములు. హోత్ర యనేడి ఋత్విక్కు పఠించునవి హోత్రములు.

మఱియు నీ వేదము విధ్యర్థవాద మంత్రభేదమునఁ ద్రివిధము. చోదనా రూపములైనవి విధులు. స్తుతిరూపములైన వర్ణవాదములు. అను శ్లేయార్థ ప్రకా శకములు మంత్రములు. ఇట్లు త్రివిధమైయున్న యిందలి యజుస్సులు కొన్ని ఋగ్వేదమందును సామవేదమందునుగూడఁ గనఁబడుచున్నవి. అందలి ఋక్కు లును సామములును గొన్ని యిందును గనఁబడుచున్నవి. ఇట్లు ఋక్సామములు సంకీర్ణములై యున్నను, ఇందు కొలఁదిగానున్న ఋక్కులు ఋగ్వేదమునుండియు సామములు సామవేదమునుండియు వచ్చి యిందు ప్రవేశించిన పని వైదిక సంప్ర దాయ మంగీకరింపదు. అందుచేతనే పృత్యర్థ మంత్రములు ఋక్కులనియు గీత్యుపేతములు సామములనియు పృత్యగీతి వర్ణితములు యజుస్సులనియు నిందలి మంత్రములకు లక్షణమేర్పడినది. అట్టివానికి సాయజాచార్యులు చూపిన యుదా హరణములివి.

‘దేవి’వస్సుని తోత్తుగా త్వచ్చిద్రేణ పవిత్రేణ వసో స్సూర్యస్య రశ్మిభిః’ అను మంత్రము యజుర్వేదమందున్నది. ఇది ఋక్సే కాని యజుస్సు కాదని బ్రాహ్మణము నిర్ధారణచేసింది.

“అగ్నేయే మథ్యమానా యాసుబ్రూహి, హవిర్ధానాభ్యాం ప్రోహ్యమాణాభ్యామను బ్రూహి” ఇత్యాది యజుస్సులు ఋగ్వేదమందు పఠింపఁబడియున్నవి. ‘ఏతత్సామ గాయన్నాస్తే’ — “హః ౩ పు హః ౩ పు హః ౩ పు.” ఇత్యాది సామములు యజుర్వేదమందు కలవు.

“అక్షితమసి - అచ్యుతమసి - ప్రాణసంశిత మసి-” ఇత్యాది యజుస్సులు సామవేదమందున్నవి.¹

ఋగ్వేద సూక్తములు యజ్ఞార్థములుగా యాజ్ఞికులచే వినియోగింపఁబడుచున్నను, ఇంద్రాగ్నివరుణాది వివిధ దేవతాస్తుతి పరములుగా నున్నయవి దేనికదే వేఱుగా నున్నట్లు కనఁబడునుగాని వానికిఁ బూర్వోత్తర సంబంధముతోఁ గూడిన సమన్వయైక్యము కనరాదు. యజుష మంత్రములట్లుగాక యొక్కొక్క ప్రధాన విషయమందు సమన్వయైక్యముగలిగి పూర్వోత్తర సంబంధముతో విరాజిల్లుచు నభిధమైన యేకాకారముతోఁ గనపచ్చును. అందుచేతనే వైదిక ప్రపంచమందితర వేదములకు లేని మహామహాత్వము దీనికి సంభవించినది. ఇందు ప్రతిపాదించఁబడిన కర్మకాండమంతయు బ్రాహ్మణుఁడు వేదాధ్యయనము చేసి తదర్థమైతిగి కర్మానుష్ఠానపరుడై సాధనచతుష్టయ సంపన్నుఁడు కావలెనని ప్రేరేపించుచు, శ్రద్ధాభక్తి సమన్వితుడై కర్మనిరతుఁడగు వానికిఁ జిత్తశుద్ధిని ధీవైశద్యమును గలిగించి వానిమూలమున నా ముష్మికజ్ఞాన ముదయింపఁజేయును. అదేకదా వేదముల ముఖ్యోద్దేశము ! అందుకే మానవ జన్మమెత్తినవాఁడు కర్మద్వారమున జ్ఞానమును జ్ఞానద్వారమున మోక్షమునుజెంది యద్వితీయ పరబ్రహ్మైక్యము బడయుఁగాక యను తలంపుతోఁ ద్రికాలవేత్తలగు పురాతనమహర్షులు వేదమంత్రములు సందర్శించి లోకమున కనుగ్రహించిరి. ఇదే వేదమందలి ముఖ్యవిషయము. ఇక—

పశుమేధము - నరమేధము

యజుర్వేదము యజ్ఞశరీరమనుట విస్పష్టమే కావునఁ గొన్ని కర్మవిశేషములను గూర్చి మాత్రమే ప్రసంగింతము. జీవహింస చేయరాదని నిషేధ శ్రుతివచన

1. తై. సం. భాష్యవచారిక.

మున్నను, యజ్ఞార్థమయిన పశువును హింసింపవచ్చునని విశేష విధివచనము మఱి యొకటి కలదు.¹ ఈ రెండు వచనములుగూడ ఋక్సామ యజుస్సంహితలకుఁ దరువాతివే యైనను వానియందు గూడ నీ రెండర్థములిచ్చు వాక్యము లనేకములు లేకపోలేదు. కావున యాగములయందు పశువధ యొనరించెడి యాచారము ఋగ్వేద కాలమునుండియు నట్లే వచ్చుచున్నది. కాని యాద్యులు స్వేచ్ఛగా మాంసభక్షణము చేయుకాలమందు మేకలు గొట్టలు బట్టలు గోవులు మొదలగు వివిధ మృగములను జంపి చేయుయజ్ఞములలో గోమేధాశ్య మేధాదియాగము లంతరించినను, నాటి నుండి నేటికిని ఛాగ పశ్వాలంఘము మాత్రము యాగవిహితమై కనబడుచున్నది. మఱియు ఋక్సామయజుస్సంహితలు నరమేధమును విధింపకున్నను, యజుస్సంహితలో బురుషమేధ ప్రసంగము కనిపించుచున్నది. తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణములో బురుషాలంఘ విధియుఁ గనిపించుచున్నది. వీనినిబట్టి గోమేధాశ్యమేధములవలెనే నరమేధమొక కాలమున నాచరణలోనుండి వెంటనే యజాగిపోయినదని యూహింప వలసి వచ్చుచున్నది. అందుచే నరమేధ పశుమేధముల స్వరూప మెట్టిదో కొంత తెలిసికొందము.

ప్రాజాపత్య హవిర్నిష్పాదనమునకై 'ఏకవింశత్యామామైః పురుషశీర్ష' మిత్యాది మంత్రములందు.² పురుష శిరస్సంపాదనవిధాన మిట్లున్నది.

“యాగకర్త యరువదియొక్క మిసుపగింజలు చేతఁ బుచ్చుకొని బయలు దేటి వెళ్ళి బాణముచేతనో పిడుగుచేతనో హతుడై పడియున్న వైశ్యునిగాని క్షత్రియుని గాని సమీపించి యతనితలపై నాగింజలుంచి దానిని దెగఁగొట్టి యేడుచిల్లులు గల పుట్ట మట్టిగడ్డ యొకటి యా శిరస్థానమునఁ బెట్టి యాక్రియ వలన యాగ యోగ్యమైన యాశిరస్సును దెచ్చి యజ్ఞక్రియ జరిగింపఁదగును”

సంహితలోని యీ వాక్యములనుబట్టి యాకస్మికముగా హతుడైనవాని శిరస్సు యజ్ఞయోగ్యము గావించుకొని దానితో యాగము జరుపుటకూడఁ గలదని తెలియవచ్చునుగాని సజీవపురుషుడు యజ్ఞపశువుగా నుపయోగింపఁబడినట్లు లేదని స్పష్టమగును. అప్పుడుని శిరస్సు నైనను ఏదో యొక యపూర్వ ఫలము కలుగనని తలంచి యట్లు హవిస్సుగా నమర్చించెడివారు గాని యందలిహిత శేషమును భక్షించుటకుఁ గాదనియు విదితమగును. కాని తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణమందు—

1. నహింసాన్య తస్యర్థభూతాని - అగ్నిహోమీయం పశు మాలభేత.

2. తె. సం. 5-1-8.

“బ్రాహ్మణే బ్రాహ్మణ మాలభతే, క్షత్రాయ రాజన్యమ్, మరుద్భ్యో వైశ్యమ్, తపసే శూద్రమ్ - ఇత్యాదిగా, ప్రతీక్షాయై కుమారీమ్” అనునంత పఠకు.¹ ౧౮౬ మనుష్యరూప పశువులు చెప్పబడినవి. బ్రాహ్మణాది కుమార్యంతరములై యీ నరపశువులు పంచాహమైన సోమయాగ విశేషమును మధ్య దినమున సవనీయ పశువులతో నాలంభనీయము లగునని బ్రాహ్మణాభి ప్రాయమును సూత్ర మావిష్కరించుచున్నది. దీనినిబట్టి నరమేధ మొకానొకకాలమున నుండె ననుట విశ్వసనీయ మగుచున్నది. ఈ యంశమును సాయజాచార్యులిట్లు తేటపఱచి యున్నారు.

“ప్రాపాతకే చతుర్థేతు మేధః పురుషపూర్వకః ।

ఉచ్యతే సూత్రకారేణ సవిస్పష్ట ముదాహృతః॥”

నరమేధ మనునదియైదు దినములు చేయునట్టి సోమయాగ విశేషము. బ్రాహ్మణుడుగాని క్షత్రియుడుగాని యిట్టియాగ మొనరించి గొప్ప తేజస్సును మహావీర్యమును బొందునని యీ యాగమువలని ఫలమును సూత్రము నిరూపించుచున్నది. ఈ నరపశువులలో బ్రాహ్మణాది చండాల పర్యంతము పదునెనిమిది జాతులవారును గలరు. అందు పండితుడు పామరుడు వీరుడు భీరువు కన్య బ్రాహ్మచారి సంసారిణి కులట గాయకుడు నటుడు కర్షకుడు వణిజుడు గూనివాడు కుంటివాడు తెల్లనివాడు నల్లనివాడు పచ్చనివాడు పిల్లికళ్ళవాడు వీరు వారన నేల మానవజాతిలో గనపచ్చు నన్ని తెగలవారును గలరు. బ్రహ్మ మొదలుగా రాభ ప్రతీక్షజాభిమాని దేవతవఱకును గలయుత్తమ మధ్య మాధ మదేవతలు ౧౮౬ గురిలోను, ఆయా దేవతయోగ్యతనుబట్టి యాయాజాతి పురుషుడో స్త్రీయో పశువుగా విధింపబడెను. మఱియు నిందే వాగ్దేవత కొఱకు స్థూలశరీరుడైన పురుషుని బశువుగా నుపయోగించి యతని ప్రాణపంచకమును వాయుదేవునికి, నేత్రములను సూర్యునికి, మనస్సును జుంధ్రునికి, శ్రోత్రములను దిక్కులకు, జీవాత్మను బ్రజాపతికి, సమర్పింపవలెనని యొక యనువాకము చెప్పుచున్నది. ఇచ్చటఁ బ్రాణచక్షురా ద్రింద్రియములకు వాయు సూర్యాదు లధిష్ఠానదేవత లగుటచే మృతుడైనవాని యా సూక్ష్మేంద్రియములా దేవతలను చెందిన వనెడి యర్థము చెప్పవచ్చునుగాని, యీ యర్థము భాష్యకర్తలు వ్రాయలేదు. పైగా వాగ్దేవికై స్థూలపురుషుని వధించుట యనుదాని కర్థాంతర మేదియు సరిగాదు. అందుచే

1. తై. బ్రా. 8. 4. 1—19. దీనిని, తెలుగు దేశములోని వైదికులు మున్నాల వన్నమందురు.

సంహితలో సూచితమైన సరమేధాచారము బ్రాహ్మణముల కాలమున వచ్చినదని యంగీకరింపక తప్పదు. ఇందుకైతరేయ బ్రాహ్మణములోని శునశ్శేవవృత్తాంతము గూడ నిదర్శన మగుచున్నది. ఆ కథ సరమేధమును స్తుతింపనది కాకపోయినను, ఈ దురాచారము కలదనుట కుదాహరణము కాగలదు. పెద్దదిగానున్న దాని నిండు సంగ్రహించి చూపుచున్నాను.

“ఇత్త్యాకువంశరాజయిన హరిశ్చంద్రుడు తనకుఁ బుత్రుడు పుట్టినచో వానిని వరుణుని కర్పించి యజ్ఞము చేయుదునని ప్రతిజ్ఞ చేసెను. వరుణ ప్రసాద మున నతనికి రోహితుడను కుమారుడు పుట్టెను. కాని, రాజు ప్రతిః చొప్పున యాగము చేయలేదు. రోహితుడు యౌవరాజ్యాభిషిక్తుడైన తరివరుణుడు వచ్చి ప్రతిజ్ఞ నిర్వహింపుమని హరిశ్చంద్రుని నిర్బంధించెను. అందుచే నతడు యాగము చేయ నుద్యుక్తుడు కాగానే రోహితుడది తెలిసికొని యడవికిఁ బారిపోయెను. అంత వరుణుడు జలోదరరోగముచే బాధపడుమని హరిశ్చంద్రుని శపించెను. హరిశ్చంద్రుడు రోగముచే నవయుచుండెను. వనములోనున్న రోహితుడా వార్త విని విచారించి తనకు బదులొకముని పుత్రుని బురమునకుఁ గొనిపోయి తండ్రి కియ్యడలంచి యడవిలోఁ దిరుగుచు నొకచోట నాకటి బాధచే గృశించి యున్న యజీగర్తుడను ఋషిని జూచెను. ఆ ఋషికి ముగ్గురు కొడుకులు కలరు. వారిలో నొకపుత్రు నిచ్చినచో నూఱుగోవుల నిచ్చెదనని రాజపుత్రుడు పత్కెను. మధ్యముడైన శునశ్శేవు నిచ్చుట కతనితల్లిదండ్రు లంగీకరించిరి. ఆ ప్రకారము రాజపుత్రుఁ డామునిపుత్రుని దండ్రీవద్దకుఁ గొనివచ్చి యాపృత్తాంతము దెలిపెను. అప్పుడు హరిశ్చంద్రుడు వరుణుని చెంతకేగి నీకీమునిబాలు సుపయోగించి యజ్ఞము చేయుదునను గ్రహింపుమని వేడుకొనెను. అందుకు వరుణుడంగీకరించి రాజ సూయము చేయుమని సెలవిచ్చెను.

హరిశ్చంద్రుడు రాజసూయ మారంభించెను. విశ్వామిత్రాది మహర్షులందఱు వచ్చిరి. శునశ్శేవునితండ్రియు వచ్చెను. విశ్వామిత్ర జమదగ్న్యాదులు ఋత్విక్కులై యాగము సాగించుచుండిరి. అధ్వర్యుడైన జమదగ్ని యాగపశువైన శునశ్శేవుని మంత్రపూతుని గావించి యతనిని యూపమునకు బంధింపఁ బూనకుండెను. ఆక్రూరకర్మమున కానభలోని వారెవరును సిద్ధముకాలేదు. అప్పుడు వానితండ్రి యజీగర్తుడు లేచి నాకు మఱినూఱుగోవుల నిచ్చినచో నేను బంధింతుననెను. రాజుణ్ణి యిచ్చెను. ఆ ఋషియునట్లే పుత్రుని బంధించెను.

అనంతరమతనిని హింసింపవలసివచ్చినది. ఆ మౌరకర్మ కెవ్వరు నిష్టపడలేదు. అప్పుడజీగర్తుడు మరల లేచి యింకొకగోళత మిచ్చినయెడల నేను జంపెదననెను. అట్లే రాజు గోవులనిచ్చెను. అంత నతఁడు కత్తి నూఱుకొని కొడుకును సమీపించెను. అప్పుడు శునశ్శేవుఁడు గత్యంతరము లేక ప్రజాపత్యగ్ని సవిత్తవరు జాదిదేవతలను సమంత్రకముగా బ్రార్థించెను. అంత వారియనుగ్రహమున నతనిబంధములు విడిపోయినవి. హరిశ్చంద్రునిరోగమును శాంతించినది. విశ్వామిత్రాదు లతనిఁ బ్రశంసించిరి.”¹

ఐతరేయ బ్రాహ్మణమునాటికే యతిహాసమయిన యీ కథ విశ్వసనీయమైనను గాకపోయినను, నరమేధాచార మంతకు మున్నున్నట్లును దానికి మహద్దలనేకు లిష్టపడకుండినట్లును దీనివలనఁ దెలియకపోదు. కాని, యజుస్సంహితా కాలమందును దానికిఁ బూర్వమందును, తరువాత నైతరేయ బ్రాహ్మణకాల మందును గూడ ఋషినమ్మతము గానిసజీవనరమేధ మొక్కతైత్తిరీయ బ్రాహ్మణ మందుమాత్రమే కనవచ్చుటనుబట్టి చూడఁగా నిజముగా నిట్టియాచార మా కాలమున నున్నదో, లేక యాగపశ్చాలంభమున కిష్టపడని వారెవరయిన నట్టియాచారమునెడ లేత పుట్టించునట్లుగా నతనింద్య మయిన నరమేధప్రకరణము నందు ప్రక్షిప్తము గావించిరో మూహింపవలసి కాకున్నది. ఎట్లయినను, కాళికాదేవికి నరబలియిచ్చెడి దురాచారము నిన్ను మొన్నటివఱకును, రహస్యముగా నేటివఱకును గూడ నుత్తర హిందుదేశమున నుండుటనుబట్టి తుచ్చరాభాలాషులగు హృదయ శూన్యులు కొండఱకాలమునఁ గూడఁ దోడిమానవులను యాగములందు హింసించుచుండిరేమో యని తోచుచున్నది. ఏమయిన నీ దుష్టవిశాచనీచా చారము పుట్టినవెంటనే యణగిపోయినదనుట నిజము. ఇదియే కాదు, గోమేధాశ్యమేధములు గూడ నెంతోకాలము నిలవక సమసిపోయినవి. ఇందుకుఁ దైత్తిరీయసంహితలోని యీ క్రింది చాగపత ప్రశంసయే తార్కాణము.

“సర్వాణి వా ఏ షరూపాణి పశూనాం ప్రత్యాభ్యతే య చ్ఛ్రుత్ర
జస్తత్ పురుషాణాం రూపం య త్తూపర స్తదశ్వానాం యదన్యతోదన్తగ్గ
వాం యదవ్యా ఇవ శఫా స్తదవీనాం యద జస్తద జానామ్.”²

'ద్విపాదచతుష్పాద పశువుల కే రూపములు కలవో యవి యన్నియు నుండుటచే ఛాగపశువు యాగములందు వధింపఁబడుచున్నది. అది గర్భముండుటచేఁ బురుషుని బోలియున్నది. కొమ్ములు లేకుండుటచే గుఱ్ఱమును బోలియున్నది.¹ నోటిలోఁ గ్రింది భాగము మాత్రమే పశుండుటచే గోవును బోలియున్నది. చిన్న గిట్టలు రెండుండుటచే గొఱ్ఱును బోలియున్నది. అజ జాతినిబట్టి యెల్ల మేకలను బోలియున్నది."

దీనిచే గోహయ మేధములవలెనే నరమేధముకూడ నీ సంహితకుఁ బున్నే యొకప్రభుడుండెననుట కవకాశ మేర్పడుచున్నదిగాని, వానిస్థానమందు మేకను బ్రవేశపెట్టి వాని లక్షణములు గలయజమే యజ్ఞపశువుగట కిర్హమని ప్రవంశించుటనుబట్టి నరమేధ మీ సంహితకెంతమాత్ర మిష్టము కాదనియు ఛాగపశ్వాలంభమే దీనికి సమ్మతమనియుఁ దెలియవచ్చును. ఇట్టి సంహిత ప్రవంశించిన ఛాగపశువే సర్వసమ్మతమై మాంసభక్షణాచారమున్న యానాదీనుండి మాంసము పరిత్యజించిన నేటివఱకునుగూడ యజ్ఞములందు వధింపఁబడుచున్నది. ఈ తత్త్వమెఱిగియే కాబోలు దై వ్యతమతమువారు దీనినిగూడఁ బరిత్యజించి పిష్టపశువుతోనే యాగము లాచరింప నారంభించినారు. ఇక నీ సందర్భమున నొక్క మాట:- -

వాజసనేయ సంహిత 30-31 అధ్యాయములలోఁ బురుషమేధవిధి కనవచ్చుచున్నది గాని, యా సంహిత తైత్తిరీయ సంహితతో విడిపోయిన తరువాతఁ దైత్తిరీయ బ్రాహ్మణమునకుఁ బూర్వమందో లేక పరమందో యీ యధ్యాయములు రెండును దానికిఁ జేర్పఁబడినవని తెలియనగును. అందుచేతనే యివి ఖిలాధ్యాయములలోఁ గణింపఁబడుచున్నవి. ఈ విషయముకూడ వాజసనేయ సంహిత తైత్తిరీయ సంహితకంటె నర్వాచీనమనుట కొక కారణమగుచున్నది.

దేవతా చ్ఛందస్సులు

ఋగ్వేదమునందువలెనే యిందును మంత్ర ప్రతిపాదితార్థమే దేవత యనెడి నియమమునుబట్టి యాయా మంత్రములకు భూమ్యంతరిక్షద్యు లోకదేవతలగు నగ్నింధ్ర సోమవరుణాదిత్య వాయునక్షత్ర విష్ణు రుద్రాదులు దేవతా విశేషులై స్తుతింపఁబడుచున్నారు. మరియు నాయా కర్మవిశేషములందు చేయు హోమ

1. తూపర శబ్దమునకు శృంగరి హితమని సాయణు లర్థము వ్రాసిరి. దీనినిబట్టి కొమ్ములురాని మేకవిల్ల యజ్ఞ పశువుగా వర్హమని తెలియచున్నది.

విశేషములబట్టి యోషధీ పనస్పతి సరీసృపాది చరాచరము లన్నియు దేవతా విశేషము లగుచుండును.

యజుర్వేదమందున్న ఋక్కులకు ఋగ్వేద ఋక్కులకు వలెనే గాయత్రి త్రిష్టుప్త ఆనుష్టుప్ మొదలయిన చందస్సులు కలవుకాని యిందలి యజుస్సులకు చందస్సు లేదు. ఋక్కులకువలెనే, అక్షరమాత్రా సంఖ్య ననుసరించి యజుస్సు లకుఁగూడ చందస్సు కల్పింపరాదా యిన్నచో నది శ్రుతివిరుద్ధమగును. బ్రాహ్మణము యజుర్మంత్రములకు చందస్సు నిషేధించియున్నది కావున వానికి చందః కల్పన మశక్యమని భాష్యకర్తలు ప్రాచీనాభిప్రాయ మావిష్కరించియున్నారు. స్వరమును ఋద్ధానుఘోరియము దాని జీవము. వర్ణముల కెక్కువ దగ్గఱగా నిబద్ధమైన యజుర్మంత్రముల యుదాత్తానుదాత్తస్వరిత స్వరకల్పనము రసవత్తరమై శ్రోత్రిపేయమై పఠించునపుడుగాని వినునపుడుగాని హాయిగొలుపుచుండును. వేద మంతకాలము చెక్కుచెదరకుండఁగా యథాపూర్వముగా భూమిపై నిలుచుటకు దాని స్వరవర్ణానుఘోర్యలే కారణము. ఆవియే దాని గౌరవ మహత్వములకు మూలము. అందుచేతనే మంత్రోచ్ఛారణమున స్వరవర్ణ విపర్యాస మెంతమాత్రము కూడదని నిషేధించుచు, నట్లుచ్చరించుటవలన హాని కలుగునని ఘోర్య లోక గాథ నుదాహరించియున్నారు.

“పూర్వ మింద్రుఁడొకప్పుడు త్వష్టకొడుకైన విశ్వరూపుని హింసించెను. అందుచే ద్వష్టకుపితుఁడై యుండి తానొనరించు సోమయాగమున కింద్రుని బిలువ లేదు. అయినను శక్రుఁడు దానిని గణింపక యతనిజన్మమునకు వెళ్లి సోమము త్రాగి యాగమునకు విప్పుము కలిగించివచ్చెను. అప్పుడు త్వష్ట యింద్రునికి హాని కలుగునట్లు గాఁ దక్కినసోమరసముతో నభిచారహోమము చేయఁదలంచినవాఁడై ‘స్వా హేంద్ర శక్రు ర్వర్థస్య’ అను మంత్రముచ్చరించి హోమముదేసెను. ‘ఓ పుట్టబోవుపురుషుఁడా! ఇంద్రునికి హితకుండవై వర్ధిల్లుము’ అని త్వష్టయభిప్రాయము. అప్పుడింద్రశక్రుపదము తచ్చురుష సమాసమగును గావున నంతో దాత్తము కావలసియున్నది. కాని ప్రమాదవశమునఁ ద్వష్టదాని నాద్యుదాత్తముగాఁ బ్రయోగించెను. ఆద్యుదాత్తస్వరము బహువిహితమానమున లభ్యమగుటంజేసి యా పదమున కింద్రుఁడు హుతుఁడుగాఁ గలవాఁడనెడి యర్థము సిద్ధమైనది. అందుచే నింద్రునిచే జంపఁబడఁదగిన పృత్రుఁడుదయించెను.”¹

1. మంత్రో హిహః స్వరతో వర్ణతో వా మిథ్యాప్రయుక్తౌన తదర్థ మాహ, న వాగ్యజ్ఞో యజమానం హీనస్తీయ శ్లేష్ఠశక్రుః స్వరతోఽపరాధాత్.

దీనినిబట్టి సర్వవిపర్యాసమువలన హాని కలుగుననియే కాదు, అర్థము కూడ మాయపోవునని తెలియవచ్చును అందుచేతనే యర్వాచీనులు వేదస్వరవర్ణము లుచ్చారణమందు విపర్యాసము నొందకుండుటకును లోపింపకుండుటకును బహు విధములైన లక్షణములు రచించి సంగ్రహించుచువచ్చిరి.

సంహితలోని వర్ణనలు

యజుర్వేద కాలమునాటి యార్యులు భూమి చక్కగా దున్ని వ్యవసాయము చేయుట బహుధములైన విత్తులు చల్లి పండించుట, మళ్ళకు నీరు పెట్టుటకై నూతులు త్రవ్వుట ఏతాములు ఘటియంత్రములు నుపయోగించి నీరుతోడుట మొదలగు కృషికార్యములన్నియు నెఱుంగుదురని వేఱువేఱుస్థలముల యందలి ప్రళంసావాక్యములవల్లనే కాక చతుర్థకాండ ద్వితీయ ప్రపాతకములోని యైవాను వాకములందలి విశేషవర్ణనవలనఁ గూడ విస్పష్టమగును. అందు :—

“లాఙ్గలం పవీరవ¹ సుశేవ² సుమతి త్వరు³ ।

ఉదిత్కృ⁴ షతి గా మవిం ప్రఫర్వ్యంచ పీవరీమ్ ।

ప్రస్థావ⁵ ద్రథ వాహనమ్ ।

ఈ నాగలి పెద్దపెద్దలు పెల్లగిల్లనట్లు దున్నుఁగాక. ఇది యెట్టిది :— వక్షమువలె వాడియైనది. కర్షకుల కాయాసము గలుగకుండ నేలను భేదించునది. మొఱకపల్లములం దడ్డము లేక సమానముగా నడచునది. సేద్యగాంధ్రు మంచి నాగలియని మెచ్చుకొనఁదగినది. దీనివలన భూమి ఫలించెనేని యజమానునికి మంచియావులు, అవు పెయ్యలు గొట్టెలు గుట్టములు లభించును. అనఁగా గృషి ఫలించినచో గృహస్థు దానినిబట్టి గవాదిశీవధనము నార్జించునని భావము. మతియు దున్ని సిద్ధముచేసినక్షేత్రమందు బహువిధములైన యోషధుల విత్తనములు చల్లుట పదునాలుగు మంత్రములచే వర్ణింపఁబడినది. ఇచ్చట, ఓషధిశబ్దమునకు తుత్తి పాసాదిశాంతికరమైన మొక్కలని యర్థము. అవి బహువిధములు :—¹

పువ్వులు మాత్రమే పూచునవి. పూచి కాచునవి. పుష్పించకుండ, కాయలు కాచి ఫలించునవి పువ్వులు కాయలుకూడ లేకుండనుండునవి. తీగలుగానుండునవి.

1. తె. సం. 4-2-8.

నే నన్నము కోరుచు నీయోషధులను జేతఁ బట్టినంతనే వేఁటకానిఁ జూచి చెవులపిల్లులు భయపడి చెవులతోఁ గన్నులు మూసికొని భూవివరముల నణఁగి పోవునట్లే తుత్తిపాసాదిరోగము లఱఁగి పోవుచున్నవి.

ఈ యోషధు లన్నియు, ప్రతిపక్షమందలి శత్రువులను జయించుట కనుకూల పక్షమందలి రాజులందఱు సమకూడినట్లే శ్మేతములందు సమకూడి ఫలదానమునకు సిద్ధముగా నున్నవి.

ఈ యోషధులలో నొకటి యశ్వలాభమునకుఁ గారణమైనది. మఱియుకటి సోమయాగము చేయుటకై ధాన్యసమృద్ధికి మూలమైనది. ఇంకొకటి బలవృద్ధికరమైనది. వేఱొకటి ధాతువృద్ధికరమైనది.

సోమఁడు రాజుఁగఁ గలయోషధులు భూమిని బ్రవేశించి యున్నవి. ఇత్యాదిగా నోషధివర్ణనము కలదు. ఓషధులలో, తిల మాష యవ వీరీహి ప్రియంగు గోధూ మాణువు లేడును గ్రామ్యములు. వేణు శ్యామాక నీవార జర్జిల గవీధుక మర్కటక గార్మతము లేడు నారణ్యకములు. ఇవియేకాదు, ఇంకను గొన్ని ధాన్యజాతులు చతుర్థ కాండన పమ ప్రపాతకమున వర్తింపఁబడినవి. ఈ ప్రపాతకమునకు 'చమక'మను ప్రసిద్ధికలదు. ఇందు —

విభు ప్రభు బహు భూయః పూర్ణ పూర్ణత రాక్షితు లనఁబడు నేడు నొక దానికంటె నొకటి క్రమముగాఁ బండుట కెక్కువకాలము పట్టునట్టి పెద్ద ధాన్యజాతులు. ఇవియు నింతకుఁ బూర్వము చెప్పఁబడినవియుఁ గాక తక్కువ కాలములో ఫలించునట్టి మఱికొన్ని ధాన్యములు కలవు. అవి, కూయవలు (చిన్నయవలు) ముద్గములు ఖర్జుములు మసురములు.¹ మొదలయినవి. దీనినిబట్టి చూడఁగాఁ బ్రాచీనార్య లీనకలవిధము లయిన ధాన్యజాతుల నాహారమునకై పండించుకొను చుండెడి వారని తెలియఁగలదు. కాని యీ ధాన్యజాతులలో ననేకముల నామములు క్రమముగా మాణిపోయినవి. కొన్నిజాతులు నామమాత్రావశిష్టములైనవి. విభు ప్రభుప్రముఖములైన సప్తధాన్యజాతులెట్టివో! అవియే కొన్ని పెద్దవరులనుపేర వాడఁబడుచున్నవేమో!

మఱియుఁ బూర్వోక్తమైన 'చమక' ప్రపాతకమందలి పదార్థాదుల పట్టి కలను జూచినచో నాటి యార్యావర్తము కన్నులకుఁ గట్టినట్లుండును. ఆర్యులు

1. ముద్గములు = పెసలు, ఖర్జుమసురములు పెసలవంటి పప్పుగింజలు.

వాదనికోహములేదు. చూడని చెట్టులేదు. మెట్టనిమెట్టలేదు. ముట్టని ముత్యము లేదు. పట్టనిఫలములేదు. కాంచనికాననము లేదు. క్రుంకనినదిలేదు. కోరనికోరిక లేదు. వేడనివేల్పు లేడు. చేయనిజన్మము లేదు. ఎఱుగని మృగభగములు లేవు. అనిపించెడి యా ప్రశ్న మంతయు వారి ప్రపంచజ్ఞానమునకుఁ బుట్టినిల్లై యున్నది.

మఱియు గోవు, ఇదాదేవీరూపమయినదనెడి యర్థవాదమునుబట్టి యానాటి వారికి గోవునందుగల భక్తిశ్రద్ధలును దానిరక్షణమందలి యాదరము నెట్టివో తేటపడఁగలవు.

“పూర్వకాలమందు మను వొకనాఁడు యజ్ఞమున కుపయోగించుద్రవ్యమే దయిన భూమిమీద దొరకునేమోయని వెదకుచుఁ బోవుచుండఁగా నొక చోట గోపాదాంకితమైన నేలమీద నెయ్యి కనవచ్చినది. దానిని దీసికొని యతఁడు దేవసభకు వెళ్లి, ‘అవు నడచిన యడుగులజాడలో నున్న యీ ఘృతము తొక్కి భోజనమున కుపయోగపడునట్లుగా యాగమున కుపయోగించు నట్లెవరైనఁ జేయఁ గలరా!’ యని ప్రశ్నించెను. అది విని మిత్రావరుణులు ‘గోఘృతమునకే కాదు, గోవునకే యజ్ఞాంగభాషము గల్పింప మేము సమర్థుల’మనుచు నిదారూపమైన ధేనువును భూమికిఁ దీసికొనివచ్చిరి. అపుడా ధేనువడుగు పెట్టినచోట నెల్ల నెయ్యి కాటుచుండెను. అందుకే గోవునకు ఘృతపదియను పేరు వచ్చినది. ఈ విధముగా నిదాదేవికి యజ్ఞభూమియందు జన్మ సంపన్నమైనది.” దీనినిబట్టి ప్రాచీనులు గోవునెట్టి పవిత్రమూర్తిగా భావించెడివారో తెలియఁగలదు. ఇక సకలధర్మములకు నుత్తమ సాంఘికాచారములకు నా స్థానమైన యజుస్సంహితలో నిట్టి వర్ణనలు కలవనుటకంటె వైదిక వాఙ్మయమున వెలసిన వివిధ గృహ్యసూత్రములకును సామయాచారిక సూత్రములకును ధర్మశాస్త్రములకును సిద్ధి పునాదియని యొక్కమాట చెప్పినఁ జాలును. కాని యాసేతుహిమాచలముగల యెల్లగ్రామములలో నూరి కొకబ్రాహ్మణుఁడైన రుద్రాభిషేక మంత్రములు రానివాఁడుండఁడనుట యతిశయోక్తి కాదు గావునఁ చతుర్థకాండ పంచమ ప్రపాఠకమునుగూర్చి కొంచెమైన వ్రాయకుండ నీ ప్రకరణము సమాప్తము చేయఁజాలను.

రుద్రప్రశ్న ప్రశస్తి

స్థితినిబట్టి యీ సంహితకు నాభిస్థానమైన యీ ప్రపాఠకము విషయమును బట్టి దీనికి శిరోభూషణముగానున్నది. యజ్ఞికులు దీనిని యజ్ఞోపయోగి కాండము

గాను, ఉపాసకు లుపాసనాకాండముగాను, తత్త్వజిజ్ఞాసువులు జ్ఞానకాండముగాను గ్రహింపఁదగిన యిందలి విషయ ము ల్యము. భక్తిమూలము. ముక్తికారణము. వేదేయః మహర్షులెల్లరు నే మహామంత్రము జపించి తరించిరో యాదివ్యమైన పంచాక్షరీమంత్రమున కిదిపుట్టిల్లు. ఈ ప్రపాతకము ప్రళయస్థితికకు నామంత్రమే. నిదానమనుట నిర్వివాదము.

ఈ ప్రశ్నమంతయు సమశ్కబ్ధ భూయిష్టమగుటచే దీనికి 'సమక'మనెడి పేరు దేశమునఁ బ్రసిద్ధికెక్కినది కాని రుద్రాధ్యాయమునది దీనివైదిక సంజ్ఞ. ఇది కర్మకాండమునఁ బరింపఁబడుటచే దీనికిఁ గర్మాంగత్వము సమ్మతమైనను సర్వోపనిషత్తులు నిది జ్ఞానకారణమనియే ప్రశంసించుచున్నవి. మునులు దీనికి శతరుద్రీయమను నామకరణమొనర్చిరి. శతరుద్రీయ జపముచే నమృతత్వము సిద్ధించునని జాబాలమహర్షి తలంచెనుండెను. స్యుత్యాగమ పురాణములయందు రుద్రాధ్యాయ ప్రశంస యధికముగాఁ గనవచ్చుచున్నది. అది రుద్రకల్పమందు సవిస్తరముగాఁ జెప్పఁబడుచున్నదని సాయణాచార్యులు పల్కియున్నారు. ఇంత కంటె దీనిమహత్త్వమిట్టిదని తెలుపనక్కఱలేదు.

ఈ యధ్యాయమందు పదకొండనువాకములు కలవు. ఇందు వర్ణింపఁబడిన రుద్రుని ఘోరరూప శరీరము శివరూపశరీరము శరీరావయవములు ధనుశ్శరాది సాధనములు దుష్టశిక్షణము శిష్టరక్షణము మొదలయినవి సగుణోపాసకులగు శైవులయభీష్టసిద్ధి కాలవాలమై యుండెను. ఇందలి శివరూప వర్ణనములే తరువాతఁ బురాణములలోని శివకథలుగాను శైవపురాణములుగాను వెలసినవనుట సత్యము. మఱియునిందు వర్ణింపఁబడినశివుని విశ్వరూపత్వము విశ్వవ్యాపకత్వము విశ్వకారణత్వము మొదలయిన వేకేశ్వరత్వ విజ్ఞానమును, గ్రమముగా జీవేశ్వరై క్యజ్ఞానమును గలిగించునవియై యద్వైతభావమున కాలవాలమగుచున్నవి. ఇదే యిందలి విశేషము.

“సమశ్కంభవేచ మయోభవేచ సమశ్కంకరాయచ ।

మయస్కరాయచ సమశ్శివాయచ శివతరాయచ ॥

వాఙ్మయసంహిత

శుక్లయజుస్సంహిత యనఁబడు దీనినిగూర్చి యింతకు మున్ను కొంతచదివి యున్నాము. ఇక విశేష విషయములిందు తెలిసికొందము.

యములలోనిది యర్వాచీన మనియుఁ గొందఱి యభిప్రాయము.¹ మొదటి పదు నెనిమిదింటిలో నున్న ఋక్కులు యజుస్సులు గూడ మంత్ర శబ్దవాచ్యములగునుఁ దైత్తిరీయ సంహితనుండి యుద్ధరింపఁబడినట్లు కనవచ్చుచున్నవి. ౨౨ - ౨౩ - ౨౪ - ౨౫ - అధ్యాయములలో మంత్రములు సరిగాఁ దైత్తిరీయము నుండి యుద్ధరింపఁబడినవిగానే యున్నవి. మఱియు మొత్తముమీదఁ బరిశీలింపఁగా నీ సంహితలోని కడపటి యిరువది రెండధ్యాయములలోను వర్ణింపఁబడిన విషయము లన్నియుఁ దైత్తిరీయ బ్రాహ్మణారణ్యకములందు గనవచ్చుచున్నవి. గాని వాజసనేయ బ్రాహ్మణారణ్యకములందు గనరావు. అదిగాక, వాజసనేయ బ్రాహ్మణము మొదటి తొమ్మిది కాండములును సంహితలోని మొదటి పదు నెనిమిది యధ్యాయములకు వ్యాఖ్యానముగాఁ గనవచ్చును. తరువాతి పదియేడ ధ్యాయములలోని మంత్రములు కొన్ని బ్రాహ్మణమున నందందు గ్రహింపఁబడినవి. కాని కడపటి యైదధ్యాయములలోని మంత్రముల ప్రసక్తి బ్రాహ్మణమున నెందును గనరాదు. దీనినిబట్టి చూడఁగా నే యధ్యాయములయందలి మంత్రములకు బ్రాహ్మణము ప్రతిపదార్థరూపమున నున్నదో, ఆ పదునెనిమిది యధ్యాయములే ప్రాచీనము లని తెలియవచ్చుచున్నది. ఇందుకుఁ గాత్యాయనుని శుక్ల యజుర్వేదాను క్రమణి, సంహితలోని ౨౬-౩౫ వఱకుఁ గల పది యధ్యాయములును శిలములని చెప్పుట గూడఁ బ్రమాణ మగుచున్నది. ఇది యిట్లుండ—

ఇతకుమున్ను చూపినట్లుగా ౨౬—౨౯ వఱకుఁ గల నాలుగధ్యాయ ములలోని విషయములును వెనుకటి యధ్యాయములందు విహితమైన యజ్ఞక్రియ యందు సమన్వయించుట మాత్రముననే సార్థకము కాఁదగి యుండుటకూడ వీని యర్వాచీనను జూచుచున్నది. ౩౦—౩౯ వఱకుఁ గల యధ్యాయములలో వర్ణింపఁ బడిన నరమేధపితృయజ్ఞ విశ్వజిద్వాగాదులైన నూతనక్రియ లీయధ్యాయముల యర్వాచీనత్వమునకుఁ దోడ్పడుచున్న వనుట నిర్వివాదము. ఇంకఁ గడపటి యధ్యాయ మందుమా, యాగక్రియతో నెట్టి సంబంధమును లేనియది సంహిత చివర నెట్లు చేరినదో కాని యది తరువాత వెలువడిన యుపనిషత్తులకు సంబంధించిన దగుటచేఁ దప్పక యర్వాచీనమే యగుచున్నది.

పైవిభాగమునుబట్టి చూచినచో నీ సంహిత యందలి మొదటి ౧౮ అధ్యాయములును తొలఁతఁ దైత్తిరీయ సంహితనుండి వేఱుపడిన మంత్రార్థ వాద రూపమైన వాజసనేయ సంహిత యనియుఁ దరువాతి యధ్యాయములు ౨౨ ను, తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణారణ్యకములు వెలసిన పిదప నావిర్భవించి యాసంహితకుఁ

గాల క్రమమునఁ జేరిన వనియు గోచరించుచున్నది. ఏతాదృశమై కాణ్యమాధ్యం దినభేదమునఁ బ్రధానముగా రెండు శాఖలైన యీ సంహితలోని ఋజ్జుంత్రములు ౧౯౨౫ అనియు, యజుర్మంత్రములు ౮౮౨౮ అనియుఁ దెలియుచున్నది.¹

అథర్వ సంహిత

దీని ప్రామాణ్యాధికమును గూర్చి చతుర్థాధ్యాయమునఁ గొంత చదివి యున్నాము. తెత్తిరీయారణ్యకాదులఁ బ్రశంసింపఁబడి యజ్ఞోపయోగియై బ్రహ్మ వేద మనుభ్యాతి గాంచినయిది తక్కిన సంహితలకంటె నర్వాచీన మైనను గొండలు పాశ్చాత్యులు తలఁచినట్లత్యంత మర్వాచీనము కాదు. దీనికిఁ దొమ్మిది శాఖలున్న వనియు, పదియేనుశాఖలు గల వనియు రెండు పాఠములున్నవి.² ప్రవర్తకులను బట్టి వచ్చిన యాశాఖాభేదములను గూర్చి ముందు కొంత తెలియుదము.

అథర్వణ శాఖలు

“అథర్వ సంహితను వ్యాపింపఁజేయుమని వేదవ్యాసుఁడు సుమంతుని కిచ్చినట్లు విష్ణుభాగవతాది పురాణములు చెప్పుచున్నవి. ఆ సుమంతుఁడు దానిని రెండు భాగములుచేసి కబంధుని కిచ్చెను, అతఁడందొక భాగము పఠ్యునికిని మఱియొక భాగము వేదస్పర్శునికి నిచ్చెను. వేదస్పర్శుఁడు దానిని నాలుగు భాగములు చేసి మోదుఁడు పిప్పలాదుఁడు శౌక్త్యాయని తపసుఁడు, అను నలుగురి కిచ్చెను. పఠ్యుఁడు తనభాగమును మూడుగా విభజించి, జాజిలి కుముదాది శౌనకుఁడునను ముగ్గురికిచ్చెను. శౌనకుఁడు తనభాగమును రెండుచేసి బ్రభువు సైంధవుఁడుననువారి కొసంగెను. సైంధవుఁడు ముంజకేశుని కిచ్చెను. అది మరల రెండుశాఖలైనది.” అని వాయుపురాణము చెప్పుచున్నది.³ ముంజకేశుని వల్ల గ్రహించినయిద్దఱిపేళ్లనది పేర్కొనకపోయినను, ఈ సందర్భమందే యొకచోట “ఏత దంగిరసా ప్రోక్త”మృనియు, దాని క్రిందనే ‘తథా చరణవిద్యానా’మనియుఁ జెప్పటనుబట్టి, అంగిరసుఁడు చరణవిద్యుఁడునను వారిరువురును శాఖా ప్రవర్తకులని తెలియనయ్యెడి. ఋగ్వేద యజుర్వేదముల ప్రథమ ప్రవర్తకులగు పైల

1. చరణపూహ పరిశిష్టము.

2. నవాధ్యాయభర్తా² నేర్పకుప్రాహుః పంచదశాధ్యగమ్. సర్వా-వృత్తి. అథర్వవేదస్య నవభేదా భవంతి. చరణపూహ.

3. వాయుపు-పూర్వ. 61. అధ్యాయము.

వైశంపాయనులు శాఖా ప్రవర్తకులలో గణనకు రానట్లే పైవారిలో సుమంతుఁడు గణనకు రామింజేసి కబంధాదులు పదియేనుమందియు శాఖా ప్రవర్తకులైనట్లు తెలియవచ్చును. ఈ పద్ధతినిబట్టి పదియేనుశాఖలనెడి పాఠాంతరము గూడ సార్థక మగుచున్నది గాని చరణవ్యాహము తొమ్మిండుగురు ప్రవర్తకులనే పేర్కొనుచున్నది. ఇది యన్నివేదముల ప్రవర్తకుల పేళ్లను బురాణములనుండియే గ్రహించినది గాని దీనివ్రాతప్రతులు నచ్చుప్రతులు గూడ లేఖనముద్రణాది దోషదూషితము లగుటంజేసి యిందు పై వానిలోఁ గొన్ని నామము లవపాఠములుగానున్నవి. మఱికొన్ని క్రొత్తవిగా నున్నవి. చరణవ్యాహములోని కొన్నితప్పులను సవరించుచు దానివ్యాఖ్యానము మఱికొన్ని తప్పులు చూపుచున్నది. వాని నెల్లదిద్ది వాయుపురాణ పాఠముతో సరిచూడఁగా, మోద - వేదస్పర్శ - పిప్పలాద - తపన - జాజిలి - కుముదాది - శౌనక - ఆంగిర - శ్చరణవిద్యులు తొమ్మిండుగురు శాఖాప్రవర్తకులనెడి పాఠము సార్థకమగుచున్నది. వీనిలో శౌనకపైప్పలాదశాఖలు రెండుమాత్రమే ముద్రితా ముద్రిత సంహితాపుస్తక రూపమునఁ గనబడుచున్నవి. ఈ రెండును దొలుత నొకమూలమే యాధారముగా విడిపోయిన వైనను, తరువాతఁ బ్రవర్తకపాఠ భేదమునుబట్టి గ్రంథము ముందువెనుక లగుటవలనను నూతన గ్రంథము చేరుటవలనను బరస్పరము విభిన్నముగాఁ గనవచ్చుచున్నవి. ఈ రెంటిలోను దొర్లి దేశము నలుఁగడల వ్యాపించి సాయణభాష్యమునకు గుఱియై ఖ్యాతి కెక్కినది శౌనకశాఖయనుట యసంశయము. కావున దీనినిబట్టి యథర్వసంహిత యందలి విభాగాదులను ముందుగాఁ దెలిసికొందము.

శౌనకసంహిత ౨౦ కాండములు. అందు ప్రతికాండము కొన్ని ప్రపాఠకములుగాను, ప్రతిప్రపాఠకము కొన్ని యనువాకములుగాను, ప్రత్యనువాకము కొన్ని సూక్తములుగాను విభజింపఁబడినవి. ప్రతీసూక్తమందు ననియతసంఖ్య గల ఋక్కులు లేక, మంత్రములుండును. ఇట్లున్న యీ విభాగముల స్వరూప మీ క్రిందిపట్టిక తెల్పును.

శానకీయాధర్వ సంహిత

కాం	ప్రసా	అ	సూక్త	ముక్కులు
1	1-2	6	85	168
2	3-4	6	86	207
3	5-6	6	81	280
4	7-8-9	8	40	324
5	10-11-12	6	31	376
6	13-14-15	18	142	454
7	16-17	10	118	286
8	18-19	5	10	359
9	20-21	5	10	302
10	22-23	5	10	350
11	24-25	5	10	313
12	26-27	5	5	304
13	28	4	4	188
14	29	2	2	139
15	30	2	18	220
16	31	2	9	93
17	32	1	1	30
18	33-34	4	4	283
19	...	7	72	456
20	...	9	143	967
	34	111	731	5934

పై మొత్తములు సేవకలాలపండితుడు ప్రకటించిన ప్రతినబట్టి యదాహరింబఁబడినవి ¹ రాధ్విట్టిపండితులు ప్రకటించిన బర్లిన్ ప్రతియు. ² శంకర పాండురంగ పండితుడు సాయణభాష్యముతోఁ బ్రకటించిన ప్రతియు. ³ బొంబాయి

1. బొంబాయి. క్రీ. 1884 నం.

2. బర్లిన్ 1866 నం.

3. బొంబాయి 1895. ముద్రణము.

తంజావూరుపుస్తక భాండ్యారములలోని వ్రాతప్రతులను బై మొత్తములలో ముఖ్యముగా ఋక్కుల మొత్తమునెడి నింబించుక వేటుపడుచున్నవి గాని యా భేదము చాలవఱకుఁ బర్యాయసూక్తము లనఁబడు సర్థసూక్తములయందలి ఋక్కులను గణించుటలో వచ్చినది గాని గ్రంథభేదమునుబట్టి వచ్చినది కాదనుట నిజము. హిందూదేశమందలి ముద్రితా ముద్రితప్రతులన్నియుఁ బైని జూపినఋక్కుల మొత్తమునే యీషద్వైషమ్యముగా జూపుచున్నవి గాని బర్లిన్ ప్రతిమాత్రము మిక్కిలి భేదమును ౨౦ వ కాండమునందు చూపుచున్నది. ఆ ప్రతిలో ౨౦ వ, కాండమున ౧౫౦ ఋక్కులు మాత్రమేకలవు. దీనినిబట్టి యీ కాండ మా ప్రతికిఁ జూర్తిగాలభింపలేదని స్పష్టమగుచున్నది. ౧౯ కాండములవఱకును సకలవిధముల బర్లిన్ ప్రతి సేవకలాల ప్రతిని బోలియున్నదని యీ రెండుప్రతులలోని మొత్తములను సరిగాఁ బరిశీలించుటవలనఁ దెలియవచ్చినది. విట్టిపండితుని యాంగ్లేకృతాధర్యవేదమందలి వీరికయు¹ బర్లిన్ ప్రతిలోని ఋక్కులను శంకరపాండురంగ ప్రతిలోని ఋక్కులను, అనుక్రమణికా వచనములనుబట్టి పోల్చి ౧౯ కాండముల వఱకుఁ గల యీషద్వేదము పర్యాయసూక్తగణన భేదమున వచ్చినదనియే తేల్చినది, ౨౦ వ, కాండమును విట్టి యాంగ్లేకరింపలేదు గాని యందలి ఋక్కులు ౧౫౦ అనియుఁ జెప్పినది. అందుచే ఋక్కులమొత్తములు మూఁడువిధములుగాఁ గనవచ్చుచున్నది

సేవకలాప్రతి

పాండురంగప్రతి

బర్లిన్ ప్రతి

౫౯౩౪

౬౦౧౮

౫౦౩౮

ఇందు మొదటిదానికిని రెండవదానికిని వచ్చిన ౮౪ ఋక్కులభేదము పర్యాయసూక్తమంత్ర గణనభేదమున వచ్చినది కొంత; ౨౦-వ కాండమందలి ఋక్కుల హెచ్చుతగ్గులనుబట్టి వచ్చినది కొంత. అందు ౫౮ ఋక్కులగణన భేదము తీసివేసినచో ౨౬ ఋక్కులు మొదటిప్రతి ౨౦-వ, కాండమున నెక్కువగా నుండును.² ఇంక మొదటిదానికిని మూఁడవదానికిని ౮౯౬ ఋక్కులభేదమున్నది. ఇది చాలావఱకు ౨౦-వ, కాండమునుబట్టి వచ్చినదే. కాని, యిట్లున్న మూఁడుమొత్తములను గూడఁ గొంచె మెచ్చుతక్కువగా నమర్చించు ప్రమాణవచనములు గనఁబడుచున్నవి. వాయుపురాణములో :—

1. H. O. S. Lanman. Vol. 7.

2. శం. పా. ప్రతి ౨౦-వ, కాండములోని ఋక్కు ౯౪౧.

“ఋచా మథర్వణాం పంచ సహస్రాణి వినిశ్చయః,

సహస్ర మన్య ద్విజ్ఞేయ మృషిభి ర్వింశతిం వినా.

ఏత దంగిరసా ప్రోక్తమ్.—

తథా చరణవిద్యానాం ప్రమాణం సంహితాం శృణు,

షట్సహస్ర మృచా ముక్త మృచ షడ్వింశతిః పునః.”¹

అని రెండుశ్లోకములున్నవి. ఇందు మొదటిదానినిబట్టి యంగిరశ్శాఖా ప్రమాణము ౫౯౦౦ అనియు, రెండవదానినిబట్టి చరణవిద్యశాఖా ప్రమాణము ౬౦౨౬ అనియుఁ దెలియుచున్నది. ఈ రెండు మొత్తములును గొంచె మించు మించుగా మన మొదటి రెండు ప్రతుల మొత్తములకును సరిపడుచున్నవి. మఱియు మొదటిశ్లోకములోని “అయిదువేలు నిశ్చయము. ఇరువది తక్కువగా వేయి ఋక్కులు వేఱని తెలియఁదగును” అనునర్థ మిచ్చువదములను బట్టి కదవది కాండములోని గ్రంథము ప్రాచీనము కాదనియు, బర్లిన్ ముద్రితప్రతి కది పూర్తిగా లభింపలేదనియు, అందుచేఁ బ్రాచీన ఋక్సంఖ్యనుబట్టి మన మూడవ మొత్తము గూడ సరిపడుచున్న దనియుఁ దెలియుచున్నది. కాని, యనేకులు తలఁచినట్లుగా నిరువదవకాండ మర్వాచీనమే యైనను, అందలి మంత్ర సంఖ్య బర్లిన్ ప్రతిలోఁ దప్ప మనదేశమందలి వ్రాతప్రతులలో నెల్లఁ దొమ్మిదివందలకుఁ జైగానే కనఁబడు చున్నది.² ఇది యిట్లుండ, చరణవ్యూహ మథర్వమంత్ర ప్రమాణము ౧౨ వేలని చెప్పుచున్నది. ఈ ప్రమాణ మెపుడైన నున్నదో లేక యిది శౌనకవైష్ణవాద సంహితలను గలిపి చెప్పినదో యూహించుట కేమియు నవకాశములేకున్నది. కావున నిక సంహితాస్వరూప స్వభావములను గూర్చి యిండుక విచారితము.

ఈ సంహిత స్వరూప స్వభావములనుబట్టి నాలుగుభాగము లగుచున్నది. అందు ౧—౭ వఱకు నేడు కాండములు ప్రథమభాగము. ౮—౧౨ వఱకు నైదు కాండములు ద్వితీయభాగము. ౧౩—౧౮ వఱకు నాఱు కాండములు తృతీయ భాగము. ౧౯, ౨౦, కాండములు రెండును ఋతుర్థభాగము. ఇందు మొదటి భాగము మొదటికాండములో సూక్తమునకు నాలుగుచొప్పున, రెండవదానిలో నట్లే యైదు చొప్పున, మూడవదానిలో నాఱుచొప్పున, నాల్గవదానిలో నేడుచొప్పున,

1. వా. పు. పూ. 61 ఆధ్యాయము.

2. బొంబాయి దొరతనమువారి ప్రాచ్యపుస్తక శాంతాగారిములోని వంబల్లు 862-877. తంజావూరు మహారాజ పుస్తకాలయము. వం-594.

అయిదవదానిలో నెనిమిది మొదలుగాఁ బదునెనిమిదివఱకును, అఱవదానిలో మూడు చొప్పున, ఏడవదానిలోఁ జాలవఱ కొకటి చొప్పునను, రెండు మొదలుగాఁ బొమ్మిది వఱకును, మంత్రములు గలవు. సూక్తముల ననుసరించిన ఋక్కులనియమమే యీ భాగమందలి యొకవిశేషము. రెండవభాగములో నన్నికాండము లందును, అయిదేసి చొప్పున ననువాకములు సమానముగా నుండుట యొకవిశేషము. సూక్తసంఖ్య కూడ సీ భాగమున గడపటికాండమందు తప్పఁ దక్కిన యన్నిటియందు నొక్క రీతినున్నది. మూడవభాగమందలి కాండములు వివిధరూప స్వభావములు కలవి యైనను, అవి యొక్కొక్కవిషయము ననుసరించి యుండుట విశేషము. ఇఁక నాల్గవ భాగములో మొదటిదగు పంచొమ్మిదవకాండ మే విషయమునకును బ్రత్యేకముగా సంబంధింపక పూర్వకాండములకుఁ బరిశిష్టముగా నున్నది. మఱియు నందలి మంత్రములు నిర్ద్వంద్వములు గాక యర్వాచీనతను జూచుచున్నవి. ఇరువది యవకాండ మథర్వమంత్రస్మర్యయే లేకుండ ముప్పాతిక ముప్పీసము సోమయాగ మునకు సంబంధించిన ఋగ్వేదమందలి ఋక్కులతో నిండియున్నది. ఇది యీ భాగమందలి ముఖ్యవిశేషము. అందుచేతనేయిది యర్వాచీనభాగ మనఁబడుచున్నది. స్వరూపమునుబట్టి ౧౬, ౧౭, కాండములు మిక్కిలి చిన్నవైనను, ఆథర్వణ స్వభావము గలిగియున్నవి. అందుచే నథర్వసంహిత యనుసంజ్ఞ మొదటి పదు నెనిమిది కాండములకే చెల్లునని పెక్కండ్రు విమర్శకుల యభిప్రాయము.

సంహితా విషయ విచారము

విషయమునుబట్టి చూచినచో మొదటిపదమూడు కాండములలోని మంత్రములును బూర్వోత్తరసంబంధము లేక యవ్యవస్థముగాఁ గనిపించునుగాని తక్కిన యైదింటిలోని విషయ మట్లుగాదు. ౧౪-వ, కాండమంతయు వివాహమంత్ర భూయిష్టము. ౧౫-వ, కాండము వ్రాత్య మనఁబడును. ఇది యంతయు వ్రాత్య నామకుఁడైన పరమాత్మస్తుతికి వినియు క్రమైనది. ౧౬, ౧౭ కాండములు వశీకరణ మంత్రపరములు. ౧౮-వ, కాండ మంత్యసంస్కారపరము. ఇట్లు తొలుత ౧౮, కాండములుగానున్న యీ సంహితకు వివిధములైన ఘద్రసూక్తములతో ౧౯-వ, కాండము పరిశిష్టముగాఁ జేరినది. కాని యిదియు యజ్ఞోపయోగి కాదు. అందుచే సీ సంహిత యిట్లు యాగార్థము కాకుండుట కనిపెట్టి తరువాత నథర్వసంహితాభిమానులు ఋగ్వేదమునుండి యెట్టిమార్పు లేకుండఁగా సోమయాగోపయుక్తములైన కొన్ని సూక్తములను దీనికిఁ జేర్చిరి. అదియే ౨౦-వ కాండము. ఈ కాండము చేరినపిదప నిది బ్రహ్మవేదమును భ్యాసవహించి యజ్ఞోపయోగియై ప్రామాణ్యమును

జెంది వేదములలోఁ జేరినది. అదియే వేదములు నాలుగనుటకు మొదలు. చతుర్థాధ్యాయములోఁ జెప్పినట్లుగాఁ దైత్తిరీ యైతరేయబ్రాహ్మణముల నాటికిఁ గూడ యజ్ఞోపయోగికాని యీ వేదము తరువాత నట్టిస్థితికి వచ్చినదని నీనికి సంబంధించిన గోపథ బ్రాహ్మణములోని యీ క్రింది వాక్యములవల్లఁ దెలియనగును.

“అథహ ప్రజాపతిః సోమేన యక్షమాణో వేదా నువాచ ॥

కం వో హోతారం వృణీయాం క మధ్వర్యుం, క ముద్గాతారం,

కం బ్రహ్మణ మితి, త ఊచు రృత్విగ్విద మేవ హోతారం వృణీష్వ
యజుర్విద మధ్వర్యుం, సామవిద ముద్గాతార,

మథర్వాజీరోవిదం బ్రహ్మణమ్.”

దీనినిబట్టి యజ్ఞమునందు ఋగ్వజాస్సామవేదజ్ఞులు క్రమముగా హోత -
అధ్వర్యుడు - ఉద్గాత - యగునట్లు, అథర్వవేదజ్ఞుడు బ్రాహ్మయగునని తెలియు
చున్నది. ఇందుచేతనే యిది బ్రహ్మవేద మనఁబడుచు వచ్చినది. పురాణముల
కాలమున దీనిమహిమ చుఱియు హెచ్చినది. కావున దీనిఖ్యాతి కిరుపడియవ
కాండమే మూలమనియు నది యర్వాచీనులు దీనికిఁ జేర్చినదనియు భావింపనగును.

ద్వితీయాధ్యాయమున వేదకాల నిర్ణయసందర్భమునందు కృత్రికానక్షత్రము
ప్రథమనక్షత్రముగా గణించిన తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణాదులలోని కొన్నివాక్యములు
చదివియున్నాము. అట్టివాక్యమే యీ సంహితలో “సుహవం మే కృత్రికా
రోహిణీ చాస్తు భద్రం మృగశిరః శమార్ద్రా, పునర్వసూ సూన్యతా.” ఇత్యాది
గాఁగనఁబడుచున్నది.¹ దీనినిబట్టి కృత్రిక ప్రథమనక్షత్రముగా నున్నకాలమున
నీ సంహిత పుట్టియుండునని కొందఱు తలంచిరిగాని యది సరికాదు. అనేక హేతు
వులనుబట్టి యీ సంహిత యర్వాచీన మనియు, అందును గడపటికాండములు
మిక్కిలి యర్వాచీనములనియు విదిత మగుచుండఁగాఁ దైత్తిరీయ బ్రాహ్మ
ణాదులలోని వాక్యముల ననుకరించిన పంచొమ్మిదవ కాండములలోని యీ వాక్య
మునుబట్టి యీ సంహిత తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణాదులకు సమకాలికమనుట ప్రమాణ
సిద్ధము కాఁజాలదనుటకంటె నీ విషయము నీ సందర్భమున మరలఁ జర్చించుట
యావశ్యకము కాదు. కావున నిరుపదియవకాండము మిక్కిలి యర్వాచీనమనుటకుఁ
గొన్ని కారణములు తెలిసికొందము.

౧. తక్కిన కాండములలో నక్కడక్కడ నొకటిరెండు యాగోపయోగి సూక్తములున్నను, మొత్తము మీదనవి యాగసంబంధము కలవి కావు. ఇది మాత్రమే సోమయాగమునకు సంబంధించినది. ఇది దీని యపూర్వలక్షణము.

౨. తక్కిన కాండములలో నందందు ఋగ్వేదములోని ఋక్కులున్నవి గాని యవి యించించుక మాఱురూపమునఁ గనవచ్చును. ఇందలి సూక్తములు ఋగ్వేదములలో నున్నట్లే యేమియు మార్పులేక యట్లేయున్నవి. ఇది దీనియభి నవలక్షణము.

౩. మొదటి ౧౮ కాండములలోను, ప్రపాతక విభాగము కలదు. ౧౯-వ కాండమందును, ఇందును నట్టివిభాగము కనరాదు.

౪. అథర్వ ప్రాతిశాఖ్యము ౧౯-వ, కాండమును దీనినిగూడఁ జేర్కొన లేదు.

౫. ఇందు స్వతంత్రములుగాఁ గనవచ్చుదాన స్తుతిపరములయిన కుంతాప సూక్తములకు పదపాఠముకూడఁ గనరాదు.

ఇంక నిట్టిపేతువులు కలవు గాని, దీని యర్వాచీనతను స్థాపించుటకివి చాలును. ఈ దృశలక్షణలక్షితమైన శానకసంహితలోని విశేషములు పరిశీలించు టకుముందు దీని సోదరియగు పైప్పలాద సంహిత స్వరూపము తెలిసికొనుట యావశ్యకము.

పైప్పలాద సంహితా చరిత్ర

యజుస్సంహిత తైత్తిరీయవాజసనేయ భేదమున విడివడినట్లే యథర్వసం హిత తొలుత శానకపైప్పలాద భేదమున విడిపోయెనని చెప్పవచ్చును. ఈరెంటిలో నేది ముందో చెప్పకుంఁ దగిన సదాధారము లేవియు నిపుడు లభింపకున్నవి కావి శానక శాఖకున్న వ్యాప్తిలో సహస్రాంశమైనను బైప్పలాదశాఖకు లేదని మాత్రము చెప్పక తప్పదు. ఎచ్చటనో యొకమాఱుమూల నొక్క వ్రాతప్రతి నాశ్రయించి యజుగిపోయి దైవవశమున నెట్లో యిది సజీవమై యుండుటచే నిట్లు చెప్పవలసి వచ్చినది గాని యంతమాత్రమునఁ దొల్లి వైదిక లోకము దీని నెఱుగఁదని తలంప రాదు. బ్రహ్మయజ్ఞపాఠమే మంత్రము నథర్వవేద ప్రథమ మంత్రముగాఁ దెలుపు చుండెనో, “శం నో దేవీ రభిష్వయ ఆపోభవన్తు పితయే శంయో రభిసవన్తునః”

అనెడి యా మంత్రము దీని మొదట మాత్రమే యున్నది.¹ అథర్వవేద సంబంధి యగు గోపథ బ్రాహ్మణముగూడఁ బైమంత్రమే మొదలు చేసికొని యథర్వ వేదము పఠింతురని చెప్పుచున్నది.² హలాయధుని బ్రాహ్మణ సర్వస్వమును, అథర్వవేద పరిశిష్టమునుగూడ నీ మంత్రమే యథర్వవేద ప్రథమ మంత్రమని చెప్పుచున్నది. మఱియు శౌనక సంహితను బ్రకటించిన రాథవిట్టి పండితులును, శంకర పాండురంగ పండితుఁడును సంపాదించిన వ్రాతప్రతులలో నొకటి రెండింటియందీ మంత్రము మొదట నున్నదని వారు వ్రాసియున్నారు.³ కాని వారు పెక్కు ప్రతులు శోధించి శౌనక సంహిత మొదటి మంత్రము “యేత్రిషప్తాః పరి యన్తి విశ్వా రూపాణి బిభ్రతః వాచస్పతిర్బలా తేషాం తన్వో అద్యధాతుమే” అనునది ప్రథమ మంత్రమని పరిష్కరించుటచేతను సాయణాచార్యులు దీనినే ప్రథమముగాఁ గ్రహించి భాష్యము వ్రాయుటచేతను, శౌనక సంహిత ‘శంనోదేవీ’ రిత్యాది మంత్రముతో నారంభము కాలేదనుట నిశ్చయము. ఈ మంత్ర మీ సంహితలో మొదటికాండ మాఅవసూక్తము మొదటఁ బెక్కువ్రాతప్రతులందు గనపప్పుటనుబట్టియు, సాయణాచార్యులీ మంత్రమును మొదటిదానినిగా గ్రహించి భాష్యము వ్రాయకపోవుటను బట్టియుఁ బరిష్కర్తలను బ్రకాశకులునుగూడ శౌనక సంహితాద్య మంత్రము శంనోదేవీరిత్యాదికము కాదనియు, యేత్రిషప్తా ఇత్యాదికమే యనియు నిశ్చయించిరనుట స్పష్టము.

ఇట్లు శౌనక సంహితాద్య మంత్రము ‘శంనోదేవీ’ రిత్యాదికము కాదని ధ్రువపడుటచేతను, దీని యొకటి రెండు వ్రాత ప్రతులలో నిది మొదటనుండుటకు బ్రహ్మయజ్ఞాది సంప్రదాయమునుబట్టి లేఖకుఁడు చేసిన ప్రమాదమే కారణమనుట విదితమగుటచేతను, పూర్వోక్త సత్ప్రమాణములనుబట్టి ‘శంనోదేవీ’ రిత్యాది మంత్ర మథర్వ ప్రథమ మంత్రమని వైదిక సంప్రదాయము హెచ్చించుటచేతను, అది యేదో యొకశాఖలో మొదటి మంత్రముగా నుండి యుండవలెననుట నిశ్చయముగావున, లభించిన వైపులాద సంహిత వ్రాతప్రతిలో మొదటి ప్రథమ లేకపోయినను, అందలి మొదటి మంత్రము ‘శంనోదేవీ’ రిత్యాదికమే యని దాని

1. చూ. బ్లాంఫీల్డ్ కౌశికమాత్ర పీఠిక.

2. శంనోదేవీరఖిష్టయ ఇత్యేవ మాదిం కృత్వా అథర్వవేద మధీయతే. గో. బ్రా. 1-29.

3. చూ. అంగీకృతాథర్వ వేదపీఠిక. పుట, 116.

బొంబాయి సభాష్యా అథర్వవేదపీఠిక.

స్వరూప స్వభావము తెలిగిన రాథవిట్టి పండితులు మొదలగువారు నిశ్చయించి యున్నారు.¹ అనాదిగా బ్రహ్మయజ్ఞాదులందు ప్రథమ మంత్రముగాఁ బఠింపఁ బడుచు వచ్చుచున్న యీ మంత్రము దేశమందు వ్యాపించిన శౌనక సంహిత మొదట లేనపుడును, పైప్పలాద సంహితకంటె మఱియొక యథర్వ సంహిత యున్నదనుట కాధారములు లేనపుడును, శంసో దేవీరిత్యాది మంత్రము పైప్పలాద సంహితలో మొదటి మంత్రమేయని యూహించి నిశ్చయించుట సముచితమే. దీనిని బట్టి శౌనకసంహితకంటె నిదియే ముందని చెప్పఁదగియున్న పైప్పలాద సంహిత చిరకాలము క్రిందటనే యజుగిపోయినను హృదయము కరగించునట్లు దీని చరిత్రము మాత్ర మతివిచిత్రముగా నిట్లు తెలియవచ్చుచున్నది.

భూర్జపత్రములపైఁ గాశ్మీరదేశలిపిలో వ్రాయఁబడిన పైప్పలాదసంహిత ప్రతి యొకటి తొల్లి కాశ్మీరదేశమందుండెను. ఇది క్రీ. 1870 ప్రాంతమున రాసను పేరు గల యాంగ్లేయునికి దొరకునప్పటికి దాదాపు మూఁడువందల పత్రములు గల యీ ప్రతిలో రెండు పత్రములు పోయినవి. ఎనిమిది పత్రములు తూట్లుపడి నఁగియున్నవి. ఇది సంవత్సరము ౯౫ లో వ్రాయఁబడినట్లు దీని యందున్నది. ఇది తరువాతఁ గాశ్మీర రాజధానియగు శ్రీనగరమునకుఁ జేరినది. దీనినే భూర్జపత్ర ప్రతి యనియు, గాశ్మీర ప్రతి యనియుఁ జరిత్ర కారులు వ్యవహరించు చున్నారు.

ప్రతి వృత్తాంతము తెలిసి జర్మనీలోని రాథ పండితుఁడు 1873 లో శ్రీనగరమున నాగరలిపిలో దీనికి నకలు వ్రాయించి తెప్పించుకొని చదివి దాని మీద నొకవ్యాసము 1875 లోఁ బ్రకటించెను. ఈ సమయమునందే బొంబాయి రాజధానిలో రాజకీయోద్యోగిగానున్న బుహ్రుపండితుఁడు శ్రీనగరములోని భూర్జ పత్రప్రతికి నాగరలిపిలో మఱియొకనకలు వ్రాయించెను. అదియే 1875-76 లో సంపాదించఁబడిన వ్రాతప్రతిగా 378 గ్రంథ సంఖ్యతో నిపుడు పూనా దక్కన్ కాలేజీలోని లిఖితపుస్తక భాండాగారమున నున్నది. మన దేశమున మన యథర్వ వేదశాఖయగు పైప్పలాదసంహిత సజీవమై యున్నదనుటకు బుహ్రు

1. చూ. విట్నీయాంగ్లీ కృతాథర్వ వేదపీఠిక పు. 116.

"In 1875, Roth, in his A. V. in Kashmir P. 16. remarks upon the general agreement in the tradition according to which 'cam no' etc was the initial stanza of Pippa, and not 'ye' trishapta as in Vulgate, and regrets all the more on that account that the first leaf of the Pippa. ms. is lost.

పండితుడు వ్రాయించిన యీ ప్రతియే యాధారముకాని యిదిగూడఁ బోయినట్లే కనఁబడుచున్నది.¹

రాధపండితుడు తాను వ్రాయించి తెప్పించుకొన్న ప్రతిరోఁ దప్పు లెక్కువగా నున్నవని తలంచి కాశ్మీరప్రతినే సంపాదించ దీక్ష వహించెను. ఇండియా దొరతనమువా రీప్రతిని సంగ్రహించి యతనికి 1876 లో నెరవుగాఁ బంపిరి. అతఁడు దీనినిబట్టి మఱియొక ప్రతి వ్రాసికొని పాఠపరిష్కారము గావించి, యథర్వవేద శాసకసంహిత నాంగ్లీకరించుచున్న విట్టిపండితునికి 1884 లో నందఁజేసెను. తరువాతఁ గాశ్మీరప్రతి జర్మనీలోని 'టూలింజెన్' విశ్వ విద్యాలయము లోని పుస్తక భాండాగారమునఁ బ్రవేశించెను. పిదప నిది యూరపు ఖండమందలి పండితుల కుపయోగించుటకై బ్లాంఫీల్డు, గార్బు, పండితు లిరువురును 1901 లో రూపగ్రాహక యంత్ర సాహాయ్యమున దీని ప్రతిరూప ప్రతినిదీసి బార్బిమోరుపురమునఁ బ్రకటించిరి. సర్వవిధములఁ గాశ్మీరప్రతియే యనఁదగిన యాప్రతి రూపప్రతియే తరువాత వైదిక వాఙ్మయమును బరిశోధించు పాశ్చాత్య పండితులకు సహాయపడుచున్నది.² అప్పటి భారతీయ ప్రభుత్వము రాధపండితుని కెరవిచ్చిన యీ భూర్జపత్ర ప్రతిమరల శ్రీనగరమునకు వచ్చినట్లెచ్చటను గనఁ బడదు. దీనినిబట్టి భరతఖండ హస్తమునుండి యూరపుఖండ హస్తగతములైన విట్టి వెన్ని గ్రంథములు గలవో మన మూహింపఁ జాలముగదా! ఇట్టి కాశ్మీర ప్రతి శ్రీనగరమునుండి టూలింజెన్సురముఁ జేరుట మంచికే యయ్యెనో చెడ్డకే యయ్యెనో యిప్పుడు విచారించిన లాభములేదు గాని, బుహ్మరుపండితుఁడు పెట్టి నదిభిక్షగా, పూనాకాలేజీలో నున్నదను దీని పుత్రికగూడఁ గనరాకపోయెను గదా యని మాత్రము విచారింపక తప్పదు. భరతమాత గన్న వేదసంహితలలో నొకటి యగుపైపులాద సంహితగతి యిట్లయ్యెఁ గదాయని వాఙ్మయ ప్రేయుల హృదయ మీ చరిత్రము విన్నతతీ నొక్కమాటు భగ్గు మనక మానదు. ఇఁకఁ గాశ్మీరప్రతి యాశ పదలకొని పూనాప్రతి యెట్టిదో చూతము.

“ఇది కాగితముల పుస్తకము. వ్రాత చక్కగానే యున్నది గాని నిర్దుష్టము కాదు. లిపి దేవనాగరియే కాని కాశ్మీరదేశపు కత్తు మొదటి పత్రము పోయి

1. అముద్రిత గ్రంథపట్టికనుబట్టి తెలియవచ్చిన యీ గ్రంథమొకసారి యెరవుగాఁ బంపఁదని దక్కన్ కాలేజీ ప్రెస్సిపాలుగారి కాండ్రవిశ్వకలా పరిషత్తు వారిచే వ్రాయించఁగా గ్రంథము కనఁబడలేదని జవాబు వచ్చినది.
2. ఈ విషయ మాంగ్లీకృతాథర్వ వేదపీఠికను బట్టియు, పూనాదక్కన్ కాలేజీ వ్రాత ప్రతుల పట్టికనుబట్టియు సంగ్రహముగా వ్రాయఁబడినది.

నది గాని తక్కిన గ్రంథము పూర్తిగా నున్నది. ఇరువది కాండములు నున్నవి. ఇందు పంక్తికి ౩౮, అక్షరములు చొప్పునఁ బ్రథమమునకు ౨౪ పంక్తులు కలవు. అట్టి ప్రథమము ౨౫౦ కలవు. ఇది బొంబాయిలోను బర్లిన్ నగరములోను ముద్రితమైన శానక సంహితకంటె వేఱుగా గనవచ్చుచున్నది.¹ అని లిఖిత పుస్తక పట్టికా నిర్మాతలు వ్రాసియున్నారు. దీనినిబట్టి. ౩౨ అక్షరము లొక గ్రంథమును సూత్రముచే, బూనా ప్రతిలోని పైప్పలాద సంహితా గ్రంథము సుమారు ౭౦౫౦ ఉన్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. శానక సంహితలోని ఋక్కులు ౬౦౦౦ అన్నను, అందు వందలకొలది ఋక్కులు “పాకః ౧౧ - వ్యాప్తః పురుషః” ఇత్యాదిగా నాలుగైదాక్షేసి యక్షరములు కింది యగుటచే ౩౨ అక్షరము లొక గ్రంథమును సూత్రమునుబట్టి యాఱువేల ఋక్కులను గ్రంథములోనికి మార్చినచో మూడు వేల గ్రంథము కూడఁగాదేమో యనితేచుచున్నది. కాని తంజావూరు లిఖిత పుస్తక పట్టిక, శానకీయాథర్య సంహితలోని గ్రంథము ౬౭౦౦ అని చెప్పుచున్నది.¹ ఈ లెక్క నిజమే యైనచో శానక సంహితా ముద్రణమునకు సంపూర్ణ గ్రంథము లభింపలేదనుట నిశ్చయమని విశ్వసింపవచ్చును. ఇదంతయుఁ జూడఁగా నథర్యపేదమంత్ర ప్రమాణము ౧౨ వేలని చెప్పెడి చరణ వ్యూహవచనము సత్యమేమో యనియు, అక్కడక్కడ లుప్తభాగములుగా వ్యాపించినవ్రాత ప్రతులను బట్టి మంత్ర సంఖ్యాపాతములు వేఱువేఱుగా బయలువెడలి యుండెననియు నూహింపవలసి వచ్చుచున్నది. ఇక రెండు సంహితలకుఁ గలసంబంధ మెట్టిదో చూతము.²

కొన్ని సూక్తములును మంత్రములును వేఱువేఱుగానున్నను, పెక్కు సూక్తములు తాఱుమాఱుగానున్నను మొత్తముమీదఁ జాలవఱకీ రెండు సంహితలలోని మొదటి నాలుగు కాండములును ఖరస్పరము పోలియున్నవి. ఘటియు శానక మాతేడు కాండములలోని కొంత గ్రంథము క్రమముగాఁ బైప్పలాదము వందొమ్మిది యిరువది కాండములలోఁ గనవచ్చుచున్నది. ఎనిమిది మొదలు పన్నెండు వఱకుఁగల కాండములలోని కొంతకొంత గ్రంథము పైప్పలాదము పదునాఱు పదియేడు కాండములలో నున్నది. పదుమూడు మొదలు పదునెనిమిది వఱకును శానక కాండములలోఁ గనవచ్చు గ్రంథము చాలవఱకుఁ బదునెనిమిదవ పైప్పలాద కాండమున నిమిడియున్నది. ఇట్లు మూడువంతుల గ్రంథ మీరెంటి

1. D. C. San. ms. P. 372.

2. H. O. S. Vol. 8. P. 1013-15.

యందు నేకీభవించియున్నట్లు కనబడుచున్నను, పాఠభేదములు మాత్రమమితముగా నున్నవి. అందుచే ననేక మంత్రములు స్వభావముచే నొకటియైనను స్వరూపముచే వే అయి కనబడును. శాన్ని యర్థముచే నొకటియైనను శబ్దముచే వేఅయి కనబడును. మఱియు శానక మేదవ కాండమందలి కొంత గ్రంథము పైప్పుల మిరువదవ కాండములో నున్నను, తక్కిన యందలి గ్రంథమును, శానక మిరువదవ కాండమందలి గ్రంథమును మిక్కిలి వేఱుగాఁ గనవచ్చును. అంతే కాదు. ఈ రెంటిలో నే కాండమందైనను, మొదటి మంత్రములుగాని కడపటి మంత్రములుగాని యొకటిగా నుండవు. ఋగ్వేదమునుండి వచ్చిన ఋక్కులైనను పీఠిలో నొకచోట నున్న ట్లింకొకచోట నుండవు. అందుచే సూక్ష్మదృష్టి కీ రెండు సంహితల సంబంధము దగ్గఱగాఁ గనిపించినను స్థూందృష్టికి దూరముగానే కని పించును. కావుననే యివి తైత్తిరీయ వాఙ్మయ సంహితల నెక్కువగాఁ బోలి యుండునని వెనుకఁ జెప్పితిని. ఇక నాది నొకటి యయ్యుఁ దరువాత ద్వీరూప మైన యథర్వవేదము నితర విషయములను విశ్వవ్యాప్తమైన శానక సంహితనుబట్టి తెలిసికొందము.

అథర్వ సంహిత - మంత్ర ద్రష్టలు

ఈ సంహిత కథర్వవేదము - అథర్వాంగిరస్సులు - భృగ్వంగిరస్సులు - బ్రహ్మవేదము - నని నాలుగు నామము లున్నవి. ఇందు మొదటి మూడు సంజ్ఞ రాయా ఋషులు ప్రవక్త లగుటనుబట్టియు, కడపటిది యాగములం దీ వేదము బ్రహ్మయను ఋత్విక్కు పఠింపఁదగిన దగుటనుబట్టియు వచ్చినవి. అథర్వ వేదో త్పత్తినిగూర్చి గోపథ బ్రాహ్మణ విష్ణుపురాణాదులు చెప్పెడి కథలయందలి ముఖ్య భావమునుబట్టి చూచినచో, భృగుమహర్షియు నథర్వ మహర్షియు నభిన్నులనియు, అథర్వాంగిరో మహర్షులును వారివారును బ్రధానులుగా నీ వేద మవిర్భవించె ననియుఁ దెలియవచ్చును అయినను, అథర్వమహర్షియు నతని సంతతివారును దర్శించిన సూక్రము లధికముగా నుండుటచే దీని కథర్వవేద మనెడి సంజ్ఞ లోక మున నెక్కువ విఖ్యాతి కెక్కినది. పై విషయమున కీ సంహితయందలి యీ క్రింది మంత్రములే ప్రమాణము.

“సోఽజ్గిరసాం పాశా న్మా మోచి ।

స ఆజ్గిరసానాం పాశా న్మా మోచి ।

సోఽథర్వణాం పాశా న్మా మోచి ।

స ఆథర్వణానాం పాశా న్మా మోచి ॥¹

అగ్గిరసానా మాద్యైః పశ్చానువాకైః స్వాహా ।

సప్తమాష్టమాభ్యాం స్వాహా ।

అథర్వణానాం చతుర్వచేభ్యః స్వాహా... ఏకోనవింశతిః స్వాహా ।

వింశతిః స్వాహా, మహాత్మాండా య స్వాహా ॥¹

దీనినిబట్టి, అంగిరసుడును, అంగిరసులును; అథర్వుడును అథర్వణులును, దర్శించిన యనువాకములును సూక్తములును గలవని తెలియుటయేకాక, అథర్వణు లొకటి మొదలుగా నిరువదీవఱకు ఋక్కులుగల పెక్కు సూక్తములను గొప్ప కాండమును దర్శించినట్లుకూడఁ దెలియవచ్చును. ఇట్లు ద్వివిధ సంజ్ఞల కాధార భూతులైన యథర్వాంగిరసులేకాక యింకను బెక్కుండు సూక్తద్రవ్యలు కలఁని యనుక్రమణికాదులవల్లఁ దెలియుచున్నది. కాని, వారిలో ననేకులు ఋగ్వేద సూక్త ద్రవ్యలే. వారుగాక తక్కినవారు సుమారు ముప్పదిమంది మాత్రమున్నారు. పంచదశ కాండమునకు వ్రాత్యమని పేరు. అందు వ్రాత్యుడు లేక, పరమాత్మ దేవతయని యనుక్రమణిక దెప్పుచున్నది. ఇరువదవ కాండమున - ౪౮-౪౯ - సూక్తములును, ౧౨౭-౧౩౬ వఱకుగల పది సూక్తములును దప్పఁ దక్కిన సూక్తములన్నియు ఋగ్వేదము నుండి యిందు ప్రవేశించిన వగుటచే నందలి విశ్వామిత్ర గోతమసవ్యాదులే యందలి సూక్తములకును ద్రవ్య లగుచున్నారు. ఆయా సూక్తములనుబట్టి యా ఋషులను దెలిసికొన వచ్చును గావున ననుబంధమందలి పట్టికలో వారి నామములఁ బేర్కొనలేదు.

ఇరువదవ కాండము నవీనమనుట స్పష్టము ఇది తొలుతఁ బైపులాద సంహితకే యనుబంధముగా నుండెడిదనియుఁ దరువాత శానక సంహితయందు ప్రక్షిప్తమయ్యెననియు రాధవిట్టిపండితు లభిప్రాయపడియున్నారు. ఇందు పూర్వోక్తములైన పన్నెండు చిన్నసూక్తములు తప్పఁదక్కిన విందలివి కావను నుద్దేశముతోనే బర్హిన్వ్రతి యీ కాండమున ౧౫౦ మంత్రములను మాత్రమే చూపినది. ఈ కాండము శానకసంహితలోనిది కాదనుతలంపుతోనే విట్టిపండి తుడు దీని నాంగీకరింపక విడిచిపెట్టెను. ఇందలి సూక్తములు సోమయాగోప యోగు లింద్రదేవతాకములు ఋగ్వేదనిష్ఠములు, కావున నీ కాండమునుగూర్చి వేఱుగాఁ బ్రసంగింపఁబని లేదు.²

1. 19-22, 23.

2. చూ. అథర్వవేదముపై సూక్తపట్టిక - అనుబంధము.

ఆర్షవిచారణ - ఛందోదేవతాదులు

సర్వానుక్రమణినిబట్టి పట్టికలోని వారధర్మవేద సూక్తద్రష్టలుగా నున్నను బృహదనుక్రమణినిబట్టి - బ్రహ్మ - అథర్వఁడు - భృగువు - అంగిరసుఁడు - శంతాది - చాతనుఁడు - శుక్రుఁడు - మాతృనాయుఁడు - యముఁడు - అనుతోమ్మండుగురు మాత్రమే యథర్వవేదద్రష్టలగు ఋషులని తెలియపప్పుచున్నది. అందుచే దీనిఋషులవిషయ మిద మిత్థ మనుటకు వీలు గాకున్నది. ఇందుకు మఱియొక కారణము గూడఁ గలదు.

కదపటికాండమందే కాక తక్కిన కాండములందును ఋగ్వేదములోని పెక్కు సూక్తములు కనవచ్చును. ఇట్టిసూక్తములద్రష్టలు ఋగ్వేదానుక్రమణిలో నున్నట్లుగా నిందుగనరాదు, ఇందు కొకయుదాహరణము. ఋగ్వేదము ౪-౫౭-౪లో 'శునంవాహః శునంనరః' ఇత్యాదిగాఁ గృషివిషయకమైనయొక మంత్రమున్నది. అది వామదేవనిర్మితమని యందున్నది. ఆ మంత్రమే యథర్వవేదము ౩-౧౭లో నున్నది. ఇచ్చటనిది విశ్వామిత్ర నిర్మితముగా నున్నది. ఇట్లే యీ సూక్తము లోని ఋక్కులనియు ఋగ్వేదమున నందందు వివిధమహర్షులు రచించినట్లు కనఁబడుచుండఁగా నీ సూక్తమంతయు విశ్వామిత్రదృష్టమేయని యథర్వ వేదానుక్రమణి చెప్పుచున్నది. ఇట్టి యుదాహరణము లెన్నోని కనవచ్చును. దీనినిబట్టి చూచినచోఁ బట్టికలోనిఋషులందఱును వేఱు వేఱుగా నథర్వ మంత్రములు రచియించిన వారు గారనియు నిందలి స్వతంత్రసూక్తములను బృహదనుక్రమణి చెప్పినట్లుగా నథర్వాదిఋషులు నిర్మించి యుండురనియు ఋగ్వేదమునుండి యిందు ప్రవేశించిన సూక్తములకు ననుక్రమణి యథేష్ఠముగా ఋషుల నంటఁ గట్టియుండుననియు మొత్తముమీద నీ వేదమున కథర్వాంగిరో బ్రహ్మభృగువులే ప్రధానకారణభూతులనియు నొకవిధముగాఁ దెలిసికొనవచ్చును. ఇందుకు ముఖ్యములైన ౧౯ కాండములలోని ౫౮౮ సూక్తములలో, అథర్వమహర్షి రచించినవి ౧౭౭, బ్రహ్మర్షి నిర్మించినవి ౯౨, భృగుమహర్షి రచియించినవి ౨౭, అంగిరోమహర్షి దర్శించినవి ౧౬, భృగ్వంగిరసులు కలసి రచియించినవి ౨౭. అథర్వాంగిరసులు కలసి రచించినవి ౧౩, బ్రహ్మాంగిరసులు కలసి రచించినది ౧, మొత్తము ౩౫౩ సూక్తములు. తక్కిన ౨౩౫ సూక్తములు నితరర్షులపేరఁ గనవచ్చుచున్నవి గాని యందధికసంఖ్యాకములు ఋగ్వేదములోనివే. అందుచే బ్రహ్మవేదము, అథర్వాంగిరో వేదము, భృగ్వంగిరో వేదమునని దీని కితరనామములు వాఙ్మయముం దున్నను, అథర్వనిసూక్తము లధ్యధికముగా నుండుటచే నథర్వవేదమని యిది లోకమున

ఖ్యాతి నెందినది. పూర్వోక్తులైన నలుగురిలో నథర్వుఁడు తక్కఁదక్కిన వారేదో యొకవిధముగా ఋగ్వేదమునఁ గనవత్తురు. అందుచే నథర్వుఁడు వారికి సమకాలికుఁడనియు, ఈ వేదము ఋగ్వేదమునకు సమకాలికమనియు భావింపరాదు. బ్రహ్మంగిరో భృగువులు వేఱు వేఱుగాను బరస్పరము కలసియు రచియించిన సూక్తములిందున్న ఋతుకు రెండువిధములయిన ప్రమాణములు కనఁబడుచున్నవి. అనుక్రమణికారుని మాటయొకటి. ఈ వేదములోని కొన్నిమంత్రములలో వీరి నామములు గనవచ్చుట మఱియొకటి. ఇందరెండవది మొదటిదానికి హేతువైనను గావచ్చును. అందుచే రెండవదియే ప్రబలప్రమాణమగును. కాని, యీ మువ్వురును ఋగ్వేదము నాఁటివారో, లేక యాపేష్ట గంయితరమహర్షులో తెలిసికొన నాధారములులేవు. అది గాక, యాగప్రవర్తకులలోఁ బ్రధానద్రష్టగా బ్రహ్మయను పేరు గల ఋత్విజాఁడుండుటను గనిపెట్టి యీ వేదమునకు యజ్ఞ సంబంధము గలిగింపఁ దలపెట్టి యిందలిపెక్కు సూక్తములు బ్రహ్మదర్శించినట్లుగా నథర్వవేదాభిమానులు కల్పించి యుండఁగా నా సంప్రదాయమునుబట్టి యనుక్రమణి బ్రహ్మను చేర్చిన దేమో! పోనీ! అట్లుగాక, నాఁటివారేయని యూహించినను, ఇందలిసూక్తములను నిర్మించినఋషులు వారి సింధు పేర్కొనిసంతమాత్రమున వారు సూక్తద్రష్టలని చెప్పటకుఁ దగిన యాధారము లభింపదు. అందుచేతను, ఈ వేదము మిక్కిలి యవ్యవస్థరూపముగాఁ గనవచ్చుటచేతను, జక్కఁగాఁ బరిశీలించఁగా నథర్వుఁడును ఋగ్వేదసంబంధములేని యంగిరసుఁడును, వారి సంతతివారు నీ వేదము ౧౮ కాండములు రచియించి యుందురనియు, అంశ గొన్ని సూక్తములును గడపటి రెండు కాండములును దరువాత నెఱరో నిర్మించియుందురనియు, అట్టియిందలి కొన్ని పేళ్లనుబట్టియుఁ దననాఁటికి వాడుకలోనున్న సంప్రదాయమునుబట్టియు దీనిని ఋగ్వేదాదులతోఁ బోల్చుటకై యనుక్రమణిక, సూక్తములను వేఱువేఱు ఋషులను నిర్ణయించియుండు ననియుఁ దోచుచున్నది. ఎట్లయినది యన్నిసంహితలకంటె నర్వాచీనమనుట నిస్సంశయము.

అట్టి యీ వేదమందలి ఋక్కుల మొత్తములతో నుమారు పన్నెండువందలు ఋగ్వేదములోనిని. అందు నుమా రెనిమిదివంద లేమార్పును లేకయే యిరువదవ కాండముననున్నవి. తక్కిన నాలుగువందలు కొన్నికొన్ని మార్పులతో మిగిలిన కాండములందున్నవి. పదునాఱవకాండము చాలవఱకు గద్యమయము. దీనివలె ౧౭-వ, కాండము పరిమాణమందు మిక్కిలి చిన్నది. ఇరువదవ కాండమును దీనికిఁ జేర్చినట్లే యథర్వవేదియులు దీని యాఱవ కాండమందు సోమయాగ

ప్రశంసగల ౪౭, ౪౮, సూక్తములను, ప్రాయశ్చిత్తీయేష్టులను బ్రతిపాదించు ౧౧౪ సూక్తమును జేర్చియున్నారు.

మఱియు ఋగ్వేదమందువలెనే యిందును, ఇంద్రాగ్ని చంద్రవరుణాదిత్య రుద్రాదులు దేవతలుగా నాయా సూక్తములందు వర్ణింపఁబడియున్నారు. ఋగ్వేద మందున్న ఛందస్సులుకాక నూతన చ్చందస్సులుకూడ నిందు మఱికొన్ని కన వచ్చును. అవి, విరాట్కాయత్రీ - ప్రస్తారపంక్తి - బార్హత గర్భత్రిష్టువు - విరాడతి జగతి - అష్టారపంక్తి - విపరీత పాదలక్ష్మీపంక్తి - పురస్తాద్భువహతి - బార్హతవై రాజగర్భజగతి - మొదలయినవి. దీనినిబట్టి ఛందశ్శాస్త్రము దీని నాటికి మిక్కిలి విపులమైనదని చెప్పవచ్చును. ఇందలి ఛందోబద్ధ మంత్రములను ఋగ్వేద ఋక్కులకువలెను, గద్యరూప మంత్రములకు యజుర్మంత్రములకువలెను, ఉదాత్తాది స్వర నియమము శానక సంహితయందు కనవచ్చును. పైప్పలాద సంహితా పుస్తకమునందు స్వరచిహ్నములు సూచింపఁబడలేదుగాని యందలి మంత్రములు మూఁడువంతులు శానక సంహితలోఁ గనవచ్చుచున్నవి కావునను, ఇరువదవ కాండము మూఁడువంతులు పైగా ఋగ్వేదములోనిదే కావునను దానికిని స్వర నియమము పూర్తిగా నున్నదనుట స్పష్టము. ఇది యాథర్వణ సంగ్రహ చరిత్ర. ఇక దీని యంతర విషయము.

అథర్వమంత్ర విశేషములు

ఈ వేదము తరువాత బయలువెడలిన మంత్రశాస్త్ర వైద్యశాస్త్రములకు మార్గదర్శకమును జ్యోతిశ్శాస్త్రమున కభివృద్ధి సూచకమును విశేషముగా నైహిక సుఖమార్గముల కుపదేశకమును గౌలఁదిగా నాముష్మిక సుఖబోధకముననై వెలయు చున్నది. తక్కిన వేదములకంటె విరివైనది యిది తననాటి వివిధ సాంఘికాచారములను గరతలామలకము గావించుచు మంత్ర ప్రభావమును బ్రత్యక్షముఁ గావించుచున్నట్లుండును. రాజపురోహితుఁ డథర్వవేదజ్ఞుఁడుగా నుండవలెనన్న కొన్ని పురాణ వచనములనుబట్టి యొక కాలమున రాజులకుఁ బ్రభుమంత్రోత్సాహ శత్రులతో నథర్వమంత్ర శక్తికూడ సహాయపడెనని విశ్వసింపక తప్పదు.¹ రాజులకుఁ గావలసిన శత్రుస్తంభనము శత్రుపీడనము శత్రుబలదమనము శత్రు సంపన్నాశనము శత్రుమారణము మొదలగునవి మంత్రమహిమ సాధ్యము లైనట్లు తెలుపుచున్న యిందలి మంత్ర విశేషములే యిందుకుఁ బ్రమాణము. ఇది యట్టిది

1. పురోహితం త థాథర్వమంత్ర బ్రాహ్మణపారగమ్. మత్స్య.

కావుననే నాడు మంత్ర ప్రభావమును బ్రత్యక్షముగా నెఱిగినరాజు అథర్వమంత్ర వేత్తలగు వారిని బురోహితులనుగాఁ దమ యాస్థానములం దుంచుకొని వారివలన నభీష్టసిద్ధిని బడయుచుండెడివారు. నిజముగా మంత్రములం దట్టి శక్తియే లేనిచోఁ బ్రభువు లట్టి మంత్రపాఠకులను గౌరవించియుండరు. నేడుగూడఁ బాముమంత్రము తేలుమంత్రము చప్పిమంత్రము మొదలైనవి విషమును విషక్రిమిబాధను హరించు చున్నట్లు మనము కన్నులారఁ గనుచున్నాము, వీనులార వినుచున్నాము పిశాచము లున్న ట్టిప్పు దండలును నమ్ముచున్నాము. భూతవైద్యముచేఁ గొన్నిచోట్ల వాని బాధ తొలఁగుచున్నట్లును గనుచున్నాము. అట్టియేడ నా కాలమునందు స్థిరచిత్తులై యుద్దిష్ట విషయమున బుద్ధి నిలిపి మంత్రజపము గావించి మానసికశక్తి మహిమచే నాటి వారిష్టార్థమును సాధించెడి వారనుట కాశ్చర్యమేమి? ఇప్పు డిది మూఢ విశ్వాసమని కొందఱు అనుచున్నారు. కాని యిప్పటి దేశకాల పాత్రములనుబట్టి నాటి మంత్ర విషయము సిట్లు నిరసించుట తగదు. ఇది యిప్పుడు మూఢవిశ్వాసముగాఁ బరిణమించినను, దొడ్లి యిందలి విషయము ప్రాజ్ఞ విశ్వాసమునకు గుఱియగుట చేతనే యీ యాథర్వజము వేదత్యమును నాఢించి యుపనిషత్పురాణేరిహసాదులఁ బ్రశంస కెక్కినదనుట నిజము. కావున నథర్వవేదము కొంతకాలము దేశమున రాజ్యము చేసియుండునని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును.

ఇందలి మంత్రములు బహువిధములై యనేక విషయములకు సంబంధించి యున్నవి. అందు కొన్ని జ్వరాది వివిధ రోగములు గ్రహములు పిశాచములు బ్రహ్మరక్షసులు మొదలగువాని పీడలను దొలఁగించునవి. కొన్ని వ్రణములు కత్తిపోట్లు మొదలైన వాని బాధను మఱియించునవి. కొన్ని యాయుస్సును యశస్సును వర్చస్సును ధన కనకవస్తు వాహనములను వృద్ధిపొందించునవి. కొన్ని శత్రువుల యాయురాదుల నపహరించునవి. కొన్ని వైరులకు హాని కలిగించునవి. కొన్ని విరోధులు చేయు కీడును బరిహరించునవి. కొన్ని స్త్రీలను బురుషులను వశపఱుచునవి. కొన్ని వ్యవసాయమునకుఁ బనికవచ్చునవి. కొన్ని గృహారామాది నిర్మాణమున కుపకరించునవి. మఱికొన్ని వివాహాదులను, గృహ్య సంస్కారములను, అంత్య సంస్కారములను, పృథివ్యాది మహాభూతములను సృష్టి వైచిత్ర్యములను ఇంద్రియ నిగ్రహమును జీవాత్మ పరమాత్మ స్వరూపమును వర్ణించునవి. ఇట్టిది యైహికా ముష్మికములైన యనేక విషయములను బోధించుచున్నను, దయ్యాదిబోతు కట్టుబోతు చేతబడి మంత్రముల కథర్వవేద మాట పట్టినెడి యపభ్రాంతి మాత్రము క్రిమముగా రోకమున వ్యాపించినది. అట్టి మంత్రములుగూడఁ

గొన్ని యుండుటచే నది నిర్ణేతక మనఃజాలము. ఇతర బూర్వోక్త విషయములకు సంబంధించిన కొన్ని మంత్రము లెట్లున్నవో చవిచూతము.

శీతజ్వరాదులు - వాని ప్రతి క్రియలు:—ప్రతిదినము గాని రోజు విడిచి రోజుగాని, మూడవ రోజుగాని వచ్చునట్టి శీతజ్వర సంతత జ్వర వేలాజ్వరములు శాంతించుటకు గొడ్డలి యెఱ్ఱగాఁ గాల్చి నీశలోముంచి 'యావేడినీళ్లు మంత్రించి రోగిమీదఁ జల్లుచు 'యదగ్నిరాపో అదహత్ప్రవిశ్య' ఇత్యాది సూక్తము¹ జపించ వలసినదని కౌశికసూత్రాదులు చెప్పుచున్నవి. అందలి రెండుమంత్రములు : -

“యది శోకో యది వాభిశోకో యదివా రాజ్ఞో వరుణ స్యా సి పుత్రః ।

హూడు ర్నామాసి హరితస్య దేవ స నః సంవిద్వాన్పరివృట్టి తక్మన్²॥

నమః శీతాయ తక్మనే నమోరూరాయ శోచిషే కృణోమి ।

యో అన్యేద్యు రుభయద్యు రభ్యేతి తృతీయకాయ నమో అస్తు తక్మనే॥

హూడునామకుడవైన యోపచ్ఛని జ్వరదేవా ! (తక్మన్) నీవు శరీరము కాయవాడవు, మిక్కిలి వేచువాడవు. పైగా రాజయిన వరుణదేవుని పుత్రుడవు. అట్టి నీవు మాయెడ దయదలంచి యుపకారబుద్ధితో మమ్ము విడిచిపెట్టుము. ఓ శీతజ్వరమా ! నీకు నమస్కారము. ఓ తాపజ్వరమా ! నమస్కారము. రోజు విడిచి వచ్చునట్టియు, నేడును రేపును వచ్చునట్టియు, లేక మూడవనాడు వచ్చునట్టియు నీకు నమస్కారము.

ఇంకొక సూక్తమందలి జ్వరమంత్రముల యర్థముకొంత :—³ “ఓ జ్వరమా ! వగర్చు దగ్గు ఎక్కిళ్లు, అను రోగములతో మైత్రిజేయవద్దు. నీ విక్కడ నుండి వెనుకకు రావద్దు. ఇదే నీకుఁ జెప్పుచున్నాను :— ఓ జ్వరమా ! నీ యన్న

1. అథ. 1-25. 1-4.

2. వై. సం. లో—భిశోకోరుద్రస్యప్రాణోయది వారుణోఽసి—అనియున్నది. హూడు పాతాంతరములు. హూడు, హూడు, హూడు, హూడు, హూడు-రూఢు-ఇత్యాది.—

3. అథ. 5. 22. 11, 12.

యగు వగర్చుతోను నీ యప్పు యగుదగ్గుతోను నీయన్నకొడుకగు నెక్కిలితోను. మమ్ము విడిచిపెట్టి యితరులవద్దకుఁ బొమ్ము :—

కత్తిదెబ్బతగిలినపుడు కాఱునెత్తు రాఁపుటకు మంత్రతంత్రములు. అయిదు కణుపులకఱ్ఱతో రక్తము స్రవించుచోట నభిమంతించి నలుకుమీఁద వీధిలోని మెత్తనియిసుక దుమ్ము చల్లవలెను గట్టిపడినవండుమట్టి దానిమీఁద వేసికట్టవలెను. అని కౌశికసూత్రము చెప్పుచున్నది. ఇందలిమంత్రముల యర్థము.

క్రిందినాడీ ! ఆఁగిపొమ్మ. మీఁదినాడీ ! ఆఁగిపో. మధ్యనాడీ ! నీవుకూడ నాఁగిపో. చిన్ననాడీ నిలిచిపోయినచోఁ బెద్దనాడీ యాఁగిపోఁగలదు. రక్తము ప్రవహించునట్టి నూఱుధమసులలోను వేయి సిరలలోను మధ్యనాడు లాఁగిపోయినవి. పీనితోఁ దక్కినవన్నియు నిలిచిపోయినవి.

ఆయుష్యసూక్తము లీ వేదమున రెండువందలవఱకు నున్నవి. అం దాయు ర్యౌద్ధికరములగు సాధనములలో సువర్ణధారణ ముత్తమమని చెప్పఁబడినది. 'బంగారు రక్షరేకులు బంగారు తాయెతులు బంగారు నగలు పిల్లలకు మేలు కలుగఁ జేయును. నూఱు సంవత్సరముల యాయుర్ధాయ మిచ్చును. దేహమునకు వర్చస్సును బలమును గలుగఁజేయును. బంగారము ధరించినవారికి రక్షఃపిశాచబాధ కలుగదు.'¹ ఇత్యాదిగా ననేకము లున్నవి. మఱియు

'ఓ వార్ధకమా ! నీకొఱ కీ బాలుఁడు వర్ధిల్లుఁగాక. ఇతరములైన నూఱు మృత్యువులు నితనిఁ జేరకుండుఁగాక. తల్లి తన కుమారునివలెనే, ఉదార హృదయుడైన మిత్రదేవుఁ డీ బాలు నాపదలు రాకుండ రక్షించుఁగాక.'²

అగ్ని ! నీవీ కుమారునికి సంపూర్ణాయు విమ్ము. త్వష్టా ! నీ వితనికి సంతాన మిమ్ము. సవితా ! నీ వితనికి ధనసంపద నొసఁగుము. ఈ బాలుఁడు నూజేండ్లు జీవించుగాక.³

ఆభిచారిక పిశాచోచ్ఛాటనాది మంత్రతంత్రములు

ఇందు గనవచ్చెడి యాభిచారికములైన మంత్రతంత్ర హోమాదులు కొన్ని. యానాటి సంఘమందలి దౌర్జన్యమును దెలుపుచు హృదయమున కావేగము

1. అథ. 1-35.

2. అథ. 2. 28. 1.

3. 2-29-2

గలిగించునట్లుండును. శత్రువులను, పితృవములనుదలెనే, అన్నకొడుకులనుగూడ వెళ్ళగొట్టుమనియు, పాడుచేయుమనియు, నశింపజేయుమనియు¹ కోరుచు జేయునట్టి దుష్ట హోమమంత్రములుకూడ నొకప్పుడు సంఘమందు వ్యాపించెనుగదా యని యా మంత్రములు చదువునపు డొడలు జలదరింపకపోదు. ఇది యుపదేశించిన యీ క్రూరతంత్రమే నేటికి నక్కడక్కడ 'చేతబడి' యనుపేర విసవచ్చుచున్నది. దీని స్మరణమే భయంకర మగుచుండ దీనివలని కార్యసిద్ధి యెంతటి భయంకరమో, ఊహింపవలసినదే, ఇట్టి వానిలో శత్రు వినాశపరములైన కొన్ని సూక్తముల భావము :—

ఓ యగ్ని వాయు సూర్యచంద్ర జలములారా! మమ్మెవడు ద్వేషించుచున్నాడో, ఎవ్వని మేము ద్వేషించుచున్నామో, అట్టివానిని మీ లాపశక్తిచే దహింపజేయుడు మీ హరణశక్తిచే క్షిణింపజేయుడు. మీ దీప్తిశక్తిచే మండింపజేయుడు. మీ దుఃఖధాయకశక్తిచే శోకింపజేయుడు. మీ తేజశ్శక్తిచే సింహజన్మనిగాఁ జేయుడు.²

ఇతరులుచేసిన ప్రయోగము తిప్పటకును, శత్రువు చేసినయపకారమునకుఁ బ్రతిక్రియ యొనరించుటకును బ్రత్యభిచారమంత్రములు పెక్కుగనవచ్చును. అందుకొన్ని—

“ఉపప్రాగా త్సహస్రాక్షే యుక్తా శవతో రథమ్,
 శస్త్రార మన్విచ్ఛ న్మమ వృక ఇవావి మతోగృహమ్.
 పరితో వృష్టి శవథ హ్రద మగ్ని రివాదహన్,
 శస్త్రార మత్ర నో జహి దివో వృక్షమివా శనిః.³
 యథా సూర్యో నక్షత్రాణా ముద్యం నేజాం స్యాదదే.
 ఏ వాస్త్రీణాంచ పుంసాంచ ద్విషతాం వరచ్ఛ ఆదదే.⁴

1. అథ. 2-18, 2. అథ. 2-19—22.

3. అథ. 6-87. 1, 2. 4. అథ. 7-18-1.

పై మంత్రముల భావము క్రమముగా—

“వేయికన్నులు కల యీ శపథము రథమెక్కి వేగముగావెళ్లి, గొఱ్ఱలవాని యెల్లు తోడేలు వెదకిపట్టుకొన్నట్లే నాకుశాపము పెట్టినవానిని వెదకిపట్టుకొని వానిని హింసించి శీఘ్రముగా నిక్కడికిఁ దిరిగివచ్చుఁగాక.

ఓ శపథమా ! మండుచున్న నిప్పుమడుగును విడుచునట్లు మమ్ము దహింపక విడిచిపెట్టుము. ఆకసమునుండి పడునట్టి పిడుగు చెట్టు కాల్చునట్లే నాకు శాపము పెట్టినవానిని గాల్చివేయుము. వానిని విడిచిపెట్టకు.

ఈ శాపము, ఉదయించునట్టి సూర్యుడు నక్షత్రముల లేజస్సు లాగివేయు నట్లే నా శత్రువులైన శ్రీ పురుషుల వర్చస్సును లాగివేయుఁగాక—

బ్రాహ్మణులను ద్వేషింపరాదు, బ్రాహ్మణశ్రీ నవహరింపరాదు. బ్రాహ్మణ గోవులు దొంగిలింపరాదు. బ్రాహ్మణుడు కోరినవస్తువు లివ్వవలెను. బ్రాహ్మణులను గౌరవింపవలెననుచు బ్రాహ్మణ ప్రభావము వర్ధించుసూక్తము లనేకము లున్నవి.¹

అందు బ్రాహ్మణ శ్రీవిషయకములైన కొన్ని మాటలు

అపహృతురాలయిన బ్రాహ్మణభార్య భయంకరరూపయై యపహరించిన వారిని బర్రోకమున బహుభావలు పెట్టునని దేవతలు చెప్పిరి తపోనిష్ఠులైన సప్తమహర్షులు చెప్పిరి. గర్భపాతములు సంభవించుటకును జీవరాశి క్లేశపడుట కును వీరులు పరస్పరము కలహించి మడియుటకును బ్రాహ్మణపత్నియే కారణము. [అనఁగా బ్రాహ్మణశ్రీ నవహరించినచోట నిట్టివిపత్తులు సంభవించునని భావము.] అంతకు మున్నొక శ్రీకి బ్రాహ్మణులు కానివారు పదిమంది భర్తలుగా నుండని; దాని హస్తమును బ్రాహ్మణుడు పరిగ్రహించెనేని నాటినుండి దాని కతఁడే పతి యగును. అట్టి శ్రీకి బ్రాహ్మణుడే పతియగునుగాని శ్మశ్రియుడును వైశ్యుడును గాఙాలరని సూర్యదేవుడు పంచజాతి మనుష్యుల కుద్ధోషించుచు బోవుచున్నాడు. ఎవనిరాష్ట్రమందు బ్రాహ్మణపత్ని నిరోధింపఁబడునో, ఆ రాజునకు భార్యాసౌఖ్యము నశించును. ఎవనిరాజ్యమందు విప్రుఁ డపహృతభార్యుడై యొక్కరాతియేని గడవునో వాని దేశమునం దావులు పాలియ్యవు ఎడ్లు నేలదున్నవు.” ఇత్యాదిగా

1. అథ-5-17-19,—8-19,—7-108,—11-1, 19, ఇత్యాదులు.

నున్నవి. పీనినిబట్టి చూడ నా కాలమందు కన్యలు తక్కువగాను బురుషులు మిక్కిలి యెక్కువగాను నుండుటచే నొక్కత్రీని బెక్కం ద్రాసించుచుండిరనియు, వివాహతులుగాని పురుషులసంఖ్య యధికమగుటచే బరదారాపహరణము సర్వజాతి సాధారణమైన దురాచారమై యుండెడిదనియు, అందుచే నుత్తమజాతివారగు బ్రాహ్మణులు బ్రాహ్మణదారాపహరణము నరక హేతువు దేశనాశకము రాజ్యహాని కరమని పై విధముగా సంఘమున కుపదేశించుచువచ్చిరనియు దెలియవచ్చును.

మఱియు - భృగుమహర్షిని హింసపెట్టి పరాభవించిన స్తంభయులును వైతహవ్యలును వృద్ధికి రాలేదు. ఉత్తమలోకమును జెందలేదు బ్రాహ్మణునిపై నుమ్మి మొదలగు నరుచిపదార్థములు పడునట్లు చేయువారు నెత్తుడికాలువతో, గేశ భక్షణము చేయుచు, బడియుడురు. బ్రాహ్మణధేను నేదేశమునఁ జంపివండ్లఁ బడునో యా దేశము తేజోహీనమై యణగిపోవును. అందు పీరుఁడు పుట్టఁడు - రాజు బ్రాహ్మణుని హింసించినే పరిపోయిన పదవను నీళ్లు ముంచివేయునట్లుగా నతని రాష్ట్రమును దౌర్భాగ్య ముఁబివేయును, విపహి నకుని మానీడను జేర వద్దని పుష్కములు గూడఁ దఱిమివేయును. బ్రాహ్మణధనము దేవకృతమైన విష మని వరుణుఁడు చెప్పియున్నాఁడు.¹ ఇత్యాది భావములతోడి యిందలి యనేక మంత్రములు చూడఁగా, ఆ కాలమందు గూడ బ్రహ్మద్వైషము సంఘమునఁ గల దనియు, అయినను స్వప్రభావముచే బ్రాహ్మణజాతి తమ్ము హింసించువారి నణఁ గించుచు వచ్చెననియు విదితమగును.

ఇందలికొన్ని సూక్తములు పిశాచోచ్ఛాటన పరములు. ఈ మంత్రములును, ఇవి బోధించు తంత్రములును గలసి తరువాత భూతవైద్యమున కాధారములైనవి. పిశాచములు బహు విధములుగా నున్నవి. అందు నిస్సాల ధివ్య మొదలగు పిశాచులు చండుని కూఁతుళ్ళు. కొందఱు ముగ్గుందియను పిశాచి పుత్రికలు. దయ్యమునకు సదాన్వసంజ్ఞ సామాన్యముగా వాడఁబడినది. కొన్ని మంత్రముల యర్థము:—

“ఓ దయ్యములారా! మిమ్ము గోళాలనుండి ధాన్యపుకొట్టనుండి యింటి నుండి వెడలఁగొట్టుచున్నాను - భూతపతి యిచ్చెడినుండి పిశాచములను వెడలఁ గొట్టుఁగాక. ఇంటి పునాదుల నాశ్రయించియున్న పిశాచుల నింద్రుఁడు ప్రత్రాయుధ ముతో గొట్టి తఱిమివేయుఁగాక - ఓ సదాన్వలారా! మీరీదేశమువారే కానీ,

యితరులు పంపినవారు కానీ, దస్యులవల్ల బుట్టినవారు కానీ, యిచ్చట నుండి లేచి పొందు. ఎక్కడను గనఁబడవద్దు”.¹

సర్పవృశ్చికాదుల విషము హరించుట కుపయోగించు మంత్రము లిందు సుమా రిరువది యున్నవి. అందు కొన్నిటి భావము.²

ఓ విషమా ! గరుత్మంతుఁడు నిన్నుఁ బూర్వము భక్షించెను. అందుచే నీ శక్తి హరించినది. నీ వాశ్రయించిన మనుష్యుని మత్తునిగాఁ జేయఁజాలవు. వానికి స్మృతి లేకుండఁ జేయలేవు. నీవు వానిలో నన్నమువలె జీర్ణమై పోవుచువుగాక.

విషజంతువు తన హస్తమువంటి సాధనముతో మనుష్యదేహమున నెక్కించినవిషమును మంత్రముచే నిర్విర్యముఁగాఁ జేయుచున్నాను. విషము దిగిపోఁగాక.

నలుదిక్కులనున్న విషము నిర్విర్యమగుగాక. ఈ మంత్రముతో విషము నశించిపోవుఁగాక.

ఇంద్రాదులును సూర్యుడ్యులొక భూసరస్వత్యాదులును మనసార నీ విషము హరించు నౌషధము దియఁజేయుదురు గాక.

ఈ క్రింది మంత్రముతో మంత్రించిన పుట్టమన్ను విషమున్న స్థలమునఁ బట్టించినయెడల విషము విఱిగిపోవును.

“అసురాణాం దుహితాని సాదేవానా మసి స్వసా
దివస్పృథివ్యాః సంభూతా సాచకర్ధార సంవిషమ్”

సాంఘిక లక్షణములు

ఇంక నిట్టివే కాక, మాతాపితృభక్తిని సోదరుల యైకమత్యమును దంపతుల యనురాగమును, మైత్రిని సత్యమును ధర్మ ప్రవర్తనమును బోధించునట్టి సూక్తములు ననేకములు కలవు. ఇట్టి వానినెల్లఁ జూచినపు డథర్వవేదము నాటి సంఘస్థితి గన్నులకుఁ గట్టినట్లు కనఁబడును. పృథివిని దాని గుణములను దాని యుపయోగమును వర్ణించునట్టి సూక్తమును, వరుణుని మహత్త్వమును బోధించు సూక్తమును, కోపోపశమన ముపదేశించు సూక్తమును, నాటి వారి ప్రపంచ

1. అథ. 2-14, 2-5.

2. 4-8-8, 4; 4. 7-1-2.

జ్ఞానము వెల్లడించుచుండును. తృతీయపత్యర్థ కాండములలోని పెక్కు సూక్తములు గృహ నిర్మాణ పద్ధతులను, కృషి విధానమును బహువిధ ధాన్యములు పండించుటను, గోరక్షణ దీక్షను, చేసిన తప్పులకుఁ బ్రాయశ్చిత్తములను, వివరించుచు నాఁటి జనుల సాంసారిక పావనజీవనము నుగ్గడించుచుండును. మఱియు నుషస్సు సూర్యుఁడు ద్యులోకము మొదలగువాని వర్ణనలు నాఁటివిద్వాంసుల సృష్టి విషయక జ్ఞానమును దెలుపుచుండును. కాని, యన్నిటిని మించి 'మాశత్రువులకు హాని కలుగవలెను, మాకు మేలు కలుగవలెను' అను మాటలు మాత్రము సర్వవ్యాపకములై కనిపించును. ప్రతిపనియందును బ్రతికోరిక యందును బైయభిప్రాయము గోచరించుచునే యుండును. దీనినిబట్టి యథర్వ సూక్తములను దొలుత రచియింప నారంభించిన వారి యుద్దేశము పవిత్రమైనదే యైనను, పరాపకార పరాయణులును స్వోపకార పారీజులు నగువారు కొందఱుపుడపుడు రచించిన సూక్తములు గూడ నిందు చేరుటచే నిది తుద కిట్టి హెరరూపము తాల్చియుండునని యూహింప వలసి వచ్చుచున్నది. ఇందు కాత్మలాభ పరహానిపరములైన యితర సూక్తముల మాట యటుంచి జ్ఞానబోధకముగాఁ గనవచ్చు వ్రాత్యకాండమునే యుదాహరణముగాఁ గైకొందము.

కతిపయకాండ విశేషములు

ఈ వేదమందలి పదియేనవ కాండమునకు వ్రాత్యకాండ మనిపేరు. వ్రాత్య మహర్షి మెక్కువగా నుండుటచే దీనికి పేరు వచ్చినదనుట నిజము. ఇందలి సూక్తములు కడపటి రెండు కాండములలోని వానివలె నత్యంత మర్వాచీనము లనుటకు వీలులేదు. ఇందలి మంత్రములు గద్యమయములని కొందఱు భావించిరి గాని యది సరిగాదు. ఇందలి ప్రతిమంత్రము ఛందోబద్ధ మైనదేయని యనుక్రమణిక యిందలి మంత్రములకు నిర్దేశించిన సామ్నీపంక్తి - విరాగ్గాయత్రి - బ్రాహ్మిగాయత్రి - రైవీజగతి మొదలగు ఛందస్సుల వలనను, తదనుగుణమైన స్వరచిహ్నాదికమునను దెలియవచ్చు చున్నది. కాని యిందలి విషయ మథర్వవేద స్వభావమున కెక్కువగా సంబంధించినది గాక యిది యొక ప్రత్యేకోద్దేశముతో నిందు ప్రవేశించినట్లు కనఁబడుచు. ఇందుకుఁ దోడుగా నీకాండమందలి పదునెనిమిది పర్యాయ సూక్తములలోను మొదటి సూక్తమొకటి మాత్రమే పైప్రహర సహిత పదునెనిమిదవ కాండములోఁ గనవచ్చుచున్నది.¹ తక్కిన సూక్తము లాసంహిత

విడిపోవునాటికి లేవో, ఉన్నను వాని నదిగ్రహింపలేదో, తెలియరాదు కాని, యెద్దైన నది సర్వానుక్రమణీకాలమున కథర్వాంతఃపాతియై ప్రాచీనత గాంచిన దనుట సత్యము. అట్టి యీ కాండమునకు సాయజాచార్యులు భాష్యము వ్రాసిరో లేదో, వ్రాసినది నష్టమైనదో, చెప్పజాలము కాని దీని భాష్యము మాత్రము కనరాదు ఇది యిట్లుండఁ బరిశోధకులు విమర్శకులుఁ గూడ దీనిని గూర్చి పలు తెఱఁగుల నభిప్రాయపడి యున్నారు. వారిలో శంకర పాండురంగ పండితుల యభిప్రాయమును¹ సంగ్రహించి తెలుఁగునఁ జూపుచున్నాను.

‘ఈ కాండమున వ్రాత్యమహిమ వర్ణింపఁబడినది. ఉపనయనాది సంస్కార హినుఁడు వ్రాత్యుఁడనబడును. వాఁడు వేదవిహిత క్రియలారంభింప నధికారికాఁడు, సవ్యవహార యోగ్యుఁడు కాఁడు, అనెడి లోకాభిప్రాయమును మనసులో నుంచుకొని, వ్రాత్యుఁడు సర్వాధికారి సర్వోత్తముఁడు మహాత్ముఁడు దేవాది దేవుఁడనెడి యభిప్రాయము లోకమున వ్యాపింపఁజేయుటకై యెవరో యిట్లు వ్రాత్యమహిమ వర్ణించి యుందురు. ఈ విశ్వసంతయు వ్రాత్యునితోనే యున్నదనెడి యుత్తమ ప్రశంస యిందు గనవచ్చును గాని, యిది వ్రాత్యులనందఱి నుద్దేశించి చెప్పినది కాదు. ఎవఁడో గొప్ప విద్వాంసుఁడును మహానుభావుఁడు పావనుఁడునగు పూజ్యుఁడైన వ్రాత్యుని వేదోక్త కర్మనిష్ఠులగు బ్రాహ్మణులు నిరసించుటగని యతని భక్తులెవరో యీ వ్రాత్యమహిమ వర్ణించియుందురు.’

ఇత్యాదికముగా నున్న వీరి యభిప్రాయ మాధునికమేయైనను, ఇది యుక్తి యుక్తముగానే కనఁబడుచున్నది. లోకైక పూజ్యుఁడన్న యర్థమందు వ్రాత్యశబ్ద మెందుచు గనరాదు. మనుస్మృతి, తాండ్యబ్రాహ్మణము మొదలయినవి, ఉపనయన సంస్కార రహితుఁడు వ్రాత్యుఁడని చెప్పుచున్నవి. దీనినిబట్టి యాద్యుల లోనే వేదోక్త కర్మలారంభింపని యొకతెగ క్రమముగా వెలసెననియు, ఆ తెగ వారిని వైదికులు వ్రాత్యులని నిరసించుచు వచ్చిరనియు వారిలో విజ్ఞానులు కొందఱు బయలుదేరి సర్వోత్కృష్టమయిన వ్రాత్యవర్ణనము చేసియుండనదియే కాలక్రమమున నభివృద్ధివేదమునఁ బ్రవేశించెననియుఁ దెలియవచ్చును. ఈ కాండ మధ్యాత్మ దైవత్యమగుటచే నార్యజనాదరణీయమై యీ వేదమున కలంకారముగా నున్నదనుట సత్యము. జ్ఞానబోధకమైన యీ కాండమును, యజ్ఞపరమైన కడపటి కాండమును దీని గౌరవమునకుఁ పరమహేతువులనుట నిస్సంశయము. “వ్రాత్యుని

కుడికన్ను సూర్యుడు, ఎడమకన్ను చంద్రుడు, కుడిచెవి యగ్నిహోత్రుడు, ఎడమచెవి వాయువు. ముక్కు అహోరాత్రములు, శీర్షకపాలములు దిత్యదితులు. శిరస్సు సంవత్సరము, అట్టి వ్రాత్యునికి నమస్కారము" అనెడి యర్థమిచ్చు కడపటి మంత్రములు వ్రాత్యుడు పరమేశ్వర స్వరూపుడని తెలుపుచున్నవి. దీనినిబట్టి యీ కాండ మధ్యాత్మ జ్ఞానబోధకమనుట స్పష్టము. కావున నీకాండము, వ్రాత్యునింద తొలంగుటకై వ్రాత్యజాతి మహాపురుషులెవరో వ్రాత్యుడు సర్వజగ ద్రూపుడనెడి భావము వచ్చునట్లు వర్ణించినదైనను, లేక తక్కిన వేదములవలె నిది యాముష్మికబోధకము గాకున్నదను తలంపుతో నార్యజాతివారు రచించిన దైనను, మొత్తముపేడ నిది యర్వాచీన మనుటకు మాత్రము సంశయములేదు.

పదుమూడవ కాండమునకు రోహితకాండమని పేరు. ఇందలి మంత్రములలో సుమారు సగము వైపులాద సంహిత పదునెనిమిదవ కాండమున నున్నవి. రోహిత వర్ణుడైన సూర్యుడేవుని వర్ణించు నీ కాండము రోహిత రూపుడైన సవిత సకల జగన్నిర్మాణ కారణమనియు, సర్వప్రాణి రక్షకుడనియు, భూమ్యాకాశముల నియంతయనియు వర్ణించుచు, సృష్టి తత్త్వమును బోధించుచు, నతిమనోహరముగా నున్నది. ఇట్లనేకములైన వర్ణనలతోఁ గూడిన యీ సంహితలోఁ బామర రంజకములును, పరహింసా ప్రతిపాదకములునగు సూక్తములు కొన్నియున్నను; నీటి జ్ఞానదాయకములును, చతుర్వర్గ సాధకములునగు సూక్తములు ననేకములు లేఁబోలేదు. అందుచేతనే యిది చతుర్వేదములలో గణనకెక్కినది. కావుననే సకల సంహితలకు భాష్యము రచించిన శ్రీ సాయణాచార్యులవారు తక్కిన వేదములు వలెనే యిదియును బ్రమాణమని నిరూపించుచు దీనికి భాష్యము వ్రాసియున్నారు. ఇట్లు చతుర్వేద సంహితల చరిత్ర మెఱింగిన మనము వేద విజ్ఞానమువలని ఫలము నీ క్రింది శ్లోకమునఁ దెలిసికొని యీ ప్రకరణము ముగింతము.

“చ స్తస్కస్త శ్శాఖాశాఖో బ్రాహ్మో వృక్ష సానికై దేవః ।

యస్తం విద్యాత్స ఋషి ర్విప్రస్స స్వర్గచ్చే దాప్వా కీర్తిమ్.”

ఇది, ఆంధ్రభాషను శాసనాంధ్ర దశరూపకాంధ్ర భవిష్య పర్వాధ్యనేక

కృతిక రయగు మల్లాది సూర్యనారాయణ శాస్త్రి రచించిన

సంస్కృత వాఙ్మయ చరిత్రమందలి వైదికవాఙ్మయమున

షష్ఠాధ్యాయము

సప్తమాధ్యాయము

బ్రాహ్మణములు

మంత్రాత్మకమైన వేదము బ్రహ్మమనఁబడును. దానికి సంబంధించినది బ్రాహ్మణము. అనఁగా, మంత్రములను యజ్ఞాది క్రియలకు సమన్వయింపఁజేయు వ్యాఖ్యాన రూపమైన వాక్య గ్రంథము బ్రాహ్మణమని భావము. దీనిని బట్టియే మంత్ర బ్రాహ్మణాత్మకము వేదమనెడి లక్షణము సిద్ధమైనది. ఇదియే మంత్రము ముందును బ్రాహ్మణము తరువాతను బుట్టినదని తెలుపఁగలదు. బ్రాహ్మణములు వివిధములైన క్రతువులు విస్తరించిన కాలమందు ప్రబలి యజమానకుల మాశ్రయముగాఁ బ్రతిష్ఠ గాంచినవి, సాధారణముగా బ్రాహ్మణములందు విధి ఆర్థవాదము ఉపనిషత్తు అను న్నూఁడు భాగములుండును. కర్మ ప్రతిపాదకములు కర్మ విధాయకములు కర్మ స్వరూప బోధకములు నగు వాక్యములు విధులు. కర్మ ప్రరోచనాపరములయిన నాక్యము లర్థవాదములు. ఇతిహాసరూపములు సంవాదాత్మకములు తత్వవిచార పరములు బ్రహ్మ ప్రతిపాదకములునగు భాగము లుపనిషత్తులు.

పై భాగములన్నియు సమకాలికములుగాఁ గానరావు, ధర్మజిజ్ఞాస పెచ్చు పెరిగిన కాలమున బ్రాహ్మణములు జనించినవి. బ్రహ్మజిజ్ఞాస విస్తరించిన కాలమున నుపనిషద్భాగ మవిర్భవించినది. ఇట్లు త్రివిధములైన బ్రాహ్మణములు మంత్రముల యర్థము కర్మ పరముగా వివరించుటయే కాక తరువాత వెలువడిన వివిధ ధర్మ బ్రహ్మసూత్రములకు మార్గదర్శకములుకూడ నయినవి. బ్రాహ్మణములలో నందం దర్వాచీనములనఁదగిన భాగములు కొన్ని యున్నను, కర్మ ప్రతిపాదకమైన యందలి విజ్ఞాన మంతయు సంహితలనాఁటిదై ఋషి పరంపరనుండి క్రమముగా వచ్చినదే కాని యన్యము కాదు. మఱియు నిందలి యుపనిషద్భాగములు కూడ సంహిత లోని బ్రహ్మజ్ఞాన బీజమును మొలకెత్తించి పెంచినవి గాని దానిని గ్రొత్తగా సృజింపలేదని సంహితలలో నందందు గనవచ్చు బ్రహ్మ ప్రతిపాదక మంతములే చెప్పక చెప్పుచున్నవి. అయినను గర్మకాండము నాముష్మికచింతయు నతిశయించిన కొలఁదిని నూతన విజ్ఞానముతోడి గ్రంథము కూడఁ గొంత బ్రాహ్మణములలో నవతరింపక పోలేదు. ఈ విషయమును “పురాణప్రోక్షేష బ్రాహ్మణ

కల్పేషు" అను పాణిని సూత్రము గూడ బలపఱచుచున్నది. పాణిని నాటికి బహుపురాతనములని కొన్నిటికిని, అర్వాచీనములని కొన్నిటికిని వ్యవహారముకలదు కావుననే పురాణమహర్షి ప్రోక్త బ్రాహ్మణములని యతఁడు ప్రత్యేకించి వక్కాణింప వలసివచ్చినది. దీనినిబట్టి ప్రాచీన బ్రాహ్మణములు కొన్ని గలవని విదితమగును. ఆయినను బ్రాహ్మణములలో నందందు గనిపించు మనోరంజకములయిన కొన్ని యుపాఖ్యానములును గాథలును, కర్మాచరణము నందు భేద భావమును సూచించు చర్చలును, తమ తమ మతము స్థాపింప ఋషు లొనర్చినట్లున్న వాద ప్రతివాదము లును, అర్వాచీనములని యంగీకరింపక తప్పదు.

బ్రాహ్మణములు కేవలము కర్మోపయోగి మంత్రభావమును వెలుపునవియే కావు. అవి తత్త్వార్థము లందలి మత ధర్మములను వర్ణ వ్యవస్థలను సాంఘికా చారములను గూడఁ దెలియఁజేయుచున్నవి. వేదముల వలె బ్రాహ్మణములు భందో బద్ధములు కావు. ఇవి గద్య రూపములు. ఆయినను మంత్రముల వలెనే పఠన పాఠ వ్యవహార సిద్ధములైనవి. అందును దక్కిన బ్రాహ్మణముల కంటెఁ దైత్తిరీయ బ్రాహ్మణమును శతపథ బ్రాహ్మణము నెక్కువగా మంత్ర సదృశములేయై వన్నె గాంచినవి. ఆయా యాగములం దాయాబుక్కుల యుపయోగము ప్రతి పాదించు ఋగ్వేద బ్రాహ్మణము హోత చేయుకృత్యములను బోధించుచున్నది, అట్లే సామ వేద బ్రాహ్మణ ముద్గాత్రి కృత్యములను, యజుర్వేద బ్రాహ్మణ మధ్వర్యు కార్యములను అథర్వ బ్రాహ్మణము బ్రహ్మ కార్యములను బోధించుచున్నవి. అందుచే బ్రాహ్మణములకును యాగములకును, అజ్ఞాజ్ఞి భావము సిద్ధ మగుచున్నది. అట్టి యీ బ్రాహ్మణముల పౌర్వాపర్య మొకింత విచారితము.

విషయ విషయక్రమ విషయ వివరణాదులను బట్టియు ముఖ్యోద్దిష్టమైన యజ్ఞ సంబంధమును బట్టియు సంహితోక్త విషయముతో నేకీభవించుట యను ప్రధాన గుణమును బట్టియు భాషాశైలిని బట్టియు విభిన్న కాలిఁములైన వర్ణనలను బట్టియు విచారింపఁగా బ్రాహ్మణములన్నియు నొక కాలమున జనించినవి కావనియే కాక తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణ మన్నిటికంటెఁ బ్రాచీనమని తెలియవచ్చుచున్నది. ఇందుకు, దీనికున్న స్వర నియమమును, ఇందలి ప్రాచీన ప్రయోగ భాహుళ్యమును, ప్రౌఢమైన గద్యశైలియుఁ బ్రధాన కారణములు. ఇంతకంటెను నత్యుత్తమ మైన కారణము దీని యజ్ఞ జీవత్వము. తైత్తిరీయ బ్రాహ్మణము లేనిచో యజ్ఞము లేదనియే చెప్పవచ్చు నన్నంత యాత్యంతిక సంబంధము యాగముతో దీని కున్నట్లుగా నితర బ్రాహ్మణములకు లేదనుట యతిశయోక్తి కాదు. అందుచే

సంహితాత్రయ తదువాతః దత్తుల్యమై యావిర్భవించినదియు. నియతస్వరభాసుర మైనదియుఁ దైత్తిరీయమే యనుట యసంశయము. తక్కిన బ్రాహ్మణములలో సామవేద బ్రాహ్మణమైన తాండ్యము స్వరయుక్తమైనట్లు కొందఱు తలంచిరి గాని యాలక్షణము దాని లిఖిత ముద్రిత పుస్తకములందెందును గనరాదు. అయినను భాషారీతినిబట్టి యిది బ్రాహ్మణములలో రెండవదని చెప్పవచ్చును. ఇతః దక్కిన యైతరేయాదులన్నియు వీని యనంతర మాయా కాలములందుదయించిన వనుట నిర్వివాదము. తైత్తిరీయేతరములకు విహితమైన స్వరము లేకున్నను, వానిని గూడ వైదికలోక మేదో యొక విలక్షణమును శ్రుతిరమ్యమునైన స్వరముతోనే పఠించుచుండును గాని యది సహజమును స్వరాలక్షణబద్ధమును గాదనుట నిజము. ఇట్టి బ్రాహ్మణములలోఁ దైత్తిరీయ మాద్య మగుట ముందు గ్రహింపఁదగిన దైనను, ఆఖ్యస్తమైన సంహితాక్రమమున కనుగుణముగా బ్రాహ్మణ క్రమమును మార్చుకొని పఠిశీలింతము.

ఋగ్వేద బ్రాహ్మణములు:— వీనిలో మొదట గణింపఁదగిన దైతరేయ బ్రాహ్మణము. ఇది యెనిమిది పంచికలుగా విభజింపఁబడినది. ఒక్కొక్క పంచిక కైదుచొప్పున నిందు నలువది యధ్యాయములు గలవు. శాకల్య శాఖ కెక్కువగా సంబంధించిన దీనికి బహ్వౌప బ్రాహ్మణ మనియుఁ బేరు గలదు. దీని కైతరేయ మను పేరు వచ్చుటకుఁ గారణమైన సంప్రదాయ విదులయాభ్యాయికను సాయణా చార్యులు దీని భాష్యము నవతారికలో నుదాహరించి యున్నారు. దాని భావమిది.

"ఒకానొక మహర్షిఁ బెక్కుండు భార్యలు కలరు. వారిలో, ఇతర యను పేరు గల ధర్మపత్నియందు మహిదాసుఁడను పుత్రుఁ డుదయించెను. కాని యా మహర్షిఁ దక్కిన భార్యల పుత్రులయందు నన్నట్లుగా నీ కుమారుని యందు ప్రేమ లేదు. దీనికిఁ దగినట్లుగా నొకనాఁటి యాగసభలో నతఁడు మిగిలిన కొడుకులను దనయెడిలోఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొని మహిదాసుని దన చెంతకైనఁ బిలువక యవమాన పఱిచెను. అపుడితరాదేవి శిన్నవదునుఁడైయున్న మహిదాసు నెత్తు కొని లాలనదేసి తన కుందేవతయైన భూదేవిని స్మరించెను. అంత భూదేవి దివ్యాంగనా రూపముతోఁ బ్రత్యక్షమై మహిదాసుని కొక దివ్య సింహాసన మిచ్చి యందతనిఁ గూర్చుండఁ బెట్టి సర్వాతి శాయయైన పాండిత్యము కలుగునట్లు వర మిచ్చెను. ఆ వరమును బట్టి యామహిదాసుని నోటనుండి 'అగ్ని రైవ దేవానా మవమః - ఇత్యాదీగా, 'ఏనం స్తుణుతే స్తుణుతే' ఇత్యంత మగు చత్వారింశద

ధ్యాయాత్మకమైన గ్రంథ మావిర్భవించెను. మఱియు, మహాప్రథమిత్థాదికమును ఆచార్యాశ్చత్వర్తమునైన యారణ్యక ప్రతరూప గ్రంథము నావిర్భవించెను."

ఇట్లు మహాత్మ్య ప్రశంసా పరముగా నున్న యీ యాఖ్యాయికను బట్టి యితరాపుత్రుడైన మహీదాస మహర్షి కర్తగా, ఐతరేయ బ్రాహ్మణమును, ఐతరే యారణ్యకమును వెలసినట్లు తెలియఁచుచున్నది. ఈ బ్రాహ్మణము ననుసరించి యాగాదు లొనరించు బహ్వచ్చు లైతరేయులనెడి వాడుక తరువాత లోకమున వ్యాపించినది.

ఈ బ్రాహ్మణ మందలి మొదటి పదునా ఆధ్యాయములును సోమయాగ విషయకములు. ఇందే కాహసాధ్యమైన యగ్నిష్టోమమును, హోతృ కృత్యములును, అగ్నిష్టోమ విచారణ, ఉక్త్యము షోడశి యను జ్యోతిష్టోమ భేదములును దెలుప బడినవి. తరువాత రెండింటిలో నతి సూత్రములతోఁ గూడిన గవామయనము వర్ణింపఁ బడినది. తరువాత యాటింటిలో ద్వారశాహక్రతు విశేషములు వర్ణింపఁ బడినవి. అటుపిదప నెనిమిదింటిలో, అగ్నిహోత్రము యజమాన బ్రాహ్మ కర్తవ్యములును, గ్రావస్తుత్య సుబ్రాహ్మణ్యుడు మైత్రావరుణుడు బ్రాహ్మణాచ్చంసి ఆచార్యావాకుడు ననుబుత్తిక్కుల కృత్యములును మొదలయినవి వర్ణింపఁబడెను. కడపటి యెనిమిదింటిలో రాజసూయము మహారాజ పట్టాభిషేకము రాజ పురోహిత ప్రశంస మొదలయినవి కలవు.

ఇట్లున్న నలువది యధ్యాయములలోను గడపటి యధ్యాయములు పదియు నర్యాచీనములుగాఁ గనఁబడుచున్నవి. ఇందుకుఁ గొన్ని కారణములు. ఇందలి మొదటి ముప్పది యధ్యాయములోని విషయము ననువదించిన శాంఖాయన బ్రాహ్మణము దీని కడపటి దశాధ్యాయములోని విషయము నిండుకయు సంగ్రహింపఁబడినది. కాని శాంఖాయన సూత్రమునందు దాని ప్రసక్తి కలదు. అందుచే శాంఖాయన బ్రాహ్మణము నాటి కైతరేయములోని తుది దశాధ్యాయ లేదనియు దాని సూత్రము నాటి కది యుదయించి యుండుననియుఁ దెలియవచ్చును. మఱియు ౩౧-౩౨- ఆధ్యాయములలోని పశువిభాగము, ప్రాయశ్చిత్తము తద్విషయక ప్రశ్నోత్తరములు, మొదలయినవి పూర్వాధ్యాయములలోని విషయములకుఁ బరి శిష్టములుగా నున్నవి కాని ప్రత్యేక విషయములుగా లేవు. తరువాత యధ్యాయ ములలోని శౌనశ్శేషాధ్యాఖ్యానములును రాజ కర్తృక క్రియల ప్రత్యేక వర్ణనము లును రాజాభిషేకోత్సవములును రాజ పురోహితాధికారములును, విషయమును

బట్టియు భాషాగతిని బట్టియుఁ గూడ నర్వాచీనములుగానే కనఁబడుచున్నవి. అందుచే నీ బ్రాహ్మణమందలి చతుర్థ భాగము తక్కిన మూఁడు భాగములకు సమ కాలికము కాదని తోచుచున్నది.

మంత్ర బ్రాహ్మణము . ఈ పేర ఋగ్వేదమునకు సంబంధించిన బ్రాహ్మణ మొకటి యున్నది. ఇది యెందును వ్యాపించినట్లు కనరాదు కాని పూనా దక్కఁ కాలేటిలోని లిఖిత పుస్తక భాండాగారమున దీని వ్రాత ప్రతి యొకటి యున్నది. ఇంద్రతరేయ బ్రాహ్మణములోని కొన్ని యధ్యాయముల యందలి గ్రంథ మట్లే యున్నది. అందలి కొన్ని యధ్యాయముల గ్రంథ మిందు కనరాదు. అందుచే నెవరో యైతరేయములోని కొంత గ్రంథమును వేఱుచేసి యీ పేరు పెట్టి యుందురని యూహింప వచ్చును గాని, యిందు మొదటి మూఁడు పంచికలలో నక్కడక్కడ నాఱు ఖండికలందున్న గ్రంథ మైతరేయములో నెక్కడను గన రాకున్నది. అందుచే నైతరేయము నుండి యేర్చి కూర్చిన కొంత గ్రంథమును నూతనమైన యీ గ్రంథమును గలసి మంత్ర బ్రాహ్మణ సంజ్ఞతోఁ గొంత దేశమున నొకప్పుడు వ్యవహారములో నున్నట్లు విశ్వసించవలసి వచ్చుచున్నది. ఇందును మొదటి వాక్య మైతరేయములో నున్నట్లే 'అగ్ని రైవ దేవానా మవమః' ఇత్యాదికముగానే యున్నది. ఇందలి మొత్తము గ్రంథము సుమారు నాలుగు వేలు.

కౌషీతకీ బ్రాహ్మణము—ఇది శాంఖ్యాయన మను మాఱు పేర లోకమునఁ బ్రసిద్ధి కెక్కినది. ఇది ముప్పది యధ్యాయముల గ్రంథము. ఇందు మొదటి పదియే నధ్యాయములు పూర్వార్థము, తక్కినవి పదియే సుత్రార్థము. ఈ బ్రాహ్మణము ఋగ్వేద శాంఖ్యాయన వాఙ్మూల శాఖలకు సంబంధించినది ఐతరేయములోని ముఖ్య విషయములే యిందు సవిస్తరముగా వర్ణింపఁబడినవి. కావున నిదియును సోమ యాగములకుఁ గావలసిన హోత్రాది కృత్యములను దెలుపుచున్న దనుట సత్యము. కాని యిందలి విషయ క్రమము విభిన్నముగా నున్నది. ఇందు అగ్నిహోత్రము దర్శపూర్ణ మాసములు కామ్యేష్టులు ఛాతుర్మాస్యములు మొదలగు విషయములు క్రమముగాఁ గనవచ్చును. విశదముగా వివరముగా నున్న యిందలి విషయముల యేర్పాదే యిది యైతరేయమునకుఁ దరువాతఁ బుట్టిన దనుటకు నిదర్శన మగుచున్నది. ఇందలి గ్రంథ సంఖ్య సుమారు మూడు వేలుండును.

ఈ శాంఖ్యాయన బ్రాహ్మణమున నందందు విషయవర్చ వచ్చినచోట్లఁ గౌషీతక పైంగ్యతమములు రెండును గూడ గ్రోడికరింపఁబడుటయు.¹ అందు కౌషీతక మతమే గ్రహింపఁబడుటయుఁ గనవచ్చును. దీనినిబట్టి కౌషీతక మతానుసారియైన దీనికిఁ గౌషీతకి యనుపేరు వచ్చినదనియే కాక, పైంగ్య మనుపేర మఱి మొక బ్రాహ్మణము కలదేమోయని సందేహము కలుగుచున్నది. ఇందుకు సాయణాది వ్యాఖ్యాత లక్కడక్కడ 'ఇతి కౌషీతకమ్' అనునట్లే 'ఇతి పైంగ్యమ్' అనుట కూడఁ దోడ్పడుచున్నది. కాని, పాణినీయమతమునుబట్టి 'పైంగీకల్పః' అని పింగమునిపోకృతమైన కల్ప సూత్రమున్నట్లు తెలియవచ్చు చున్నది. కాని పైంగ్యబ్రాహ్మణమున్నట్లు తెలియరాదు. అందుచే నందందు వచ్చు చర్చలలో నుదాహరింపఁబడినది పింగమునిమతమే కాని, ఆ మతము గ్రంథరూపము దాల్చిన బ్రాహ్మణము కాదేమోయని తోచుచున్నది. ఎట్లయినను, బ్రాహ్మణ విషయమునఁ బైంగిమతమొకటి పురాతనమైనది కలదని విశ్వసింప వచ్చును. ఈ కౌషీతకి పైంగ్యనామములు రెండును గూడ నైతరేయమున నొకచోటఁ గనవచ్చునగాని యవి తరువాత నెవరో యందు చేర్చిన వనుట నిర్వివాదము గావున నంతమాత్రమున శాంఖ్యాయన మైతరేయమునకుఁ బూర్వ మని కాని సమకాలికమని తలంపరాదు.

ఈ బ్రాహ్మణమునఁ బెక్కుచోట్లఁ గనవచ్చు 'ఇతి హస్మాహ కౌషీతకిః' అను వాక్యమును బట్టి కౌషీతకి మహర్షియే పరమతము లుద్ఘాటించుచు నంత్య నిర్ణయముగా స్వమత మావిష్కరించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది గావున నతఁడే యీ బ్రాహ్మణమును రచియించిన ఋషియని తోచుచున్నది. ఇది శాంఖ్యాయన శాఖకుఁ గూడ సంబంధించిన దగుటచే శాంఖ్యాయన మను పేరు గూడ దీనికి వచ్చినను, కర్త యతఁడేయని గ్రంథవిషయ నిర్ణయమునుబట్టి గ్రహింపవచ్చును, ఇందలి మొదటి వాక్యము - అస్మిన్వైలోక ఉభయే దేవషనుష్యా అను స్తే దేవాః స్వర్గం లోకం యన్తో లగ్ని మూఱః— ఇత్యాదిగా నున్నది.

ఇట్లున్న యైతరేయ కౌషీతకి బ్రాహ్మణములు రెండును యాగవర్తనల కంటె నెక్కువగా నుపాఖ్యానముల వల్లనే వాఙ్మయ ప్రియులహృదయ మాకర్షించుచున్న వనుట సత్యము. అందైతరేయములోని శాన్కేయభాష్యాన మింతకు మున్ను కొంత యుదాహరింపఁబడినది, దాని శేషమిది.

1. బహ్యుచవ చేతైస్త్రి ఇతి తేష్వ పైక్తిస్త్వ స్థితి రా వైస్త్రిగ్న ఇతి కౌషీతకః—కాషి. బ్రా. 16, అధ్యాయ. ఇతి పైంగ్యమ్. ఇతి హా హ్మాహ కౌషీతకః. 24 అధ్యాయ.

“హరిశ్చంద్రుని యాగమందు యూపబద్ధుడై తండ్రియైన యజ్ఞిగర్తునిచే హింసింపబడుటకు సిద్ధుడుగా నున్న శునశ్శేపుడు ప్రజాపత్యాది దేవతలను బ్రార్థించి వారి యనుగ్రహమువలన బంధ విముక్తుడయ్యెను. అపుడు విశ్వామిత్రాదులతని మహత్త్వమున కచ్చెరువొంది యాయజ్ఞము సమాప్తి గావింపుమని యతనిని గోరిరి. అతడట్లే యెనరించిన పిదప నికమీద నీ వెవరి పుత్రుడవుగా నుండువని ఋషులడిగిరి. అపుడు శునశ్శేపుడు చక్కగా నాలోచించి వచ్చి విశ్వామిత్రుని తొడమీదఁ గూర్చుండెను. దానినిబట్టి యతఁడు విశ్వామిత్రుని కొడుకనిపించు కొనుట కిష్టపడెనని తెల్లమైనది. అంత నజ్ఞిగర్తుడు విశ్వామిత్రుని జూచి, మునీంద్రా ! ఇతఁడు నా పుత్రుఁడు వీనిని మరల నాకిమ్మని కోరెను. అపుడు విశ్వామిత్రుఁ ‘డయ్యా ! ఈ బాలుని బ్రజాపత్యాది దేవతలు రక్షించి నాకిచ్చినారు. కావున నేనితని నివ్వనని పలికెను. శునశ్శేపుడు దేవతలచే నియ్యబడిన వాఁడు గావున నాఁటినుండి దేవరాతుఁడను సంజ్ఞ చెందెను.

అనంతర మజ్ఞిగర్తుడు శునశ్శేపుని జూచి ‘నాయనా ! మన యింటికిఁ బోవుదము లేచిరా. నీవు జన్మచే నాంగిరస గోత్రుఁడవు. అజ్ఞిగర్త పుత్రుఁడవు. విద్వాంసుఁడవు. మంత్ర దర్శనమున ఋషివై పొగడ గాంచితివి, కావునఁ బుట్టిన గోత్రము విడిచి యితర గోత్రమునకుఁ బోవలదు. నా మాట మన్నింపుము రమ్మ ! అనెను, అంత దేవరాతుఁడు’ అయ్యా ! నన్నుఁ జంపుటకు నీవు కత్తి యెత్తుట యందఱు చూచి యున్నాడు. (శూద్ర జాతిలోఁ గూడఁ గనవినరాని క్రూరకృత్యమున కివాడి గట్టితివి.) నన్ను విక్రయించి మూఁడు వందల గోవుల నార్జించితివి. ఇది యొక నీచకృత్యము, కావున నేను నీతో రాను’ అని స్పష్టముగాఁ జెప్పెను. అపుడు తండ్రి ‘కుమారా ! నేను జేసిన తప్పులు నా మనస్సును దహించుచున్నవి. నేను పుచ్చుకొన్న గోవుల నెల్ల నీకుఁ బ్రత్యేకముగా నిచ్చి వేయుచున్నాను. రమ్మ’ అని పలికెను, ఆ మాటలు విని పుత్రుడు ‘ఓయీ ! ఒక పురుషుఁడు ధర్మ శాస్త్రభీతిని, పాప భీతిని విడిచి పాపము చేసినేని వాఁడు మరల నభ్యాసవశమునఁ బాపము చేయుచునే యుండును’ నీవు నీచజాతి వానికంటెను గనిష్ఠుడవై చేసిన ఘోరకార్యము నేను నీ వద్దకు మరల రాదగినది కాదు. ఆ పాపము ప్రతి సమాధేయము కాదు కావున నన్ను వదలుకొను’ మని తండ్రి కోర్కె నిరాకరించెను, అంత విశ్వామిత్రుఁడు దేవరాతా ! నీవు చెప్పినది నిజము, ఇతఁడు చేసిన పాపము ప్రతి సమాధేయము కాదు. నీవు వెళ్లవద్దు, నాకుఁ బుత్రుడవై నాయొద్దనే యుండు’ మనెను, అపుడా ఋషిబాలుఁడు “మహర్షి నీవు పూర్వము నీక్షత్రియత్వమును

బ్రాహ్మణ్యముగా మార్పుకొని యుంటివి, ఇప్పుడు నాయాంగిరసత్వమును వైశ్వామిత్రముగాఁ మార్చు నీవే యర్హుడవు. నీ కొడుకు లందఱితోను నన్నుఁ దమ జ్యేష్ఠబ్రాతనుగాఁ జూడవలెనని చెప్పుము,' అని పలికెను. అంత విశ్వామిత్రుఁడు మధుచ్చందనుఁడు మొదలగు కొడుకులందఱిని బిలిచి 'ఓరీ ! మీరెల్లరు నీ దేవరాతుని జ్యేష్ఠబ్రాతనుగాఁ జూడవలసినదని యాజ్ఞాపించెను.

విశ్వామిత్రుని కేకశతపుత్రులు గలరు, వారిలో మధుచ్చందనుఁడు నడిమి వాఁడు. వానికంటెఁ బెద్దవారేఁబది మంది, చిన్నవాళ్లేఁబది మంది, అందు పెద్ద వాండ్రేఁబది మందియుఁ దండ్రిశాసన ముచితముగాదని నిరాకరించిరి. అంత నమ్మహర్షి కోపగించి 'తా ననువ్యాజహా రాస్తాన్యఃప్రజా భక్షిష్టేతి' ఓరీ ! మీ పుత్రాదులు నీవజాతి విశేషులలోఁ గలసి పోవుదురుగాక యని శపించెను. అట్లు శపింపఁబడినవారు, అంధ్రులు వుండ్రులు శబరులు పుళిందులు మూతిబులు ననుపంచవిధ నీవజాతి విశేషులైరి, బహువిధులైన యా విశ్వామిత్ర సంతతి జాతులే తస్కరులైన దస్యులలో నత్యధికులైరి.

అట్లు తమ యన్నలకు సంభవించిన శాపము తెలిసిన మధుచ్చందనుఁడు మొదలగు తక్కిన వైశ్వామిత్రులందఱును జనకునియొనతి తలఁ దాల్చి భున శ్శేపుఁడు తమ జ్యేష్ఠ సోదరుడుగా నుండుట కంగీకరించిరి. విశ్వామిత్రుఁడును సంతోషించి వారికి హిత ముపదేశించెను."

ఇట్లున్న యీ కథ యందలి రుదీ భాగమునుబట్టి తొలుత నార్యజాతివారయిన విశ్వామిత్ర పుత్ర సంతతివారు శాపముచే సంధ్రాది పంచవిధసీవ జాతుల వారయినట్లును, అందలి అంధ్రుల సంతతి వారే మన దేశ మందలి ప్రాచీన నివాసులైన అంధ్రులయినట్లును గొందఱు చరిత్రకారులూహించియున్నారు. అంధ్రులనెడి యొక జాతి యున్నదనుటకు మొదటి యాధారమయిన పై వాక్యమును బట్టియు అంధ్రులకు నివాసమయిన యీ జనపద మండ్రసంజ్ఞ చెందినట్లు కనఁబడుటను బట్టియుఁ బైయాహ యుచిత మని భావింపవచ్చును గాని, వైశ్వామిత్ర సంత త్యంధ్రు లప్పటికి దేశమందున్న నీవ జాతులలోఁ గలసిపోయినట్లు పై శాపము వల్లఁ దెలియవచ్చుటచే వారిజాతి నీవజాతి మిశ్రమైన దనియు వారి యార్యత్వము శాపము చేతనే కాక సాంకర్యముచే గూడ నిర్మూల మైనదనియుఁ జెప్పకతప్పదు.

భరతాభిషేక మాహాత్మ్యవర్ణనలో. "దుష్కృతపుత్రుడైన భరతచక్రవర్తి మష్టారదేశమం దసంఖ్యాకములైన గజములను, సాచిగుణ దేశమం దగ్నివయన

మనుయాగ మాచరించి వేలకొలది బ్రాహ్మణులకు లెక్కలేని గోవులను, దానము చేసె ననియు, యమునాతీరమందు డెబ్బదియేనిమి దశ్వమేధ యాగములును గంగాతీరమందు యేఱదియైదు హయమేధములును జేసె ననియుఁ గలదు."

"పసివృగోత్రుఁ డైనసాత్యహవ్యఁ డనుఋషి జనంపతిపుత్రుఁడైన యత్య రాతియను బ్రాహ్మణున కైంద్రమహాభిషేకవిద్య నుపదేశించెను. దానిమహిమ వలన నతఁడు షట్రియుఁడు కాకపోయినను బెక్కెంద్రు రాజులను జయించి దేశము లార్జించెను. అంత గురు వొకనాఁడు శిష్యుని యొద్దకు వచ్చి నా విద్యవలన భూమి యార్జించితివి కావున నా కైశ్వర్యము కలుగఁజేయుమని కోరెను. అంత నత్యరాతి 'గురువర్యా! ఉత్తరకురుభూములను జయించినపిదప నిన్నుఁ బ్రభువీకి రాజును జేసి నేను సేనానాయకుఁడ నయ్యెద' నని బదులు చెప్పెను. అది విని గురువు 'ఓయీ! మేరువున కుత్తరభాగము దేవక్షేత్ర మనఁబడును. దానిని మనుష్యులు జయింపఁ జాలరు నాకు ద్రోహము తలఁచి యేదో యొక నెపము పెట్టి నాకోరిక వ్యర్థము చేసితివి గావున నీ కిచ్చిన విద్యాశక్తిని మరల నాకర్షించుచున్నా" నని చెప్పి వెదలి పోయెను. అప్పుడు శక్తిహీనుఁ డైనయరాతిని శిబిపుత్రుఁ డైనశుష్మిణుఁ డనురాజు సులభముగా నోడించి యతని రాజ్యము తీసి కొనెను" ¹ ఇత్యాదికముగా నభిషేక మాహాత్యమును ఋరోహిత ప్రభావమును దెలుపుగాథ లెన్నో కలవు.

కావీతకి బ్రాహ్మణములోని కవషగాథ పూర్వ ముదాహరింపఁబడినది. ఇందలి షష్టాధ్యాయమునకు సరస్వతీకాండ మను పేరు గలదు. అందు ప్రజాపతి తపశ్శక్తివలన నగ్నివాయు సూర్యచంద్రులు బుద్ధయించినట్లును, భవశర్వపశుపతి మహా దేవాది సంజ్ఞలు గల దివ్యమూర్తి కతఁడే మూలకారణ మయినట్లును, జెప్పెడి చిన్న చిన్న కథ లనేకము లున్నవి.

సామవేద బ్రాహ్మణములు :— ఇవి యేనిమిది విధములు. "అష్టాహి బ్రాహ్మణాగ్రంథాః ప్రౌఢం బ్రాహ్మణ మాదిమం! షడ్వింశాఖ్యం ద్వితీయం స్వాత్రతః సామవిధి ర్భవేత్. ఆర్షేయం దేవతాధ్యాయా భవే దుపనిషత్త్రతః. సంహితోపనిష ద్వంశో గ్రంథా అష్టా వి తీరితాః॥

అనెడి వంశబ్రాహ్మణ వ్యాఖ్యానములోని శ్లోకములనుబట్టి, ప్రౌఢము - షడ్వింశము - సామవిధి - ఆర్షేయము - దేవతాధ్యాయము - ఉపనిషత్తు - సంహితోపనిషత్తు - వంశము అను నెనిమిదియు సామబ్రాహ్మణములని విదితమగు

చున్నది. పీనికొక నియతస్వరము లేదని తత్వవార్తికమునఁ గనఁబడుచున్నది.¹ పీనిలో బ్రౌఢబ్రాహ్మణమునకు మహాబ్రాహ్మణము తాండ్యబ్రాహ్మణము పంచ వింశబ్రాహ్మణము నను నామాంతరములు కలవు. ఇది యన్నిటిలోను గ్రంథ పరిమాణముచేతనే కాక గుణముచేతను విషయముచేతనుగూడ నుత్తమమై మహాబ్రాహ్మణమునెడి నామాంతరమును సార్థకము గావించుచున్నది. ఇది యిరువది యైదధ్యాయముల గ్రంథము. ఇందు ౩౫౦ ఖండములు గలవు. ఇందలి గ్రంథ సంఖ్య సుమారు నాలుగువేలు.

దీని కనుబంధముగాఁ దరువాత బయలుదేరిన యిరువదియావ యధ్యాయమే షడ్వింశబ్రాహ్మణ మనఁబడుచున్నది. అందు ౬ ప్రపాఠకములు ౬౦ ఖండములు ౫౨౦ గ్రంథములు గలవు. వాస్తవముగా నిందలి ప్రపాఠకములై దే కాని కొన్ని ప్రతులలోఁ గడపటి ఖండములు రెండును (౪౭-౪౮) అద్భుత బ్రాహ్మణమును పేర వేతొక ప్రపాఠకముగాఁ గనవచ్చుచున్నవి.

మహాబ్రాహ్మణమునందలి ౧—౧౦ అధ్యాయములు దశరాత్ర కాండ మనియు, ౧౧—౧౫ అధ్యాయములు ద్వాదశాహ కాండమనియు, ౧౬—౧౯ అధ్యాయము లేకాహకాండమనియు, ౨౦—౨౨ అధ్యాయము లహీన కాండ మనియు, ౨౩—౨౫ అధ్యాయములు సత్రకాండమనియుఁ జెప్పఁబడుచున్నవి. కాని కొన్ని వ్రాత ప్రతులయందు గనవచ్చెడి యీ సంఖ్యలు భావ్యమునఁ గనరావు. ఇందు ప్రథమాధ్యాయమున నొద్దాత్రస్తుతియు ద్వితీయ తృతీయాధ్యాయముల స్తోమప్రకారములును, చతుర్థాధ్యాయము మొదలుగా గవామయనాదులును వర్తింపఁబడినవి. ఈ బ్రాహ్మణమున నితర యాగముల ప్రశంసకూడనున్నను గవామయనమే యిందు ప్రధానమైనది. కడపటి మూడధ్యాయములందు మాత్రము ద్వాదశరాత్ర సత్రము మొదలుగా సహస్ర సంవత్సరసత్రము వఱకుఁ గల వివిధ సత్రయాగములు వివరింపఁబడినవి. ఐతరేయీదులందువలెనే యిందును కురు పాంచాల దేశముల ప్రసక్తియందందు గనవచ్చును. పైగా సరస్వతీ దృషద్యతీ నదుల మధ్య దేశమున బహుయాగము లాచరింపఁబడినట్లు పాఖ్యానములవల్లఁ దెలియవచ్చును.

సామ బ్రాహ్మణములలో, తాండ్యము ప్రధానమైనది. సామవిధి బ్రాహ్మణ ములో, ఈ బ్రాహ్మణమును బ్రజాపతి బృహస్పతికిని, అతఁడు నారదునికిని,

1. బ్రాహ్మణానిహి యా న్యష్టే సరహస్యా న్యధీయతే
ఛండోగా నైషు సర్వేషు న కశ్చిన్నియతస్వరః. తం. వా. 1-8-1.

అతఁడు విష్యక్తేనునికిని, అతఁడు పరాశర్య వ్యాసుఁకిని, అతఁడు జైమినికిని, అతఁడు పౌష్పిండునికిని, అతఁడు పరాశర్యాయణునికిని. అతఁడు బాదరాయణునకును, అతఁడు తాండి శాట్వామనులకును, వారు తరువాతఁ బెక్కుండకుఁ జెప్పినట్లార్థ సంప్రదాయము కనవచ్చుచున్నది. దీనినిబట్టి తాండిమహర్షి ప్రోక్తమైన యిది తాండ్యమును పేరు చెందినట్లు తెలియవచ్చును. దీనికిఁ దోడుగా బ్రాహ్మణ ప్రవచన కర్తలలో శబీ - బాల్లవి - తాండి - మొదలగువారిని వంశ బ్రాహ్మణము చూపుచున్నది. కాని, బ్రాహ్మణ ప్రవక్తలైన పురాణములనుగా భల్లుశాట్వామనులను బాణినీయ సంప్రదాయము దెలుపుచున్నది. దీనినిబట్టి చూడఁగా సామబ్రాహ్మణమున బాల్లవి శాట్వామన శాఖలున్నట్లు విదితమగును. ఒకచోటఁ దాండ్యబ్రాహ్మణమున బాల్లవిశాఖల మతముగూడఁ గనవచ్చుచున్నది. కాని, పాణినీయ సంప్రదాయము పేర్కొనిన యీ భల్లుశాట్వామనుల పేర సామబ్రాహ్మణమెందును గనరాదు. ఇది యంతయుఁ బరిశీలింపఁగా బ్రాహ్మణ ప్రవక్తలు భల్లుశాట్వామనులే యనియు, దానిని బ్రవర్తింపఁ జేసినబాల్లవి తాండి మొదలగువారిని వంశ బ్రాహ్మణము ప్రవక్తలలోఁ జేర్చియుండుననియు, ప్రవర్తకులలోఁ దాండి ప్రసిద్ధుఁడగుటచే నతనిపేర నిది ప్రసిద్ధికెక్కిననియుఁ బ్రవర్తకాంతరులయిన బాల్లవుల మతముగూడ నందందు తాండ్యబ్రాహ్మణము చూపుచు వచ్చెననియుఁ దోచుచున్నది. ఎట్లయినను భల్లుశాట్వామనులు విశేషముగా సామబ్రాహ్మణమునకు సంబంధినట్లు కనవచ్చుచుండఁగా వీరు కృష్ణయజుర్వేద బ్రాహ్మణమునకు సంబంధించిన వారని పీఠరపండితుఁ డూహించుటయైన నెట్టిదో విచారణీయము.

ఈ పంచవింశ బ్రాహ్మణమున కనుబంధముగానున్న షడ్వింశ బ్రాహ్మణము కూడ యజ్ఞాశ్రమముగా నున్నను, ఇందొక విశేషము కలదు. సూర్యుఁడు సుబ్రహ్మశర్మివాచ్యుఁడని ప్రారంభించిన దీనిలో నాదిత్య విషయకస్తుతి యధికముగాఁ గలదు. కడపటి దగునద్భుత ప్రపాతకమునందు దేవతా విశేషుల నవ్వల నేడుచుఁ బాడుచు నాడుచు వివిధావస్థ లనుభవించున్నట్లు వర్ణింపఁబడియున్నది. ఇవి యన్నియు సూర్య దేవతా సంబంధము లయినఅద్భుతకృత్యము లైనట్లుగా నిందలి “తా న్యేతాని సర్వాణి సూర్యదైవత్యా న్నద్యుతాని ప్రాయశ్చిత్తాని భవంతి” ఇత్యాదివాక్యముల వలనఁ దెలియనగును. సర్వపాపశమనుఁడు సర్వగ్రహాధిపతి యగునీశ్వరుఁడు సూర్యుఁడే యని యిది బోధించును.

మూఁడవది యగుసామ విధాన బ్రాహ్మణము మూఁడు ప్రపాతకముల చిన్న గ్రంథము. ముందు బ్రహ్మ ముందెను. తల్లెజమే బ్రహ్మ యయ్యెను. అతఁ

ధూరక మనస్సున ధ్యానించెను. దానివలనఁ బ్రజాపతి యుదయించెను.' అని యారంభించి యిది ప్రాజాపత్యవిధి నత్యంతము పర్ణించెను. ఇది యాగ క్రియాదులను బోధించుటకంటె నభిచారకర్మానుష్ఠేయము లైన మంత్రముల నెక్కువగా నుపదేశించుచున్నది ఇందలి విషయమునుబట్టి చూడఁగా నిది మిక్కిలి యర్వాచీన మని విడిచి మగుచున్నది.

నాల్గవది యార్షేయ బ్రాహ్మణము. ఇంతకు మున్ను దాహరించిన భాష్యశ్లోక మీపేరే గణించినను, ఇది దీని మొదటి పేరు గాదు, ఇది సంపూర్ణమైన గ్రంథము కాదు. దీని నిజ చరిత్ర మీది :—

ఆర్షేయ బ్రాహ్మణము కౌఠుమ మనియు, జైమినీయము లేక, తలవకార మనియు ద్వివిధముగా వ్యవహరింపఁబడెడిది. ఈ రెంటికిని గూడ నార్షేయము లేక, ఆర్షబ్రాహ్మణ మనుపేరున్నట్లు కనబడుచున్నది ఇందు కౌఠుమార్ష బ్రాహ్మణము మూఁడు ప్రపాతకముల గ్రంథము, దీనిని బర్హులు పండితుఁడు 1876లోఁ బ్రకటించెను. తరువాతనతనికి జైమినీయములేక తలవకారమనెడి యార్షేయబ్రాహ్మణము లభించినది. దీనినిగూడ నతఁడే 1878 లోఁ బ్రకటించెను. ఇదియైదు ప్రపాతకముల గ్రంథము. కేవల మార్షేయబ్రాహ్మణముతో నున్నదీని వ్రాతప్రతులు తంజావూరు పుస్తకాలయమందును, పూనాకాలేజి పుస్తకాలయమందును గలవు గాని, యీ రెండింటిని వానియందలి ప్రపాతకసంఖ్యయు, విషయము గూడ భేదించుచున్నది. విషయవిచారణ చేయఁగాఁ జై మూఁడింటితోను విశేషముగాఁ గర్మప్రతిపాదకమై యాగములకు సంబంధించినది జైమినీయమనెడి తలవకార బ్రాహ్మణమే యనియు, అందలి కథపటి కాండము సామవేదర్థులను దెలుపునదగుటచే నార్షేయ బ్రాహ్మణమనుపేర వేఱుగా భ్యాతి కెక్కిననియుఁ దెలియవచ్చినది. బర్హులు పండితుఁడు రెండవసారి ప్రకటించిన తలవకారార్ష బ్రాహ్మణము తంజావూరు ప్రతిననుసరించినదే కాని యన్యము కాదు. కావునఁ గేవలము ఋషులను దెలుపు నార్షేయ బ్రాహ్మణము దాని భాగమనుట స్పష్టము.

తలవకార బ్రాహ్మణమందలి. ఆగ్నేయ - ఐంద్ర - పవమాన - ఆరుణ - శుక్రియ - సంజ్ఞల నొప్పనైదు కాండములందు నెనుబడియొక్క ఖండములు గలవు. అందు మొదటి మూఁడు కాండములందును వివిధములైన యాగకర్మలు ప్రతిపాదించఁబడినవి. నాల్గవకాండమున సామగాచార్యానుక్రమణికలు సావిత్రిమంత్ర విచారమును, ప్రాణముయొక్క పూర్వావస్థయు పర్ణింపఁబడినవి. పంచమ కాండమున సామవేదద్రష్టల వంశానుక్రమణి తెలుపఁబడినది. ఈ విషయము నిందలి

“అథఖల్వార్ష ప్రదేశో భవ త్యృషీణా న్నామధేయ గోత్రోపధారణ” మ్మను మొదటివాక్యమే తెలుపుచున్నది.¹ పూర్వోక్తములైన యిందలి విషయములనుబట్టి చూడగా యాగసంబంధ మధికముగాఁ గలయివయును, తాండ్య బ్రహ్మణమువలెనే ప్రాచీనమని గోచరించుచున్నది. ఇందలి కడపటి కాండమయిన శుక్రియకాండమే యార్షేయబ్రాహ్మణమునుపేర మూఁడు పపాతకములతో వేఱుగా విలసిల్లుచున్నది. కావున నార్షేయము తలవకారములోని భాగమనుట సిద్ధము. ఈ తలవకారమును పేరు వచ్చుటకుఁ గారణము తెలియరాదు కాని దీనియపరనామమునకుఁ గారణ మయిన జైమినిఋషి మాత్రము వంశబ్రాహ్మణములో సామగాచార్యులలోఁ గనవచ్చుచున్నాఁడు. జైమిని ప్రవర్తితమైన దీని నతని ముఖ్యశిష్యుడగు తలవ కారుఁడు ప్రవర్తింపజేయుటచే దీని కతనిపేరు గూడఁ దరువాత సంభవించెనేమో చెప్పజాలము. ఎట్లయినను జైమిని తలవకార నామములు రెండును గూడ బావ్య కర్తలనాఁటికి మఱుగుపడి యార్షేయనామమే ప్రసిద్ధమయ్యెననుట నిజము.

అయిదవది దేవతాధ్యాయ బ్రాహ్మణము. దీనికగ్నిబ్రాహ్మణమును నామాం తరము కలదు. ఇది మిక్కిలి చిన్నగ్రంథము. ఇది మొదలుగాఁ గలనాలుగును బ్రాహ్మణములని వ్యవహరింపఁబడుచున్నను వీనికి యాగసంబంధమేమియు లేద నుట సత్యము. ఈ గ్రంథమున సామనిధనములు సామదేవతలు ఛందోవర్ణములు ఛందోదేవతలు మొదలగు విషయములు వర్ణింపఁబడినవి. “స్వస్తీ దేవఋషిభ్యశ్చ బ్రహ్మ సత్యశ్చ పాతు మామ్” అను వాక్యముతో నిది సమాప్తమైయున్నది.

ఆఱవది, ఉపనిషద్బ్రాహ్మణము. ఇదియే ఛందోగ్యోపనిషత్తని చెప్పఁబడు చున్నది. ఇందలియత్యల్పభాగము మాత్రమే యజ్ఞప్రతిపాదకము గాని, తక్కినది కొంత వివాహవిధులను దేవతాస్తుతులను తెలుపుచున్నది. మిగిలినదంతయు బ్రహ్మ ప్రతిపాదకమైన యుపనిషత్తే.

ఏడవది సంహితోపనిషద్బ్రాహ్మణము. ఇది యైదనువాకముల చిన్న గ్రంథము. బ్రహ్మవిద్యకు ముఖ్యమైన దుపనిషత్తు. అట్టి బ్రాహ్మప్రతిపాదక మయినదీనినే యధ్యాపకులు సంహితాశబ్దముతోఁ జెప్పుటచేఁ బై సంజ్ఞ వచ్చినది. ఇందు వర్ణనీయము లవర్ణనీయములు సంహితాపఠన ఫలాదులను జెప్పఁబడినవి.

1. ఈ విషయమున నాకు లభింపని బ్రాహ్మణ గ్రంథముల వృత్తాంతము నితర గ్రంథములనుండి సంగ్రహించితిని.

ఎనిమిదవది వంశబ్రాహ్మణము. ఇదియు మిక్కిలి చిన్నది. సామసంహితా సందర్భమున దీని ప్రసక్తి వచ్చియున్నది. ఇందు సామవేద సంప్రదాయ ప్రవర్తకుల వంశపరంపరలు వక్కాణింపఁబడినవి. ఇట్లు గణన తెలిపిది వచ్చినను, తాండ్యబ్రాహ్మణమును, తలవకార బ్రాహ్మణములోని సగభాగమును దప్పు దక్కినవి బ్రాహ్మణములనెడి భ్యాతికిఁ దగినవికావు. అందును మొదటి దొక్కటియే యత్యుత్తమమై సర్వవిధముల బ్రాహ్మణ మనఁదగి యున్నది.

కృష్ణయజుర్వేద బ్రాహ్మణములు :— కృష్ణయజుర్వేదమునకుఁ గలమూఁడు శాఖలలోఁ గఠశాఖకు సంబంధించిన సావిత్రనాచికేతాదు లనఁబడు నెనిమిది భాగముల గ్రంథము తెత్తిరీయ బ్రాహ్మణారణ్యకములలో నంతర్భూతమైనదని తెత్తిరీయ సంహితా విభాగసందర్భమునఁ గనియున్నాము. ఆ యెనిమిది భాగములు కఠసంహితకే సంబంధించిన వనుటకు వానికిఁ గాతకములను పేరుండుటయే కాక మఱియొక కారణము గూడఁ గన్పట్టుచున్నది.

“గౌతమగోత్రుఁడు వాజిశ్రవఃపుత్రుఁడు నైనవాఁడ శ్రవనుఁ డనునుద్దాలక మహర్షి యొకప్పుడు విశ్వజిడ్యాగ మాచరించి తనసర్వస్వమును ఋత్విక్కులకు దక్షిణగా నొసంగెను. అతని కుపనయన యోగ్యవయస్కుడైన నచికేతుఁడను కుమారుఁడుండెను. అపు డాచారుఁడు. సర్వస్వదక్షిణాకమైన యీ యాగమందు తనసొత్తైనన్నుఁ గూడ నా తండ్రి ఋత్విక్కులకు దక్షిణగా నిచ్చుట యుచితమగు నని యాలోచించి తండ్రిని సమీపించి, నాయనా ! నన్నే ఋత్విక్కున కిచ్చెదవని యడిగెను. పిల్లవాఁడు తెలియక యిట్టిడిగెనని యూహించి యుద్ధాలకుఁ డూరకుండెను. నచికేతుఁడు మరల నట్లే రెండుసారులడిగెను. అంత నుద్దాల కుఁడు కోపగించి, నిన్ను మృత్యువున కిచ్చితి నని పలికెను. అప్పుడు నచికేతుఁడు తండ్రి యభిప్రాయము సరిగా గ్రహింపలేక పోయియుఁ దన్నెవరికో దానముచేసి నట్లు భావించి యితరస్థలమునకుఁ బోవ నుద్యుక్తుడై లేచెను. అపు డశరీరవాణి యా పిల్లవానికిఁ బ్రత్యక్షమై నీ తండ్రి యభిప్రాయమిది యని తెలిపి, ‘నీవు యముడింట లేనిసమయము తెలిసికొని యతనిగృహమున కరిగి మూఁడుదినములు నిరాహారుడవై యుండుము. అంత యముఁడు వచ్చి యీ మూఁడుదినములేమి భక్షించి యిచ్చట నుంటివని యడిగినపుడు. మొదటినాఁడు నీ పిల్లలను, రెండవ నాఁడు నీ పశువులను, మూడవనాఁడు నీ సుకృతమును భక్షించి యుంటినని చెప్పెను.’ అని యుపదేశించెను.

నచికేతుఁడట్లే యమమందిరమున కేగి యట్లే యుండెను. తరువాత వచ్చినయముని ప్రశ్నలకు నట్లే బదులుచెప్పెను. అంత యముఁడు “అతిథి భోజనహీనుడై పడి యుండెనేని గృహయజమానుని ప్రజాధికము క్రమముగా షీజించుననెడి శాస్త్రమునుబట్టి యీ బాలుఁడిట్లు పలికె”నని నిజము గ్రహించి, తన దోషము పోగొట్టుకొనఁ దలంచి, మూఁడువరములు కోరుకొనుమని యా బాలునితో ననెను. అపుడాబాలుఁడు మూఁడువరములడిగి గ్రహించి జీఃముతోఁ దిరిగి వచ్చెను,” ఇత్యాదిగాఁ దైత్తిరీయ బ్రాహ్మణమున నొక యుపాఖ్యాన మున్నది.¹ ఈ యుపాఖ్యానము మొదట —

‘ఉశన్తవై వాజశ్రవసః సర్వవేదసం దదౌ

తస్యహ నచికేతా నామ పుత్ర ఆన

తగ్హ కుమారగ్ సన్మ

దక్షిణాసు నీయమానాసు శ్రద్ధా ౭౭వివేక

అను రెండుమంత్రములున్నవి. సరిగా నీ రెండుమంత్రములు కఠోపనిషత్తు మొదటఁ గనఁబడుచున్నవి. పూర్వోక్త మయిన యుపాఖ్యానము కాలకములోని దగుటయు నందలి యీ మంత్రములు కఠోపనిషత్తులో నుండుటయు, వెనుకఁ జూపిన కాలకములనెడి యెనిమిది భాగములును కఠశాఖకు సంబంధించిన బ్రాహ్మణ మయ్యుఁ దరువాతఁ దైత్తిరీయ బ్రాహ్మణారణ్యకములలోఁ బ్రవేశించెననెడి సత్యమును దెలుపుచున్నవి.

మైత్రాయణీయశాఖకును వేఱుగా బ్రాహ్మణము కనఁబడదు. శీలనామకమైన యందలి చతుర్థకాండమే దాని బ్రాహ్మణముగా నున్నది. విధిరూపముగా నున్న యీ కాండము దానిపరిశిష్టముని యంతకుమున్నే తెలిసికొని యున్నాము. ఇంకఁ దైత్తిరీయము—

కేవలము యాగార్థమును సస్వరమునై నిజముగా సంహితకు వ్యాఖ్యాన ముగా నున్న బ్రాహ్మణము తైత్తిరీయమే యనుట సుప్రసిద్ధము. సంహితకు వలె

దీనికి, పదక్రమజటాదులు లేవు కాని తక్కినయెల్ల విషయములందు నిది సంహితతోఁ దులఁదూఁగుచున్నది. ఆత్యంతప్రాచీనమైన యీ బ్రాహ్మణమే వివిధ యాగములకు నుపజీనమై యాధ్వర్యవమును బూర్తిగావించినదనుట విస్పష్టము. మంత్రబ్రాహ్మణయోర్వేద నామధేయ మృనుఃక్షణము తక్కినసంహితా బ్రాహ్మణములకు నామమాత్రముగా సమన్వయించుచున్నను, అది తైత్తిరీయసంహితా బ్రాహ్మణముల నుద్దేశించియే పుట్టినదనుట నిజము. కావుననే యీ రెంటిలోని యెనుబదిరెండుప్రశ్న లేకముగాఁ గృష్ణయజుర్వేదమని పిలువఁబడుచున్నవి గాని ఋక్సంహిత ఋగ్వేద మనఁబడునట్లుగా, తైత్తిరీయసంహిత ప్రత్యేకము కృష్ణయజుర్వేద మనఁబడుట లేదు.

ఈ బ్రాహ్మణము సంహితలోఁ జెప్పఁబడని విషయములను జెప్పుచు, అది వర్ణించిన వానియర్థము వివరించుచు, క్రియాకలాపమునకుఁ బూర్వత్వ మాపాదించుచున్నది. ఇది విస్తరించి వివరించిన యనేక ముఖ్యవిషయములలో నశ్వమేధ మొకటి. రాజన్యఁ దాచరింపఁదగిన యీ యాగమున వివిధాచారములు వర్ణింపఁబడినవి. అందొకవిలక్షణమైన యాచార మిట్లున్నది.

“దర్శకాళ్లతోఁ బఠించిన మేధాశ్వమును స్నానము చేయింపఁ నేటికిఁగొని పోవలెను. అచ్చోటికి దానితోఁ గూడ నొకమగకుక్కును దీసికొనిపోవలెను. ఆ కుక్కు కన్నులపై భాగములందు చుక్కలున్నది కావలెను. అట్టిది చతురక్ష మనఁబడును. రెండుకన్నులవంటి రెండుచుక్కలుండుటచే నిది చతురక్షమగును. దాని నడ్డి కొకలాదు గట్టి దాని యొకకొన చేతఁబుచ్చుకొని యజమానుఁడయిన రాజన్యనిమేనత్తకొడుకు ముందు నడవవలెను. రెండవకొన చేతఁబట్టి యజమానుని పినతల్లికొడుకు వెనుక నడవవలెను. అతనివెనుక మంచిచేవకట్టతోఁ జేసినరోఁకలి బుజమున వైచుకొని యొకజారిజీపుత్రుఁడు పోవలెను.

ఇట్లు ఋత్విగాదులు యజమానునితో నేటికి వత్తురు. గుఱ్ఱమును కునకమును స్నానము చేయింతురు. అనంతర మా కుక్కును దానికాళ్లకు నేల తగులని లోతు నీళ్లలోనికిఁ గొనిపోవుదురు. (అప్పుడది నిలవలేక యీడి పోలేక గిజగిజలాడుచుండునన్నమాట) అంత నధ్యర్యుఁడు మంత్రము పఠించి దానిని జంపుటకు జారిజీపుత్రుని నియమించును. వాడు రోఁకలియెత్తి దానినడినెత్తి పగులఁగొట్టి చంపును. ఆ చచ్చినకుక్కును గుఱ్ఱము కాళ్లక్రిందికిలాగి దానికుడివైపున విడిచి పెట్టుదురు.” ఇత్యాదికము.¹

ఈ యాచారము నబిప్రాయము గూడ నిదియే యట్లు తెలుపుచున్నది. “పాప మొక శత్రువు అది కుక్క మంటిది. యజమానుడు పాపరహితుడై యాగ మాచరింపవలెను. అందుచే బాపరూపమయిన శునకమును వధించినయెడల యజమానుని పాపరూపశత్రువు నశించినట్లగును.” ఇంకి నితరమైన దేమున్నను ఇంతకంటె నీకృత్యమునకు ముఖ్యఫలము కనరాదు. ఈ విధముగా గుక్కను జంపితే యజమానుని పాపము నశించుననెడి విశ్వాసమునకు గుఱియైన శ్వమేధ మశ్వమేధమున కంగమై యాకాలమున నుచిత మయ్యే గదాయనుట కంటె దీనిని విమర్శింపఁ జాలను.

నిత్యబ్రహ్మయజ్ఞమందు చతుస్సంహితల యాద్యమంత్రములవలెనే దీని యాద్యమంత్రమును బలి పఱచు నాచారము సనాతనమైనది. దీని సంహితా ప్రాయత్నము దెలుపుట కది యొకనిదర్శనము. ఆ మంత్రము ‘బ్రహ్మసంధత్తం తస్మై జిన్వతమ్ శత్రగ్ సంధత్తం తస్మై జిన్వతమ్’ ఇత్యాదికము. ఇందలి బ్రహ్మశబ్దము పరబ్రహ్మవాదకమై, తత్ప్రతిపాదకమైన వేదమును జెప్పునదై. తదధ్యయనాద్యాపనాధికారిణియగు బ్రాహ్మణజాతిని జెప్పునదియై, ప్రతిపాద్య బ్రహ్మరూప వేదపురుషుని స్మరింపఁజేయునదియై గ్రంథాదియందు మంగళాచరణ మగుచున్నది. అధ్యర్యుప్రతి ప్రస్థాతలిద్దరును గ్రమముగా శుక్రమంథి పాతములు చేతఁబుచ్చుకొని యుత్తరవేది వెనుక నిలిచి తమదేతులలోని పాతము లొకదాని కొకటి తగుల్పుచుఁ బఠించునట్టి ప్రైమంత్రమునకు “ఓ గ్రహములారా! మీరు యజమానునికిని మాకును సంబంధించిన బ్రాహ్మణ జాతి స్వధర్మరహితము కాకుండునట్లు చేయుఁడు. దేశాధిపతికిని బ్రజలమైన మాకును సంబంధించిన పాంశమైన శత్రుజాతి స్వధర్మహీనము కాకుండునట్లు చేయుఁడు” ఇత్యాదిగా యజ్ఞ పరమైన యర్థము. ఇట్టి పవిత్ర భావముతోఁ గూడిన యిందలి బ్రహ్మశబ్దము తరువాత వెలువడిన ‘ప్రజ్ఞానం బ్రహ్మ సత్యం జ్ఞానమనంతం బ్రహ్మ - విజ్ఞాన మానందం బ్రహ్మ - ఇత్యాది సకలవేదాంత వాక్యములు ప్రతిపాదించు పరబ్రహ్మమును దెలుపుచుఁ గర్మజ్ఞానములసంబంధ మెఱిగించుచుఁ దైత్తిరీయ బ్రాహ్మణము చునత కలంకారమై యొప్పుచున్నది.

కృత్తికాదినక్షత్ర విజ్ఞానము, నక్షత్రదేవతలు, పంచసంవత్సరాత్మకయుగములు, సంవత్సర పరివత్సరేదావత్సరానువత్సరేద్యత్సరసంజ్ఞలు, నక్షత్రజ్ఞాన మూలకకాలవిజ్ఞానము, మొదలగు విగోళజ్ఞానవిషయము లెన్నేని యిందునర్థింపఁ

బడినవి తరువాత వెలువడిన జ్యోతిశ్శాస్త్రమున కిందలివర్ణనములే యాధారము లయినవనుట సర్వసమ్మతము. వానిలో నభిజిత్తుక్షత్రనిరూపణ మిట్లున్నది.

“అభిజిన్నామ నక్షత్రమ్ । ఉపరిష్టా దషాధానమ్ ।

అవస్తా చ్చోజాయై । దేవాసురాః సంయత్యా ఆసన్ ॥ ఇత్యాది—¹

ఉత్తరాషాధానక్షత్రము నాల్గవపాదమును. శ్రవణనక్షత్ర ప్రథమపాదమును గలిపిన నక్షత్రసంధి యభిజిత్తునగుచున్నది. పూర్వకాలమందు సురాసురులకు యుద్ధము పొసఁగినపుడు దేవత లీసంధికాలములలో సంగ్రామమునకు వెడలిపోరాడి యసురులను జయించిరి. అందుచే దీని కభిజిత్తునుపేరు వచ్చినది. లోకములో జయము కాంక్షించురా జీనక్షత్రమునఁ బోరికి వెడలెనేని తప్పక శత్రువులనోర్చి జయముకాంచును. ఇత్యాదికముగా నీ మంత్రము చెప్పుచున్నది. దీనినిబట్టి యీ బ్రాహ్మణము కేవలము యజ్ఞపరమైనదే కాక యైహికాముష్మిక రూపమైనసకల ప్రపంచవిజ్ఞానమున కాలవాలమై వెలయుచున్నదని గ్రహింపవచ్చును. వివిధ విజ్ఞానఖనియగు నీ బ్రాహ్మణరాజమును జదివి యిందలి విషయము లెఱిగి యానందింపవలసినదేకాని యొకటిరెండుదాహరించినంత మాత్రమునఁ దనివితీతదు.

శుక్ల యజుర్వేద బ్రాహ్మణము :— శతపథమునుపేర వెలయుచున్న యీ బ్రాహ్మణము గుణమునందును ఐరిమాణమునందును గూడ గొప్పదియై ఖ్యాతికెక్కినది. దీనికి మాధ్యందినమనియు, కాణ్వమనియు రెండుపాఠములుకలవు. అందందు కొన్నిమాటలు కొంచెము భేదించినను మొత్తముమీద నీ రెండు పాఠములందును జాలవఱకు గ్రంథమొక్కదేకాని ప్రవర్తకభేదమునుబట్టి మాధ్యందినము పదునాల్గు కాండములుగాను, కాణ్వము పదియేడుకాండములు గాను వ్యాపించినవి. మాధ్యందినపాఠమునుబట్టి యున్నవానిలో ప్రథమ పంచమ చతుర్దశకాండములు మూఁడును. కాణ్వపాఠమున రెండేసికాండము లగుటచే నిందలికాండసంఖ్య పదియేడయినది. ఇదియే యీ రెండిలోనికాండ సంఖ్యయందలి భేదమునకుఁ గారణము. ఈ భేదము ననుసరించియే కండికల మొత్తమునందుకూడ భేదము కనిపించును గాని దానినిబట్టి గ్రంథమునందు మిక్కిలి యెచ్చుతగ్గు కలదనుటకు వీరలేదు. మాధ్యందినమందలి కండికల కంటెఁ గాణ్వమందలి కండిక లించించుకపెద్దవి. అందుచే నందు ౭౬౨౪ కండికలు కనిపించుచుండఁగా నిందు సుమారాఱువేల కండికలుమాత్రమే యున్నట్లు కనఁబడుచున్నది. కాని యెట్లయినను దానితోని కొన్నిపాఠము లిందుమాతినట్లే

యందలి గ్రంథము కూడఁ గొంచెమిందు తగ్గినదని యంగీకరింపక తప్పదు. ఇట్లు గ్రంథమునందు విశేషతారతమ్యము లేకపోవుటచేతనే సాయనాచార్యులు మాధ్యందిన పాఠము ననుసరించి శతపథబ్రాహ్మణమునకు భాష్యము రచియించిట్లు కనఁబడుచున్నది. ఈ భాష్యమందలి కొన్ని ముఖ్యభాగములతోను ద్వివేద గంగపండితుని యారణ్యక వ్యాఖ్యానముతోను వీఱుపండితుఁడు శతపథబ్రాహ్మణమును బ్రకటిం చెను. ఇది మూలమాత్రముగాను గూడఁ బ్రకటితమైయున్నది. కావున విశేష వ్యాప్తిచెందియున్న మాధ్యందిన పాఠమునుబట్టియే శతపథబ్రాహ్మణమందలి విశేషములు తెలిసికొందము.

ఈ బ్రాహ్మణమందలి మొదటి తొమ్మిదికాండములును వాఙసనేయసంహిత మొదటి పదునెనిమిది యధ్యాయములతోని విషయమున కెక్కువగా సంబంధించి యాగక్రియలను వివరించుచున్నవి. మఱియుఁ దైత్తిరీయసంహితలో నుండి, దాని సోదరియగు వాఙసనేయ సంహితలో లేని బ్రాహ్మణగ్రంథము కొంతకొంత యీ కాండములందు గనవచ్చుచున్నది. అందును దైత్తిరీయసంహితా వృత్తకాండమందలి గ్రంథము నిందలి తృతీయ చతుర్థకాండము లెక్కువగా గ్రహించినవి. ఇక నిందలిదశమాది కాండములగ్ని రహస్యమును, పూర్వకాండోక్త విషయములను, మిక్కిలి యనువదించినను గాని యిందు పేర్కొనఁదగిన నూతన విషయమంతగాఁ గనరాదు. కడపటిదిమాత్ర మారణ్యకమునపేర నొప్పుచుఁ గొంత నూతన విషయము దెలుపుచున్నది. అందును గడపటియధ్యాయములు జ్ఞానబోధకములగుచు బృహదారణ్య కోపనిషత్తనపేర లోకవిఖ్యాతి గాంచి ముముక్షువులహృదయ మాకర్షించుచున్నవి. మఱియు మొదటి తొమ్మిది కాండములందును యాజ్ఞవల్క్య మతము ప్రమాణముగా గ్రహింపఁబడినది. కురుపాంచాల కోసలవిదేహస్రంజయాది ప్రాగ్దేశీయులును మధ్యదేశీయులును దదను యాయులుగా నిర్దేశింపఁబడిరి. దశమ కాండమందు శాండిల్యమతము ప్రమాణముగాఁ జెప్పఁబడినది. గాంధారసాల్యకేక యాదిపశ్చిమోత్తర దేశీయులు తదనుయాయులుగా నిరూపింపఁబడిరి. అందుచే మొదటి నవకాండగ్రంథము ప్రాచీనమనియుఁ గరువాతి పంచకాండగ్రంథ మర్వాచీన మనియు నూహింపఁబడుచున్నది అయినను బాణినీయమున¹ శతపథశబ్దము కనవచ్చుటంబట్టి యది దానికిఁ బూర్వమే కాని పరముకాదనుట నిశ్చయము.

1. అష్టా-4-2-80 మాత్రముక్రింద-శతపథే ప్రికన్ పథః—5-8-100. దేవపథా దిభ్యశ్చ. శతపథాది.

ఈ బ్రాహ్మణమందలి కాండములు క్రమముగా నీ క్రింది విశేషనామములఁ జేర్కొనఁబడుచున్నవి.

హవిర్యజ్ఞము - ఏకపదిక - అధ్వరము - గ్రహము - నవము - ఉభాసంభరణము - హస్తీమటశతము - చితి - సంచితి - అగ్ని రహస్యము - అష్టాధ్యాయి - మధ్యమము - అశ్వమేధము - ఆరణ్యము.

కాణ్యపాఠమందు కాండములకుఁ గ్రమముగా హవ్యవాహము-ఏకవాయువు-ఉద్ధరము - అధ్వరము - గ్రహము - వాజపేయము - రాజసూయము ఉభాసంభరణము హస్తీమటము - చితి - శతరుద్రీయము - అష్టాధ్యాయి - మధ్యమము - అశ్వమేధము - అగ్నిరహస్యము - ఆరణ్యము - అను నామములు కలవు. వీనిని బట్టి యాయాకర్మ విశేషములు జ్ఞేయములగును.

ఇందలి "తస్మా దాహః కురుక్షేత్రం దేవానాం దేవయజన మితి" ఇత్యాది బహువాక్యములనుబట్టి కురుక్షేత్రమునకు దేవయజనసంజ్ఞ యున్నట్లు విదితమగును. మరియు, జనమేజయుఁడు కురురాజనియు, విదేహరాజగు జనకునిసభలో మహాయాజ్ఞకుఁడైన యారుణికి శిష్యుఁడగు యాజ్ఞవల్క్యుఁడు సభాపతిగా నుండెననియు, ఆ సభకుఁ గురుపాంచాల దేశీయులగు బ్రాహ్మణులు వచ్చివాదప్రతి వాదములు సలిపిరనియు, గదపటియైదు కాండములలో నందందు గనవచ్చు వాక్యములనుబట్టి యిది తొలుతఁ గురుపాంచాలదేశముల నావిర్భవించి కోసలవిదేహాది దేశములఁ గ్రమముగా వ్యాపించియుండుననియే కాక, అందు శిష్యయాజ్ఞనల్కృతతమునకును శాండిల్యమతమునకును వైరుధ్యము కలదనియు మొదటిమతమును బ్రతిఘటించిన రెండవమతము తరువాత బయలువెడలిన దనియు గోచరించుచున్నది.

ఇందు పెక్కుపౌరాణిక గాథలకు బీజభూతములైన యుపాఖ్యానములు చిన్నచిన్న వనేకములు కలవు. పెక్కుండు రాజులును ఋషులును బేర్కొనఁబడిరి. కాని యిందలివారే పురాణోప పురాణములలో వర్ణింపఁబడిన వారని నామ సామ్యమును బట్టి బ్రాంతిపడరాదు. కురురాజని చెప్పఁబడిన జనమేజయుఁడు పార్థుని ప్రపౌత్రుఁడని కాని పాండవవంశ్యుఁడని కాని యెంచును గనరాదు. ఒకటి రెండుచోట్లఁ బయోగింపఁబడిన యర్థునపద మింద్రపరముగా నున్నదిగాని పాండు రాజపుత్రపరముగా లేదు అందుచే నీ జనమేజయుఁడెవఁడో యెప్పటివాఁడో నిర్ణయించుట సులభమైనపని గాదు.

ఋగ్వేదమున సంగ్రహముగా వర్ణింపఁబడిన యూర్వశీపురూరవస్తుల కథ యందు సవిస్తరముగా వర్ణింపఁబడినది. శకుంతలాదుష్కంతుల పుత్రుఁడగు భరతునికథయు సింధు గనవచ్చుచున్నది. ఇంకనిట్టి వెన్నేని కలపు. వానిలో ముఖ్యమైనదియు మనువురాకను దెల్పునదియునగు గాథ యార్యుల నివాసమును దెల్పుపట్టునఁ బ్రథమాధ్యాయమున నుదాహరింపఁ బడినది. అట్టివే మఱియొకటి రెండు.

ఒకనాడు విదేహ (విదేహ) రాజుయినమాధవుఁడు తనపురోహితుఁడగు గోతమరాహుగణునితోఁ గూడి సరస్వతీనదీ తీరమునఁ గూర్చుండెను. అప్పుడు వైశ్వానరుఁడయిన యగ్ని భూమి మండించుచుఁ దూర్పుదెస పోవుచుండెను. వాడు నాయగ్ని ననుసరించి వెళ్లిరి. వైశ్వానరుఁడు పడమటికొండల నుండిపుట్టి ప్రవహించుచున్న సదాసీర యనునది వఱకును దహించుకొనుచుఁ బోయి యాయేటిని మాత్రము దహింపలేదు. అగ్నిదేవుఁడు తాఁకి పవిత్రముచేయలేదని యచ్చటిజను లా నదిని ముట్టుకొనక దానిని దాఁటక బహిష్కరించిరి. ఆకాలమున దానితూర్పు తీరమంతయు సేద్యములేక యుండెడిది. అగ్నిచే నా ప్రదేశమంతయుఁ బవిత్రీకరింపఁబడినదని తలఁచి బ్రాహ్మణులచ్చట నివాసము లేర్పఱుచుకొని కృషిచేయ నారంభించిరి. ఆ సమయమున విదేహరాజు వైశ్వానరుని జూచి నన్నెక్కడ నివసింపుమనెదవని యడిగెను. ఈ నది తూర్పుతీరమున నివసింపుమని యగ్ని బదులుచెప్పెను. ఆ నదియే కోసలవిదేహ దేశములకు నడుమ సరిహద్దుగాఁ బ్రవహించుచున్నది. ఈ కథనుబట్టి యార్యులు సదాసీరానదీ తీరమును దరువాత నాక్రమించిరిని తెలియఁగలదు.

ఇందు చతుర్థకాండమున నున్న సుకన్యాచ్యవనుల కథయే మహాభారతమున నిండుక మార్పుతో సౌకన్యాఖ్యానమైనది.

సంవత్సర స్వరూపమును బహువిధముగా వర్ణించియిందలి దశమకాండమున సంవత్సరమే మృత్యువని యిట్లు నిరూపింపఁబడినది

“ఏది సంవత్సర మనఁబడుచున్నదో, అదే మృత్యువు. అదియే, ఆహో రాత్రములచే మర్త్యులయాయువును క్షీణింపఁజేయుచున్నది. ఇందుచేతనే మనుష్యులు మృతిచెందుచున్నారు. సంవత్సరమే, అంతకుఁడు, అదియే ముదిమితెచ్చి తీవితకాలమును నశింపఁ జేయుచున్నది. దేవతలు ప్రజాపతివద్దకుఁ బోయి, సంవత్సర మహోరాత్రములచే మాయాయుస్సు క్షీణింపఁజేయ కుండఁ జేయవలసిన

దని విన్నవించుకొనిరి. యజ్ఞములు క్రతువులు నొనరించిరి.” ఇత్యాదిగానున్నది. మఱియు నిందు దశమ కాండముచివర గురుశిష్యపరంపరా రూపమయిన వంశక్రమ మిట్లున్నది.

స్వయంభుబ్రహ్మ ప్రజాపతి కావషేయుఁడు తురుఁడు తాంబాయనుఁడు యజ్ఞవచసుఁడు కుశ్రీ శాండిల్యుఁడు వాత్స్యుఁడు వామకజ్ఞాయణుఁడు మాహిత్తి కౌత్సుఁడు మాండవ్యుఁడు మాండూకాయని సాంక్షిపీపుత్రుఁడు.

ఇట్టి వంశక్రమములు దీని యారణ్యకమున నింకను గలవు. ఇట్టి యుత్తమ బ్రాహ్మణము సంపూర్ణభాష్యముతో ముద్రింపఁబడకపోవుట వాఙ్మయమువ కొక లోపము.

అథర్వణ బ్రాహ్మణము గోపథము. దీని కథర్వసంహితతో నెట్టిసంబంధము లేక పోయినను అథర్వాదిమహర్షుల యుత్పత్తిని, అథర్వాంగిర స్సంహితోత్పత్తిని, యాగస్వరూపమును దెల్పుచునిది యథర్వశేదమునకు బ్రాహ్మణ మనిపించుకొను చున్నది ఇది పూర్వభాగము. ఉత్తరభాగమునని ద్వివిధముగా నున్నది. ఇందు మొదటిదాని యందైడును, రెండవదానియం బాఱును బ్రపాఠకములు కలవు. ఇది ఋగ్వేదాస్సామములలోని మంత్రములను గ్రోడీకరించుచు నందందు యజ్ఞమును, అగ్నింద్రాది దేవతలను బ్రశంసించినను దీనికి యాగక్రియలతో నిజమైన సంబంధము గోపించదు. బ్రహ్మచర్యము గాయత్రీ మంత్రోపాసనము మొదలగు వేదవిహిత ధర్మములనిది వివరించుచున్నది. భాషనుబట్టి చూచినను శైలినిబట్టి పరికించినను విషయమునుబట్టి పరిశీలించినను గోపథ బ్రాహ్మణము తక్కిన బ్రాహ్మణముల కంటెగాదు. ముఖ్యములయిన యనేకవిషయముల కంటె గూడ నర్యాచీనమని చెప్పవచ్చును.

అథర్వ శేదవేత్తయగువాఁడు యజ్ఞములందు బ్రహ్మగా నుండఁదగునన్న విషయమిందలి ప్రథమ భాగమునఁ బ్రధానముగా వర్ణింపఁబడినది. ఇతర బ్రాహ్మణములందు వర్ణింపఁబడిన యజ్ఞతంత్రమే కొంత యిందుగూడ ననువదించఁబడినది గాని యాగములందు దీనినిగూడ ననుసరించెడి యాచారము పూర్వమున్నదేమో కాని యిప్పుడు కానరాదు. ఇది బ్రహ్మకృత్యములను బ్రహ్మప్రాధాన్యమును. చాతుర్య దర్శపూర్ణ మాసాదికర్మ విశేషములను వివరించినదిగాని యిందు స్వతంత్ర మయిన నూతన విషయమంతగా లేదు. కాని యాగములందలి లోపములను వానికిఁ

దగిన ప్రాయశ్చిత్తములను దెలుపుచున్న యిది బ్రహ్మ సకల యాగలోపములను బూర్తి గావించునని బ్రహ్మకృత్య ప్రాధాన్యమునిట్లు వెల్లడించుచున్నది.

“ప్రాయశ్చిత్తై రనుధ్యానై రనుజ్ఞానాను మంత్రజైః హోమై శ్చ యజ్ఞ విశ్రంశం సర్వం బ్రహ్మ ప్రపూరయేత్.”

‘పురుషో వావ సంవత్సరః’ అను ప్రధాన వాక్యమిదిగా మూడు ఖండములందు¹ పురుషుని సంవత్సరముతోఁ బోల్చుచుఁ గావించిన వర్తనము నాటి కారీరక తత్వశాస్త్రజ్ఞానము నెంతయు నావిష్కరించుచున్నది. అందఱివి కొన్ని మాటలు.

“పురుషుఁ డొక్కఁడు. సంవత్సర మొకటి. కావునఁ బురుషునికిని సంవత్సరమునకు నేకత్వము సమము (ఇట్లే సమత్వము ముందు విషయములతో నెఱుంగునది) సంవత్సరమున కహోరాత్రములు రెండు భాగములు. పురుషుని యందు ప్రాణములు రెండు విధములు. అందు ఋతువులు మూడు. పురుష శరీర మందు ప్రాణములు మూడు. అందు ఋతువు లాఱు, లేక యేడు. ఇందు నల్లటి ప్రాణములు కలవు. అందు పన్నెండు లేక పదమూడు మాసములు కలవు. ఇందు నా సంఖ్యలకుఁ దగిన ప్రాణములు కలవు. అం దిరువది నాలుగు పక్షములు కలవు. ఇందు రెండు పాదములు రెండు హస్తములు, ఇరువది వ్రేళ్లు కలవు. అందు ౩౬౦ అహోరాత్రములు, ఇం దన్ని ప్రాణములు. అందు ౭౨౦ అహస్సులు రాత్రులు నున్నవి ఇం దన్ని యేముకలు మజ్జలు నున్నవి. అందు ౧౪౪౦ దివ సార్థ భాగములు రాత్ర్యర్థ భాగములు కలవు. ఇం దన్ని స్థూరాహంసములు కలవు. అందు ౨౮౮౦ అహఃపాదములు రాత్రి పాదములు కలవు. ఇం దన్ని స్నానా బంధ్యలు కలవు. అందు ౧౦౮౦౦ ముహూర్తము లున్నవి. ఇం దన్ని పేశ శమరము లున్నవి. ఈ ముహూర్తములు ౧౫ పెట్టి గుణించిన నెన్ని యగునో, అన్ని ప్రాణములు పురుషదేహమం దున్నవి. ఈ ప్రాణములకుఁ బదియేనురె ట్టపానములు. వానికిఁ బదియేనురెట్టు వ్యానములు, వానికిఁ బదియేనురెట్టు సమానములు, వానికిఁ బదియేనురె ట్టుధానములు, వానికిఁ బదియేనురె ట్టేతాదులు, వానియన్ని యేతర్దులు, వానియన్ని స్వేదాయనములు, వానియన్నిఁప్రాయణములు, వానియన్ని రోమకూపములు, వానికిఁ బదియేనురెట్టు వర్షించు ధారలు కలవు. ఇది యంతయుఁగలిసి నూలు క్రోసుల పరిమాణమగును.”

ఇది యథర్వవేదమునకు సంబంధించిన వైతాన శ్రౌతసూత్రమునకుఁ దరువాతఁ బుట్టినదని మేగ్గోనలు పండితుఁడు తలంచెనుగాని యది సమీచీనముగాఁ దోఁపదు. ఇందలి పూర్వభాగ పంచమ ప్రపాతకమున నుత్తరోత్తర ముత్రమునెడి యభిప్రాయమును సూచించెడి యష్టక్రమ మిట్లున్నది. — అగ్న్యధేయము, దానికంటెఁ బూర్వాహుతి, దానికన్న నగ్నిహోత్రము, దానికంటె దర్శపూర్ణ మాసములు, వానికంటె నాగ్రయజ్ఞము, అంతకంటె, జాతుర్మాస్యజ్ఞ, వానికంటెఁ బశుబంధము, దానికన్న నగ్నిష్టోమము, దానికంటె రాజసూయము, దానికన్న వాశపేయము, అంతకంటె నశ్వమేధము, అంతకిన్నఁ బురుషమేధము, అంతకంటె సర్వమేధము, దానికన్న దక్షిణావంతములు, వానికన్న దక్షిణలుఁ అదక్షిణలు సహస్రదక్షిణము. ఇది యష్టక్రమము. వైతానసూత్ర మీ యష్టక్రమమునే సరిగా గ్రహించి యే కోరికతో నే యజ్ఞము చేయవలెనో నిర్ణయించుచుఁ గడపట 'యజ్ఞక్రమో బ్రాహ్మజాత్' ఈ యజ్ఞక్రమము బ్రాహ్మజమునుండి గ్రహింపఁబడినదని తెలిపినది.¹ ఈ బ్రాహ్మజమేదియన్న ననవచ్చునుగాని పూర్వోక్తయజ్ఞమిందుగాక యితర బ్రాహ్మజములలో నీరితిని లేదు, పైగా నథర్వ శ్రౌతసూత్ర మథర్వ బ్రాహ్మజమును గాక మఱియొకదాని ననుసరించినదనుట కుచితమైన కారణమును గనఁబడదు. మఱియు నిట్లే వైతాన సూత్రమున 'బ్రాహ్మజోక్రమ' అను మాట రెండు మూడుచోట్లఁ గనవచ్చుచున్నది. అందుచే నీసూత్రము పేర్కొన్న బ్రాహ్మజము గోపథమే యనుట సముచితమగును గావున గోపథము వైతానముకంటె నర్వాచీనము గాదని విశ్వసింపవచ్చును ఇందుకుఁ బ్రాచీన వైదిక ప్రయోగి సంవర్కము వైతాన సూత్రమునకన్న గోపథ బ్రాహ్మజమునకే యేక్కువగాఁ గనఁబడుటగూడ నొక ముఖ్యకారణము.

ఆ ర ణ్య క ము లు

కొన్ని యారణ్యక గ్రంథములు వేఱుగాఁ గనవచ్చుచున్నను, అవి బ్రాహ్మజముల యనుబంధములే కాని యన్యములు కావు. అట్టి యనుబంధ గ్రంథమైనను, అథర్వ బ్రాహ్మజమునకు లేదు. సామ బ్రాహ్మజమునఁ గడపటనున్న శుక్రియ కాండమే సామ వేదారణ్యకముగా గణింపఁబడుచున్నదని యింతకుఁ బూర్వము చదివియున్నాము. శుక్లయజుశాఖకు శతపథ బ్రాహ్మజాంతియకాండ మారణ్యకమని యింతకుమున్ను తెలిసికొనియున్నాము. కథమైత్రాయణీయాది శాఖలకు

బ్రాహ్మణమువలెనే వేఱుగా నారణ్యకమును లేదు. తౌషీత కారణ్యముపేరు విన వచ్చుచున్నది గాని గ్రంథము లభింపలేదు. ఇంకఁ దైత్తిరీయైత రేయారణ్యకము లున్నవి. వీనిలోఁ దైత్తిరీయ సంహితా విభాగసందర్భమునఁ దైత్తిరీయారణ్యకము లోని విభాగములును వాని నామములును దెలిసికొనియుంటిమి. ఇప్పుడందలి విశేషములింతుక తెలిసికొందము.

దైత్తిరీయ బ్రాహ్మణమువలెఁ దైత్తిరీయారణ్యకమును దక్కిన బ్రాహ్మణా రణ్యకములకంటెఁ బ్రాచీనము. 'అరణ్యేఽధీయారన్' అను నిందలి వాక్యమును బట్టి యిది యడవిలో నద్యయనము చేయఁదగినదని తెలియుచున్నను, ఇందలి సావిత్ర నాచికేత చాతుర్వేద వైశ్వసృజ భాగములకీ నియమము లేదని పూర్వా ఛార్యులు వక్కాణించియున్నారు. ఇందు పదిప్రపాతకములు కలవు. అందు కడపటిది నారాయణోపనిషత్తు. ఈ ప్రపాతకము తిలమని ప్రాచీరులు వ్యవహరించి యున్నారు. అందుచే నిందలి మొదటి తొమ్మిది ప్రపాతకములు ప్రాచీనములనియు నంతిమ మర్వాచీనమనియుఁ దెలియుచున్నది. యజ్ఞిక పక్షమున నీ యారణ్యక మంతయు యజ్ఞోపయోగిగాఁ గనవచ్చుచున్నను, జీవేశ్వర తత్త్వబోధకములగు నుపనిషత్తులే కాక వివిధ జ్ఞానదాయకములగు నితర విషయము గూడ నిందనే కములు కలవు. ఛందోబద్ధమై సస్యరమై సరసపద ముటితమైన యిది చదువుటకు విసుటకుఁగూడ నింపు పుట్టించుచు నొక మహాపురాణమువలె నుండును.

ఇందలి మొదటి ప్రపాతక మారుణకేతుక మనఁబడును. సూర్యోపాసకులు దీనినే యరుణమని వ్యవహరింతురు. సకలరోగ నివారకములయిన యిందలి మంత్రములను బఠించుచు నుపాసకులు సూర్యనమస్కారములు గావించునట్టి యాచారము నేటికిని భరతఖండమంతటను గలదు. ఇది నిజమైన యారణ్యక భాగములలోని దగుటచే సూర్యోపాసకులు దీనిని దేవాలయములందు గాని యూరి కడ నుండు తోటలలోఁ గాని గోవ్యములందుగాని పఠించుచుండురు. గర్భవతులైన స్త్రీలు వినరాని మంత్రములుగూడఁ గొన్ని యిందు గలవు. దీనిని బఠించి దీని ననుసరించి సూర్యనమస్కారము లాచరించువారు రోగ పరిత్యక్తులై యారోగ్యము గాంచుచున్నారనుట నేటికి ననుభవ సిద్ధము. ఈ యారణ్యకమునఁ బురాతన నార్య విజ్ఞానము కలదనుట కిందలి మేరు గతసూర్యవర్ణనమే ప్రమాణమని ప్రథ మాధ్యాయమునఁ గొంత తెలిసికొనియున్నాము. అందు ప్రశంసింపఁబడిన యుత్తర ద్రువగోచరమగు సూర్యవిషయక విజ్ఞాన మార్యపరంపరా ప్రాప్తమై యీ యారణ్యకమునఁగూడఁ గనవచ్చును. ఇందు మేరుగతకశ్యపుడు సప్తసూర్యులు

సూర్యమహాత్మ్యము సంవత్సర స్వరూపము మొదలగు నుత్తమ విషయము లనేకములు వర్ణింపఁబడినవి. ఇందు సంవత్సర గర్భములైన వసంతాది ఋతువుల స్వభావవర్ణన మతిమనోహరముగా నున్నది. ఇదియే తరువాత మహాకవులు గావించిన ఋతువర్ణనలకు మార్గదర్శకమని చెప్పవచ్చును. ఇందలి యా మంత్రముల భావము నిందు సంగ్రహముగాఁ దెలుపుచున్నాను.

“ముప్పది ముహూర్తము లొక యహోరాత్రము. అట్టి వఱువది యొక ఋతువు. ఒక ఋతువు మఱియొక ఋతువును వెనువెంటనే ప్రేరేపించుచుండును. ఋతువులకుఁ బ్రభువు సంవత్సరము సంవత్సరరూపుఁడైన కాలపురుషుని యాజ్ఞను ఋతువులు నిర్వర్తింపచుండును. వానిలో ముఖ్యము వసంతము. ఇందు జలమతి నిర్మలముగా నుండును. బ్రాహ్మణులుపనయన వివాహయజ్ఞాది కర్మము లాచరించుచు బంధుమిత్రులను రావించురు. వైదేశికులైన యతిథులకు సత్కారము లాచరించురు. మృష్టాన్న భోజనాదులఁ బ్రజలొనరించురు. గ్రీష్మ స్వభావము వసంత స్వభావముకంటె నసాధారణముగా నుండును. శుక్లవస్త్రధారియై యేకాదశ రుద్రగణము గ్రీష్మముతో నుండును. ఈ గ్రీష్మర్షువు నిరుపమానమయిన జ్యోతిస్సుచే భూమిని దపింపఁజేయుచుండును తాపాధిక్యము దీని యసాధారణ ధర్మము. వర్షర్షువు ప్రాణికోటికి ప్రీహ్మాది రూపమైన కృష్ణాదిఫలము సమకూర్చునది. దీని కాదిత్యులు ప్రభువులు. వారియనుగ్రహమువల్లనే మరల వర్షర్షువు వచ్చువఱకును బ్రాణికోటికి సరిపడునట్టి వివిధ సస్యఫలములు లభించుచుండును. ఈ ఋతువు నైజముగా దుఃఖసహితము గాకున్నను, ప్రాణులకు నేత్రరోగము కలిగించునదగుటచే దుఃఖచక్షువుగాఁ గనిపించును. స్యయముగా నిది పీతవర్ణము గాకున్నను, ప్రజలకుఁ గామిలాది రోగములు కలిగించునదగుటచేఁ గామిల రోగమునఁ బచ్చపడినట్లు కనఁబడును. వానచేతను గాలిచేతను శీతలమయిన యీ ఋతువు నందు కంబలాది ప్రావరణముచేతను, అగ్ని సేవచేతను శీతబాధ నివృత్తమగును. ఈ కాలమున రురుమృగము లరణ్యములందు సమృద్ధిగాఁ జెరిగిన తృణము భక్షించి వృద్ధిచుండును. కర్షకులు నాగట్ల చేతఁబూని భూమి దున్ని విత్తనములు చల్లి సస్యములు పోషింతురు. సస్యఫల సందర్శనమునఁ బ్రజలకన్నులు సుఖించును. ఈ ఋతువున సేద్యము చేయనివానికి సంవత్సరమంతయు నన్నము దుర్లభమేయగును. దీనివెంటనే శరదృతువు వచ్చును. ఈ కాలమున నక్షిరోగములు శాంతించును. లోకమంతయుఁ నిష్పంకమై ప్రసన్నముగాఁ గనవచ్చును. ఋతువునకు ఋతువులు ప్రభువులు. వారి యనుగ్రహమున దృష్టి విరోధియగు సీహారాదిక మణిగిపోవును. ఈ కాలమునఁ బ్రజలు పుష్కలముగా భక్షించి సుఖముగా

జీవించురు అంగలేపాడుల శరీరసంరక్షణము గావించుకొందురు. అంతపేమంతము సంభవించును. ఇందు మరుద్గణములు విజృంభించును. చలి హెచ్చగును, వాయులోకమునుండి యుద్ధసన్నద్ధమై వచ్చిన యోధసంఘమువలె వాయుగణము తీ వముగాఁ గనిపించును. వాయువులతోఁ బోరాడ సిద్ధపడుచున్నట్లుగాఁ గంచుక కంబళిరోవేష్టనాదులు ధరించి ప్రజలు కనిపింతురు. పేమంతపురుషుడు క్రుద్ధుడు కాకున్నను, అతనికన్ను లెఱ్ఱవాటియుండును. అతనివెనుక శిశిర ద్రువు వచ్చును. ఈ కాలమున దేవలోకములందు త్రాగుటకు నీళ్లు దొరకవు. మనుష్య లోకమందైనను మార్గమధ్యమున జలము లభింపదు. బాటసారులు నీరెక్కడ దొరకునోయని పరితపించుచుఁ బ్రయాణము చేయుచుండురు."

కేవలము స్వభావసిద్ధమైన పై ఋతువర్తన మానాటి సంవత్సర పరివర్తనమును నాటిసాంఘిక జీవనమును విశదీకరించుచున్నది. ఈ వర్తనము కావ్యములఁ గనిపించు ఋతువర్తనమువలెఁ గల్పనాచాతుర్యమును- ఉత్ప్రేక్షాద్యలంకారములను జూపి పాఠకహృదయ మాకర్షించునట్లు లేకున్నను, స్వభావమధురమై తరువాత వెలువడిన వర్తనలకు బీజభూతమై యున్నదనుట యతిశయోక్తికాదు.

ద్వితీయ ప్రపాఠకము సాంధ్యాయ బ్రాహ్మణము. ఇందు యజ్ఞోపవీత ధారణవిధానము తదావశ్యకత తత్పరము, ఆర్ఘ్యప్రదానము, కూష్మాంధహోమములు, సాంధ్యాయవిధానము, దేవయజ్ఞ పితృయజ్ఞ భూతయజ్ఞ మనుష్యయజ్ఞ బ్రహ్మయజ్ఞములను పంచమహాయజ్ఞములు మొదలగు విషయములు వర్తింపఁ బడినవి. ఇందు బ్రహ్మయజ్ఞ సమాచరణవిధి మిక్కిలి చక్కగా నుపదేశింపఁ బడినది. అగ్నింద్రవాక్కుషాది దేవతాస్తుతులతోఁ గూడిన ౩-౪-౫. ప్రపాఠకములు సాధారణముగాఁ గర్మపరములు. షష్ఠప్రపాఠకము పితృమేధము. ఇందు మృతులైన యాహితాగ్నుల కాచరించు నపరక్రియల స్వరూపము వివరింపఁబడినది. ౭-౮-౯, ప్రపాఠకములు, శీషావల్లి ఆనందవల్లి భృగువల్లియని ఖ్యాతికెక్కిన యుపనిషత్తులు. కృష్ణయజుర్వేదమున నివి కడపడినగుటచే వేదాంతములనియు, శాఖపేరఁ దైత్తిరీయోపనిషత్తు లనియుఁ జెప్పఁబడుచున్నవి. ఈ మూడును గేవలము బ్రహ్మప్రతిపాదకములై బ్రహ్మానందరస మొలికించుచు నూరక పారాయణము చేయువారి హృదయములను గూడ రంజింపఁ జేయుచుండును. ఆత్మైకత్యవిజ్ఞానమున కాధారములైన యివియే యద్వితీయ పురుషుని యావాసమనుట కందె వీనిం గూర్చి యిప్పట్లున వేఱుగాఁ బ్రశంసింపఁజాలను.

బృహదారణ్యమందలి సప్తమాష్ట మాధ్యాయముల మాడ్కినిందలి దశమ ప్రపాఠకము ఖిల మనఁబడుచున్నది. కర్మోపాసన బ్రహ్మకాండములలోఁ జెప్పఁగా మిలిగినదానిని బూర్తిగాఁ జెప్పుట ప్రకీర్తరూపమైన గ్రంథము ఖిల మనఁబడును. అట్లే యిది పై మూఁడు విషయములకు సంబంధించిన యశిష్ట విషయములను జెప్పునట్లే ఖిలసంజ్ఞను జెందినది. దీనికిఁ గూడ నుపవిషత్తను పేరు గలదు గాని యిది వల్లీతయమువలె శుద్ధముగా బ్రహ్మప్రతిపాదకము కాదు. అయినను, దీనికిని వైదిక వాఙ్మయమున నుత్తమ గౌరవముకలదు. దీనికి యాజ్ఞికుఁపనిషత్త నెడిసంజ్ఞ వైదిక వాఙ్మయ ప్రసిద్ధము. ఇది 'అంభస్య పారే' ఇత్యాదిమంత్రముల బ్రహ్మతత్త్వము, అదిత్యో వా ఏషవీతన్మండలం తపతి' ఇత్యాదిమంత్రముల నుపాసనమును, 'భూ రన్న మగ్నయే పృథివ్యై స్వాహా' ఇత్యాదిమంత్రముల యాగకర్మను జెప్పుచున్నది. ఇందు కర్మవాచిమంత్రము లెక్కువగా నుండుటను బట్టి దీనికి యాజ్ఞికీయను పేరు మొదట వచ్చినది. 'నారాయణం మహాజ్ఞేయం విశ్వాత్మానంపరాయణమ్' ఇత్యాదిమంత్రముల సకల జగదాత్మకుడైన నారాయణుడు వర్ణింపఁబడుటను బట్టి దీనికి నారాయణోపనిషత్తనెడి పేరు వ్యాప్తమైనది.

దీని పాఠసంప్రదాయము దేశవిశేషములందు బహువిధముగా నున్నది. ద్రావిడ పాఠమునుబట్టి యిందు ౬౪ అను వాకములును, కర్ణాటక పాఠము బట్టి కొన్ని చోట్ల ౭౪ అనువాకములును, మఱికొందఱి పాఠమునుబట్టి ౮౦ అనువాకములును గనఁబడుచున్నవి. సాయణాచార్యులు దీనికి బాష్యము వ్రాయుచు ౬౪ అనువాకముల పాఠమునే ప్రధానముగా గ్రహించి పాఠభేదములను గూడ నాయా సందర్భముల సూచించుచువచ్చిరి. ఈ దృశ్యమైన పాఠభేదముగూడ దీని యర్యాచీనతను బలపఱుచుచున్నది.

ఐతరేయబ్రాహ్మణమున కనుబంధమైన యేకారణ్యకాండ మందైదు భాగములు కలవు. వానికిని బ్రథమారణ్యకము ద్వితీయారణ్యకమును రీతి నారణ్యక సంజ్ఞయే కలదు. అందు పథమ ద్వితీయారణ్యకముల నైదేసియధ్యాయములును, తృతీయారణ్యకమున రెండధ్యాయములును, చతుర్థమున నొకటియు, పంచమమున మూడు నధ్యాయములు కలవు. ప్రతియధ్యాయము దు సనియతసంఖ్య గల ఖండములున్నవి.

మొదటికాండమందు సంవత్సర సక్రయాగశేషము పూరించుతంపుతో మహావ్రతకర్మము వర్ణింపఁబడినది. ఇందు మూడు వృత్రాసురుని సంహరించి

(మహాన్) మహాచృద్వివాచ్యుడయ్యెను. అట్టి వానినిమిత్రము చేయఁబడు సోమ పాన విశేషాత్మకమైన కర్మ మహావ్రతమయ్యెను, అని యిందలి మొదటి వాక్యము తెల్పుచున్నది. ఈ శబ్దమునకుఁ దైత్తిరీయులు మూఁడువిధములైన నిర్వచనములు చూపియున్నారు. ఈ వ్రతము చేసినవాఁడు గొప్పవాఁడగును గావున నిది మహావ్రతము. గొప్పవాఁడయిన దేవునిగూర్చి చేయునదిగావున మహావ్రతము. గొప్పదియైన వ్రతము కావున మహావ్రతము.

ద్వితీయ తృతీయ కాండములు జ్ఞానబోధకములు. అందుచే నివి యైతిరేయోపనిషత్తనఁబడుచున్నవి. ఇందలివిషయ మద్వైతమైన యాత్మతత్త్వము. సోపాహరణముగా సోపాఖ్యానముగా నిందు బ్రహ్మతత్త్వ ముపదేశింపఁబడినది. అందును, ఉత్తమ మధ్య మాధమ భేదము విద్యాధికారులైన మువ్వరిలో నుత్తమ నికి బ్రహ్మవిద్యయు మధ్యమునికిఁ బ్రాణవిద్యయు రెండవకాండమున విధింపఁబడినవి. అధమునకు స హితో నాననమే గతియని మూఁడవకాండమునఁ దెలుపఁబడినది. పాఠకాభిరుచితై ద్వితీయకాండమందలి రెండువాక్యముల భావమిందు తెల్పుచున్నాను.

“మనము నిత్య ముపాసనచేయునట్టి యాత్మ సోపాధికుఁడా? నిరుపాధికుఁడా? - లౌకికపురుషుఁడు దేనిచేఁ జూచుచున్నాఁడో, అట్టి చాక్షుషచైతన్యమా, లేక శబ్దము వినఁజేయు శ్రోత్రాణివ్యక్త చైతన్యమా, లేక వాగాదీంద్రియాభివ్యక్త చైతన్యమా, లేక హృదయమా, లేక మనస్సా, కాక సంజ్ఞానమా, అజ్ఞానమా, విజ్ఞానమా, ప్రజ్ఞానమా, కాక మేధా దృష్టి దృతి మనీషలలో నేదయిన నొకటియూ, అట్లుకాక వేగస్మృతి సంకల్పాదులలో నేదేని యొకటియూ, ఎవఁ బాత్య !” అను సంశయమును దొలఁగించు నిర్ణయమిది.

“పూర్వోక్తములయిన వన్నియుఁ బ్రజ్ఞాన నామధేయములు. నిరుపాధికము సాక్షి చైతన్యమునగు ప్రజ్ఞానమే యాత్మ. అతఁడే పరబ్రహ్మము అతఁడే ప్రజాపతీంద్రాది సకల దేవతలు. పంచమహా భూతములు. సకలసృష్టి.”

పై శంకా సమాధానములనుబట్టి యీ యారణ్యకోపనిషత్తు శుద్ధాద్వైత ప్రతిపాదకమని విదితమగును.

మిక్కిలి చిన్నదియగు నాల్గవ కాండమున నరణ్యమునం దధ్యయనము చేయవలసిన మహాశాస్త్రీ నామక మంత్రములు చెప్పఁబడినవి. అయదవ కాండమున మహావ్రత ప్రయోగము వివరింపఁబడినది. వ్రతమ కాండమందు చెప్పఁబడిన

విషయమే మరల నిందు గ్రహింపఁ బడుటనుబట్టి యీ కథపటి కాండము ప్రథమ కాండ వివరణరూపమైన యర్వాచీన కాండమని తెలియుచున్నది. దీనిని “పంచ మారణ్యక మృషిప్రోక్తం సూత్రమ్, ప్రథమారణ్యకం త పౌరుషేయం బ్రాహ్మణమ్” అనెడి సాయణాచార్య వచనముగూడ బలపఱచుచున్నది. ప్రథమ కాండ మపౌరుషేయమా పౌరుషేయమా యనెడి విచారణతో మన కిప్పుడు పనిలేదు. “పంచమ కాండము ప్రథమ కాండముతోడిది గాదు, ఇది ఋషిప్రోక్తము” అనెడి వారి విశ్వాసముకూడ నిది యైతరేయారణ్యకమునఁ దరువాతఁ జేరిన దనుటకుఁ జాలును

ఉ ప ని ష త్తు లు

ఇది యగార మపారమునైన గొప్ప విషయము. ప్రతి వేదమునకును, దానికి సంబంధించిన బ్రాహ్మణమునదో యారణ్యకమునదో, కొంచెముగానో గొప్ప గానో యుపనిషద్భాగముగూడఁ జేరియున్నట్లు మనము తెలిసికొని యున్నాము. నిజముగా నవి కర్మ ప్రతిపాదకములు కాకపోయినను వానిలో నెందుకుఁ జేరినవో మన మిప్పుడు చర్చింపఁజాలము. కర్మము జ్ఞానార్థమే కావునఁ గర్మనిష్ఠులగువారికి జ్ఞానమార్గ ముపదేశించుట యావశ్యకమను తలంపుతో నవి యందు చేరియుండును. అది సముచితమే కాని, యజ్ఞాదికర్మలు చేయనీ చేయకపోనీ, వానితోఁ బనిలేకయే సాధన చతుష్టయ సంపల్లిఖమైన జ్ఞానమున ముక్తి గాంచవచ్చునని బోధించెడి యుపనిషత్తులు, యాగములతో ముంచి తేల్చునట్టి కేవల కర్మప్రతిపాదక గ్రంథము నకు సంబంధించినవి కావని మాత్రము తోచకపోదు. ఇట్లు బ్రాహ్మణారణ్యకము లలో నిమిడియున్నవికాక, ఆ యా వేదములకు సంబంధించినవిగాఁ జేరుగాంచిన యుపనిషత్తులును, ఆ యా దేవతల పేరను ఋషుల పేరను వెలసిన యుపనిషత్తు లును మఱికొన్ని కలవు. ఈ విధమున లోకమందు వ్యాపించిన యుపనిషత్తులు సుమారు రెండువంద లుండును. వానిలో నిజముగా వేదాంతము లనఁదగినవి దశోపనిషత్తులు మాత్రమే. అవియే శంకరాచార్యుల వాక్కులకు గుఱియై ఖ్యాత్యాము గాంచినవి. తక్కిన వన్నియు నాయా కాలములందు మతాభిమానులగు విద్వాంసులు రచించినవని వాని స్వరూప స్వభావములే చెప్పుచున్నవి. కాని, యవి యును భక్తితో జ్ఞానమునో బోధింప సహాయపడుచున్నవే కాని నిర్భక్తములు కావు. అం దనేకములకు వ్యాఖ్యానములుగూడఁ గలవు. ఇట్లున్నవానిలో నేవి యే వేదము నకుఁ జెందినవో లభించినంతవఱకుఁ దెలిసికొనుటకు ముందుగా నొక్క విషయ మాలోచింపవలసి యున్నది.

వర్ణిత విషయమునుబట్టి, ఈ యుపనిషత్తీ వేదమునకు సంబంధించినదని నిర్ణయించుట కవకాశ మెక్కువ కనబడుగాని, ఆయా వేదశాఖలకు సంబంధించిన యార్ష సంప్రదాయమునుబట్టియు, సుపనిషత్తులలో నందందు గనవచ్చు ఋషుల నామములనుబట్టియు, అక్కడక్కడ నుదాహరింపబడిన మంత్ర మంత్రార్థములను బట్టియు ఇది యీ వేదమునకు సంబంధించినదని యొక విధముగా నిర్ణయింప వచ్చును. ఇట్లుండగా, ఆనందాశమాధికారులు క్రొత్తగాఁ బ్రకటించిన యుపనిషత్సముచ్చయమును గ్రంథమున నథర్వవేదమునకు సంబంధించినవిగా సవ్యాఖ్యానము లైన ముప్పదిరెండు పనిషత్తులు కనబడుచున్నవి. వా రే సంప్రదాయమునుబట్టి యవియెల్ల నథర్వ వేదీయములని నిరూపించిరో తెలియదుగాని, అందలి కొన్ని యుపనిషత్తులు ఋక్సామ కృష్ణ శుక్ల యజుశ్శాఖలకు సంబంధించినవిగా వాని యందలి ఋషి నామాదులవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది. ఇందు కొకటి రెండుదాహరణములు.

జాబాలోపనిషత్తు శుక్ల యజుశ్శాఖకు సంబంధించిన దనుటకు దానియందలి 'అథ హ జనకో హవై దేహో యజ్జవల్క్య ముపసమే త్యోవాచ' ఇత్యాది వాక్యములు ప్రమాణమగుచున్నవి ద్రావిడాంధ్ర దేశములందలి సంప్రదాయముగూడ నిది శుక్ల యజుశ్శాఖా సంబంధియే యని తెలుపుచున్నది. కైవల్యోపనిషత్తు కృష్ణ యజుశ్శాఖీయ మనియు ఋక్సాఖీయ మనియు ద్వీవిధమైన సంప్రదాయమును దేశమునఁ గలదు. అందలి "అథాఽఽశ్వలాయనో భగవన్తం పరమేష్ఠిన ముపసమే త్యోవాచ" అను ప్రథమ వాక్యమునుబట్టి యిది ఋక్సాఖీయముగాఁ గనవచ్చుచున్నది గాని యజుర్వేదీయమని ముక్తికోపనిషత్తు చెప్పుచున్నది. ఇట్లుండ నీ రెంటినిగూడ వా రథర్వవేదమునకుఁ జేర్చుటకుఁ గారణమేమో విచారణీయము. ఇట్లు సందేహస్పదములయిన వీ గ్రంథమున నింకను గలవు. కావున దీనిని బ్రధానముగాఁ గైకొనక ముక్తికోపనిషత్తు చూపిన మార్గము ననుసరించి యాయా వేదములకు సంబంధించిన యష్టోత్తర శతోపనిషత్తుల నిందు పేర్కొనుచున్నాను. ఋక్సాఖలు ౨౦, యజుశ్శాఖలు ౧౦౯, సామశాఖలు ౧౦౦౦, అథర్వశాఖలు ౧౫, వీని కన్నిటికి నొక్కొక్క యుపనిషత్తు కలదని చెప్పుచు ముక్తికోపనిషత్తు ౧౦౦౮, ఉపనిషత్తులను మాత్రము చూపినది ఇవియన్నియు సజీవములు. ఇందనే కములు ముద్రితములు, సభాష్యములు సవ్యాఖ్యానములు. లోకములోఁ గూడ నష్టోత్తరశతోపనిషత్తు లనెడి ప్రతీతి యధికముగాఁ గలదు.

వాఙ్మేమననీత్యాది శాంతిగల యీ క్రింది పది యుపనిషత్తులును ఋక్సాఖలకు సంబంధించినవి అవి —

* ఐతరేయ కౌషీతకీ ఆత్మప్రబోధ నాదబిందు నిర్వాణ ముద్గం ఆక్ష
మాలికా త్రిపురా సౌఖ్యగ్య ఐహ్వృచ నామకములు.

ఆప్యాయ స్త్రిత్యాది శాంతిగల యీ క్రింది పదీయాలుపనిషత్తులును సామ
శ్శాఖలకు సంబంధించినవి. అవి—

* కేస * ఛాందోగ్య ఆరుణి మైత్రాయణీ మైత్రేయా వజ్రహుచీ యోగ
చూడామణి వాసుదేవ సన్యాస అవ్యక్త సావిత్రి రుద్రాక్షజాబాల దర్శనజాబాలి
కుండికా మహోపనిష న్నామకములు.

సహనావపత్తిత్యాది శాంతిగల యీ క్రింది ముప్పదిరెండును, గృష్టయజు
శ్శాఖలకు సంబంధించినవి. అవి—

* 'కతవల్లి * తైత్తిరీయ నారాయణ బ్రహ్మకైవల్య శ్వేతాశ్వతర గర్భ
అమృతబిందు అమృతనాద కాలాగ్నిరుద్ర ఘృతికా సర్వసార శుకరహస్య తేజో
బిందు ద్యానబిందు బ్రహ్మవిద్యా యోగతత్త్వ దక్షిణామూర్తి కథ² స్కంద
శారీరక వరాహ యోగశిఖా ఏకాక్షర అక్షి అవధూత రుద్రహృదయ యోగకుండ
లిసీ పంచబ్రహ్మ కలిసంతరణ ప్రాణాగ్నిహోత్ర సరస్వతీరహస్య నామకములు.

పూర్ణమదః పూర్ణమిత్యాది శాంతిగల యీ క్రింది పందొమ్మిదియు శుక్లయజు
శ్శాఖలకు సంబంధించినవి. అవి—

* ఈశావాస్య * బృహదారణ్య జాబాల సుబాల హంస పరమహంస మంత్రి
కాసిరాంబల తారసార త్రిశిఖీ బ్రాహ్మణమండల బ్రాహ్మణ అధ్వయతారక పైంగల
భిక్షుకా తురీయాతీత అధ్యాత్మ ముక్తికా శాట్వాత్యసీ యజ్ఞవల్క్య నామకములు.

భద్రంకర్ణేభి రిత్యాది శాంతిగల యీ క్రింది ముప్పదియొకటియు నథర్వ
శాఖలకు సంబంధించినవి. అవి —

* ప్రశ్న * ముండక * మాండూక్య బృహజ్ఞాబాల నృసింహతాపిసీ నారద
పరివ్రాజక సీతా శరథ మహానారాయణ రామరహస్య రామతాపిసీ శాండిల్య
పరమహంస పరివ్రాజక అన్నపూర్ణా సూర్య ఆత్మ పరంబ్రహ్మ పాశుపత త్రిపుర

1. ఇదియే కళోపనిషత్తనియు, కాళోపనిషత్తనియుఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

2. ఇదియే దళోపనిషత్తులలోనిది. వాడుకలో నిది కళోపనిషత్తనఁబడుచున్నది.

2. ఇది కళవల్లికంటే వేఱయినది. 'దేవాహవై భగవత్త మబ్రువన్' అని దీని
మొదలు.

తాపిని దేపి భావనా భస్మజాబాల గణపతి మహావాక్య గోపాతాపిని కృష్ణ హయ గ్రీవ గరుడ దత్తాత్రేయ అథర్వశిఖా అథర్వశిరో నామకములు.

పై నానిలో, పుష్పగుర్తు కలవి దళోపనిషత్తులని భ్యాతి కెక్కినవి. ఇవి గాక, ఇతిహాస తత్త్వ పంచీకరణ వృద్ధజాబాల మాలామ్నాయ విద్యాతారకనామ నీలరుద్ర చిత్రి గాయత్రీ పిండ సూర్యతాపిని చూలికాదులయిన యపనిషత్తు లింకను శతాధికముగాఁ గలవు. కాని, పై వానిలోను వీనిలోను గూడ ననేకము లష్టకములను శతకములను బోలియున్నవి. అనుష్టుప్పంచో బద్ధములై ఖండకావ్య ములవలెనున్న వీనిలో ముప్పాతికమువీసన మత్యంత మర్యాచీనములనుట విదితము. ఆయినను ఐరమాత్మ విజ్ఞానబోధకము లయిన యివి యపనిష న్నామమున వ్యవ హరింపఁబడుచున్నవి. పూర్వోక్తములయిన యష్టోత్తరశతోప నిషత్తుల మహాత్వ మును శ్రీరాముఁడు మారుతికిఁ జెప్పినట్లుగా ముక్తికోపనిషత్తీ క్రింది విధముగాఁ జెప్పుచున్నది.

ఇయం కై వల్య ముక్తిస్తు కే నో పాయేన సిద్ధ్యతి ?

మాందూక్య మేక మే వాలం ముముక్షాజాం విముక్తయే ॥

తథాఽ వ్యసిద్ధం చే జ్ఞానం దళోపనిషదం పఠ ।

జ్ఞానం లబ్ధ్వాఽచిరా దేవ మామకం దామ యాస్యసి ॥

తదాఽపి దృఢతా నో చే ద్విజ్ఞాన స్యాంజనాసుత ।

ద్వాత్రింశాభ్యోపనిషదం సమభ్యస్య నివర్తయ ॥

విదేహముక్తా విచ్చా చే దష్టోత్తరశతం పఠ ।

తాసాం క్రమం సకాంతించ శృణు వక్ష్యామి తత్త్వతః ॥

దీనినిబట్టి కైవల్యముక్తికి మాందూక్యము దళోపనిషత్తు క్రమముగాఁ బ్రధానములనియు, మొత్తము ౧౦౮ ఉపనిషత్తులు గూడ విదేహముక్తికి సాధనము లనియుఁ దెలుయుచున్నది.

ఉపనిషత్స్విషయము

ఉపనిషత్తులందలి ముఖ్యవిషయము పరమాత్మతత్త్వము. సత్యజ్ఞానానం తరూపుఁడగు పరమేశ్వరుఁ దొకఁడు కలఁడనియు, అతనిచిద్విలాసమే యీ సకల చరాచరప్రపంచ మనియు, అతఁడే పరమాత్మ పరబ్రహ్మది శబ్దవాచ్యుఁడనియు

జీవాత్మ పరమాత్మ ప్రతిబింబమే యనియు, దృశ్యమయిన సకలజగత్తు నశించు నదేయనియు, అదృశ్యమై సర్వవ్యాపకమైయున్న పరబ్రహ్మ మొకటియే నిత్యమనియు, వీని ముఖ్యమతము. జగత్తనాది. మాయయందు ప్రతిఫలించినపరమేశ్వరుని ప్రతిబింబమే జీవుడు. అవిద్యామగ్నుడయిన యా జీవుడు పూర్వ పూర్వ జన్మకృత పుణ్యపాపఫలము నుత్తరోత్తర జన్మములం దనుభవించుచు జనన మరణ ప్రవాహరూపమైన సంసారమున మునిగి తేలుచుండును. దానికిఁ గారణ మవిద్య. అవిద్యావినాశకము జ్ఞానము. అదియే, ఆత్మజ్ఞానము. జీవుఁడాత్మ జ్ఞానమున సమస్తబంధముల నెడఁబాసి ముక్తుఁడగును. అదియే జీవన్ముక్తి. సంసారబంధము నుండి విడివడుటయే ముక్తి. ముక్తునకుఁ బునరావృత్తిలేదు. కావున జీవున కాత్మజ్ఞాన మావశ్యకము.

దేనిచే నోరు మాటాడుచున్నదో మనస్సు తలచుచున్నదో కన్ను చూచుచున్నదో చెవి వినుచున్నదో తక్కిన యెల్లయవయవములును దమతమపనులు చేయుచున్నవో, అదే బ్రహ్మమని తెలిసికొనుము. అనెడికేన వాక్యముల భావమునుబట్టి సర్వేంద్రియాధిష్ఠాన చైతన్యస్వరూపమే పరబ్రహ్మమని యవగతమగును.

జాగ్రదవస్థయందు కర్మఫలము ప్రత్యక్షముగా ననుభవించునట్టి యాత్మ బహిఃప్రజ్ఞాడు. స్వప్నావస్థయందు తేజోరూపుడై సుఖదుఃఖము లనుభవించు వాఁడంతః ప్రజ్ఞాడు. సుమత్యవస్థయందు ప్రజ్ఞానమనుఁ దేకిభూతుఁ డానందమయుడునై యానంద మనుభవించువాడు ప్రజ్ఞాడు. అతఁడే సర్వజ్ఞాడు సర్వేశ్వరుడు సర్వాంతర్యామి సర్వకారణుడు ఎవఁడి మూఁడవస్థలలోని తన స్వరూపమును దరువాతి యవస్థయందు శాంతము శివ మదైత్య మంచిత్య మగ్రాహ్య మవ్యవహార్యముగాఁ దలంచునో యతఁడే యాత్మ. పరమాత్మ, పరబ్రహ్మము. అనెడి మాండూక్య వాక్యముల భావమునుబట్టి జీవాత్మ పరమాత్మల యభేదము గోచరించుచున్నది.

సంహితా బ్రాహ్మణములందు సగుణుడైన ప్రజాపతిచే నిర్మింపఁబడినట్లు వర్ణింపఁబడిన యీ సృష్టి యుపనిషత్తులం దవిద్యాపరికల్పిత మయినదిగా వర్ణింపఁబడినది. మన కీర్తివిధమైన సృష్టివర్ణనలు పరస్పర విరుద్ధములుగాఁ గనఁబడును గాని యది వ్యావహారికదృష్టితోఁ గావించఁబడినది. ఇది పారమార్థికదృష్టితోఁ గావించఁబడినది. అని తలచినచో నా విరోధము తొలగిపోవును. మరియు,

ఋగ్వేదకాలమందే, పరమేశ్వరుడు జగదభిన్న నిమిత్తోపాదాన కారణమనెడి పార
మార్థికమయిన యాత్మతత్త్వజ్ఞాని మంకురించినదని యందలి 'నానదాసీ నోస
దాసీ' దిత్వాడి ఋక్కులవల్లఁ దెలియవచ్చును. ఆవిజ్ఞానాంకురమే యజురాది
సంహితాదులందు విస్తరించి తుద కుపనిషద్బ్రాహ్మణమునఁ బరిణమించి వైదికవాఙ్మయ
శిరోరత్నమై సకలలోకమున కాత్మతత్త్వము దెలియఁ జేయుదివ్యజ్యోతియై వెలుంగు
చున్నదనుట విదితము. విశేషపతిభాశాలులైన విద్వాంసుల వాక్కులకు గుణి
యైన యీ యుపనిషత్తులు తరువాత వెలువడిన వివిధవేదాంత శాస్త్రములకును
విభిన్న మతములకు నవలంబనములైనట్లు కనఁబడుచున్నను, సుప్రసిద్ధములైన
యీశకేనకతతైత్తిరీయాదులన్నియు జీవేశ్వరాభేద వాదమునే చాటుచున్నవని తదర్థ
తత్త్వవిచారణచే గోచరింపకపోదు.

ఛాందోగ్యమునం దాదుజీయైన యుద్ధాలకుఁడు తనపుత్రుడైన శ్వేతకేతువు
నకుఁ దత్త్వముపదేశించుచుఁ బల్కిన "స య ఏషో ఒణి మైతదాత్మ్య మిదం
సర్వం తత్సత్యం స ఆత్మా తత్త్వ మసి శ్వేతకేతో" ఇత్యాదివాక్యములును,
బృహదారణ్యములోని "బ్రహ్మవా ఇద మగ్ర ఆసీ త్రదాత్మాన మే వావే దహం
బ్రహ్మాస్మీతి తస్మా త్సర్వ మభజత్ య ఏవం వే దాహం బ్రహ్మాస్మీతి స ఇదం
సర్వం భవతి" ఇత్యాదివాక్యములును, ఇంక నిర్ణే యితపోపనిషద్వాక్యములును
బూర్వోక్తమైన జీవేశ్వరాదైవమునే బోధించుచున్న వనుట సృష్టము. ఈ యర్థ
మునే "పాలలో నెఱుఁగవలె నాత్మ సర్వజగత్తునందు వ్యాపించియున్న" దని
భంగ్యంతరముగా శ్వేతాశ్వతరోపనిషత్తు చెప్పినది.

మొత్తముమీద సుపనిషత్తులన్నియు నజ్ఞానము జననమరణ ప్రవాహ రూప
సంసారదుఃఖకారణము, ఆత్మజ్ఞానము ముక్తిహేతువు ననువిషయములను సోపపత్తి
కముగా సప్రమాణముగా నిరూపించునవేయైనను, ఒక్కొక్కదాని యందొక్కొక్క
విశేషలక్షణము గూడ లేకపోలేదు. పూర్వోక్తరజన్మ సద్భావమును ఛాందోగ్యము
చక్కఁగా వర్ణించినది. మరణానంతర జీవవిషయక సంశయమును కతవల్లి
తీర్చినది. పరమేశ్వరుడు మాయి యనియు, జగము మాయయనియు శ్వేతాశ్వ
తరము నిరూపించినది. ఉత్తమలోక ప్రాప్తిని దన్తార్గ్యములను బృహదారణ్య
దులు వివరించినవి. ఈ విశ్వమంతయుఁ బరబ్రహ్మమే యని ముండకోపనిషత్తు
వక్కాణించినది. సమస్తభూతములను దనయందును, తన్ను సమస్తభూతము
లందును జూచువాడు జ్ఞానియని యీశావాస్యము చెప్పినది. ఉపనిషద్బ్రాహ్మణ మయిన
తైత్తిరీయము 'బ్రహ్మ విదాప్నోతి పర' మిత్వాడి వాక్యములచే బ్రహ్మజ్ఞానమున

ముక్తి కలుగునని నిరూపించుచు బ్రహ్మతత్త్వ ముపదేశించినది. ఇట్లే యాయా విశేషము లందందు గనవచ్చుచున్నను మొత్తముమీద సుపనిషత్తు లన్నియు జీచేశ్వరుల యద్వైతమునందే సమన్వయము గాంచుచున్నవనుట నిర్వివాదము. ఆత్మ తత్త్వ విషయక ప్రశ్నలన్నిటికి యుక్తిప్రమాణానుభవ సిద్ధముగా సమాధానము లిచ్చిన ప్రశ్నోపనిషత్తే పై యతిప్రాయము ద్రువపఱుపఁ బరమప్రమాణ మగును. తౌసల్యాశ్వలాయవ వైదర్బిభాగవ తైజ్య సత్యకామ సుకేశో భరద్వాజ ప్రభృతులైన మహామునులు పరబ్రహ్మము నన్వేషింపఁ గోరినవారై తస్మాగ్గ ముపదేశింప సమర్థుఁడగు విప్రులారముహర్షిని సందర్శించి కొన్ని ప్రశ్నలు వేయఁగా నతఁడన్నిటికి సదుత్తరము లిచ్చి తుదకు “అహమేత త్వరం బ్రహ్మవేద నాతః పర మస్మి” అని సమాధానము చెప్పి వానికిఁ దత్త్వ ముపదేశించినట్లు వర్ణింపఁబడినది. ఇదియే సకలోపనిషత్తులందలి ముఖ్యవిషయము. ఏతాదృశ సత్యవిషయము భారతలోకమును భావనముఁ గావించుచుఁ దత్త్వజిజ్ఞాసువులకుఁ దరజోపాయ మగుటకుఁ గారణము ప్రాచీనమహర్షుల తపఃఫలము గాక మఱేమి ?

సుప్రసిద్ధములైన యుపనిషత్తులలోఁ గొన్ని ప్రాచీనతమము లనఁగా బౌద్ధ మత ప్రాగృపములని పాశ్చాత్య విమర్శకులు కొందఱు హిండుట యుచితమే కాని యందలి కొన్నిటి ప్రాచీనత తాపన్యాతమే కాదు. భాషారీతినిబట్టి చూచినచో నారణ్యకములం దంతర్భూతములైన తైత్తిరీయ బృహదారణ్యకోపనిషత్తులు రెండును వాని బ్రాహ్మణముల యవ్యవహితోత్తర కాలములందే యావిర్భవించినవని యంగీకరింపక తప్పదు. వాని గద్యశైలిగూడ నీ విషయమునే దృఢపఱుచు చున్నది. అట్టిదే ఛాందోగ్యమును. కాని యిది సామవేద బ్రాహ్మణములలో నాఱవది యగు సుపనిషద్బ్రాహ్మణముకంటె నన్యము గాకపోయినను గొంచెము సరళమైన దాని గద్యశైలి పై రెండింటికంటె దానిని ముందుకు లాగుచున్నది. ఐతరేయ తౌషీతక్కుపనిషత్తు లీ మూడింటి తరువాతివని వీని బ్రాహ్మణముల యర్వాచీనతయే తెలుపుచున్నది. అయినను మొత్త మీయైదు సుపనిషద్వాఙ్మయ మునఁ బ్రథమము లనుట నిరాశేపము. గద్యమయములైన వీనికిని, పద్యమయము లైన కతాదులకును మధ్యకాలమునందు కేనోపనిషత్తు పుట్టియుండునని దాని గద్య పద్యమయత్వమే తెలుపుచున్నది. ముప్పది నాలుగు మంత్రముల చిన్న గ్రంథ మగు నది విషయమునందు ప్రథమ కాలికములనే యనుసరించియున్నది.

తరువాత నుదయించినవి, ఈశావాస్యకతవల్లి శ్వేతాశ్వతర ముండకోప నిషత్తులు. విషయ సంపదచేఁ బైవానిని బోలియున్న యివి కవిత్య సంపదచే

వానినుండి వేటుపడి యతి మనోహరములై ద్వితీయ కాలికము లనఁదగియున్నవి. ఇందు మొదటిది పదునెనిమిది మంత్రముల చిన్న యుపనిషత్తు. పిదపఁ దృతీయ కాలికములుగా గణింపఁదగినవి ప్రశ్న మైత్రాయణీ మాండ్వాక్యోపనిషత్తులు. వీని యందలి భాష వైదికభాష నించుక స్మరింపఁ జేయుచుండియు నెక్కువగా తౌకిక భాషకుఁ జేరియున్నది. వీనిలో మాండ్వాక్యము మిక్కిలి చిన్నది. ఇందు పండెండు మంత్రములు మాత్రమే కలవు ఇట్లు భిన్నభిన్న కాలముల నవతరించినవానిలో నథర్వవేద సంబంధములగు ముండక ప్రశ్న మాండ్వాక్యములు దశోపనిషత్తులలోఁ జేరుటనుబట్టి చూడఁగా నథర్వవేదోపనిషత్తు లుదయించినపిదప దశోపనిషత్పరి గణనము సంభవించినట్లు తెలియవచ్చును. మరియు నాయా కాలములం దాయా వేదములకు సంబంధించిన యితరోపనిషత్తులుగూడ మఱికొన్ని పుట్టియున్నను, పూర్వులదృష్టి నీ పది మాత్రమే యాకర్షించెననియు నూహింపవచ్చును. అయినను, గుణమునందు కౌషీతకీ మైత్రాయణీ శ్వేతాశ్వతరములు దశోపనిషత్తుల కిడు కావని మాత్రము తలంపరాదు. భాష్యకర్తలు పెక్కు సందర్భముల వీనిలోని వాక్యము లుదాహరించుటయే యిందుకుఁ దార్కాణము. ఇకనో యష్టోత్తర శతములోని తక్కిన వన్నియుఁ జతుర్థ కాలికములుగా గణింపఁ దగినవని చెప్పవచ్చును. వానిలో—

మహానారాయణోపనిషత్తు విశిష్టాద్వైత మంకురించిన కాలమున జనియించిన దని యందలి విషయ వివరణమునుబట్టి తెలిసికొనవచ్చును. అందు, పరబ్రహ్మ సాకార నిరాకార స్వరూపము మూలావిద్యా ప్రలయ స్వరూపము పరమాత్మ తత్త్వము సంసార తరణోపాయము పరమ మోక్షమార్గము పరమేశ్వర స్వరూపము పరమ సాయుజ్యము క్త స్వరూపము మొదలగు విషయములు నిరూపింపఁ బడినవి. బహ్యబోపనిషత్తు మిక్కిలి చిన్నది. ఇది శాక్తమత మంకురించిన కాలమున జనించినది. 'యత్ప్రియ మానన్దం త దేత త్సర్వాకారా మహా త్రిపురసుందరీ' ఇత్యాది వాక్యములే యిందుకుఁ బ్రమాణము. ఇట్లే రుద్రహృదయాదులు కొన్ని తైవమతావలంబనములు, సూర్యోపనిషదాదులు కొన్ని సౌరమత ప్రధానములు, గణపత్యాదులు గాణాపత్యమత మాలములునై వెలసినవి. అయినను, ఈ కాల మందలి వానిలోఁ గూడఁ గైవల్యా ద్యుపనిషత్తులు కొన్ని ప్రథమ ద్వితీయ కాలములందలి యుపనిషత్తులవలెఁ బరతత్త్వ వివరణమున సమర్థములు కాకపోలేదు. తైవర్యోపనిషత్తునందలి యిరువది నాలుగు శ్లోకములును సకలోపనిషత్సార భూతములై పరక త్వమును సులభముగా బోధించుచున్నవి. అందలివి రెండు శ్లోకములు.

య త్వరం బ్రహ్మ సర్వత్వా విశ్వస్యాయతనం మహత్ ।
సూక్ష్మత్ సూక్ష్మతరం నిత్యం తత్త్వ మేవ త్వ మేవ తత్ ॥

జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాది ప్రపంచం య త్స్వకాశతే ।
త ద్రుహ్మాహ మితి జ్ఞాత్వా సర్వబంధైః ప్రముచ్యతే ॥

విశ్వరూపము సకలజగ దధిష్ఠానమునైన పరబ్రహ్మము నీవే. జాగ్రద్ద్యవస్థలయం దేది యేకాకారమై ప్రకాశించుచున్నదో, ఆ పరబ్రహ్మము నేనే యని తెలిసికొనువాడు సర్వబంధ విముక్తుఁ డగునని పీని భావము ఇట్లే, అధ్యాత్మోప నిషత్తు మహా వాక్యోపనిషత్తు మొదలయినవికూడ సర్వాచీనములలో సహృదయు రంజకములై పరతత్త్వ బోధకము లగుచున్నవి కాని, యద్వైత బోధకములయిన యట్టి వానియందలి ముఖ్యవిషయ మంతయుఁ దైత్తిరీయ బృహదారణ్యాది ప్రధానోప నిషత్తులలోని దానికంటె సన్యముకాదు. అయినను పద్ధతులు వేరుగా నుండును. ఇంక రామతాపినీ గోపాలతాపినీ హయగ్రీవ రుద్రాక్ష జాబాలాదులు వివిధములైన పౌరాణిక మతములు వెలసినపిదప బయలు వెడలినవనుట విస్పష్టము. ఇట్లు పురాణ కాలమున నంకురించిన యుపనిషద్రచనావేళము తుదకు మహమ్మదీయ మతబోధకమైన యల్లోపనిషత్తు వఱకును వచ్చిన దనుటచే నుపనిషత్ప్రపంచ మెంతవఱకు విస్తరించెనో తెలిసికొనవచ్చును.

ఇది, బ్రహ్మసూత్రార్థ దీపికారజోఽనంతర వివాహ సంస్కృత కృతి
కర్తయు, ఉత్తర రామచరిత భీష్మ ప్రతిజ్ఞా ప్రేమతత్వా
ద్యాంధ్ర కృతికర్తయు నగు మల్లాది సూర్య
నారాయణశాస్త్రి నిర్మించిన సంస్కృత
వాఙ్మయ చరిత్ర ప్రథమభాగ
వైదిక వాఙ్మయమున
సప్తమాధ్యాయము.

అష్టమాధ్యాయము

వేదాజ్ఞములు

వేదములకు సంబంధించిన శిష్యాద్యంగములు సూత్ర వాఙ్మయములోఁ జేరఁ దగినవైనను, ఇవి ప్రత్యేక నామమునఁ బ్రసిద్ధి వహించియున్నవి కావున వేఱుగా వీని స్వరూప మొకింత పరిశీలించము.

‘శిష్య వ్యాకరణం ఛందో నిరుక్తం జ్యోతిషం తథా
కల్ప శ్చేతి షడఙ్గాని వేద స్యాహు ర్మనీషిణః’

అను ప్రసిద్ధ శ్లోకమునఁ గనవచ్చు షడంగములను మాటయు, వాని నామములును బహు గ్రంథములందు గలవు.¹ పాణినీయమునకుఁ బూర్వమైన యాపస్తంబ ధర్మసూత్రమందు “షడఙ్గో వేదః, ఛందః కల్పో వ్యాకరణం జ్యోతిషం నిరుక్తం శిష్య ఛందో విచితి రితి” అనియు, దానికంటెను పూర్వమైన ముండకోపనిషత్తునందు ‘శిష్య కల్పో వ్యాకరణం నిరుక్తం ఛందో జ్యోతిష’ మ్మనియు, షడంగ సంజ్ఞలు కనవచ్చుచున్నవి. మఱియు నాపస్తంబునిచేఁ జేర్కొనఁబడిన మనుస్మృతి పంక్తిపాదములైన బ్రాహ్మణులను గణించుచు, ‘అగ్ర్యా స్సర్వేషు వేదేషు సర్వ ప్రవచనేషు చ’ అని వక్కాణించినది. చతుర్వేదము రెఱిగిన వాడును సకల ప్రవచనము రెఱిగినవారును శ్రేష్ఠులని దీని భావము. ఇందలి ప్రవచన శబ్దమునకు ‘వేనిచే వేదార్థము చక్కఁగాఁ జెప్పఁబడునో యవి ప్రవచనములు, అవియే వేదాంగము’ లనెడి యర్థమును కుల్లూకభట్టు వివరించెను. ప్రవచన శబ్దమునకు బ్రాహ్మణమనియు, వేదము నితరులకుఁ జెప్పుట యనియు నితార్థములున్నను, వేదాంగము లనెడి యర్థముకూడఁ గలదని సంప్రదాయ సిద్ధమైన కుల్లూకభట్టవచనము తెలుపకపోదు. అదిగాక యీ యర్థమందే ప్రయోగింపఁబడిన మనుస్మృతిలోని దీని తరువాతి శ్లోకమందలి ‘షడఙ్గవిత్’ అను ప్రయోగముకూడ దీనిని బలపఱచుచున్నది.² ఇది యిట్లుండ షడ్వింశ బ్రాహ్మణములో ‘చత్వారింశైస్త్వే వేదాః శరీరం షడఙ్గా న్యఙ్గాని’ అను వాక్యము కనవచ్చుచున్నది. కావునఁ గొన్ని

1. నిరు. 1-20. ముండకో 1-1.

2. మను. ౩. 184, 185.

బ్రాహ్మణముల కాలమందే వేదముల యర్థము వివరింప సహాయపడు సంగభూతములైన గ్రంథము లాఱును గలవని నిశ్చయింపవచ్చును. కాని, ఆ వేదాంగము లెట్టివి? ఆ గ్రంథము లేవి? అను విషయము లిప్పుడు విచారణీయము లగును.

౧. వర్ణ స్వరస్థాన ప్రయత్నాదులను శీక్షించునది శిక్ష.

౨. ప్రకృతిప్రత్యయ పదస్వరూపతదర్థాదులు వివరించునది వ్యాకరణము.

౩. మంత్రముల వృత్తలక్షణములను నిరూపించునది చందస్సు.

౪. శబ్దముల యర్థములను నిరపేక్షముగా నిర్వచించునది నిరుక్తము.

౫. యాగాదుల యాచరణమునకును, తదర్థసిద్ధికిని దగిన గ్రహపక్షత్రాదుల యుదయాస్తమయాదులను దెలుపునది జ్యోతిషము.

౬. యాగప్రయోగమును సమర్థించునది కల్పము.

ఏతాదృశ లక్షణలక్షితములై వేదముల కంగము లనఁబడుచున్న వానిలో నొక్కొక్కదానినే గ్రహించి పరీక్షింతుము.

౧. శిక్ష :— తైత్తిరీయు లుపనిషదారంభమందు 'శిక్షాం వ్యాఖ్యాస్యామః । వర్ణః స్వరః । మాత్రా బలమ్ । సామ సంతానః । ఇత్యుక్తః శీక్షాధ్యాయః, అను వాక్యములను బఠింతురు. కాని యీ యనువాకము తరువాతి యనువాకములందుపాసనాధ్యాత్మాది విషయములు చెప్పఁబడినవి కాని వర్ణస్వరోచ్ఛారణాది విషయము చెప్పఁబడలేదు. సాయణాచార్యులు పై యనువాకమున కర్థము వివరించుచు "అకారాదికము వర్ణము, ఉదాత్తాదికము స్వరము, హ్రస్వదీర్ఘాదిక మాత్ర, స్పృష్ట్యాదిక ప్రయత్నము బలము, తొందరగాని యాలస్యముగాని లేకుండ యుక్త కాలమందు విహితమైన స్వరాద్యుచ్ఛారణసామ్యము సమము, పూర్వోత్తర వర్ణముల సంహిత సంతానము. ఈ వర్ణాదు లాఱును, తత్తల్లక్షణ లక్షితములై పఠనీయము లగును. ఇది శిక్షారూపమైన యధ్యాయము" అని తెలిపి, మఱియొకచోట 'స చాగ్లభూతశిక్షాగ్రంథే స్పష్ట ముదీరితః' వర్ణాదికము వేదాంగశిక్షలో స్పష్టముగాఁ జెప్పఁబడినది. అని వ్రాయుటనుబట్టి యింతకు మున్నుదాహరించిన తైత్తిరీయాను వాకము శిక్ష కాదనియు, పాణినీయశిక్ష యనుపేరఁ బ్రసిద్ధమైన శిక్షాగ్రంథమే వేదాంగశిక్ష యనియు వైదిక సంప్రదాయ మనుసరించినవారి మతమునఁ దెలియచున్నది. ఇది ఇట్లుండ విద్యలు పదునాలుగనియు, పదునెనిమిది యనియు రెండు పాఠములు పురాణాది ప్రసిద్ధములై యున్నవి. ఇందు మొదటి దానియందు

నాలుగువేదములు నాలువేదములు మీమాంసా న్యాయవిస్తరపురాణ ధర్మశాస్త్రములును జేరినవి. రెండివపాఠమున నవియును, ఆయుర్వేద ధనుర్వేద గాంధర్వార్థ శాస్త్రములును జేరినవి.¹ ఛాందోగ్యోపనిషత్తు సప్తమ ప్రపాఠకమున నీ యష్టాదశవిద్యలు యిట్లు కనబడుచున్నవి.

ఋగ్వేదములు నాలుగు, ఇతిహాసపురాణము వేదముల వేదము—
పితృము రాశిదైవము నిధి వాకోవాక్యము ఏకాయనము దేవవిద్య బ్రహ్మవిద్య
భూతవిద్య క్షత్రవిద్య సర్ప దేవజన్యవిద్య.²

వీనిలో వేదముల వేదమునఁగా వేదముల పదవిభాగాది జ్ఞానము కలిగించు వ్యాకరణ మనియు.³ రాశిదైవ నిధులు మూడును గణితోత్పాతమహాకాలాది విజ్ఞానము కలిగించుశాస్త్రము లనియును, దేవవిద్య నిరుక్త మనియు, బ్రహ్మవిద్య యనఁగా వేదములకు సంబంధించిన శిక్షాకల్ప ఛందస్సులనియు, నక్షత్రవిద్య జ్యోతిషమనియు, శంకరభగవత్పాదులు విశదీకరించియున్నారు. దీనినిబట్టి శిష్యాది వేదాంగములు షడ్వింశ బ్రాహ్మణమునకుఁ బూర్వము బ్రహ్మవిద్యాది రూపమున నుండెనని యూహింపవచ్చును. ఇది యిట్లుండ ఛాందోగ్యమునకుఁ బూర్వమైన బృహదారణ్య కోపనిషత్తు చతుర్థాధ్యాయమున, ఋగ్వేదాదులు నాలుగు ఇతిహాసము పురాణము విద్య ఉపనిషత్తులు శ్లోకములు సూత్రములు అనువ్యాఖ్యానములు వ్యాఖ్యానములు, అనునవి పరమేశ్వరనిశ్చయసత్యములని చెప్పబడినవి. ఇందితిహాసాదు లెనిమిదియు మంత్ర బ్రాహ్మణాత్మక వేదాంతర్గతములైన యష్టవిధ బ్రాహ్మణభాగములని శంకరాచార్యులు సెలవిచ్చియున్నారు. దీనినిబట్టి చూడఁగా బృహదారణ్యకము నాటికి వేదాంగసంజ్ఞ కాని శిష్యావ్యాకరణాది సంజ్ఞలుగాని యాసంజ్ఞలతోడి గ్రంథములుగాని లేవేమోయని సంశయింపవలసి వచ్చుచున్నది. సూత్రములనెడి మాట యొకటి యున్నది గాని వేదమందలి వస్తు సంగ్రహ వాక్యములే సూత్రములని

1. గాంధర్వమునకు బదులు నీతిశాస్త్రము కొన్నిటిలో నున్నది.

2. ఛా. ఉ. 7. 2. శంకరభాష్యము - పితృము - క్రాధకల్పము, వాకోవాక్యము = తర్కశాస్త్రము. ఏకాయనము = నీతిశాస్త్రము, భూతవిద్య = భూతకంత్రము, క్షత్రవిద్య = ధనుర్వేదము, సర్పవిద్య = గారుడిము, దేవజన్యవిద్య = నృత్యగీత వాద్యశిల్పములు.

3. ఛా. వేదానాం వేదం. — వ్యాకరణేన హి వచాది విభాగశ ఋగ్వేదాదయో జ్ఞాయంతే శం. భా. — వేదానాం వేదం ప్రకృతి ప్రత్యయ విభాగా వేదకం వ్యాకరణ మిత్యర్థః. అనందగిరి—

యాచార్యుల వారధము వ్రాసియుండుటచే నది వేదాంగమాత్ర పరముకాదని విదితమగుచున్నది. అందుచే వేదశబ్దార్థాది విజ్ఞానమున కందలియష్టవిధ బ్రాహ్మణభాగములే తొల్లి తోడ్పడుచుండెనని భావింపవలసి యున్నది. దీనినిబట్టి మనమిప్పుడే శిక్షావ్యాకరణాదులు వేదాంగములని తలచుచున్నామో, అవి బృహదారణ్యకాలమునఁ గనరావనియు, ఛాందోగ్యకాలమున షడంగములనుపేరు లేకుండ నవి మఱియొకవిధమునఁ గనవచ్చుచున్న యనియు. షడ్వింశ బ్రాహ్మణకాలమున షడంగ సంజ్ఞ కనఁబడుచున్నదనియు, ముండకోపనిషదాదుల కాలమున శిక్షాదిషడంగము లేర్పడియుండు ననియు గోచరించుచున్నది. కావున శిక్షయనునది తైత్తిరీయోపనిషత్తులోనియే కానువాకము మాత్రము కాక, పాణినీయశిక్ష యనుపేర విదితమైనదే వేదాంగశిక్షయని పెద్దలవ్రాతలను బట్టి విశ్వసింపవలసియున్నది. కాని, యిందొక విప్రతిపత్తి మాత్రము పొడగట్టుచున్నది.

షడ్వింశ బ్రాహ్మణము పాణినీయమునకుఁ బూర్వమగుటచే నది పేర్కొన్న షడంగములలోని శిక్ష పాణినిశిక్ష కాదనుట నిజము సరిగదా, యిది పాణినికృతము కూడఁ గాదు. సిద్ధాంత కాముదీ పరిశిష్టముగా ముద్రితమైన యటువది శ్లోకముల యీ చిన్న గ్రంథము పాణిని నిర్మితమని కొందఱు తలచుచున్నారు గాని, యది సరి యనరాదు. పాణినీయ మతము ననుసరించి యీ శిక్ష వచియించు చున్నానని గ్రంథకర్త మొదటఁజేసిన ప్రతిజ్ఞయు, త్రినయనముఖ నిఃసృతమైన దీనిని బఠించు బ్రాహ్మణుఁడు సకల శుభములు పొందునని కడపటఁ జెప్పిన ఫలశ్రుతియు 'తస్మై పాణినయే నమః' అని పాణినికి సమర్పించిన నమస్కారమును, ఇది పాణిని కృతము కాదని చాటుచున్నవి. త్రినయనుఁడను విద్వాంసుఁడు వీనిని రచించెనో లేక, ఒకానొక పండితుఁడు దీనిని రచియించి 'అక్షశి' మొదలగు మాహేశ్వర సూత్రము లాధారముగాఁ బాణినీయము వెలయుటఁజేసి యిది మహేశ్వరకృత మనెడి విశ్వాసము లోకమునఁ గలిగించుటకై యిది త్రినయనకృత మనెనో సరిగాఁ జెప్పఁజాలము. ఇది యిట్లుండ మఱియొక విశేషము.

ఈ పాణినీయశిక్ష, ఉదాత్తానుదాత్తస్వరిత స్వరకల్పనముతో వారాణసి పురమున ముద్రితమైనది. దీని కీస్వర మెట్లు వచ్చెనో చెప్పఁజాలము. శిక్షా ప్రకాశ మనెడి వ్యాఖ్యగూడ దీనితోనే ముద్రితమై యున్నది. వ్యాఖ్యాత పేరు కనఁబడదుగాని, అతఁడు వ్యాఖ్యానారంభమందలి యుపోద్ఘాతములో, ఛందస్సూత్రకర్త యగు పింగళాచార్యుఁడు పాణినీయమతము ననుసరించి యీ శిక్ష రచియించెనని తెలిపియున్నాడు. కాని కడపటనున్న 'త్రినయనముఖనిఃసృతా' మిథ్యాది శ్లోక

మెత్తియు నీ పదమునకు మాత్ర మర్థము వ్రాయలేదు. ఈ వ్యాఖ్యాత మతమును బట్టి పింగళాచార్యుడు పాణినీయ శిష్యాకర్తయని తలంపవచ్చు నతనికిఁ ద్రినయనుఁ డను నామాంతరమో లేక విరుదనామమో యున్నట్లు హింపవలసియుండును గాని యతని కీ రెండునుగూడఁ బ్రసిద్ధములు గావు. ఇది యెట్లున్నను, దీనినిబట్టి పూర్వోక్తశిష్య పాణినికృతము కాదని మాత్రము నిశ్చయముగా వక్కాణింప వచ్చును.

మనకంటే కిక్కురు గోచరించు శిష్యాగంధము పాణినికృతము గాకపోయినను, ఇందలి విషయము మాత్రము పాణినికి మున్నే యే రూపముననో షడ్వింశాదులు పేర్కొన్న షడంగములలో నుండెడిదనియు, అదియే పాణినీయమున నంత రూపమై తరువాతఁ బాణినిభక్తుని ముఖమున నీ గ్రంథరూపము దాల్చి పాణినీయ శిష్య యనుపేర విదితమయ్యెననియు విశ్వసింపవచ్చును. తక్కిన యంగముల సంగతిగూడ నిట్టిదే. ఇందు కొక చిన్న దృష్టాంతము.

వైదిక సం పదాయమునుబట్టి షడ్వింశాదులు పేర్కొన్న షడంగములలో నిరుక్తముకూడ నుండెననుట యుచితముగదా! అప్పటి కేదో యొక రూపమున నిరుక్తమే లేనిచో యాసుండు నిరుక్త మారంభించుచు 'వేదాంగాని' యని బహు వచనముగా వేదాంగముల నెట్లు స్మరింపఁ గలుగును? నిరుక్తముగాక తక్కిన యంగములుండు నందుమేని షడ్వింశ ముండకాదులు షడంగము తెట్లనఁ గలిగినవి? కావున వెనుక ఛాందోగ్యములోని బ్రహ్మ విద్యాదులకు శంకరాచార్యులర్థము చెప్పినట్లుగా, అష్టవిధ బ్రాహ్మణములే మంత్రార్థ వివరణాదులకుఁ దోడ్పడుచుండె నవియే కొన్ని కలసియు, గొన్ని వేరుపడియు షడంగ సంజ్ఞను జెందెననియు, అవియే క్రమముగా శిష్యాదిరూపము తాల్చెననియు నూహింపవలసియున్నది ఇట్లు తెలియవచ్చిన యా శిష్య లోకమునందును వేదమునందునుగూడ నున్న శబ్దములను శాసించునదైనను వేదమునకుఁగూడ నుద్దేశింపఁబడిన దగుటచే వేదాంగ శిష్యయై ఖ్యాతి కెక్కినది. ఇక నీ సందర్భమునఁ దక్కిన శిష్యాగ్రంథములనుగూర్చి కూడ నించుక ప్రసంగింతము.

వేదాంగశిష్య యనుపేరు లేకున్నను వేద స్వరవర్ణోచ్చారణ సంద్యాది లక్షణములను వివరించునట్టి శిష్య లనేకము లున్నవి. అందు కొన్ని నవశిష్యలను ఖ్యాతి గాంచినవి కాని, వానినిగూర్చి పాఠభేదములు కలవు. ఆ నవశిష్యులలోఁగూడ నిపుడు ముద్రితములు నముద్రితములునైన శిష్యులు రమారమి యేఁబది గనఁబడుచున్నవి. అందు కొన్ని ప్రాచీన మహర్షులపేర నున్నవి. కొన్ని యర్వాచీన విద్వాంసులు

రచించినట్లున్నది. ఆం దనేకములు పద్యమయములు కొన్ని మాత్రము గద్యమయములు. అని యన్నియుఁగూడ స్వరవర్ణ పదక్రమ జటామనాదులలో నేదేని యొక విషయమును బోధించుచు వేదములకు సంబంధించినవనుట సత్యము. పరిశీలింపఁగా నవి యన్నియుఁ బ్రాతిశాఖ్య గ్రంథములు విస్తరించినవిదవఁ దత్తల్లక్షణ సంగ్రహములుగా బయలుదేరిన యర్పాచీన లక్షణములని తెలియవచ్చును. పరిమాణమునందు మిక్కిలి చిన్నవయ్యుఁ బ్రాతిశాఖ్యలవలె వివిధ వేదశాఖలకు సంబంధించినవిగాఁ గనవచ్చు నట్టి శిష్యారూప లక్షణములఁ దెలిసికొనుట కిదియే యదను గావునఁ దెలిసినంతవఱకు వానినెల్ల నిందు శాఖా క్రమమునఁ బేర్కొనుచున్నాను.

పాణిని - వ్యాస - భరద్వాజ - వ్యాళ - వ్యాళి - వాల్మీకి - కౌహల - కాలనిర్ణయ - బోధాయన - సర్వసమ్మత - సిద్ధాంత - ఆరణ్య - హరిత - నామకములైన పదమూఁడు శిక్షలునెల్ల వేదశాఖలకు సంబంధించినవి. పాణినిశిక్ష ఋక్కాఖకు సంబంధించినదని యొకరనిరి గాని, యది సర్వవేద సంబంధమే యని పెక్కుండ్రయాశయము. అందలి విషయముగూడ సర్వసాధారణమైరదిగాని యొక వేదమునకే చెందినది కాదు.

శమానశిక్ష ఋక్కాఖాసంబంధముగాఁ గనవచ్చుచున్నది.

నారద గౌతమ లోమశ శిక్షలు మూఁడును సామశాఖా స-బంధములు.

అపిశలి శంభు స్వర ఆశ్రేయ శిక్షలునాలుగు కృష్ణయజుశాఖకుఁ జెందినవి.

యాజ్ఞవల్క్య వసిష్ఠ కాత్యాయన పరాశర మాండవ్య అమౌషనందినీ లఘ్వమౌషనందినీ అమరేశమాధ్యందినీ లఘుమాధ్యందినీ కేశవ కేశవకారికా మల్లశర్మ స్వరాంకుశ స్వరభక్తి స్వరాష్టక షోడశశ్లోకి అపసాననిర్ణయ క్రమసంధాన గళదృక్ మనస్సాస్వర ప్రాతిశాఖ్యప్రదీప వేదసూత్రపరిభాషా వేదపరిభాషాకారికా యజుర్విధాన క్రమకారికా శిక్ష లిరుపదియాఱును శుక్లయజుశాఖకుఁ జేరినవి. కాని యిందు యజుర్విధాన క్రమసంధాన క్రమకారికాదులు కొన్ని కృష్ణయజుస్సూత్రకును, స్వరభక్తి స్వరాష్టకాదులు కొన్ని యన్ని శాఖలకును సంబంధించినవిగాఁ గనవచ్చును. ఎట్లయినను శుక్లయజుశాఖీయ శిష్యాలక్షణము లెక్కువ యనుట నిజము.

మాండూకశిక్ష యథర్వవేదశాఖకుఁ జేరినది. ఇట్లు తెలియవచ్చిన శిక్షల మొత్తము ౪౮. ఇవిగాక లక్ష్మీకపిల కాలాదిశిక్షలు మఱికొన్ని యున్నట్లు వివరవచ్చుచున్నది. ఇట్లెన్ని యున్నను వేదాంగమనెడి ఖ్యాతి పాణినీయశిక్షకే వచ్చి

యుండుటచే వీనిలో నెల్ల నదియే మొదటిదని నమ్మవచ్చును. ఋక్సామ శుక్లయజు శాఖీయశిక్షలను, శిక్షాసంగ్రహము ప్రకటించినవారు పై విధముగా విభజించినను, వీనిలోఁ గొన్ని సర్వశాఖలకును సంబంధించిన విధులు గూడ లేకపోలేదు. ఇందు కొకయుదాహరణము.

సామశాఖీయ మనఁబడిన నారదీయశిక్షలో స్వరనిర్ణయము చేయుచు 'కఠ కాలాప తై త్తిరీ యాహ్వరక శాఖలందును ఋగ్వేద సామవేదములందును, ప్రథమ స్వరమే చెప్పవలెను' అనెడియర్థము చెప్పుచున్నయొక శ్లోకమున్నది.¹ ఇట్లే తక్కినశిక్షలలోఁ గొన్నిటియందును, త్రయీశాఖలకు సంబంధించిన విధులందందు గనిపించును. మఱియు సామగాన స్వరములను నిర్ణయించునీ నారదశిక్ష' ఋషభ - షడ్జ - గాంధార - పంచమ - ధైవత - నిషాద - మధ్యమ - స్వరములను వాని వర్ణములను వాని పలుకుబడి విశేషములను వర్ణించుట చూడఁగా నిది సంగీత శాస్త్రాగ్రంథ కాలమందుదయించెనని తోచుచున్నది.² పిల్లనగ్రోవితో గానమ చేయు నపుడు పలికించుషడ్జాది స్వరములను గొన్ని మృగవిహంగములకంత స్వరములకుఁ బోల్చుచు నిది యిట్లు వర్ణించినది.³

షడ్జం మయూరో వదతి గావో రమ్భన్తి చర్షభమ్ ।
అజావికే తు గాన్ధారం క్రౌఞ్చో వదతి మధ్యమమ్ ।
పుష్పసాధారణే కాలే కోకిలా వక్తి పశ్చిమమ్ ।
అశ్వస్తు ధైవతం వక్తి నిషాదం వక్తి కుజ్జరః ॥

ఇట్లున్న స్వరవిజ్ఞానము పాణినీయ శిక్షకు మున్నే యుదయించినదనుట కందలి వాక్యములుగూడఁ బ్రమాణ మగుచున్నవి. పాణినీయ శిక్షలో—

ఉదాత్త శ్చానుదాత్తశ్చ స్వరితశ్చ స్వరా స్త్రియః ।
హ్రస్వో దీర్ఘః పుత ఇతి కాలతో నియమా అచి ॥
ఉదాత్తే నిషాదగాంధారా వసుదాత్తఋషభధైవతౌ ।
స్వరిత ప్రథవా హ్యేతే షడ్జ మధ్యమ పశ్చిమాః ॥

1. నారదశిక్ష. 1-9.

2. 4-1, 2, 8.

3. 5-1, 2, 3.

ప్రాసృద్ధిర్భుత్తత సంజ్ఞలుగల యచ్చ నాశ్రయించియున్న మూఁడు స్వరములలో నుదాత్తమునుండి నిషాద గాంధారములును, అనుదాత్తమునుండి ఋషభ ధైవతములును, స్వరితమునుండి షడ్జమధ్యమ పంచములును, పుట్టినవని భావము. దీనినిబట్టి సంగీత శాస్త్రమునకు జీవములయిన షడ్జాది సప్తస్వరములు సామగానమునుండి యేర్పడినవనియు, అవి యేర్పడిన విధపనే ప్రథమ శిక్షగా గణింపఁబడు పాణినీయశిక్ష యుదయించి యుండుననియు భావింపవచ్చును.

2. వ్యాకరణము :— లౌకిక శబ్దములనువలెనే కొన్ని వైదిక శబ్దములను గూడ ననుశాసించుటచేతను, విశేషించి స్వరవైదిక ప్రక్రియోపయోగి సూత్రములుండుటచేతను, బ్రహ్మయజ్ఞమునందు వేదాంగముల మొదటి వాక్యములు పఠించుటలో 'వృద్ధిరాదైచ్' సూత్రము చేరుటచేతను, పాణినీయప్రాధ్యాయయే వేదాంగ వ్యాకరణమని తలంచుచున్నారు కాని, యది యసంగతము. పాణినీకిఁ బూర్వఁడైన యాపస్తంబుఁడు పేర్కొన్న షడ్దాంగములలోని వ్యాకరణ మతని తరువాతఁ బుట్టిన పాణినీయ మగుట యసంభవముకదా ! అందుచే వెనుకఁ జెప్పినట్లు ఛాందోగ్యోపనిషత్తు పేర్కొన్న వేదవేదమే వేదాంగ వ్యాకరణ మనుట సముచిత మగుచున్నది. అదియే వేదమునకుఁ బ్రత్యేకముగా ననుశాసనమగు ప్రాతిశాఖ్యముగాఁ బఠింపబడినది. తొలుత సూక్ష్మాకృతితోనున్న యది ప్రతివేద శాఖకును దరువాత స్థూలరూపమును దాల్చుటచే 'ప్రతిశాఖం భవం ప్రాతిశాఖ్య'మృను వ్యవస్థితి కనుగుణముగాఁ బ్రాతిశాఖ్యమును పేరుగాంచినది. విదప వెలువడిన శిక్షా గ్రంథముల కారాధరభూతములై సంహితాపాఠ పదపాఠముల కెక్కువగా సంబంధించినవగుచు స్వరసంధి వర్ణోచ్చారణాది వివిధ విషయములు బోధించుచుండుటయే ప్రాతిశాఖ్యల వ్యాకరణరూప వేదాంగత్వమునకుఁ బ్రబల ప్రమాణము. కాని—

“వేదాంగములందు శిక్షా వ్యాకరణములు పఠింపఁబడినవి కాని ప్రాతిశాఖ్యము పేర్కొనఁబడలేదు. విషయ విమర్శనుబట్టి చూడఁగా నిందలి విషయము శిక్షా వ్యాకరణములలోని విషయముకంటె భిన్నము కాదు. కాత్యాయన ప్రాతిశాఖ్య మందలి 'వృద్ధంవృద్ధిః' అను సూత్రమున కర్థము వ్రాయుచు నువ్వుటఁడు శిక్షా విహితము వ్యాకరణ విహితమునైన విషయమును వివరించునట్టి యీ శాస్త్రము పాఠకులగు శిష్యులకు వృద్ధిపాతు వగునని చెప్పియుండెను. వైదికా భరణకర్త యీ ప్రాతిశాఖ్యము శిక్షా వ్యాకరణముల వివరణయని చెప్పియుండెను. గ్రంథాంతమునం దితఁడే ప్రాతిశాఖ్యము వ్యాకరణ ప్రధానమని వక్కాణించియుండెను. కావునఁ బాణినీయము గాకున్న మఱియొక వ్యాకరణము వేదాంగ మగునుగాని

ప్రాతిశాఖ్యము కాదని కొందఱు అూహింపవచ్చును. సత్యమే. సంస్కృత వాఙ్మయ మందు శబ్దశాస్త్ర మనఁబడు వ్యాకరణ మతి ప్రాచీనమైన యొక మహాశాస్త్ర మగుటయు, వైదిక శబ్దజాలమునకుఁగూడ నది యనుశాసన మగుటయు, అందలి విషయము కొంత ప్రాతిశాఖ్యములఁ గనపచ్చుచుండుటయు నిజము. తక్కినవాని మాట యెట్లున్నను శుక్ల యజురథర్వ ప్రాతిశాఖ్యలు పాణిన్యష్టాధ్యాయకందఁ బరము లగుటయు నిక్కము. పాణిన్యాచార్యులకుఁ బూర్వము వ్యాకరణ మున్న దనుటయు నిరాశేపము. కాని, శబ్దశాస్త్ర విహితముకాని వైదికసంధి లక్షణములిం దుండుటచేతను, ఇవి ప్రత్యేకము వేదము కొఱకే జనించిన వగుటచేతను, చాందోగ్యోపనిషత్తులోఁ బేర్కొనఁబడిన వేదవేదము వైదిక వ్యాకరణ మనఁదగియున్నది గావున, దాని వివరణములై దాని రూపాంతరములై వెలసిన ప్రాతిశాఖ్యలే వేదాంగ వ్యాకరణమనుట సముచిత మగుచున్నది. ఐన నీ సందర్భమున వేదాంగములను గూర్చి కుమారిలభ డ్దేమి తెలిపెనో కొంచెము మాతము.

‘బ్రాహ్మణుఁడు షడంగమైన వేద మధ్యయనము చేయవలెనన్న స్మృతివచన మునకు వైదికములైన యర్థవాదములం దంతర్గతములై యున్న నిరుక్త వ్యాకరణాదు లధ్యయనము చేయవలెనని యభిప్రాయము కాని బాహ్య వ్యాకరణాదులు స్వాధ్యాయమువలె నధ్యేయము లనికాదు... పాణినీయాది వ్యాకరణములు వేద స్వరూపవర్జిత పదసంస్కారపరములు. ప్రాతిశాఖ్యములు వేదసంహితాధ్యయనానగత స్వరసంధ్యాద్యనుసరణము లగుటచే వానికి వేదాంగత్వ మావిష్కృత మగుచున్నది.¹ ఇత్యాది తంత్రవారిక వచనముల యభిప్రాయమునుబట్టి వేదాంతర్గతములైన వేదాంగముల వివరణములే శిక్షాది బాహ్య వేదాంగములనియు, ప్రాతిశాఖ్యమునకు వేదాంగత్వము పూర్వసమ్మతమే యనియు విశ్వసింపవచ్చును. కావున నిక నీ ప్రాతిశాఖ్యలలో నేది యే వేదశాఖకు సంబంధించినదో క్రమముగాఁ దెలిసి కొందము.

ఋగ్వేద ప్రాతిశాఖ్య :— ఇందలి మంగళాదరణ శ్లోకములోని ‘ప్రణ మ్యర్పాం లక్షణ మాహ శౌనకః’ అను వాక్యమువలన నిది శౌనక విరచితమని తెలియుచున్నది. ఇది పదునెనిమిది పటలముల గ్రంథము. ఇందు స్వరాది విషయ కములైన భిన్నమతము బుద్ధాభిరుచు సందర్భములం దీక్రింది పూర్వాచార్యులు పేర్కొనఁబడియున్నారు.

శాకల్యుడు - స్థవిరుడు - మాండూకేయుడు - వ్యాఙ్మ - గార్గ్యుడు - యాస్కీ - వేదమిత్రుడు - శాకటాయనుడు - బౌద్ధవ్యుడు ననువారు. వీరిలో శాకల్యుడు ఋగ్వేదమునకు, పదపాఠమును, బౌద్ధవ్యుడు క్రమపాఠమును రచించినవారు వత్సగోత్ర సంజాతుడును, చంపాపురవాసియు నగు వేదమిత్రుని పుత్రుడు విష్ణుమిత్రుడు తొలుత దీనికి వృత్తివాసెను. తరువాత, దీని కువ్వబా చార్యుడు భాష్యము రచించెను. ఇందలి సూత్రములు కొన్ని పద్యమయము లుగాఁగూడ నున్నవి. ఇందుకు “ఉదాత్త పూర్వం స్మరిత మనుదాతం పదేఽక్షరం, అతోఽన్య తస్మరితం స్వార” మిత్యాదు బుధాహరణము.

సామవేద ప్రాతిశాఖ్యము—పుష్పనామకముని దీనిని రచించిన ట్టాకరు వ్రాసిరి గాని యీ గ్రంథ మెందును గనరాదు.

కృష్ణ యజుర్వేద ప్రాతిశాఖ్యము :— తెత్తిరియ ప్రాతిశాఖ్య మనుపేర నిది లోకప్రసిద్ధమై యున్నది. కాని దీని నెవరు రచించిరో తెలియరాదు ఇది యిరువదినాలుగుధ్యాయముల మహాగ్రంథము. ఇందు నీక్రింది యాచార్యుల మతము బుధాహరింపఁబడినవి.

ఆత్రేయుడు - కొండిన్యూడు - గౌతముడు - పౌష్కరసాది - ప్లాఙ్మి - భరద్వాజుడు - వాల్మీకి - తైత్తిరాయనుడు - స్థవిర కొండిన్యూడు - అగ్ని వేఙ్యుడు - అగ్నివేశ్మాయనుడు - ఉఖ్యుడు - ఉత్తమోత్తరీయుడు - ప్లాఙ్మయ ణుడు - బాదశీకారుడు - భారద్వాజుడు - మౌలికాయుడు - వాత్సప్రతుడు - శాంభాయనుడు - సాంకృత్యుడు - కాండమాయనుడు - హోతీతుడు - అనువారు. వీరిలో, భరద్వాజు గౌతమాదులు కొందఱు ఋగ్వేదసూక్త ద్రష్టలుగాను, వాత్స ప్రతుడు మొదలగు కొందఱు సూక్తద్రష్టల సంతతివారుగాను, ఉఖ్యుడు మొదలగు కొందఱు యజురాదిశాఖా ప్రవర్తకుల వంశమువారుగాను, కనవచ్చుచున్నారు. మొత్తముమీద వీరందఱును ఋక్సాతి శాఖ్యములోని పూర్వులనందగిన కొందఱి కంటెఁగూడఁ బ్రాచీనులనుట సాహసము కాఁజాలదు. మరియు వీరిలోని యాత్రే యుడే వీనికిఁ దొలుత భాష్యము రచించినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఇదంతయుఁ జూడఁగా శౌనక ఋక్సాతి శాఖ్యముకంటె నిది ప్రాచీనమని తోచుచున్నది.

దీనికి మొదట నాత్రేయుడు వరరుచి మాహిషేయుడు ననువారు భాష్య ములు రచించినట్లుగా నీ మూఁడిందినిజూచి త్రిభాష్యరత్న మనుపేర వ్యాఖ్యా నము వ్రాసిన సోమయార్యుని యీ క్రింది వాక్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

వ్యాఖ్యానం ప్రాతిశాఖ్యస్య వీక్ష్య వారరుచాదికమ్ ।

కృతం త్రిభాష్యరత్నం య ద్భాసతే భూసురప్రియమ్ ॥

ఇం దాత్రేయ మాహిషేయులు పేర్కొనఁబడకపోయినను, ఆదిశబ్దమును బట్టియు, వ్యాఖ్యానమం దాత్రేయ మాహిషేయమతము ల్లేఖింపబడియు¹ సంపదాయము నుబట్టియు వీ రిద్దఱును వరరుచివలెనే దీనికి భాష్యకర్తలని భావింపఁబడుచున్నది. ఈ త్రిభాష్యరత్నమునకుఁ బ్రాతిశాఖ్య వివరణమను నామాంతరము కలదు. ఇందు మహాభారత పాణినీయాది ప్రాచీన గంథములే కాక అమరకోశము గూడ సుదాహరింపఁబడినది. రెండవ వ్యాఖ్యానము వైదికాభరణము. ఇది యాచార్య గార్గ్యగోపాలస్వామి విరచితము. ఈ ప్రాతిశాఖ్యలోఁ దక్కినవాని యందువలె వర్ణనమామూల్యస్థానప్రయత్న సంహితా సంది స్వరసప్తర్ష దీర్ఘాదులే వివరింపఁబడినవి కాని, యందలి పద్ధతి ప్రకరణ క్రమమున మిక్కిలి సులభముగా నున్నది.

శుక్ల యజుర్వేద ప్రాతిశాఖ్యము - ఇది కాత్యాయనముని ప్రణీతము, ఎనిమిది యధ్యాయముల గ్రంథము. కాత్యాయన కృతః గానే ప్రతిజ్ఞా పరిశిష్ట సూత్రమను పేర మూడు కండికల చిన్న గ్రంథము దీని కనుబంధముగా ముద్రితమైయున్నది. తక్కిన వివిధ పరిశిష్టములవలెనే యిదియు నర్వాచీనమే కాని కాత్యాయనకృతము గాదని చెప్పవలసి యున్నది. ఋక్ప్రాతి శాఖ్యమునకు వ్యాఖ్య రచించిన యువ్యటాచార్యుడే యీ ప్రాతిశాఖ్యకు మాతృమోద మనుపేర భాష్యము రచియించెను. ఉవ్యటఁ దానందపుర వాస్తవ్యుఁడు వజ్రటప్పఁడు. ఇతఁడు ప్రతిజ్ఞా సూత్ర పరిశిష్టమునకుఁగూడ వ్యాఖ్య వ్రాయుచు నది కాత్యాయన కృతమైనట్లు ప్రశంసించుట చూడఁ బరిశిష్టముగూడఁ గాత్యాయనుఁడు రచించెనేమో యని సంశయము గలుకపోదు కాని యతని నాదికే స్థిరపడిన యట్టిచోక ప్రతీతియే ప్రశంసకుఁ గారణమనుట సముచితము. ఇందు పేర్కొనఁబడిన యాచార్యులు :-

కణ్వఁడు - శాకటాయనుఁడు - శాకల్యుఁడు - కాశ్యపుఁడు - జౌపళి - శౌనకుఁడు - దామ్యుఁడు - జాతుకర్ణుఁడు - గార్ఘ్యుఁడు - అనువారు. పాణిని పేరు కనఁబడదుగాని యతని యష్టాధ్యాయిలోని 'ఉచ్చైరుదాత్రః నీచైరనదాత్రః' ఇత్యాది సూత్రములు గొన్ని యందు గలవు అష్టాధ్యాయ సాధింపని యనేక శబ్దముల సాధుత్వమునకు వార్తికములు రచియించి పాణినీయము పూరించిన

యా కాత్యాయనముని పాణిన్యాచార్యులకుఁ బరుఁడనుట విదితమేకదా ! ఇతఁడు పెక్కు స్థలములందు వ్యాకరణ కార్యములకై శాకటాయనమతము గ్రహించి యున్నాఁడు. ఇతఁడు పదములకు గోత్రములను దేవతలను నిర్ణయించుచు, భరద్వాజదృష్టములైన యాఖ్యాతములు భారద్వాజ గోత్రములు లేక భారద్వాజన గోత్రములు ననునట్లు ద్వివిధముగా, ఆఖ్యాతము భారద్వాజన గోత్రము - నామము భార్గవనగోత్రము - ఉపనగ్గము వసిష్ఠనగోత్రము - నిపాతము కాశ్యపనగోత్రము - అని నిర్ణయించెను.¹ ఈ ప్రాతిశాఖ్యము మాధ్యందినశాఖ కెక్కువగా సంబంధించిన దని, ఉప్పటాచార్యుఁడు సమర్థించి యుండెను కాని, యీ ప్రాతిశాఖ్యకే కాణ్వ శాఖీయ సమ్మతముగా భాగీరథీ నాగదేవ భట్టల పుత్రుడైన యనంతభట్టు మఱి యొక భాష్యము రచించియుండెను. సరిమాణమునఁ బెద్దదయ్య నర్వాచీనమైన యీ భాష్యము ముద్రితమైనదిగాఁ గనఁబడదు. ఆఖ్యాత నామోపనగ్గ నిపాతములు క్రమముగా సోమవాయ్యగ్ని వరుణదేవతాకము లనుచు, వేదశబ్దము లుపాసించు పురుషుఁడు తదర్థ మెఱుంగక పోయినను ఫలము గాంచునని యితని మతము. దీనినిబట్టియే యితఁడు మిక్కిలి యర్వాచీనుఁడని తెలియుచున్నది. ఇతఁడు కాణ్వ శాఖుల కిట్లు విన్నవించుచున్నాఁడు.

‘అసాధు సాధు వా పద్యం గ్రంథేఽస్మి న్యన్య యోదితమ్
త త్సర్వం జ్యమ్యతాం స న్తః శ్రీమ న్తః కాణ్వశాఖినః’

తక్కిన ప్రాతిశాఖ్యలవలె స్వరపర్వ సంధ్యాదులనే యిది వివరించినను, ఇందలి విషయోపదేశము విస్పష్టమై కనవచ్చును.

అథర్వ ప్రాతిశాఖ్యము— ఇదికూడ శౌనక కృతమని యొకరనిరిగాని యుపనిషత్సమాగమలైన వ్రాతప్రతులనుబట్టి యతఁడు కర్తగాఁ గనరాఁడు. ఇది మూఁడు ప్రపాతకముల గ్రంథము. ఇందు 221 సూత్రములు కలవు ఇందు పదవిధి వర్ణలింగ స్వరవిభక్తి వాక్య వర్ణలోప వర్ణాగమ హ్రస్వ దీర్ఘ ప్లత చ్ఛందః ప్రభృతి విషయములు వివరింపఁబడినవి. ఇదిగాక చతురధ్యాయకయను మఱియొక గ్రంథము శౌనకీయముగా నున్నది. ఇం దొక్కొకటి నాలుగు పాదములు చొప్పున నాలుగధ్యాయములు కలవు. వివిధములైన వ్యాకరణ కార్యములు తెలుపుచున్న యిది శౌనక విరచితమనియే కొందఱిమతము. ప్రాతిశాఖ్యములకు ‘పార్షదము’ లను నామాంతరము కలదు.

౩. చందస్సు - పింగళకృతమయినది పాణినీయ శిష్యులవలెనే వేదాంగముగా గణింపబడుచున్నట్లు దీని మొదటి వాక్యమును బ్రహ్మయజ్ఞమునందు పఠించునట్టి సంప్రదాయమే చెప్పుచున్నది.

మ య ర స త జ థ న ల గ స మ్మితం

భ్రమతి వాఙ్మయం జగతి యస్య

స జయతి పింగళనాగః

శివప్రసాదా ద్విశుద్ధమతిః ।

ఇందలి మొదటిపాదము బ్రహ్మయజ్ఞమునఁ బఠింపబడుచున్నది. ఇందు మొదటి మకారాద్యక్షరము లెనిమిదియు మగజాతిసూచకములు. తరువాతివి రెండును లఘు గురుసూచకములు. ఏతాదృశమైన ఛందోగ్రంథము రచించిన వాడు పింగళనాగుడని తృతీయ పాదమున గోచరించుచున్నది దీనినిబట్టి పింగళ చృందస్సునెడి ప్రతీతి కలిగినది. నిజమరయఁగా నిందలి విషయము పాణినీయ విషయమువలెనే వైదిక లోకములకు రెంటిని సంబంధించినది గాని కేవలము వైదిక చృందస్సులనే యనుసరించినది గాదు. అయినను, ఛందోగ్రంథములలో మొదటిదై వైదికవాఙ్మయ సమనంతర మావిర్భవించినదగుటచే నిదివేదాంగత్వము నార్జించుకొనఁగలిగినది. నిజముగా వేదమునకు సంబంధించిన ఛందో లక్షణములు ఋక్సామితిశాఖ్యము కడపటి మూడు పటలములందును, ఆథర్వ ప్రాతిశాఖ్యము తుదను, సామవేదీయ నిదానసూత్రమందును, కాత్యాయనానుక్రమణియందునుగూడఁ గనవచ్చుచున్నవి. మరియు, ఏతత్సర్వంతు విజ్ఞేయం ఛందోబాషా మధీయతా' అనేది తైత్తిరీయ ప్రాతిశాఖ్యముది వాక్యమువలనఁగూడ నానాటికే వైదిక చృందస్సు సిద్ధమైనది కలదని విదితమగును ఇది యట్లుండఁ బ్రాతిశాఖ్యలకు మున్ను ఛందోవిషయము బ్రాహ్మణములలో నందందు సూక్ష్మరూపమున నున్నట్లు ఛాందోగ్యములోని బ్రహ్మవిద్యాశబ్దమే చెప్పుచున్నది. చందస్తత్త్వ మిట్టిదైనను వేదాంగమనెడి యశస్సు పింగళచృందస్సునకు సంభవించినదగుట సత్యము. పతంజలి మహర్షి దృష్టినిగూడ నాకర్షించినయిది తొల్లి గొప్ప గౌరవము గాంచి నట్లుగా నొక పరిశిష్టములోని:—

“బ్రాహ్మణాత్తండిన శ్చైవ పింగళా చృ మహాత్మనః

నిదానా దుక్యశాస్త్రాచ్చ చందసాం జ్ఞాన ముద్భవతం”

అను శ్లోకమువలనఁ దెలియుచున్నది. తండి బ్రాహ్మణమునుండియు, సామవేదీయమైన నిదాన సూత్రమునుండియు, పింగళచృందస్సునుండియు, ఛందో

జ్ఞానముద్ధరింపబడినదను దీనిభావమునుబట్టి బ్రాహ్మణకాలమున ఛందోలక్షణముగల దనియే కాక, పింగళచ్చంస్సునకు, తాండ్యబ్రాహ్మణగత ఛందస్సుతోను నిదాన సూత్ర గతచ్చంస్సుతోను సమాన ప్ర పత్తి కలదనికూడ స్పష్టమగుచున్నది. ఆ గౌరవమే దీనిని వేదాంగముగా గణింపజేసినదనుట నిజము.

ఇది యేనిమిదధ్యాయముల చిన్న సూత్రగ్రంథము. ఇందలి విషయ మంతయుఁ బదునెఱిమిది వర్గములుగా విభజింపబడినది. తరువాత వెలువడిన ఛందశ్శాస్త్రమందలి యెల్లవిషయములకు నిదలి సూత్రములే ప్రధాన బీజములని యంగీకరింపవచ్చును. గణస్వరూపమును విశదీకరించుచు లోకప్రసిద్ధమైన యీ క్రింది శ్లోకముల దీని యవతారికలోఁ గనవచ్చుచున్నవి.

దీర్ఘం సంయోగపరం తథా ప్లుతం వ్యంజనాంత మూష్మాంతమ్ ।

సానుస్వారం చ గురుం క్వచి దవసానేఽపి లఘ్వన్యమ్ ॥

అది మధ్యావసానేషు య ర త యాన్తి లాఘవమ్ ।

భ జ సా గౌరవం యాన్తి మనౌ తు గురులాఘవమ్ ॥

'త్రిగురుం విద్ధి మకార' మిత్యాదిగానున్న యీ యవతారికలోని యాఱు శ్లోకములును దీనికి వ్యాఖ్యానము రచియించిన హలాయుధునివేమోయని సవ్యాఖ్య ముగా దీనిని బ్రకటించినవీబరుపండితుఁడు సంశయించెను. అదియే నిజమైతే, అవతారిక మొదటి మాటయగు మయరసతజభనంగసమ్మిత'మ్యను దానిని జేర్చుకొన్న బ్రహ్మయజ్ఞ పాఠ సంప్రదాయము హలాయుధవ్యాఖ్యకుఁ దరువాత బయలు వెడలెనని చెప్పవలసివచ్చును. అదిగాక కొన్ని ప్రతులలో నధ్యాయ విభాగమైనను గనరాదు గాన, అన్నిటియందును బదునెఱిమిది వర్గముల విభాగము ప్రత్యక్షమగుచున్నది అందీ యవతారిక యాఱు శ్లోకములు ప్రథమ వర్గముగా గణింపబడుచున్నట్లు 'మయద్వాదశ - ధీపఞ్చదశ - ' ఇత్యాది గ్రంథాంతాను క్రమణి తెలుపుచున్నది. కావునఁ బ్రథమ వర్గమైన యవతారిక మూలక ర్తదే కాని వ్యాఖ్యాతది కాదని నిశ్చయింపవచ్చును.

౪. నిరుక్తము - ఇది యాస్కముని ప్రణీతమైన మహాగ్రంథము. వేదాంగముగాఁ జేర్చొనఁబడు నిరుక్తము దీనికంటె మణియొకటి లేదు. వెనుకఁ జెప్పినట్లుగా బ్రాహ్మణముల కాలమున దేవవిద్య యనుపేర సూక్ష్మాకారముగానున్న నిరుక్తమే యీ మహానిరుక్తమునకు మూలాధారమగుటచేఁ దద్విపుల రూపమైన యిది వేదాంగసంజ్ఞ చెందినది. దీని మొదటి సూత్రమగు 'సమామ్నాయః సమా

మ్నాతః' అనునది బ్రహ్మయజ్ఞమునఁ బరిపఁబడుచున్నది. కశ్యపవ్రజాపతి వేదములందలి దురూహములైన నపదములనెల్ల నొక నిమంటువుగాఁ గూర్చియుండ దానికి భాష్యముగా యాస్కమునీంద్రుఁడీ నిరుక్తము రచియించినట్లు మహాభారతము చెప్పుచున్నది.¹ కాని, దీనిని బలపఱచునట్టి ప్రమాణాంతరము గనరామిం జేసి యిది ప్రక్షిప్త మనఁదగియున్నను, యాస్కుని పేరు మాత్రము కొన్ని ప్రాచీన గ్రంథములందు గలదు.

బృహదారణ్యమందును² శతపథ బ్రాహ్మణమందును గూడ వంశక్రమములలో "ఆసురాయణాచ్చ యాస్కాత్" అను మాటలున్నవి. ఇందు మొదటిది విశేషణమగుటనుబట్టి యాస్కుఁడాసురి మునీంద్రుని పుత్రుఁడని తోచుచున్నది. నిరుక్త పరిశిష్టాంతమందలి 'పారస్కరాయ నమోయాస్కాయ' అనుపదములలోని మొదటిది యాస్కుఁడు పారస్కర దేశీయుఁడని తెలుపుచున్నది. పాణిని సూత్రమందుగూడఁ గనపించునీ పదము³ దేశపరమని భగవత్పఠంజలియు భట్టాజీ దీక్షితులునుగూడ వ్రాసియున్నారు. 'ఉరో' బృహతీ యాస్కుస్య' అనుపద స్సూత్రమునుబట్టి యాస్కుఁడు పింగళాచార్యునికి సమకాలికుఁడో పూర్వుఁడో యని యూహింపవచ్చునుగాని, ఇందుదాహృతుఁడైన యాస్కుఁడు మననిరుక్తము రచించినవాఁడు కాఁడేమోయని సంశయింపవలసియున్నది. ఇది యిట్లుండ నిరుక్త కారయాస్కుఁడు పాణినికిఁ బూర్వుఁడా పరుఁడాయని రాధ - గోల్లస్థక్కరు - వీబరు - మాక్కుముల్లరు - మొదలగు పండితులు చర్చించి తుదకుఁ బాణినికంటెఁ బూర్వుఁడేయని సిద్ధాంతీకరించి యున్నారు. 'పాణిని' అనుగ్రంథము ప్రకటించిన లీలికు పండితుఁడు పాణినికంటె యాస్కుఁడు పరుఁడని నిర్ణయించి యున్నాఁడు. ఎ. బి. కీతుపండితుఁడు, పాణిని శౌనకులకంటె యాస్కుఁడు పూర్వుఁడని నిర్ణయించెను.⁴ ఇందు పెక్కుండ్రమత మంగీకార్య మనఁదగునుగాని యెట్లయిన నిది సందిగ్ధముగానే యున్నది. ఇపుడు వీరిపౌర్వా పర్యమును జర్పింపఁబ్రానితి మేని గ్రంథవిస్తరమగును గావున సందిగ్ధాంశములు గొన్ని మాత్రము చూపెదను.

1. కస్మా ద్యృపాకవిం ప్రాహ కశ్యపో మాం వ్రజాపతిః ।

మత్తా మాం శివిష్టేతి యాస్కముషి రుదారధిః ।

మత్త్రసాదా దధో నష్టం నిరుక్త మఖిజగ్నివాన్. శాం. ప. 842. అ.

2. బృ. ఉ. 8-8.

3. పారస్కర వ్రథ్పతీనిచ నఃజ్ఞాయామ్. అష్టా-8-1-157.

పారస్కరో దేశః. మ - భాష్య - పారస్కరః కిష్కిన్ధా. సి. శా.

4. ఐ. ఆరణ్యక పీఠిక.

కాటాయనాది వైయాకరణుల నుదాహరించిన నిరుక్తము పాణిని పేరెత్త లేదు. వారిని బేర్కొన్నయష్టాధ్యాయ యాస్కుని జూపలేదు. 'యాస్కాదిభ్యో గోత్రే' అను సూత్రమందు¹ యన్యశబ్దము గనవచ్చునుగాని యిది నిరుక్తకార యాస్కు నుద్దేశించినదగునో కాదో! పరస్పన్నికర్షనసహితా² యనెడి యష్టాధ్యాయ లోని సూత్రము³ నిరుక్తములోఁ గనవచ్చునుగాని,⁴ యిది దానినుండి దీనిలోనికి వచ్చెనో దీని నుండి దానిలోకి వెళ్ళెనో లేక, రెంటిలోనికిఁ గూడ మఱియొక దాని నుండి వచ్చెనో! పాణిని సూత్రములు కొన్ని కాత్యాయన ప్రాతిశాఖ్యలోఁ బాణిని పేరు లేకుండఁ గాత్యాయనుఁడు రచియించినట్లే యున్నవి. అయితే, కాత్యాయనుఁడు పాణిని తరువాతి వాఁడని విస్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది కావుననక్కడ సందేహింపవలసిన పని లేకపోయినది గాని యిక్కడ నట్టి నిర్ధారణ లేదు. పాణినికిఁ బూర్వ మనేకులు వ్యాకరణ కర్తలనున్నట్లు తెలియవచ్చుటచే నీ సూత్రము వారిలో నెవరిదైన నైయుండవచ్చును. ఇది యిట్లుండ, ఉపసర్గ నిరూపణమును, తదర్థ నిర్వచనమును, నిరుక్తమందు సంకుచితముగా నున్నవి.⁵ అష్టాధ్యాయ యందు విపులముగా నున్నవి. ఈ భేదమును బురస్కరించుకొని పాశ్చాత్య విమర్శకులు, నిరుక్త కాలముకంటె నష్టాధ్యాయకాల మన నుపసర్గతత్వజ్ఞాన మభివృద్ధి చెందినది గావునఁ బాణిన్యాచార్యుఁడే పరుఁడని నిర్ణయించిరి తక్కిన వాని కంటె నిది కొంచెము ప్రబలపాతుపగును గాని, యందు నొక విశేషము కలదు. కేవలము వైదికములైన క్లిష్ట శబ్దముల యర్థము నిర్వచింపఁ బూనినవాఁడు యాస్కుఁడు లోకిక వైదిక సామాన్యముగా నెల్ల శబ్దముల కనుశాసనము చేయఁ బూనినవాఁడు పాణిని. కావున నుపసర్గ నిరూపణము సంకుచితముగానున్న దను కారణమునుబట్టి యాస్కుఁడు పూర్వఁడనుట యుచితము కాదని తోచుచున్నది. ఎట్లయినను, పూర్వులను గొందఱిని బేర్కొని కొందఱిని బేర్కొనక పోవుటయు, నొక దానిలోని వచనము లింకొక దానిలోఁ గనఁబడుటయు, శైలి కఠినముగానో సరళముగానో యుండుటయు, ప్రయోగముల వివిధరూపము లొకదానిలో నుండి యింకొక దానిలో నుండక పోవుటయు మొదలుగాఁగల దుర్బల ప్రమాణములను బట్టి పూర్వ గ్రంథకర్తల పౌర్వాపర్యము నిర్ణయించుట సమంజసము కాదనక తప్పదు ప్రకృతమైన యన్యపాణినుల విషయ మట్టిది. కావున వీరిరువురు

1. అష్టా. 2-4-88.

2. అష్టా. 1-1-109.

3. నిరు. 1-17.

4. నిరు. 1-8.

వైయాకరణులై యాకాలముననే వ్రసిద్ధి కెక్కినవా రయ్యు నొకరి నొకరు పేర్కొనక పోవుటనుబట్టి కొంచె మెచ్చు తక్కువగా సమకాలికులని నేనభిప్రాయ పడుచున్నాను.

నిరుక్తము పన్నెం డధ్యాయముల గ్రంథము. అందు మొదటి యాఱధ్యాయములు పూర్వవృత్తి మనియు, తరువాతి పుత్తరవృత్తి మనియుఁబిలువఁబడుచున్నవి. ప్రత్యధ్యాయ మనియత సంఖ్య గల ఖండములుగా విభజింపఁబడినది. ఇందలి వన్నియు గద్యరూపసూత్రములు. దీనికి రెండధ్యాయముల గ్రంథము పరిశిష్టమునుపేర ననుబంధముగా మున్రితమైయున్నది. ఈ పదునాలు గధ్యాయములకును భగవద్గోత్రాచార్యులు నిరుక్తవృత్తియనుపేర ఋజుర్థ వ్యాఖ్య రచియించిరి. పరిశిష్టముగూడ యాస్కాఁడు రచించినట్లే కొందఱు భావించుదుగాని, దాని కడపట నున్న నమః పారస్కరాయ నమో యస్కాయ, యనుదానినిబట్టి యతని శిష్యుడో లేక భక్తుడో దానిని నిర్మించియుండునని నిశ్చయింపవచ్చును. ఈ నిరుక్తమున నీక్రింది మునీంద్రులు పేర్కొనఁబడియున్నారు.

శాకటాయనుఁడు - గార్గ్యుఁడు - కౌతుకుఁడు - జౌపమన్యవుఁడు - కౌశికుఁడు - పౌజవనుఁడు - శాకపూణి - స్థాలాష్ఠీవి - జౌదుంబరాయణుఁడు - ఆగ్రాయణుఁడు - బౌద్ధనాభుఁడు - గాలవుఁడు - క్రౌఢకి - కాత్మక్యుఁడు - చర్మశిరుఁడు - తైత్తిరి - వాల్మీయణి - శతబలాక్షుఁడు - మౌద్గల్యుఁడు - అనువారు.

ఇందు మొదటి మూడధ్యాయములు నామాఖ్యాతో పసర్గని పాఠాదుల వివరణముతోఁగూడిన నైఘంటిక కాండము. వేదములందలి క్లిష్ట శబ్దములను వాని పర్యాయపదముల నొక్కొక్క సూత్రమునఁ జేర్చి వానియర్థములు నిర్వచించునట్టి దగుటచే దీని కిపేరు పెట్టఁబడినది. ఇందుకొక యుదాహరణము గౌ-గ్మా-జ్మా-జ్మా-ఇ-క్షమా-జ్జీ-జ్జీ-మొదలగు నిరుపదియొక్క పృథివీ వాచకశబ్దము లొక్కచోఁ జేర్చఁబడినవి. 'దురం గతా భవతి' దూరమును బొందినది కావున 'గౌ' లేక భూతజాతము దీనియందు నడుచుచున్నది గావున 'గౌ' భూమి. ఇత్యాదిగా నిర్వచనములుండును. ఇట్లే, ఏకార్థముగల యనేక శబ్దములిందు చూపఁబడెను.

నాలుగైదాఱధ్యాయములు మూఁడును నైగమకాండ మనఁబడును. ఇందనే కార్థములైన శబ్దములు చూపఁబడినవి. ఇందుకొక యుదాహరణము.

వృక శబ్దమునకు. చంద్రుడు వికృతజ్యోతిష్కుడు వివృతజ్యోతిష్కుడు అదిత్యుడు శ్యానము మొదలగు నర్థములు చూపబడినవి. పూర్వోక్తములైన పర్యాయ శబ్దములకును, ఈయనేకార్థములకునుగూడ వేదమునుండి యుదాహరణలు చూపబడెను ఇది పూర్వపట్కము.

ఉత్తరపట్కము అధ్యాయములు దైవతకాండ మనఁబడును. ఇందు, ఇంద్రాన్ని వరుణాదిత్యాది శబ్దముల వ్యుత్పత్తులు విశదీకరింపఁబడినవి. మొత్త మీ మూడు కాండములలో నుదాహరింపఁబడిన వానిలోఁ బెక్కు మంత్రములు ఋగ్వేదములోనివి. మఱియుఁ గొన్ని యుపాఖ్యానములు నితిహాసములును ఋగ్వేదాదులనుండి యుదాహరింపఁబడినవి. వేదములందు గోష్ఠములుగానున్న యనేక విషయము లీ నిరుక్తమున సృష్టికరింపఁబడినవి. ఇందు కొక యుదాహరణము.

ఋగ్వేద ప్రథమమండల సప్తమానువాకమునందలి ద్వితీయ సూక్తమునం దెక్కువగా నింద్రవృత్త వ్యాపారము వర్ణింపఁబడియున్నది. అందలి యింద్రవృత్త శబ్దములకు బహువిధములైన వ్యుత్పత్తులు చెప్పుచు నా ఋక్కుల యర్థము విదఁ గొట్టుచు నీ నిరుక్త మా విషయ మిట్లు వర్ణించినది.¹

“అయితే, పృథుఁ డెవఁడు? మేఘుఁడని నైరుక్తులందురు. త్వష్టకౌడుకైన యసురుఁడని యైతిహాసికు లందురు, నీళ్లును జ్యోతిస్సును గలియుటచే వర్షము పుట్టుచున్నది. వాటికి రూపకల్పన చేయుటచే నింద్రవృత్తుల యుద్ధవర్ణనలు సంభవించినవి” అనఁగా జలరూపుడైన మేఘునకు వృత్రరూపమును వైద్యుతజ్యోతిస్సున కింద్రరూపమును గల్పించి వారిద్దఱికియుద్ధము జరిగినట్లుగా నైతిహాసికులు వర్ణించిరిని భావము. మారుతావేష్టితమైన యింద్రాఖ్య వైద్యుత జ్యోతిస్సుచే వృత్రాఖ్యుడైన మేఘుని యుదరమందలి జలములు తాడ్యమానములై వర్షభావము పొందుచున్నవి గాని యిక్కడ నిజమైన యుద్ధము లేదు కావున వృత్తుఁడనఁగా మేఘుఁడే యనియు నింద్రుఁడనఁగా జ్యోతిస్సనియు నిక్కడ నర్థమని ఋజ్వర్థ వ్యాఖ్య వివరించినది. ఇట్లనేక సందర్భములం దిట్టి విశేషము లెన్నో యందు గని పించును. బ్రాహ్మణములు కొంత సహాయపడినను, వేదమునకు వ్యాకరణముగాను నిమంటువుగాను భాష్యముగానుగూడ నున్న యీ నిరుక్తము మిక్కిలి చేదోడు వాదోడు నగుటచేతనే భాష్యకర్తలు వేదముం యర్థము వివరింపఁగలిగి రనుట కంటె దీని మహత్త్వమును వేఱుగాఁ బొగడఁజాలము. ఈ సందర్భమున దీని యర్థము లేటెల్లము గావించిన ఋజ్వర్థ వ్యాఖ్యగూడ నత్యంతము ప్రశంసనీయ మగును.

6. జ్యోతిషము :— లగధుఁడను ముని రచించినట్లుగా నలువదిమూఁడు శ్లోకముల పరిమితిగల చిన్న గ్రంథ మొకటి వేదాఙ్గ జ్యోతిష మనుపేర గణింపఁ బడుచున్నది. ఇందుకు బ్రహ్మయజ్ఞమందు దీని మొదటిదగు 'పశ్చా సంవత్సర మయ'మృదు మాట పఠింపఁబడట యొక తార్కాణము కాని, జ్యోతిశాస్త్ర విజ్ఞాన మనునది సంహితా బ్రాహ్మణముల కాలములందే యంతురించి క్రమముగా విస్తృతిచెందినదనియు, ఛాందోగ్యములోఁ జెప్పినట్లుగా నిది రాశి దైవ నక్షత్ర విద్య లనుపేరఁ బరఁగుచుండెడిదనియు మనము చదివియున్నాము. దాని ప్రత్యేకరూపమే యీ చిన్న గ్రంథము అయినను, జ్యోతిష గ్రంథములలో మొదటి దగుటచే నిది వేదాంగములలో గణనీయమైనది. తరువాత నిందలి విజ్ఞానమే వరాహ మిహిరాది మహా ప్రతిభాశాలులెల్ల మహాశాస్త్ర రూపము దాల్చినది. దీని వ్రాత ప్రతులలో.

‘ప్రణమ్య శిరసా కాల మభివాద్య సరస్వతీమ్ ।

కాలజ్ఞానం ప్రవక్ష్యేమి లగధ్యస మహాత్మనః’

అను శ్లోకము కనపచ్చుచున్నది గాని, యన్యుఁడు చెప్పినట్లుగా నున్న యిది సభాష్యముగా ముద్రితమైన యాజుష గ్రంథమున లేదు. ముద్రితమైన యార్చజ్యోతిషమందున్నది గాని, దీని యచ్చటి స్థితి ప్రామాదిక మని స్పష్టపడు చున్నది. లగధుని కాఁజ్ఞానమును జెప్పుచున్నా ననుటయే యీ శ్లోకము లగధు నిది కాదనుట కవకాశ మిచ్చుచున్నది. ఇట్టి ప్రక్షిప్తము లీ చిన్న గ్రంథమున నింకను గలవు.

వేదములు యజ్ఞముకొఱ కుల్పిన్నములైనవి. యజ్ఞము లాయా యుక్త కాలములందు విహితము లగుచున్నవి కావున, కాలవిధానశాస్త్రమైన యీ జ్యోతిష మెఱిగినవాఁడు యజ్ఞ మెఱిగినవాఁడే’ అని దీనిఫలము చెప్పిన యీ గ్రంథము దిన మాసాయన నక్షత్ర సంవత్సరాది విజ్ఞాన ముపదేశింపఁ బూనినదని యీ కడపటి శ్లోకమునఁ దెలియుచున్నది.

ఇ త్యేతన్మాస వర్షాణాం ముహూర్తోదయ పర్వణామ్ ।

దిన ర్త్వయనమాసానాం వ్యాఖ్యానం లగధోఽబ్రవీత్ ॥”

ఇట్టి యీ గ్రంథమును యజుర్వేదీయులు యజుర్వేదాంగముగాను, బహ్వీ చులు ఋగ్వేదాంగముగాను భావించియున్నారు. అందుచే దీనికి యాజుషజ్యోతిష మనియు, ఆర్చజ్యోతిషమనియు, ద్వివిధమైన వ్యవహారము కలిగినది. ఇందు

మొదటిదానికి సోమాకరుడు సుధాకరుడు ననువారు భాష్యములు రచించిరి. రెండవదానికి సుధాకరుడు మాత్రము భాష్యము రచించెను. సుధాకరుడు వ్రాసిన యాజుషార్చక్షౌతిష భాష్యముల కతని శిష్యుడు మురళీధరుడు లఘువివరణము వ్రాసెను. ఈ వ్యాఖ్యానము లన్నిటితోఁ గూడిన యీ గ్రంథము కాశీనగరమున ముద్రితమైనది. ఆయనములను దెల్పునిందలి శ్లోకమొకటి యుదాహరించుచున్నాను.

“ప్రపద్యేతే శ్రవిష్ఠాదౌ సూర్యాచంద్రమసా పుదక్

సార్పార్థే దక్షిణార్క స్తుమాఘ శ్రావణయౌ స్సదా”

సుధాకరుడు వ్రాసిన దీని ముఖ్యతార్పర్యమిది. “మాఘమున ధనిష్ఠా గతుడగుటచే సూర్యుని కుత్తరాయణమును, ఆశ్లేషార్ధగతుడై కర్కరాశిగతుడగుటచే శ్రావణమాసమున దక్షిణాయనమును గలుగును”, ఇట్లున్న యీ గ్రంథము తరువాత విస్తరించిన శాస్త్రమునకుఁ గావలసిన బీజములన్నియు నాదీనదనుట వాస్తవము.

౬. కల్పము :— కల్పసూత్రము లనఁబడు నీ వేదాఙ్గము వైదికవాఙ్మయ మున విశేషస్థల మాక్రమించియున్నది వేదోక్తములయిన యజ్ఞ యాగాది వివిధ కర్మముల యాచరణమును ససాకల్యముగా విశదీకరించుచున్నది యాజ్ఞికుల కత్యంతోపయోగకారియై వైదిక కర్మస్వరూప సందర్శనమున కాదర్శమై వెలయుచున్నది. అట్టి యీ కల్పసూత్రములను గూర్చి సూత్రములను శీర్షిక క్రిందఁ బరిశీలించము.

సూత్రములు

వైదికవాఙ్మయమునకు సంబంధించిన సూత్రములు కల్పసూత్రములనియు గృహ్యసూత్రములనియు ధర్మసూత్రములనియుఁ ద్రివిధముగా నున్నవి. అన్నిటి కిని గూడ మొత్తముగాఁ గల్పసూత్రములను పేరున్నను, ఈ పేరు శ్రౌతసూత్రము లకు స్థిరపడినది. ఈ శ్రౌతసూత్రములు ఋక్సాచుక్పవ్శ శుక్లయజుః రథర్శశాఖా భేదమున నన్ని వేదశాఖలకు సంబంధించి యైదు విధములుగా నున్నవి.

సంపాత బ్రాహ్మణములందలి జ్ఞానకాండమును బ్రతిపాదించునుపనిషత్తులు శ్రుతిసంజ్ఞను జెంది యపౌరుషేయములలోఁ జేరినవిగాని వీనివలెనే వేదముల యందలి కర్మకాండమును బ్రతిపాదించునవియైనను, శ్రుతిసంజ్ఞను జెందక శ్రుత్యుక్త ధర్మాధర్మములను వివరించుచున్న యీ సూత్రములు శ్రౌతములై పౌరుషేయము

తైనవి నా స్త్రీకమైన బౌద్ధమత మావిర్భవించిన కాలమందు వైదిక మతావలంబు లగు విద్వాంసులు మేల్కొని బౌద్ధమతము వ్యాపింపకుండుటకును వైదికమతము సురక్షించుటకును గర్మకాండమును జక్కగా విశదీకరించుచు శ్రౌతసూత్రములు రచించియుండురని మాగ్ధోనలు మొదలగు పాశ్చాత్యులూహించి యున్నారు. వేదోక్త యూగాది కర్మాచరణము బౌద్ధమతావిర్భావ కాలమందే తలయెత్తెనని నిశ్చయింపఁ గలిగినచో వారి యూహ సముచితమై యుండెడిదిగాని యది సాధ్యమైనదిగాదు. ఋగ్వేదసంహితకు మున్నే యార్యులు క్రతువులాచరించెడి వారని ఋస్సంహిత వల్లఁ దెలియుచున్నది. సామయజుస్సంహిత లత్యంతము యాగబోధకములే కాని యన్యములు కావు. బ్రాహ్మణములన్నియుఁ గర్మకాండమునే ప్రతిపాదించుచున్న వని వారే యంగీకరించుచున్నారు. అట్టియెడ బౌద్ధమత మంకురించినదను భయ ముతో నంతకు మున్నులేని యే కర్మకాండమును గ్రోత్తగా శ్రౌతసూత్రములు తెచ్చి పెట్టినచో యూహింప నలవి గాకున్నది. నిజ మరయఁగా వైదికమతమునకుఁ బ్రతిపక్షిగా బౌద్ధమతము బయలుదేరినది కాని, దాని నణఁగించుటకు వైదికమతము గావించిన నూతన ప్రయత్నమేమియు నాకాలమునఁ గనిపి చదు. ఇఁకనో మంత్రములందు చెల్లాచెదురుగా నున్న యూగాది కర్మవిషయమును బ్రాహ్మణములు కొంతవఱకు విశదపఱచినవి. అందు నింకను దురవగాహములుగా నున్న విషయ ములతో యాజ్ఞిక ప్రయోగము నంతను సక్రమముగా సూత్రములు నిరూపించినవి. ఈ పద్ధతి వైదిక వాఙ్మయములందు సర్వవిషయములకు సాధారణమైనదే. నిజ మిదియై యుండఁగా వైదికవాఙ్మయ మందలి వివిధగ్రంథముల కాలములను గ్రమముగాఁ గ్రిందికి దిగలాగుయత్నమునకు సరిపుచ్చునుద్దేశముతోఁ గల్పసూత్ర ములకును బౌద్ధమతమునకును ముడిపెట్టిన వారి యూహలు సందర్భోచితము లెట్లగును ?

కల్పసూత్రము లన్నియు నాయా శాఖల బ్రాహ్మణముల ననుసరించి యావిర్భవించినవి. ఇవి యజ్ఞములందు హోత ఉద్గాత ఆధ్వర్యుఁడు మొదలగు ఋత్విజులుచేయు కార్యములను బోధించు ప్రయోగశాస్త్రములు. “కల్పసూత్రములు ప్రతిశాఖకు వేఱుగాకపోయినను, కొన్ని శాఖలయెడ నధ్యయనాది భేదమున వేఱుగాఁ గనపడుచున్నవని హిరణ్య కేశిసూత్ర వ్యాఖ్యానమున మహాదేవ పండితుఁడు చెప్పినట్లుగా వీనియందలి ముఖ్యవిషయ మంతయు సర్వసాధారణము గానే యుండును. అయినను, శాఖాభేదము నుబట్టి సూత్రభేదమును వ్యాప్తిగావించినది. అట్లయ్యును, శాకల బాష్కలశాఖలు రెండికి నాశ్వలాయనసూత్ర మొకటియనియు, కాణ్వమాధ్యందిన శాఖలు రెండికిని కాత్యాయన సూత్ర మొకటి యనియు, తైత్తి

రీయ శాఖయము మాత్రము నానాసూత్రములు గలవనియు, సూత్రభేద శాఖభేదములు పరస్పరాశ్రయములై యున్నవనియు నీ మహావేప పండితుడే వచించియున్నాడు. ఆశ్వలాయన సూత్రవృత్తికారుడగు నారాయణ గార్గ్యుడుకూడ నారంభమందు 'నివి త్రైవిష పురోరుక్కునాప వాలఖిల్వ మహానామ్నైతరేయ బ్రాహ్మణ సహితములైన శాకల బాష్కల-లామ్నాయములు రెంటికి నాశ్వలాయన సూత్రమే పయోగశాస్త్రమని వచించియున్నాడు.¹ వీరి మాటలనుబట్టి బ్రాహ్మణముల ననుసరించి సూత్రము లావిర్భవించినవనియు, ఒక్కొక్క వేదమునకు సంబంధించిన కొన్ని కొన్ని శాఖల కొక్కటియే సూత్ర మున్నదనియు తైత్తిరీయమున కధికముగాఁ గలవనియుఁ దెలియుటయేకాక, గార్గ్యుని మాటవల్ల ఋక్శాఖలకు మన మెఱుంగని బ్రాహ్మణములుగూడఁ గలవని తెలియుచున్నది.

శౌతసూత్రముల పౌర్వాపర్య నిర్ణయము సులభముకాదు. ఈ విషయమునఁ బాశ్చాత్య పరిశోధకులును సంధిగ్రాభిప్రాయములే యిచ్చియున్నారు. ఋగ్వేద సర్వానుక్రమణీవృత్తి వ్రాసిన షడ్గురుశిష్యుడు దాని యవతారికలో "శౌనకస్య తు శిష్యో ఒహూ ద్ధృగవా నాశ్వలాయనః" అని పలికియున్నాడు. ఇది యారాముగా, ఆశ్వలాయనుడు శౌనకుని శిష్యుడని యొక ప్రతీతియు, ఐతరేయారణ్యకములోని పదియేను వాక్యముల నాల్గవ యధ్యాయము నాశ్వలాయనుడు రచించెనని మఱియొక ప్రతీతియు బయలుదేరినవి. కాత్యాయనముని ప్రశంస కవతరించిన షడ్గురుశిష్యుని యవతారికలోని విషయ మేమాత్రము విశ్వసనీయ మన్నను, శౌనకాశ్వలాయన కాత్యాయనులు ముగ్గురును గొంచె మెచ్చుతక్కువగా ననుకాలికులని చెప్పవలసినవచ్చును. ఇది మిక్కిలి యసంగతము మాక్సిముల్లరు పండితుడు గూడ నీ యవతారికా విషయము చర్చించి యిది యసంగతమనెడి యభిప్రాయమే తేల్చెను.² ఇది గాక, ఆశ్వలాయనుడు తన సూత్రము కడపటి యధ్యాయమున "అపి నానా గోత్రాస్సృరితి శౌనకః" అని శౌనకుని పేరెత్తుచు, గురుత్వసూచకమైన యాచార్యపద మయినఁ బ్రయోగింపలేదు. సూత్రాదిగ్రంథకర్త లందఱును గురువుమతము తెల్పునపుడు 'ఇత్యాచార్యాః' అనుచు వచ్చిరి గాని, గురువు పేరెవరును గ్రహించియుండలేదు. ఇతఁడు పేరెత్తియుఁ బైగా నాచార్యపదమైననుపయోగింపలేదు. కావున మొదటిప్రతితీ నమ్మదగినది కాదు. ఇదియే యిటులుండి మిక్కిలి నిరాధారమైన రెండవప్రతితీ విశ్వసనీయము కాదని వేఱుగాఁ

1. ఆ. శ్రా. పృ. 1-1-1.

2. A. Sam. L. 122. P.

జెప్పనేల : అయినను శౌనకుని బేర్కొన్న యాశ్వలాయనుఁ డతనికంటె నర్యాదీ నుఁడనుట సమ్మతమేయగును. ఇఁక నీ శౌనకుఁ డెప్పటి వాఁడనువిషయ మూహం మీదనే నిలిచియున్నది గాని సునిశ్చితము కాలేదు. ఎట్లయినను, ఆపస్తంబాశ్వలాయన బోధాయన కాత్యాయనాది ప్రధానసూత్రకర్తలు క్రిస్తుపూర్వమైదవ శతాబ్ది కావలి వారేకాని యీవలివారు కారనుట సత్యము. ఇందాపస్తంబ కాలమును జరిపించి సిద్ధాంతీకరించిన కొందఱి యభిప్రాయములను సంగ్రహించి చూపెదను.

పాశ్చాత్య పరిశోధకులలో డాక్టరుబుష్లు విశేషపరిశోధన చేసి, ఆపస్తంబుఁడు క్రిస్తుపూర్వము పంచమశతాబ్దికిఁ గూడఁ బరుఁడు గాఁడనవచ్చునని నిశ్చయించెను ¹ దానినే, సుదర్శనభాష్యముతో నీ సూత్రము ప్రకటించిన మహాదేవశాస్త్రిగారు బలపఱచియున్నారు. హరదత్తసుదర్శన వ్యాఖ్యలతో నీ సూత్రము ప్రకటించిన చిన్నస్వామిశాస్త్రిగారు ప్రైమతమంగీకరించుచు నింతను వెనుకకుఁ బోదగినసూచనలు చేసియున్నారు.

అపాణినీయములైన యార్షప్రయోగము లాశ్వలాయన బోధాయనాది సూత్రములలోఁ గూడఁ గొన్ని కలవు గాని యాపస్తంబ సూత్రమున నట్టి వెక్కువగాఁ గనవచ్చుచున్నవి ఆపస్తంబుఁడు పాణినికిఁ దరువాతివారే యైనచో 'రాతా - వృక్షనామాః - త్రిస్సప్తైః - పుంస్యః' ఇత్యాదిపాణినీయవిరుద్ధ ప్రయోగములు² గావించి యుండఁడనుట విశ్వసనీయము గావున నితఁడు పాణినికిఁ బూర్వుఁడని యూహింప వచ్చును. పాణిని సప్తమశతాబ్దికిఁ దరువాతి వాఁడు కాఁడనుట పెక్కండ్రు విమర్శకుల యభిమతము గావున నంతకు మున్నే యాపస్తంబుఁడుండె ననుట భావ్యమగుచున్నది

ఇది యట్లు డ ఆపస్తంబుఁడు బోధాయనశిష్యుఁడని వైదిక సంప్రదాయ మొకటి ప్రసిద్ధమైయున్నది దీని కాధారములు కనరావుగాని, గృహ్యసూత్రముతో బోధాయనుఁడు చెప్పని నాకబలి మొదలగు కొన్నిటి నాపస్తంబుఁడు చెప్పటయు, శ్రౌతసూత్రములో బోధాయనుఁడు "ఇషే త్తోరేణ్ణ త్యా, శాఖా మాచ్చినత్తి" అని చెప్పి యుండ, ఆపస్తంబుఁడు "ఇషేత్యా, శాఖా మాచ్చినత్తి" అని మంత్రమును విభజించుటయు నతనికంటె నితఁడు పరుఁడగుటకు హేతువులు. కాని యీ మత భేదము వీరి పౌర్వాపర్యము నిర్ణయింప ననుకూలము కాదు సరిగదా, ఇదియే వీరి

1. S. B. E. Vol. II.

2. అ. గృ. ఖం. 8-12; 8-18; 9-5; 6-11.

గురుశిష్యభావము కెంతయుఁ బ్రతికూల మగుచున్నది. ఇంతకును బోధాయనుఁడా పస్తంబుని తరువాతివాఁడని ముందు తెలియఁగలదుగాని, ఎట్లయినను, ఆశ్వలాయన శాంఖ్యాయనులలో నెవరు పూర్వజనుటయు, శ్రౌతసూత్రకర్త లందఱిలో నెవరు మొదటివారనుటయు, సందిగ్ధములుగానే యున్నవి.

ఈ శ్రౌతసూత్రముల వ్యాఖ్యానములలో నొకవంతు ముద్రితములైనవి. మూఁడువంతుల ముద్రితములై ప్రచారములేక దేశమున లక్షణయాగాదులు షీఱింపుచున్నట్లే షీఱింపుచు, తంజావూరు మదరాసు పుస్తకభాండాగారములలో నణగి యున్నవి. శ్రౌతగ్రంథము లన్నియు సంహితా బ్రాహ్మణములు ప్రతిపాదించిన యాగములందు మంత్రవినియోగ ముపదేశించు ప్రయోగ శాస్త్రములని ముందే తెలిసికొనియున్నాము గావున నిక వానిస్వరూపము సంగ్రహముగాఁ జరిశీలించు.

ఋగ్వేదీయ శ్రౌతసూత్రములు :— శౌనకుఁ డౌకసూత్రము రచించినట్లు వినిపించును గాని యది కనిపించదు. ఈ శాఖకు సంబంధించినవి. ఆశ్వలాయన నిర్మితమును, శాంఖ్యాయనకృతమును బ్రసిద్ధములై యున్నవి. ఇందు మొదటి దైతరేయబ్రాహ్మణము ననుసరించినది అది పండ్రెండధ్యాయములు. రెండవది కౌషీతకి బ్రాహ్మణము ననుసరించినది. అది పదునెనిమిదధ్యాయములు. అందు కడపటియధ్యాయములు తరువాతి నెవరో చేర్చినవి గాని శాంఖ్యాయనకృతములు గావని యూహింపఁదగియున్నది. ప్రయోగవిషయమున నీ రెండుసూత్రములు సమానముగానే యున్నవి కాని, శాంఖ్యాయనసూత్రములలో క్షత్రియోచిత యాగములు సవిస్తరముగాఁ బ్రతిపాదించఁబడినవి. శౌనకాయనసూత్రము మఱియొకటి యున్నట్లు మాక్కిముల్లరు వ్రాసియుండెను గాని, అది నాకులభింపలేదు.

ఆశ్వలాయన శ్రౌతసూత్రము నకుఁ దొలుత దే. స్వామి, అనాకల మనుషేరు గల భాష్యము రచించినట్లును, దాని ననుసరించి తాను వృత్తి నిర్మించినట్లును నారాయణగార్ల్యుఁ డిట్లు చెప్పియున్నాఁడు.

“ఆశ్వలాయనసూత్రస్య భాష్యం భగవతా కృతమ్
దేవస్వామి సమాఖ్యేన విస్తీర్ణం స దనాకులమ్
తత్ప్రసాదా న్మ యేదానీం క్రియతే వృత్తి రీదృశీ
నారాయణేన గార్గ్యేణ సరసింహస్య సూనునా”

వీరు గాక, యీ సూత్రమునకు సిద్ధాంతి, షడ్గురుశిష్యుఁడు ననువారు వ్యాఖ్యలు రచించిరి. తరువాత నీ సూత్రమునకు విష్ణుభట్టు తాలవృంతనివాసి త్రైవిద్యవృద్ధుఁడు ననువారు ప్రయోగవృత్తులు వేఱుగా రచించిరి. ఈ రెండవ యతఁడు శ్రౌతివిషయమున వివిధసూత్రములకుఁ బ్రయోగవృత్తులు ప్రయోగ దీపికలు రచించినవాఁడు. ఇతఁడన్ని గ్రంథములలోను : —

"ఏషా త్రైవిద్యవృద్ధేన తాళవృంత నివాసి

సోమపేన కృతా వృత్తిః"

అని వ్రాసికొనెను. కొన్ని క్లితపుస్తకములలో, 'తాళబృందనివాసి' అని యున్నది. పట్టయిన నిందలి మొదటి మూడుపదములు విశేషణముగానే కనవచ్చుచున్నవి గాని, యందొకటి విశేష్యమునుట నిశ్చయము. కొందఱివ్యాఖ్యాత పేరు తాళవృంతనివాసియని నిర్ణయించిరి గాని తాళవృంతశబ్దము గ్రామపరముగాఁ గనఁబడుచున్నది. సోమపశబ్దము సోమయాజియని మాత్రమే చెప్పును. కావున మూడుపదము లెఱిగిన వాఁడగుటచే నచ్చిన త్రైవిద్యవృద్ధుఁడను బిరుదనామమే యతనిపేరుగా స్థిరపడుటచే నతఁడు దానినే వాడుకొనెనని తోచినది.

ఇక నీ సూత్ర మారముగా బయలుదేరిన శ్రౌతగ్రంథముల సంఖ్యముగా నున్నది. తెలిసినంతవఱకు వాని నిందు పేర్కొనుచున్నాను.

ఆరానాది ప్రయోగము ఆధానహోత్ర ప్రయోగము బ్రహ్మత్వ ప్రయోగము ప్రవాసవిధిప్రయోగము ప్రాయశ్చిత్త ప్రయోగము ప్రాయశ్చిత్తకుతూహలము అగ్నిష్టోమ ప్రాయశ్చిత్తము ప్రయోగదీపిక ప్రవాసోపస్థాన హవిర్యజ్ఞ ప్రాయశ్చిత్తము సర్వపృష్ఠాప్తోర్యామ సప్తహోత్ర ప్రయోగము సర్వపృష్ఠాప్తోర్యా మోద్గాత్రప్రయోగము శ్రౌతప్రయోగ వృత్తి శ్రౌతప్రాయశ్చిత్తయోగము కూష్మాండ హోమ ప్రయోగము గణహోమ ప్రయోగము కుండలేష్ఠిప్రయోగము జాతేష్ఠిప్రయోగము త్రైధాతవీయేష్ఠి ప్రయోగము పౌండరీక హోత్ర ప్రయోగము మొదలయినవి. కాంభాయనుఁడు మహాకాషీతక మతము ననుసరించి జ్యోతిష్టోమ పద్ధతియను గ్రంథము రచించినట్లొకతోటఁ గనవచ్చుచున్నది.

కాంభాయనుఁడు ప్రయోగమునెడ బ్రహ్మదేవుని మొకటి ప్రాసనమైనది కందని, దానిని విని యీ సూత్రమునకుఁ బద్ధతి వ్రాసిన శివపుర గ్రామనివాసియగు హర్షోక్తనారాయణ గార్గ్యునియొద్దండి పదవము జెప్పుచున్నది.

‘బ్రహ్మదత్తమతం సర్వం సంప్రదాయ పురస్పరమ్
శ్రుత్వానారాయణాభ్యేన పద్ధతిః కథ్యతే స్ఫుటమ్’

శాంఖ్యాయన ద్వంద్వశాహపద్ధత్యయను మఱియొకవ్యాఖ్య రఘునాథాధ్వరి రచించినది కనఁబడుచున్నది ఇది పెద్దవ్యాఖ్య. దీని మొదల నీ శ్లోకమున్నది. ‘కౌషీతకిం ప్రణమ్యాదౌ మునిం శాంఖ్యాయనం గురూన్, క్రియతేరఘు నాధేన ద్వంద్వశాహస్య పద్ధతిః.’

దీనినిబట్టి కౌషీతకి శాంఖ్యాయనుఁడని విదితమగును. ఇందు ద్వంద్వశస్త్రశాహ దీక్షలు వివరింపఁబడినవి. ఇతరవ్యాఖ్య లింకేమయిన నుండవచ్చును.

సామవేదీయ శ్రౌతసూత్రములు : — ఇందు మతకాచార్యకృతమైన యార్షేయ కల్పము మొదటిదని తోచుచున్నది. దీనివలెనే ద్రాహ్మ్యయణ లాట్యాయన కృతములైన సూత్రములు రెండు ప్రసిద్ధములై యున్నవి. వీరు పెక్కుండు వ్యాఖ్యాతల స్తుతికిఁ బాత్రులైరి. ఇందు మొదటిదానికి వరదరాజును, రెండవదానికి ధన్వయు. మూఁడవదానికి అగ్నిస్వామియు వ్యాఖ్యానములు రచియించిరి.

ఈ మూఁడు సూత్రములుగూడఁ దాండ్యబ్రాహ్మణమును, పంచవింశబ్రాహ్మణము ననుసరించిఁ దే కాని యాగప్రయోగములను వివరించుటలో ద్రాహ్మ్యయణ సూత్రము రాజాయణీయశాఖను, లాట్యాయనసూత్రమున కౌతుమశాఖ నాశ్రయించినవి. ఆర్షేయకల్పముందలి విషయము నీ రెండుసూత్రము లనుసరించినట్లు వ్యాఖ్యాతల వాక్యసరణిని దెలియుచుండుట గూడ దాని యాద్యత్వమును బలపఱచుచున్నది. ద్రాహ్మ్యయణ లాట్యాయనములలోని కొన్నివందల సూత్రములు సమానముగా నుండుటచే నిం దేదిముందో చెప్పటకు సందేహము గలుగుచున్నది గాని, లాట్యాయనములో నొక్కొక్కటిగా నున్నకొన్ని సూత్రములు ద్రాహ్మ్యయణములో రెండేసి చొప్పున విడిపోవుటయు నందలి మఱికొన్ని సూత్రములిందు సవిశేషముగా నుండుటయు లాట్యాయనమే ముందనుట కవశాశ మిచ్చుచున్నవి. ఇందు గౌతమ శాండిల్య ధానంజయ్య భాండితాయన లామకాయన శాండిల్యాయన శౌచివృక్షి రాజాయనీ పుత్రాదులు పేర్కొనఁ బడియున్నారు.

ఆర్షేయకల్పము పదునొకం దధ్యాయముల గ్రంథము. దీనికి వరదరాజు వ్యాఖ్యానము రచియించెను. ద్రాహ్మ్యయణము ముప్పది రెండుపటలములు. దీనికి ధ్వనియను పండితుఁడు దీపమనుపేర వ్యాఖ్యానమును. లాట్యాయనము పదిప్రపాతకములు దీని కగ్నిస్వామి భాష్యము నిర్మించెను. ఇవిగాక యితర గ్రంథములు.

ప్రతిహార నిధాన సూత్రమనుషేర పదియేను ఖండికలగ్రంథ మొకటికలదు. దీనికి వృత్తివాసిన వరదరాజపండితుఁ డీసూత్రము కాత్యాయనుఁడు రచించినట్లుగా “అథ భగవాన్ కాత్యాయనో వక్ష్యమాణం నస్తు నిర్దిశతి” అనువాక్యమునఁ దెలుపుచున్నాఁడు. జైమిని నిర్మించిన ప్రతిహార లక్షణమునకు విచారణముగా, అపి శ్రేణ్యఁ డనునాచార్యుఁడు నాలుగుపటలముల ప్రతిహార సూత్రము రచియించెను. దీనికి వై నతేయుఁ డనుపండితుఁడు భాష్యము వ్రాసెను ఈ విషయ మీ క్రింది వాక్యములవల్లఁ దెలియవచ్చును.

“భగవదాచార్యేణ జైమినీనా ప్రతిహారలక్షణం సామాన్యరూపేణ ప్రతిపాదితమ్...తావతా గ్రంథే నాథునాతనానా మల్పమేధసాం ... సామ ప్రతిహారావగతి రశ క్కేతి మత్వా భవా నాపిశేజ్యో నా మాచార్యః... సామ్నాం వ్యక్తతరం ప్రతిహారా నాచిఖ్యాసురేవ మారబ్ధవాన్.”

ఇట్లే పుల్ల సూత్రమను ౧౩౨ ఖండముల గ్రంథమును వరదచి రచియించినట్లుగా వ్యాఖ్యాతయైన ఉపాధ్యాయాజాత శత్రుపండితుఁడు తెలుపుచున్నాఁడు. ఇవి గాక, ప్రస్తావసూత్రము ఉప గంథసూత్రము శుద్ధకల్పము మొదలగు మఱి కొన్ని సూత్ర గ్రంథములును, సామప్రయోగ వృత్తి మొదలగు వ్యాఖ్యలును గలవు. కాని, యిచ్చట నొక్కవిశేషము. తాను రచియించిన కాత్యాయన ప్రాతిపదికాఖ్యాఖ్యలో వరదరాజపండితుఁడు కల్పసూత్రములు పదియని రెండుశ్లోకములఁ జెప్పియున్నాఁడు

“లాట్యాయన మనుపదం నిదానం కల్ప మేవచ ।

ఉప గ్రంథాశ్చ జ్ఞద్రాశ్చ తండిలక్షణ మేవచ ।

సూత్రం పంచవిధేయంచ కల్పానుపద మేవచ ।

అనుస్తోత్రంచ విజ్ఞేయం దశసూత్ర ప్రకీర్తనం ॥”

వీనిలో, కల్పమనునది యార్షేయకల్పము. ఇవి యన్నియు సామవేదమునకు సంబంధించిన కల్పములనెడి యభిప్రాయము గనవచ్చుచున్నది గాని, యిం దనేకములు, ఆర్షేయకల్ప లాట్యాయన ద్రాహ్యయజ్ఞములచే గౌర్ధములయిన యల్ప గ్రంథములని తెలియనగును.

కృష్ణయజుర్వేదీయ శ్రౌతసూత్రములు. ఇవియును వీని వ్యాఖ్యానములును, అమితముగా నున్నవి. వీనిలో నాపస్తంబము మొదటిదిగా గనవచ్చుచున్నది.

ఇందుకు దీని మొదటిదయిన 'అథాతో దర్శపూర్ణమాసౌ వ్యాఖ్యాస్యామః' అను సూత్రము బ్రహ్మయజ్ఞ పాఠమునఁ జేరుట యొక నిదర్శనము. ఇది ముప్పది ప్రపాఠకముల గ్రంథము. ఇది యంతయు శ్రౌతపరమే యని కొందఱు అభిప్రాయ పడిరి కాని, యిందు మొదటి యరువదినాలుగు ప్రశ్నలును కడపటి శుల్బప్రశ్నయు మాత్రమే శ్రౌతమునకు సంబంధించినవి తక్కిన యైదు ప్రశ్నలలో ౨౫-౨౬-౨౭ ప్రశ్నలు గృహ్యసూత్రాత్మకములు ౨౮-౨౯ ప్రశ్నలు ధర్మసూత్రాత్మకములు ఈ రెండు విధములైన భాగములును ఖండములను విభాగములలో వేఱు వేఱుగా ముద్రితములై యున్నది. అందుచే ౨౪ ప్రపాఠకములే యీ శ్రౌతసూత్ర మనుట నిజము. ఇందు ౨౪-వ, ప్రశ్న పరిభాషా ప్రవరఖండ మాత్ర మంత్రములను దెలుపుచున్నది.

దీని కనేకులు వ్యాఖ్యలు వ్రాసిరిగాని, యం దొకటియుఁ బూర్తిగా లేదు. రుద్రదత్తుఁడు పూర్తిగా రచించియుండునుగాని, సూత్ర దీపికయను పేరుగల యీ వ్యాఖ్య మొదటి పదిహేను ప్రశ్నలకు మాత్రమే లభించినదని గార్హ్య పండి తుఁడు వ్రాసియుండెను. ధూర్తస్వామి రచించిన సామాన్య సూత్రభాష్యమైనను, పరిభాషకు సంబంధించినది మాత్రమే కనవచ్చుచున్నది. అట్లే కపటిస్వామి వ్రాసినది శుల్బభాష్యము మాత్రమే కనబడుచున్నది. ఇట్లే తక్కినవిగూడ నసం పూర్ణములుగా నున్నవి.

పై వారు ముగ్గురు గాక, యీ సూత్రమునకు, గురుదేవస్వామి కరవింద స్వామి బొందపాచార్యుఁడు అహోబిలసూరి సుందరరాజు, అను నైదుగురును వ్యాఖ్యలు వ్రాసియున్నారు. ఇందు గురుదేవస్వామి కృతము ప్రాచీనమని కొందఱు తలంచిరి. ఈ వ్యాఖ్యలలో, మూలమును సక్రమముగా వివరించినది బొందపాచార్యుని ప్రయోగ రత్నమాల. ఇందలి యవతారికలో విజయనగర సామ్రాజ్య ప్రభువుల వంశావళి కనవచ్చుచున్నది. కాని, యది రెండు వ్రాతప్రతులలో రెండు విధములుగా నున్నది. ఇం దొకదానిలోని రాజక్రమము తరువాతి క్రమమే రెండవ ప్రతిలో నున్నదిగాని యీ రెండును, బొందపాచార్యుఁడు నిర్మించినవేనా? లేక, రెండవ దానికి మొదటి వంశక్రమము నితరు లెవరైనఁ జేర్చియుందురా? యని సంశయము గలుగుచున్నది. ఇందుకు సాయణమార్గపు లిద్దఱు నొకరేయని తెలుపు వాక్యమే నిదర్శనము. ఇది, సాయణాచార్యులు సర్వశ్రౌత సూత్రసారముగా బొధాయన మతమును గరతలామలకము గావించునట్టి యజ్ఞతంత్ర సుధానిధి యను గ్రంథము రచించి యందు తాను మార్గవాచార్యుని తమ్ముడనని చెప్పుకొన్నదానికి

వ్యతిరేకముగా నున్నది. ఇది ప్రసక్తము గాకపోయినను, పాఠక ప్రతిపత్తికై ప్రేమాఢు విధముల వంశక్రమములను జూపుచున్నాను.

చౌడపాచార్యుని కృతిలో నున్నవి—

“క్షీరసముద్రమునుండి చంద్రుఁడు పుద్దెను అతనిపలన యాదవకులము పుద్దెను. అందు సంగముఁడు, అతనికి హర్యప - బుక్కేశ - కంప - ముద్దప - మారప - నామకపుత్రులు నుదయించిరి. వీరిలో హర్యపరాజు మాధవాచార్యుని పలన సభ్యుడయము గాంచెను.”

“సాయజాచార్యవపుర్ధరుఁడును వేదవ్యాఖ్యాతయునగు మాధవాచార్యునిపలన హరిహరేశ్వరుఁడు లోకప్రసిద్ధి గాంచెను అతని పుత్రుఁడు యువ బుక్క భూపతి. ఇతనికి తృత్యంబ (తిప్పాంబ) యందు భూపతిరా జుడయించెను. ఇతనికి, పద్మాంబా మల్లాంబలయందు హర్యపేశ - సముదేశ - బుక్కభూప - రథీతములు పుట్టిరి. భూపతిరాజు మంత్రి చౌడపాచార్యుఁడు. అతఁడు ప్రయోగ రత్నమాల యను వ్యాఖ్య రచియించెను.”¹

సాయజాచార్యుని కృతిలో నున్నది—

“చంద్రవంశమందు సంగమరా జుడయించెను. అతని కొడుకు బుక్కరాజు. అతని కొడుకు హరిహరరాజు. అతని కులగురువు సాయజాచార్యుఁడు. అతఁడు మాయజాచార్యుని కుమారుఁడు మాధవాచార్యుని సోదరుఁడు. యజ్ఞతంత్ర సుధానిధికర్త.”

ఈ మూడింటిలోని రాజుక్రమములను దేశ చరిత్రకారులు సరిపుచ్చి యున్నారు. ఆ చరిత్ర గ్రంథములను బాఠకు లవలోకింతురుగాక.

పూర్వోక్త వ్యాఖ్యాతలలోని రుద్రదత్తుడే మంత్రప్రశ్న భాష్యకర్తయగు హరదత్తుడని కొందఱి యభిప్రాయము. రెండు గ్రంథములలోను రెండు విధములయిన నామములను గ్రంథకర్త వ్రాసికొని యుండఁడు గాని, వైదిక గ్రంథ వ్యాఖ్యాతలలో హరదత్తుఁడు ప్రసిద్ధి కెక్కియుండుటచేతను, ప్రధాన కల్పనూతమున కతఁడు వ్యాఖ్య వ్రాయక విడువఁడుట విశ్వాన్యమగుటచేతను వీరిరువురొకరేయని భావింపఁబడుచున్నది.

శ్రౌతసూత్రములలో నాపస్తంబముకంటె గూడ బౌధాయన మెక్కువ ప్రమాణముగా నుండెడిదనుట నిరాశేపము. ఇందుకు 'బౌధాయనుని శ్రౌతసూత్ర రూపమైన నావయేక్కి విద్యాంసు లధ్వరసముద్రము నావలియొడ్డు గాంచుచున్నా' రనెడి సాయణాచార్య ప్రశంసయే పరమప్రమాణము.¹ అట్టి సూత్ర మాద్యమని మహాదేవయజ్ఞ రచించిన యత్యంతార్యాచీనమైన శ్రౌతచంద్రిక యవతారికలోని --

'అస్మి బౌధాయనం సూత్ర మాద్య మాధ్వర్యవాశ్రయమ్' అనువాక్యమును బట్టి తలంత మన్న --

“అదిమం బ్రాహ్మణం క్షేమ మధ్యస్థితపరావరమ్

అపాస్తాశేషపాప్మాన మాపస్తంబమునింస్తుమః.”²

అనుభట్టదుద్రదత్తుని సూత్రదీపికావతారికలోని వాక్యమునుబట్టి బ్రాహ్మణులలో నెల్ల నాపస్తంబుఁ డాహ్మ్యఁడని తంపరలసివచ్చును. ఇవి రెండును నిజముగా సూత్రకర్తల మహత్త్వమును బ్రశంసించునవి యగుటచే వీరిపౌర్యా పర్యనిర్ణయమున కుపకరించునవిగాఁ గనఁబడవు. కాని శ్రౌతసూత్ర పరిగణనమున బౌధాయనము నెక్కువగా గణించుట సూత్ర మధికముగాఁ గనవచ్చును.

ఈ సూత్రము ముప్పది ప్రశ్నలగ్రంథము దీని కనేకవ్యాఖ్యలు కలవుగాని యన్నియు ననంపూర్ణములుగానే కనఁబడుచున్నవి. వానిలో, బావస్వామి నవహస్త శేషనారాయణ ద్వారకానాథయజ్ఞ మహాదేవయజ్ఞ యజ్ఞేశ్వరజాం దీక్షిత వాసుదేవదీక్షిత వేంకటేశాధ్వరి గోపాలాయనంతదేవ సింగణనాయణా చార్య కృతములు పదునొకండు నిలిచియున్నవి. ప్రతివ్యాఖ్యాతయు బౌధాయన సూత్ర ప్రయోజనము నెక్కువగాఁ గొనియాడియుండెను. అందు కల్పవివరణకర్తయగు భావస్వామి 'ఓక్కొక్క-కొఖకు బ్రాహ్మణము లధికము లగుటచేతను, వానియర్థము దుర్బోధ మగుటచేతను, దాని నంత నొకచోటఁ జేర్చి చక్కగా వివరించినయెడల

1. సతూన్త్రాన్విక శాశ్వతాగమ మహారత్నం విధానం గిరాం, ప్రత్యక్షితముపాస్తమహాయమమి బౌధాయబౌధాయనం, యద్యాక్షాన ముంధ్యబంధ మహాతీం ప్రా ప్యాధ్వరాంభోనిధేః, పారం యాన్తి మనీషిణో బహువిధైస్తంత్రస్య తస్యోర్మిభిః” యజ్ఞతంత్ర మధానిధి.

2. గార్దు పండితుఁడు ప్రకటించిన ప్రతిలో—“అదిమం బ్రాహ్మణః కేశ మధ్యస్థిత పరావర”మృను పాఠము కనఁబడుచున్నది.

యియమృత తల్లిరు సుఖమునాఁ గర్మము లాచరించుకొందురను తలంపుతో బోధా
యనముని యీ కల్ప మారంభించెను' ననుటనుబట్టి దీనిగొప్ప గోచరించును.

తంజాపురీ పరిపాలకుఁడు బోసలవంశ సంజాతుఁడు నగు శరభేంద్ర భూపా
లనిపుత్రుఁడగు శివాజీమహిపాలుని యాస్థానమందున్న మహావిద్వాంసులలో నొకఁ
డగు బాలదీక్షితులు బోధాయన సూత్రములోఁ గొంతకు, కర్మాంతపరిభాషాది
సంగ్రహమనుపేర వ్యాఖ్య వ్రాయుచు నవతారికలో వ్రాసిన—

“బోధాయనాయ మునివందితపాదపద్మ

ద్వంద్వాయ కణ్వతనయాయ నమోఽస్తు తస్మై.”

అను మాటలనుబట్టి బోధాయనుని తండ్రి కణ్వుఁడని తెలియుచున్నది.
కణ్వసంజ్ఞగల మహర్షి ఋగ్వేదద్రష్టలలోను సామగాచార్యులలోను శుక్లయజు
శ్శాఖా ప్రపర్రకులలోను గూడఁ గనవచ్చుచున్నాఁడు. ఇట్లు కనవచ్చు ముగ్గురు
నొకఁడే యనుటకుఁ గాని, యీ ముగ్గురిలో నొకఁడు బోధాయను జనకుఁడనుటకుఁ
గాని యవకాశము కనిపించదు. ఆధారమును లభించదు. అందుచే నీకణ్వముని
యెక్కడివాఁడో యెప్పటివాఁడో యూహింపరాకున్నది కాని, మొన్న మొన్నటి
వారగుబాల దీక్షితాదుల యిట్టి వచనములు గూడఁ బరిశోధకులు తమ యభిప్రాయ
మున కనుకూలముగాఁ గొందఱిని వెనుకకుఁ ద్రొయుటకును మఱికొందఱిని
ముందుకు లాగుటకును సహాయపడకపోవు శతాధికములైన బోధాయన సూత్ర
వ్యాఖ్యలు పరికించి శ్రోతసర్వస్వమను నాలుగు పరిచ్ఛేదముల వ్యాఖ్యాగ్రంథము
వ్రాసిన శేషనారాయణుఁడు గూడ¹ బోధాయనుని తండ్రిని బేర్కొనలేదు. ఇంక
నీ సందర్భమునఁ బ్రధానశ్రోత సూత్రములన్నియుఁ దొలుత సర్వశాఖాసామాన్యము
లనుట కొక్కయుదాహరణము.

“ఆశ్వలాయనశాఖినో యజమానస్య బోధాయన సోమప్రయోగః, తత్రా
ధానం” ఇత్యాదిగా బోధాయన సోమప్రయోగమను గ్రంథము రచియించిన దుద్ర
దేవుఁడు పలికియుండెను. దీనినిబట్టి సర్వశాఖీయులు శ్రోతసూత్రములన్నిటి నను
సరించి యాగము లాచరించుచుండి రనియు, కాలక్రమమున నయాశాఖీయుల
యాచారము లింకుక మాటుటచేతఁ గృష్ణయజుర్వేదియ మనఁబడు బోధాయన

1. బోధాయనస్య మాత్రస్య వ్యాఖ్యా స్ఫుతి పరశ్శతాః, శేషోఽప్యహ
మశేషా స్తాః పరిశృత్య బ్రువేల్పకాః.

సూత్రము ననుసరించి యాశ్వలాయనుని సోమయాగవిశేషములు బోధించు నీ ప్రయోగము రచియింపవలసినదె ననియుఁ దెలియఁగలదు. తరువాత-

భారద్వాజ శ్రౌతసూత్రము - సప్తమహర్షులందఱుగూడ సూత్రమో లేక స్మృతియో రచియింపనవారేయని వైదికలోకప్రతీతి యొకటిగలదు. ఆ పద్ధతిని బట్టి యిది భరద్వాజమహర్షి రచియించె ననవలసినవచ్చును గాని గ్రంథరీతినిబట్టి భరద్వాజగోత్రమందలి యొకానొక భారద్వాజుఁడు నిర్మించినదిగాఁ గనఁబడుచున్నది. ఇందలిభాగములును, ప్రశ్నలుగానే యున్నవి. ఇదియు దర్శపూర్ణ మాసముల వివరణముతోనే యారంభమైనది.

హిరణ్యకేశి శ్రౌతసూత్రము దీనికి సత్కాష్టాశ్రమనియు వాడుక కలదు. ఇది మైత్రాయణీయశాఖకు సంబంధించినది. దీనికి వాంచేశ్వరసుధి వ్యాఖ్యానము రచియించెను. అంతకుఁ బూర్వము మాతృదత్తవరచిత ప్రయోగముండెను గాని యది సూత్రార్థ సమ్మతముగా లేదని యితఁడే వచియించుచు నాపస్తంబమతము నందందు క్రోడీకరించియున్నాఁడు. సప్తసోమపద్ధతి, మానస సూత్రముగూడ నీ శాఖకుఁ జేరినవే. రెండవది హిరణ్యకేశి సూత్రమువలెఁ బ్రాచీన సూత్రములలో గణింపఁదగియున్నది. ఇవిగాక, వాదూన సూత్రము లోగాక్షి సూత్రము మైత్ర సూత్రము కతసూత్రము వరాహసూత్రము వైఖానససూత్ర మనునవి కృష్ణయజు శాఖలకు సంబంధించినవి వినఁబడుచున్నవి. ఇవి యన్నియు నాపస్తంబ బోధాయ నాది ప్రధాన సూత్రముల కిర్వాచీనములు. ఇందు వైఖానస సూత్రము శ్రీనివాస దీక్షిత వ్యాఖ్యతోఁ గనవచ్చుచున్నది. ఔఖేయశాఖకు సంబంధించిన యీ సూత్ర మును విఖ్యానుఁడు రచియించినట్లుగా 'ప్రణీతం సూత్ర మౌఖేయం తస్మై విఖ్యాసే నమః' అను వాక్యమున వ్యాఖ్యాత తెలిపియున్నాఁడు. ఇక నాపస్తంబాశ్వలాయన బోధాయన సూత్రము లాధారములుగా వెలసిన శ్రౌతసూత్ర ప్రయోగ గ్రంథము లవరిమితముగా నున్నవి. వానిలో సజీవములైన కొన్నిటి నిందు పేర్కొనుచున్నాను.

ఆపస్తంబాగ్నిహోత్ర ప్రయోగము అగ్నిహోత్రవిధి ప్రయోగము ఆధానాది ప్రయోగము ఆధానహోత్ర ప్రయోగము అగ్నిహోత్ర రక్షామణి ఆపస్తంబ సూత్రార్థ ధ్వనితార్థకారిక ఆపస్తంబ నక్షత్రేష్టి ప్రయోగము దర్శపూర్ణమాస ప్రయోగము బోధాయన దర్శపూర్ణమాస పంచప్రయోగము చాతుర్మాస్య ప్రయో

గము ఆశ్వలాయన పశుబంధ మైత్రావరుణ ప్రయోగము ఆపస్తంబ బోధాయన పశుబంధ ప్రయోగములు అగ్నిష్టోమపద్ధతి జ్యోతిష్టోమపద్ధతి వాఙపేయపద్ధతి మొదలయినవి.¹ ఇట్టి వన్నియు శ్రౌతసూత్రముల ననుసరించి యొక్కొక్క క్రియను వర్తించుచు వచ్చినవిగాని సంపూర్ణములు కావు.

శుక్లయజుర్వేదీయ శ్రేతసూత్రము - కాత్యాయనముని నిర్మించిన శ్రౌత సూత్రము ప్రసిద్ధమైయున్నది. ఇది యధికముగా శతపథ బ్రాహ్మణము ననుసరించి యున్నది ఇరువదియూ అధ్యాయముల యీ గ్రంథమునకు, కర్కపాథ్యాయుడు భాష్యము రచించెను గాని యదియును సూత్రప్రాయముగానే యున్నది. కాత్యాయనుడు హౌత్ర మనుషేర మతియొక సూత్రము రచించినట్లుగా నీ క్రింది వాక్యములవల్లఁ దెలియవచ్చుచున్నది.

“కాతీయం కల్పసూత్రంచ హౌత్రం కాతీయ మేవచ
అనయోః కర్కభాష్యంచ సంప్రదాయాది విర్ణయాన్.
ఏతా నాలోచ్య యత్నేన శివం సాంఖం ప్రణమ్యచ
పదార్థా దర్శనంజ్ఞం తు గ్రంథం కుర్వే గురూ క్తితః”

ఈ పదార్థాదర్శము రచించిన వారిపేరు తెలియదుగాని, యీ శ్లోకముల వలనఁ గాత్యాయన సూత్రమునకు సంప్రదాయము మొదలగు ప్రాచీన వ్యాఖ్యలు గూడఁ గలవని తెలియుచున్నది. ఇందుకు నిదర్శనముగా, కర్కభాష్యములో ‘సంప్రదాయేతు’ అనెడి యుద్ఘాటనముగూడఁ గనవచ్చుచున్నది. ఇదిగూడఁ బార్శ్వ సూత్రములంటోలి దర్శపూర్ణమాసాది యాగముల నిరూపించుచున్నది. ఇందలి ప్రథమాధ్యాయమునఁ బేర్కొనఁబడిన వాత్స్యకార్థాజిన్యాది పూర్వార్చార్యులలో లోగాక్షి భారద్వాజులు కనఁబడుచున్నారు. అందుచే శ్రౌతసూత్రకర్తలైన వీరిరువురికంటెఁ గాత్యాయనుడు బరుఁడని విదితమగుచున్నది.

అథర్వణశ్రౌత సూత్రములు :— కౌశిక సూత్రము వైతానసూత్రము. అనునవి యథర్వశాఖలకు సంబంధించి యున్నవి. ఇవి రెండును గ్రమముగా

1. ఇట్టి గ్రంథము లసంఖ్యముగా, తఱచువారు లైఁబరిలో నున్నవి.

జ్ఞాంపీఠులు. గార్పు పండితులచేఁ బ్రకటింపఁబడినవి. వీనికి వ్యాఖ్యానము లున్నట్లు కనరాదు. ఇవి రెండును యాగక్రియాచరణమునఁ బ్రమాణములుగా గ్రహింప బడుచున్న ట్లెందును గనఁబడదు ఇందు కౌశికసూత్రము, ఆథర్వవేదమందలి మంత్రముల నెత్తికొని యాయా కర్మలను బ్రతిపాదించుచు వచ్చినది. కౌశిక మతము నుదాహరించుచు వచ్చిన వైతానసూత్రము దీనికంటె నర్వాచీన మనుట సుష్టము.

శ్రౌతసూత్రములన్నియు, అగ్నిహోత్ర నాగ్నిహోత్ర దర్శపూర్ణమాసాది సప్తహవిస్సంస్థలను, అగ్నిష్టోమ వాజపేయాది రాత్రాది సప్తసోమ సంస్థలను బ్రతిపాదించునవి. హవిర్యజ్ఞములందు పయోధర్మాజ్యప్రవీక్ష్యది ద్రవ్యములు ముఖ్యముగా హోమయోగ్యములు. ఈ యాగములలో నగ్నిహోత్ర కర్మము ప్రతి దినము ప్రాతస్సాయంకాలముల నాచరింపఁదగినది తక్కినవి స్వర్గాదిక వివిధ ఫలాపేక్షచే నాచరింపఁదగినవి. సోమయాగములు సాధారణముగా నొకరోజు మొదలుగాఁ బన్నెండు రోజులవఱకుఁ జేయవలసిన విశేషకర్మలు. అవి హోత్రాది ఋత్విక్కుల సాహాయ్యము నపేక్షించి యజమానుఁ డొనరించునవి. అందు సత్ర యాగము సంవత్సరములకొలది కాల మాచరించు నత్యుత్తమయాగము. ఈ దృశ మయిన యాగపద్ధతి కేవలము స్వర్గాది ఫలాపేక్షచేఁ గల్పింపఁబడినదని తలంప రాదు. కర్మాచరణము చిత్రశుద్ధికిని వైరాగ్యమునకును గారణమై జ్ఞానోత్పత్తికిఁ బరమసాధనమగుననియే ప్రాచీన మహర్షుల నమ్మిక. జనకాదులు కేవల కర్మముల వలనఁగూడ సిద్ధిగాంచెదని యుపనిషత్పురాణములు చెప్పుచున్నవి. అయినను, కర్మోపాసనాజ్ఞాన కాండాత్మకమైన వేదరాశియందు మొదటిదగు కర్మకాండము జ్ఞానమునకు ద్వారమనుట నిర్వివాదము. అట్టి కర్మకాండమును వర్జించు నీ శ్రౌత సూత్రములన్నియు సాధారణముగా ఋషుల గోత్ర ప్రవరలనుగూడ విశదీకరించుచు వచ్చినవి. అట్టివాని నెల్ల నొక్కచో సవిస్తరముగాఁ జూపించునట్టి గోత్ర ప్రవర నిబంధకదంబును గ్రంథము మైసూరు పురమున ముద్రితమై యున్నది. అందు దన్ని గోత్రములవారి ప్రవరలును సవిశేషముగా లభించుచున్నవి. మఱియు, భృగ్యంగిరోమరీచ్యతి మహర్షులవలన నుత్పన్నములైన యార్షగోత్రముల పట్టిక యొకటి దాని కనుబంధముగా నున్నది. దానినిబట్టి ఋషుల పరస్పర సంబంధ

స్వరూపము చక్కగా గోచరించును. ఇట్లు వేదవేదాఙ్ముల చరిత్ర మొకింత తెలిసికొంటిమి. ఇకఁ దక్కిన సూత్రాదులు.

ఇది, శ్రీ చర్ల బ్రహ్మశాస్త్రి గురువర కరుణాధీత పాణినీయుఁడును, శ్రీ మంథా
చెన్నయశాస్త్రి గురువర కరుణాధీతోత్తర మీమాంసా దర్శనుఁడును,
ఋగ్వేద ప్రథమమండ లాంధ్రీక ర్తయు, సంస్కృత కవిజీవి
తాంధ్ర మహావీరచరిత శంకరవిజయాది కృతిక ర్తయు
సగు మల్లాది సూర్యనారాయణ శాస్త్రి నిర్మించిన
సంస్కృత వాఙ్మయ చరిత్ర ప్రథమభాగ
వైదిక వాఙ్మయమునం
దష్టమార్గాయము.

న వ మా ధ్యా య ము

గృహ్య సూత్ర ము లు

శ్రౌతసూత్రములవలెనే గృహ్యసూత్రములును. ఆపస్తంబాది మునులు నిర్మించిన వనేకములు కలవు. ఇక వాని వ్యాఖానములును వాని ననుసరించి బయలు వెడలిన స్మార్తగ్రంథములు నపారములు. గృహ్యసూత్రములును వివిధ వేదశాఖలకుఁ సంబంధించి భరతఖండము నలుగడల వ్యాపించియున్నవి. వీనిలో నాపస్తంబసూత్రము దక్షిణహిందూదేశమున, నందును నాంద్రదేశమున ననాదిగా నెక్కువ ప్రచారముతో నున్నది. ఆపస్తంబుని శ్రౌతసూత్రము ప్రకటించిన గార్భపండితుఁడును, ఇతని ధర్మసూత్రము ప్రకటించిన బుహ్మరుపండితుఁడుఁ గూడ, ఆపస్తంబుఁ డాంధ్రదేశనివాసి యని తమపీఠికలలో వాసియున్నాడు. భారతీయులు కాని యిద్దఱువరిశోధకుల సాక్షమును బట్టి, వైదికసూత్ర కర్తలలో నగ్రగణ్యుఁ డనఁదగిన యాపస్తంబుఁడు మన యాంధ్రుఁడని తెలిసికొనుటకంటె నాంధ్రుల కానందహేతువు మఱిమి కలదు ?

గృహ్యసూత్రములలో, “బోధాయనము ఆపస్తంబము సత్యాపాధము ద్రావ్యోయజ్ఞము ఆగస్త్యము శాండిల్యము అశ్వలాయనము శాంభవము కాత్యాయనము, అనుతొమ్మిదియుఁ బూర్వసూత్రములు. వైఖానసము శౌనకీయము భారద్వాజము ఆగ్నివైశ్యము కైమినీయము వాధూలము మాధ్యందినము కౌండిన్యము కౌషీతకము, అనుతొమ్మిదియుఁ బరసూత్రములు.” అని యాగ్నివైశ్య సూత్రము చెప్పుచున్నది. ఇందఱర్వశాఖీయ సూత్రములు చేరలేదుగాని, తక్కిన శాఖలలోని వనేకములు చేరినవి. దీనినిబట్టి యీ గణనమునాఁటి కథర్వశాఖీయ తౌళికగృహ్య సూత్రము పుట్టలేదో, లేక యాకాలమున నది ప్రమాణముగా గ్రహింపఁబడలేదో, చెప్పఁజాలము. పూర్వోక్తములైన పదునెనిమిది మాత్రమే కాక యింకను గొన్ని సూత్రములు గలవు.

గర్భాధానము పుంసవనము జాతకర్మము మొదలుగా మరణాంతర కర్మ వఱకుఁ గల గృహ్యములైన కర్మలను బ్రతిపాదించునవి యగుటచే నివి గృహ్య సూత్రము లనఁబరఁగినవి. వీనియందు మొత్తము నలువదికర్మలు చెప్పఁబడినవి. అందు పదునెనిమిది గర్భాధానము మొదలుగా వివాహపర్యంతము గలకర్మలు.

ఇవి, ఆష్టాదశ శరీరసంస్కారము లనఁబడుచున్నవి. తక్కినవానిలో నైదు పంచ హోయజ్ఞము లనియు, మూడు పాకయజ్ఞము లనియుఁ బిలువఁబడుచున్నవి. ఇవి నిత్యాన ష్టేయములైన గృహ్యకర్మలు, తక్కిన పదునాలుగును శ్రౌతములైన యజ్ఞకర్మలు.

ఏతాదృశములైన సూత్రములలో, ఆశ్వలాయనము - కౌషీతకాపరనామ మైన శాంఖాయనము - శాంభవము, అనుమూఁడును ఋక్కాశీయములు. ఇందు మొదటి దాశ్వలాయన శ్రౌతసూత్రమున కనుబంధమైనది. ఇది నాలుగుకాండ ముల గ్రంథము. రెండవది కౌషీతకీ బ్రాహ్మణోక్తములైన యాయాగృహ్యకర్మల నొక్కచోఁజేర్చి వానిని సవి స్తరముగా వర్ణించిన గ్రంథము. దీనితరువాత బయలు దేఱిన శాంభవసూత్రము దీనిలోనికర్మలనే వివరించునది యైనను విశేషముగాఁ బితృయజ్ఞమును వర్ణించినది. ఈ మూఁడింటిలోను, ఆశ్వలాయన సూత్రమే యెక్కువ ప్రపంచమై యాచరణలో నున్నది దీని ననుసరించి శుక్లవిశ్రామ పుత్రుడైన శివరామపండితుఁడు బహ్వృచాహ్నికము రచియించెను. "శాకలోఽహం ప్రయోగంచ వక్ష్యే బహ్వృచకర్మణాం" అను దానినిబట్టి శాకలుఁడు తన పేర నొక కారిక రచియించినట్లు కనఁబడుచున్నది. ఇది గాక, ఆశ్వలాయన సూత్రప్రవీణిక యను పేర భట్టకుమారిలస్వామి మఱియొక కారిక రచియించెను. ఈ కారిక, ఆశ్వలాయన గృహ్యసూత్రవృత్తికి సంగ్రహమైనట్లు—

“ఆశ్వలాయన మాచార్యం నత్వా తద్గృహ్యకర్మణామ్

ప్రయోగం వచ్చి సంక్షేపాత్ వృత్తికారేణ భాషితమ్”.

అను దానివల్లఁ దెలియుచున్నది. ఇంక నిట్లే సంస్థా ప్రయోగాదిగ్రంథము లనేకములు కలవు.

సామశాఖీయ గృహ్యసూత్రములలో లాట్యాయన మతానుసారియైన గోఖిలీ సూత్రము మొదటిదిగాఁ గనవచ్చుచున్నది. ఇది నాలుగు ప్రపాతకముల గ్రంథము. ఇందు స్మారాగ్నిధానము పంచహోయజ్ఞములు పశ్చాదిస్థాలీ పాకము దర్శపూర్ణమాస స్వరూపము పిండపితృయజ్ఞము మొదలయిన గృహ్యవిషయము లన్నియు విశదీకరింపఁబడినవి. దీనికి రాందోగ్యగృహ్య మనియుఁ బేరుగలదు. దీనికి నారాయణపండితుఁడు వృత్తి రచియించెను మఱియు శివరామ పండితుఁ డను నతఁడిందలి విషయమంతయు సుబోధకమగునట్లు కృత్యచింతామణి రచియిం

చెను. నారాయణ పద్ధతితోఁ గూడిన యీ గ్రంథము కలకత్తా ప్రాచీన పుస్తక భాండాగారమున నున్నది.

ఖాదిరగృహ్యసూత్ర మనునది రాణాయనీయశాఖకుఁ జెందినది మఱియొకటి కలదు. ఇది ద్రాహ్యయణ మతము ననుసరించినది. కాని విషయమునందిది గోఖిలసూత్రమునే పోలియుండి దాని సంగ్రహముగా నున్నదని ఖాదిరసూత్ర ప్రకాశకులు తెలుపుచున్నారు. ఇది నాలుగుపటలముల గ్రంథము. రెండినిబోల్చి చూతమన్న నాకు గోఖిలసూత్రము లభింపలేదు. ఖాదిరసూత్రమందు దర్శపూర్వ మాసాగ్నేయస్థాలీపాక పుంసవనాది కర్మలు ప్రతిపాదింపఁబడినవి. పై గోఖిల సూత్ర మార్థారముగా నుదయించినది చంద్రోగపరిశిష్టము. దీనిక ర్త తేజవమిశ్రుడు. ఈ పరిశిష్టమునకుఁ బ్రకాశమును వ్యాఖ్య వ్రాసిన నారాయణ పండితుఁడిట్లు చెప్పి యున్నాఁడు.

“అథాతో గోఖిలోక్తానా మన్యేషాం చై వ కర్మకామ్
అస్పష్టానాం విధిం సమ్యగర్థయిష్యే ప్రదీపవత్.”¹

ఈ పరిశిష్టప్రకాశమునకు సారమంజరి యను వ్యాఖ్యను శ్రీనాథాచార్యుఁడు వ్రాసెను, అతని ప్రతిజ్ఞ యిది.

“శ్రీకరాచార్యపుత్రేణ శ్రీమద్భీనాధశర్మణా
పరిశిష్టప్రకాశస్య క్రియతే సారమంజరీ.”

ఇది యంతయుఁ జూడ గోఖిలసూత్రము సామశాఖీయ సూత్రములలోఁ బ్రధానమైనదని విడితమగును. మఱియు జైమినిగృహ్య సూత్రము ద్రాహ్యయణ గృహ్యసూత్రమును గూడ నున్నట్లు వాని ననుసరించి పుట్టిన గ్రంథములను బట్టి తెలియవచ్చుచున్నది. జైమిని గృహ్యసూత్రకారిక జైమినిగృహ్య సూత్రవాఖ్య యను లిఖిత గ్రంథములు చెన్నపురి దొరతనమువారి పుస్తకభాండాగారమున నున్నవి. ద్రాహ్యయణ గృహ్యపరిశిష్టము గూడ నందేకలిదు. ఇది యెవరు రచించినదో సరిగాఁ దెలియరాదు కాని, గ్రంథారంభమంతరి శౌచవిధి వాక్య ముబివర ‘ఇత్యాహ భగవాన్ రాణాయనిః’ అను వాక్యమునుబట్టి రాణాయని.

1. ఈ శ్లోకము కర్మప్రదీపమను మఱియొక గ్రంథము మొదట నున్నట్లు తెలియ వచ్చుచున్నది. నిజముగా నిది యేదలిదో!

ద్రాహ్యయణ శాఖీయముగా ద్రాహ్యయణ గృహ్యసూత్రము రచియించెనేమో యని తోచుచున్నది. ఇవి గాక జైమిని గోఖిల సూత్రముల ననుసరించిన కర్మప్రదీప మను కారికాగ్రంథము మఱియొకటి లండన్ నగరములోని పుస్తకాలయమున నున్నది. అయిదువందల శ్లోకములతోడి యా గ్రంథము పది ఖండికలుగానున్న దని గ్రెక్కార్సను పరిశోధకుడు తెలుపుచున్నాడు.¹ దీని కాశాస్కరమిశ్రుడు భాష్యము రచియించెను. ఇతఁ డారంభమునఁ గావించిన ప్రతిజ్ఞ యిట్లున్నది.

“తం బాదరాయణం నౌమి యోఽసౌ జైమినయే దదౌ
కర్మకాండం పరం సామగాయనా మభికాంక్షితమ్
జైమినిం మునిశార్దూలం మూలం సామ్నాం సగోఖిలమ్
నత్వా కర్మప్రదీపార్థవిచారః క్రియతే మయా”

ప్రకరణాంత గద్యములందు భాష్యకర్తపేరు, ఆశాదిత్య మిశ్రుఁడనియు, అతని తండ్రి చక్రధర మిశ్రుఁడనియు నున్నది. ఇంక నిట్టి సామశాఖీయ గృహ్య గ్రంథము లనేకము లుండవచ్చును.

కృష్ణయజుశాఖీయ గృహ్యసూత్రములు :— సంహితా పాఠభేదమున నేర్పడిన శాఖలుగాక, ఆయా శాఖలు కొన్ని సూత్రభేదమునఁగూడ వేరుపడినవి. తైత్తిరీయ శాఖలో, ఆపస్తంబ సూత్రులనియు బౌధాయన సూత్రులనియు నిరు తెఱఁగులవారు కలరు ఆంధ్రదేశమందలి తైత్తిరీయు లందఱు నాపస్తంబసూత్రులే యని చెప్పవచ్చును అట్లే మైత్రాయణీయ శాఖలో హైరణ్యకేశులు మానవులుననుభేదము గలదు.) ఇట్లేర్పడిన శాఖలవారు తమతమ సూత్రములనే గృహ్యకర్మము లందు ప్రమాణముగాఁ గైకొందురు. అట్టి సూత్రములు, ఆపస్తంబము బౌధాయనము హిరణ్యకేశి మానవము కఠము వైఖానసము, అనునవి ఇవిగాక, భారద్వాజ గృహ్యము శాట్వాతన గృహ్యమునను రెండు సూత్రములు తైత్తిరీయ శాఖకుఁ జెందినవి గలవు కాని, యీ సూత్రములవా రెందైనఁ గలరేమో తెలియదు.

ఆపస్తంబ సూత్రము ౨౩ ఖండముల గ్రంథము. ఇందు ౪౦౫ సూత్రములు కలవు దీనికి హరదత్తుఁ డనాకులావృత్తిని, సుదర్శనాచార్యుఁడు తాత్పర్య దర్శన మును కపర్దిస్వామి భాష్యమును రచియించిరి. ఈ గృహ్యసూత్రమ, ఇతని శ్రౌత

1. మన దేశమందలి పుస్తక భాండాగారములో లేని కొన్ని వైదిక గ్రంథము లందున్నట్లు గ్రంథమాలికవల్లఁ దెలియుచున్నది.

సూత్రములోని ౨౭వ, ప్రశ్నమేయని కొందఱును; శ్రౌతసూత్రము ౨౪ ప్రశ్నముల గ్రంథమే. తరువాతివి గృహ్యధర్మాదులను బోధించు వేఱు ప్రకరణములు, ఆపస్తంబ సూత్రము లన్నిటి నొకటిగాఁజేర్చి వ్రాసినవారి లిఖిత పుస్తకములనుబట్టి యిది శ్రౌతసూత్రమందలి భాగ మనుచున్నారుగాని యది యుచితము కాదని కొందఱును, తలంచుచున్నారు. ఎట్లన్నను వలము వేఱుకాదు.

కర్మలు శ్రుతిలక్షణములు, ఆచార లక్షణములునని ద్వైవిధములు. ఇందు మొదటివి పూర్వోక్తములయిన వివిధ యాగములు ప్రత్యక్ష శ్రుతిచేఁ దెలియరానివై యాచారమువలనఁ దెలియఁబడుచున్న వివాహాదికర్మ లాచార లక్షణములు. అవియే గృహ్యములు. మొదటి ప్రతిజ్ఞాసూత్ర మీ యభిప్రాయము నిట్లు చెప్పచున్నది.

‘అథ కర్మా జ్యాచారా ద్యాని గృహ్యంతే’ ఆచారాత్ ప్రయోగాత్ గృహ్యన్తే జ్ఞాయన్తే న ప్రత్యక్షశ్రుతేః తాని కర్మాణి వ్యాఖ్యాన్యామః’ అని వృత్తికారులు.

“యత్కృతం వేదవ ద్వాప్య మాద్రీయన్తే విపశ్చితః

స కవర్ధీ చిరం జీయా ద్వేదవేదార్థ తత్త్వవిత్”

అని కపర్ధిస్వామిని, అతని భాష్యమును స్తుతించిన సుదర్శనాచార్యుఁడు నిట్లే ‘ఫలాపేక్ష లేకుండ శిష్టు లాచరించు నౌపాసనహోమాదులును, యజ్ఞములందధికారము కలిగించునట్టి శరీర సంస్కారార్థములును పాకయజ్ఞ శబ్దవాచ్యములు నైన పాణిగ్రహణాదులును, ఏ యాచారమునుండియు ననుమితములైన వేదవాక్యములనుండియుఁ దెలియఁబడుచున్నవో, అవి గృహ్యకర్మములని ప్రతిజ్ఞా సూత్రమున కర్థము వ్రాసెను. దీనినిబట్టి గృహ్యకర్మలు ప్రత్యక్ష శ్రుతివిహితములుగాకపోయినను, అనుమేయ శ్రుతులవల్ల జ్ఞాయమానము లగుచున్నవనియు, శిష్టాచార సిద్ధములైన యట్టి గృహ్యకర్మలను బ్రతిపాదించునవే గృహ్యములు లేక స్మార్త సూత్రములనియుఁ దెలియుచున్నది.

బోధాయన గృహ్యము నాలుగు ప్రశ్నల గ్రంథము. ఇందు ౧౨ అధ్యాయములు గలవు. దీని కనుబంధముగా, రెండు ప్రశ్నల పరిభాషయు, అందు ప్రశ్నల గృహ్యశేషము, మూడు ప్రశ్నల పితృమేధము నను మూడు సూత్ర

గ్రంథములు బోధాయన నిర్మితములుగా ముద్రితములై లభించుచున్నవి.¹ ఈ యనుబంధ గ్రంథములు బోధాయనములో కావో! కాని, పరిభాషలోఁ బ్రతిష్ఠిత దేశ గమనమున కుదాహరణముగా 'అథావ్యుదాహరన్తి' అని యుల్లేఖింపఁబడిన—

“సౌరాష్ట్రం సింధు సౌవీరా వవన్తి దక్షిణాపథమ్
ఏతాని బ్రాహ్మణో గత్వా పున స్సంస్కార మర్హతి.”

అను శ్లోకమును; గృహ్యశేషములో నవగ్రహపూజావిధి సందర్భమునం దావాహనీయులైన రవ్యాది గ్రహములను రుద్రాది దేవతలను, కళింగావన్తీ భోజ కడక యమునా మగధ సింధు సౌరాష్ట్ర ఇర్బరాంతర్యేది దేశజులనుగాను కాశ్య పాది గోతులనుగాను జైమిన్యాది సూత్రులనుగాను వర్ణించిన సూత్రములును శ్లోకములును, పై మూడు భాగము లర్వాచీను లెవరో రచించి బోధాయన గృహ్యమున కనుబంధముగా జేర్చియుండు రనుటకు మాత్ర మెక్కువగా నవకాశ మిచ్చుచున్నవి.

దీని వ్యాఖ్యానము రెండును లభింపలేదనియు, 'శిష్టివ్యాఖ్యాన' మనుపేర నననుగ్రము నపరిశుద్ధము నతి సంక్షిప్తమయిన దొకటి లభించినదిగాని, యది తృప్తికరముగా లేదనియు బోధాయన గృహ్య ప్రకాశకులు వ్రాసియున్నారు.

మైత్రాయణీయ మానవసూత్రము రెండుపురుషములుగా విభజింపఁబడినది. ప్రథమపురుషమం దిరువది మూడు ఖండములును, ద్వితీయ పురుషమందు పదునెనిమిది ఖండములును గలవు. బ్రహ్మచారి నియమములతో నారంభమైన యీ సూత్రము పుత్రేష్టియాగముతో సమాప్తమైయున్నది ఇందలి సూత్రములమి తాక్షరములుగాక ప్రయోగసూచకములై యింతుక పెద్దవిగా నున్నవి. దీనికి వ్యాఖ్యాన మున్నట్టుకనఁబడును. ఇటాహనగరవాసులగు భీమ సేనశర్మగారు తాము హిందీభాషలో రచించిన బాషావృత్తితో దీనిని బ్రకటించియున్నారు. ఈ సూత్రము వివరించు వివాహోద్దేశప్రయోగము చాలవఱకు మనయాపస్తంబ సూత్ర ప్రయోగమునే యనుసరించియున్నది గాని యందందు దేశాచారమును బట్టి వచ్చిన యాచారభేదములు కనఁబడును. ఆపస్తంబముని కూడ, సమంత్రకములైన గ్రహ పూజాంకురారోపణ ప్రతిసంబంధాదులును ఆమంత్రకములైన నాకబలియక్ష బలీంద్రాణి పూజాదులను జనపద గ్రామకులముల యాచారము ననుసరించి చేయఁ దగునని 'ఆవృత్త్యాస్త్రీభ్యః ప్రతీయేరన్' అను సూత్రమునఁ దెలిపియుండెను.¹

1. మైత్రాయ మహారాజాచారి ముద్రాణయము.

2. ఆప. గృ. 2-15.

కృతగృహ్యసూత్రము లబ్ధము కాలేదు. ఔఖేయశాఖకుఁ జెందిన వైఖానస సూత్రము వ్రాతప్రతు లందందు కలవు. ఇది ౧౧ ప్రశ్నలగ్రంథము. 'అథ నిషేకాది సంస్కారాన్ వ్యాఖ్యాన్యముః' అను సూత్రముతో నారంభమైన యిది యును వెనుకటి సూత్రములవలెనే వివిధ గృహ్యకర్మలను వివరించుచున్నది. ఇవి గాక తైత్తిరీయమునకు సంబంధించి, ఆపస్తంబ గృహ్యసూత్రకారిక - ఆపస్తంబ గృహ్యప్రయోగదీపిక - గృహ్యరత్నము - ఆపస్తంబపితృమేధ ప్రశ్న భాష్యము విధానమాల .. సంస్కారశిర్షయము - పాకయజ్ఞనిర్ణయము - మొదలయిన వింకను గలవు.

శుక్లయజుశాఖీయ గృహ్యములలో, పారస్కర గృహ్యసూత్ర మనునది ప్రసిద్ధమై యున్నది. పేరునుబట్టి పారస్కరుఁడు రచించినట్లు స్పష్టము. కాని, యీ పారస్కరుఁ డన్యుఁడు కాఁడు, వాక్యకారవరరుచియు శ్రౌతసూత్రకర్తయు నైన కాత్యాయనుఁడే యని పెద్దలవాడుక వలనఁ దెలియుచున్నది. ఇది మూఁడు కాండముల గ్రంథము. దీని కనుబంధములుగాఁ గాత్యాయన కృతములుగా, పరిశిష్టకండిక - శౌచసూత్రము - స్నానసూత్రము - శ్రాద్ధ సూత్రము - భోజన సూత్రము - అనునవి కలవు.

ఈ గృహ్యసూత్రమునకు, కర్మోపాధ్యాయుఁడు జయరామాచార్యుఁడు హరిహరాచార్యుఁడు గదాధరదీక్షితులు ననువారు భాష్యములు వ్రాసిరి. వీరిలోఁ గాత్యాయన శ్రౌతసూత్రములకుఁ గూడ వ్యాఖ్యవ్రాసిన కర్మోపాధ్యాయుఁడే ప్రాచీనుఁడు. ఇతఁడు భాష్యారంభమున "శ్రౌతా న్యాధానా దీని కర్మాణ్యుక్తాని తదనంతరం స్మారా న్యనువిధీయన్తే తత్త్రైత దాదిమం సూత్రమ్. అథాతోగృహ్య స్థావీపాకానాం కర్మ" అని వ్రాయుటనుబట్టి కాత్యాయనుఁడు శ్రౌతసూత్రములు రచించి తరువాత నీ స్మార్తసూత్రములు నిర్మించెనని గోచరించుచున్నది. ఈ పారస్కరాపరనాముఁడైన కాత్యాయనుఁడు విశ్వామిత్ర గోత్రజుఁడైన కతమహర్షి గోత్రాపత్య మయినట్లు హరివంశమువలనఁ దెలియుచున్నది.¹ షోడశసంస్కారాది గృహ్యకర్మలను బ్రతిపాదించు నీ గ్రంథము చతుర్వ్యభాష పరిశిష్టకండికాది సమేతమై కాశీనగరమున ముద్రితమై యున్నది.

అథర్వశాఖీయ గృహ్యసూత్రము కౌశికమనుపేర వెలయుచున్నది. ఇది కౌశికశ్రౌతసూత్రము ననుబంధము. ఇందు వివాహాది గృహ్యకర్మములే కాక,

1. విశ్వామిత్రస్మృతు సుతా దేవరాతాదయః స్మృతాః,

దేవత్రవాః కత తైత్తివ శతః కాత్యాయనాః స్మృతాః ॥

అథర్వవేదీయములైన యాభిచారిక కర్మలుగూడఁ బ్రతిపాదించఁబడినవని మాగ్ధోనలు పండితుఁడు వ్రాయుచున్నాఁడు ఈ గ్రంథము నాకు లభింపలేదు.

ఇట్లు పై సుదాహరించినవియే కాక వాని ననుసరించుచుఁ గాల క్రమమున బయలుదేరిన మఱికొన్ని గృహ్యగ్రంథములు కలవు. ఆట్టివానిలో, కమలాకర భట్టు రచించిన యగ్నినిర్ణయము శ్రాతగృహ్య లోకీకాస్మలయం దేకర్మము లాచరింపఁదగు ననువిషయము నిర్ణయించుచున్నది. నారాయణభట్టు నిర్మించిన గృహ్యగ్నిసారము సకలగృహ్య సూ తోక్తకర్మల సారమును సులభముగా బోధించుచున్నది. గృహ్యకల్పతరు వనెడి మఱియొకటి వైదికకర్మ స్వరూపము వెల్లడించుచున్నది. ఇట్లే యింకను గృహ్యకర్మ విశేషములను దెలుపుగ్రంథము లనేకము లర్వాచీనములు కలవు.

ధర్మసూత్రములు :— ఇవి నాలుగైదు మాత్రమే ప్రసిద్ధికెక్కినవి. ఇందాప స్తంబ ప్రారణ్యకేశీయ బౌధాయనములు కృష్ణయజుశాఖీయములు. గౌతమ సూత్రము సామశాఖీయము. ఈ గౌతమఁడెవరను విషయము స్మృతిప్రకరణ మున విచారితము వైఖానసధర్మ ప్రశ్నమనుషేర నొక సూ త గ్రంథము ముదితమైయున్నది. విషయమునం దాప స్తంబాదులను బోలిన యీ యర్వాచీన సూత్రము కృష్ణయజుశాఖీ యాంతర్గతమై విఖనసుఁడను మునిచే రచియింపఁబడిన దగుటచే వైఖానస మనఁబడుచున్నది. పై సూత్రములం దుదాహరింపఁబడిన మతాంతరములనుబట్టి తొల్లి మఱికొన్ని ధర్మసూత్రము లుదయించి యుండుననుట కవకాశము కనఁబడుచున్నది. కాని యవి లభింపకున్నవి. కాని, గద్యపద్యాత్మ కముగా నున్న వాసిష్ఠస్మృతి యొకటి పూర్వధర్మ శాస్త్రములలో గణింపఁదగినది కనఁబడుచున్నది. అదిస్మృతియైనను ధర్మసూత్ర గౌరవమునకుఁ గూడ నర్హమై యున్నది.

మను హరీత మతము బుద్ధాబించిన యాప స్తంబము వానికంటెఁ బరము, పాణినీయమునకుఁ బూర్వము. బాల్లవులను బురాతనమునులనుగా నిర్వచించిన పాణి నీయ సంప్రదాయమున కాధారభూతమైన బాల్లవిగాథ సుదాహరించిన వాసిష్ఠము పాణినీయమునకుఁ బూర్వము. దీనినుండి కొన్ని వాక్యములు గ్రహించినదియు గౌతమని బేర్కొన్నదియునగు బౌధాయనము ప్రారణ్యకేశీ సూత్రము కంటెఁ బూర్వముగాఁ గనఁబడుచున్నది. క్రిస్తుపూర్వము పంచమశతాబ్దిలోని శిలాశాసన మందలి హిరణ్యకేశి శబ్దమునుబట్టి ప్రారణ్యకేశీ సూత్రమంతకంటెఁ బ్రాచీనమగుట

విధితిము. ఇక గౌతమాపస్తంబములలో నేది పూర్వమును విషయమున్నది. ఆపస్తంబములో యువతీవివాహమును సూచించు మంత్రలింగములు కొన్ని కలవనుట నిజము కాని, యవి రజస్వలా వివాహాశ్లాపములు కావని కొందఱును, అవునని కొందఱును వాదములు సలుపుచున్నారు. 'శేషం సమావేశనే జపేత్' అనేది యాపస్తంబ సూత్రమందలి సమావేశన శబ్దమునకు 'ప్రధ్యా సహ మైదునార్థం శయనమ్' అని వ్యాఖ్యాత లర్థమువ్రాయుచు, ఇది ఋతుసమావేశన రూపముగా దనియు, రాగము లేక పోయినను, కర్మార్థమైన క్రమజర వివానమనియు వ్రాసియున్నారు. ఎట్లయిన నిట్టిసూచన లిందు కనవచ్చును గాని గౌతమసూత్రమున గనరావు. తక్కినవానిలోఁ బాటు, అపద్ధర్మముగా యువతీవివాహమును గౌతమ సూత్రముగూడ నంగీకరించినను, సహజముగా "ప్రవాసం ప్రాగృతోః, ఆప్రయచ్చన్ దోషే" అని ఋతుపూర్వకాలిక వివాహమునే కంఠోక్తిగా శాసించినది. మఱియు నాపస్తంబ మాణవివాహములు చెప్పియుండనిది యష్టవిధ వివాహములను జూపినది దీనినిబట్టి యాపస్తంబము పూర్వమునియు గౌతమము పరమనియుఁ జెప్పఁదగియున్నది. అయినను, ఒకరిద్దఱు సకలధర్మ సూత్రములకంటెను గౌతమమే యాద్యమని తలంచిరి. అదియైనను, ఊహంమీద నాధారపడినదే కాని సత్యమాబుద్ధమైనది కాదుకాని, యెట్లయిన, సూత్రములలో నేమి చెప్పబోవు స్మృతులలోనేమి ఒకదానిలోని వాక్యమేదో యొకటియైనను మఱియొక దానిలోఁ గనవచ్చుటనుబట్టి కొందఱు కొన్ని పూర్వములనియు, మఱికొందఱు మఱికొన్ని పూర్వములనియు భావించుట కవకాశము కలుగుచున్న మాట సత్యము. ఇందుకొక యుదాహరణము.

వాసిష్ఠస్మృతి ముప్పదియధ్యాయముల గ్రంథము. ఇందుమను హరిత గౌతమ ప్రజాపతయమ వసిష్ఠుల మతములును, కాలక భాల్లవి వాజసనేయక మతములు సుద్ధాబింపఁబడినవి. 'అబ్రవీ న్మనుః, ఇతి గౌతమః' అనుచునిది యేధర్మములను వివరించెనో, అవి యన్నియు మనుస్మృతియందును గౌతమసూత్రమందును గనవచ్చుచున్నవి. కాని, "మానవం శ్లోక మదాహరన్తి" అనుచునిది యేశ్లోకములుదాహరించెనో, వానిలో 'యోఒనధీత్య ద్విజో వేద' మిత్యాదిశ్లోకములు కొన్ని ముద్రిత మనుస్మృతిలోఁ గనఁబడుచున్నవి. కొన్ని కనరాకున్నవి. దీనినిబట్టి మనుస్మృతి ముద్రణమునకుఁ గొన్ని శ్లోకములు లభింపలేదనవలెను గాని, యిది యుదాహరించిన శ్లోకములు కొన్ని మనుస్మృతికి మఱియొక గ్రంథమునుండి లభించెనని చెప్పరాదుగదా! మఱియు నిది ప్రాజాపత్య శ్లోకములనుచు నెన్ని యుదాహరించెనో వానిలో నొక్కటియు ముద్రితమైన ప్రజాపతిస్మృతిలోఁ గనఁ

బడకున్నది. దీనినిబట్టి మఱియొక ప్రాజాపత్యస్మృతి ప్రాచీనమైనది కలదని యనుమానింపఁపని వచ్చుచున్నదిగాని మానవధర్మ శాస్త్రము మఱియొకటి ప్రాచీనమైనది కలదని యనుమానింప వలసినపనిలేదు. ఇది సిఙ్గితియై యుండఁగా, మాగ్ధీనలు పండితుఁడు మనుస్మృతికి మూలభూతమైన మానవధర్మ సూత్రమొకటి కలదనియు దానినుండి పెక్కు వాక్యములు వసిష్ఠస్మృతిలోనికి వచ్చెననియు దీని నుండి కొన్ని వాక్యములు మనుస్మృతికివచ్చె ననియు నందుచే వసిష్ఠస్మృతి మనుస్మృతికంటెఁ బూర్వమనియు ననుమానించెను. వసిష్ఠస్మృతి ప్రాచీనస్మృతులలోఁ జేరఁదగినదైనను, మనుస్మృతికే కాదు, గౌతమాప స్తంబములకుఁ గూడఁ బరమని నా లిలంపు. ఇఁక దీనినిగూర్చి చర్చింపక యీ మతద్వయమును బాఠకలోకము నకు విడుచుచున్నాను.

ధర్మసూత్రములలో నుత్తమఖ్యాతి వహించిన దాపస్తంబము. ఇది ముఖ్యముగా దక్షిణహిందూ దేశమందలి సకలపర్వతా శ్రమాచారములకును బరమ ప్రమాణమైనది. దీని మొదటిసూత్రమగు 'అథాత స్సామయాచారికాన్ ధర్మాన్ వ్యాఖ్యాస్యామః' అనునది బ్రహ్మయజ్ఞమందు పఠింపఁబడుట దీని వేదాంగకల్పత్రమునకు గుర్తగును. ఇది రెండు ప్రశ్నల గ్రంథము. ఈ రెండును శ్రౌతసూత్రముతోని ౨౮-౨౯ ప్రశ్నలని కొందఱు భావించురు. దానితో సంబంధములేని వేఱుగ్రంథమని కొందఱు అందురు. ఎట్లన్నను, కర్త యొకఁడే కావున నిది విచారణీయము కాదు. ఇం దొక్కొక్క ప్రశ్నమునఁ బదునొకండేసి పటలములు గలవు.

ఈ ధర్మసూత్రములు సామయాచారికములైన ధర్మములను బోధించును. సమయ మనఁగాఁ బురుషుఁడు చేసిన వ్యవస్థ. అది, విధి నియమ ప్రతిషేధ భేదమునఁ ద్రివిధము. ఇందు, ప్రవృత్తి ప్రయోజనము విధి. గ్రామాంతరము వెళ్ళివచ్చిన గురువు నానాఁడే చూడవలెననుట విధి యనఁబడును. నివృత్తి ప్రయోజనములు నియమ ప్రతిషేధములు. ఏ దిక్కుగాఁ దిరిగి భోజనము చేసినను, ఆకలి తీఱకపోదు గాని, ఆయినను బ్రాజ్ఞానిముగాఁ గూర్చుండియే భోజనము చేయవలెను, బ్రాహ్మణునిగాని గోవునుగాని కాలితోఁ దన్నఁగూడదు, ఇత్యాదులు. ఏకాదశ సమయ మూలములైన యాచారములందలి ధర్మములు సామయాచారిక ధర్మము లనఁబడుచున్నవి. కర్మజన్యమును, ఆభ్యుదయ నిశ్రేయస హేతువునైన యాత్మగుణము ధర్మము. అట్టి ధర్మమునకు హేతుభూతములైన కర్మములను విశదీకరించునది యీ శాస్త్రము.

పరహిత కాంక్షియు సకల వేదవేదాంగవేత్తయు నగు నాపస్తంబముని సత్కర్మానుష్ఠానమున మానవ సంఘము తరింపఁగోరి బ్రాహ్మణాది వర్ణములకు విహితములయిన వివిధ ధర్మములను, దేశాచారముల ననుసరించియు మన్వాది పూర్వస్మృతు లవలోకించియు సామయాచారిక ధర్మసూత్రరూపమున లోకమునకుఁ బ్రసాదించెను. మానవజన్మ మెత్తినవాఁడు తన జీవితకాలము నెట్లు గడపవలెను ? తన ప్రవర్తన మెట్లు చక్కఁబఱచుకొనవలెను ? అను విషయములను సంపూర్ణముగా వివరించు నీ సూత్రము సంఘ ధర్మశాసనమై ప్రాచీన భారతీయ సంఘ జీవితమున కాదర్శమై వెలయుచున్నది. ఇందు, కౌత్సహారీత కాణ్య పుష్కరసాది వార్దా యణి శ్వేతకేతుమును ప్రభృతులగు ప్రాచీన మునులు పేర్కొనఁబడిరి.¹ వాజసనేయకమత ముద్ఘాటించఁబడినది. దీనినిబట్టి ధర్మ నిర్ణయమున నిది మను స్మృతినిగూడఁ గొన్ని విషయముల ననుసరించినదనియే కాక, దీనికిఁ బూర్వము కౌత్సహారీతాదుల ధర్మనిర్ణయములుగూడఁ గలవనియు, వాజసనేయుల యాచారములు వెలువడిన పిదపనే యిది యవతరించినదనియు, వెనుకఁ జెప్పినట్లుగాఁ బాణిన్యష్టాధ్యాయకందె నిది పూర్వమగుటచే దీని కాలము క్రీస్తుపూర్వ మెనిమిది లేక తొమ్మిదవ శతాబ్దియై యుండుననియుఁ దెలియనగును. దీనికి హరదత్తుఁ డుజ్జ్వల యనువ్యాఖ్య రచియించెను. పెక్కు గ్రంథములనుండి ప్రమాణవచనములను గ్రోడికరించుచు సుబోధకముగానున్న యీ వ్యాఖ్యానము లోకప్రసిద్ధమై యున్నది.

ఆపస్తంబమువలెనే మౌరణ్యకేశి ధర్మసూత్రముగూడఁ దన కల్పసూత్రమున కనుబంధము. ౨౭ అధ్యాయముల కల్పసూత్రములో ౨౬-౨౭ అధ్యాయములు ధర్మసూత్రాత్మకములు. ఇది మన దేశమున వ్యాపించినది కాదు.

గౌతమ ధర్మసూత్రము మూఁడు ప్రశ్నల గ్రంథము ఇదియును దక్షిణ హిందూదేశమున నెక్కువ వ్యాప్తినిజెంది, ఆపస్తంబమువలెనే ప్రమాణమగు చున్నది. ఇది జన్మచే సామవేదియమైనను, ఇందలి విషయము సర్వశాఖా సామాన్యమై వెలయుచున్నది. కాని యిందలి యిరువది యాణవ యధ్యాయము సామ విధాన బ్రాహ్మణము ననుసరించిన దగుటచే నీ సూత్రము సామశాఖీయమనుట స్పష్టము. దీనికిని హరదత్తుఁడు మితాక్షరవ్యాఖ్య రచియించెను. ఇందలి లోకీక ధర్మములు హిందూధర్మ శాస్త్రమం దుదాహృతములై యున్నవి. క్రియాకాండ

మనుషేర నీ సూత్రమునకుఁ బరిశిష్ట గ్రంథము కొంత కలదు. కాని, యిది గౌతమ నిర్మితము కాదు.

బౌధాయన ధర్మసూత్రము నాలుగు ప్రశ్నల గ్రంథము. ఇందలి యవాంతర భాగము లధ్యాయములు. దీనికి గోవిందస్వామి రచించిన వ్యాఖ్య ప్రసిద్ధమై యున్నది. ఏ శాఖవారయినను దమ సూత్ర మున్నప్పటికిని బరసూత్రము ననుసరించి యాచరింపవలసి వచ్చెనేని, బౌధాయన సూత్రమునుబట్టి నడచినచో స్వసూత్రము నవలంబించిన ఫలమే చెందునని వృద్ధులునుపు చెప్పియున్నాఁడు.

‘స్వసూత్రే విద్యమానేతు పరసూత్రేణ వర్తతే ।

బౌధాయనమతం కృత్వా స్వసూత్ర ఫలభా గ్భవేత్’

దీనినిబట్టి యీ సూత్రములందువలెనే ధర్మసూత్రములందును సంప్రదాయ భేదములు కొన్ని గనవచ్చుటయే కాదు, దేశ భేదముబట్టి వచ్చిన యాచార భేదములుకూడఁ గొన్ని గోపించును. వాసిష్ఠమువలెనే యాపస్తంబము షడ్విధ వివాహములు చెప్పినది. గౌతమాదు లష్టవిధ వివాహములు చూపినవి. గాంధర్వము నుత్తమ వివాహములలో నేదియుఁ జేర్చలేదు కాని, షడిత్యేకే, అనుచుఁ గొందఱాసుర గంధర్వములు సమ్మతించినట్లు గౌతమ సూత్రము చెప్పినది. బ్రాహ్మర్ష దైవములు మూఁడే ప్రశస్తములని యాపస్తంబుమన్నది. దీనికిఁ బ్రాజాపత్యమును జేర్చి నాల్గు ప్రశస్తములని బౌధాయనము వక్కాణించినది.

సూత్రము లన్నిటియందును సాధారణముగా వర్ణవిభాగము ఉపజాతులు తత్తజ్ఞాతి కృత్యములు ద్వైజాతుల యుపనయనము గురుసేవనము వివాహము గార్హస్థ్యము నిత్యనైమిత్తికర్మలు ప్రాయశ్చిత్తములు ఆతిథి సత్కారము తత్తజ్ఞాతి జీవికలు భోజ్యాభోజ్యములు జాతాశౌచమృతాశౌచములు క్రాద్ధము దానము రాజ ధర్మములు దండవిధులు వాన పస్తము సన్యాసము మొదలయిన సర్వవర్ణాశ్రమాచార సంబంధములయిన సాంఘిక ధర్మము లన్నియు వర్ణింపఁబడినవి. కాలమునుబట్టియు దేశమునుబట్టియు మాత్రిన యాయా ధర్మములందందు విశేషముగా గోచరించును. ఇందు విశేషికరింపఁబడిన కట్టుపాట్లు చూచినచో నెఱుఁగెన మానవుఁ డిన్ని నిబంధనలకు లోఁబడి జీవితకాలము గడపియుండెనా యని మన కిపు డాశ్చర్యము కలుగవచ్చును గాని, ఆ కాలమున మూఁడు వర్ణములవారును, తరువాతఁ దరువాత బ్రాహ్మణులును వీనిలోని నియమములకు పశ్యంతై ప్రవర్తించుచు వచ్చిననుట యసంశయము. ఇపుడయిన నీ నియమములకు లోఁబడి జీవితకాలము గడపు

మహానభావుడు కోటి కొకడైన భరత ఖండమున గనరాకపోడు. నిజముగా నీ విధుల ననుసరించి యొక మానవుడు ప్రవర్తించెనా, తప్పక యతడు చిత్త శుద్ధియు నారోగ్యము నాయుర్వృద్ధియు విజ్ఞానమును గలిగి బ్రహ్మజ్ఞానాధికారియై యాత్మజ్ఞానమున ముక్తుఁడగునుట నిరాశేపము. అయినేమి ? ధర్మసూత్రము లుపదేశించిన యిట్టి పాపనశీవన మివుడు భరతఖండ వాసుంకుఁ గలచోని వార్త యయ్యె గదా !

స్మృతులు

ఇది వెనుకటి యన్నిటికంటెను మిక్కిలి చిక్కుగానున్న విషయము. సూత్రకర్తలలో నిద్దఱుమాత్రమే ప్రాచీన మహర్షులుగా నున్నారుకాని, యిప్పుడు లెక్కకు వచ్చుచున్న రమారమి నలువదిమంది స్మృతికర్తలలోను లుగ్గురైదుగురు తప్ప దక్కిన వారందఱు నట్లే కనబడుచున్నారు. వారి వివర మిది—

కళ్యపుడు అత్రి భరద్వాజుడు విశ్వమిత్రుడు గౌతముడు (గోతముడు) జమదగ్ని వసిష్ఠుడు నను సప్తమహర్షులు ఋగ్వేద సూక్తద్రష్టలు. వీరందఱిపేర స్మృతులున్నవి. వీరిలో గౌతమ భరద్వాజులు సూత్రకర్తలుగాఁగూడ నున్నారని యిదివఱకుఁ జదివెయున్నాము.

అంగిరసుడు ఉశనసుడు ప్రజాపతి విష్ణువు యముడు బృహస్పతి సంవర్తుడు దేవలుడు నారదుడు ముద్గలుడు పరాశరుడు మనువు ననువారు ఋగ్వేద సూక్తద్రష్టలలో నున్నారు.

యాజ్ఞవల్క్యుడు శుక్లయజుస్సుతో సంబంధము గలవాడు.

హరీతుడు శంఖుడు లిఖితుడు వ్యాసుడు పులస్త్యుడు శాలాతపుడు దక్షుడు మొదలగువారు పురాణేతిహాసములలోనివారు.

ఆపస్తంబుడు ఆశ్వలాయనుడు బోధాయనుడు గోభిలుడు కాత్యాయనుడు ననువారు సూత్రకర్తలలోనివారు. ఇకను గొండఱు స్మృతికర్తలు విన వచ్చుచున్నారు. వారిమాట యటుండనిండు. ఇప్పుడు ముందుగా, అత్రి మొదలుగా మనువు వఱకుఁగల సూక్తద్రష్టలు స్మృతికర్తలగుదురా కదా : యని విచారణ చేయుదము.

వారే వీరన్నచో నీ స్మృతులు ఋగ్వేద కాలమందే పుట్టినవని వాఙ్మయ చరిత్రకు విరుద్ధముగాఁ జెప్పినట్లగును. ఛందోబద్ధములైన ఋక్కులు రచించిన

వారికి స్మృతి శ్లోకములు నిర్మించుట దుర్లభము కాదుగాని, ఆ భాషకు నీ భాషకు హస్తమశకాంతర ముండుటచే నివి వారివి కావని యంగీకరింపవలసి వచ్చుచున్నది. అట్లయినచో నెవరో రచించి వారి పేర్లెందుకుఁ జెప్పవలసివచ్చినదని యాక్షేపము రావచ్చును. ఇందు కొక్కచే సమాధానము. వంశ పరంపరా ప్రాప్తములు సంక్షేప వాగ్రూపములునగు నమ్మహర్షుల ధర్మసంప్రదాయములకు వారి గోత్రములవారు సవిస్తరమయిన పద్యమయ స్మృతిరూపము గల్పించి వారిపేరఁ బ్రకాశింపజేసి యుందురు. లేదా, ప్రాచీన సంప్రదాయముల ననుసరించి వారి పేర్లుగల యర్వాచీనమును తెలియన రచించియుందురు. అంతేకాని ఋగ్వేదమునాటి ఋషులు మాత్రము వీనిని రచియింపలేదని విశ్వసించవచ్చును. ఇందుకుఁ గొన్ని కారణములు—

మనుస్మృతి యవతారికలో, మహర్షులందఱు మనువును సమీపించి నమస్కరించి, మహత్మా ! మాకు వర్ణాశ్రమ ధర్మములు చెప్పవలసినదని కోరఁగా నతఁడు ఈ శాస్త్రమును (మనుధర్మ శాస్త్రమును) స్వయంభుక్రమ్యా నిర్మించి మొదట నాకుఁ జెప్పెను. తరువాత నేను దీనిని మరీచ్యాదులకుఁ జెప్పితిని. ఇప్పుడు భృగుమహర్షి మీకుఁ జెప్పఁగలఁడు. అతనివలన వినుఁడని చెప్పినట్లున్నది.

అత్రి సంహితాత్రి స్మృతుల మొదల, మనీశ్వరు లందఱును వేదవిద్యరూఁదైన యత్రి మహర్షికి నమస్కరించి సర్వతోక పితకరమైన యర్థము చెప్పమని కోరఁగా నతఁడు ధర్మములు చెప్పినట్లున్నది.

యాజ్ఞవల్క్యస్మృతి మొదట మిథిలాపురమందున్న యోగీశ్వరుఁడైన యాజ్ఞవల్క్యునికి మునులు మ్రొక్కి- వర్ణాశ్రమ ధర్మములు చెప్పమనఁగా నతఁడు చెప్పినట్లున్నది. ఇట్లే తక్కిన స్మృతులయందు సుపక్రమము కనవచ్చును. ఇది యంతయు, కథలు చెప్పమని శౌనకాదులు సూతుని, జనమేజయుఁడు వైశంపాయనుని గోరఁగా వారు భారతాదీకథలు చెప్పుటను బోలియున్నది. భారతాదులలోని యా కథలకు సూత్రవైశంపాయనులు కర్తలైనచో వీని కత్రిమను ప్రభృతులు కర్తలనఁదగియుండురు గాని యది సంచవింపకున్నది. పోనిండు, ఈ పోలిక యెందుకు ? ఇది శాస్త్ర మహత్త్య ప్రశంసా పరమయిన యా మహర్షుల శైలివిశేష మందుమేని మఱియొక యాక్షేపము వచ్చును. అవతారికనుబట్టి ధర్మశాస్త్రము స్వయంభువు రచించినట్లు కనఁబడుచుండ దీనికి మానవ ధర్మశాస్త్రమును పేరెట్లు వచ్చినదని శంకింపుకొని, కుల్లూకభట్టు, “శాస్త్రశబ్దముచే శాస్త్రార్థమైన విధినిషేధ సమ్మాహమే చెప్పఁబడును. దానిని బ్రహ్మ మనువునకు బోధించెను. మనువు దానిని గ్రంథ

రూపముగా నిర్మించెను" అని మేధాతిథి మతమునుబట్టి సమర్థించెను. దీనినిబట్టి సప్త మనువులలో మొదటివాడయిన స్వాయంభువ మనువు ధర్మశాస్త్ర కర్తయని యంగీకరింతము. అట్లయినచో ఋక్సూక్త ద్రష్టలైన సాంవరణ వైవస్వత మనువులకంటె పూర్వుడైన యితని ధర్మశాస్త్రము ఋగ్వేదమునకుఁ బూర్వమగును. నిజముగా నవతారిక యుద్దేశ మిది కల్పాదియందు పుట్టినదనియే. అయిన నీది స్వాయంభువ మనుకృత మనికాని శ్రుత్యర్థము ననుగమించు నిది శ్రుతులకన్న ముందు పుట్టిననికాని భావించుట నముచితమా? ఇక దీని నిట్లుంచి ప్రసిద్ధమైన పరాశర స్మృతి గ్రహింతము.

పరాశర స్మృతిలోఁ బెక్కుచోట్ల "తం ప్రవక్ష్యామ్యహం పూర్వం పరాశర వచో యథా" అను వాక్యము కనబడుచున్నది. దీనినిబట్టి పరాశరుని మతము నన్యుఁ డొకఁ డావిష్కరించెనని విదిత మగుచుండగా నిది పరాశరుడే నిర్మించెనని యెట్లు చెప్పగలము? ఈ పరాశరుఁడు సూక్తద్రష్టయైన పరాశరుడో వ్యాసుని తండ్రియైన పరాశరుడో మఱియొకఁడో నిర్ణయించుట యెట్లు? ఎవరన్నను, పరాశరుని వచన మెట్లున్నదో దాని ననుసరించి చెప్పచున్నాననెడి గ్రంథకర్త ప్రతిజ్ఞ కర్థమేమి? తక్కినవాని విషయము నిట్టిదే. కావున నాత్రేయాది మానవాంతస్మృతులయ్యా మహర్షుల సంప్రదాయములనుబట్టి తరువాతఁ దరువాత వారి గోత్రముల వారో వారి పేళ్ళవారో రచించి యుందురనుట సమంజసము. ఇక యాజ్ఞవల్క్య కృత్ స్మృతికర్తృత్వము—

యాజ్ఞనల్క్యుఁడు కశ్యపాత్రి మన్వాదులవలెఁ బూతనముని కాఁడు. మిథిలాపుర వాసియైన యీ యోగీశ్వరుఁడు శుక్లయజుశాఖకు బ్రాహ్మణము రచియించినవాడనియుఁ జిరింతనముని కాడనియుఁ బాణినీయ సంప్రదాయమునఁ గూడఁ దెలియుచున్నది అట్టి యితఁడు స్మృతి రచియించియుండునని యంగీకరింపవచ్చును గాని, దాని యవతారికలోని రెండు శ్లోకము లించుక సంశయాస్పదముగా నున్నవి.

“మ న్వత్రి విష్ణు హారీత యాజ్ఞవల్క్యోశనోఽఙ్గిరాః ।

య మాప స్తంబ సంవర్తాః కాత్యాయన బృహస్పతీ ॥

పరాశర వ్యాస శంఖ లిఖితా దక్ష గౌతమౌ ।

శాతాతపో వసిష్ఠశ్చ ధర్మశాస్త్ర ప్రయోజకాః ॥”

యాజ్ఞవల్క్యుడే గ్రంథకర్త యైనచో నిట్లు స్మృతి యారంభించుచునే పూర్వ స్మృతికర్తలలో, దనపేరు చేర్చుకొనునా? పోనింకు చేర్చుకొనుగాక. తక్కినవా రందఱు నితనికిఁ బూర్వులని యంగీకరింతుమన్నను, విస్పష్టముగా నితని కర్వాచీనుడైన పాణినికిఁ దరువాతి వాఁడని తెలియుచున్న కాత్యాయను నెట్లు పేర్కొనుననెడి యాశ్లేషము మాత్రము రాకపోదు. కాని, “పాణినీయ వాక్య కారుఁడును శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్య శ్రౌతసూత్రాది కర్తయునగు కాత్యాయనుడే యితఁడు పేర్కొన్న స్మృతికర్తయగు కాత్యాయనుఁ డనుటకుఁ దగిన ప్రమాణము కనరాదు. అందుచే స్మృతికర్తయైన మఱియొక కాత్యాయనుఁడు యాజ్ఞవల్క్యునికిఁ బూర్వ ముండెనుట కాశ్లేష మే”మని సమాధానము రావచ్చును కాని, ఆ యితర కాత్యాయనుఁ డెందుఁ బ్రసిద్ధుడై కనరాఁడు. అందుచే నిచ్చట మూఁడే గతులు. స్మృతికర్తయగు కాత్యాయనుఁ డొకఁడు పూర్వుఁడు కలఁడన్నచో, అవతారిక యన్యోక్తిగా నున్నను, అది మహర్షుల కైలియని యంగీకరించి వైదిక యాజ్ఞ వల్క్యుడే యీ స్మృతి రచించె ననవలెను. ఇది వైదికయాజ్ఞ వల్క్యుఁడు రచించినదే కాని, యట్టి పూర్వ కాత్యాయనుఁడు లేఁ డన్నచో, బై శ్లోకములు ప్రక్షిప్తము లనవలెను. అట్లు కావన్నచో వైదిక యాజ్ఞవల్క్యుని సంప్రదాయము ననుసరించి ప్రసిద్ధ కాత్యాయనుని తరువాతి వాఁడు మఱియొక యాజ్ఞవల్క్యుఁ డీ స్మృతి రచించె ననవలెను. ఇట్లే పురాణేతి హాసాదులలోని హాసీతాదుల స్మృతులను గూర్చియు విచారింపనగును. ఇక సూత్రకర్తలగు నాపస్తంబాదుల స్మృతులున్నవి.

వివిధ సూత్రకర్తలైన యాపస్తంబాశ్వలాయన బోధాయన గోఖిలకాత్యాయ నాదులు తమ ధర్మసూత్రముల గూఢార్థమునే పద్యమయ స్మృతిరూపమున వెల్లడించి యుండుననుట కాశ్లేషము లేదుగాని వెనుకఁ జెప్పినట్లే వాని యారంభము లన్యోక్తులుగా నున్నమాట సత్యము. అయినను, వారి ధర్మసూత్రములు ప్రత్యక్ష మగుచుండ స్మృతులు వారివన్నను వారి మాటల సారమన్నను భేదములేదు గావున నవి తత్కృతములుగానే యంగీకరింపవచ్చును.

ఈ స్మృతులలో మఱొక్క విశేషము. ఇదికూడ వెనుక వచ్చిన కర్తృత్వ శంకను బలపఱచునది గావున నించుక పరిశీలింతము. వీనిలో వృద్ధలము విశేష ణములతోఁ గూడినవి సుమారు పదియున్నవి. ఇందు వృద్ధవిశేషము కొన్నిచోట్ల గ్రంథ పరముగాను, మఱికొన్నిచోట్ల స్మృతికర్తృ పరముగానుగూడఁ గనఁబడు చున్నది. కర్తృపర మయినదానికైనను నియతస్థితిలేదు. వృద్ధమను వృద్ధపరాశర వృద్ధయాజ్ఞ వర్కాది స్మృతులు మన్వాది స్మృతులకంటె నన్యములని చెప్పక

తప్పదు. వారు పూర్వ లగుటచే వృద్ధవిశేషము వచ్చినదో, లేక మన్వాదులే ముందు పెద్ద స్మృతులు రచించి తరువాత వానికి సంగ్రహములు వ్రాయుటచే మొదటివానికిఁ దరువాతివారు వృద్ధ విశేషములు తగిల్చిరో తెలియదు. అట్లయిన రెండవవానికి లఘువిశేషము లెందుకు రాలేదనెడి యాక్షేపము సిద్ధమగును. ఇది యిట్లుండ మొదట రచించినవానికి రెండవది సంగ్రహమగుటచే లఘు విశేషము గాంచె నందు మేని వృద్ధహారీత స్మృతికిని లఘుహారీత స్మృతికిని విషయైక్యమే లేదు. అట్లు గాక, ఒకఁడే రెండేసి మూఁదేసి విధిన్న విషయములగు స్మృతులు రచించెనందుమా, అదియును బొసఁగకున్నది. ఇందుకొక యుదాహరణము.

శాతాతపస్మృతి వృద్ధ శాతాతపస్మృతి లఘు శాతాతపస్మృతి యనునవి మూఁడును ముద్రితములైనవి. ఇందు మొదటిది సుమారు ౨౫౦ శ్లోకములతో నున్నది. ఇది శాతాతపుండు తన శిష్యుడైన శరభంగున కుపదేశించినట్లున్నది. కాని యీమాట కొన్ని వ్రాతప్రతులలో లేదు. ఈ స్మృతిలోని విషయము కర్మ విపాకము ఇందు ప్రాయశ్చిత్తములు విధింపఁబడినవి.

రెండవదానిలోని మొదటి శ్లోకము, వృద్ధ శాతాతపుండు చెప్పిన స్మృతి తంత్రమును సంక్షేపముగాఁ జెప్పచున్నాననెడి గ్రంథకర్తృ ప్రతిజ్ఞను దెల్పుచున్నది. గ్రంథమధ్యమందు “శాతాతపోఽబ్రవీత్, శాతాతపచోయథా” అను మాటలు కనవచ్చుచున్నవి. గ్రంథసంఖ్య చూతుమా, ఆఱువది యేనిమిది శ్లోకములు. విషయము చూతుమా, పూర్వోక్త శాతాతపాదులలోని కొన్ని ప్రాయశ్చిత్తములు. ఇట్టి గ్రంథము వృద్ధ శాతాతపస్మృతి యనఁబడుచున్నది.

మూఁడవదాని మొదట ‘శాతా తపస్య మహర్షేర్ధర్మశాస్త్రం వ్యాఖ్యాస్యామః’ అను ప్రతిజ్ఞావచనమున్నది. మధ్యమధ్య ‘శాతాతపోఽబ్రవీత్’ అను వాక్యమై దాఱుచోట్ట నున్నది. ఈ శాతాతప ధర్మశాస్త్ర ముత్తమమని కడపటి శ్లోకము చెప్పచున్నది. ఇందలి శ్లోకసంఖ్య ౧౭౩. ఇందు బ్రహ్మహత్యాసురాపాదాది మహాపాతకములకుఁ బ్రాయశ్చిత్తములు విధింపఁబడినవి. ఇట్టి గ్రంథము లఘు శాతాతప స్మృతియని చెప్పఁబడుచున్నది. దీనినిబట్టి యనేక స్మృతుల నామములు వాని కర్తృత్వములు నెంత సముచితములుగా నున్నవో యాలోచింపవలసినదే కాని, యింక దీనింగూర్చి చర్చించుట యనావశ్యకము. కాని, యొకమాట. స్మృతుల నామములకును ఋషులపేళ్లకును ముడిపెట్టి వాని పౌర్వార్యమును; ప్రాచీనార్యాచీనతను నిర్ణయించుట యసంగతమని మాత్రము చెప్పవలసియున్నది. ఇట్లుంటచేఁ బ్రాచీనస్మృతులు లేవని నా యభిప్రాయము గాదు, మనుహారీత గౌత

మాపస్తంబ పరాశర వాసిష్ఠయాజ్ఞవల్క్యది స్మృతులు ప్రాచీనములనుట నిరాశేషము. ఇందు మొదటి రెండును ప్రాచీనతములు. తక్కినవాని పౌర్వాపర్య మజ్ఞేయముగా నున్నది.

ఇట్లున్న యీ ధర్మశాస్త్రములన్నిటిలోను విషయమునుబట్టియు గుణమును బట్టియు నాటినుండి నేటిదనుక లోకమునఁ గొనియాడఁబడుచున్నవి మనుయాజ్ఞ వల్క్యపరాశర స్మృతులు. ఇవి దాదాపు మూఁడువేల సంవత్సరములనాఁడు భారతీయుల వర్తములను ఆశ్రమములను ఆచారములను వ్యవహారములను రాజ పరిపాలనమును సక్రమముగా జేమంకరముగా నడపింప నుదయించిన పెద్ద చట్టములు. అంతేకాదు, ప్రపంచ విజ్ఞానమునకు గనులు సౌశీల్యోపదేశమునకు గురువులు. నిష్కామములును నివృక్షపాతులును దేశ హితాభిలాషులునగు నమృతహేమములు పరమేశ్వర ప్రేరితమైన సత్సంకల్పముతో నిర్మించినవి కావుననే, యీ దీర్ఘకాలములో దేశమెన్ని కడగండ్లకు లోఁబడినను, ఎన్నో రాజ్యములు తఁకిందైనను, వృత్తులు తాఱుమాత్రెనను, కాలకర్మవశమున నివి సతనశ్రవణ వ్యవహారమునకు దూరములైనను, నవీన నాగరికత ప్రబలుచున్నను, కులక్రమాగతమైన వీని యుపదేశసారము వేడికిఁగూడ పైందవుల రక్షణములయందు కొంచెముగానో గొప్పగానో ప్రవహించుచున్నదనుటయే వీని మహత్త్వమును వేనోళ్లఁ జాటుచున్నది. ఇందు:—

కుల్లూక భట్టవీరచితమైన మన్వర్థముకైవశీ వ్యాఖ్యతో విలసిల్లు ద్వాదశాధ్యాయ పరిమితమగు మనుస్మృతి సుమారెడు వందల సాంఘిక ధర్మములను బోధించుచు హృదయరంజక మగుచున్నది. ఆచారవ్యవహార ప్రాయశ్చిత్తములను మూఁడధ్యాయములును, వర్ణనిర్ణయ వ్యవహార లక్షణా శౌచవిధానాదులగు నలువది నాలుగు ప్రకరణములును గలిగి విజ్ఞానేశ్వర వినిర్మిత మితాక్షర వ్యాఖ్యతో విరాజిల్లు యాజ్ఞవల్క్యస్మృతియురచ్చే వందలకొలది ధర్మముల నావిష్కరించుచున్నది. పరాశరస్మృతి పరిమాణమున వానికంటె మిక్కిలి చిన్నదైనను, సాయణాచార్యుని జ్యేష్ఠ సోదరుఁడును వేదవేదాంగవేత్తయునగు మాధవాచార్యునిచే వ్యాఖ్యాతమై పెద్ద రత్నావళిమైనది. మూలమున కిరువది రెట్లెక్కువగా వ్యాఖ్య యుండుట యొకదే విశేషము కాదు. ఈ వ్యాఖ్యతోడి పరాశర స్మృతిదేతిలో నున్నచో దొల్లి యుదయించిన స్మృతులన్నియును ధర్మసూత్రములును బురాణములునుగూడఁ జేతిలో నున్నట్లే. అందుచేతనే దినికిఁ బరాశర మాధవీయమునేడి ఖ్యాతి లోకమున విస్తరించినది. ఇదియును వెనుకటి వానివలెనే సర్వ విధములైన

వర్ణాశ్రమాచార వ్యవహారాదులను బోధించుచు వ్యాఖ్యాన మహిమచే బహువిధ దేశాచార మతభేదముల నొక్కచోఁ దెలుపుచున్నది. అముద్రితములును నామ మాత్రావశిష్టములునైన యెన్నో స్మృతులలోని శ్లోకములు దీనిలోఁ గనవచ్చుచున్నవి. బొంబాయిలో, పండిత వామనశాస్త్రిచేఁ బ్రకటింపఁబడిన సవ్యాఖ్య పరాశర ధర్మశాస్త్రము పాఠకుల పాలిటి కల్పతరు వనఁదగినంత విశదముగా నిర్దుష్టముగా నున్నది.

మనుస్మృతిలో ద్వితీయాధ్యాయమున నొక శ్లోక మిట్లున్నది.

“యో ఽవమన్యేత తే మూలే హేతు శాస్త్రాశ్రయా ద్విజః
స సాధుభి ర్భహిష్కార్యో నాస్తికో వేదనిందకః”

వేదవాక్యము విప్రలంభక వాక్యమువంటి వాక్యమే కావున నది ప్రమాణము కాదని హేతువాదము నాశ్రయించి యేద్విజుఁడు శ్రుతిస్మృతుల నవమానించునో, వేదనిందకుఁడైన యట్టి నాస్తికుని శిష్టులు వేదాధ్యయనాది కర్మలనుండి బహిష్కరింపవలెనని దీని భావము. ఇందలి నాస్తికపద మాధారముగాఁ గొని కొందఱు ‘మనుస్మృతి బౌద్ధ చార్యాకాది మతములు బయలుదేరినవిదప నుదయించిన’దని భావించిరి కాని యది సరికాదు. వేదోక్తకర్మ లాచరింపనివారును సోమపానమును యాగవశ్యాలంభమును నిరసించినవారును బ్రాచీనార్కుల కాలమునుండియుఁ గల రనుటకు, వేదోక్త కర్మాచరణమున మతభేద మాశ్రయించి భారతీయ వైదికార్కులతోఁ గలహించి వెడలిపోయిన పారశీకాశ్వులే నిదర్శనము. అట్టి కర్మనిందకమైన మత మొకటి పారంపర్య ప్రాప్తమై యందందు తలచుపుచుండ వేదోక్తకర్మలు నిండించు ద్విజునకు వేదములు చెప్పరాదను తలంపుతో నిందు నాస్తికశబ్ద ముపయోగింపఁ బడినదిగాని, యిది బౌద్ధచార్యాకాదుల నుద్దేశించి ప్రయోగింపఁబడినది కాదనుట స్పష్టము. కావున స్మృతుల కాలము క్రిందికి దిగరాగుటకైన బయలు వెడలిన యీ వాదము సముచితముగాదు.

మఱికొందఱు గద్యాత్మకములైన సూత్రములు ముందు పుట్టిన వనియు, పద్యాత్మకములైన స్మృతులు తరువాతఁ బుట్టిన వనియు విపరీతవాదము లేవనెత్తిరి. ఇది యెంతమాత్రమును హేతుబద్ధము కాదనుట కింతవఱకుఁ జూపిన యాయాగ్రంథముల పౌర్వాపర్యమే చాలును. క్రిస్తుపూర్వము పదునాల్గవ శతాబ్ది మొదలుగా నైదవశతాబ్ది కడపటివఱకును సూత్రగ్రంథము లుదయించుచునే యున్నవి. వానిలోఁ గడపటిదిగా భావింపఁబడు వైఖానసధర్మ సూత్రము

కంటెను, పాణినికీఁ బూర్వదైన యాపస్తంబుఁడు స్మరించిన మనుస్మృతి పరమనుట కెవరైన సాహసింపఁగలరా ? పాణిని తరువాతి వాఁడయి వ కాత్యాయనుని శౌర్యహ్య సూత్రాదులకంటెను గూడ మనుస్మృతి పరమనుట శక్యమగునా ? ఇావున నీవాదము నిరాధార మనియు, సూత్రములును, పద్యాత్మక స్మృతులును జనించుటలోఁ బౌర్వాపర్యము నిర్ణయింప శక్యము గాదనియు విశ్వసింపనగును.

ఇట్లు వర్ణాశ్రమధర్మ శాసనములై శ్రుతుల ననుగమించి బయలు వెడలిన స్మృతుల ననుసరించి యనేకము లయిన నిబంధనగ్రంథము లుదయించినవి వానిలో హేమాద్రి మాధవ కమలాకర భట్టాది పండితోత్తములు రచియించిన నిబంధనములు సాంఘిక ధర్మశాసకములు బహువిధ కాలవిజ్ఞాన దాయకములునై లోకమునఁ బ్రసిద్ధి గాంచియున్నవి. అందు హేమాద్రి మాధవమతములను జక్కఁగాఁ బరిశీలించి కమలాకరభట్ట రచియించిన నిర్ణయసింధువు పరమ ప్రమాణముగాఁ గొనియాడఁబడుచున్నది. ప్రాయశ్చిత్త విధానమున హేమాద్రి సర్వోత్తమముగా వన్నె కెక్కినది. ఇట్లే స్మృతిచంద్రిక స్మృతి ప్రకాశము జ్యోతిర్నిబంధము స్మృతి సారావళి జ్యోతిఃప్రకాశము సంబంధవివేకము శుద్ధి చింతామణి ప్రయోగ పారిజాతము సంస్కారలోపము మదనరత్నము మితాక్షర (మార్కండేయ కృతము) మొదలగునవి బహువిధాచారముల భేదములను, తన్నిర్ణయములను జూపుచున్నవి. ఈ నిబంధన గ్రంథములలోఁ గూడఁ గొన్ని వ్యాసగర్గ వసిష్ఠ శౌనకాదులు రచియించినవిగానే గ్రంథాంత గద్యములవల్లను, ఇతర నిబంధనకర్తల యుదాహృత వచనములవల్లను దెలియవచ్చుచుగాని, యట్టి వన్నియు స్మృతులకంటె నత్యంత మర్వాచీనములగుట సత్యముగావున నవి తత్త్వార్థ మహర్షి నిర్మితములని మాత్రము భ్రాంతిపడరాదు. స్మృతీతిహాస పురాణములలోని విశేష విషయములనే దేశాచార భేదములనుబట్టి యీ నిబంధనములు వివరించిన వగుటచే పీనింగూర్చి విశేషించి వ్రాయవలసినది లేదు.

ప రి శిష్ట ము లు

ఒక పూర్వ గ్రంథమందు చెప్పఁబడని విషయములను వర్ణించుచుఁ దరువాత దాని కనుబంధమైన గ్రంథశేషము పరిశిష్ట మనఁబడును. దీనికి భిలమనియుఁ జేరుకలదు. తమకు సంబంధించిన గ్రంథములకు సంపూర్ణత నొసంగ నుదయించిన యీ పరిశిష్టములు వానియందలి విషయములకు సరిపడునవై ప్రాచీన విద్వాంసుల విషయ పరిశోధనమును వాఙ్మయాభిలాషను గ్రంథ నిర్మాణ పద్ధతిని వెల్లడించుచు,

వైదిక సారస్వత గరిమను విస్తరింపజేసిన ప్రచారకులో యనునట్లు దేశము నలుగడల వ్యాపించినవి లెక్కకు మిక్కిలి యెక్కువగానున్న యివి ఋగ్వేదము మొదలుగా సూత్రముల తుదివఱకుఁగల వివిధ గ్రంథములలో ననేకములకు సంబంధించి కనవచ్చుచున్నవి గాని, వీనిలో ముప్పాతిక మువ్వీస మెపు డెవరు రచియించిరో చెప్పటకుఁ దగిన యాధారములు మాత్రము లభింపవు. కడచిన యధ్యాయములందు ఋగ్వేదశీల సూక్తములు, వాజసనేయ సంహితలోని కడపటి యధ్యాయములు కొన్ని, తైత్తిరీయారణ్యకములోని యాజ్ఞికు్యపని షత్తు, నిరుక్త పరిశిష్టము, శుక్లయజుః ప్రాతిశ్ఛాఖ్య పరిశిష్టము మొదలుగాఁగల పరిశిష్టములను గూర్చి యాయా సందర్భములఁ జదివియున్నాము. ఇప్పుడు తత్తత్పరిశిష్ట విశేషములు సంగ్రహముగా గ్రహింతుము.

ఋగ్వేదమునకుఁ జేరిన శీలములను పరిశిష్ట సూక్తములు ముప్పదిరెండున్నను వానిలో ననేకము లొకటి రెండు మూడు ఋక్కులతోనే యున్నవి. శ్రీసూక్త మొకటి మాత్రమే ౨౯ ఋక్కులు కలది. దీనిలో మొదటి పద్యము ఋక్కులకు మాత్రమే సాయణులు భాష్యము వ్రాసిరి. ఈ సూక్త మొకటి మాత్రమే లోకమునఁ బ్రసిద్ధి కెక్కినది. తక్కిన సర్వమంత్ర గరుడమంత్రాది రూపములనున్న పెక్కు సూక్తము లథర్వ సంహిత వ్యాప్తిచేరిన తరువాత నవతరించినవి కావచ్చును. ఇందు రాత్రి సూక్తమేదాది సూక్తములు కొన్ని భాషారీతిని బట్టి లోకీకభాష చక్కఁగా వ్యాప్తిచెందిన కాలములోఁ బుట్టినవిగాఁ గనవచ్చుచున్నవి. కాని, యిందలి కొన్ని కొన్ని ఋక్కులు ఋగ్వేదములోనివే యనుట నిజము. ఇంక, సూత్రములకు సంబంధించి బహ్వధ పరిశిష్టము శాంఖ్యాయన పరిశిష్టము ఆశ్వలాయన గృహ్యపరిశిష్టము మొదలయినవి కొన్ని ఋగ్వేదోక్త కర్మబోధకములు కలవు కాని, యవి శాంఖ్యాయనాది నిర్మితములని మాత్రము తలంపరాదు.

గోభిల సూత్రములకుఁ బరిశేషముగా సామవేదోక్తకర్మలు బోధించునట్టి ఛందోగ పరిశిష్టమును గ్రంథ మొకటి కలదు. అది కాత్యాయనముని రచియించెనని యొక పారస్కరసూత్ర వ్యాఖ్యాత తెలిపెనుగాని, యది విశ్వసనీయము గాలేదు. ఇదిగాక గృహ్య సంగ్రహ మనుషేర గోభిలపుత్రుఁడు నిర్మించిన పరిశిష్టమును - సామగచ్ఛందస్సు - క్రతుసంగ్రహము - వినియోగ సంగ్రహము - సోమోత్పత్తి - మొదలయినవి సామవేదమునకు సంబంధించిన వింకను గొన్ని కలవు.

యజుర్వేద పరిశిష్టములు పదునెనిమిది. అందు యూప లక్షణము ఛాగ లక్షణము ప్రతిజ్ఞాను వాక్యము అనువాకసంఖ్య చరణవ్యూహము¹ శ్రాద్ధకల్పము ప్రవరాధ్యాయము ఉత్తశాస్త్రము క్రతుసంఖ్య నైగమము యజ్ఞపర్వము హాత్ర కము పాశవము కూర్మలక్షణము అనునవి వ్యాస నిర్మితములుగాఁ జెప్పఁబడు చున్నవి కాని, యిందుకుఁ దగిన సత్ప్రమాణ మేదియులేదు. ఇవిగాక శుల్బములు ఋగ్యజుస్సులు పార్షదము ఇష్టకాపూరణము అను నాలుగును యాజుష పరిశిష్టములు గానే గణింపఁబడుచున్నవి. వీనిలో యూపలక్షణాదు లనేకములు వాని పేళ్ళను బట్టియే శ్రౌతసూత్ర గ్రంథములకుఁ బరిశిష్టములై శ్రౌతకర్మ విశేషములను బోధించునవని తెలియవచ్చుచున్నది. పార్షద మనునది ప్రాతిశాఖ్యసూత్ర పరిశిష్ట ముగా నున్నది. వీనిక ర్తృత్వము సందిగ్ధముగానున్నను, ఇందు కొన్ని కాత్యాయన కృతము లనెడి ప్రతీతికూడ నుండుటనుబట్టి పార్షదాదులు కొన్ని శక్లయజు స్సంబంధములుగా నూహింపఁబడుచున్నవి. ప్రవరాధ్యాయము కాత్యాయన కృతమని చెప్పెడి యీక్రింది శ్లోకముగూడ నీ యూహ నొకించుక బలపఱచుచున్నది.

‘కాత్యాయన విరచితో విప్రాజాం హితకామ్యయా

అధ్యాయః ప్రవరాఖ్యో ఒయం పురా బ్రహ్మవినిర్మితః’

నిజముగా నిది కాత్యాయనుఁడు నిర్మించిన దనుటకుఁ దగిన హేతువులు లేవు గాని, యీ గ్రంథము గోత్రనిర్ణయమను గ్రంథము ననుసరించినదిగాఁ గన వచ్చుచున్నది. ఇందు కశ్యపాది సప్తమహర్షుల గోత్రములును, అగస్తీ గోత్రమును వివరింపఁబడినవి. నైగమ పరిశిష్టము యాస్కనిరుక్త పరిశేషమే కాని యన్యము కాదు. ఇదియునుగాక, ఉపజ్యోతిషము సాంగలక్షణము నను మఱిరెండు పరిశిష్ట ములు యజుర్వేదమునకుఁ గలవు.

అథర్వ వేదమునకు సంబంధించిన పరిశిష్టములు సుమారు డెబ్బది వఱకును గలవని చరణ వ్యూహములోని యొక్క వాక్యమునఁ గనవచ్చుచున్నది గాని యవి యలభ్యములుగా నున్నవి. తొలిక సూత్రక ర్తయగు కుశికుఁడే యథర్వ పరిశిష్టముల క ర్తయని ప్రతీతి కలదుగాని, యిది వ్యాస కాత్యాయను లాయా పరిశిష్టముల నిర్మాత లనుటవంటిదే కాని వేఱుకాదు.

1. కానక నిర్మితచరణ వ్యూహము దీనికంటె వేఱు.

అనుక్రమణికలు

అన్ని వేదములకును, అనుక్రమణికలు కలవు. ఇందు వేదములలోని మండలములు అష్టకములు కాండములు అధ్యాయములు ప్రశ్నలు సూక్తములు వర్గములు మొదలగువాని సరియైన సంఖ్యలను దెలుపునవి కొన్ని, సూక్తములు అనువాకములు పదసలు మొదలగువాని మొదళ్లను దెలుపునవి కొన్ని, వేదములలోని పదములను అక్షరములను దెలుపునవి కొన్ని, దేవతలను ఋషులను ఛందస్సులను దెలుపునవి కొన్ని, ఒక మంత్రము మొదలు తెలిసినదో నది యే వేదమందలి యే ప్రధాన భాగముతోని యే యవాంతర భాగముతో నెన్నవ మంత్రమో, అనుక్రమణి సాహిత్యమునఁ జెప్పవచ్చును. ఒక పదముగాని, యొక యక్షరముగాని తప్పిపోకుండఁగను మాఱిపోకుండఁగను గ్రాత్రవి చేరకుండఁగను బ్రాచీన సంప్రదాయము ననుసరించి సంహితాపద పాఠాదులను సక్రమముగా లెక్కించి కట్టుదిట్టము చేసిన యీ యనుక్రమణిక లర్వాచీనములే యైనను పీనివలననే వేదము లిప్పుడు యథోక్తముగా నిలిచియున్నవనుట నిజము. అనుక్రమణికలు రచించిన వారు పీఠాని నిర్ణయించుట కవకాశము లేదుగాని, ఆర్వానుక్రమణి మొదలగు కొన్నిటి కర్తృత్వము మాత్రము శాసకుని కారోపించఁబడి యున్నది. సంహితలలోని ఐహువిధ భాగములను మంత్రములను సూచించునట్టి సూచిక లీ యనుక్రమణిక లనుటచేతనే పీనియందలి విషయము గోచరించునుగాని సర్వానుక్రమణిని గూర్చిమాత్ర మించుక వ్రాయవలసియున్నది.

శాసకునిపేరఁ జరణవ్యాహ మొకటి గనఁబడుచున్నది. అది నాలుగు వేదములందలి ముఖ్య విషయములను సూచించుచున్నది. సర్వానుక్రమణి ప్రత్యేకముగా ఋగ్వేదమందలి యెల్ల విషయములను గరతలామలకము గావించుచున్నది. ఇదిగాక ఋగ్వేదానుక్రమణి బోస్తలక్షణము సంహితా సూత్రము చతుర్ణానము మొదలగు మఱికొన్ని యనుక్రమణికలు ఋగ్వేదమునకుఁ గనవచ్చుచున్నవి గాని, యవి దీనివలె వివిధవిషయ సూచికలు కావు. సర్వానుక్రమణి తెవరో యొక టిక రచించిరిగాని, దానికంటె వడ్డరు శిష్యుని వేదార్థ దీపికయే ప్రశస్తముగా నున్నది. ఈ వ్యాఖ్యాత కలి సంవత్సరములు ౪౨౮౮ నిండుతఱిననఁగా నిప్పటికి ౭౪౫ సంవత్సరముల క్రిందట నీ వృత్తి రచించెనని యితని మాటలవల్లనే

తెలియుచున్నది.¹ కాత్యాయనుని తరువాత సుమారు పదునాఱువందల యేండ్లకు జన్మించిన షడ్గురు శిష్యుఁడు శౌనకాశ్వలాయన కాత్యాయన కృతుల సత్యవ్రతాంత మెఱిగి వ్రాసెనట విశ్వాసపాత్రము గాకపోయినను, అతఁడు తెల్పిన యవతారిక లోని విషయ మిందు సంగ్రహించి చూపెదను.

“తొలుత భారద్వాజకులమున శౌనహోత్రుడై పుట్టి తరువాత భృగు కులమున శౌనకుడై జన్మించిన మహర్షియే ఋగ్వేద ద్వితీయ మండల ద్రష్ట. అతఁడు పెక్కు గ్రంథములు రచించెను. అందు కల్పసూత్ర మొకటి. శౌనకుని శిష్యుఁ డాశ్వలాయనుఁడు మఱియొక శ్రౌతసూత్రము నిర్మించి గురువునకు నివేదించెను. అది చూచి శౌనకుఁడు శిష్యుని ప్రీతికై సహస్రఖండ పరిమితమైన తన కల్పసూత్ర గ్రంథమును నశింపజేసెను. శౌనకుని తక్కిన గ్రంథములు పడియును ఋగ్వేదమును సంరక్షించునవి. అవి, అర్హానుక్రమణి - ఛందోఽనుక్రమణి - దేవతానుక్రమణి - అనువాకానుక్రమణి - సూక్తానుక్రమణి - ఋగ్వీధానము - పాద విధానము - బృహదేవత - ప్రాతిశాఖ్యము - స్మార్తరదర్శనము - అనునవి. ఆశ్వలాయనుఁడు రచించినవి పన్నెండు ధాత్యముల కల్పసూత్రము నాలుగధ్యాయముల గృహ్యసూత్రము ఐతరేయారణ్యకములోని నాల్గవ యారణ్యకము, అనునవి. ఈ పదమూఁడు గ్రంథము లెఱిగిన కాత్యాయనముని, వాఙ్మనసేయ శ్రౌతసూత్రము - సామశాఖకుఁ జెందిన యుపగ్రంథము - శ్లోకమయమైన స్మృతి - అథర్వవేద సంబంధ బ్రహ్మకారిక - శుక్లయజుః ప్రాతిశాఖ్యము - పాణినీయ మహాదధికి నావయైన మహా వార్తికములు - ఋగ్వేదమునకు సంబంధించిన సర్వానుక్రమణి - అను గ్రంథములు రచించెను.”

దీనినిబట్టి, ఆశ్వలాయన కాత్యాయనుల కృతులనుగూర్చి యాశ్చేపణ లేదుగాని, శౌనకుఁడు పది గ్రంథములు రచించి ననుటయే యాశ్చేపార్థమైయున్నది. నిజముగా శౌనకుఁడు ఋగ్వేదగుప్తి కార్హానుక్రమణికాదు లైదును రచించినదేని వానిని జూచిన కాత్యాయనుఁడు వానియందలి విషయమే సర్వానుక్రమణికా రచించి యుండఁడు. శౌనకుఁ డార్హానుక్రమణ్యాదులు రచించినదేని షడ్గురు

1. భగోఽన్త్యా న్మేష మావేతి కల్యహ గ్గణనే సతి

సర్వానుక్రమణివృత్తి ర్జ్ఞానా వేచార్థదీపికా.

లఘాది పంచదశవై పంచవష్టి సహస్రశమ్

ర్యాత్రింశచ్చ శతం చేతి, దినవాక్యార్థ ఉరితః.

1585182 దినములను 365 చే, భాగింపఁగాఁ లై సంవత్సరములు వచ్చినవి.

శిష్యుఁడు మాత్రమే చెప్పెను గాని, వరరుచియను పేరుగల కాత్యాయనుఁడు సర్వానుక్రమణి వ్రాసినట్లుగా నితనివలెనే, ఋగ్వేద వ్యాఖ్య వ్రాసిన యాత్మా నందుఁడుగూడ “శౌనకాది మత సంగ్రహీతు ర్వరరుచే రనుక్రమణికా” యనుచు వచించి యున్నాఁడు. ఇప్పటికిఁ గనవచ్చుచున్న ఋగ్వేదసంబంధి లక్షణ గ్రంథ ములలో ఋగ్వేదానము బృహద్దేవత యను రెండును శౌనకుఁడు రచియించినవని కొందఱు నమ్ముచున్నారు. ఇందు బృహద్దేవతగూడ ఋషివృందో దేవతాదులను వివరించిన దగుటచే నాత్మానందుఁడు చెప్పినట్లుగా శౌనకుని బృహద్దేవత మొదలగు వానిని బరిశీలించి సర్వాంగసుందర మగునట్లుగాఁ గాత్యాయనుఁడు సర్వానుక్రమణి రచియించి యుండుననుట సంభావ్య మగుచుండఁగా, నెట్లో తననాటికి వ్యాపించిన వైదికలోక ప్రవాదమునుబట్టి శౌనకుఁ డాత్మానుక్రమణికాదులు రచియించెనని షడ్గురుశిష్యుఁడు వ్రాసియుండెను. అంతేకాని యతఁ డవి నిర్మించెననుట మాత్రము విశ్వసనీయము కాదు. ఇది యిట్లుండ.

పై యవతారికా విషయమునుబట్టియు నితరాధారములను బట్టియుఁగూడ ఋగ్వేద సర్వానుక్రమణి కాత్యాయన కృతముగా స్పష్టపడుచుండఁ గొన్ని వ్రాత ప్రతులలో శౌనకుని పేరు గనఁబడుచున్నది. ఇదేకాదు, మఱికొన్ని లక్షణ గ్రంథ ములుగూడ శౌనక కృతములుగానే కనవచ్చుచున్నవని వెనుకనే చదివియున్నాము. ఇట్టివాని కర్తృత్వ మే సంప్రదాయమునుబట్టి లేఖకులు శౌనకుని కారోపించుచు వచ్చిరో యూహింపఁజాలము గాని, దీనినిబట్టి మొదటి నుండియు వైదిక లక్షణ కర్తలలో శౌనకునిపేరు ప్రధానముగా గణింపఁబడుచు వచ్చినదని మాత్రము చెప్ప వచ్చును. అందుచేతనే కొన్ని లక్షణముల కర్తృత్వము సందిగ్ధావస్థలో నున్నది. అయినను షడ్గురుశిష్య వ్యాఖ్యాతమైన సర్వానుక్రమణి కాత్యాయన కృతమేయని విశ్వసించవచ్చును.

సామవేదాద్యనుక్రమణికలుగూడ నాయా వేదముల వివిధ విషయములను సూచించుచు ఋగ్వేద సర్వానుక్రమణికి సాటి యగుచున్నవి గాని వాని కర్తృత్వ మజ్ఞేయముగా నున్నది. బైబ్ సంఖ్యయను మఱియొక యనుక్రమణి కలదు. అది ఋగ్యజుస్సామవేదములు మూఁడింటికేఁగూడ సంబంధించినదని బర్సెలు పండితుఁడు వ్రాసియున్నాఁడు. ఇంకి నిట్టి యనుక్రమణిక తెన్నో యున్నవి.

వే ద ల ళ్ల ణ ము లు

ఇది క్రొత్తవిషయము కాదు. వెనుకటి యధ్యాయములందు పెక్కు సందర్భ ముల శిష్యా ప్రాతిశాఖ్యాది బహువిధ లక్షణ గ్రంథములనుగూర్చి చదివియున్నాము.

అం దను క్తము లయినవియు నయ్యా వేదములకు సంబంధించినవియు నగు మఱి కొన్ని ముఖ్యలక్షణ గ్రంథములను మాత్ర మిందు గ్రహింతము.

‘ఋగ్వేదస్తు ఘనాన్త స్యా ద్యజుర్వేదో జటాన్తకః
సామవేదః షడాన్త స్యా త్సంహితాన్త స్త్యథర్వణః’

అనుయోహి ప్రాప్తిలక్షణములోని శ్లోకమునుబట్టి, అథర్వసంహితకుఁ దప్పఁ దక్కినయన్ని సంహితలకును ‘పదపాఠ’మను పేరఁ బదవిభాగము కలదనియు, సామ సంహితకుఁ బదపాఠము తప్పఁ గ్రామాదిపాఠములు లేవనియు, యజుర్వేద మునకు ఘనాది పాఠములు లేవనియుఁ దెలియవచ్చును గాని, లోకమునందిపుడు గూడ యజుర్వేద ఘనపాఠము వినవచ్చుటచేతను, పారిశిషా వ్యాఖ్యానమగు యాజుష భూషణము రచించిన చక్రపండితుఁడు —

‘పదక్రమ జటా ఘన ధ్వజ రథాదిభేదై ర్యతా
శ్రుతిః ప్రథితలక్షణా స్ఫురిత పంచవర్ణక్రమా’

అని వచించి యుండుటచేతను, యజుర్వేదమునకు ఘనాది వికృతులు గూడఁ గలవని విదితమగును. ఋగ్వేద పదపాఠము శాకల్యముని నిర్మితమని శాకల్యద్వష్టే ‘పదమేకలక్ష’ మిత్యాది శ్లోకమునఁ దెలియుచున్నదిగాని సామ కృష్ణ భక్తయజుస్సుల పదపాఠముల కర్తలెవరో తెలియరాదు. పదపాఠము సంహితార్థము తెలియుట కెక్కువ సహాయపడునది యగుటచే నథర్వ సంహితకుఁ గూడఁ బదపాఠముండి యుండుననియే యూహింపవలసి వచ్చుచున్నది. మంత్ర మందలి పదములను విభజించుటయే పదమనఁబడును. అట్టి పదవిభాగము లేక భాష్యకర్త లథర్వవేదమునకు వ్యాఖ్యలు వ్రాసిననుట యసంగతము కావునఁ బద పాఠమిపుడు వేఱుగాఁ గనరాకపోయినను సాయణాదు లథర్వసంహితాపద పాఠ మెఱిగి యుండురనియే భావింపవచ్చును. ఇక సంహితా పదక్రమాదుల యుచ్చారణరీతి నించుక యుదాహరింతము.

అగ్నిమీశే పురోహితం యజ్ఞస్యదేవ మృత్విజమ్ - సంహిత

అగ్నిమ్ ఈశే - పురోహితమ్ - యజ్ఞస్య - ఇత్యాదిపదము.

ఇట్లున్న మంత్రమందలి ద్వితీయాది పదములు రెండుసార్లు వచ్చునట్లు క్రమముగాఁ జై పదములందుకొనుదుఁ బఠించుట క్రమమనఁబడును.

అగ్ని మీశే, ఈశే పురోహితమ్, పురోహితం యజ్ఞస్య - ఇత్యాది 'యావ దస్య షడావృత్తి సౌజడే త్యభిధీయతే' అను లక్షణముచేత, ఒక పదమాలు సార్లు వచ్చునట్లు పఠించుట జరియనబడును.

అగ్నిమీశ ఈశే అగ్ని మగ్నిమీశే, ఈశే పురోహితం పురోహితమీశ ఈశే పురోహితమ్ - ఇత్యాది. ఇందు 'ఈశే' అను పదమాలు మార్లు వచ్చినది ఇట్లే పురోహితాది పదములు నీ పాఠమున నాలుసార్లు వచ్చును. జట వికృతులలో మొదటిది.

‘జటా మాలా శిఖా రేఖా ధ్వజో దండో రథో ఘనః

అష్టా వికృతయః ప్రోక్తాః క్రమపూర్వా మనీషిభిః’

అని వికృతివల్లి. వీనిలో, క్రమమాల, క్రమదండ మిత్యాదిగా నవాంతర వికృతులుగూడఁ గలవు. మంత్రజ్ఞప్తి నత్యంత మభివృద్ధిపఱచుట కేర్పడిన యీ వికృతులనుగూర్చి యనేక లక్షణ గ్రంథము లుదయించినవి. ఇందలి స్వర వర్ణోచ్చారణ భేదాలులను దెలుప మఱికొన్ని యావిర్భవించినవి. ఇట్టివియును వీని వ్యాఖ్యలును గలిసి వైదిక వాఙ్మయమునం దధికముగాఁ గనవచ్చుచున్నవనుట యతిశయోక్తి కాదు. అందు—ఋగ్వేద లక్షణము ఋగ్వేద పరిభాష సంహితా సూత్రము పదసంఖ్య ఉపలేఖము క్రమరత్నము జటోదాహరణము వర్ణోచ్చారణ లక్షణము రాషణభైటుకము వికృతివల్లి మొదలయినవి ఋగ్వేద సంబంధములు. ఇందు వికృతవల్లి పురాతనమనియు వ్యాశిమహర్షి ప్రోక్తమనియు దానికిఁ గొముదీవ్యాఖ్య రచించిన గంగాధరా చార్యుఁడిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు.

“గ్రంథే వికృతివల్ల్యాభ్యే వ్యాశిప్రోక్తే పురాతనే

టీ కేయం క్రియతే ఉస్మాభి ర్నామ్నా వికృతి కౌముదీ”

సామవేద లక్షణములు కొఁదిగాఁ గనవచ్చుచున్నవి. అందు, సామ పరిభాష స్వరనిర్ణాయకము, ఇందు క్రుష్ట ద్వితీయ తృతీయ చతుర్థ మంద్ర స్వరములు విశదీకరింపబడినవి. సామ మంత్రమని మఱియొకటి కలదు. ఇది ఛందోగ సంబంధి వ్యాకరణము, పదమూఁడు ప్రపాఠకముల గ్రంథము. ఇంకను యోహిప్రాప్తి లక్షణ గాయత్రీగాన లక్షణాదులు మఱికొన్ని కలవు.

కృష్ణ యజుర్వేద లక్షణగ్రంథము లత్యధికముగా నున్నవి. కాని యివి చాల వఱకత్యంత మర్వాచీనములనియే తోచుచున్నది. అందు, దేవమనీషి పుత్రుఁ

దయన శ్రీవత్సాంకుఁడు రచించిన 'అనింగ్య' మనునది పద్యాత్మకము. ఇందు హలాది విభక్తులును యకారాది పదములును బరమగునపుడు స్వరోచ్చారణ మెట్లుండునో వివరింపఁబడినది అంత ప్రదీపమనునది సంహితలోని విగామ స్థలములనున్న దీర్ఘాంతములు విసంజ్ఞనీయాంతములునగు శబ్దములను వర్ణక్రమ ప్రకారము తెలుపుచు, పదపాఠమున కెక్కువ సహాయపడుచున్నది. ఇదియును శ్లోకాత్మకమైన చిన్న గ్రంథము. అవర్ణియను మఱియొక లక్షణము సంహితలోఁ బదాదినన్న-ఓ-ఏ- అనువానిలో మొదట నున్నది ఆకారమో ఆకారమో తెలుప నుపయోగించును. అవర్ణియను పేరు గలవి రెండు మూఁడు లక్షణములున్నవి. వానికి వ్యాఖ్యానములును గలవు. వానిలో, చింతా మహాధిపతియజ్ఞ రచించిన యవర్ణి సంహితలో, అవర్ణముతోఁ బ్రాగంభమగు పదములను దెలుపును. ఉచ్చ స్వర నిర్ణయము ఉచ్చోదర్శి యోహిప్రాప్తి యోహి లక్షణము రావణభైటుకము లక్షణ రత్నము షడ్వింశతి సూత్రము సప్తలక్షణము స్వరపంచాశత్తు సర్వభక్తి వేద లక్షణము మొదలయినవి యుదాత్తాది స్వరములు సంధులు మొదలగువానిని శాసించుచున్నవి. త్రిక్రమ లక్షణము క్రమపాఠ శాసకము. ధకారధకార సూత్రము వేదములోని తవర్గ ద్వితీయ చతుర్థవర్ణ బోధకము. నపర తపరమును లక్షణము వేదమందలి నకారాంత తకారాంత పదములను దెలుపుచున్నది. ప్లుతాను శాసనము ప్లుతస్వర జ్ఞాపకమగుచున్నది. పూర్వోత్తరో భయదీర్ఘియనునది పూర్వ పదముల తుదనుండు దీర్ఘములను పరపదముల మొదటనుండు దీర్ఘములను విశదపఱచుచున్నది. జటావలి జటాలక్షణమనునది జటా వికృతిని వివరించు చున్నది. పదకారికా రత్నమాలయను పద్యాత్మక లక్షణము శుక్ల యజుర్వేద మందలి విసర్గము అనుస్వారము వేష్టనము మొదలగు వాని స్వరూపము నిర్ణయించుచు, బదపాఠ జ్ఞానమున కుపకరించుచున్నది.

వేదలక్షణాను క్రమణినిబట్టి లక్షణ గ్రంథముల సంఖ్య సుమా రేఁబడి మాత్రమే కనవచ్చునుగాని పఠనపాఠ వ్యవహారమున లేక పుస్తకాలయములందఱఁగియున్న లక్షణ గ్రంథములు నూటి కెక్కువగానే కనఁబడుచున్నవి. ఇది సప్తలక్షణముల నిట్లు చూపుచున్నది.

'శమానంచ విలంఘ్యంచ నపరం తపరం తథా

అవ ర్ణ్యావ ర్ణ్యనింగ్యం చ సప్తలక్షణ ముచ్యతే.'

దీనిచే సప్తలక్షణ మనునది యీ సప్తవిధ లక్షణముల కూడికయని తెలియ నగును. వీని కన్నిటికిని వ్యాఖ్యానములు కలవు. ఈ యనుక్రమణి వేదోచ్ఛారణ క్రమము నియమించుచు నీ క్రిందివారు పాఠకాధములని వక్కాణించుచున్నది.

‘గీతీ శీఘ్రీ శిరఃకమ్పీ తథా లిఖితపాఠకః

అనర్థజ్ఞో ల్పకంఠశ్చ ష డేతే పాఠకాధమాః.’

సర్వవేద పాఠవలమను చిన్న గ్రంథము లక్షణజ్ఞుడై సంహితా పద క్రమాదులు పఠించువాడు బ్రహ్మలోకమును బొందునని చెప్పుచున్నది. దీనినిబట్టి పూర్వం వేదపాఠమందలి జాగరూకతయు వేదసంరక్షణ దక్షతయు వేదార్థజ్ఞాన సంపదయుఁ దెల్లమగుచున్నవి. మరియు వేదలక్షణ వ్యాఖ్యాతలలో త్రిభాష్యరత్న మను ప్రాచీణాఖ్య వివరణము రచించిన సోమయార్యుడు, సర్వసమ్మత శిష్యా వివరణము వ్రాసిన ఆలమూరి మంచిభట్టు, శమానసంధి పదదర్పణము రచించిన పోగల మల్లయార్యయజ్ఞు, యోహిప్రాప్తి భరద్వాజశిష్యా వ్యాసశిష్యాదుల వ్యాఖ్యలు రచించిన¹ వేత్తికన్యాపురపు సూరావధాని మొదలగు విద్యద్వయ్య లాండ్రు లగుటచే నాం ధదేశమునమున్న వేదవిద్య సర్వలక్షణ సంపూర్ణమై యెట్లు వర్ధిల్లినదో తేటపడగలదు.

వైదిక చృందస్సునకు సంబంధించి ఛందోవిచితి ఛందోమంజరి ఛందో నిదర్శనము ఛందో నిర్ణయము నిదానసూత్రము మొదలగు కొన్ని లక్షణములు కనఁబడుచున్నవి. ఇందు మొదటిది పింగళ నాగకృతముగాను రెండవది విష్ణుభట్ట నిర్మితముగాను గొన్ని ప్రతులలోని గద్యలవల్లఁ దెలియుచున్నది. నిదాన సూత్రము సామవేద చృందో విషయకము. ఇది పతంజలి కృతమని చెప్పఁబడుచున్నది. ఇది పన్నెండు ప్రపాఠకముల గ్రంథము. ఇది కాశీపురమున ముద్రితమైనది. ఇట్టిం కను వైదిక లక్షణములును వాని వ్యాఖ్యలును గలవు. అట్టివానిలో గణనీయము లైన కొన్నిటి నిందు గ్రహింతము.

1. ఈ పద మితని కృతులలో వేత్తికన్యాపుర - హోమకన్యాపుర - అని కనఁ బడుచున్నది. మూర్యనారాయణ శబ్దముకూడ నవతారికా శ్లోకములో మన్నను గద్యోలో - వేత్తికన్యా సూరావధాని విరచితే—అని కనఁబడు చున్నది గ్రామనామము సందిగ్ధముగా మన్నను, ఇతఁడు తెలుగువాఁ డగుట సందిగ్ధము కాదు.

యాస్క నిఘంటువునకు దేవరాజయజ్ఞ విపులమైన భాష్యము రచియించెను. అది యైదధ్యాయముల పెద్ద గ్రంథము. అందు యాస్క నిరుక్తములలోని నైఘంటుక కాండముందు నిర్వచింపఁబడని బహు శబ్దముల యర్థము నిరూపింపఁబడినది. ఈ వ్యాఖ్యాత యజ్ఞేశ్వరార్యుని పుత్రుఁడు శ్రీరంగపురీ ప్రాంత గ్రామ నివాసి. ఋగ్వేదములందలి బహు క్లిష్ట శబ్దముల యర్థము నిర్వచనములకము గావించు నీ భాష్యము మంత్రార్థ జ్ఞానమున కెంతయుఁ దోడ్పడుచున్నది. భగవద్ద్వర్గాచార్యుల నైఘంటుకకాండ వృత్తికంటె నితని భాష్యము మిక్కిలి సంశయ విచ్ఛేదకమై యొప్పుచున్న దనుటకంటె దీనినిగూర్చి వేఱుగా వ్రాయఁ బనిలేదు.

వైదిక కోశమును మఱియొక లక్షణము భార్గవరాయ దీక్షితుఁడు రచియించినది కలదు. ఇది యాస్కని నైఘంటుక కాండమును బోలియు నందులేని యనేక శబ్దములను జూపుచున్నది. ఇది నానా పదకాండము, ఏకపద కాండమునని రెండు కాండములుగా నున్నది. ఇందు మొదటిది మూడు వర్గములు రెండవది రెండు వర్గములు.

భాస్కరరాయ దీక్షితుఁడు బహు క్రతుకర్త. ఇతని యింటిపేరు భారతి వారు. ఇతని తండ్రి గంభీరరాజు దీక్షితులు. ఇతని కాలము తెలియఁదగిన యాధారములు లభింపలేదుగాని, యీ వైదిక కోశమునకుఁ బద్యాత్మకమైన సంపూర్ణ వ్యాఖ్య రచించిన నారాయణయజ్ఞు గావించిన భాస్కరరాయ ప్రశంస చూడఁగా నతని నాటికే యీ వైదిక కోశకర్త ప్రాచీనుఁడుగా గణింపఁబడుచు వచ్చినట్లు తెలియవచ్చును. ఎట్లయినను భాస్కరరాయఁడు సాయణా చార్యులకుఁ బూర్వుఁడనుట సత్యము. ఇత నిఁరకుమున్న పెక్కుసార్లు పేర్కొనఁబడిన ఋగ్వేదానమునుగూర్చి యిండుక తెలిసికొని యీ ప్రకరణము ముగింతము.

. ఋగ్వేదము ఋగ్వేద లక్షణ గ్రంథములలో నుత్తమ మనుట నిర్వివాదము. ఋగ్వేద రత్నాకరము ఋగ్వేదాన నావ లేకుండ దాట శత్యము గాదనియు, ఋగ్వేదానము తెలియని ఋగ్వేద పఠనము వ్యర్థమనియు నిఁదలియవలసినది ఘోషించుచున్నది. కాని, యీ ఋగ్వేదానము శాసక నిర్మితమనుట కిందలి యవతారికాదులఁ గనఁబడు “నమ శ్శాసకాయ” యనెడి వాక్య మడ్డుపడుచున్నది. శాసకుఁడే యిది రచియించినచో నమస్కార పూర్వకముగఁ దన్నే తాను స్మరించుకొనునా? “మహ్య మేవ నమో నమః” అని బ్రహ్మ విద్యర్యు లొకటి రెండుకోట్లఁ జెప్పుకొన్నట్లు ప్రకీతి కలదుగాని, యీ గ్రంథ నిర్మాణ విషయ

మట్టిదిగాదు. బృహద్ర్యగ్వీధానమును మఱియొక గ్రంథమున్నట్లు తెలియవచ్చుచున్నది. ఆ గ్రంథము నాకు లభింపలేదుగాని, యొకవేళ నది శౌనక నిర్మితమేమోయనియు, దాని సారమునే మఱియెవరో ఋగ్వీధానముగా సంగ్రహించియుండ దీని కర్త శౌనకఁ డనెడి ప్రతీతి విస్తరించి యుండుననియుఁ దోచుచున్నది. పద్మాత్మకమయిన దీనికి, కనిష్ఠ ఋగ్వీధానమును నామాంతరము కలదు. ఇది నాలుగధ్యాయముల గ్రంథము. ఇందు ఋగ్వేద మంత్రముల వినియోగము పూర్తిగాఁ జూపఁబడినది.

వేదభాష్యములు

పూర్వాధ్యాయములం దాయా సందర్భముల సంహితా బ్రాహ్మణారణ్యకోపనిషద్భాష్యములను వేదాంగాదుల వ్యాఖ్యానములను యథా సంభవముగాఁ జేర్చినియున్నాము. ఇపు డందలి ముఖ్య భాష్యములను దత్కర్తలనుగూర్చి యిండుకముచ్చడింతము.

మంత్రముల భావమును బ్రాహ్మణములును, వేదశబ్ద స్వరూపాదులను శిష్యాది లక్షణములును, తదర్థ నిర్వచనమును నిరుక్తాదులును, తద్వినియోగాదులను సూత్రాదులును, వివరించుచు వచ్చుటచేతను వైదిక భాషకుఁ గొంచెము దగ్గఱగా వచ్చుచున్న లౌకికభాష యార్యవ్యవహారమం దుండుటచేతను వేదార్థ విజ్ఞానమునకు భాష్యము లవతరింపవలసిన యావశ్యకత చిరకాలమువఱకుఁ గలుగలేదు. సంస్కృతము వ్యవహారమునుండి తొలఁగి కేవలము గ్రాంథికమైన పిదపఁగూడ, అది యాచారణ పరాయణమగు బ్రాహ్మణజాతికి మిక్కిలి పరిచితమై పఠనపాఠ వ్యవహారమున నుండుటచేతను వేదశ్రౌతము లాకాలమున బ్రాహ్మణజాతి సామాన్యము లగుటచేతను శ్రౌతసాహాయ్యమునఁ గొంతకాలము బ్రాహ్మణులు వేదభావ మెఱిగి క్రతువు లాచరించుచుండెడివారు. తరువాతఁ దరువాత సంస్కృతాభ్యాస మొనర్చక శుష్కవేదాధ్యయనము గావించు శుద్ధశ్రోత్రియులు 'జ్ఞాత్వా కర్మాణి కుర్వీత' యనెడి విధివాక్యమునకు విరుద్ధముగా వేదార్థ మెఱుంగకయే యాగము లాచరించెడి యాచారము సంభవించినతఱి లోకానుగ్రహ తత్పరులును వేదావేదాంగ వేత్తలునగు మహానుభావులు వేదార్థ వివరణమునకుఁ బానుకొనిరి. అది క్రీస్తు శకారంభమున కీవలిమాట.

వేదావిద్భాషమునకును వేదభాష్యోత్పత్తికిని మధ్యకాల మెంత తక్కువగాఁ జూచినను మూఁడు నాలుగువేల సంవత్సరము లుండెను. ఈ మధ్యకాలమున

వైదిక శబ్దజాలమునుండి లౌకికభాషకు వచ్చిన బహు శబ్దములు రూపమునందు సర్థమునందు గూడ మార్పు చెందుచు వచ్చినవి. ఇందుకు నిరుక్త పాణియాదుల గనవచ్చు సనేక శబ్దముల నిర్వచనములును, ప్రక్రియలు మదాహరణ మగును. ఈ మధ్యకాలమున నీ మంత్రమున కిది యర్థమని చెప్పెడి సంపూర్ణ గ్రంథ మేదియు నుదయింపలేదు. అట్టి మంత్రార్థ మంతయుఁ గర్మకాండము ననుసరించిన సంప్రదాయమును బట్టియే యవగత మగుచుండెడిది. ఆ కార్యకాండమైనను మొదటి నుండి యొక విధముగానే యున్నది గాదు. అది కాలక్రమమున వివిధాంగ సంపన్నమై విస్తరించినది అందుచేతనే కొన్ని మంత్రముల భావములును, వానిని బట్టి కొన్ని శాఖలవారి కర్మాచరణ పద్ధతులును వేరుగుట సంభవించినది. ఈ హేతువులనుబట్టి కొన్ని మంత్రముల యర్థము భాష్యములందు మాఱుత్రోప పట్టిన దని కొందఱు తలంచిరి ఋగ్వేదమందలి కొన్ని ఋక్కుల యర్థము క్లిష్టమై బలాత్కారముగా లాగిన ట్లందుటనుబట్టి వారి యూహ కొంత సకారణముగాఁ గనఁబడినను, భాష్యములు మంత్రముల సహజార్థ మావిష్కరించుటకే బహు విధములఁ బ్రయత్నించినవని మాత్రము విశ్వసంపక తప్పదు. ఏ మనఁగా ?

వేదములు కర్మార్థము జ్ఞానార్థము నుదయించినవని యందఱు సమ్మతించురు. ఒక మంత్రము నొక ఋషి దర్శించె నన్నంతనే యది యొక భావమే తెలుపుచు నందే స్థిరపడి యుండె ననవలెనుగాని ద్వ్యర్థికావ్యమువలె నది రెండర్థములు తెలుపు నని కాని, లేక డిట్లాది శబ్దములవలె నిరర్థకమని కాని చెప్ప వలనుపడదు గదా ! అట్టిచో నొక మహర్షి నిర్మించిన యొక మంత్ర మతని యాశయముతోనే పఠనపాఠ క్రమమున వచ్చి కర్మోపయోగి యైరవుడు దాని యర్థముం గూర్చి సంశయ మేల కలుగవలెను ? అట్లేయర్థము సంప్రదాయ సిద్ధమై భాష్యకర్తల మతి కెక్కినో, యది మూలకర్తల యాశయమున కన్య మెట్లగును ? కావున నేవో కొన్ని శబ్దముల యర్థములు శబ్దశక్తినిబట్టియు సంప్రదాయ ప్రవర్తకుల మతములనుబట్టియు వేరుగాఁ గనవచ్చినను, మొత్తముమీఁద భాష్యములు మంత్రముల సహజార్థమునే వెల్లడింపఁ బూచినవనుట సత్యము.

ఆయా వేదములకు భాష్యములు రచియించినవారు మఱికొందఱున్నను వేదార్థప్రకాశ యశోలక్ష్మి సాయణ మాధవాచార్యులను మాత్రమే వరించినదనుట సర్వజగద్విదితము. తక్కినవారి భాష్యములు వేదార్థ ప్రకాశమువలె సకలార్థ బోధకములు కావు కావ్యములకు మల్లినాథ వ్యాఖ్య యెట్టిదో వేదములకు సాయణ భాష్య మట్టిది. అంత సుఖకరముగా వేదభావము వెల్లడించునది మఱియొకటి

లేదనుట యతిశయోక్తికాదు. సాయణ భాష్యములే యవతరింపకున్నచో, గడిచిన యైదువందల సంవత్సరములలో వేదవేత్తయైన పురుషుడే లేకుండఁ జొవునేమో! ఇట్లనుటచే, దక్కిన భాష్యములు నిరుపయోగములని తలంపరాదు. వేనిని జూచి సాయణుఁ డిట్టి కూలంకషమైన వ్యాఖ్యలు రచియించెనో, ఆ భట్టభాస్కర మిత్రాదుల భాష్యములు సాయణులకుఁ బూర్వము వేదార్థ జిజ్ఞాసువుల హృదయముల రంజింపఁ జేసినవియే కాక సాయణ భాష్యములకు మార్గదర్శకములై వైదిక లోకమునకు మహోపకార మొనరించి యున్నవనుట మఱవరాని విషయము. ఇఁక ఋగాది క్రమమున భాష్యములను, తత్కర్తలను దెలిసికొందము.

ఋగ్భాష్యము :— ఇది, ఆనందతీర్థ భగవత్పాదులు రచియించిన పద్యాత్మక వ్యాఖ్య. కాని, యిది ఋగ్వేదమందలి యెల్ల మంత్రములను గర్మపరముగా సమన్వయింపఁ బూనినది కాదు. సంసారసాగర పారమును బొందఁ దలచిన ముముక్షువులు భగవత్ప్రసాదము లేక ముక్తిని గాంచఁజాలరు గావున, వారి కీశ్వరజ్ఞాన ముపదేశింపఁగోరి భగవత్పరములైన కొన్ని ఋక్కులకు జ్ఞానపరముగా నానంద తీర్థులు భాష్యము రచియించిరని యీ భాష్యమునకు చీక వ్రాసిన జయతీర్థ భిక్షువు వక్కాణించియుండెను. దీనినిబట్టి యీ భాష్యము నుద్దేశమును దీని పద్ధతియు విదితము లగుచున్నవి.

ఆనందతీర్థ లే కాలమువారో తెలియదు. వీరి భాష్యము ముద్రితమైనట్లును గనఁబడదు. అసంపూర్ణములైన దీని వ్రాతప్రతులు కొన్ని తంజావూరు పుస్తకభాండాగారమున నున్నవి. ఇది ఋగ్వేద మామూలాగ్రము వివరింపఁ బూనినది కాకున్నను, దేవతా విషయక జ్ఞాన ప్రతిపాదనము మాత్రముచేతనే పరిమాణమున మిక్కిలి పెద్ద గ్రంథమైనది. జయతీర్థులు దీనికి రచియించిన ఋగ్భాష్యార్థ తత్త్వప్రకాశికయను చీక యంతకంటెను రెండురెట్లు విపులమై జిజ్ఞాసువులకు విజ్ఞానదాయకమై యలరారుచున్నది. అయినను, ఏది మన ముద్దేశించితిమో, ఆ ఋగ్వేద భాష్యముమాత్ర మేదికాదు. ఇందలి ముఖ్యవిషయము గాయత్రీమంత్ర పురుష సూక్తార్థ సంగ్రహముగా వర్ణించిన యానందతీర్థుల యీ క్రింది శ్లోకమువల్లనే తెలియుచున్నది.

“స ఏ వాఖిల వేదార్థ స్సర్వశాస్త్రార్థ ఏవచ

స ఏ వాఖిల శబ్దార్థ ఇత్యా హోపనిష త్పురా.”

జయతీర్థుల బుగ్గాప్యార్థతత్వ ప్రకాశిక ననువర్తించి ఋగర్థ రత్నమాల యను మఱియొక వ్యాఖ్య కనఁబడుచున్నది. ఇది మహీధర పండితుఁడు రచించిన నదిగా బర్సెలు పండితుఁ డూహించెనుగాని యిందుకుఁ దగిన ప్రమాణము చూపఁ బడలేదు. ఈ వ్యాఖ్యయు నసంపూర్ణముగానే యున్నట్లు తెలియుచున్నది. విషయ మున నిదియును జ్ఞానార్థకమే యగును. అగ్నాది సూక్తములు సకలవేద ముఖ్యుఁడు నోంకార ప్రతిపాద్యుఁడునగు పరమేశ్వరుని బలిపాదించునవిగా సర్వజ్ఞ శిఖామణియు భావ్యకారుఁడు నగు నానంద తీర్థుఁడు సమన్వయించెనను దేని యుపోద్ఘాతమే యిది పూర్వోక్తతీర్థుల హృదయము ననుసరించి జ్ఞాన ప్రతిపాదక మగు చున్నదని వెల్లడించుచున్నది.

వేదార్థ ప్రకాశము :— ఈ పేర సాయణాచార్య కృతములయిన బుగ్గాది సంహితా బ్రాహ్మణారణ్యకాదుల భాష్యము లనేకములు వైదికకల్ప భూరుహములై వెలయుచున్నవనుట లోక ప్రసిద్ధము. ఈ భాష్యము లిద్దివని వర్ణించుట కాగడాతో సూర్యుని జూపుటయే యగును. వేదముల పేరెత్తినంతనే యెట్టివారయిన ముందుగా సాయణాచార్యులకుఁ జేయెత్తి మ్రొక్కవలసినదే.

సాయణ భాష్యము లన్నిటి మొదటను మంగళాచరణ శ్లోకములతోడి పద్య మయావతారిక యొకటి యున్నది. అందు ‘వాగీశాద్వాస్సు మనస’ ఇత్యాదిగా, ‘కృపాకు ర్మాధవాచార్యో వేదార్థం వక్తు ముద్యత్యః’ అను వఱకును గల పద్యము లన్నిటియందు సమానముగానే యున్నవి. ఈ యవతారికనుబట్టి బుక్క మహిపతి యానతిచే మాధవాచార్యులు వేదభాష్యములు రచించినట్లు కనఁబడునుగాని, అధ్యాయాంత గద్యములనుబట్టి ‘శ్రీ వీర బుక్కభూపాల సామ్రాజ్య ధురంధరుఁ డయిన సాయణాచార్యునిచే రచియింపఁబడిన మాధవీయ వేదార్థ ప్రకాశ’ మనెడి సత్య విషయము గోచరించును. శ్రీమతీ మాయణాచార్యుల పుత్రులయిన మాధవ సాయణు లిద్దఱును వీర బుక్కభూపతి మంత్రులు. వీ రిరువురును వేదవేదాంగ విద్యర్యులు మహా ప్రతిభాశాలులు. రాజు నాజ్ఞచే సాయణుఁడు భాష్యములు రచి యించి వానిరిఁ దన యన్నపేర మాధవీయ మనుపేరు పెట్టెను. ఇని యథార్థ మైనను కొందఱు, మాధవాచార్యుఁడే వేదభాష్యములు రచియించెననియు, అతఁడే సన్యసించి విద్యారణ్యుఁ డయ్యెననియు, దానంజేసి వేదభాష్యమునకు విద్యారణ్య మనుపేరు వచ్చెననియుఁ దలంతురు. కాని యది వాస్తవము కాదు. సాయణుఁడే భాష్యములు రచియించెను.

ముద్రిత గ్రంథావతారికలలోఁ గనఁబడని రెండు శ్లోకములు కొన్ని లిఖిత పుస్తకములలోఁ గనవచ్చుచున్నవి. అవి ప్రక్షిప్తము లనఁదగియున్నను, అందలి విషయము మాత్రము సత్యమై గ్రంథాంత గద్యములను బలపఱచుచున్నది. ఆ శ్లోకము లివి—

“స ప్రాహ నృపతిం రాజన్ సాయణార్యో మ మానుజః
సర్వం వేత్త్యేష వేదానాం వ్యాఖ్యాతృత్వేన యుజ్యతామ్
ఇత్యుక్తో మాధవారేణ్య పీఠబుక్కు మహిపతిః
అన్వయా త్సాయణాచార్యం వేదార్థస్య ప్రకాశనే”

దీనినిబట్టి భాష్య రచయిత సాయణార్యుఁడనియు, నతఁ డన్నయందలి భక్తిచే భాష్యమునకు మాధవీయ మనుపేరు పెట్టెననియు విదితమగును. కొందఱు సాయణ మాధవు లిద్దఱు నొకరే యనెడి యభిప్రాయ మావిష్కరించిరి గాని యది యును సరిగాదు. యజ్ఞసుధానిధి యను శ్రాతగ్రంథము నవతారికలో మాధవార్యుఁడు తన భ్రాత యైనట్లుగా సాయణాచార్యుఁడే వక్కాణించి యున్నాఁడు. విజయనగర సామ్రాజ్య పరిపాలకుఁడగు పీఠ బుక్కుభూపతి కాలమునుబట్టి క్రీ. శ. పదునాల్గవ శతాబ్ది మధ్యకాలమున సాయణ భాష్యములు విద్యుల్లోకమున కానంద దాయకము లయ్యెనని తెలియుచున్నది.

సాయణాచార్యులు తొలుతఁ బూర్వోత్తర మీమాంసలకు సంగ్రహ వ్యాఖ్యలు రచించి తరువాత నధ్వర్యు వేదమైన కృష్ణ యజుర్వేదమునకు భాష్యము వ్రాసి వేదప ఋగ్వేదమునకు భాష్యము రచించి, అనంతరము సామాధర్వవేదములకుఁ గ్రమముగా వ్యాఖ్యానములు నిర్మించెను. ఇతఁడు తన భాష్యములందు వివిధ బ్రాహ్మణారణ్య కోపనిషత్తులనుండి ప్రమాణ వాక్యము లుదాహరించుటయే కాక విశేషించి ఋగ్భాష్యమున, యాస్కుఁడు నిరుక్తమున వ్యాఖ్యానము గావించిన యెల్ల ఋకుల యర్థము నట్లే తన భాష్యమునకుఁ దోడుగా నుదాహరించి యుండెను.

సామవేద ఋగ్భాష్యము :— దీనిని దొలఁత భారతస్వామి రచించెను. ఇతఁడు కాశ్యపగోత్రుఁడు యజ్ఞదా నారాయణుల పుత్రుఁడు మైసూరు సంస్థానము నకుఁ జెందిన శ్రీరంగపట్టమున నివసించినవాఁడు. హాసలాధీశ్వరుఁడగు రామ నాథుఁడు రాజ్యముచేయు కాలమునఁ దా నీ భాష్యము వ్రాసినట్లుగా నిట్లు చెప్పకొని

యున్నాడు. “హోసలాధీశ్వరే పృథ్వీం రామనాథే ప్రశాంతి వ్యాఖ్యా కృతేయం
క్షేమేణ శ్రీరంగే వసతా మయా.”

హోసల రాజ్యము కర్ణాట దేశమునకు సంబంధించినది. హోసల వంశ్యులు
తొలఱ జైనలయ్యుఁ దరువాత వైష్ణవులుగా మారెరి. రామనాథుఁడు దేవగిరిలో
నుండి క్రీ. శ. ౧౨౭౨-౧౩౧౦ నడుమ రాజ్యము చేసినవాఁడగుటచే భారత
స్వామి పదుమూడవ శతాబ్ది కడపటి భాగమున నీ భాష్యము రచియించెననుట
తెల్లము. దీనినిబట్టి యితఁడు సాయణాచార్యులకంటె సుమా రణుఁడని సంవత్సర
ములు ముందటివాఁడగుచున్నాడు.

సామవేద ఋగ్వేదము పూర్వార్చికకును వేదార్థ ప్రకాశ ము త్రార్చికకును
లభించుచున్నది. ఇది చూడఁగా భారతస్వామి మొదటి భాగమునకు మాత్రమే
భాష్యము రచించియుండఁ దరువాత సాయణు లుత్తర భాగమునకు భాష్యము
వ్రాసియుండునని గోచరించుచున్నది. భట్టభాస్కర మిశ్రుఁడు ఋగ్వేద సామవేద
ములకు భాష్యములు రచియించెనని కొందఁ అందురుగాని యవి యెందును గానరా
కున్నవి. మొన్న మొన్నటివఱకు నతని కృష్ణయజుర్వేద భాష్యము ప్రకటితము
గాకుండుట చూడ నవిగూడ నెందైన మఱుగుపడి యుండెనేమో యని యను
మానము కలుగుచున్నది.

కృష్ణయజుర్వేద భాష్యములు :— పీనిలో మొదటిది జ్ఞానయజ్ఞము. దీని
కర్త భట్టభాస్కర మిశ్రుఁడు. సకల వేదశాస్త్రము లెఱింగిన యీ మహావిద్వాంసుఁ
డాఁడ్రుఁడనియు, క్రీ. శ. దశమ శతాబ్ది కడపటివాఁడనియు బర్నెలు మొదలగు
వారు వ్రాసిరి. ఇతఁడు ద్వాదశ శతాబ్ది ద్వితీయ భాగములోని వాఁడని శేషగిరి
శాస్త్రిగారు భావించిరి. ఇతని జ్ఞానయజ్ఞములోని—

‘ఏష నిష్పావకే శాకే కౌశికాన్వయ జన్మనా

భట్టభాస్కర మిశ్రేణ జ్ఞానయజ్ఞః ప్రకీర్తితః’

అను శ్లోకమందలి ‘అనుము’ లర్థమైన నిష్పావక శబ్దమునుబట్టి యితని
యింటిపే రనుములవా రనియు, అందుచే నితఁ డాఁడ్రుఁడనియు నిర్ణయించి వైదిక
లోక సంప్రదాయమునుబట్టి యితఁడు ౯౫౦ ప్రాంతముల వాఁడని బర్నెలు వ్రాసిన
దానిని బుడించుచు, శేషగిరి శాస్త్రిగారు ‘నిష్పావక శబ్దము శకసంవత్సర పరము
గాని గృహనామపరము కాదనియు, ఇది యీ పద మిట్లే యున్నచో నితఁడు

సాయజాచార్యునికిఁ దరువాతివాఁడు కావలసి వచ్చును గావున— 'నిష్పావక' యని సవరించి యితని కాలము శా. శ. ౧౧౧౦. అనగా, క్రీ. శ. ౧౧౮౯, అని చెప్పట సముచితమనియు నభిప్రాయ మిచ్చిరి. అలోచింపఁగా నిష్పావక శబ్దము గృహనామ పరమైతే శాకశబ్ద మెట్లు సార్థక మగుననియు, శకాబ్దపరమైతే యెట్లో కాలము కుదుర్చుటకు, పకారము దిద్దుట యెట్లు సముచితమనియు రెండు పక్షము లందు నాక్షేపణలు సిద్ధమగుచున్నవి. కాని చెన్నపురి ప్రాచ్య పుస్తక భాండా గారములోని ౧౮౯ సంఖ్యగల యొక కృష్ణయజురేంద్రభాష్య లిఖిత పుస్తకము కడపట—

‘ఏష నిష్పావకే లోకే కుశికాన్వయ జన్మనా’

అను పాఠము కన్ఱఁడుచున్నది. ఇందలి జనసముదాయార్థకమయిన లోక శబ్దము వంశపరముగా సమన్వయింపవచ్చును గావున నిష్పావకశబ్ద మనుముల యను నింటిపేరు చెప్పనదిగానే భావింపవచ్చును. ఇప్పుడు, అనుముల వంశమందు కౌశిక గోత్రమునఁ బుట్టిన భట్టభాస్కర మిత్రుఁడను భావము విదితమగును. శకాబ్దములు చెప్పటయే కవి యభిప్రాయమైనచో నతఁడు నిష్పావక శబ్దముకంటె విస్తృతమైన మఱియొక శబ్ద ముపయోగించి యుండుననియు, అనుము లనేది విశేషార్థమచ్చు దీనిని బ్రయోగించుటనుబట్టి గృహనామము చెప్పటయే యతని యభిప్రాయమనియు లోకే, అను పాఠమే ఛద్దమనియుఁ దోచుచున్నది. భట్టభాస్కరుఁ డాంధ్రుఁ డనెడి యనాది ప్రతీతికూడ నీ యభిప్రాయమునకే యుక్కువ యవకాశ మిచ్చుచున్నది. కావున నిష్పావక శబ్దము గృహనామ పరమనియే నా యభి ప్రాయము.

భట్టభాస్కరమిత్రులు తైత్తిరీయ సంహితాబ్రాహ్మణములు రెంటికిఁ గూడ సంపూర్ణముగా భాష్యములు వ్రాసిరి. ఇప్పుడు పోల్చిచూడఁగా సాయజాభాష్యముల కంటె నివి సంక్షిప్తములుగాఁ గనఁబడును గాని వ్యాకరణకార్యము లెక్కువగా వివ రించుచు మంత్రభావము గ్రహించుట కనుకూలములుగా నున్నయని యా కాలము నందు దేశమున మిక్కిలి వ్యాప్తిని జెందినవనుట నిజము. అవతారికలోని యీ క్రింది ప్రతిజ్ఞా శ్లోకమితని భాష్యపద్ధతిని వెల్లడించుచున్నది.

“మంత్రాణాం వినియోగ మాగమవిధిం ఛందాన్యప్రీషీన్ దేవతాః

కాండర్షీన్నిగమాన్నిరుక్త మితిహాసాభ్యాయికే బ్రాహ్మణమ్

వాక్యార్థస్వరూప మర్థమననన్యాంయాం శ్చ వక్ష్యే పృథక్
శబ్దానా మనసూయవ స్సుమనసః శృణ్వన్తు జిజ్ఞాసవః.”

ఇతఁడు భావస్వామిని బోధాయనమునిని విశేషించి పేర్కొనుటనుబట్టి భావ
స్వామికృత పూర్వమీమాంసా భాష్యమును బోధాయనకల్ప సూత్రమును భాష్య
రచనమున నెక్కుడు ప్రమాణములనుగా గ్రహించెనని విదితమగును. వేదశాస్త్ర
జ్ఞుని యాధిక్యమును, వేదార్థాధికారిని భట్టభాస్కరుఁడిట్లు నిరూపించెను.

“నేనాపత్యం చ రాజ్యం చ దండనేతృత్వ మేవ చ ।

సర్వలోకాధిపత్యం చ వేదశాస్త్రవి దర్హతి ॥

ఇతిహాసపురాణజ్ఞః పదవాక్యప్రమాణవిత్ ।

అజ్ఞోపకారవేదీ చ వేదార్థ జ్ఞాతు మర్హతి ॥”

తైత్తిరీయములోని రుద్రప్రశ్నకుఁ బ్రత్యేకముగా నిద్దఱుముగ్గుఱు భాష్య
ములు రచించిరి గాని వారందఱిపేళ్లు తెలియకున్నవి. ఆ గ్రంథములను
దేశమున వ్యాప్తిచెందినవి కావు, ఈ క్రింది శ్లోకమునుబట్టి, అహోబలకవి రుద్ర
ప్రశ్నకు శ్లోకాత్మక భాష్యము రచించెనని తెలియుచున్నది.

“సంసారసాగరసము త్తరణ ప్రవీణం

శ్రీమా నహోబలమహాకవిరాజరాజః ।

శ్రీరుద్రభాష్యతరు ముజ్జ్వలపద్యరూపం

చక్రే సదాశివకృపాసముపా త్తవిద్యః”

కుక్షయజుర్యేద భాష్యములు :— ఇందు వేదదీపమను భాష్యము త్రమము.
ఇది మహాభారతార్థవిరచితము. కాని దీనికిఁబూర్వము రెండుమూఁడు భాష్యములు
కలవు, ఈ వేదదీపము పూర్వోత్తర భాగములతుదను—

“ప్రణమ్య లక్ష్మీనృహరిం గణేశం భాష్యం విలోక్యావటమాధవీయం ।

యజు ర్మనూనాం విలిఖామి చార్థం పరోపకారాయ నిజేక్షితాయ ॥

భాష్యం బుద్ధ్యా సమాలోచ్య మాధవౌవటశాంకరం ।

య న్మయా లిఖితం సంత స్తద్భష్ట్యా క్షంతు మర్హథ ॥

శ్రీమన్మ హీధరకృతే వేదదీపే మనోహరే ।

వ్యరమ చ్చరమో ఒద్యాః పరమాత్మ నిరూపకః”

ఇత్యాదిశ్లోకములు కలవు. వీనినిబట్టి, ఉపాధ్యక్షుడు మాధవుడు శంకరుడు ననువారు వాజసనేయసంహితకు భాష్యములు రచించిరనియు, ఆ భాష్యములను జూచియే మహీధరుడు వేదదీపము వెలియించెననియుఁ దెలియును. పై మువ్వు రిలో వజ్రటవుత్రుడయిన ఉపాధ్యక్షుడు శుక్లయజుర్వేదీయ వ్యాఖ్యారచనమునఁ బ్రసిద్ధుడు. ఇతఁడు తనవాజసనేయ మంత్రభాష్యమున —

“ఆనందపురవాస్తవ్య వజ్రటాఖ్యస్య సూనునా ।

మంత్రభాష్య మిదం క్లృప్తం పదవాక్యైస్సునిశ్చితైః ॥

ఋష్యాదీం శ్చ నమస్కృత్య హ్యవన్త్యా మువతో వసన్ ।

మంత్రభాష్య మిదం చక్రే భోజే రాజ్యం ప్రశాసతి”

అని వ్రాసికొన్న శ్లోకములనుబట్టి, అవంతి (ఆనంద) పురవాసి యనియు భోజమహారాజు రాజ్యము చేయుకాలమున ననఁగా. క్రీ. శ. ౧౦౩౦ ప్రాంతమున నీ వేదదీపము రచియించెననియుఁ దెలియుచున్నది. ఇతః —

రెండవ భాష్యకర్తయైన మాధవుడు సాయణమాధవుఁ డనియు, మూడవ యతఁడగు శంకరుడు జగద్గురు శంకరాచార్యుఁ డనియు విదితము.¹ ఈ ముగ్గురును నిర్మించిన భాష్యములను జూచిన మహీధరుడు వేదదీపము నతి సులభముగాను మిక్కిలి విపులముగాను రచియించెను. ఇది మాధ్యందిన శాఖకు సంబంధించినది.

కాజ్యసంహితకు వేదార్థదీపిక యనుపేర, అనంతాచార్యుడు సంపూర్ణ భాష్యము నిర్మించెను. భగీరథిరాగదేవభట్టుల పుత్రుఁడును, కాశీనివాసియునగు నీయాచార్యుడు సుమారు నూలు సంవత్సరముల క్రిందటివాడు. ఇతఁడు గాక కాజ్యసంహితకు జాతవేదభట్టోపాధ్యాయ పుత్రుఁడగు నానందబోధ భట్టోపాధ్యాయుడు మఱియొక భాష్యము రచియించెను.

ఇట్లు పేర్కొన్నసాయణాది పూజ్యపాదుల భాష్యములు గాక చతుర్వేద సంహితలకును గొన్ని బ్రాహ్మణములకును మఱికొందఱు రచియించిన భాష్యములు

1. మాధవ భాష్యము సాయణాచార్య భాష్యమే యనుట నిస్సంశయముకాని, శంకరులు సంహితకు భాష్యము వ్రాసినట్లు కనఁబడదు. చారి బృహదారణ్యకోపనిషత్సూక్తియే మహీధరుడు పేర్కొన్నదని తోచుచున్నది.

గూడ నముద్రితగ్రంథ పట్టికలందు కనవచ్చుచున్నవి గాని యవి లోకమున వాప్తి చెందినవి కావు.

ఉపనిషద్భాష్యములు :— ఇవియును పీనివృత్తులు టీకలు దీపికలు వివరణములు ననేకము లున్నవి. గ్రంథవిస్తరము గాకుండఁ బ్రధానములైన కొన్నిటిని మాత్రమిందు గ్రహింతము. వేద భాష్యములకు సాయణాచార్యులవలెనే వేదాంత భాష్యములకు శంకరభగవత్పాదులు ప్రసిద్ధితెక్కిరనుట సర్వజగద్విదితము. షణ్మతస్థాపకుఁడు జగద్గురు బిరుదాంకితులు నద్వైతమతాచార్యులునగు శంకరులద్వైతపరముగా నిర్మించిన యనేక భాష్యములకుఁ దరువాతి వారు బహువిధములైన వివరణములు రచించియున్నారు. ఆనందతీర్థులు ద్వైతపరముగా రచించిన దశోపనిషద్భాష్యములకు మఱికొందఱు వృత్తులు నిర్మించియున్నారు. రంగరామానుజాధార్యాదులు విశిష్టాద్వైత పరముగా, తైత్తిరీయాదులు కొన్ని యుపనిషత్తులకు మాత్రమే వ్యాఖ్యలు నిర్మించిరి. శంకరాచార్యాది ప్రధానపురుషులు రచించిన భాష్యములన్నియు ముద్రితములై లభించుచున్నవి గాని వాని వివరణాదులనేకములు ముద్రితము లైనట్లు కనఁబడదు.

దశోపనిషత్తులకును జీవశ్వరా భేదపరముగా భాష్యములు వ్రాసిన శంకరుల వారీశావాస్యము మొదల “ఈశావాస్యమిత్యాది మంత్రములు కర్మవినియోగములు కామింజేసి పరమాత్మ ప్రతిపాదకము లగుచున్నవి. ఆత్మయొక్క శుద్ధత్వదురితమార త్వైకత్వ నిత్య త్యాగరీత్య సర్వగతత్వాది లక్షణముల నీయుపనిషత్తులు నిరూపించుచున్నవి. ఏతాదృశలక్షణములు కర్మవిరుద్ధము లగుటచే నీ మంత్రములకుఁ గర్మలయందు వినియోగము లేకపోవుట యు క్తమేయగుచున్నది.” ఇత్యాదిగా వ్రాయుచు నుపనిషత్తులు విజ్ఞానబోధకము లనెడి ముఖ్యాభిప్రాయ మావిష్కరించియున్నారు. మఱియుఁ దమకుఁ బూర్వము వేదాంతములు వ్యాఖ్యాతములైనను విస్వస్థార్థ ప్రతిపత్తికై గురుప్రసాదము ననే నీ వ్యాఖ్య వ్రాయుచున్నాననుచు నాచార్యులవారు తైత్తిరీయ భాష్యము మొదల నిట్లు ఘోషించియున్నారు.

“యై రిమే గురుభిః పూర్వం పదవాక్యప్రమాణతః

వ్యాఖ్యాతా సర్వవేదాంతాస్తాన్నిత్యం ప్రణతోఽస్మహమ్”

దీనినిబట్టి శంకరభాష్యములకుఁ బూర్వము పూర్వులు రచించిన యుపనిషద్భాష్యము లున్నవని తెలియవచ్చును. అయినను శంకరులభాష్యము లసమాన

ములై వ్యాపించుటంజేసి యవి యెందో యణగిపోయినవి. శంకరాచార్యుని తైత్తిరీయోపనిషద్భాష్యము చూచితే సాయణాచార్యు లాయుపనిషత్తులకు వ్యాఖ్య రచించినను, పతనపాత వ్యవహారమున దానికున్న ప్రశస్తి దీనికిలేదనుట స్పష్టము. తైత్తిరీయోప నిషత్తునకు విద్యారణ్యుడు చూపిన మార్గము ననుసరించి యొకానొక విద్వాంసుడు అఘుదీపిక యనుపేరఁ జిన్న వ్యాఖ్య రచించినట్లు —

“విద్యారణ్యరకృత వ్యాఖ్యాదుగ్ధృతిం పాతుమక్షమాః

ఏతస్మా దుద్భృతం సారం తృప్తిదం తే పిబ స్త్వమున్.”

అను శ్లోకమునఁ గనవచ్చును. కాని, యీ విద్యారణ్యవ్యాఖ్య సాయణ కృతవ్యాఖ్యకంటె నన్యము కాకపోవుటచే, మానవాచార్యుడే విద్యారణ్యుడనెడి ప్రతీతి. చిరకాలము క్రిందటనే బయలుదేలి స్థిరపడెననుట కీ శ్లోకముగూడఁ తొక ప్రమాణ ముచున్నది.

జగద్గురువుల తైత్తిరీయోపనిషద్భాష్యమునకు భాష్యవార్తిక మనుపేర వారి శిష్యుడగు సురేశ్వరాచార్యుడు పద్యయ మయిన పెద్దవ్యాఖ్య రచించెను. ‘ఆనందగిర్యాచార్యులు శంకరతైత్తిరీ యోపనిషద్భాష్యమునకును సురేశ్వరకృత తద్వార్తికమునకును గూడ; టీకలు రచించెను. వార్తిక టీకాగద్యములఁ గొన్ని చోట్ల ‘ఆనందజ్ఞానవిరచితా టీకా’ యని కనబడుచున్నది గాని మంగళావరణ శ్లోకైకమునుబట్టి యీ యానందజ్ఞానుఁ డానందగిరియే యని తెలియుచున్నది. ఆనందజ్ఞానుడు శంకరుల బృహదారణ్య కోపనిషద్భాష్యాదులకుఁ గూడ నిట్లే టీకలు వ్రాయుటయు, సురేశ్వరాచార్యులు వార్తికములు వ్రాయుటయుఁ దఱచుగాఁ గనవచ్చును. శంకరాచార్యులవలెఁ బ్రధానములైన యనే కోపనిషత్తులకు శంకరా నందుడు దీపికలు రచించెను. ఈ శంకరానంద భగవత్పాదులు వేదాంత పంచదశీకారులగు విద్యారణ్యులగురు వేమో యని తోచుచున్నది. శంకరానందుల వలెనే నారాయణాశ్రమి గూడ ముండక మాండూక బ్రహ్మవిద్యాద్యుపనిషత్తులకు దీపికలనుపేర వ్యాఖ్యలు రచించెను. శంకరుల పెక్కు-భాష్యములకు శివానంద యతి టిప్పణములు నిర్మించెను. తైత్తిరీయాం తర్గతమైన నారాయణమనెడి యాజ్ఞికు్యుపనిషత్తునకు జ్ఞానోత్తమ పూజ్యపాదశిష్యుడగు విజ్ఞానాత్ముడు గూడ వివరణము నిర్మించెను. ఇతర భాష్యములు చూచినపిదప రచింపఁబడిన యీ వివరణ మద్వైత జ్ఞానసుఖబోధకమై యున్నది. ఇట్టింక నెందఱేని యుపనిష ద్వాఖ్యలు రచించిరి గాని శంకరభగవత్పాదు బుద్ధరించిన యద్వైతమును

దన్మార్గ మాశ్రయించి వ్యాఖ్యా వివరణాదుల విస్తరింపఁ జేసినవారిలో సురేశ్వరా నార్యులును, ఆనందగిరిర్యాచార్యులును మిక్కిలి ప్రశంసనీయులగు చున్నారు.

ఈశావాస్యాది ప్రధానోపనిషత్తులకు ద్వైతమతపరముగా భాష్యములు రచించినవారిలో నగ్రగణ్యు లానందతీర్థులు. మధ్వాచార్యులు పూర్ణప్రజ్ఞుఁడు ననునామాంతరములు గలయీ యానందతీర్థులు మారుతిమూఁడవ యవతారమని యీ క్రింది యితనిమాటలవల్లనే తెలియుచున్నది.

“మధ్వ ఆనందతీర్థ స్యాత్ తృతీయా మారుతీతనుః

ఆనందతీర్థ ఇతితు యస్య నామ తృతీయకమ్

పూర్ణప్రజ్ఞేన తే నేదం కృతం భాష్యం హరేఃప్రియమ్.”¹

ఆనందతీర్థుల భాష్యములలో నీశావాస్యాదికతిపయ భాష్యములకు జయతీర్థ భిక్షువును, ఐతరేయాది భాష్యములు కొన్నిటికి విశ్వేశ్వరతీర్థులును, నరసింహయతి, కృష్ణాచార్యాదులును, కలాది భాష్యములు కొన్నిటికి వ్యాసతీర్థ, వేదేశభిక్షు శ్రీనివాసాచార్యులును, టీకా వివరణాదులు రచించిరి. ఛాందోగ్య మాండ్వాక్యాదులు కొన్నిటి కానందతీర్థుల భాష్యములుగాక రాఘవేంద్రయతి రచించిన యర్థ న గ్రహములు గూడ వేఱుగా నున్నవి. శ్రీనివాసాచార్యుని తైత్తిరీయోప నిషద్భాష్య టీకావతారికనుబట్టి విద్యాధి రాజాది మునీంద్రులు మఱికొందఱు ఛాందోగ్యాదులకు భాష్యములు నిర్మించినట్లు కనఁబడుచున్నది.

రఘూత్తమయతి, బృహదారణ్యక భాష్యమునకు టీక వాయుచు, “ఈ కాణోపనిషత్తునకుఁ గొందఱు అన్యథా వ్యాఖ్యానములు రచించియుండుట కనిపెట్టి యిందలితత్వము వెల్లడింప నానందతీర్థులు తొలుత భాష్యమురచించిరి. ఇందలి ప్రౌఢిమను బ్రకాశింపఁ జేయుటకై నే నీ పరబ్రహ్మ ప్రకాశికయను వృత్తి రచించియుచున్నాను” అని వక్కాణించి, ద్వైతవేదాంత భాష్యవివరణమున నానంద తీర్థులమత మావిష్కరించినవారిలో జయతీర్థుని, అతనిశిష్యుఁడగు వ్యాసతీర్థునిమిక్కిలి ప్రశంసించియున్నాఁడు. ఇట్లున్న వివిధ వివరణాదులు చూడద్వైతపరమైన యుపనిషత్తత ముద్ధరించిన యాద్యముని యానందతీర్థులని విదితమగును. ఇతఁడు త్రిమతాచార్యులలో నొకఁడు. శంకరాచార్యుల కర్వాచీనుఁడు. ఇంక—

విశిష్టాద్వైత మతపరముగా. తైత్తిరీయ బృహదారణ్య కాద్యుపనిషత్తులు కొన్నిటికి వ్యాఖ్యలు రచించినవారిలో గణనీయుఁడు రంగరామానుజాచార్యులు. ఇతఁడు వాత్స్యానస్తాచార్య పరకాలము సింధ్రులశిష్యుఁడు. కాంచీపురవాసి. విశిష్టాద్వైతమతోద్ధారకులగు రామానుజాచార్యుల సూత్రభాష్యము చక్కఁగాఁ బఠించి, సూత్రభాష్యోపయుక్తోపనిషద్వాక్య వివరణము రచించిన పండితోత్తముఁడు. ఇతని భాష్యములుగూడ దేశమునఁ బఠనపాఠ వ్యవహారమునఁ బ్రసిద్ధములై యున్నవి

ఇది

శ్రీ హరితసగోత్రాపస్తంబసూ త్రాధీతసకలతంత్ర రామాస్వామిశాస్త్రి పౌతుండును
వేదవేదాంతజ్ఞాని శ్రీరామావధాని పుత్రుండును, శబ్దతర్కాద్వైతాచార్య
చర్ల బ్రహ్మశాస్త్రి ప్రియశిష్యుండును, ఆంధ్రవిశ్వకలాపరిషత్కలా
శాలా సంస్కృతాంధ్రా ధ్యాపకుండనగు మల్లాది సూర్య
నారాయణశాస్త్రి రచించిన సంస్కృతవాఙ్మయ
చరిత్ర ప్రథమభాగమగు వైదిక వాఙ్మయ
చరిత్రయందలి నవమాధ్యాయము
సర్వము.

ఓంతత్పత్ - పరబ్రహ్మార్పణమస్తు.

అనుబంధము - 1

ఋగ్వేదఋషి సూక్తపట్టిక

ఋషి సంఖ్య	ఋషుల పేర్లు	వారిసూక్తముల సంఖ్య	ఋషి సంఖ్య	ఋషుల పేర్లు	వారిసూక్తముల సంఖ్య
<u>1. మండలము. 191 సూక్తములు.</u>			11.	గోతముండు (ఁ హూగణుని సుతుండు)	74-98
* 1.	మధుచ్ఛందసుండు (విశ్వామిత్ర సుతుండు)	1-10	12.	కుత్సుండు (అంగిరసుండు)	94-98
2.	శేత (మాధుచ్ఛందసుండు)	11	13.	కశ్యపుండు (మరిచిపుత్రుండు)	99
3.	మేధాతిథి (కణ్వపుత్రుండు)	12-28	14.	ఋత్రాశ్వదు (వృషగిరోరాజ పుత్రుండు)	100
4.	శునశ్శేపుడు (అజీగర్త సుతుండు, తరువాత విశ్వామిత్రుని కృత్రిమసుతుడై దేవరాతుడనబడెను.	24-30	15.	అంబరీషుండు వృషగిరోరాజ పుత్రుండు	100
5.	హిరణ్య స్తూపుండు (అంగిరసుండు)	31-35	16.	సహదేవుండు (వృషగిరోరాజ పుత్రుండు.	100
6.	కణ్వండు (ఘోరుని పుత్రుండు)	36-43	17.	భయమామండు (వృషగిరోరాజ పుత్రుండు	100
7.	ప్రస్మణ్యుండు (కణ్వ పుత్రుండు)	44-50	18.	సురాధసుండు (వృషగిరోరాజ పుత్రుండు.	100
8.	సవ్యుండు (అంగిరసుండు)	51-57	19.	త్రితుండుకాని (ఆప్త్యుండు) కుత్సుండుకాని (అంగిరసుండు)	101-104
9.	వోధసుండు (గౌతముండు)	58-64			
10.	పరాశరుండు (శక్తిపుత్రుండు)	65-73			

* ౧-౧౦ ఇట్లు రెండంతెలున్నచో వాని మధ్యనున్న సూక్తము లన్నియు గ్రాహ్యములు.

౧౧. ఇట్లొకటి మాత్రమున్నచో అన్నవ సూక్తమని గ్రహించదగును.

౧౨, ౧౩. ఇట్లున్నచో వరుసగా, ఆ రె యసూక్తములేయని తెలియునది.

కీ ఎన్నిచోట్ల నతని పేరువచ్చినను, ఒక గోత్రములోని సూక్తద్రవ్యయొక మాటు మాత్రమే గణించబడును.

ఋషి సంఖ్య ఋషుల పేర్లు వారీసూక్తముల సంఖ్య

—కుతుస్సుండు (అంగిరసుండు)	108-115
20. కశీవంతుండు (ఉశిగీర్షి తమస్సులకొడుకు*)	116-125
21. భాయప్యండు (రాజన్వి)	126
22. రోమశ (అతనిభార్య)	126
23. పరుచ్చేపుండు (దివోదానపుత్రుండు)	127-139
24. దీర్ఘతముడు (ఉచభ్యపుత్రుండు)	140-164
25. ఇంద్రుండు	165
26. అగస్త్యుండు	165
27. మరుత్తులు	165
—అగస్త్యుడు	166-169
—ఇంద్రుండు	170
—అగస్త్యుండు	171-178
27. అగస్త్యుండు	179
28. లోపాముద్ర అగస్త్య పత్ని.	180-191
29. బ్రహ్మచారి అగస్త్య శిష్యుండు.	180-191
—అగస్త్యుండు	180-191

2. మండలము. 43 సూక్తములు.

30. కానకుండు—ఇతడే కానహోత్రుండగు గృతస్సమదుడు.	1
—గృతస్సమదుండు	2-8
31. సోమాహుతి (భార్గవుండు)	4-7
—గృతస్సమదుండు	9-26
32. కూర్మ్యుడు (గృతస్సమదపుత్రుడు)	27-29

ఋషి సంఖ్య ఋషుల పేర్లు వారీసూక్తముల సంఖ్య

—గృతస్సమదుండు	30-43
3. మండలము. 62 సూక్తములు.	
33. విశ్వామిత్రుండు (గాధిమిత్రుండు)	1-12
34. ఋషభుండు (వైశ్వామిత్రుండు)	13-14
35. ఉత్కలండు (కతగోత్రజుండు) ?	15-18
36. కతుండు (వైశ్వామిత్రుండు)	17-18
37. గాధి (కుశికపుత్రుండు)	19-22
38. దేవశ్రవుండు (భంతపుత్రులు)	23
39. దేవరాతుండు	28
—విశ్వామిత్రుండు	24-30
40. కుశికుండు (ఇషీరభపుత్రుండు)	31
—విశ్వామిత్రుండు (గాధిమండు)	31
—విశ్వామిత్రుండు	32-35
41. ఘోరుండు (అంగిరసుండు)	36
—విశ్వామిత్రుండు	36
—విశ్వామిత్రుండు	37
42. ప్రజాపతి (విశ్వామిత్రపుత్రుండో, వాక్పుత్రుండో)	38
—విశ్వామిత్రుండు	37-53
—ప్రజాపతి (వాచ్యుడో వైశ్వామిత్రుండో)	54-56
—విశ్వామిత్రుండు	57-61
43. విశ్వామిత్రుండు జమదగ్ని	62

* 'ఉశిగీర్' అనునది, అంగరాజ మహిషయొక్క రాసి.

ముషి సంఖ్య	ముషుల పేళ్లు	వారిసూక్తముల సంఖ్య	ముషి సంఖ్య	ముషుల పేళ్లు	వారిసూక్తముల సంఖ్య
<u>4. మండలము. 58 సూక్తములు.</u>			62. వసుండు (అత్రేయుండు)		21
44.	వామదేవుండు (గౌతముండు)	1-17	63. విశ్వసాముండు (అత్రేయుండు)		22
44.	వామదేవుండు ఇంద్రుండు		64. దుష్టముండు (విశ్వచర్షణి)		23
	అదితి	18	65. సుబంధువు గౌసాయనులు లేక, తౌసాయనులు.		24
	—వామదేవుండు	19-41	66. శ్రుతబంధువు	..	24
46.	త్రాసదన్యుండు (పురుకుత్స పుత్రుండు రాజర్షి)	42	67. విప్రబంధువు	..	24
47.	అజామీధుండు	43,44	68. బంధువు	..	24
48.	పురుమీధుండు (సుహోత్రపుత్రులు వామదేవుండు)	43,44 45-5	69. వసూయులు (అత్రేయులు)		25,26
<u>5. మండలము 87 సూక్తములు.</u>			70. త్ర్యంబుండు (త్రిష్టంజుండు)		27
49.	బుధుండు (అత్రిపుత్రుడు)	1	71. త్రాసదన్యుండు (పురుకుత్సజుండు)		27
50.	గవిష్ఠిరుండు	1	72. అశ్వమేధుండు (భరతజుండు)		27
51.	కుమారుండు (అత్రేయుండు)	2	73. అత్రి (భౌముండు)		27
52.	వృకుండు (జనపుత్రుండు)	2	74. విశ్వవార (అత్రిపుత్రి)		28
53.	వసుశ్రుతుండు (అత్రేయుండు)	3-6	75. గౌరీవీతి (శక్తిపుత్రుండు)		29
54.	ఇమండు (అత్రేయుండు)	7,8	76. బ్రాహ్మపు (అత్రేయుండు)		30
55.	గయుండు (అత్రేయుండు)	9-10	77. అవన్యువు (అత్రేయుండు)		31
56.	సుతంభరుండు (అత్రేయుండు)	11-14	78. గాతువు (అత్రేయుండు)		32
57.	ధరుణుండు (అంగిరసుండు)	15	79. సంవరణుండు (ప్రజావతి పుత్రుండు)		33,34
58.	పురువు (అత్రేయుండు)	16,17	80. ప్రభూవసువు (అంగిరసుండు)		35-36
59.	ద్వితుండు (అత్రేయుండు)	18	81. అత్రి (భౌముండు)		37,43
60.	వప్రి (అత్రేయుండు)	19	82. అవశ్నారుండు (కాశ్యపుండు)		44
61.	ప్రయన్తంతులు (అత్రేయులు)	20	83. సదావృణుండు (అత్రేయుండు)		45
			84. ప్రతిక్షుండు	..	46
			85. ప్రతిరథుండు	..	47
			86. ప్రతిభానువు	..	48
			87. ప్రతిప్రభుండు	..	49

ము.సి. సంఖ్య	ముఘుల పేళ్లు	వారి సూక్తముల సంఖ్య
88.	స్త్రీస్తి	50-51
89	శ్యావాశ్వుడు	52-81
90.	శ్రుతవిత్తు	62
91.	అర్చనానుడు	63-64
92.	రాతహవ్యుడు	65, 66
93.	యజకుడు	67, 68
94.	ఉరుభక్తి	69, 70
95.	బాహువృక్షుడు	71, 72
96.	పారుడు	73, 74
	అవమ్యపు	75
	అత్రి (భాముడు)	76, 77
97.	సప్తవధి (ఆశ్రేయుడు)	78
98.	సక్రొశ్వండు ..	79, 80
	శ్యావాశ్వుడు ..	81, 82
	అత్రి (భాముడు)	83, 86
99.	ఏవయామరుత్తు (ఆశ్రేయుడు)	87
6 మండలిము 75 సూక్తములు.		
100.	భరద్వాజుడు (బృహస్పతి పుత్రుడు)	1-4
101.	వీతహవ్యుడు (భారద్వాజుడు) *	15
	భరద్వాజుడు	16-30
102.	సుహోద్రుడు (భారద్వాజుడు)	31-32
103.	కునహోద్రుడు ..	33-34
104.	నరుడు ..	35-36
	భరద్వాజుడు	37-43
ము.సి. సంఖ్య	ముఘుల పేళ్లు	వారి సూక్తముల సంఖ్య
105.	శంయువు (బృహస్పతిజుడు)	44-46
106.	గర్గుడు (భారద్వాజుడు)	47
107.	శంయువు (బృహస్పతిమఱుడు)	48
108.	ముజిశ్వుడు శ్రీ (భారద్వాజుడు)	49-52
	భరద్వాజుడు	53-74
109.	పాయువు (భారద్వాజుడు)	75
7 మండలిము 104 సూక్తములు		
110.	వసిష్ఠుడు (మైత్రావరుణుడు)	1-104
111.	శక్తి (వాసిష్ఠుడు) వసిష్ఠుడు	82
	వసిష్ఠ పుత్రులు-వసిష్ఠుడు	83
112.	కుమారుడు (అన్ని పుత్రుడు) వసిష్ఠుడు ↑	102
8 మండలిము 103 సూక్తములు.		
113.	ప్రగాథుడు (ఇతడు ధోర పుత్రుడు, తరువాత గ్రాత యైన కణ్వునకుఁ బుత్ర ప్రాయుడై కాణ్వుఁ డయ్యెను)	1
114.	మేథాశిధి (కణ్వుపుత్రులు)	1
115.	మేథాశిధి ..	1
116.	అనంగుడు (ప్రయోగుని పుత్రుడు, రాజ్వి)	1

* ఆంగీరనుడని బృహద్రేవకామతము..

శ్రీ ఇతఁడు బృహస్పతి పౌత్రుఁడని బృహదేవత.

↑ ౧౦౨౦, సూక్తములో, ఇతఁడుకూడమందెనని బ్రహ్మదేవతాదులు.

ఋషి సంఖ్య	ఋషుల పేర్లు	వారిసూక్తముల సంఖ్య	ఋషి సంఖ్య	ఋషుల పేర్లు	వారిసూక్తముల సంఖ్య
171.	శశ్వతి (అనంగుని భార్య అంగిరసుని పుత్రి)	1		మేధాతిథి (కాణ్వఁడు)	32
111.	ప్రియమేధుఁడు (అంగిరసుఁడు)	2		మేధాతిథి ,,	33
	మేధాతిథి (కాణ్వఁడు)	2	184.	నీపాతిథి ,,	34
	మేధాతిథి ,,	3	185.	వసురోచులు (అంగిరసులు)	
119.	దేవాతిథి ,,	4		వేయిమంది	34
120.	బ్రహ్మాతిథి ,,	5		కౌశావశ్యుఁడు	
121.	వత్సఁడు ,,	6		(అశ్రేయఁడు)	35-38
122.	పునర్వత్సఁడు ,,	7	186	నాభాకుఁడు (కాణ్వఁడు)	39-41
123.	సద్యంతుఁడు ,,	8		అర్చనానుఁడు (కాణ్వలు)	42
124.	శశకర్ణుఁడు ,,	9		నాభాకుఁడు ,,	42
	ప్రగాధుఁడు ,,	10	187.	విరూపుఁడు	
	వత్సఁడు ,,	11		(అంగిరసుఁడు)	43, 44
125.	వర్మకుఁడు ,,	12	188.	త్రిశోకుఁడు (కాణ్వఁడు)	45
126.	నారదుఁడు ,,	13	189.	వశుఁడు (అశ్వపుత్రుఁడు)	46
127.	గోమాత్తి ,,	14, 15		త్రిశుఁడు (అపస్త్యుఁడు)	47
128.	అశ్వమాత్తి ,,	14, 15		ప్రగాధుఁడు (కాణ్వఁడు)	48
129.	ఇరింబిటి ,,	16-18		ప్రస్కంబుడు (కాణ్వఁడు)*	49
130.	సౌభరి ,,	19-22	140	పుష్టిగురు ,,	50
131.	విశ్వమనస్సు (వ్యశ్వపుత్రుఁడు)	23-25	141.	క్రుష్టిగురు ,,	51
132.	వ్యశ్యుఁడు (అంగిరసుఁడు)	26	142.	అయువు ,,	52
	విశ్వమనస్సు (వైయస్యుఁడు)	26	143.	మేధ్యుఁడు ,,	53
133.	మేనువు (వైవస్వతుఁడు)	27-28	144.	మాశంశ్యుఁడు ,,	54
	కశ్యపుఁడు (మారిచుఁడు)	29	145.	కృకుఁడు ,,	55
	మనువు (వైవస్వతుఁడు)	29	146.	వృషధ్రుఁడు ,,	56
	మనువు ,,	30, 31		మేధ్యుఁడు ,,	57, 58
			147.	సువర్ణుఁడు ,,	* 59

*** ఈ పుస్తకమునందు మనస్సు ౧౦ సూక్తములు వాఙ్మూలములనందును. సాయణులు వీనికి కావ్యము వ్రాయలేదు, ఋషినిరూపణము చేయలేదు. కాత్యాయనుని సర్వానుక్రమణికకు వ్యాఖ్యిక్రాసిన వర్ణరూపములు వీనిమాట యెత్తలేదు. తదనుక్రమణికా వివరణములో జగన్నాథుఁడు వీనికి ఋషులు వీరని తెలిపియున్నాఁడు, ఈ ౧౦ కలిపినపుడే, అష్టమమండల సూక్తములు ౧౦౩-౧౧౪వచ్చువి.

ఋషి సంఖ్య	ఋషుల పేర్లు	వారిసూక్తముల సంఖ్య
148	భర్గుడు (ప్రగాఢపుత్రుడు)	80, 81
	ప్రగాఢుడు (కాణ్వూడు)	82-85
149.	కలి (ప్రగాఢసుతుడు)	86
150.	మాన్యుడు (మైత్రావరుణి)	87
151.	మత్స్యముని (సాంమదుడు)	87
	అతని సహచరులు	87
	ప్రియమేధుడు (అంగిరసుడు)	88, 89
152.	పురుహన్ముడు (అంగిరసుడు)	70
153.	సుడితి	71
154.	పురుమీల్తుడు	71
155.	హర్యకుడు (ప్రగాఢసుతుడు)	72
	సప్తవధ్రి (ఆశ్రేయులు)	73
156.	గోపవనుడు ..	73
	గోపవనుడు ..	74
	విరూపుడు (అంగిరసుడు)	75
157.	కురుమతి (కాణ్వూడు)	76-77
158.	కృత్సువు (భృగుసుతుడు)	79
259.	ఏకద్యువు (నౌధనుడు)	80
160.	కునీదుడు (కాణ్వూడు)	81-83
161.	ఉశనసుడు (కవిపుత్రుడు)	84
162.	కృష్ణుడు (అంగిరసుడు)	85
163	విశ్వకుడు (కృష్ణపుత్రుడు)	86
	కృష్ణుడు (అంగిరసుడు)	86
164.	దుష్మీకుడు (వాసిష్ఠుడు)	
	కృష్ణుడు (అంగిరసుడు)	
	ప్రియమేధుడు	87
	నౌధనుడు (గౌతముడు)	88
165.	నృమేధుడు (అంగిరసులు)	89-90

ఋషి సంఖ్య	ఋషుల పేర్లు	వారిసూక్తముల సంఖ్య
166.	పురుమేధుడు ..	89-90
167.	అపాల (అత్రికూతురు)	91
168.	శ్రుతకతుడు (అంగిరసులు)	92
169.	సుకతుడు ..	92
	సుకతుడు ..	92
170.	బిందువు (అంగిరసులు)	94
171.	పూతరతుడు ..	94
172.	తిర్విమడు ..	95
	తిర్విమడు ..	95
173.	ద్యుతానుడు (మారుతుడు)	96
174	రేభుడు (కాశ్యపుడు)	97
	నృమేధుడు (అంగిరసుడు)	98-99
175.	నేముడు (భృగుపుత్రుడు)	100
	ఇంద్రుడు ..	100
	అమదగ్ని (భార్గవుడు)	101
176.	ప్రయోగుడు ..	
177.	అగ్ని (బృహస్పతిపుత్రుడు)	
178.	గృహపతి (సహాపుత్రులు అగ్ని సంజ్ఞలు)	102
179:	యవిష్ఠుడు ..	103
	సౌభరి. (కాణ్వూడు)	103

9 మండలము. 114 సూక్తములు.

మధుచ్ఛందనుడు (వైశామితుడు)	1
మేధాతిథి. (కాణ్వూడు)	2
కునకేపుడు. (అశీగర్తి)	3
హిరణ్యస్తాపుడు (అంగిరసుడు)	4
180. అనితుడు కాశ్యపులు	5-24
181. దేవలుడు ..	5-24

ఋషి సంఖ్య	ఋషుల పేర్లు	వారిసూక్తముల సంఖ్య	ఋషి సంఖ్య	ఋషుల పేర్లు	వారిసూక్తముల సంఖ్య
182.	దృఢవ్యుతుఁడు (అగస్త్యుఁడు)	25	190.	నిద్రుని (కాశ్యపుఁడు)	63
188.	ఇథ్వచాహుఁడు (దృఢవ్యుత సుతుఁడు)	28		కశ్యపుఁడు (మారీచుఁడు)	64
	నృమేధుఁడు (అంగిరసుఁడు)	27		జమదగ్ని (భృగుపుత్రుఁడు)	65
	ప్రియమేధుఁడు „	28		భృగుపు (వరుణపుత్రుఁడు)	65
	నృమేధుఁడు „	29	191.	వైభానసులు (వందమంది)	66
	బిందువు „	30		భరద్వాజుఁడు (వీరి తండ్రుల కశ్యపుఁడు-నామము	
	గోతముఁడు			*గోతముఁడు - లింతకుమున్నే ప్రాయఁబడినవి.)	
	(రాహుగణుఁడు)	31		అత్రి	
	కాశ్యపుఁడు			విశ్వామిత్రుఁడు	
	(అత్రేయుఁడు)	32		జమదగ్ని	
	త్రితుఁడు (అత్రిపుత్రుఁడు)	33, 34		వసిష్ఠుఁడు-అనునప్తర్షులు.	67
184.	ప్రభూవసువు (అంగిరసుఁడు)	35, 36	192.	పవిత్రుఁడు (అంగిరసుఁడు)	67
185.	రహుగణుఁడు „	37, 38	198.	వత్సప్రి (భలందనసుతుఁడు)	68
186.	బృహస్పతి „	39, 40		హిరణ్యస్థాపుఁడు.	69
	మేధ్యాశిథి (కాణ్వుడు)	41-43	194.	రేణువు (వైశ్వామిత్రుఁడు)	70
	అయాస్యఁడు		195.	ఋషభుఁడు „	71
	(అంగిరసుఁడు)	44-46	196.	హరిమంతుఁడు (అంగిరసుఁడు)	72
187.	కవి (భృగుపుత్రుఁడు)	47-49		పవిత్రుఁడు „	73
188.	ఉచభ్యుఁడు			కక్షివంతుఁడు	
	(అంగిరసుఁడు)	50-52		(దైర్ఘ్యకమసుఁడు)	74
	అవశ్సారుఁడు			కవి (భార్గవుఁడు)	75-79
	(కాశ్యపుఁడు)	53-60	197.	వసువు (భానద్వాజుఁడు)	80-82
189.	అమహాయుఁడు			పవిత్రుఁడు.	83
	(అంగిరసుఁడు)	61	198.	ప్రజాపతి (వామ్యుఁడు)	84
	జమదగ్ని (భృగుసుతుఁడు)	62	199.	వేనుఁడు (భార్గవుఁడు)	85
			200.	అకృష్ణులు, లేక మాచులు.	86
			201.	నికతులు లేక, నివావరులు	86
			202.	పృశ్నులు లేక, అజులు	86
				అనుపేక్ష్యగల ఋషిగణములు*	

* సప్తర్షుల లేక రెండు విధములుగా నున్నది. అందు గోతముని గణించుట కలదు.

ఋగ్వేదమున వత్స తండ్రి గోతముఁడు గణించబడుచున్నాఁడు.

↑ గణానుక్రమము మి కథికాశ్వుతుర్థ మేషాంతుగోత్రం క్వచిద ప్రసిద్ధమ్. బహు దేవత పుట 284.

ఋషి సంఖ్య	ఋషుల పేర్లు	వారిసూక్తముల సంఖ్య
	అత్రి	86
	గృత్సమదుఁడు	86
	ఉశనసుఁడు (కావ్యుఁడు)	87-89
	వసిష్ఠుఁడు	90
	కశ్యపిఁడు	91-92
	వోధసుఁడు	93
	కణ్వుఁడు	94
	వ్రహ్మణ్యుఁడు	95
203.	వ్రతర్థమఁడు (దై వోదాసి)	96
	వసిష్ఠుఁడు	
	శక్తి వసిష్ఠపుత్రుఁడు	
204.	ఇంద్రప్రమితి	97
205.	వృషగణుఁడు	97
206.	మమ్యపు	97
207.	ఉపమమ్యపు	9
208.	వాగ్విప్రుసాదుఁడు	97
209.	కర్ణశ్రుత్తు	97
210.	మృశీకుఁడు	97
211.	వసుత్రుఁడు	97
212.	పరాశరుఁడు	
	(శక్తిపుత్రుఁడు)	97
	—కుత్సుఁడు (అంగిరసుఁడు)	97
213.	అంబరీషుఁడు (వృషాగిరో	
	రాజపుత్రుఁడు)	98
	—ఋజిశ్వుఁడు	
	(భారద్వాజుఁడు)	98
	—రేఖుఁడు (కాశ్యపుఁడు)	
214.	సూనుఁడు	99-100
215.	అంధీగువు	
	(శ్యావాశ్యపుత్రుఁడు)	101
216.	యయాతి	
	(నహుషపుత్రుఁడు)	101

ఋషి సంఖ్య	ఋషుల పేర్లు	వారిసూక్తముల సంఖ్య
217.	నహుషుఁడు	
	(మనుపుత్రుఁడు)	101
218.	మనువు సంవరణరాజు	
	పుత్రుఁడు)	101
	ప్రజాపతి (వాక్పుత్రుఁడో,	
	మిత్రపుత్రుఁడో)	101
	—త్రితుఁడు (అప్యైఁడు)	102
	—ద్వితుఁడు	103
	పర్వతుఁడు (కాణ్వుఁడు)	104
	—నారదుఁడు లేక,	104
219.	శిఖండిని-కశ్యపపుత్రికలు	104
220.	శిఖండిని అవ్వరసలు	104
	—పర్వతుఁడు (కాణ్వలు.)	105
	—నారదుఁడు	105
221.	అగ్నిముని	
	(చతుర్నామకముని	
	పుత్రుఁడు)	106
222.	చతుర్ముని.	
	(మనుపుత్రుఁడు)	106
223.	మనువు	
	(అపసమునిపుత్రుఁడు)	106
	—కశ్యపాదిసప్తర్షులు	107
	—గౌరీపతి (శక్తిపుత్రుఁడు)	108
	శక్తి (వాసిష్ఠుఁడు)	
224.	ఉరువు. (అంగిరసుఁడు)	108
	—ఋజిశ్వుఁడు	
	(భారద్వాజుఁడు)	108
225.	ఊర్ధ్వసద్ముఁడు	
	(అంగిరసుఁడు)	108
226.	కృతయశుఁడు	108
227.	ఋణంచయుఁడు (రాజర్షి)	108
228.	అగ్నివామకమహర్షులు	109
	ఈశ్వరపుత్రులు.	109

ముఖ్య సంఖ్య	ముఖ్య పేర్లు	వారినూ క్రమముల సంఖ్య
	—త్ర్యరుణుడు (రాజర్షి)	110
	—త్రసదస్యుడు ,,	110
229.	అనానతుడు (వరుచ్చేవ పుత్రుడు)	111
230.	శిశువు (అ.గిరసుడు)	112
	—శశ్యపుడు	
	(మారీమడు)	118, 114

10 మండలము 191 నూ.

	త్రితుడు (ఆప్యుడు)	1-7
281.	త్రితిరుడు (వృష్ణకొడుకు)	8
	—త్రితిరుడు ,,	9
282.	సింధుశ్రీపుడు	
	(అంబరీష పుత్రుడు)	9
	—యముడు వై వస్వతుడు	10
283.	యమి వై వస్వతి	10
284.	హవిర్ధానుడు	
	(అంగపుత్రుడు)	11, 12
285.	వివస్వంతుడు (అదితిజుడు)	13
	—యముడు	14
286.	శంఖుడు (యమపుత్రుడు)	15
	—దమనుడు ,,	16
287.	దేవశ్రపుడు ,,	17
288.	సంకుసుడు ,,	18
289.	మథితుడు ,,	19
	—భృగువు (వారుణి)	19
140.	చ్యవనుడు (భార్గవుడు)	19
241.	వసుకృత్తు (వసుశ్రపుత్రుడు)	
242.	విమదుడు (ప్రజాపతి పుత్రుడొక్కండ్రపుత్రుడొక్క)	20, 26
243.	వసుక్రుడు (ఇంద్రపుత్రుడు)	27
	—ఇంద్రుడు	28
	—వసుక్రుడు	28

ముఖ్య సంఖ్య	ముఖ్య పేర్లు	వారినూ క్రమముల సంఖ్య
	—వసుక్రుడు	29
244.	కవముడు	
	(ఇలూష పుత్రుడు)	30-33
	—కవముడు—లేక,	84
245.	అతుడు (ముజవత్పుత్రుడు)	84
246.	లుకుడు	
	(ధనాకపుత్రుడు)	35, 86
247.	అభితపుడు	
	(సూర్యపుత్రుడు)	87
248.	ఇంద్రముని	
	(ముష్కవంతుడు)	38
249.	ఘోష—(కక్షీవత్పుత్రి)	39, 40
250.	సుహస్త్యుడు	
	(ఘోషాపుత్రుడు)	41
	—కృష్ణుడు	
	(అంగిరసుడు)	42, 44
	—వత్సప్రి	
	(భలందనసుతుడు)	45, 46
251.	సప్తగుడు (అంగిరసుడు)	47
252.	ఇంద్రుడు (వైకుంతుడు)	48, 50
253.	అగ్ని (సౌచికుడు)	51, 53
	దేవతలు	51, 53
254.	బృహదుక్కుడు (వామ దేవుడు)	54-56
	—శ్రుతబంధువు	
	గౌపాయనుడు	57
	—బంధువు ,,	57
	—సుబంధువు ,,	59
	—విప్రబంధువు ,,	59
	—శ్రుతబంధాదులు	
	నలుగురు	60
255.	ఇషా మాత (అగస్త్యస్వన)	60
256.	నాథా నేదిఘుడు	
	(మనుగోత్రుడు)	61, 62

ఋషి సంఖ్య	ఋషుల పేళ్లు	వారిసూక్తముల సంఖ్య
257.	గయుఁడు (పులిపుత్రుఁడు)	83-84
258.	వసుకర్ణుఁడు (వాసుక్రుఁడు)	85-86
	—అయాస్యుఁడు (అంగిరసుఁడు)	87-88
259.	సుమిత్రుఁడు (వద్ర్యశ్వజుఁడు)	89-90
	—బృహస్పతి (అంగిరసుఁడు)	91
	బృహస్పతికాని	92
260.	బృహస్పతి (లోకపుత్రుఁడుకాని)	92
261.	అదితి (దక్షపుత్రి) కాని —గౌరవీతి (కాక్రుఁడు)	93-94
262.	సింధుశిక్షు (ప్రియమేధపుత్రుఁడు)	95
263.	జరత్కర్ణుఁడు (ఇరావత్పుత్రుఁడు)	96
264.	మౌర్యమరశ్మి (భృగుపుత్రుఁడు)	97, 98
	—అగ్ని (సౌచికుఁడుకాని)	99
265.	అగ్ని (వైశ్వానరుఁడుకాని)	99
266.	సప్తి (వాజంశర పుత్రుఁడుకాని)	99
267.	వైశ్వానరుఁడు (సౌచికుఁడు)	80
268.	విశ్వకంఠు (భువన పుత్రుఁడు)	81-82
269.	మన్యువు (శపోనామర్షి పుత్రుఁడు)	83-84
270.	సూర్య (సవిత్కవామర్షి పుత్రి)	85
271.	వృషాకపి (ఇంద్రపుత్రుఁడు)	86
272.	ఇంద్రదాడి (ఇంద్రభార్య)	86
	—ఇంద్రుఁడు	86
	—పాయువు (భారవాజుఁడు)	87

ఋషి సంఖ్య	ఋషుల పేళ్లు	వారిసూక్తముల సంఖ్య
273.	మూర్ధన్వామఁడు (అంగిర సుఁడో వామదేవ్యుఁడో)	88
274.	రేణువు (వైశ్వామిత్రుఁడు)	89
275.	నారాయణ మహర్షి	90
276.	అరుణుఁడు (వీరహవ్యజుఁడు)	91
277.	కార్యాతుఁడు (మనుపుత్రుఁడు)	92
278.	కాన్యుఁడు (వృథుపుత్రుఁడు)	93
279.	అర్జుదుఁడు (కర్మో పుత్రుఁడు)	94
280.	క్షిర్యశి (అపసరస)	95
281.	పురూంపుఁడు (ఇలాపుత్రుఁడు)	95
282.	బరుఁడు (అంగిరసుఁడో)	96
283.	సర్విహరి ఇంద్రపుత్రుఁడో	96
284.	భిషక్కు (అభర్యపుత్రుఁడు)	97
285.	దేవాపి (ఋషిపేణపుత్రుఁడు)	98
286.	వఘుఁడు (వైశానరుఁడు)	99
287.	దువస్యవు (వందనర్షి పుత్రుఁడు)	100
288.	బుధుఁడు (సోమపుత్రుఁడు)	101
289.	ముగ్ధబుఁడు (భర్యశ్వసుతుఁడు)	102
290.	అనతిఃకుఁడు (ఇంద్రుఁడు)	103
291.	అవ్యకుఁడు (వైశ్వామిత్రుఁడు)	104
292.	దుర్మిత్రుఁడను సుమిత్రుఁడు (ఇంద్రకుత్సపుత్రుఁడు)	105
293.	ఘాతాంకుఁడు (కశ్యపసుతుఁడు)	106
294.	దివ్యుఁడు (అంగిరసుఁడు)	107

ముఖ్య సంఖ్య	ముఖ్య పేర్లు	వారిసూక్తముల సంఖ్య
295	దక్షిణ (ప్రజాపతికూతురు)	107
296	సంఘ (దేవకుని)	108
297	పరిసామకాసురుడు	108
298	* జహ్నుదేవి	
	(బ్రహ్మవాదిని)	109
299	హిర్యనాభుడు	
	(బ్రహ్మనుతుడు)	109
	—జమదగ్ని -	
	భాగ్యపుండు కాని	110
300	రాముడు-జామదగ్నులకు	
	కాని	
301	అష్టాదంష్ట్రుడు	
	(విరూపనుడు)	111
302	నక్షత్రవేదనుడు	
	(విరూపనుతుడు)	112
303	శతవ్రతేదనుడు	
	(విరూపనుతుడు)	113
304	నల్లి (విరూపనుతుడు)	
305	ధర్ముడు (తపాపుత్రుడు)	114
306	ఉపనుతుడు	
	(వృష్టిహవ్యపుత్రుడు)	115
307	అగ్నియుతుడో	
	(స్థూరపుత్రుడు)	116
308	అగ్నియూపుడో ..	116
309	భిక్షువు (అంగిరసుడు)	117
310	ఉరుక్షయుడు	
	(అహమీయు నుతుడు)	118
311	లవుడు (అంగిరసుతుడు)	119
312	బృహదీవుడు	
	(అధర్వపుత్రుడు)	120
313	హిరణ్యగర్భుడు	
	(ప్రజాపతినుతుడు)	121
314	చిత్రనువారుడు	

ముఖ్య సంఖ్య	ముఖ్య పేర్లు	వారిసూక్తముల సంఖ్య
	(నాసిష్ఠుడు)	122
	—వేనుడు	
	(భృగునుతుడు)	123
	అగ్నియుని	124
315	వరుణుడు	124
316	సోముడు	124
317	వాదేవి (అభ్యుదయపుత్రు)	125
208	కుల్లలజహ్నుష్ఠుడు	
	(శిలూషపుత్రు)	126
319	అంహకాముజ్ఞుని	
	(వామదేవుడు)	126
320	కుశికుడు	
	(సోభంపుత్రుడు)	128
321	రాత్రిదేవి	
	(భరిద్వాజపుత్రు)	129
322	వివాపుడు (అంగిరసుడు)	128
323	వర మేష్ఠియనుప్రజాపతి	129
324	యజ్ఞుడు (ప్రజాపతితుడు)	130
325	సుకీర్తి (కక్షివత్పుత్రుడు)	131
326	కాకపూతుడు	
	(నృమేధపుత్రుడు)	132
327	సుదనుడు	
	(విజయనుతుడు)	133
328	మాంధాత	
	(యోనవాక్యుడు)	134
329	గోధ (బ్రహ్మవాదిని)	134
330	కుమారుడు	
	(యమగోత్రుడు)	135
331	జాతి (చాతంశవ పుత్రుడు)	136
332	వాతజాతి ..	136
333	విప్రజాతి ..	136
334	వృషాకుడు ..	136
335	శరీరకుడు ..	136

ఋషి సంఖ్య	ఋషుల పేర్లు	వారిసూక్తముల సంఖ్య
336.	వశతుడు	136
337.	ఋష్యశృంగుడు	137
	సప్తర్షులు, అత్రాదులు	
338.	అంగుడు	
	(ఉరుమునినుతుడు)	138
339.	విశ్వానసువు (గంధర్వుడు)	139
340.	అగ్ని (పావతుడు)	140
341.	అగ్ని (తావసుడు)	141
342.	జరిత శార్ఙ్గపక్షిపుత్రుడు	
343.	ద్రోణుడు	142
344.	సారిశృకుడు	143
345.	స్తంబమిత్రుడు	142
346.	అత్రి (సంఖ్యమునిపుత్రుడు)	143
347.	సువర్ణుడు (శ్రీశార్ఙ్గపుత్రుడు)	144
348.	ఊర్ధ్వకృశనుడు	
	(యమగోత్రుడు)	144
	—ఇంద్రాణి	145
349.	ఋదేనముని (ఇరంమదపుత్రుడు)	146
349.	సువేదసుడు	
	(శిరీషపుత్రుడు)	147
350.	వృకువు (వేనపుత్రుడు)	148
351.	అర్చన్ముని	
	(హిరణ్యస్తావనుతుడు)	149
	మృశీకుడు (వాసిష్ఠుడు)	150
352.	శ్రద్ధాదేవి (కామగోత్రజ)	151
353.	కాసుడు భారద్వాజుడు	152
354.	ఇంద్రమాతలు	
	(దేవస్వస్థమాతలు)	153
	—సోముడు	144
	—యమి (వివస్వత్పుత్రి)	144

355.	శిరింభితుడు	
	(భారద్వాజుడు)	155
356.	కేతువు (అగ్నిమునినుతుడు)	156
357.	భువనుడు	
	(అప్ర్యపుత్రుడు)	157
358.	సానుడు	
	(భువనపుత్రుడు)	157
359.	చతుర్ముని	
	(మూర్ధమునిపుత్రుడు)	158
360.	శచి (పులోమపుత్రి)	159
361.	పూరుణుడు	
	(విశ్వామిత్రగోత్రుడు)	160
362.	యక్షునాశనుడు	
	(ప్రజాపతినుతుడు)	161
363.	ఋషోహనుడు	
	(బ్రహ్మర్షిపుత్రుడు)	162
364.	వివృహనుడు	
	(కశ్యపగోత్రుడు)	163
365.	ప్రచేతనుడు (అంగిరసుడు)	164
366.	కపోతుడు	
	(నిర్భతిపుత్రుడు)	165
367.	ఋషకుడు	
	వైరాజుడో లేక కాశ్యపుడో)	166
	విశ్వామిత్రుడు-గాధినుడు	
	జమదగ్ని-భార్గవుడు	167
368.	అనిలుడు (వాతగోత్రుడు)	168
369.	శబరుడు (కశీవద్గోత్రుడు)	169
370.	విశ్రాట్టు (మూర్ధపుత్రుడు)	170
371.	ఇటుడు (భృగుపుత్రుడు)	171
372.	నందర్తుడు (అంగిరసుడు)	172
373.	ధ్రువుడు	173
374.	అభీవర్తుడు	174
375.	ఊర్ధ్వగ్రావుడు	
	(అర్బుదనుతుడు)	175

ఋషి సంఖ్య	ఋషుల పేళ్లు	వారిసూక్తముల సంఖ్య	ఋషి సంఖ్య	ఋషుల పేళ్లు	వారిసూక్తముల సంఖ్య
376.	నూనఁడు (ఋభువుత్రుఁడు)	176	387.	ప్రజావంతుఁడు	
377.	వశంగుడు			(ప్రజావతిపుత్రుఁడు)	183
	(ప్రజావతిపుత్రుఁడు)	177	388.	విష్ణువు	184
378.	అరిష్టనేమి			త్వష్ట	184
	(తాష్ట్యపుత్రుఁడు)	178	389.	నత్యదృతి-(వరుణపుత్రుఁడు)	185
379.	శిఖి ఉశీనరరాజ్నిపుత్రుడు	178	390.	ఉలుఁడు (వాతగోత్రుఁడు)	186
380.	ప్రతర్దనుఁడు (కాశీరాజు)	179	391.	వత్సఁడు (అగ్నిపుత్రుఁడు)	187
381.	వసుమనస్సు		392.	శ్రేయఁడు (అత్రిపుత్రుఁడు)	188
	(రోహిదశ్యపుత్రుఁడు)	179	393.	సార్పరాజ్ఞి	189
382.	జయుఁడు (ఇంద్రసుతుఁడు)	180	394.	అఘమర్షిణుఁడు	
383.	ప్రథుఁడు—వాసిష్ఠుఁడు	181		(మధుచ్ఛదసుఁడు)	190
384.	సప్రథుఁడు-భారదాడు	181	395.	సంవననుఁడు (ఆంగిరసుఁడు)	191
385.	ఘర్ముఁడు (సౌర్యుఁడు)	181			
386.	త్రపుమూర్ధుడు			సూక్తద్రష్టల మొత్తము	391
	(బృహస్పతిసుతుఁడు)	182		సూక్తముల మొత్తము	1028

అనుబంధము - 2

అథర్వవేదముపీ సూక్తపట్టిక

ఋషులు	వారిసూక్తములు	ఋషులు	వారిసూక్తములు
1 కాండము	95 సూక్తములు	ప్రజాపతి	30
అథర్వుఁడు	1, 3, 9-11, 15, 20, 21, 23, 27, 30, 34, 35	కాణ్వఁడు	31, 32
సింధుద్వీపుఁడు	4-8	పతివేదన	33
చాతనుఁడు	7, 8, 16, 28	3 కాండము	31 సూక్తములు
భృగ్వంగిరసులు	12-14, 25	అథర్వుఁడు	1-5, 8, 10, 15, 16, 18, 26, 27, 30
బ్రహ్మ	17, 19, 22, 24, 26, 31, 39	జగద్వీజంపురుషుఁడు	6
ద్రవిణోదనుఁడు	18	భృగ్వంగిరసులు	7
వసిష్ఠుఁడు	29	వామదేవుఁడు	9
శంకాతి	33	బ్రహ్మ	11, 12, 14, 23, 28, 31
2 కాండము	68 సూక్తములు	భృగువు	13, 24, 25
వేనుఁడు	1	విశ్వామిత్రుఁడు	17
మాతృహనుఁడు	2	వసిష్ఠుఁడు	19-22
అంగిరసుఁడు	3-35	ఉద్దాలకుఁడు	29
అథర్వుఁడు	4, 7, 13, 19-23, 29, 34	4 కాండము	40 సూక్తములు
అథర్వణభృగువు	5	వేనుఁడు	1, 2
కౌవకుఁడు	6	అథర్వుఁడు	3, 4, 10, 15, 30, 34
భృగ్వంగిరసులు	8-10	బ్రహ్మ	5, 16, 21, 33,
శుక్రుఁడు	11	గరుత్మాంతుఁడు	6, 7
ధరచ్యాకుఁడు	12	అథర్వాంగిరసులు	8, 11
చాతనుఁడు	14, 18, 25	భృగువు	9, 12, 14
బ్రహ్మ	15-17, 24, 33	శంకాతి	18
సవిత	26	శుక్రుఁడు	17-19, 40
కపింజలుఁడు	27	మాతృహనుఁడు	29
శంభుఁడు	28		

ఋషులు	వారిసూక్తములు
వసిష్ఠుఁడు	22
మృగారుఁడు	23-29
బ్రహ్మస్కందుఁడు	31, 32
ప్రజాపతి	35
చాతనుఁడు	36
బాదరాయణి	37, 38
బ్రహ్మాంగిరసులు	39

5 కాండము 31 సూక్తములు

బృహదేవుఁడు	1
అభ్యుజుఁడు	2, 3
భృగ్వంగిరసులు	4, 22
అభర్వుఁడు	5-8, 11, 24, 28
బ్రహ్మ	9, 10, 20, 21, 25-27
కాణ్వఁడు	23
అంగిరసుఁడు	12
గరుత్మాంతుఁడు	13
శుక్రుఁడు	14, 31
విశ్వామిత్రుఁడు	15, 16
మయోఘుఁడు	17, 19
చాతనుఁడు	29
ఉన్మోచనుఁడు	30

6 కాండము 142 సూక్తములు

అభర్వుఁడు	1-7, 13, 17, 18, 36-40, 50, 58-62, 64-69, 73, 74, 78-80, 85-90 92, 97-99, 109-113, 124-126, 136, 140
జమదగ్ని	8, 9
శంకాతి	10, 19, 21, 24, 51, 56, 57, 98, 107

ఋషులు	వారిసూక్తములు
ప్రజాపతి	11
గరుత్మాంతుఁడు	12, 100
బుభ్రుపింగళుఁడు	14
ఉద్దాలకుఁడు	15
శావకుఁడు	16, 25, 108
భృగ్వంగిరసులు	20, 42, 43, 91 95, 96, 127
బ్రహ్మ	26, 41, 54, 55, 71, 114, 155
భృగువు	27, 29, 122, 128
ఉపరిభక్తువు	30, 31
చాతనుఁడు	32, 34
జాటికాయనుఁడు	33-116
శాశికుఁడు	35, 117-121
విశ్వామిత్రుఁడు	44, 141 142
అంగిరసుఁడు	45-48, 88, 84
గార్గ్యుఁడు	49
భాగలి	52
బృహస్పతికుఁడు	53
ద్రువ్యాజుఁడు	63
కాంకాయనుఁడు	70
అభర్యాంగిరసులు	72, 94, 101, 128
	132
కబంధుఁడు	75, 77
శ్వప్త	81
భగుఁడు	82
జమదగ్ని	102
ఉన్మోచనుఁడు	103
ప్రశోచనుఁడు	104
ఉన్మోచనుఁడు	105
ప్రమోచనుఁడు	106
అగస్త్యుఁడు	133
శుక్రుఁడు	134, 135

ముఖములు	వారిసూక్తములు	ముఖములు	వారిసూక్తములు
7 కాండము 1 సూక్తములు		శుక్రుడు	5
అథర్వండు 1-7, 13 14, 18, 34-38,		మాతృనామండు	8
48-49, 52, 56, 61 70-78, 76		అథర్వండు	7-9
78-81, 85-87, 91, 92, 94 97		భృగ్వంగిరసులు	8
99, 105 106		అథర్వాచార్యుండు	10
ఉపరిపాత్రవ్యండు	10-12	9 కాండము 0 సూక్తములు	
కౌసకుండు	10-12, 82 83	అథర్వండు	1-2
భృగువు	15-17, 55, 84, 107, 108, 110	భృగ్వంగిరసులు	3-8
బ్రహ్మ	19-22 24, 32 33, 53, 54	బ్రహ్మ	4-6, 7, 9-10
	60, 66, 67, 108, 104, 111	భృగువు	5
యముండు	23, 64, 100, 101	10 కాండము 10 సూక్తములు	
మేధాతిథి	25-29	ప్రశ్యంగిరసుండు	1
భృగ్వంగిరసులు	30, 31	నారాయణుండు	2
ప్రస్థావ్యండు	39-45	అథర్వండు	3-7-9
అంగిరసుండు	50, 51, 77, 90	గరుత్మాంతుండు	4
నామదేవుండు	57	సింధుద్వీప, కౌశిక, బ్రహ్మ	5
కౌరుపతి	58	విహవ్యండు	6
బాదరాయణి	59, 109	బృహస్పతి	8
కశ్యపండు	62, 63	కుశుండు	8
శుక్రుండు	65	కశ్యపండు	10
శంకాతి	68		
అథర్వాంగిరసులు	74, 115-118	11 కాండము 10 సూక్తములు	
ఉపరిపాత్రవ్యండు	75	బ్రహ్మ	1-5
గరుత్మాంతుండు	88	అథర్వండు	2-3-7
సింధుద్వీపండు	89	ధాక్షిణ్యండు	4
భృగ్వంగిరసులు	93	శంకాతి	6
కపింజలుండు	95, 96	కౌరుపతి	8
ప్రజాపతి	102	కాంకాయనుండు	9
వరుణుండు	112	భృగ్వంగిరసులు	10
భాగ్యండు	113, 114		
8 కాండము 10 సూక్తములు			
బ్రహ్మ	1, 2		
వాతనుండు	3, 4		

ఋషులు	వారిసూక్తములు	ఋషులు	వారిసూక్తములు
12 కాండము	5 సూక్తములు	18 కాండము	4 సూక్తములు
అథర్వఁడు	1	అథర్వఁడు	1-4
శృగువు	2		
యముఁడు	3	19 కాండము	72 సూక్తములు
కశ్యపుఁడు	4		
అథర్వాచార్యుఁడు	5	బ్రహ్మ	1-9-12-21-30-28-30-38 40-43-51-52-60-71
13 కాండము	4 సూక్తములు	సింధుద్వీపుఁడు	2
బ్రహ్మ	1-4	అథర్వాంగిరసులు	3-5
14 కాండము	2 సూక్తములు	నారాయణుఁడు	6
పావిత్రీసూర్య	1-2	గార్గ్యఁడు	7-8
15 కాండము	18 సూక్తములు	అప్రతిరథుఁడు	13
(31 యంతయు వేకర్షి దృష్టమే కాని, యతనిపేరు తెలియకున్నది.)		అథర్వఁడు	14-20-23-24-26-37-38
16 కాండము	9 సూక్తములు	అంగిరసుఁడు	22-34-35
ప్రజాపతి	1-2	గోపథుఁడు	25-47-50
బ్రహ్మ	3-4	శృగ్వంగిరసులు	27-38
యముఁడు	5-9	సవిత	31
17 కాండము	1 సూక్తము	శృగువు	32-33-44-45-53-55
బ్రహ్మ	1	ప్రజాపతి	48
		యముఁడు	56-57
		బ్రహ్మ	72
		శృగ్వంగిరసులు	72
		20 కాండము	143 సూక్తములు

సంస్కృత వాఙ్మయ చరిత్ర

వైదిక వాఙ్మయము

అకారాదిపదపట్టిక

అ		అగ్నినిర్ణయము	
అంకెలు	59	(కమలాకరకృతము)	808
అంగరాజమహిషి	142	అగ్నిపుత్రుఁడు (కుమారుఁడు)	88
అంగలేపము	258	అగ్నిభువు	170
అంగిరసుఁడు	89-90-110-211	అగ్నిమీశ	88
	222-228	అగ్నిరహస్యము	251-252
అంజని (స)	140	అగ్నివేళుఁడు	278
అంతప్రదీపము	326	అగ్నివేశ్మాయమఁడు	278
అంతరిక్షస్థ దేవతాస్వరూపులు	100-108	అగ్నిశబ్దనిర్వచనము	108
అంతఃకరణము	184	అగ్నిష్టోమపద్ధతి	299
అంతఃప్రక్షుఁడు	265	అగ్నిష్టోమసాయశ్చిత్తము	292
అంత్యక్రియాచారములు	158-159	అగ్నిష్టోమము	100-197-208-287
అంత్యసంస్కారములు	228		288-255-300
అంధ్రసంజ్ఞ	140	అగ్నిస్తుతి	92-107-108-259
అంధ్రులు	241-242	అగ్నిస్వామి (వ్యాఖ్యాత)	293-294
అంబరీషుఁడు	90	అగ్నిహోత్రము	208-289-255-300
అంభృణమహర్షి	88	అగ్నిహోత్రప్రయోగము	299
అంశుమతి (నది)	38-141	అగ్నిహోత్ర విధిప్రయోగము	299
అంశువు (ధానంజయుఁడు)	171	అగ్నిహోత్రరక్షామణి	299
అగస్త్యుఁడు	86-87-90-92-146-195	అగ్నిపితృనమము	208
అగ్నిః	48	అచ్యువాకుఁడు	288
అగ్ని	91-96-100-101-170	అజీగర్తుఁడు	201-202
అగ్నిఋషి	195	అజీగర్తపుత్రుఁడు	124-240
అగ్నికాండము	195	అడవిపండుల వేట	151
అగ్నిచయనము	208	అడవిమ్మగముల వార్త	
అగ్నినామకమహర్షిత్రయము	84	తెలుగుదురు	150

అత సవన నిత్యత్వమ్	33-35
అతధన్యుఁడు	171
అతిజగతి-ఛందస్సు	78
అతిథిపూజాకల్పము	155
అతిథిసత్కారము	257-301-310
అతిధృతి-ఛందస్సు	78
అతిరాత్రము	288-300
అతిశక్యరి-ఛందస్సు	78
అత్యగ్ని	197
అత్యరాతి	242
అత్యప్తి (ఛందస్సు)	78
అత్రి 88-89-90-91-93-97-143-315	
అత్రికథ	95
అత్రిసంహిత	314
అత్రిస్మృతి	314-315
అథర్వవేదము	69-73-222
అథర్వసంహిత 16-45-210-212-214	
215-216-221-223-25-292-294	
అథర్వశాఖీయ గృహ్యములు	308
అథర్వవేదజ్ఞుఁడు	216-254
అథర్వవేదపరిశిష్టము	217-322
అథర్వవేద శాసకసంహిత	219
అథర్వవేదోత్పత్తి	221-254
అథర్వమహర్షి	222-223-254
అథర్వులు	134
అథర్వప్రాతిశాఖ్యము	217-280-281
అథర్వమూక్తద్రష్టులు	2 3
అథర్వవేదానుక్రమణి	223
అథర్వాంగిరోవేదము	224
అథర్వవేదనామమీమాంస	222
అథర్వమంత్రకర్త	225
అథర్వక్రౌతముత్రము	256
అథర్వబ్రాహ్మణము	256
అథర్వశాఖోపనిషత్తులు	263-264-267
అథర్వవేదశిక్ష	275

అథర్వవేదభాష్యము	338
అథర్వశాఖోపనిషత్తులు	264
షథర్వాంగిరస్సులు	74
అథాపి	49
అదక్షిణలు	256
అదితిగాథ	30
అదితి	14-29-44-85-95
అదితియుగాదినిర్ణయము	44-48
అద్యయతారకోపనిషత్తు	263
అద్వితీయపరమేశ్వరత్వము	162
అద్వైతము	32-260
అద్వైతమతాచార్యులు	337
అద్ధశాఖ	180
అద్భుతప్రపాతకము	248
అభ్యయనము	71-80
అభ్యాసము	71-76
అభ్యాసోపనిషత్తు	263-268
అభ్యుము	252
అభ్యువేదము 72-175-176-184-197	
అభ్యుర్గుఁడు 73-175-176-185	
216-250-289	
అభ్యుర్గువేదభాష్యము	338
అనవః (అనునామకరాజ)	133
అనంతదేవుఁడు	297
అనంతభట్టు (భాష్యకర్త)	280
అనంతాచార్యుఁడు	330
అన్నదానము	159
అన్నపూర్ణోపనిషత్తు	264
అనాకుల (హరదత్తవృత్తి)	305
అనాకులాభాష్యము	292
అనార్యులు 2-23-36-130-136-141	
అనింగ్యము (వేదలక్షణ)	326
అనుక్రమణికలు 322-24-82-89-99	
100-104	
అనుచాత్తము 276 (ఋషభదైవత)	
అనులోమవివాహము	157

అనువాకము	78-77	అనఞ్చానీవర్జన	150
అనువాకానుక్రమణి	77-323	అరుణులు	193
అనువాకసంఖ్య	321	అరోరాబోకియానిస్ (త్రోతి)	6
అనువాదభాషనములు	272	అర్చనానుఁడు	93-94
అనుష్టుప్పందస్సు	78-188	అర్జునవదము	253
అపకల్పజ్ఞానము	63	అర్థవాదములు	27-103-235-277
అపభ్రంశవాదప్రి	63	అర్థశాస్త్రము	271
అపభ్రంశములు	65	అసంగ్రహము (గ్రంథము)	289
అపభ్ర శబ్దవ్యభాషలు	67	అర్థబుక్కులు	77
అపాఘేష్టులు	193	అర్థమాగధి	67
అపాలకథ	85-97-98	అర్ధాంగి	157
అపొనస్త్రీయము	142-143	అర్థమభూతి	172
అపారుషేయశ్శవిచార		అర్థముఁడు	109
పర్యవసానము	39-40	అర్థమరాధ గౌతముఁడు	172
అప్రోర్యామము	197	అర్వాచీనపాలిభాష	65-66
అద్దేవత	143	అర్వాచీనమహర్షులు	70-90
అభిచారకర్మ	245	అటువదినాలుగులిపులు	55
అభిచారహోమము	204	అలంకారములు	101
అభివవగ్రహణము	175	అలెగ్జాండర్	54
అభిషేకజలదానము	208	అల్లోపనిషత్తు	289
అభిషేక మాహాత్మ్యము	202-38	అవంతిభాష (హిందీ)	67
అమరకోశము	57-279	అవంత్యుఁడు	173
అమరసింహుఁడు	43-55-57	అవధూతోపనిషత్తు	263
అమరేశమాధ్యందిని	275	అవసాననిర్ణయము	275
అమావాస్య	58	అవర్ణి (లక్షణగ్రంథము)	323
అమావాస్యఁడు	171	అవాంతంవికృతులు	323
అమావాస్యనిశిమ్యులు	172	అవినాశచంద్రదాసు	17
అముద్రితపామసంహిత	167	అనెస్తా	5
అమృతనాదోపనిషత్తు	283	అవ్యక్తోపనిషత్తు.	283
అమృతబిందూపనిషత్తు	283	అశోక చక్రవర్తి	52
అమెరికన్	24-25	అశోకుని శాసనలు	54-55-85-86
అమోఘసందినీశ్శ	275	అశ్వమిత్రగోభిలుఁడు	172
అయజ్ఞ, అవ్రత.		అశ్వమేధము	209-242-249-252-253
అబ్రహ్మశబ్దములు	140	అశ్వరూపాగ్ని	149
అయనము	287	అశ్వాలంభము	149
		అశ్వదేవతలు	28-29-95-96-100

అశ్వినీనక్షత్రము	48
అష్టకము	76
అష్టవిధ వివాహములు	309-312
అష్టవిధ బ్రాహ్మణభాగములు	272-274
అష్టాదశవిద్యలు	271
అష్టాదశ శరీరసంస్కారములు	302
అష్టాధ్యాయి	47-49-55-81-181
	252-278-277-279-280
	283-284

అష్టాంగతి	225
అష్టి (చందస్సు)	78
అష్టోత్తరశతోపనిషత్సూత్రము	284
అష్టోత్తర శతోపనిషత్తులు	282-283
	288
అసిక్తీనది 38-127 (చంద్రభాగ)	128
అసిమడు	92
అసుర (అహుర)	48
అసురశబ్దము	180-181
అసురశబ్ద నిర్వచనము	188-189
అసురులు గోవుల నవహరించుట	151
అస్మగ్రమ్	35
అనే, అనేన్	49
అన్తి (గ్రీకుమొదలగు రూపములు)	48
అన్తే = అన్యథ్యమ్	49
అహోని (తేజస్సులు, దినములు)	18
అహోశబ్దము	112-113
అహీనకాండము	243
అహీనయాగము	297
అహూరామజ్డా	16
అహోబలకవి	285
అహోబలసూరి	295
అహోరాత్రము	190
అక్ష (పాచికలు)	158
అక్షమాలికోపనిషత్తు	283
అక్షరచణః (లిపికారః)	55

ఆ

అక్షరమంచుః (లేఖకః)	55
అక్షరక్షములు (వ్యాసము)	52
అక్షరములు (వర్ణములు)	57-77
అక్షరవిన్యాసము	58
అక్షరశబ్దము (వేదమున)	58
అతుడు (ఋషి)	129
అత్యుపనిషత్తు	283

ఆంగిరసుడు (భార్గవకౌనక)	90
ఆంగిరసులు (కాణ్వులు)	91-222
ఆంగిరసుడు (వీతహవ్యుడు)	88
ఆంగీకృతాభర్ష వేదపీఠిక	218-217
	218-220
ఆంజవగంధిమ్	150
ఆంధ్రదేశమున వేదవిద్య	328
ఆంధ్రదేశము	2-189
ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వము	58
ఆంధ్రకోటియుల స్వరము	2
ఆంధ్రుడి (యోగిని)	100
ఆకాశము (రథచక్రమువలెఁ దిరుగుగ)	7
ఆక్సన్ నది	20
ఆఖ్యాతము	280
ఆగమత్	49
ఆగస్త్యగృహ్యసూత్రము	302
ఆగ్నివై శ్యగృహ్యము	302
ఆగ్నేయకాండములు	167-192
ఆగ్నేయము	188
ఆగ్రయణము	255
ఆగ్రహాయణి (మృగశిర్ష)	42-48
ఆగ్రహాయణికము (మార్గశిర్ష)	42
ఆగ్రాయణుడు	285
ఆచారలక్షణశర్మము	305
ఆచారాధ్యాయము	318

అచార్యగార్గ్య గోపాలస్వామి	
(వైదికాభరణము)	279
అత్త	182
అత్తతత్వము	286
అత్తయెవడు?	281
అత్తప్రబోధోపనిషత్తు	283
అత్తానందము	185
అత్తానందుని ఋగ్వేదవ్యాఖ్య	323-24
అత్తైత్య విజ్ఞానము	259
అత్తోపనిషత్తు	284
అత్యంతనిత్యత	35
అత్రేయము (పంచమమండలము)	88
అత్రేయ (అపాల)	98
అత్రేయీ కాండము	180
అత్రేయుడు	
(భావ్యకర్త)	278-279; 181
అత్రేయుడు (అర్చనానుడు)	94
అథర్వణకాఖలు	210-211
అథర్వణ బ్రాహ్మణము	354-256
అథర్వణక్రొతసూత్రము	300-301
అథర్వణులు	222
అథర్వణము	78
అథర్వణకాఖీయము	74
అదిత్యుడు	33
అదిత్యులు	253
అదిత్యునిస్తుతి	244
అదిత్యుని వివిధరూపములు	101
అధానవశాత్రప్రయోగము	292-299
అధానాది ప్రయోగము	292
అధ్యాత్మికమంత్రము	99
(ఉత్తమ పురుషయుక్తములు)	
అధ్వర్యవము	72-73-74-197-248
అనందగిర్వాచార్యులు	388-389
అనందజ్ఞానుడు	388
అనందతీర్థులు (మధ్వాచార్య)	387-389

అనందతీర్థభగవత్పాదులు	331-332
(ఋగ్భాష్య)	331-332
అనందబోధ భట్టోపాధ్యాయుడు	336
(కాణ్యభాష్య)	336
అనందుడు (ఛాందనాయన)	171
అనందవల్లి	259
అపయానది	129
అపసంబద్ధహ్యము	302-305-306-307
అపస్తంబధర్మసూత్రము	270-290-308
	312-313-317
అపస్తంబపరిభాష	176
అపస్తంబ క్రొతసూత్రము	295-296
	302
అపస్తంబ సూత్రులు	305
అపస్తంబి	181-182-189
అపస్తంబుడు	270-276-290-291
	297-3(2-310-313-319
అప్రీమాక్తములు	92-93
అభరణము	151
అభిచారిక కన్యలు	308
అభిచారిక మంత్రతంత్రములు	228-231
అముష్మికచింత	2
అమ్నాయము	69-71
అమ్రగుప్తిః	61
అమగుప్తాయనిః	61
అయన వజ్రాయుధము	151
అయాహ్యగ్నే	62
అయుక్త హృహి (ఋషి)	169
అయుర్వేదము	271
అయుష్మాచేధి	62
అయుష్య సూక్తములు	228
అఃణ్యకములు	69-71-74-256-61
అరణ్యకోపనిషత్తు	261
అరణ్యగానము	175
అరణ్యము	352

ఆరణ్యశిఖ	274
ఆరిజిన్ ఆఫ్ ఆర్యన్స్	5
ఆరుణ కేతుచిత్రము	198
ఆరుణ కేతుకము	257
ఆరుణోపనిషత్తు	263
ఆరుణి (యాజ్ఞవల్క్యగురువు)	252
ఆరుణము	167-168-169-175
ఆరై హణ్యుఁడు (రాజమ్యుఁడు)	170
ఆరోగుఁడు (సూర్యుఁడు)	8
ఆర్కిటక్ హోమ్	5-11-12
ఆర్యశ్రాతిషము	287
ఆర్యకము (ఛందస్సు)	166
ఆరీ కజనపదము	152
ఆరీ కీయానది	36-126-128-129
ఆ ర్తిజ్యము	93
ఆర్యనాగంకత	46
ఆర్యభాష	51-61-68
ఆర్యభాషాశబ్దపాద్యకృత పరిశోధకులు	47
ఆర్యన్ క్రెడిట్	5
ఆర్యవణిజులు	17
ఆర్యవాఙ్మయము	1-51-82
ఆర్యవై దిక విజ్ఞానము	30-45
ఆర్యసంఘము వృత్తిభేదము	146
ఆర్యలిపి	52-58
ఆర్యసంతతి ఘనార్థులు	19
ఆర్యస్థా భృత	45
ఆర్యశబ్దము వర్ణము	3
ఆర్యస్త్రిదృష్ట సూక్తములు	82
ఆర్యసాంస్కృతికము	1-2
అరావ్యవర్తము	2-4-16-17-24-25
	26-28-51-68-74
ఆర్యులు	2-7-18-26-28-51-82
ఆర్యులగోప్రితి	143
ఆర్యుల ప్రపంచజ్ఞానము	206
ఆర్యుల పనివిహారము	150

ఆర్యుల విజయము	187
ఆర్యుల కపాలములు	5
ఆర్యుల సా ఘికస్థితులు	26
ఆగ్న్య లిపిజ్ఞానము	59
ఆర్యులయుదంతము	8
ఆర్యులలో వేదశాహువులు	233
ఆర్యేతరజాతులు	25
ఆర్ష గోత్రపట్టిక	301
ఆర్ష త్వము (అతిమానుషము)	82
ఆర్ష దైవవిధ్యము	196
ఆర్ష ప్రయోగములు	
(ఆపాణినియములు)	290
ఆర్షానుక్రమణి	81-186-322-324
ఆర్షానువాక సంప్రదాయము	108
ఆర్షేయకల్పము	
(మృకాచార్యకృత)	293-295
ఆర్షేయశ్రాహ్మణము	245-246
ఆఱుమాసములచగలు	6-7-10- 8-22
ఆఱుమాసములరాత్రి	6-7-10-18-22
ఆఱువివాహములు	302-310
ఆపటికశాఖ	180
ఆవుపెరుగు, నెయ్యి	151
ఆకారమిశ్రుఁడు	304-305
ఆశ్మచక్రము	145
ఆశ్లేషార్ధగతసూర్యుఁడు	287
ఆశ్వయుజమాసము	43
ఆశ్వలాయనుఁడు	
(కానకశిష్య)	290-291
	313-323
ఆశ్వలాయనుఁడు (కలనూత్రకర్త)	88
ఆశ్వలాయనశాఖ	104
ఆశ్వలాయన మూత్రతవృత్తికారుఁడు	239
ఆశ్వలాయన	
గృహ్యసూత్రవృత్తి	302-303
ఆశ్వలాయన (మూత్రప్రదీపిక)	303

అశ్వలాయన ధర్మసూత్రము	316
అశ్వలాయనగృహ్యపరిశిష్టము	320
అశ్వీకులు	149
అసియాఖండము	45
అసురాయణీయ సామశాఖ	173
అసురి ముని (యాస్కవిత్)	283
అహరపాత్రమ్	62
అహః ము	151-152
అహితాగ్నులు	259
అహిత్రేణ్యుడు (ప్రతిహరసూత్రకర్త)	294
అహ్వరకశాఖ	180
అస్తికమతములు	31

ఇ

ఇంగ్లిషు, జర్మన్, గ్రీకు, సంస్కృతాది భాషలపోలికలు	48
ఇండియా	125
ఇండోన్ గ్రీకు	125
ఇందవః	35
ఇంద్ర	48
ఇంద్రభువు	170
ఇంద్రమాతలు	85
ఇంద్రవరుణసూత్రము	56
ఇంద్రవృత్ర సంగ్రామ కల్పనము	118-286
ఇంద్రవృత్ర శబ్దవ్యుత్పత్తి	286
ఇంద్రవృత్రులు వేదోక్తులు పురాణోక్తులు	112
ఇంద్రశబ్ద నిర్వచనము	110
ఇంద్రశక్తుః	204
ఇంద్రాగ్ని	62
ఇంద్రాణి	86-151
ఇంద్రాణిపూజ	807

ఇంద్రాణింద్ర వృషాకపి సంహార మూర్తము	154
ఇంద్రాష్ట్రవైద్యుతజ్యోతిస్సు	118
ఇంద్రావరుణులు	38
ఇంద్రుడు	7-14-28-29-87-84 87-90-92-95-97-99-101-170
ఇంద్రోతుడు కానకుడు	170
ఇటాలియనులు	20
ఇడగ్ని	92
ఇడాదేవి	206-207
ఇతరాదేవి	287
ఇతిహాసము	31-69
ఇతిహాసోపనిషత్తు	264
ఇతిహాసపురాణము	272
ఇథ్యాగ్ని	92
ఇనుపపనిచాండ్రు	148
ఇరానియనులు (పారసీకులు)	20
ఇరానియన్ దేశము	20
ఇరానతీనది	127-128
ఇవ	49
ఇషాంమాత	85
ఇషీరథపుత్రుడు, కుశీకుడు	90
ఇకాగ్ని	92
ఇత్వాకువంశము	96
ఇత్వాకుని యజ్ఞము	124

ఈ

ఈలం	60
ఈతై	49
ఈశావాసోపనిషత్తు	263-337-339
ఈశ్వరుడు	161-162-165

ఉ

ఉత్కళాస్త్రము	321
ఉత్కృష్టము	288

ఉఖండ	180-186	ఉదరకాండిల్యండు	171
ఉఖాసంభరణము	252	ఉదాత్తము (నిషాదగాంధార)	278
ఉఖ్యండు	278	ఉదీచామ్	81
ఉచభ్యండు	98	ఉదీచ్యులు	81-178
ఉచస్వర నిర్ణయము	326	ఉద్గాత	73-216-289
ఉచోదర్శి	326	ఉద్గీఢము	73
ఉజ్జ్వలవాఙ్మయ	311	ఉద్గాలకుడు (అరుణ)	266
ఉత్తమలోక ప్రాప్తిమార్గములు	268	ఉద్ధము	252
ఉత్తమపాత్రలకు నాటకముల సంస్కృతము	63	ఉపగ్రంథ మూత్రము	294
ఉత్తమోత్తరీయండు	278	ఉపజాతులు	810
ఉత్తరద్రువమండలము	4-6-7-13-23	ఉపజ్యోతిషము	321
26-30-45-117-125		ఉపనయనము	257-310
ఉత్తరయూంపు	4	ఉపనిషత్కాండములు	192
ఉత్తరగిరి		ఉపనిషత్తు	31-69-73-74-259
(మనువునవనర్పణము)	15-19	ఉపనిషత్తులు	261-64-285-337
ఉత్తరద్రువము		ఉపనిషత్ప్రావృణము	246-267
(మేరువు)	6-7-8-19-118	ఉపనిషద్విషయము	264-69
ఉత్తర ద్రువవాదులు	21	ఉపనిషన్నామకములు	193-194
ఉత్తర శిలోయుగము	25	ఉపనిషత్సముచ్చయము	262
ఉత్తర మీమాంస	33	ఉపనిషద్భాష్యములు	337-40
ఉత్తర ఫల్గునీ	41	ఉపనిషత్తులు విజ్ఞానబోధకములు	337
ఉత్తరకల్పము	38	ఉపలేఖము	326
ఉత్తరసృష్టి	89	ఉపసర్గము	280
ఉత్తరద్రువ దీర్ఘోషము	119	ఉపసర్గనిరూపణ నిర్వచనములు	284
ఉత్తరపాంచాలరాజు	135	ఉపాఖ్యానము	285
ఉత్తరద్రువ		ఉపాధ్యానాశాతశత్రు పండితుడు	294
లక్షణవర్ణన	7-9-10-20-22-118	ఉపాసనము	259
ఉత్తర ద్రువవాసము	8-19-119	ఉప్పును దెల్పుకబ్బము	
ఉత్తరార్ధగోళము	6	ముగ్ధేదమునలేమి	152
ఉత్తరాయణము	8-9-287	ఉరియాభాష	87
ఉత్తరాఖ్యాద్ర	42	ఉవ్వటుండు	103-280-336
ఉత్తరార్పిక	166	ఉవ్వటుని ముగ్ధేదపద	
ఉత్తరాషాఢ	250	పాతకభాష్యము	278
ఉత్త్రేణాద్యలింకారములు	258	ఉవ్వటాచార్యులు మాతృమోదము	279
		ఉశిక్కు (దీర్ఘతమునిభార్య)	142

ఉపస్సు	6-10-11-18-23-24-101	బుగ్గూపహవిస్సు	154
	116-19	బుగ్గేవతాస్వరూపము	100
ఉపస్సులు	11-18	బుగ్గేదము	10-16-28-29-31-47
ఉపఃకాంతి	6-117		69-73-75-90-272
ఉపఃకాలపరిమితి (సాయణనిర్ణయము)		బుగ్గేదీయహిందూదేశము	17
	12-14	బుగ్గేదీయారులు	17-18
ఉపొదేవి	13-117-119	బుగ్గేదపరిశోధనము	5-2
ఉపొదేవతలు	11-18	బుగ్గేదభాష్యానతారిక	82-82
ఉపొవర్ణనములు	13-18-116-118	బుగ్గేదమూక్తద్రవ్యములు	59-222
ఉప్రములు బరువుమోయుట	150	బుగ్గేదగ్ధులు	85
ఉప్రక్తులు (బు. 341)	78	బుగ్గేదస్వరానుక్రమణి	104
		బుగ్గేదీయరుద్రుడు తరువారి	
		కైవమతాధారుడు	122-124
ఉర్వశి	84-85-99	బుగ్గేదీయస్వనింధువర్ణన	126
ఉర్వశీపురూరపుల కథ	252	బుగ్గేదములోని మనుష్యసామములు	
			182
ఉర్జయంతరుడు	171	బుగ్గేదీయరాజవంశములు	185
ఉహతంత్రములు	188	బుగ్గేదములోనియవార్యసూచనలు	189
ఉహసామములు	188	బుగ్గేదపదపాఠము	
		(కాలగ్నినిర్మితము)	278-325
బు		బుగ్గేదమునకు మున్నేక్రతువులు	288
బుక్కులు	31-69-70	బుగ్గేదకానకుడు	88
బుకాన్తికాఖ్యము	88-105-278-381	బుగ్గేదసర్వానుక్రమణివృత్తి	290
బుక్యాఖ్యయశిఖ	275	బుగ్గేదఖలమూక్తములు	320
బుక్యాఖ్యోపనిషత్తు	283	బుగ్గేదగుప్తి	323
బుక్యాఖ్యయగ్రహ్యములు	303	బుగ్గేదలక్షణము	326
బుక్సంఖ్య	78	బుగ్గేదపరిభాష	326
బుగధ్యయనక్రియలు	74	బుగ్గేదభాష్యము భట్టభాస్కర	
బుగమక్రమణి	79-80-195-223-332	కృతము	334
బుగధరత్నమాల	331	బుగ్గేదవిధసామకాఖ	173
బుగాత్మకసామము	97	బుక్యంత్రస్వరము	165
బుగ్భాష్యము	331-332	బుక్యంత్రము సామమంత్రమగుట	169
బుగ్భాష్యార్థతత్వప్రకాశిక	331	బుక్యంత్రము	188
బుగ్భాష్యములు (పరిశిష్టములు)	321	బుక్యంత్రము	129
బుగ్భాష్యము	89-123-323-324		
	328-329		

ఋజుర్థవ్యాఖ్య	127-285-286
ఋతుపూర్వకాతికవివాహములు	309
ఋతువర్ణనము	258
ఋతువులు	146-255-257
ఋభువులు	100-154-258
ఋషభధైవతములు	276
ఋషిశబ్దనిర్వచనము	81-94
ఋషిజన్మవృత్తము లతినూనుషములు	
కథలు	88
ఋషిచ్ఛదోదేవతావిజ్ఞానము	84-165
ఋషినూక్తపట్టిక	85
ఋషులు	28-31-69-70
ఋషులదేవతావర్ణనలు	101
ఋషులయితిహాసములు	98

ఎ

ఎన్నేసిఋక్కులవర్గము తెన్నెన్ని ?	77
ఎఱ్ఱావులమంద	148

ఏ

ఏకపాదఋక్కులు	78-79-80
ఏకవాయువు	252
ఏకాగ్నికాండము	193
ఏకాదశరుద్రగణములు	258
ఏకాయనము	272
ఏకారణ్యకాండము	260
ఏకాహము	197-237
ఏకాహకాండము	248
ఏకాహరోపనిషత్తు	268
ఏకేశ్వరత్వవిజ్ఞానము	208
ఏడుగురుసూర్యులు	125
ఏతర్లులు	255
ఏతే	85
ఏనుగులవేంట	150

ఐ

ఐకమత్యబోధకఋక్కు	163
ఐకాత్మతత్వము	101
ఐతరేయులు	237
ఐతరేయబ్రాహ్మణము	78-124-129
	142-201-202-215-237
	238-240-280
ఐతరేయాణ్యకము	237-261-290-328
ఐతరేయోపనిషత్తు	260-268-287
ఐతరేయోపనిషద్భాష్యము	389
ఐతరేయశాఖ	108
ఐతిహాసికులు	112-118
ఐతిహాసికపద్ధతి	99
ఐంద్రకాండము	167
ఐంద్రమహాభిషేకవిద్య-పురోహిత	
ప్రభావము	242
ఐంద్రోహుడు	170
ఐరోపావాదరుద్రలత్వము	5
'ఐర్యనవైజ్ఞో'పుస్తకపత్తి	16-19
ఐమమత్యుడు	17
ఐహికవిషయబోధకవాక్కులు	168
ఐశ్వాకులు	97

ఓ

ఓక్కోక్కచందస్సనంగల	
ఋక్కులు	78
ఓ	
ఓషధిశక్త్యార్థము	205
ఓషధులు	205-206

ఔ

ఔశీయశాఖ	181
ఔశేముశాఖ	299-307

బౌదరశాండిలుఁడు	171
బౌదుంబరాయణుఁడు	285
బౌద్ధాత్రము	73-74
బౌద్ధాత్రస్తుత	243
బౌవమన్యపుఁడు	171-172-255
బౌవమన్యవశాఖ	180
బౌపాధికభేదము	161
బౌర్జనాభుఁడు	285
బౌలుండుఁడు, సుప్రతిపుఁడు	171
బౌశిజుఁడు, కక్షివంతుఁడు	142

క

కంపరాజు	296
కకుపుస-చంద్రుని	78
కట్టుబోతుమంత్రములు	226
కతకాలాపులు	182-185-186
కతగృహ్యసూత్రము	299-305-307
కతమహర్షి	32-182-186-196
కతవల్లి	
(ఉపనిషత్తు)	248-263-266-267
కతకాఖ	180-183-189-247
	248-256-275
కతోపనిషద్భాష్యము	239
కణ్వుఁడు	86-89-90-93-123
	279-298
కణ్వులు	184
కతమహర్షి	302
కత్తిపొట్టు	226-227
కన్య ముగ్ధిధానము	229
కన్మడభాష	67
కన్యాదాత	156
కవర్తిస్వామి	295-305-306
కవీలశిష్య	275
కవివలకాఖ	180-184-185
కవీలకాఖ	180

కబంధుఁడు	210-211
కమలాకరభట్టు	319
కరవిందస్వామి	295
కర్మభాష్యము	299-300
కర్మిరాశి	287
కర్మోపాధ్యాయుఁడు	299-307
కర్ణన్ వండితుఁడు	68
కర్ణాటదేశము	189-338
కర్ణాటకపాఠము	280
కర్ణాటచ్చందోఽంబుధి	67
కర్ణేభిః = కర్ణైః	49
కర్మకాండము	197-198-288-300
కర్మకారులు	148
కర్మశ్శేష్ఠుఁడు	158
కర్మప్రవర్తివము	304-305
కర్మఫలము	181-205
కర్మలు	305
కర్మస్తుతి	97
కర్మాంతవరిభాషాది సంగ్రహము	297
కర్మోపాసన	259
కట్ట కుండలు	145
కర్షకకృత్యములు	145-205
కట్టవనివాఁడు	143
కలాకాష్ఠాది పరిమాణములు	59
కలావశాఖ	181-187-275
కల్పము	188-271-272-288
కల్పవివరణకర్త, భావస్వామి	297
కల్పసూత్రము	88
కవచుఁడు	142-143-146-170-242
కళ్యణప్రకాశి	282
కళ్యణసూర్యుఁడు	9
కళ్యణుఁడు	88-91-93-170-318
	315-321
కస్తూరిమృగము	150
కస్తూరి-కస్తూరి	64

కళింగదేశము	189	కార్తాజిని	800
కక్షివంతుడు	86-117-118-128	కాశ్మీరము	287
	142-145	కాలనిర్ణయశిఖ	274
కక్షివత్పుత్రుడు, ముక్తిర్తి	146	కాలపురుషుడు	257
కా		కాలబువుడు, అర్థమభూతి	172
		కాలశిఖ	275
కాంచీపురము	840	కాలాగ్నిరుద్రోపనిషత్తు	268
కాంచేవిద్వి, గిరిశర్మ	171	కాలేశఖ	181
కాండర్పితర్పణము	193-194	కాలేయఖ	173-175
కాండర్పలు	89-193-194-196	కాల్పవెల్లు పండితుడు	67
కాండమాయనుడు	258	కావమేయుడు	254
కాందానుక్రమణి	181-182-184	కావ్యముకువర్ణనలు	258
	186-191-198-195	కాశపుడు-మువ్యశృంగుడు	170-279
కాశములు	82-184-187-192	కాశ్యపముని	50
	193-247-248-309	కాశ్మీరదేశము	129-184-185
కాశ్యకాఖ	180-181-189-210-280	కాశ్మీరదేశలిపి	219
	289	కాశ్మీరభాష	67
కాశ్యాచార్యుడు	181-811	కాస్మియన్ సముద్రము	20
కాణ్వులు	89-210	కాళికాదేవికి నరబలి	202
కాథకుడు	285	కాళిదాసు	32
కాత్యాయనపద్ధతి	76		
కాత్యాయనఖ	108		
కాత్యాయనసూత్రము	289-300-302		
	307-319	కి శుకద్రుమము	156
కాత్యాయనానుక్రమణి	281-324	కితవత్సవోపము	148
కాత్యాయనుడు	51-56-61-82-85		
	76-87-89-103-181		
(=వరరుచి=పారస్కరుడు)	209	కిటక జనపదము	36-140-141
	279-280-290-307-308	కిమపండితుడు	180-183-187-288
	313-315-316-321-323	కిలిపి	56
కావటపుడు మనీథుడు	171		
కాబూలుదేశము	129		
కామి, రోగము	258	కుండలేష్టప్రయోగము	298
కామ్యకర్మలు	197	కుండిరుపనిషత్తు	268
కామ్యవశువులు	192	కుంకావసూక్తములు	217-289
కామ్యేష్టలు	192-239	కుక్కుడు	83-86-102-113-115-116

కుఘముఁడు	172
కుఘ-నది	128-145
కుమారిలభట్టు	106-277
కుముదాది	211
కుయవుఁడు	140
కురుక్షేత్రము	152-252
కురుపాంచాలములు	189-248
కులినాయకుఁడు	141
కులితరాసురుఁడు	137
కులినీ-నది	140
కుల్లూకభట్టు	270-314-318
కుల్లవినాఁడు	170
కుళికుఁడు	90-91-322
కుళికులు	184
కుళి	254
కునీదవృత్తి	140
కునీడుఁడు	178
కుఁడి	154-178

కూ

కూయనలు	208
కూర్మలక్షణము	821
కూర్మఁడు	87
కూష్మాండహోమము	259-298

కృ

కృత్తికాయుగము	45
కృత్తిక ప్రథమనక్షత్రము	41-216
కృతుఁడు-ఋషి	178
కృత్యచింతామణి	304
కృత్యరూపవస్త్రము	157
కృషి 148-145-146-151-155-258	
కృషివిషయకమంత్రములు	228
కృష్ణయః	182
కృష్ణతృక్కులు అసురులు	140

కృష్ణయజుః, వద, లక్షణములు	825-828
కృష్ణయజుర్విశ్వాదులు	275-278
కృష్ణయజుర్కాళోపనిషత్తులు	268
కృష్ణయజుర్కాళులు	179-180-181
కృష్ణయజుస్సు	176-179-186-188
	191-247-248
కృష్ణయజుర్గృహ్యములు	305-307
కృష్ణసాము	150
కృష్ణుడు (ఋషి)	59
(అసురుఁడు)	36-141-148
కృష్ణాచార్యులు	389
కృష్ణోపనిషత్తు	264

కె

కెప్టెన్ పిమ్ పండితుఁడు	6
కెట్టులు	20

కే

కేకయదేశము	66-251
కేకువు (వాఙ్మఁడు)	171
కేనోపనిషత్తు	268-267
కేశవ శివప్రధానవ్రము	100
కేశవమిత్రుఁడు	304
కేశవశివ	275

కై

కైవల్యము క్తి	264
కైవల్యము	163
కైవల్యోపనిషత్తు	262-263

కొ

కొడుకు తండ్రిసొత్తు	152
---------------------	-----

కో

కోపోపశమన మార్గములు	282
--------------------	-----

కోనా దేశము	253	క్రమపాఠము	278
కోనాపిఠ్ వ దీతుఁడు	52	క్రమము	248-274-324-325-327
కోనాలుఁడు	65	క్రమసంధానశిక్ష	275
కౌ		క్రయవిక్రయములు	147-148
కౌండిన్యఁడు	278	క్రవ్యాదః	180-186-149
కౌండిన్య గృహ్యసూత్రము	302	క్రి	
కౌశ్యుఁడు	254-285-311	క్రియాకాండము (పరిశిష్టము)	312
కౌఠమకాఖ	173-174-245-293	క్రు	
కౌఠమార్ష బ్రాహ్మణము	245	క్రుము-వది	128-145
కౌముదీవ్యాఖ్య	326	క్రుష్టస్వము	326
కౌశికు డు	285	క్రూ	
కౌశికసూత్రములు	302-303-322	క్రూరకర్మ వాచకములు	186
కౌశికసూత్రపీఠిక (బ్లాంఛిట్టు)	217-227	క్రౌ	
	300	క్రౌఠ్యకి	285
కౌశిక ఁడు, భద్రకర్త	172	ఖ	
కౌషీత గృహ్యములు	302-303	ఖండకావ్యములు	264
కౌషీతిమహర్షి 239-240	} 142-239	ఖగోళము	6-40
= కాంభాయనుఁడు 239		ఖగోళశాస్త్రము	10-22-23-30-52
కౌషీతికి బ్రాహ్మణము	139-142-239	ఖగోళవర్ణనములు	57
	240-242-291-303	ఖగోళప్తిలిపి	53
కౌషీతకాండ్యకము	256	ఖల్వమనురములు	206
కౌషీతికికాఖ	106	ఖల్వలికాఖ	173
కౌషీతకుప్యపనిషత్తు	263-267-268	ఖా	
కౌల్యాశ్వలాయనముని	266	ఖాండికియకాఖ	183
కౌవాలిశిక్ష	274	ఖాండికేయుఁడు	180
కౌవాలుఁడు (ముగ్గురు)	171	ఖాదిరగృహ్యము	303-304
క్ర		ఖాలీయుఁడు	104.
క్రతుసంఖ్య	321		
క్రతుసంగ్రహము	321		
క్రతు = యథాస్థానము	12		
క్రమదీక్షరుఁడు	66		
క్రమమాలా, క్రమదండ,			
క్రమరత్నములు	326		

ఖి	
ఖలకాండము	188
ఖలములు	209-257-259
ఖలసూక్తములు	76-81
ఖలాధ్యాయములు	203

గ

గంగాధరాచార్యుఁడు	328
గంగానది	36-126-128-141
గంటము	56
గంభీరరాజదీక్షితులు	328
గజవర్ణనము	150
గజపత్యువనిషత్తు	284-288
గజసంజ్ఞలు	84
గజద్దులు	85
గజహోమము	293
గణితము	59
గదాధరదీక్షితులు	307
గమిధాతువు	62
గరుడమంత్రములు	320
గరుడోపనిషత్తు	284
గరుత్మంతుఁడు	101-231
గర్భభీముఖుఁడు	171
గర్భాధానము	302
గర్భోపనిషత్తు	263
గరుఁడు	319
గవయ, గౌర, మృగములు	150
గవాదిజీవధనములు	205
గవామయనము	72-197-238-243

గా

గాంధర్వకాస్త్రము	271
గాంధర్వవివాహము	312
గాంధారదేశము	252

గాంధారస్వరము	174-275-278
గాఢావత్యమతము	268
గాతృపుత్రుడురాధుఁడు	171-172
గాథి	90
గానస్వరలక్షణవర్ణనలు	165-168
గాయత్రీ-చందస్సు	78
గాయత్రీ-చందోమాత	114-203-331
గాయత్రీగానలక్షణము	328
గాయత్రీమంత్రోపాసనము	254
గాయత్ర్యుపనిషత్తు	264
గార్గ్యగోపాలస్వామి	279
గార్గ్యపావర్తి	172
గార్మ్యిఁడు-స్థిరకుఁడు	170-278-279
	285-289
గార్మ్యిఁడు-ప్రాణితాత	9
గార్మ్యిఁడు-శర్వదత్తుఁడు	171
గార్మ్యిపండితుఁడు	219-295-298-300
	302
గార్హపత్యము	156
గార్హపత్యచయనము	208
గార్హస్థ్యము	312
గాలపుడు	285
గాలులు-Gauls	5
గాల్గెలివి-యోగిని	172-173

గి

గిరిశర్వ	171
----------	-----

గు

గుజరాతిభాష	67
గుణకర్తృవిభాము	155
గుణత్రయము	162
గుప్తుఁడు-బృహస్పతి, శాయస్తి	171
గురుదేవస్వామి	295
గురుసేవనము	312
గుఱ్ఱములనుగూర్చి	145-149-159
	203-205

గృ	గోత్రనిర్ణయము	921
గృతస్మదుడు 87-90-92-93-120	గోతికుభాష	68
187	గోదావరి-నది	169
గృతస్మదులు 87	గోధ-యోగిని	86
గృహమ్-ఘరం 64	గోధుమలు 145-146-151-152-206	
గృహప్రవేశాంగహోమములు 156	గోవధబ్రాహ్మణము 216-217-221	
గృహరక్షణము 151	254-256	
గృహరామనిర్మాణమంతములు 226	గోపాలుడు-వ్యాఖ్యాత 297	
గృహణిభర్తములు 180	గోపాలతాపిన్యవనిషత్తు 264-269	
గృహ్యకర్మములు 308	గోఖిలుడు 171-178-313-316-321	
గృహ్యకల్పతరువు 308	గోఖిలీయమాత్రములు 303-304-321	
గృహ్యరత్నము 307	గోమతి-నది 127-128	
గృహ్యసంగ్రహము 321	గోమేధము 199-202-208	
గృహ్యసంస్కారమంత్రములు 226	గోవిందస్వామి 312	
గృహ్యగ్ని 308	గోవునుగూర్చి 107-148-144-146	
గృహ్యగ్ని సారము 308	149-155-199-203-282	
గే	గోల్డుస్కరువండితుడు 53-55-283	
గేయసామవిశేషములు 175	గోవేన్ పండితుడు 21	
గై	గౌ	
గైరికితుడు-యాన్కుడు 187	గౌ-గావీ-గోటి-గోతా-గోపాతలికా 63	
గై క్షారువండితుడు 304	గౌతమధర్మమాత్రము 308-312-317	
గౌ	గౌతమకాళి 178	
గౌడ్తావు 154	గౌతముడు-సుమంతుడు,	
గౌఱ్ఱలు 199-203-205-229	బాత్రవుడు 170	
గో	గౌతమశివ 275	
గోతులుడు-గోఖుల, గోలక,	గౌతముడు-గాత 171-175-222-278	
గోశ్వలులు 104	294-308-309-313	
గోతమరాహుగడు 258	గౌతమబుద్ధపూర్వయుగము 45	
గోతముడు 39-81-89-90-95-196	గ్ర	
గోత్రప్రవరనిబంధకదంబము 301	గ్రహకాండము 262	
	గ్రహపూజ 307	
	గ్రహములు 197-226	
	గ్రహవిధి 192	

గ్రా		చంద్రమనుడు	102
గ్రాంథికవ్యావహారికశాసనాలు		చంద్రవంశము	293
గ్రామ్యోపధులు		చంద్రుడు	200-225-293
గ్రావస్తుతు		చక్రధరమి/కుడు	305
		చక్రవండితుడు	325
గ్రీ		చతురక్షము-కుక్క	249
		చతురధ్యాయిక	280
గ్రీయరస్వీపండితుడు		చతుర్దశభువనములు	120
		చతుర్ముఖబ్రహ్మ	81
గ్రీ		చతుర్విధపురుషార్థములు	75
గ్రీకుశాప		చతుష్పాదముక్కు	79
గ్రీకుసారస్వతము		చతుస్సముద్రములు	24-40
గ్రీకులిపి		చతుష్పథములు	154
గ్రీకులు		చతుర్విధపాదకసూక్తములు	284
గ్రీష్మము		చతుర్విధవృత్తము	141
		చతుర్విధవృత్త	142
ఘ		చతుర్జ్ఞానము	322
ఘటియంత్రము		చతుర్దేవములు	254-270
ఘన		చమకము	206
		చయనము	195
		చయనవిధులు	192
ఘూ		చరకుడు	177-180-181
ఘూర్జరచేకము		చరిణవిద్యశాఖ	211-214
		చరిణపూహము	76-81-104-105
ఘృ			169-179-180-183-184-186
			210-211-214-220-221-222
ఘృతపది-గోవు		చరణపూహపరిశిష్టసూత్రవ్యాఖ్య	172
			176-177-179-181-210
ఘో		చరిణపూహసామకకృతులు	80
ఘోరచతుష్కములు		చరువు-హవ్యము	44
ఘోరుడు		చర్మాపదములు	77
		చర్మకీరుడు	285
చ		చక్షుణ్	132
చండుడు			
చంద్రగుప్తుడు		చా	
చంద్రభాగానది-చెనాబ్		చాంద్రమానము	58

చాందమానము	58
చాతుర్మాస్యము	254-255
చాతుర్మాస్యమంత్రములు	208-239
చాతుర్వేదము	192-258
చారాయణీయశాఖ	180
చార్వాకులు	39
చాతుషశ్చైతన్యము	260

చి

చింతామణి వినాయక	
వైద్యపండితుఁడు	48
చింతా మహాధిపతియజ్ఞ	328
చిత్రకాండము	252
చిన్నస్వామిశాస్త్రి	289
చిత్రపరిషేకమంత్రములు	208
చిత్యుపనిషత్తు	264
చిత్రావసువు	14
చిత్రలిపులు	55-60

చూ

చూలికోపనిషత్తు	264
----------------	-----

చె

చెవులిపిల్లి	205
--------------	-----

చే

చేతబడిమంత్రములు	228-228
-----------------	---------

చై

చైతానుడు	170
చైత్ర	42-(41-48)

చౌ

చౌండపాచాయఁడు	295-298
చ్యవనుఁడు	144-253

చ

చందము	49-89-71-82-107-188
	271-272-280-281
చందస్సులు (ఋగ్వేదములోనివి)	78
చందసి	47
చందమాన్తకర్త	273
చందశ్శాస్త్రము	225-282
చందఱర్చిక	187
చందోగమహాః	171
చందోగులు	185
చందోదేవతలు	246
చందోగపరిశిష్టము	304-321
చందోఽనుక్రమణి	79-80-81-823
చందోమంజరి	328
చందోవర్ణములు	246
చందోవిచితి	328
చందోనిదర్శనము	328
చందోనిర్ణయము	328
చందోగసంబంధిచార్యకరణము	326

ఛా

ఛాందసాయనుఁడు	171
ఛాందోగ్యభాష్యము	398
ఛాందోగ్యగృహ్యము	
(గోఖిలీయము)	308
ఛాందోగ్యోపనిషత్తు	246-268-268
	267-271-274-276-279-281-286
ఛాగపశ్వాలంఘము	199
ఛాగపశువ్రతంస	202
ఛాచలక్షణము	321
ఛాగలేయశాఖ	180-182

జ

జంతవః	182
జకోలిట్ లూయిట్	68

జగతః	182
జగత్తు	285-286
జగత్తీఛందస్సు	78
జగద్గురువులు	328
జట	248-274-324-325
జటాలక్షణము	327
జటావలి	327
జటావికృతి	327
జటోదాహరణములు	328
జనః	46
జనకుఁడు (రాజు)	252-300
జననమరణములు	181
జననతిపుత్రుఁడు అత్య్రాతి	242
జనమహర్షి	98
జనమేజయుఁడు	314
జనమేజయుఁడు (కురురాజు)	252-253
జఞ్మరజుఁజహోర	50
జమదగ్ని	88-90-98-108-201-318
జమదగ్నులు	184
జయతీర్థభితువు	381-389
జయరామాచార్యుఁడు	307
జర్మన్ భాష	47
జర్మనీ	4
జర్మనులు	20
జలప్రళయగాధ	15-16
జలాకర్షణయంత్రము	145
జలోదరము	201
జకానీటన్ నదీ	20

జా

జాకోబీపండితుఁడు	40
జాగ్రదవస్థ	285
జాజిలి	211
జాతకర్మము	302
జాతవేదభట్టోపాధ్యాయుఁడు	386

జాతాశాచమృతాశాచములు	312
జాతిభేదము లేదు	131
జాతినంభధర్మములు	37
జాతుకర్మ్యుఁడు	279
జాతేష్ఠిప్రయోగము	293
జాత్యైత్యము	26
జానుః	48
జాబాలమహర్షి	207
జాబాలశాఖ	180
జాబాలోపనిషత్తు	252-268-289
జారిణిపుత్రుఁడు	249

జీ

జీలంనది-వితస్త	128
జీవయాత్ర	159
జీవహింస చేయరాదు	199
జీవాత్మ	162-201
జీవాత్మ పరమాత్మ స్వరూపము	162
	228-235
జీవేశ్వరైకవిజ్ఞానము	208-265-286
	387
జీవేశ్వరులు	161

జు

జుహూదేవి-యోగిని	85
జువలోత	115

జూ

జూదరి	148
జూదగాఁడు	37

జై

జై జవెస్తా	17-125
జెందుభాష	68

జ	టు
జేత 88	టుబింజన్ విశ్వవిద్యాలయము 219-220
జై	డి
జైత్రయాత్ర 155	డివి-లిపి 52
జైమిని, తత్పతాదులు 172-173-177 244-294-305	డే
జైమినీయకాలు 173-245	డేరియన్ 52
జైమినీయసూత్రములు వ్యాఖ్యలు 302-304	త
జ్యో	తంత్రవార్తము 58-243
జ్యోతిఃప్రకాశము 319	తత్వోపనిషత్తు 284
జ్యోతిర్గానము 175	తనూనపాదగ్ని 92-98
జ్యోతిర్నిబంధనము 319	తపనుండు ఋషి 211
జ్యోతిష్టోమము 197-238	తమిళము 67
జ్యోతిష్టోమవర్ధతి 293-299	తరంతమరాజు 94
జ్యోతిర్గణితము 12-40-41	తరుషేమ, తరేమ 50
జ్యోతిషీమంతుండు 8	తర్కవాగీశుండు 66
జ్యో	తలవకారత్రాహృణము 245-246
జ్యోతిషము 9-57-107-225-271 272-286-288	తన్మమః 182
జ్ఞా	తక్షశిల 68
జ్ఞానకాండము 209-288	తా
జ్ఞానము 285-300-380	తాండి 244
జ్ఞానయజ్ఞము 384	తాండ్యత్రాహృణము 238-239-248 249-281-298
జ్ఞానోత్తమాపూజ్యపాదులు 338	తాండుండు 171
జ	తాంబాయనుండు 254
జల్లెడ 159	తాత్పర్యదర్శనము 305
	తాలవృంతనివాసి 292
	తారసారోపనిషత్తు 268
	తి
	తిత్తిరి, మహర్షి 32-177-178-180 187

శిలకుపండితుఁడు 5-11-16-18-19-22
25-30-43-46-125-127

తు

తుగ్రుఁడు రాజుర్షి 98

తుమర్థము 49

తురుఁడు 254

తురీయాతీతోపనిషత్తు 263

తుర్వకులు 130-136-139-157

తులాసంక్రమణము 9

తూ

తూపరశక్తార్థము 203

తూర్పుకాబూలు 125

తూర్పుపంజాబి భాష 67

తృ

తృవవిధానము 114

తృణపాడి 169

తృతీయ కాలికోపనిషత్తులు 267

తృత్యసంశయము 134

తృప్తామనది 127

తె

తెలుఁగు 67

తే

తేజోవిందూపనిషత్తు 263

తేజోజలము లింద్రవృత్తులు 118

తై

తైత్తిరి 284

తైత్తిరియ బ్రాహ్మణము 8-10-11-41

42-59-72-184-187-199-203

209-210-215-216-238-237

247-335

తైత్తిరియారణ్యకము 8-24-72-74

183-187-209-210-247-320

తైత్తిరియసంహిత 41-45-58-123

176-178-185-186-203-209

210-217-221-247-335

తైత్తిరియ ప్రాతికాఖ్యము 278-281

తైత్తిరియోపనిషత్తులు 259-263-264

267-269-272-331-337-339

తో

తోటలు 156

తోడెలు 229

తోలుమోకులు 145

త్ర

త్రయీసంజ్ఞ 73-74

త్రయీకాఖలు 275

త్రనదమ్యుఁడు 139-149

త్రా

త్రాగుడు 153

త్రి

త్రిక్రమలక్షణము 327

త్రితుఁడు 83

త్రినయనుఁడు 273

త్రిపురకాపిమ్యుపనిషత్తు 284

త్రిభాష్యరత్నము 279-327

త్రివిక్రముఁడు 66-121

త్రివిధ వేదరాశి 105

త్రివిధసామయికాద్యములు	810
త్రివిధములైన వత్సరములు	59
త్రివిధస్తుతి రూపమంత్రములు	89
త్రిశిఖి త్రాహ్మణోపనిషత్తు	288
త్రిశిరస్కులు	140
త్రిష్టులు	78-188-208

త్రై

త్రైధాతవీయేష్టి	298
త్రైలోక్యము	162
త్రైవిదులు	72
త్రైవిద్యవృద్ధుఁడు	292

త్వ

త్వష్ట	112-204-288
త్వష్టనామకాగ్ని	92
త్వర్గరుణఁడు	98

థ

థకార థకారసూత్రము	827
------------------	-----

ద

దండవిధులు	312
దత్తాత్రేయోపనిషత్తు	284
దధిక్రాఖ్యము	149
దద్యాంబలపోతుమంత్రములు	226
దదాంబుఁడు	170-172
దర్శనానుసములు	208-254-255-298
	300-308-304

దర్శనార్థమాన ప్రయోగము	299
దర్శనార్థమాన పంచప్రయోగము	299
దర్శన జాకాల్యపనిషత్తు	263
దశవిధలకారములు	49
దశగుణులు	14

దశమాన సంవత్సరములు	18
దశోపనిషత్తులు	282-284-287-288
	337
దశువులు	130-136-138-141
దక్షిణ, బ్రహ్మవాదిని	86
దక్షిణలు	192-258
దక్షిణావధము	2-81-108
దక్షిణార్థగోళము	6-28
దక్షిణాయనము	8-9-287
దక్షిణావంతములు	258
దక్షిణామూర్త్యుపనిషత్తు	268
దశుఁడు	102

దా

దానము	159-217-312
దాయార్హత	158
దాత్రేయుఁడు	270
దార్పుఁడు	98
దార్శిణికసూత్రము	191
దాల్పుఁడు	279
దాసులు	130-136-138-141-155
దాక్షిణాత్యకౌర్ములు	88

ది

దినమానవత్సర పరిమితి	58
దివియంచేడునదులు	126
దివశ్శ్యేనేష్టి	192
దివోదానపుత్రుఁడు	102

దీ

దీపము వ్యాఖ్య	294
దీపికలు వ్యాఖ్యలు	388
దీప్తితముఁడు	90-92-108-117-120
	154-161
దీప్తదినస దీప్తరాత్రులు	18-14

దీక్షణీయేష్టి 175
దీక్షితమరణము 159

దు

దుర్గాచార్యులు 228
దుర్వాసుఁడు 172

దృ

దృతి బండ్రోతుఁడు 170
దృష్టదృష్టినది 129-248

దే

దేవగంధర్వాదులు 182
దేవతలదివము 8

దేవతాధ్యాయ శ్రాహ్మణము 241
దేవయాతమహర్షి 129

దేవయానపదము 9-10-23-158

దేవవిద్య 272-282-266

దేవతరసుఁడు 170

దేవతానుక్రమణి 228

దేవస్వామి శాస్త్రకర్త 292

దేవరాతుఁడు 177-240-241

దేవలోకనదులు 24

దేవశ్రవణ మహర్షి 129

దేవాసుఁ యత్యాది వైదికపదములు 49

దేవులనిషత్తు 264

దై

దైవతకాండము 285

దైవహోతృకాగ్ని 92

దైవీజగతి 282

దౌ

దౌత్యములు 107

ద్వా

ద్వాదశ సుత్యాహదీక్షలు 298

ద్వాదశవిధాగ్నిస్తుతి 92-93

ద్వారకానాథయజ్ఞ 297

ద్వారాభిమాన్యగ్ని 92

ద్వి

ద్వివేద గంగవండితుఁడు 251

ద్వై

ద్వైతమత శాస్త్రములు 229

ద్వైతులు 203

ద్వా

ద్వా 42

ద్వ్యలోకము 7-122-124

ద్రా

ద్రావిడ శాషామాతృక 67

ద్రావ్యోయబుఁడు 171-298-295

ద్రు

ద్రుహ్యవః 184

ధ

ధనుర్వేదము 271

ధనిష్ఠాగతసూర్యుఁడు 287

ధన్వి 294

ధర్మజ్ఞాన 285

ధర్మలిపులు 54-55

ధర్మశాస్త్రములు 107-155-271-317

ధర్మశాసనములు 53

ధర్మమాత్రములు - వాసిష్ఠాదులు 303

313

ధర్మావరణము	159-160	న	
ధవా	182	నగాయత్రాః పరమృంతం	144
ధా		నచికేతుఁడు	247
ధాతుపుష్టిక రాషధి	208	నదీకల్పదేవతలు	102
ధానంజయ్యఁడు	294	నదులు	107-125-140-148
ధానంజయుఁడు	171	నపరతపరము	327
ధాన్య-ధాన్యకృత్తులు	145-146-152	నభోఽంతరిక్షమార్గము	117
ధి		నముచిరాక్షసుఁడు	187
ధిష్ణ్య-విశాచి	230	నయంతుఁడు	172
ధూ		వరః	182
ధూర్తస్వామి-భాష్యక ర్త	295	వరపశువులు	200
ధృ		వరాశంసాగ్నిస్తుతి	92-98
ధృతి	78	నంసింహయతి	329
ధే		నవగ్నులు	14
ధేనుసామములు	175	నవనాగరకత	75-817
ధై		నవశిక్షలు	274
ధైవతస్వరము	275	నహుఁడు	181-192
ధ్యా		నక్షత్రగతులు	58
ధ్యానవిందూపనిషత్తు	263	నక్షత్రమండలము	5-7-18
ధ్రు		నక్షత్రవిద్య	272-286
ధ్రువనక్షత్రము	5-7	నక్షత్రవిజ్ఞానము	250-287
ధ్రువరేఖ	18	నా	
ధ్వ		నాకబలి	291-307
ధ్వని	68	నాగలి	37-145-146-205-258
ధ్వన్యైత్థకశబ్దము	38	నాగదేవభట్టు	280
		నాగలిపి	55
		నాచికేతము	192-256
		నాటకపాత్రలభాష	68
		నాదవిందు, నిలరుద్ర - నారాయణ -	
		నిర్యాణ - నిరాలంబ - నృసింహ	
		తాపిని - నారద - నామోప	
		నిషత్తులు	264
		నానాపదకాండము	328
		నాథాగముని	124

నామస్తుతి	99
నామనిసాతములు	280-285
నాయకవర్గము	155
నారదశిఖ	174-275
నారాయణగర్భాదు	289-292-293
నారాయణభట్టు	308
నారాయణము	194-338
నారాయణయజ్ఞ	328
నారాయణాశ్రమి-దీపికలు	338
నాలుగు సముద్రములు	17-18-40
నాస్తికులు-చార్యాకులు	39
నాస్తికుడు	318-319

ని

నికోధకుడు	170
నిగడుడు	171
నిఘంటువు-శత్యపుడు	282
నిత్యనైమిత్తికకర్మలు	197-310
నిత్యద్యవదలు	80-81
నిదానమూత్రము	282-328
నిధి	272
నిబంధనగ్రంథములు	319
నియమము	310
నియతానుపూర్వి	62
నియార్క్మన్	53-54
నిరుక్తకారుడు	110-283-284
నిరుక్తము	18-32-107-131-133-141 142-270-272-282-284-286 328-330-333
నిరుక్తవ్యాఖ్య	165
నిరుక్తవృత్తి	285
నిరుక్తపరిష్కృతము	283-320-321
నివాసరులు	84
నిషాదులు	130-132-142-155
నిషాదస్వరము	174-275

నిషిద్ధకర్మలు	197
నిష్పావకశబ్దము	334-335

నీ

నీచజాతులు	140
నీతిశాస్త్రము	271
నీహరిములు	152
నీళ్లతొట్టు	145

నూ

నూతనవధువువస్త్రము	157
-------------------	-----

నృ

నృమేధము	192-200-202-203-210
---------	---------------------

నె

నెలదినములయువమ్మ	22
-----------------	----

నె

నేషకు-నయకు	50
------------	----

నై

నైగమీయశాఖ	173-174
నైశాఖసంబంధిధనము	141
నైయాయికులు	34
నైరుక్తులచేతనిర్వచనము	99
నైరుక్తులు	50-100-102-112-113 123-131-132-286

నో

నోధమడు	88
--------	----

నౌ

నౌకాయానము	17-107-147-148
నౌధనము	175

ప	
పంక్తి	78
పంచచితి	209
పంచకర్ణ ఋషి	9
పంచయజ్ఞ పాకయజ్ఞములు	259-302
	303-306
పంచజనాది శబ్దములు	180-184
పంచనదమ్-పద్మనాథః	61
పంచరుద్రసూక్తములు	123
పంచవి. శ బ్రాహ్మణము	293
పంచాప (పంజాబ్) దేశము	127-128
	135-184
పండితవామనశాస్త్రి	315
పందొమ్మిదినములు	127
పటర పతంగాది మూర్ఖులు	8
పడమటి పంజాబి	67
పడిరాక్షసుఁడు	112-143
పతంజలి 47-51-61-62-64-183-231	
	283-328
పద్మిఁడు	210-211
పదునెనిమిదిసూక్తములు	302
పదుమూఁడుశిక్షలు	274-275
పదునాలుగురు శతర్షులు	66
పపిః-పతామ	49
పరకాలమునీంద్రుఁడు	340
పరబ్రహ్మవిషయము	260-261-264
	263
పరుష్ఠినది	86-126-128
పర్లన్యఁడు	100-102-104
పరమాత్మ	181-182-209-215-222
	249
పర్వతుఁడు	102
పవమానసూక్తములు	89
పవమానకాండము	187-245
పశుబంధపూర్ణాహుతులు	255

పక్షిద్యయకథ	181
పంచ సంవత్సరయగము	259
పరమేష్ఠి	183-196
పరుచ్చేపుఁడు	86-102
పర్యాయసూక్తములు	213

పా

పాండిత్యపాఠశాలములు	68
పాట్ దొర	20
పాటలీపుత్రము	53
పాడిని	48-47-51-53-55-56-61-64
	65-181-188-239-276-279
	280-284-291-311-315-319
	330
పాయమహర్షి	133
పారశీక-విషయము	20-25-26-43-48
	52-125-127-139-319
పారస్కరగృహ్యము	307-321
పార్గిటరుపండితుఁడు	131-185
పావకుఁడు	196
పాశద్యముఁడు	135
పారమార్థికదశ	161-162-163
పాలినైకాచీ విషయము	51-54-65-67

పి

పింగళనాగుఁడు	281-328
పింగళచార్యుఁడు	273-281-283
పిటకములు	65
పితృయజ్ఞము	159-208-210-259
పితృయాణము	9-10-158
పిన్నలాదుఁడు	211-267
పిప్రవాకాశనము	54-65
పిప్రరాక్షసుఁడు	133
పితృ-విషయము	159-191-208-210
	259

విశావనములు 226-280
విష్టపశుయాగము 201

పు

పురాణములు 80-81-108-185
పురుషీక్తుఁడు 94
పురుష మేధప్రసంగము 192-201-209
257
పురుషోవాస సంవత్సరః 255
పురూరవశ్యత్కాఢము 100
పురూరపుఁడు 99
పురోహితవర్గము 143-155
పునరుక్తముక్కులు 79
పునర్యమ 43-45
పురోహిత ప్రభావము 242
పులిందాదులు 140-241

పృ

పృథివీస్థానచేవకా న్యరూపులు 100-108
పృథివ్యప్రేక్షో రూపధాతుశ్రయము 120
పృథివ్యంతరిక్ష ద్యుత్లోకములు 118-120
పృథివ్యాది మహాభూతములు 226-231

పూ

పూర్వమీమాంస 82-83-85-883-885
పూర్వీ-పూర్వ్య-ప్రత్న-శబ్దములు 29
పూరణః 182-183-184
పూర్కరసాది 811
పూషచేవుఁడు 141-148

పై

పైంగి-యాన్కుఁడు 180-187

(27)

వైశాచీపాలిభాషల-విషయము 51-54
65-67

వైష్ణవావశాఖ 211-214-217-218
220-222-225-232-234

వైలుఁడు 177-211

పా

పాజవమఁడు 285
పారాణిక మతములు 289
పారాణిక మూర్త్యవర్ణనము 118
పారోహాళిక విషయము 188-191
పాష్కరసాది, పుష్పమునులు 278
పాష్పిందుర్గుడు 244

ప్ర

ప్రకృతిసామ, తంత్రములు 167-168
ప్రగాధబృహతి 78
ప్రగాధసూక్తములు 92
ప్రజాపతి 81-85-89-74-88-84-125
163-171-190-191-195-198
202-240-244
ప్రతిదినసూర్యగతి 12
ప్రతిపిద్ధచేకగమనము 806
ప్రత్యక్షపరోక్షకృతమంత్రములు 99
ప్రథమచితిమంత్రములు 208
ప్రథమకాలికోపనిషత్తులు 287
ప్రయోగనియమములు 62
ప్రయోగగ్రంథములు 292
ప్రయోగరత్నమాల 295-296
ప్రస్తారపంచక్త్యాదినూతనఛందస్సులు 225
ప్రలయకాలము 30-42-162
ప్రత్యుత్థిచారమంత్రములు 229
ప్రత్యేకముక్తముగలముక్కులు 81
ప్రథమాదిగాన స్వరములు 174

ప్రధానపద తేజు	126
ప్రభుమ త్రోత్సాహకర్తులు	225
ప్రవచనకర్తాగ్రము	270
ప్రశ్నాద్యునివత్తులు	264-267

ప్రా

ప్రాకృతభాషామూలభావములు	67
ప్రాకృత-విషయము	51-68-65-66
ప్రాచీనకీలపి	56
ప్రాచీ-మహాపురుషులగాథలు	183
ప్రాతికాఖ్యవ్యాఖ్యలు కొన్ని	323-325
	327
ప్రాతికాఖ్యవిషయము	276
ప్రాణ తాతమహర్షి	9
ప్రాకృత వ్యాకరణ సంప్రదాయములు	
రెండు	65
ప్రాచీనాద్యుల యుద్ధనైపుణి	149
ప్రాణ-విషయము	245-260-261
ప్రాతఃసంస్థానమంత్రములు	115
ప్రాతికాఖ్య గ్రంథములు	274-277-278
	280-287
ప్రాయశ్చిత్తములు	282-288-2 4
	312-317-319
ప్రాయశ్చిత్తీ యేష్టులు	225

ప్రి

ప్రియమేధర్షి	153
--------------	-----

ప్ర

ప్రక్షు తుండు సప్తర్షుడు	9
ప్రత్యయము	62

ప్ర

ప్రార్థనపౌర్ణమాసి	41-42
-------------------	-------

ప్ర

ప్రశ్నానుచేశము	5
----------------	---

ప్ర

ప్రశ్నచిభావ	47
-------------	----

బ

బస్మన్ వంశితుండు	20
బబరుండు	82-82
బ్రతుమహర్షి	187-211
బర్హులువండితుండు	174-245-324
	382-384
బహ్వృచులు	121-185-195-287
బహ్వృచపరిశిష్ట, లక్షణములు	3 0-322
	224-329

బా

బాక్తియావ్రదేశము	20
బాడికారుండు	278
బాదరాయణుండు	32-35-39
బాత్రవృద్ధు	278
బార్హతచ్ఛందస్సులు	225
బాలదీక్షితులు	297-298
బాష్కలసంహిత	77-104-185-289
	289

బి

బిందుసారుండు	54
--------------	----

బి

బిమ్బువండితుండు	68
బియాన్ నది	128

బు	
బుండహిష్	16
బుక్కమహిపతి	382
బుధమహర్షి	145
బుద్ధుని విషయము	54-55-60-65
బుష్టార్పండితుఁడు	219-220-290-302

బృ

బృహస్పతి	36-96-102-141-159-244
బృహతి	78-168
బృహదనుక్రమణి	223
బృహదారణ్య కోపనిషత్తు	251-259
	268-269-288-289-313-319
బృహద్దేవత	81-88-85-83-89-93
	119-323-324

బె

బెంగాలీభాష బహువిధము	67
బెంట్లపండితుఁడు	41

బే

బేహిస్తాన్ శాసనము	52
-------------------	----

బో

బోధాయనమూత్రములు	98-105-296
	299-302-305-308-308-312
	313-315
బోధాయనుఁడు	290-291-295-297
	298-313-316-315

బొ

బొద్ధమతము	288-289-318-319
-----------	-----------------

బ్ర

బ్రన్హాఫరు పండితుఁడు	40
బ్రహ్మకర్తవ్యము	288-254
బ్రహ్మ	32-59-70-73-142-223
	244-314
బ్రహ్మజిజ్ఞాస	285-313
బ్రహ్మసూత్రము	85-285
బ్రహ్మయజ్ఞము	176-217-218-259
	276-286-295

బ్రహ్మర్షి	82-108-142-171
బ్రహ్మవల్లీ లిపి మొదలగులిపులు	55
బ్రహ్మవాదినలు	85-86-97
బ్రహ్మవేదము	210-215-221-224
బ్రహ్మవిద్య	243-260-266-272
	2 4-281

బ్రహ్మత్వప్రయోగాది గ్రంథములు	292
	298

బ్రహ్మద్యుపనిషత్తులు కొన్ని	268-264
	268

బ్రా

బ్రాహ్మణముల పౌర్వావర్తము	286
బ్రాహ్మణములు	11-89-71-74-8
	92-105-108-176-176-190-235

బ్రాహ్మణజాతి	2-57-155-249-250
బ్రాహ్మణప్రభావము	224-280
బ్రాహ్మణశాపము	97
బ్రాహ్మణులు	180-181-141-142
	148-155-160

బ్రాహ్మది వినాహభేదములు	312
బ్రాహ్మ	53-55
బ్రాహ్మిగాయత్రీ	232
బ్రాహ్మిలిపిమాతృక	60

బ్రూ	
బ్రూఃఫిల్దవండితుడు	217-219-300

భ

భగవద్గీత	43-167
భట్టకుమారిలుడు	303
భట్టభాస్కరులు	180-194-331-334
	335
భట్టరుద్రుడు	297
భట్టాజి దీక్షితులు	43-182-283
భరతఖండము	1-2-40-68-107-126
	176
భరతచక్రవర్తి-దాష్యంతి	242-253
భరతపుత్రులు	129
భరత భోజ, భృగువులు	134
భరతాభిషేక మాహాత్మ్యవర్ణన	242
భల్లుడు	182-244
భవుడు	242

భా

భాండికాయనుడు	264
భాగవతము	117
భారతస్వామి	167-169-333
భారత గానస్వరములు	174
భారద్వాజికాళి	181-113
భారద్వాజుడు	83-88-91-93-123
	129-154-169-175-186-266
	268-280-393-302-305-313
భారుండసామములు	163
భార్గవుడు-కానకుడు	90-266
భార్గవుడు-సోమామతి	87
భాల్లవి	244-309
భావన భస్మకావాలోచనపత్తులు	264

భావయవ్యపుత్రుడు-స్వవయుడు	142
భావస్వామి	297-335
భాషాశాస్త్రజ్ఞులు	65
భాష్యముగము	46
భాస్కరాయదీక్షితులు	323
భాస్కరాచార్యులు	9
భాష్యకర్తలు	4-36-118-123-132
	133-136-142-163-172-268
భాష్యవార్తకము-సురేశ్వరాచార్య	
కృతము	333

భీ

భీమసేనకర్మ	307
------------	-----

భు

భువనపుత్రుడు విశ్వకర్మ	162
------------------------	-----

భూ

భూకంపము	18
భూగర్భశాస్త్రము	3-6-18-22-40
భూగర్భశాస్త్రజ్ఞులు	17-24-25-30
భూగోళవిజ్ఞానము	107
భూతవైద్యము	226-230
భూతయజ్ఞము	259
భూదేవి	287
భూర్జతవృక్షులపై వ్రాత	56-57

భృ

భృగుకులము	87-89-93
భృగుపుత్రుడు జమదగ్ని	90
భృగువు	144-222-223
భృగువల్లి	259

భో		మనువు	15-16-145-208-253-309
భోజనసూత్రము	307	మనువునవచరణము - హిమగిరి	15
భోజమహారాజు	338	మనుష్యసంక్షిప్తము	259
భోజ్యాభోజ్యములు	312	మనుష్యరూపవశువులు	200
		మనుష్యసంక్షిప్తము	182
భౌ		మనోమయసూరుషుడు	72
		మన్వర్థముకావళి	318
భౌతికశాస్త్రము	22	మమకాదేవి	98
భౌమవంశము	90	మంతాంత జీవవిషయము	163-238
		మరిచిగోత్రము	89
భ్రా		మరిచి	314
భ్రాజనూర్యుడు	8	మరిచిపుత్రుడు శశ్యస్థుడు	90
		మరువులు	38
మ		మరుద్దేవతలు	94-95-151
		మరుద్వృధానది	36-126-127
మంగోలీలు	21	మర్లయోగ్యయజ్ఞ	327
మంచిభట్టు-అరిమూరి	327	మశకాచార్యుడు	298
మంత్రద్రష్ట-ఋషి	33-94	మషి	57-80
మంత్రవతి, మంత్రకృతులు	33-108	మహాశాపితకి	298
	133	మహాదేవపండితుడు	289-291
మంత్రప్రశ్నశాస్త్రము	298	మహాదేవయజ్ఞ	297
మంత్రప్రశ్నాహ్వానముంచాలము	10	మహానామ్ని	167-168-261
మగండుడు	140	మహామేరువు	8-9-119
మగ్నములు	134	మహాభారతము	8-30-34-46-88
మధితమహర్షి	144		253-279-288
మదనరత్నము	319	మహాశాస్త్రము	61-63-83
మధుచ్ఛందమండు	38-39-86-87-91	మహారాజుపట్టాభిషేకము	288
	107-108-241	మహాపీఠనిరూపణము	209
మధ్యములు మహాసూక్తులు	88	మహారాష్ట్రీభాష	67
మధ్యయూరపు	4	మహావ్రతము	237-240-261
మధ్వాచార్యులు	339	మహింజోదారో	60
మధ్వాసియా	4-20-21-22-24	మహిరాసమిధుండు	176
మనుస్మృతి	8-30-233-270-310	మహిరాసుడు	237
	314-319	మహిధరపండితునివేదదీపము	332
మనుమతాంశక	15-19		335-336

మా		మి	
మాండవ్యుఁడు	254	మితాక్షర-మార్కంఁదేయుని	819
మాండూకేయుఁడు	278	,, హరదత్తునిది	812
మాండూకాయని	254	మిత్రావరుణులు	14-29-108-207
మాండూకాయనశాఖ	104-105	మిత్రుఁడు	101-109-118-115-125
మాంసరూపహవిస్సు	154		228
మాతుస్సడంకరు	53		
మాక్స్ముల్లరు	20-53-55-68-78		
	104-288-290	మీ	
మాగధి-భాష	66-87	మిగఁడ్ల మేకములు	154
మాగ్ధోనలు	2-40-53-89-127-181		
	186-188-209-255-258-308-310	ము	
మాతరిశ్వుఁడు	101	ముంజకేశుఁడు	211
మాతృభాష	51	ముంజవత్సర్వతము	129
మాతృమోదము-ఉవ్వటుఁడు	279	ముక్తవాహాద్వితుఁడు	169
మాతృవంజ్ఞ	104	ముక్తి-ముక్తుఁడు	265
మాధవ్యుఁడు-విదేహరాజు	258	ముక్తికాద్యుపనిషత్తులు - మకా	
మాధవపడితుఁడు	319	రాదులు	264-268-270-272
మాధవాచార్యులు	295-396-382-383		274-388-389
	386-388	ముగుండి	281
మాధవీయపేదార్థప్రకాశము	382-386	ముద్గలాని	148-149
మాధ్యందినశాఖ	108-150-181-189	ముద్గలుఁడు	108-104-148
	210-251-281-289	మునికోల, మేడికోల, మోపులు	145
మానవసూత్రాదులు, మకారాదులు	298	ముప్పదిమూఁడుకోట్ల దేవతలు	108
	299-302-307-310	మూరశీధరుఁడు	287
మానవశాఖ	180-185		
మానవసంవత్సరము	8	మూ	
మాయ	161	మూతిబులు	140-241
మాయణాచార్యులు, సాయణవిత్	382	మూయిర్ పండితుఁడు	21
మార్కంఁదేయపండితుఁడు	66	మూరదేవులు	108-136
మార్కల్ పండితుఁడు	60	మూర్ధాఖిషేకము	74
మాహిత్తి	254	మూలద్రవిడభాష	67
మాహిషేయుఁడు	279		
మాహేశ్వరమూత్రములు	278		

మృ		య	
మృగయావృత్తి	150	యజుర్వేదము	81-97-69-70-72
మృగయాసురుఁడు	134		103-152-175-121
మృగశీర్ష	25-40-42-48	యజుశ్శాఖనిపాఠ్యావర్యము	185-189
మృశాపత్రము	54	యజుశ్శాఖోపనిషత్తులు	య కా
మృత్యుపరిధాన సాహాయము	158	రాదులు	259-268-320-338
మృత్యువు	100-171	యజ్ఞక్రమము	255-256
మే		యజ్ఞతంత్రసుధానిధి - సాయణ	
మెగధసీసు	54	కృతము	296-297
మే		యజ్ఞము-యాగము	37-38-53-165
మేఘరూపవృత్తవధ	111-112		175-178-197-199-2 2-257
మేధాతిథి	86-92-120-153-314		267-288
మేధామూక్తములు	32	యజ్ఞవల్క్యాలంభము	202
మేధ్యాశ్రమము	249	యజ్ఞవచసుఁడు	254
మేహాచరాసులు	9-58	యజ్ఞేశ్వర శాలిషీతులు	297-298
మేహాత్మనది	127	యద వులు	181-183-184-186-188
మే			189-157
మైత్రాచారియశాఖ	180-185-189	యముఁడు	10-24-309
	249-298-305	యమునానది	36-126-12-242
మైత్రావరుణుఁడు	288	యయాతి	110-1-0-182-189-157
మో			158
మోదుఁడు	211	యననాని లిపి	56
మోరుదేశము	16	యా	
మో		యాగపద్ధతి	300
మోచికాయుఁడు	278	యాగమునందలి విలక్షణాచారము	249
మోగ్గలుగ్గిఁడు	265	యాజుషశ్శ్రోతివము	287
		యాజ్ఞవల్క్యుఁడు	177-181-182
			184-52-813-814-816-318
		యాస్కాచార్యులు	47-82-112-129
			181-178-180-182-18-274
			262-285-321-328-333

యి		రు	
యిమ-వినంఘటనికొడుకు	16	రుద్రదత్త హరదత్తులు	296
		రుద్రదేవుడు	298
యు		రుద్రశబ్దవృత్తి	123-124
యువతీవివాహము	307	రుద్రహృదయాద్యుపనిషత్తులు	
		రేఫాదులు	263-268-269
యూ		రూ	
యూనీలు	21	రూపకాలంకారము	101-120
		రూపకములపాత్రోచితభాష	69
యో		రో	
యోజనశబ్దార్థము	12	రోడ్ వండితుడు	20
		రోమన్ భాషశక్తి	88
ర		రోహితుడు-హరిశ్చంద్రపుత్రుడు	201
రంగరామానుజ, రామానుజా			
చార్యులు	339-340	ల	
రంఘదేశము	16		
రథపీఠికూతురు	94-157	లంకేశ్వరుడు	68
రసానది	127	లగధుడు-శ్యామిపక్ష	286-287
రక్షోహణుడు	59	లఘుదీపిక-భాష్యము	338
		లలితవిస్తరము	55-60
రా		లక్ష్మీధరకాన్త్రి	68
రాజపుతానా	17-19-25	లా	
రాజనూయము	188-201-208-238		
	252-255	లాట్యాయనమాత్రము	293-294
రాథ్ వండితుడు	217-220-228	లామకాయనుడు	294
రాధరి	171-172	లి	
రామశర్మ	68		
రావణభైటుకము	326		
రావీనది	127-128	లిఖితవేదపుస్తకము	59
రాశివిద్య	272-286	లిఖితాదిస్మృతులు-లకారాదులు	313
రాసన్ వండితుడు	219		316-317

లిఖానియన్ భాష 5-21
లివినిగూర్పు 52-53-55-57-59-60

లీ

లిఖిక్ పండితుఁడు 288

లో

లోకము-భాష 47-51-52-61-108
180-267-321-329

లౌ

లౌగాక్షిసూత్రము 299-300

ల్య

ల్యమన్ పండితుఁడు 218

వ

వక్షటుఁడు-ఉవ్వటపిత 279-336

వక్షసూర్యదుర్గపనిషత్తులు-
వకారాదులు 283-284

వధువులు-వరసమాగమకాండీలు 156

వందరాజ, వై నతేయ, వాసుదేవ,
వాంఛేశ్వర, వేంకటేశాధ్వరులు-

సూత్రవ్యాఖ్యాతలు 292-294
297-298

వరాహమిహిరుఁడు 41-286

వరాహ, వాధూన, వై భావన, వై కాన,

వాధూల, సూత్రములు 299-300
302-305-307

వర్ణ శబ్దవర్ణ భాత్యర్థములు 56-57

వశికరణమంత్రములు 215

వసిష్ఠాదిశిక్షలు-వకారాదులు 278-275

వసిష్ఠాదిస్మృతులు-వకారాదులు 308
310-312-313-317

వసిష్ఠుఁడు 29-38-90-93-118-119
122-124-180-184-169-196

309-313-319

వసురోచులు, వై భావనులు 84

వసువులు 99

వా

వాణివాక్యము 272

వాగ్దేవి 37-38-85-200-201-259

వాజసనేయుఁడు 178-309-311

వాతాస్థివంశాచార్యులు 340

వాత్స్యఁడు 103-105-254-300

వాత్సప్ర, వేదమిత్రులు 278

వాసుదేవుఁడు 88-90-137-138-145

147-189-170-174-228

వాసువకాష్ఠి 318

వాయుపురాణము 104-211-218-214

వాయువు 31-101-108-120-201

203-242

వారెన్ పండితుఁడు 5

వార్షిక సత్రములు 41-58-72

వార్షాయణి 285-311

వాలఖిల్యసూక్తములు 77-79-81-83

89-104

వాల్మీకి 32-86-278

వి

వికృతిభాష 62-64

విజ్ఞానేశ్వరుఁడు-మికాక్షర 318

విట్టిపండితుఁడు 40-212-213-217

219-223

వికస్తానది 86-126-128

విదేహరాజులు-జనకుడు-

మూఢపుడు

252-253

విదేహము క్తి

264

విద్యాస్థాయిలు

382-228

విపాత్ వది

127-128-130

విరాడాదిమాతనచ్చందస్సులు

225-232

విరూపమహర్షి

38

విశిష్టాద్వైతము

268

విశ్వరూపునికథ

204

విశ్వవార-బ్రహ్మవాదిని

85

విశ్వమిత్రుడు

89-92-93-114-115

134-140-196-201-202-240

241-313

విశ్వేశ్వరతీర్థులు-భాష్యకర్త

389

విషువత్తు

41-43

విష్ణుపురాణము

57-104-176-221

విష్ణుమిత్రుడు, వృత్తికర్త

278

వీ

వీరరుపందితుడు

40-57-64-88-168

174-175-184-244

వీరవత్సినది

140

వృ

వృకశబ్దార్థము

285

వృద్ధమనువు

312-313

వృషభములు

145-146-154

వృషాకపి

151-154

వృషాకపాయి-మూర్ఖపత్ని

119

వె

వెండిఛాదు

11-16-19-20

వే

వేటసాధనములు

150-151

వేదదీపము-మహీధరునిది

385-388

వేదనిఘ్నోత్పముమాత్వము

27-59

వేదభాష్యోత్పత్తి

330

వేదవేదము

272-276-277

వేదవ్యాసుడు

32-34-177-180-210

313-319-321-322

వేదశాస్త్రజ్ఞునియాధ్యక్షము

335

వేదాస్తములు

32-45-51-160-259

266

వేదాంతపరిభాష

34

వేదాస్తభాష్యములు-శంకరులు

337

వేదాపహరణాధ

59

వేదార్థదీపిక-అనంతాచార్యునిది

336

వేదార్థానభిజ్ఞునింద

180

వేదేశభిక్షు, వ్యాసతీర్థ, విద్యాధి

రాజులు

339

వేదోత్పత్తిక్రమము

31

వేపుడుబియ్యము

151

వై

వైదర్భిమొదలగుమునులు అర్గురు

266

వైదికకర్మస్వరూపము

308

వైదికభాషాస్వరూపము

50

వైదికర్షులు

44-49-75-84-111-113

130

వైయాకరణులు

50-182

వైశంపాయనుడు

177-180-182

211-314

వ్యా

వ్యాకరణము

107-271-276-278

వ్యావహారికభాషలు 48-51
వ్యాధి-వికృతవర్ణి 104-105-287

శ

శంకరపాండురంగవండితుఁడు 212-218
217-232
శంకరభగవత్పాదులు 33-39-262-272
274-336-337-339
శంకరానందునిదీపికలు 338
శంఖుఁడు 313
శంబరానురుఁడు 187-188
శకులు 21
శచి, శ్రద్ధ, శిఖండిని, శశ్వతి-మూర్త
దర్శినులు 85-88

శతపథబ్రాహ్మణము 15-19-236-250
251-254-256-283-299

శతబలామఁడు 285
శతరుద్రీయము 207-208-252
శతర్పులు 86
శబరమహర్షి 114
శబ్దిపూర్వకస్పష్టి 85
శబ్దిరూపావనివత్తు 126
శబ్దానుకాశననప్రయోజనము 68
శరభంగుఁడు 316
శర్మణావంతము 152
శశీయసి, రాజవత్సి 94

శా

శాంఖ్యాయనుఁడు 104-105-288-140
278-291-293-303-320
శాండిల్యుఁడు 252-254-294
శాండిల్యాధ్యక్షనివత్తు-శవర్ణాదులు 263
264-266-267-268
శా.తిపాఠము 229

శాటాయనుఁడు 50-56-64-278-280
283-285

శాకపూడి 285
శాకలకారిక 303
శాకలకాఖ 76-81-104-105-108
287-289
శాకల్యుఁడు 50-64-65-76-77-103
104-106-287-278-279
శాకులు 54
శాట్వముగ్ర, శార్దూలకాఖలు 173
శాట్వాయనీయకాఖ 173-181-182
శాతాతపుఁడు 312-316-317
శాఫేయకాఖ 180
శాసన లేఖనాచారము 55-56

శి

శిఫానది 140
శివకేశవప్రధాన్యము 100
శివరామ వండితుఁడు 303
శివరూపవర్ణనలు 208
శివాజీ 297
శివానందయతి వ్యాఖ్యాత 338
శిశిర, శైశిర, శారీయులు 104
శిశుమహర్షి 146
శిష్టివ్యాఖ్య 306
శిక్షాప్రకాశము వ్యాఖ్య 273

శు

శునక, శానహోత్రులు 87-90-98
శుష్కిలుఁడు 242
శువశ్వేపుఁడు 86-124-201-202-238
240-242
శుక్రియము 167-209-245-246-256

శుక్ల యజుర్శాఖ మగూర్చి 177-179

189-208-258-282-2 5

277-298

శుశ్రుషీనది 86-126-128-180-188

శుల్పవిషయము 295-321

శూ

శూద్రుడు 141-142-155

శే

శేషగిరిశాస్త్రి 72-184-155

శేషనారాయణుడు, వ్యాఖ్యత 297

శై

శైత్యాయనుడు 278

శైలిముని 266

శైవమతము 122-128-268

శా

శాక్వాయని 211

శాచివృక్షి 294

శానకుడు, అశనిశాఖ 89-78-80-81

88-90-98-104-128-189-211

214-217-218-220-225-278

279-288-290-291-320

శానకీయ చతుర్థాధ్యాయక 280

శానవోక్తుడు 323

శ్యా

శ్యావాశ్యముపి 151-155

శ్రీ

శ్రీనాథాచార్యుడు వ్యాఖ్యత 304

శ్రీనివాసదీక్షితులు, వ్యాఖ్యత 299

శ్రీరాముడు 188

శ్రీసూక్తము 81-320

శ్వే

శ్వేతకేతువు 311

శ్వేతాశ్వతరశాఖ 160

శ్వేత్యానది 127

శ్ర

శ్రాద్ధకల్పము 278-321

శ్రౌ

శ్రాతసూత్రపౌర్వావర్య విచారము 289

290

ష

షగండములు 69-270-272-274

షడ్గర్భనములు 69

షడ్గుళిమ్యుడు వృత్తికర్త 87-108

104-290-292-322-324

షడ్వింశతి మాత్రములు 338

షడ్వింశత్రాహ్మణము 243-244-270

272-274

షై

షైన్ కోనో వండితుడు 66

మైగల్ పండితుడు	20
షో	
షోడశశ్లోకీ శిక్ష	275
షోడశసంస్కారములు	308
స	
సంగీతశాస్త్రము	165-275-276
సంఖ్యాలిపి	55
సంఘధర్మ బోధకగాథలు	87
సంతాన, స్వర, సమ. లక్షణములు	271
సంబంధ వివేకాది లక్షణములు సకా	
రాదులు	819-821-822-826-827
సంవత్సర స్వరూపము	18-56-59-258
	257-258
సంస్కృతభాష	51-52-61-82-84
సంహితాసంజ్ఞ	70-71
సత్కాపాదము	188-298-302
సత్రయాగములు	72-142-197-248
సదశ్యశ్చార్థము	12-18
సదానీరావది	258
సప్తకర్ణి ఋషి	9
సప్తనదులు	89
సప్తమనువులు	374
సప్తర్షులు	7-88-90-91-119-169
	318-321
సప్తసింధుదేశము	17-22-24-26-48
	136-137-139-140
సప్తసింధువులు	17-124-127
సప్తసూర్యులు	8-9-125
సప్తసంస్థలు	299-300
సమావేశన శబ్దార్థము	309

సముద్రము	14-17-18-80-147-152
సర్ జాన్ మార్షల్	60
సరమ, దేవశుని	84-85-102-196
సరయూవది	129
సరస్వతీనది	17-86-102-125-129
	142-143-169-243-258
సరస్వతీ, సమిధ్వాగులు	92
సరస్వతీదేవి	114-281
సర్వసారాద్యుపనిషత్తులు, సకా	
రాదులు	263-264-268
సర్వసమృత్తి మొదలగు శిక్షలు, సకా	
రాదులు	274-285
సర్వామక్రమణి	78-79-83-87-89
	103-104-228-238-290
	322-328
సవిత సంధ్యాదేవత	113-114-117
	124-146-156-202-234-245
సవ్యస్థి	86-147

సా

సాంకృత్యుడు	278
సాంఖ్యుడు	104
సాత్యహవ్యస్థి-అభిషేకవిద్య	242
సాధవశకుప్తయము	198-261
సామవేద విషయము	31-69-70-74
	165-174-197-199-243-246
	278-294-298-311
సాయణాచార్యులు	10-12-18-23-32
	33-36-70-80-81-89-105-120
	127-134-148-157-159-161
	162-176-194-196-198-200
	202-208-233-234-239-251
	260-261-271-215-297-318
	320-330-333

సాయణభాష్యము 78-79-82-211
213-231-237

సారిస్వత, సదసస్వతి, స్వయం
భువులు 198
సావర్ణి మనువు 188
సావిత్రము 247-256

సి

సింగచార్యుఁడు 297
సింధునది 60-111-125-90
సింధుశబ్దముదేశవరము 125-126-130
131-141-150
సింధుక్షిన్మహర్షి 128
సింధీ, సింహలిభాషలు 66-67
సింహ రాజవంశికుఁడు 66
సిద్ధాంతి, వ్యాఖ్యాత 292

సూ

సుకన్యాచ్యవసులకథ 253
సుకీర్తియుషి 146
సుకేశ, సత్యకామ, మునులు 266
సుచామఁడు రాజు 135
సుధాకర, సోమాకరులు, భాష్య
కర్తలు 237
సున్నాలపన్నము 200
సుపర్ణుఁడు 196
సుమంతుఁడు 177-210-211
సుమిత్రుఁడు 92
సురేశ్వరాచార్యుఁడు 838-839
సుషోమా, సునర్త, సువాస్తునదులు 126
128

సూ

సూతశబ్దార్థము 68
సూర్యనివిషయము 88-41-58-102
113-120-124-156-177-201
230-234-242-244-257
సూర్యోపాసన 114-257

సృ

సృష్టివిషయము 40-161-163

సే

సెల్యూకస్ గ్రీకురాజు 54

సే

సేవకళాలపండితుఁడు 212-213

సై

సైంధవుఁడు 211

సో

సోమఋషి 194
సోమకుఁడు 59
సోముఁడు 89-100-156-206
సోమయాగములు 44-89-165-168
194-200-204-206-215-216
225-237-239
సోమయార్జుఁడు భాష్యకర్త 279

సో

సోత్రామణి 209
సోమిత్రి 184

స్కా		హరదత్తుడు	290-298-311-312
స్కాండినేవియా	4	హర్మిద్రువు	185-187
స్కో-9		హరిహరరాజు	298
స్కో-9దరువండితుడు	187-188	హరివంశము	308
స్థ		హలాయుధవ్యాఖ్య	282
స్థవిరుడు కౌండిమ్యుడు	278	హవిర్యజ్ఞము	252-300
స్థో		హవ్యవాహుడు	192-193
స్థోటవాదము	83-84	హస్తీఘటశతము	252
స్థా		హా	
స్థావియనులు	20	హరితుడు	278-309-311-313-316
స్వ		హి	
స్వనయుడు రాజు	142	హిందూకుష్ వర్ణతము	20-126
స్వంతైదిక ప్రక్రియ	278	హిందూదేశారులు	5-21-146
స్త్రీ		హిందూస్థానము	125
స్త్రీలసూక్తదర్శినులు	82-85-86	హిందీభాష	87
స్త్రీవిద్య	85	హిమప్రళయము	8-15-16-19-24-26 29-30-44-45
హ		హిమసంక్రమణము	42-48
హంస	129	హిమాలయములు	20-129
హంసోపనిషత్తు	263	హిరణ్యకేశి	181-183-298-299-305 308-310-311
హయగ్రీవుడు, అనురుడు	59	హిరణ్యగర్భుడు	195
హయగ్రీవోపనిషత్తు	264-269	హిరణ్యస్తావుడు	88-109-111
		హిరణ్యారణములు	151
		హూ	
		హూణుని	21-55
		హూణులు	21

హే		ద	
హేమచంద్రుడు	88	ఉత్తరవిద్య	272
హేమూరి	819		
హై		క్షి	
హైందవార్యభాష	21-52	క్షీరము	158
హో		క్షు	
హోతృవిధులు	191	కుద్రకల్పము	294
		కుద్రసూక్తములు	215
		కుశోపనిషత్తు	283
హా		క్షే	
హాత్రము	73-74-295		
హాత్రసూత్రము	299	క్షేత్రకర్షణ మంత్రములు	208

